VALERI MAXIMI

FACTORVM ET DICTORVM MEMORABILIVM

LIBRI NOVEM.

IVLII PARIDIS

ET IANVARII NEPOTIANI

EPITOMIS ADIECTIS

RECENSVIT

CAROLVS HALM.

LIPSIAE

IN AEDIBVS TEVBNERIANIS

MDCCCLXV.

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEVBNERI.

PRAEFATIO.

Emendatio exemplorum Valerii Maximi, scriptoris ob adfectatum dicendi genus haud raro obscurioris, ex duobus potissimum libris pendet, illo quo Iulius Paris in epitoma sua concinnanda usus est, et codice Bernensi, qui olim Petri Danielis fuerat. Ac Paridi quidem librum ad manum fuisse qui omnibus qui ad aetatem nostram peruenerunt et integritate et bonitate longe praestaret, cum alii intellexerunt, tum ipse accuratius mihi demonstrasse uideor in emendationibus Valerianis ante hos decem annos Monachii editis. Quo autem maior auctoritas Paridis epitomae ad Valerii Maximi libros recte emendandos concedenda est, eo magis excusatum fore confido, quod nouam exemplorum editionem emittere nolui, nisi illa adiuncta, praesertim cum iam dudum digna fuerit, quae ex scriptorum ueterum noua collectione ab Angelo Mai e codicibus Vaticanis edita separatim publicaretur. Quae quod nostra cura multo emendatior prodit quam exstat in exemplo Romano, eius rei maxima laus debetur Batauo G. N. du Rieu, qui cum codicem Vaticanum iterum legeret, permultos grauissimosque errores, quos A. Mai in epitoma describenda commiserat, diligenter correxit; cf. eius Sched. Vat. (Lugd. Bat. 1860) p. 164 sqq. Ne quid autem in cura nostra desideraretur, alteram quoque epitomam, quae Ianuarii Nepotiani nomen fert, ad calcem libri adiunximus. Est misellus ille quidem scriptor, sed

Valerii exempla emendaturo non spernendus, quamquam pars, quae in codice Vaticano num. 1321 seruata est, foedissimis omnis generis uitiis scatet. Hunc quoque librum Du Rieu iterum excussit et triginta locis, ut ipse l. c. p. 260 scribit, codice denuo examinato lucem attulit: ego in tanta mendorum copia ne eius quidem cura adquiescendum ratus ab Augusto Wilmanns facile inpetraui ut, cum nuper Romam adiisset, codicem mea gratia iterum legeret: quem non actam rem egisse quiuis lubenter mecum concedet qui lectiones ab eo exscriptas cum lectionum supplementis a docto Batauo datis conferre uoluerit.

Sed ut ad codices accedamus, quibus ipsa Valerii exempla quamquam non integra seruata sunt, inter eos Bernensem, ut ceteris uetustate antecedit, ita lectionum quoque praestantia inter omnes qui exstant locum principem obtinere hodie in confesso est. Quem quamquam iam Carolus Kempfius accurate descripsit, tamen mihi quoque pauca de uniuersa libri forma exponenda sunt; nam proprietates quasdam habet, quae critico diligenter adtendendae sunt. Codex ipse exeunte saeculo nono scriptus uidetur: sed praeter librarium, qui totum exarauit, tres fere aliae manus, scripturae genere non multum inter se distantes omnesque magnam uetustatem prae se ferentes, in libro conspiciuntur. Harum prima et antiquissima complures errores, quos scriptor primarius in describendo admiserat, correxit et aliquot locis uerba singula totosue uersus ab illo omissos ex ipso, ut uidetur, exemplari, ex quo Bernensis descriptus est, partim in contextu uerborum, partim in marginibus suppleuit: quaedam tamen ipse quoque praetermisit[1], quae cum in deterioribus suis locis legantur, iam Kempfius p. 87 recte monuit, quamquam omnes codices ad unum fontem communem redeant, deteriorum tamen

[1] Locis quos protulit Kempfius addendus est 4, 7, Ext. 1, ubi in Bernensi uerba *eidem caput suum subiecerat* post *habuerat* omissa sunt.

familiam, quae nusquam fere nisi paucissimis locis meliores lectiones quam Bernensis habet, non ex hoc fluxisse apparere. Alter deinde scriptor ad codicem emendandum Paridis epitomam adhibuit, ex cuius scriptura multos locos partim in contextu uerborum immutauit, partim lectiones diuersas ad marginem adscripsit, quibus fere semper aliqua nota, aut *I. P.*, i. e. *Iulius Paris*, aut *br.*, i. e. *breuiator*, aut *u.*, i. e. *uetus*, adiecta est; cf. Kempf. p. 79. Idem scriptor ex Paride caput quoque de praenominibus, quod, cum Valerii liber decimus intercidisset, nescio quo pacto ad nouem superstites adhaesit, partim in extremo folio Bernensis descriptum adiunxit, partim in schedulis adiectis, in quibus etiam epitomam capitum libri primi, quae uno, ut uidetur, quaternione archetypi deperdito in omnibus Valerii codicibus nunc desunt, descripserat, sed harum schedularum hodie non supersunt nisi duae et tertia maxima ex parte dilacerata, in qua tantum pauca Paridis uerba seruata sunt. Codex epitomae, qua emendator Bernensis usus est, simillimus erat Vaticani nec tamen idem, ut ex paucis lectionibus discrepantibus, quas Paridis exemplo addita nota B subiunximus, apparet. Ceterum hunc scriptorem diuersum ab illo, qui aliquot uersus a librario primario omissos in margine suppleuit, eundemque posteriorem fuisse, praeter scripturae genus inde elucet, quod in uno horum additamentorum 1, 1, 4 in nomine P. Cloelii Siculi pristina scriptura erasa eius loco nomen *Siculus* in litura ex Paride scriptum est. Praeter has manus emendatrices tertia corruptrix, sed ea quoque uetusta in Bernensi deprehenditur, quae multas lectiones prauas aut interpolatas ex libris deterioribus intulit, sed ita ut saltem haud paucis locis quae prima manus scripserat adhuc dispici possint: in aliis tamen primae manus scripturae prorsus perierunt, cum tres scriptores, qui codici nostro emendando aut deprauando operam nauarunt, quamquam libris pretio admodum diuersis usi sunt, in una tamen re inter se consenserint. nam nescio quo elegantiae sensu ducti

sedulo cauebant ne, id quod perraro factum est, uerba mutanda aut addenda super uersus adscriberent, aut si quae uoces delendae uiderentur lineolas subducerent, sed plerumque compluribus uerbis aut totis uersibus erasis nouam lectionem inferebant, litteris ita aut diductis aut compressis, ut spatium uacuum noua lectione plene expleretur. Cuius rei luculentissimum exemplum iam Kempfius (p. 79 n. 1) ex loco 2, 10, 8 attulit, ubi quattuor uersus Martialis, ipsius poetae nomine addito, in archetypum inculcati erant, quos cum corrector Bernensis spurios esse intellexisset, sed simpliciter inducere nollet, nouem uersus litteris admodum diductis et extentis de integro scripsit. Hinc factum est ut in codice saepe integri uersus aut complura uerba erasa appareant, ubi ex aliorum codicum testimoniis elucet a manu emendatrice nihil nisi singulas litteras alicui vocabulo additas aut demptas esse. In talibus locis cum ad pristinum spatium explendum litterarum deductione opus erat, in adnotatione critica, ut breuitati consulerem, uerba de quibus quoque loco agitur in rasura m a i o r e scripta esse significabam. Quamquam autem magno opere dolendum est saepe ignorari quae primae manus scriptura in Bernensi fuerit, interpolationibus tamen recentioribus, quae pessimae esse solent, intactus permansit; nam praeter trium librariorum posteriorum manus, de quibus modo disputauimus, nusquam fere recentior in codice deprehenditur, uno loco eoque insigni excepto, in quo ipso Kempfius scripturam a reliquis plane diuersam non adtendit. In exemplo enim postremo, quod 1, 1, Ext. 4 ante magnam lacunam, quam omnes Valerii libri habent, legitur, sic fere uulgatur: *Excepta namque in freto a ciuibus suis piraticam exercentibus magni ponderis aurea cratera, quam Romani Pythio Apollini decimarum nomine dicauerant, incitato ad eam partiendam populo, ut comperit* (Timasitheus Liparitanorum princeps), *eam Delphos perferendam curauit.* Extrema sententia in codicibus, quibus Pighius usus est, multo plenior sic exstat: *ut comperit a Romanis Pythio Apollini decimarum nomine dicatam, manibus uenun-*

dantium ereptam deo Delphos perferendam curauit: quae scriptura quamquam interpolationis speciem prae se fert, eo tamen nomine lectioni uulgari praeferenda uidetur, quod obiecto ad uu. *ut comperit* addito saltem manifestum orationis uitium sublatum est. Quodsi quaeras quid in Bernensi scriptum sit, si Kempfium audimus, liber praestantissimus eam scripturam habere fertur, quam in magna lectionum diuersitate facile omnium pessimam esse iudices; adfirmat enim in eo *eam delphis* (sic) *portandam curauit* ita scriptum esse, ut alia manu nihil nisi *perferendam* correctum sit. Non uidit Kempfius ueterem manum nihil habere nisi hunc uersum mancum: *incitato ad eam par|tiendā populo ut comperit,* quae autem sequuntur a manu XIII uel XIIII saeculi adiecta esse, cuius additamento sententiam imperfectam non recte expletam esse, ex uerbis *ut comperit* quasi in nudo aëre pendentibus satis elucet. Hinc factum est ut ille, qui librum Bernensem ad Paridis epitomam correxit et suppleuit, perspecto magnam lacunam iam a medio hoc exemplo initium capere, in schedulis quas adiecit primum exemplum non sequens de *Milesia Cerere*, sed hoc ipsum de Timasitheo poneret (u. Kempf. p. 79), quoniam imperfectum in Bernensi inuenerat. Futuri igitur editores mecum scribent *ut comperit* * *: ex Liuii autem loco V, 28, 4, quem Valerius compilauit, facile quiuis melius quam in libris interpolatis factum est, sententiam imperfectam resarcire poterit.

Ex his quae adhuc disputauimus iam intellegitur codicem Bernensem a me ipso examinatum esse. Cum enim a librariis honestissimis inuitatus essem ut exemplorum Valerii Maximi edendorum curam susciperem, utile ac fere necessarium ratus ut uerborum contextui lectiones discrepantes codicis optimi, praeter quem reliquorum usus est perexiguus, subiungerentur, Bernam me contuli, ut codice iterum perlustrato cognoscerem, utrum lectionibus a Kempfio exscriptis fides haberi posset an liber denuo excutiendus esset. Vellem labore totius codicis iterum conferendi supersedere potuissem:

sed profitendum est Kempfii curam, ut in aliis partibus multa habet quae tollere aut emendare uelis, id quod mihi cum in emendationibus Valerianis, tum in censura eius libri nuntiis literariis Monacensibus a. 1854 I, p. 233 sqq. inserta comprobasse uideor, ita in hac quoque parte mancam et neglegentem uideri. Nam non solum multas optimas aut memorabiles lectiones praeteruidit, sed etiam aliquot errores in codice conferendo commisit, qui inscitiae potius quam neglegentiae adscribendi uidentur. Neglegentiae autem suae graues poenas ipse dedit; nam haud paucas optimas lectiones, quas praeter Bernensem alii quoque libri habent, quamquam ueritate ipsa commendari uidebantur, ob nullam aliam causam spreuit, quam quod in Bernensi, cui se totum emancipauerat, non exstarent. Quod iudicium ne iniquius esse uideatur, ex praetermissis ab eo lectionibus alias breuiter enumerabo, de aliis paulo copiosius disseram. Ac recte quidem habet B 1, 1, 13 extr. *expianda esset*, 1, 1, Ext. 1 *se ipsa . . defendit*, quo in loco Kempfius se *ipsa* inuitis libris (at u. Torren.) reuocasse scribit; 1, 5, Ext. 2 *adsignarunt;* 1, 6, 6 *nihilq. eo* (non *nihilq. in eo*), 1, 6, 7 *calamitatium*, ut in em. Val. p. 4 ex Paride emendandum fuisse monui; 1, 6, 11 *a primo pilo* (cf. 6, 1, 10. 9, 3, 6), quam eandem lectionem Mai quoque in Paride praetermisit; 1, 7, Ext. 10 *se ad hospitem contulit*, ut Paris quoque habet; 1, 8, Ext. 5 et 5, 4, 7 *genetricis;* 2, 2, 5 *in se ipsum conuexum stabilimentum,* quam lectionem iam Colerus, qui alioqui multas falsas aut a se ipso inuentas lectiones e Bernensi protulit, attulerat recteque uidetur explicasse; 2, 3, 1 *dilectus* (sic B pr. m.), 2, 4, 7 *datum est*, ubi Kempfius falso dicit *ē* siue *est* secunda demum manu additum esse; 2, 6, 10 *animas hominum immortales esse;* 2, 9, 1 B id ipsum habet quod Kempfius ex sua coniectura scripsit *cum interim consumpti sunt anni uestri;* 1, 10, 2 *tamquam aliquam religiosissimam aram;* 3, 2, 1 *ne telis quidem*, 3, 2, 3 *sua potissimum dextera*, 3, 6, 6 *quod Liber pater*, quo in loco Kempfius compendio uoc. *quod* non intellecto sine causa *quoniam* scripsit; 3, 7,

Ext. 1 *postulante u i populo;* 3, 7, Ext. 6 *a/n tu inquit*, i. e. *ain tu inquit* ante rasuram; 3, 8, 2 *saepe etiam specie bene gerendae rei oblata*, cf. Pigh.: 4, 3, 7 B pr. m. non habet *qua tunc consul non erubuit*, ut Kempfius spreta optima uulg. *q. t. consul uti non erubuit* perperam edidit, sed *consulti non e.*, addita *u* super *ulti;* 4, 4, 6 *mercennarium;* 4, 5 scripsit Kempfius *omni loco, omni tempore fauorabilem prae se ferens uultum*, neglecta rasura in B *omni* * *tempore*, i. e. *omniq. tempore;* 4, 6, 1 *crudelis et duri facti;* 4, 7, 4 B pr. m. habet *antonia aures*, i. e. *Antoni aures*, ut 5, 3, 2 s. f. *uoluntaria hala*, i. e. *uoluntari: Ahala;* 4, 7, 5 B pr. m. *paria enim inclitu amicitiae auso par gloriae portio adserenda est*, qua scriptura palmaris Andr. Schotti emendatio *in cultu amicitiae*, quam Kempfius ne commemorauit quidem, confirmatur; 4, 7, Ext. 1 *damon et pinthias*, ut Paris quoque habet; ibid. B non habet *constituta* * *eam*, sed distincte *constituta* ** *eam*, qua rasura magna auctoritas accedit egregiae Foertschii coniecturae *const. ueniam;* 4, 8, Ext. 1 *ut eos religione motos munificentia* (sine *sua*) *uti cogeret;* 5, 1, Ext. 3 *percontabatur*, cf. 5, 10, E. 2 et 8, 14, E. 4; ibid. *uinum nos defecisset*, ut Paris habet, quo loco propter lectionem librorum dett. *uinum nobis defecisset* a Nipperdeio correctio *u. nobis defuisset* frustra tentata est; 5, 1, E. 5 *materiem saeuiendi*, 5, 1, E. 6 *in agro bruttio;* 5, 4, 7 *quaerens quidnam esset quo tam diu sustentaretur*, 5, 6, E. 4 *praecucurrerunt*, ut Paris; 5, 7, E. 1 B non habet *ad introitu* *, quae mira esset rasura, sed *introitu* * sine *ad;* 5, 10, 2 extr. *ingemescerem;* 6, 1, 2 B non habet, ut inepte scripsit Kempfius, *filiae eius uirginis*, sed *uirgini*, i. e. *Vergini;* 6, 1, 6 *stupri se crimine*, ut Paris; 6, 1, E. 1 extr. B pr. m. *efficit*, quod iam Perizonius, de cuius sententia Kempfius tacet, uerum esse perspexit; 6, 2 *si salubri modo se temperauit*, qua optima lectione neglecta Kempfius etiam in contraria sententia prauam mutationem *profuderit* propagauit; 6, 2, 3 *aeque experta patientem est*, quam egregiam emendationem iam Pighius ex cod. Atrebatensi protulerat et sano iudicio probarat; in eadem § ait Kempfius uerba

ab uno iterum et paulo post *ipsius* in B deesse, quorum nullum in eo desideratur; 6, 3, 7 *intra domus;* 6, 5, 3 falsum est quod dicit Kempfius praenomen *P.* ante *Popilius* in B deesse; immo erasum et eius loco *m* in marg. adscriptum est, quia in loco inferiore codex ex mera eiusdem litterae repetitione habet *causae dictionem m. popilius* (pro *dictionem popilius*) *remisit:* nullam autem aliam litteram nisi *p* erasam esse ex ductus uestigio apparet; 6, 5, 7 ex atramento elucet in scriptura *Iam* litteram *I* ex correctione esse et hic quoque Valerium pro sua in transitu ad aliud exemplum consuetudine *nam* scripsisse, quam coniunctionem in tali transitu manus tertia nusquam fere intactam reliquit; 6, 7, 1 B non habet (partim in litura) *mens ei*, sed recte *mens ei:*, i. e. *eius;* 6, 8, 4 Kempfius in adnotatione hoc habet: 'laminis *A* [i. e. *Bern.*], *non* lam̃is, *ut dixi ad III, 3, ext. 5*': utrumque falsum est; nam codex hic quoque distincte *lamminis* habet; 6, 8, 4 *tu profecto tunc diue iuli;* 6, 9, E. 7 extr. B quoque, ut EFΓ, habet *amaritudine*, qua lectione praetermissa Kempfius interpolatam deteriorum scripturam *amaritudinem desiderio sui* repetiuit; 7, 2, E. 1 *nos autem plerumque id uotis expeteremus*, ut Γ quoque habet, quae optima lectio uel ex coniectura recipienda erat; 7, 2, E. 7 B quoque habet *atheniensium periclen*, non *atheniensem p.*, unde fere patet bene in Γ *atheniensium ducem p.* siue correctum siue ex pleniore codice proditum esse; 7, 3, 5 B pr. m. habet *facti uix pudenti*, qua scriptura certo confirmatur emendatio a me in em. Val. proposita *facti uix pudendi;* in loco corrupto 7, 3, 8 B pr. m. habet *omnis*, ut est in C, unde maior auctoritas accedit facillimae emendationi *o nimis*, quam a Kempfio non esse receptam fere incredibile uidetur; 7, 5, 1 B pr. m. *cüius rei deformitas sic homines offendit* (cum eius loco quod est *omnes* et *omnis* in cod. constanter scriptum sit *oms*, eo magis mirere quod optima lectio a Kempfio neglecta est). 7, 6, 1 B pr. m. distincte habet *adusum propulsandorum hostium*, et demum a secunda *adũsum*, i. e. *aduersum*, atramento ita diuerso, ut linea primo aspectu

alia manu addita intellegatur; cf. de loco em. Val. p. 14; 7, 7, 1 *amicorum domum sibi clausam;* 7, 8, 2 Kempfius repetiuit errorem Coleri, qui in cod. Danielis *uiginti nummum* (*numûm* Colerus) legi tradiderat, sed B clare habet $\cdot\overline{XX}\cdot$ *nummum*, addito signo millenario; 8, 1, 9 B non habet *atilium,* sed *a. atilium;* 8, 5, 6, ubi dett. habent *per summam inter patronorum pariter et accusatorum admirationem*, lis inter homines litteratos exorta est; utra praepositio esset delenda: poterat eam dirimere Kempfius; nam a Bernensi ex interpolatione adiecta *per* abest, cf. em. Val. p. 29; 8, 7, Ext. 8 *et quantula Socrati accessio illa futura scientia* (male B corr. *scientiae*) *erat*, cf. em. Val. p. 30; 8, 13, Ext. 6 *Hellanicus uero ait quosdam ex gente Epiorum . . ducenos explere annos*, quam lectionem a Kempfio non memoratam editio quoque princeps et codd. Pighii exhibent; 8, 14 *in contemplandis eius modi rebus;* 9, 1, 1 *ut nulla tam saeua tempestas inciderit*, quae lectio nondum ex alio cod. prolata est; 9, 1, 5 *cum praesertim acerrimus hostis*, *Sertorius*, *Romanorum exercituum oculos Lusitanis telis pręstringeret* (sic cod. plenis litteris), ut scribendum esse docui in em. Val. p. 32; 9, 2, 1 extr. *ex quibus actis felicitatis nomen adsequendum putauit;* 9, 2, 4 extr. *diuinis opibus uaecordi pertinacia resistebat;* 9, 4, Ext. 4 B non habet *semiramis* corr. e *semarramis*, sed *samiramis* corr. e *samarramis*, ut optimi quoque libri Solini habent; 9, 11, Ext. 4 *trasimennum lacum;* 9, 12, 1 *cui et accipere lucem et reddere placide contingit;* 9, 12, 2 *ad ipsam portam facta obuia*, ut Paris quoque habet (cf. 1, 7, 5), unde uerisimile fit etiam 7, 3, Ext. 1 *obuium factum* corrigendum esse; 9, 15, 2 extr. Kempfius male scripsit *affixus* eius loco quod ratio grammatica requirit *adfixus est*; in Bernensi, in quo maior pars huius folii non iam legi potest aut prorsus periit, saltem quattuor extremae litterae . . . . . . *s est* clarae sunt. In exigua quoque parte, quae in B ex capite de praenominibus superest, Kempfius memorabilem lectionem praetermisit; nam ille quoque confirmat scripturam *Fertorem Resium*, cuius nominis in codice

nihil superest nisi prima littera *F*, in qua ipsa summa rei uertitur. Lectionem *Fertorem*, quam codex quoque Vaticanus Paridis habet, a Kempfio immerito spretam esse ex inscriptione nuper reperta cognitum est.

Sed ut ad alios locos accedamus, de quibus paulo plura dicenda sunt, cum Kempfius in praefatione ex Meursii coniectura *ab illustribus electa auctoribus digerere constitui* recte uideatur scripsisse, ne illud quidem praetermittendum erat in B pr. m. scriptum exstare *diligere*, non *deligere*. — 1, 6, 1, ubi Kempfius male edidit *flammam emicuisse domestici oculi adnotauerunt*, incredibile uidetur qui in adnot. crit. scribere potuerit: 'domestic (?) *aut* domestico *pr. A [i. e. Bern.]*, domesticorum *DΓ et corr. A'*; nam in B distincte sic scriptum est: *domestico*^rum^ *oculi*, nec quidquam in syllaba *co* obscuratum aut correctum. — 1, 8, 5 uulgo legitur: *cuius rei pro argumento miraculum adicitur, ingens repente uox e proxima silua Arsia, quae ore Siluani in hunc paene modum missa traditur: uno plus Etrusci cadent, Romanus exercitus uictor abibit.* In hoc loco manifestum orationis uitium in uerbis *uno plus Etrusci cadent* propterea nondum correctum est, quod neque primae manus lectio in Paridis epitoma nota erat nec scriptura codicis Bernensis. Cum enim ille habeat, ut Du Rieu monuit, *uno plus etuscis cadet*, Bernensis autem *uno plus erusci cadent*, utraque lectione coniuncta facillima prodit emendatio: *uno plus e Tuscis cadent;* cf. Liu. 2, 7, 2 *uno plus Tuscorum cecidisse in acie.* — 2, 7, Ext. 2 Valerius soloece sic scripsisse fertur: *idque a duce praecipi non mirabantur maternarum blanditiarum memores, quae iis* (*quaeis* B) *exituris ad proeliandum monebant ut* etc. Sed cum in B extrema syllaba *ur* uerbi *monebant* erasa sit, qua de re tacet Kempfius, iam nemo dubitabit ueram habere lectionem codicis Γ: *quibus exituri ad pr. monebantur.* — 3, 1, 2, ubi codd. uulgares habent *tenero ergo animo Cato totius curiae grauitatem percepit*, Perizonius cognito *percepit* ineptum esse acute coniecit: *animo . . praecepit:* egregia emendatio, quam Kempfius ne commemorauit quidem, scriptura in B confir-

matur, in quo *per* m. 2 in litura, quae spatium habet quattuor litterarum, scriptum est. — Addimus locum, de quo nihil noui ex B adferre possumus, sed proprie disputandum est simulque docendum boni codicis eas quoque scripturas, quae primo adspectu pessimae uidentur, critico saepe meliorem usum praebere quam librorum interpolatorum lectiones quadam ueritatis specie fallentes. 3, 2, 7, ubi Valerius Maximus de Gallorum expugnatione urbis Romanae agit, haec leguntur: *defuncti enim honoribus apertis ianuis in curulibus sellis cum insignibus magistratuum quos gesserant . . consederunt, ut et ipsi in occasu suo splendorem et ornamenta praeteritae uitae retinerent et plebi ad fortius sustinendos casus suos* * *. Lacuna in aliis codd. aliter expleta est, sed ita ut facile appareat haec tentamina esse recentiorum, archetypum ipsum iam mancum fuisse. Quo autem casu singulari defectus exortus sit, ex aliis quidem libris non cognoscitur, sed ex scriptura Bernensis intellegi potest, in quo extrema sententia sic scripta exstat: *ut et ipsi in occasu suo splendorē et ornamenta praeteritę uitae retinerent et plebe* (corr. ex *plebi*) *ad* (*et plebe ad* in litura est) *fortium sustinendos casus* (extrema *s* m. 2 addita uidetur) *suo* * *splendore* * *et ornamenta praeteritae uitae retinerent.* Apparet ex hac scriptura librarium aliquem sententiam posteriorem ita continuasse, ut ad superiorem aberraret et hac ex parte repetita enuntiatum terminaret. Ex libris autem dett. alii nihil habent nisi *et plebi* (uel *plebem*) *ad fortium* (*fortius*) *sustinendos casus suos*, in aliis sententia imperfecta uariis modis expleta est. Quodsi uerba, quae in melioribus libris ex deteriorum classe sola supersunt (*plebi ad fortius sustinendos casus suos*) accuratius inspicimus, tria in his paucis offensionem habent. nam primum cum per se parum uerisimile est Valerium dixisse, senes honoribus defunctos tum soli plebi animos addere uoluisse, tum ex eo quod *plebi* in B in litura scriptum est probabile fit hic aliud uocabulum locum tenuisse, uelut *ceteros* uel *iuniores* uel *obsessos* etc. deinde *fortius aliquid sustinere* nec bona est locutio nec lectio a melio-

ribus libris prodita, in quibus quod legitur *fortium* ex *hostium* corruptum uidetur. denique parum aptum est quod ab illis senibus iuniores uel obsessi ad casus suos forti animo sustinendos incitati esse feruntur; nam potius exspectares eos ad hostes acriter depellendos inflammatos esse. Pars horum incommodorum aufertur, si cogitaris non recte perspectum uideri, unde repetitio in cod. archetypo initium ceperit. Si enim haec uerba consideraueris: *ut et ipsi in occasu suo splendorem et ornamenta praeteritae uitae retinerent et* plebi *ad fortium sustinendos [casu suo splendorem et ornamenta praeteritae uitae retinerent]*, uix dubium uidebitur quin uerba a nobis inclusa ut male repetita secludenda sint. Sententia autem imperfecta ob eam causam probabili ratione non iam potest resarciri, quoniam ignoratur quid eius loco quod B in ras. habet *plebi* in archetypo scriptum fuerit, sed exspectatur talis fere sententia: *ut et ipsi in occasu suo splendorem et o. p. u. retinerent et [obsessis] ad hostium sustinendos [incursus animos adderent]*.

De uerbis 3, 2, 21 *Q. Occius . . Q. Metello consule legatus in Hispaniam profectus* in em. Val. p. 7 hoc monueram: 'non possum adduci ut credam scripturam *Metello consule* ueram esse, qui étiam illud dubitem uerene *consule* plenis litteris scriptum in codicibus exstet. utcumque est, lectio *consule* ex compendio *cos.* praue intellecto orta uidetur; nam certa dicendi consuetudo hoc flagitat: *Q. Metello consuli legatus in H. profectus*, cf. 5, 5, 1 et 5, 7, 1.' Codex Bernensis re uera non *consule*, sed *cons.* habet. Cuius scriptor cum eodem compendio etiam in uoc. *consulatus* uti soleat, ne illud quidem neglegendum erat Bernensem 8, 6, 3, ubi uulgatur *petendi consulatum potestas*, habere *petendi cons̄. potestas;* rectius enim scribetur *petendi consulatus potestas*. Similis est causa loci 4, 2, 5 (*P. Pulcher . . in animum induxit, et iudicem et praetorem et Vestae aedem intuens, amicum Lentulo agere*), de quo haec in censura ed. Kempf. p. 253 adnotaueram: 'Hier war die Verbesserung *iudices* st. *iudicem* aus D unabweislich, weil nicht von einem Gericht

die Rede ist, in welchem ein Einzelnrichter in Thätigkeit war. Auch könnte man zweifeln, ob im Bern. wirklich *iudicem* steht und nicht vielmehr die Abbreviatur *iud.*, wie sie aus dem Vindob. richtig angemerkt ist.' Hoc recte diuinaui; nam B non habet *iudicem*, sed *iud.*, ut item 6, 2, 4 pro *iudices* scriptum est. — 3, 3, Ext. 1 Kempfius hoc edidit: *Est et illa uehemens et constans animi militia, litteris pollens, uenerabilium doctrinae sacrorum antistes philosophia quae ubi pectore recepta est, [hominem] inhonesto atque inutili adfectu dispulso, totum in solidae uirtutis munimento confirmat* etc. De huius loci scriptura constituenda propterea non recte K. iudicauit, quod lectiones primae et secundae manus in B inter se commutauit: quodsi sciuisset in B pr. m. exstare *homini* idque male in *hominem* correctum esse, uix, opinor, dubitasset optimam Perizonii coniecturam, quae iam in aliquot codd. tentata est, *omni inhonesto . . adfectu dispulso* recipere. — 3, 7, Ext. 4 Kempfius lectione uulg. relicta satis audacter scripsit *humanae fabricauere manus*, ratus primae manus in B lectionem esse *fabrice*, sed cum haec distincte habeat *fabricę*, consultius uidebitur *fabric[at]ę manus [s̃]* emendare, praesertim cum idem uitiorum genus persaepe in Bernensi deprehendatur. — 3, 8, Ext. 3 Kempfius ad uerba *auctorem ascriberet* hoc adnotauit: 'auctorem * * *A.*' In eundem errorem, quem hic commisit, saepius incidit. Quodsi adtendisset correctorem Bernensis sexcentis fere locis syllabas litterasue, quae ei male diuulsae uidebantur, ex sua mente seiunxisse, omisisset hic quidquam in commentario critico adnotare. quod enim prima manus scripserat *auctorem ads criberet* secunda deletis litteris *ads* ita mutauit: auctorem***| *ascriberet.* Addimus unum eiusdem erroris exemplum ob eam solam causam, ne silentium in talibus locis, de quibus nihil prorsus in commentario critico adnotandum erat, in crimen neglegentiae nobis uertatur. 7, 4, 1 hoc habet Kempfius in adn. crit.: 'cui : * opera (*sed illud : a corr.) A*': at non intellexit primum librarium sic scripsisse: *cui|us opera*, unde manu 2. hoc factum

est: *cui:* (i. e. *cuius*) | ** *opera.* — 4, 1, 12 s. f. B non habet ut reliqui plerique '*ubi illa tot in curia iurgia? ubi tam multae pro rostris altercationes?*', sed *ubi tot multae .. altercationes*, quae lectio ob eam causam non erat praetermittenda, quod erunt qui *multae* ex interpolatione additum esse censeant. — 4, 3, 6, ubi uulgatur *Luscinus honoribus et auctoritate omni ciuitate temporibus suis maior* non omittendum erat in B quoque *ciuitati* exstare, cum admodum dubium esse uideatur num in aliis libris *ciuitate* recte correctum sit. — De loco nondum emendato 5, 3, Ext. 3, quem Kempfius ita edidit '*quia dandi et accipiendi beneficii commercium, sine quo uix uita hominum † expers tollit quisquis bene merito parem referre gratiam neglegit*', optime meruit coniectando adiectiuum *uitalis* inter *uix* et *uita* uideri intercidisse. Poterat facile emendationem suam consummare, si scripturam in B recte exscripsisset: quod enim posuit in adnot. crit. 'hominem extar extollit (*litt.* extar ex *in rasura*) *A*', tantum ex parte uerum est: nam B neque habet *ex* (post *extar*), sed *et*, neque haec syllaba ex correctione, sed ab ipsa manu prima scripta est. Accedit quod non tacendum erat spatium liturae, in quo *extar* admodum anguste et minute scriptum est, non maius esse quam trium fere litterarum: iam cum manus prima hoc habeat '*hominum* *** *et tollit*', recepto Kempfii supplemento et tribus litteris additis optima exit sententia: *sine quo uix uitalis uita hominum esset.* Apparet autem facile fieri potuisse ut adiectiuo *uitalis* semel intermisso *esset* in *extaret* mutaretur. — In narratiuncula de Xenophonte (5, 10, Ext. 2), qui sacris operatus Grylli filii morte audita coronam deposuisse contentus sacrificium non omisit, Valerius hanc exclamationem narrationi suae subiecit: *alius remouisset hostiam, abiecisset altaria, lacrimis respersa tura disiecisset: Xenophontis corpus religione immobile stetit* etc. Quale sit corpus quod religione immobile steterit, alii mecum interrogabunt; nec tamen, si optimum Bernensem audimus, sic Valerium scripsisse credemus, sed *religioni*, i. e. rei sacrae faciendae. — 7, 3, Ext. 1 Kempfius parum caute edidit: *summa in hoc*

(Alexandro) *mansuetudo, in alterius regis* (Darii) *equisone calliditas;* melius saltem in hoc epiphonemate edd. uulgares habent: *summa quoque in alterius regis equisone calliditas.* Hic quoque Kempfius in fraudem inductus est lectione Bernensis non accurate exscripta; nam quod ait '*add.* summa quoque *corr. A*', tantum ex parte uerum est; nam addita sunt illa quidem uerba, sed addita in litura, unde sequitur aliud m. pr. scriptum extitisse, non nihil. Ex spatio autem apparet non plures quam sex septemue litteras erasas esse, cum manus secunda, ne quid extra uersum scriberet, sic illa addiderit: *sūmaq̊q.* Quod cum ita sit, a Kempfio aut supplementum manus secundae admittendum aut lacuna indicanda erat. — Locum 7, 7, 1, in quo quid scripserit Valerius admodum dubium uidetur, sic Kempfius edidit '*Atque [ita] ut ea ordine, quo proposui, exequar*', nulla ex B adscripta lectionis discrepantia. Videtur eius scriptura deterior esse quam reliquorum, cum habeat *ita ut ea ordine qua p.*, ac tamen haec quoque aliquem usum praebet; intellegitur enim librarium genus commutasse (*ea ordine qua*), non *ea* pro neutro pluralis habuisse. — Ad 7, 7, 2 (p. 583, 14 ed. K.) Kempfius haec in commentario critico adscripsit: 'in] *in rasura D, om. CEF*, u. cū *margo A.*' Quid ille, qui hoc in margine ad uoc. *in* adscripsisse fertur, uoluerit nemo diuinabit, quamquam res simplicissima est. Scilicet in marg. ad uoc. *centumuiros*, ut in ipso codice signo indicatur, adscriptum est: '*u.* $\overline{cu}$.', i. e. *uetus* (Paris) habet $\overline{cu}$, ut item paulo supra (p. 583, 9 ed. K.), id quod Kempfius omisit, ad idem uocabulum adscriptum est et in codice quoque Vaticano Paridis utroque loco legitur. — 8, 1, Damn. 2 edidit Kempfius: '*Ac Scipioni quidem maximus fortunae fulgor, Gaio autem Deciano, spectatae integritatis uiro, uox sua exitium attulit*', nulla ex B adiecta lectionis diuersitate. At cum ex scriptura in B, cuius prima manus '*maxim***, correcta *maxim*' habet, intellegatur extremae syllabae lectionem mutatam esse, erunt, opinor, qui mecum *maximae fortunae fulgor* legere malint. — Grauior error notandus est in loco 8, 2, 1,

qui adhuc in omnibus Valerii exemplaribus misere corruptus erat. Hic edidit Kempfius '*A quibus Calpurnius demoliri domum coactus M. Porcium Catonem, incliti Catonis patrem, arbitrum cum Claudio adduxit, * * * formulam daret, quidquid sibi dare facere oporteret ex fide bona'*, addiditque in adnotatione subiecta, primariam quam posuisset libri Danielini scripturam haud dubie archetypi codicis testimonium continere. At non uidit primae manus scripturam hanc potius esse: *arbitrum cum claudio adduxit formul a m* | *quidquid sibi dare facere oporteret ex fide bona:* ea secunda manu, adsumpto ex ipsa formula uerbo *dare*, ita correcta est: *adduxit ut formulā daret* | *quicquid sibi facere oporteret ex f. b.* Ni fallimur, ex lectione libri optimi non interpolata haec certa ac facilis emendatio loci, qui pro conclamato habebatur, petenda est, *arbitrum cum Claudio adduxit in formulam, quidquid etc.* Cf. de uerbo *adducendi* 8, 2, 2 et em. Val. p. 29 not. — 8, 7, Ext. 3, ubi uulgo inepte legitur '*Aegyptum* (Plato) *peragrauit, dum a sacerdotibus eius gentis geometriae multiplices numeros .. percipit'*, cum B pr. m. habeat *percepit* et in eodem *dum* in litura scriptum sit, satis apparet recepta codicis D lectione *ubi* scribendum esse: *Aegyptum peragrauit, ubi .. percepit*, ut iam in em. Val. p. 29 proposui. — 8, 8 adhuc sic uulgabatur: *Otium, quod industriae et studio maxime contrarium uidetur, praecipue subnecti debet, non quo euanescit uirtus, sed quo recreatur. alterum enim etiam inertibus uitandum, alterum strenuis quoque interdum adpetendum est, illis ne proprie uitam inertem exigant, his, ut tempestiua laboris intermissione ad laborandum fiant uegetiores.* Ad uerba '*ne proprie* etc.' adnotauit Kempfius: 'propriae *A* || inermem *pr. A.* ineruem [*immo* eneruem] *corr. A.*' Hic locus si quis alius docet, nihil prorsus, quod codex primarius habet, praesertim cum agitur de loco corrupto, critico omittendum esse; B enim non habet *propriae*, sed *propriãe.* Cum uirgula addita, quae primo adspectu plane inutilis atque inepta uidebatur, me aduertisset, mox intellexi eam non alienam, sed loco suo motam esse; nam apparet primo

scriptum fuisse *proprīa*, i. e. *pro patria*, et compendio non intellecto litteram *e* additam esse, ut saltem uocabulum adesset uerborum structuram non impediens, quamuis esset ineptum in hac sententiae conformatione. Hac scriptura recte intellecta fere manifestum uidetur Valerium non ita contra leges logicae peccasse ut scriberet '*alterum enim* (otium) *etiam inertibus uitandum . . . ne uitam inertem exigant*', sed alteram quoque emendationem ex B pr. m. recipiendam esse: *ne pro patria uitam inermem exigant*. Plane eandem abbreuiationem B in uoc. *patrimonium* habet, quod 4, 4, 10 sic scriptum est *p̄mnium;* similis illa quoque uoc. *prouincia* est, quod sic scriptum est 2, 9, 3 *pũa* (de quo loco Kempfius errauit) et 3, 7, 1 *pũae*, sed rectius 4, 1, 14 *pũa* et 2, 10, 1 *proũae*. — 8, 8, 1, ubi edi solet '*animi quoque remissioni communiter adquiescebant*' (Scipio et Laelius), in B ante rasuram *remissionis* scriptum erat, quae scriptura non ex *remissioni*, cum ablatiuus requiratur, corrupta est, sed, ut Paridis epitoma docet, ex *remissionibus*. — Ad uerba *sacrae arae* 8, 12, Ext. 1 haec Kempfius adnotauit: 'sacrae arae] uiae sacrae *in rasura A, add.* sic u unus (?) aũ sacrae arae *margo A*'. Adnotatio, quam hic margo habet, admodum est memorabilis, sed secundum Kempfii relationem, qui unam uocem legere nesciuit, non potest intellegi quid significatum sit; uere autem hoc scriptum est: 'sic u. nouus aũ sacrae arae'. His uerbis significauit qui hoc scripsit, in contextu uerborum ex *uetere*, i. e. ex Paride, *uiae sacrae* positum esse, cum *nouus*, i. e. exemplum Valerii Bernense, *sacrae arae* haberet. Est hic locus solus in toto codice, quo librarius, qui exemplum ex Paride correxit, ipse lectionem a se erasam prodidit. — 8, 13 in uu. *ne, cui deorum immortalium praecipua indulgentia adfuit, nostra ornata mentio defuisse existimetur*, locutio *ornata mentio* nobis quidem ualde mira uidetur, quae num a Valerio profecta sit est quod dubites, praesertim cum B pr. m. non *ornata*, sed *onata* habeat, quod deprauatum uidetur ex *honorata mentio;* cf. 3, 8, 6 *honorata memoria*. Vt Kempfius hanc lectionem praetermisit,

sic 8, 15, 3 illud tacuit, in uerbis '*Verum specimen honoris a Scipione quoque Nasica oboritur*' praepositionem *a* in codice non legi: quod cum omisisset, illud quoque non adtendit in margine *in* m. secunda suppletum esse, quae, ut iam alii dudum intellexerunt, uera loci emendatio est. Eiusdem generis uitium admisit 9, 3, Ext. 3, ubi adhuc parum accommodate sic legebatur: *E quibus Hannibal mature adeo patria uestigia subsecutus est, ut eo exercitum in Hispaniam traiecturo et ob id sacrificante nouem annorum natu altaria tenens iuraret se, cum primum per aetatem potuisset, acerrimum hostem populi Romani futurum, ut pertinacissimis precibus instantis belli commilitium exprimeret.* Cum in extremo periodi membro coniunctio *ut* in B manu alia adiecta sit, nobis quidem uerisimillimum uidetur Valerium non *ut .. exprimeret*, sed *et .. exprimeret* scripsisse. — 9, 5, 2 edidit Kempfius: *p a r u i enim habuit* (M. Drusus trib. pl.) *L. Philippum consulem .. in carcerem praecipitem egisse* etc. Quamquam iam Cortius ad Sallustii Iug. 31, 9 docuerat in ea sententia, ut aliquis aliquid fecisse non satis putauisse dicatur, ueteres non dixisse *parui habere*, sed *parum habere* (similis est locutio *parum est alicui*, ut in Sall. Iug. 31, 22 *illis parum est impune male fecisse*), tamen Kempfius non ausus est manifestum orationis uitium tollere, quia sibi persuaserat in codice Bern. illud ipsum *parui habuit* exstare. At non adtendit in eo *parui* ita scriptum esse ut littera *t* in fine erasa sit, ut C quoque *paruit* habet. Hoc autem *paruit* exortum uidetur aut ex *paruū*, littera *u* male duplicata, aut ex *parum*, uno ductu litterae *m* abiecto.

His exemplis mihi demonstrasse uideor me non frustra codicem Bernensem iterum perlegisse, confidoque fore ut in omnibus illis locis, in quibus in commentario nostro critico aliud traditur quam apud Kempfium inuenitur, nostrae relationi maior fides quam illius habeatur; nam in eius commentario eandem neglegentiam in rebus minoribus quam in grauioribus deprehendi, uno saltem exemplo adhuc docendum est. Lectiones enim, quas in una pagina 361 (ad Val. 4, 7) e B ex-

scripsit, sic corrigendae sunt: 4 quicquid *B* (*non B corr.*) | 5 beniuolentia *B* | 9 sola$\overset{c}{t}$ii *B* (*add.* c *eadem m.*) | 11 potestatis *B*, *sed* posteritatis *margo B* | 17 duae *B pr. m. ut est in C* | 17 soldadicium *B pr. m. sed littera* l *expuncta* (*sic sine rasura post* sol) | 18 experimento *B pr. m.* (*satis distincte!*), expedimento *B corr.* Quod autem mihi licuit lectiones codicis, qui propter multa quae in eo correcta aut in lituris scripta sunt haud facilis est ad legendum, multo accuratius quam a Kempfio factum est exscribere, beneficio praefectorum bibliothecae Bernensis effectum est, qui mihi roganti facile concesserunt, ut codicem primarium Monachium perferrem et dum liber typis expressus esset domi haberem. Ceterum ne nimis apparatus critici moles adcresceret, pauca leuiora et manifesta primae manus menda, quae alia manu iam recte in B correcta sunt, mihi omittenda existimaui, cum satis uideretur talia, quae quiuis facile emendare posset, semel in editione Kempfiana relata exstare.

In rebus quas uocant orthographicis paucis exceptis diligenter retinui scripturas Paridis et primae manus Bernensis, sed semper scripsi *Sulla* pro *sylla*, *incolumis* et *incolumitas* (cuius loco B pr. m. plerumque *incolomis* et *incolomitas* habet, nec tamen semper, ut ex Kempfii commentario conicias, uelut 2, 10, 3 et 5, 1, 4 recte habet *incolumem*, 8, 12 extr. *incolumitatem*, et in leui uitio 8, 5, 10 *incolum̃* pro *incolumẽ*), deinde *cena*, quae uox in B et *cena* et *cęna* scripta est, sed nusquam *coena;* denique in formis perfectorum malui secundam manum, quae plerumque *petiit*, *rediit* et similia correxit, sequi quam primam, quae plerumque formam contractam habet. His solis exceptis si quid in his rebus contra Bernensis testimonium mutandum putaui, in commentario critico adnotatum est.

Restat ut Rumpfio, qui aliquot Valerii emendationes per litteras mecum communicauit, Iosepho Stangero, qui exempli sui, in cuius marginibus multa luculenter emendauit, copiam mihi fecit, denique collegae familiarissimo, Gulielmo Christ, qui in cor-

ruptissima Nepotiani epitome emendanda, in qua amplius centum locis ab exemplo Romano decedendum erat, me egregie adiuuit, ut par est gratias agam maximas.

Scribebam Monachii mense Decembri a. 1864.

Carolus Halm.

INDEX NOTARVM.

P	= Paridis epitoma	
B	= codex Bernensis	
b	= manus secunda uel tertia Bernensis	
C	= cod. Berolinensis n. 48	ex apparatu Kempfiano (C–Γ)
D	= cod. Berolinensis n. 46	
E	= cod. Wolfenbuttelanus ap. Ebert. n. 892	
F	= cod. Wolfenbuttelanus n. 892	
V	= cod. Vindobonensis ap. Endl. n. 169	
Γ	= cod. abbreuiatus Wolfenbuttelanus saec. XII	
m	= editio princeps Moguntiaca a. 1471.	

Librorum *C D E F V Γ m* raro mentionem fecimus.

In Paridis autem epitome codicem Vaticanum littera *V* significauimus.

VALERI MAXIMI

FACTORVM ET DICTORVM MEMORABILIVM

LIBRI NOVEM.

VALERI MAXIMI
FACTORVM ET DICTORVM MEMORABILIVM
LIBER PRIMVS.

Vrbis Romae exterarumque gentium facta simul ac dicta memoratu digna, quae apud alios latius diffusa sunt quam ut breuiter cognosci possint, ab inlustribus electa auctoribus digerere constitui, ut documenta sumere uolentibus longae inquisitionis labor absit. nec mihi cuncta conplectendi cupido incessit: quis enim omnis aeui gesta modico uoluminum numero conprehenderit, aut quis compos mentis domesticae peregrinaeque historiae seriem, felici superiorum stilo conditam, uel adtentiore cura uel praestantiore facundia traditurum se sperauerit? te igitur huic coepto, penes quem hominum deorumque consensus maris ac terrae regimen esse uoluit, certissima salus patriae, Caesar, inuoco, cuius caelesti prouidentia uirtutes, de quibus dicturus sum, benignissime fouentur, uitia seuerissime uindicantur. nam si prisci oratores ab Ioue optimo maximo bene orsi sunt, si excellentissimi uates a numine aliquo principia traxerunt, mea paruitas eo iustius ad fauorem tuum decucurrerit, quo cetera diuinitas opinione colligitur, tua praesenti fide paterno auitoque sideri par uidetur, quorum eximio fulgore multum caerimoniis nostris inclitae claritatis accessit: reliquos

4 digerere *Meursius:* diligere *B*, deligere *b* 9 superiorum *dett. pauci:* superiori *B* 11 praestanciori *B* 23 claritatis *E:* alacritatis *B*

enim deos accepimus, Caesares dedimus. et quoniam initium a cultu deorum petere in animo est, de condicione eius summatim disseram.

I. *DE RELIGIONE SERVATA.*

1. Maiores statas sollemnesque caerimonias pontificum scientia, bene gerendarum rerum auctoritates augurum obseruatione, Apollinis praedictiones uatum libris, portentorum depulsiones Etrusca disciplina explicari uoluerunt. prisco etiam instituto rebus diuinis opera datur, cum aliquid commendandum est, precatione, cum exposcendum, uoto, cum soluendum, gratulatione, cum inquirendum uel extis uel sortibus, inpetrito, cum sollemni ritu peragendum, sacrificio, quo etiam ostentorum ac fulgurum denuntiationes procurantur.

Tantum autem studium antiquis non solum seruandae sed etiam amplificandae religionis fuit, ut florentissima tum et opulentissima ciuitate decem principum filii senatus consulto singulis Etruriae populis percipiendae sacrorum disciplinae gratia tra-

Par. IVLII PARIDIS EPITOMA.

Iulius Paris Licinio Cyriaco suo salutem. Exemplorum conquisitionem cum scirem esse non minus disputantibus quam declamantibus necessariam, decem Valerii Maximi libros dictorum et factorum memorabilium ad unum uolumen epitomae coegi: quod tibi misi, ut et facilius inuenires si quando quid quaereres, et apta semper materiis exempla subiungeres.

1. *DE RELIGIONE SERVATA.* Decem principum filii senatus auctoritate singulis Etruriae populis percipiendae disciplinae gratia traditi sunt. — Cereri, quam more Graeco

2 conditione eius sumatim *B* 3 deseram *B'* 4 DE RELIGIONE *uulgo*, *om. B*, *ex P* SERVATA *addidimus* 6 auctoritate *B* 7 appollinis praedicatione (-dictione *corr.*) *B* 8 depulsis *B*, *em. Vorstius* 11 soluendae gratulationes *B* 12 inpertito *B*, *em. Merula*
28 SERVATA AVT NEGLECTA *V*

derentur, Cererique, quam more Graeco uenerari instituerant, sacerdotem a Velia, cum id oppidum nondum ciuitatis accepisset nomen, Calliphanam peterent [uel, ut alii dicunt, Calliphoenam], ne deae uetustis ritibus perita deesset antistes.

Cuius cum in urbe pulcherrimum templum haberent, Gracchano tumultu moniti Sibyllinis libris ut uetustissimam Cererem placarent, Hennam, quoniam sacra eius inde orta credebantur, XVuiros ad eam propitiandam miserunt. item Matri deum saepe numero imperatores nostri conpotes uictoriarum suscepta uota Pessinuntem profecti soluerunt.

2. Metellus uero pontifex maximus Postumium consulem eundemque flaminem Martialem ad bellum gerendum Africam petentem, ne a sacris discederet, multa dicta urbem egredi passus non est, religionique summum imperium cessit, quod tuto se Postumius Martio certamini conmissurus non uidebatur caerimoniis Martis desertis.

3. Laudabile duodecim fascium religiosum obsequium: laudabilior quatuor et uiginti in consimili re oboedientia. a Tiberio enim Graccho ad collegium augurum litteris ex prouincia missis, quibus significabat se, cum libros ad sacra populi perti-

Par. uenerari instituerant, sacerdotem Calliphanam p. c. a Velia oppido petierunt, quod nondum in ciuitatem Romanam receperant. — Tumultu Gracchano ex libris Sibyllinis Hennam decem uiri missi Cererem propitiauerunt. 2. Metellus pontifex maximus Postumium cos. eundemque flaminem Martialem ad bellum gerendum proficiscentem urbe egredi passus non est, ne caerimoniis Martis desertis inauspicato bellum committeretur. 3. Figulus et Scipio Nasica consulatu se abdicauerunt, quod Ti. Gracchus animaduertisse se dixerat comitiis consularibus

3 calcitanam *B et rell.* || uel — Call. *incl. Kempf* 7 gracch. tumultu ex libris sibyllinis (*om.* moniti) *B in litura habet correctum ex Paride* 9 credebantur *Stanger:* credebant *B* || Xuiros *P. ut est in Cic. Verr. IV*, § 108, *sed codex quoque Nepotiani* XV *habet* 16 urbe *P* 17 quo tuto *B′* 22 gracco *B′*
25 uela *V* 27 bennam *V*

nentes legeret, animaduertisse uitio tabernaculum captum comitiis consularibus, quae ipse fecisset, eaque re ab auguribus ad senatum relata, iussu eius C. Figulus e Gallia, Scipio Nasica e Corsica Romam redierunt et se consulatu abdicauerunt.

4. Consimili ratione P. Cloelius Siculus, M. Cornelius Cethegus, C. Claudius propter exta parum curiose admota deorum immortalium aris temporibus bellisque diuersis flaminio abire iussi sunt coactique etiam.

5. At Q. Sulpicio inter sacrificandum e capite apex prolapsus idem sacerdotium abstulit, occentusque soricis auditus Fabio Maximo dictaturam, C. Flaminio magisterium equitum deponendi causam praebuit.

6. Adiciendum his quod P. Licinio pontifici maximo uirgo Vestalis, quia quadam nocte parum diligens ignis aeterni custos fuisset, digna uisa est quae flagro admoneretur.

7. Maximae uero uirginis Aemiliae discipulam extincto igne tutam ab omni reprehensione Vestae

Par. uitio tabernaculum captum. 4. P. Cloelius Siculus M. Cornelius Cethegus C. Claudius propter exta parum curiose aris admota flaminio abierunt. 5. Q. Sulpicius inter sacrificandum e capite sibi apice delapso sacerdotium deposuit. Fabius Maximus dictaturam, C. Flaminius magisterium equitum dimiserunt, occentu soricis audito. 6. P. Licinius p. m. uirginem Vestalem per lictorem flagro admonuit, quod quadam nocte parum diligens ignis aeterni custos fuisset. 7. Aemiliae uirginis Vestalis discipula, extincto igne, cum adorasset Vestam, carbasum foco superiecit, ex quo subitus ignis emicuit.

5 abdicauerunt — cornelius *B in mg. habet antiqua manu suppleta* 6 p' coelius *B* || siculus *B in litura*, *om. dett. aliquot* 8 deorum — diuersis *om. B* || aris *Stanger:* uariis *libri*, aris uariis *Kempf* 11 Q. *addidi ex P* 12 eidem *B*, *em. Stanger* 13 * fabio *B* 14 gaio flãminio *B* 16 qđ*p* *B* (đ *in ras.*) 20 maxime *b*

22 coe*lius (g *erasa*) *V* 24 flamonio *V* 26 flamonius *V* || omiserunt *V corr.* 27 audito *Mai:* audito per lictorem *V*

numen praestitit. qua adorante, cum carbasum, quem optimum habebat, foculo inposuisset, subito ignis emicuit.

8. Non mirum igitur, si pro eo imperio augendo custodiendoque pertinax eorum indulgentia deorum semper excubuit, quo tam scrupulosa cura paruula quoque momenta religionis examinari uidentur, quia numquam remotos ab exactissimo cultu caerimoniarum oculos habuisse nostra ciuitas existimanda est. in qua cum M. Marcellus quintum consulatum gerens templum Honori et Virtuti, Clastidio prius, deinde Syracusis potitus, nuncupatis debitum uotis consecrare uellet, a collegio pontificum inpeditus est, negante unam cellam duobus diis recte dicari. futurum enim, si quid prodigii in ea accidisset, ne dinosceretur utri rem diuinam fieri oporteret: nec duobus nisi certis diis una sacrificari solere. ea pontificum admonitione effectum est ut Marcellus separatis aedibus Honoris ac Virtutis simulacra statueret, neque aut collegio pontificum auctoritas amplissimi uiri aut Marcello adiectio inpensae inpedimento fuit quo minus religionibus suus tenor suaque obseruatio redderetur.

9. Obruitur tot et tam inlustribus consulatibus L. Furius Bibaculus, exemplique locum uix post Marcellum inuenit, sed pii simul ac religiosi animi laude fraudandus non est. qui praetor, a patre suo collegii Saliorum magistro iussus, sex lictoribus praecedentibus arma ancilia tulit, quamuis uacatio-

8 Honoris ac Virtutis simulacra M. Marcellus separatis aedibus statuit, a collegio pontificum impeditus quominus unam cellam duobus deis dicaret: futurum enim, si quid prodigii in ea accidisset, ne dinosceretur, utri rem diuinam fieri oporteret. 9. L. Furius Bibaculus cum esset praetor, sex lictoribus praecedentibus ancilia tulit, quamuis uacationem huius officii ho- *Par.*

1 qua adorata *b*, quam adoranti *Periz.* 6 quod tam *B*, *em. Kempf* 10 M. *addidi ex P* 24 tot etiam inl. consularibus *B*, *em. Lipsius* 28 iussus ex *B*

nem huius officii honoris beneficio haberet. omnia namque post religionem ponenda semper nostra ciuitas duxit, etiam in quibus summae maiestatis conspici decus uoluit. quapropter non dubitauerunt sacris imperia seruire, ita se humanarum rerum futura regimen existimantia, si diuinae potentiae bene atque constanter fuissent famulata.

10. Quod animi iudicium in priuatorum quoque pectoribus uersatum est. urbe enim a Gallis capta, cum flamen Quirinalis uirginesque Vestales sacra onere partito ferrent, easque pontem sublicium transgressas et cliuum, qui ducit ad Ianiculum, escendere incipientes L. Albanius, plaustro coniugem et liberos uehens, aspexisset, propior publicae religioni quam priuatae caritati, suis ut plaustro descenderent inperauit, atque in id uirgines et sacra inposita omisso coepto itinere Caere oppidum peruexit, ubi cum summa ueneratione recepta. grata memoria ad hoc usque tempus hospitalem humanitatem testatur. inde enim institutum est sacra caerimonias uocari, quia Caeretani ea infracto rei publicae statu perinde ac florente sancte coluerunt. quorum agreste illud et sordidius plaustrum tempestiue capax cuiuslibet fulgentissimi triumphalis currus uel aequauerit gloriam uel antecesserit.

Par. noris beneficio haberet. 10. Vrbe a Gallis capta, cum flamen Quirinalis uirginesque Vestales sacra onere partito ferrent, L. Albanius plaustro domesticos uehens, conspecto flamine descendere suos iussit receptisque sacris uirgines Caere peruexit: et quia summam uenerationem Caeretani praestiterant,

8 indicium *B* 9 agellis *B'* 12 descendere *B, em. Lipsius,* ascendere *al.* 13 albanius *Pb:* aluanius *B*, albinius, albinus, atinius *codd. Liuii 5, 40, 9, fort.* Atinius, *ut codex quoque Flori Bamb. I, 7 (13) § 12 habet* 15 sui *B* 16 ad id *B, add.* i *sup. ad* 17 caere *B in litura ex P:* ceretem *uel* cerete *dett.*, Caere in *Periz.*, Caerete in *Torrenius* 18 *malim* recepta sunt 19 ** humanitatem *B* || testatur *B:* Vbi cum s. uen. recepta grata memoria — testantur *edd.* 21 ceretani *B* || proinde *B'* 22 florentes ante *B, em. I. Vossius* || quarum *B'*

11. Eadem rei publicae tempestate C. Fabius Dorsuo memorabile exemplum seruatae religionis dedit. namque Gallis Capitolium obsidentibus, ne statum Fabiae gentis sacrificium interrumperetur, gabino ritu cinctus, manibus umerisque sacra gerens, per medias hostium stationes in Quirinalem collem peruenit: ubi omnibus sollemni more peractis, in Capitolium propter diuinam uenerationem uictricium armorum perinde ac uictor rediit.

12. Magna conseruandae religionis etiam P. Cornelio Baebio Tamphilo consulibus apud maiores nostros acta cura est. si quidem in agro L. Petilli scribae sub Ianiculo cultoribus terram altius uersantibus, duabus arcis lapideis repertis, quarum in altera scriptura indicabat corpus Numae Pompili fuisse, in altera libri reconditi erant Latini septem de iure pontificum totidemque Graeci de disciplina sapientiae, Latinos magna diligentia adseruandos curauerunt, Graecos, quia aliqua ex parte ad soluendam religionem pertinere existimabantur, Q. Petillius praetor urbanus ex auctoritate senatus per uictimarios facto igni in conspectu populi cremauit. noluerunt enim prisci uiri quidquam in hac adseruari ciuitate, quo animi hominum a deorum cultu auocarentur.

13. Tarquinius autem rex M. Atilium duumuirum, quod librum secreta ciuilium sacrorum continentem, custodiae suae conmissum, corruptus Petronio Sabino describendum dedisset, culleo iusutum in

cautum ut sacra caerimoniae dicerentur. 11. C. Fabius Dorsuo Capitolium obsidentibus Gallis, ne statum Fabiae gentis sacrificium interrumperetur, gabino cinctus per medias hostium stationes in Quirinalem collem peruenit, atque inde sacrificio *Par.*

2 dorso suo *B*, dorssuo *b* 5 ritu *om. P* 8 propter] $\overline{\text{pop}}$. *B'*, $\overline{\text{pp}}$ *B corr.*, f. (*i. e.* fort.) post *B mg.* 9 ac *om. B*, ut *D* || redit *B'* 11 pamphilo *B* 12 luci petili *B* 20 q* petilius *B* 22 conspecto *B* 23 quicquam *b* 26 tullium *B*, *at u. Nepot. et Dionys. Hal.* 4, 62 27 secretarium *B* 28 corruptũ *B*
32 interrumperet *V* || *an* cinctu?

mare abici iussit, idque supplicii genus multo post parricidis lege inrogatum est, iustissime quidem, quia pari uindicta parentum ac deorum uiolatio expianda esset.

14. Sed quae ad custodiam religionis adtinent, nescio an omnes M. Atilius Regulus praecesserit, qui ex uictore speciosissimo insidiis Hasdrubalis et Xantippi Lacedaemonii ducis ad miserabilem captiui fortunam deductus ac missus ad senatum populumque Romanum legatus, ut se et uno et sene conplures Poenorum iuuenes pensarentur, in contrarium dato consilio Karthaginem petiit, non quidem ignarus ad quam crudeles quamque merito sibi infestos [deos] reuerteretur, uerum quia iis iurauerat, si captiui eorum redditi non forent, ad eos sese rediturum. potuerunt profecto dii inmortales efferatam mitigare saeuitiam. ceterum, quo clarior esset Atilii gloria, Karthaginienses moribus suis uti passi sunt, tertio Punico bello religiosissimi spiritus tam crudeliter uexati urbis eorum interitu iusta exacturi piacula.

15. Quanto nostrae ciuitatis senatus uenerabilior in deos! qui post Cannensem cladem decreuit ne matronae ultra tricesimum diem luctus suos extenderent, uti ab his sacra Cereris peragi possent, quia maiore paene Romanarum uirium parte in execrabili ac diro solo iacente nullius penates maeroris expertes erant. Itaque matres ac filiae coniugesque et

Par. peracto in Capitolium rediit admirantibus Gallis. 15. Post Cannensem cladem decreuit senatus, ne matronae ultra tricensimum diem luctus extenderent, ut ab his sacra Cereris peragi possent.

4 esset *B*: est *dett.* 5 quod — adtinet *Stanger* 6 attilius *B* 7 asdrubalis *B'* || xanctippi *B* 10 ut ex se *B*, *em. Lipsius* 11 poenarum *B'* 12 chartaginem *h. l. B et aliquotiens in hoc cap., sed alias constanter pr. m.* Kartago *et* Kartaginiensis, *sed ita ut semper* Karthago *etc. correctum sit* || petit *B*, repetiit *edd. uett., an* rediit? || quidem *Kempf:* qđ (*erasa lineola sup.* qđ) *B* || ad quã *B corr. ex* atq. 13 quãq. *B in ras.* (*ex* atq.?) || deos *del. Guyetus*, hostes *E haud scio an recte* 14 his *B*

sorores nuper interfectorum abstersis lacrimis depositisque doloris insignibus candidam induere uestem et aris tura dare coactae sunt. qua quidem constantia optinendae religionis magnus caelestibus iniectus est rubor ulterius aduersus eam saeuiendi gentem, quae ne iniuriarum quidem acerbitate ab eorum cultu absterreri potuerit.

DE NEGLECTA RELIGIONE.

16. Creditum est Varronem consulem apud Cannas cum Karthaginiensibus tam infeliciter dimicasse ob iram Iunonis, quod, cum ludos circenses aedilis faceret, in Iouis optimi maximi tensa eximia facie puerum histrionem ad exuuias tenendas posuisset. quod factum post aliquot annos memoria repetitum sacrificiis expiatum est.

17. Hercules quoque detractae religionis suae et grauem et manifestam poenam exegisse traditur. nam cum Potitii sacrorum eius ritum, quem pro dono genti eorum ab ipso adsignatum uelut hereditarium optinuerant, auctore Appio censore ad humile seruorum ministerium transtulissent, omnes, qui erant numero super triginta, pubéres intra annum extincti sunt, nomenque Potitium in duodecim familias diuisum prope interiit, Appius uero luminibus captus est.

18. Acer etiam sui numinis uindex Apollo, qui Karthagine a Romanis oppressa ueste aurea nudatus

16. *DE CONTEMPTA RELIGIONE.* Varro cos. apud *Par.* Cannas cum Carthaginiensibus infeliciter conflixit ob iram Iunonis, quia cum ludos circenses aedilis ederet, in Iouis tensa eximiae formae puerum ad exuuias tenendas imposuerat [Ambiuium histrionem]. 17. Potitiorum familiam Hercules intra annum interemit, quod impulsu Appii Claudii morem sacrorum seruos publicos edocuisset. Appius luminibus captus est. 18. Apollo, Carthagine a Romanis oppressa, ueste aurea nuda-

3 quae *B′* 12 tensa *P:* templo *B* 13 excubias *B, cf. Fest. p. 365 M.* 26 carthagine *B in ras. habet*

31 Ambiuium histrionem Potitiorum familiarem (familiae *corr.*) *V, em. Kempf p. 751 sq.* 32 interiit *V*

id egit, ut sacrilegae manus inter fragmenta eius abscisae inuenirentur.

19. Nec minus efficax ultor contemptae religionis filius quoque eius Aesculapius, qui consecratum templo suo lucum a Turullio, praefecto Antonii, ad naues ei faciendas magna ex parte succisum * *, inter ipsum nefarium ministerium deuictis partibus Antonii, imperio Caesaris morti destinatum Turullium manifestis numinis sui uiribus in eum lucum, quem uiolauerat, traxit, effecitque ut ibi potissimum a militibus Caesarianis occisus, eodem exitio et euersis iam arboribus poenas lueret et adhuc superantibus inmunitatem consimilis iniuriae pareret, suamque uenerationem, quam apud colentes maximam semper habuerat, † dismultiplicauit.

20. Q. autem Fuluius Flaccus inpune non tulit, quod in censura tegulas marmoreas ex Iunonis Laciniae templo in aedem Fortunae equestris, quam Romae faciebat, transtulit: negatur enim post hoc factum mente constitisse. quin etiam per summam aegritudinem animi expirauit, cum ex duobus filiis

Par. tus id egit ut sacrilegae manus inter fragmenta eius abscisae inuenirentur. 19. Aesculapius cum templum in consecrato sibi luco haberet, effecit ut Caruilius praefectus M. Antonii in luco ipsius a Caesaris militibus occideretur, quod is ad naues M. Antonio faciendas lucum succiderat. 20. Q. Fuluius Flaccus cum in censura tegulas marmoreas ex templo Laciniae Iunonis sublatas in aedem Fortunae equestris transtulisset, mentis factus est dubiae: cuius casu motus senatus tegulas

2 inuenirentur] *sequitur in edd. exemplum de Brenno ex Paride inlatum, quod cum ad externa pertineat, in fine huius capitis conlocauimus* 5 caruilius *B mg. e P*, Turulus *habet Nepotianus* 6 succisum dolens *dett. et m*, inique ferens *uel* indignatus *suppl. Kempf, ipse malim* s. ulturus 9 locum *B, em. Pighius; cf. Par. et Nepot.* 13 inpunitatem *B*, *em. Mitalerius* 15 dismultiplicauit (diis *corr.*) *B*, deus multipl. *dett.*, deus *del. censuit Periz.*, *fort.* sic (*uel* deus sic) multipl. 16 flac *(sic) B*

23 *sequitur in Paride et Nepotiano exemplum de Brenno; u. supra* || templum] contemptum *V* 27 censum *V*

in Illyrico militantibus alterum decessisse, alterum grauiter audisset adfectum. cuius casu motus senatus tegulas Locros reportandas curauit, decretique circumspectissima sanctitate inpium opus censoris retexuit: 21. tam me hercule quam Plemini, legati Scipionis, in thesauro Proserpinae spoliando sceleratam auaritiam iusta animaduersione uindicauit. cum enim eum uinctum Romam pertrahi iussisset, ante causae dictionem in carcere taeterrimo genere morbi consumptus est. pecuniam dea eiusdem senatus inperio et quidem summam duplicando recuperauit.

Ext. 1. Quae, quod ad Plemini facinus pertinuit, bene a patribus conscriptis uindicata, quod ad uiolentas regis Pyrri sordes attinuerat, se ipsa potenter atque efficaciter defendit. coactis enim Locrensibus ex thesauro eius magnam illi pecuniam dare, cum onustus nefaria praeda nauigaret, ui subitae tempestatis tota cum classe uicinis deae litoribus inlisus est, in quibus pecunia incolumis reperta sanctissimi thesauri custodiae restituta est.

2. At non similiter Masinissa rex. cuius cum praefectus classis Melitam appulisset et aeque ex fano Iunonis dentes eburneos eximiae magnitudinis

Locris reponendas curauit. 21. Pleminius legatus Scipionis *Par.* cum thesaurum Proserpinae spoliasset, iussus ab ea Romam pertrahi in carcere taeterrimo morbi genere consumptus est: pecunia senatus consulto remissa.

1. Pyrrhus, coactis Locrensibus ex thesauro Proserpinae pecuniam sibi dare, cum onustus nauigaret, subita tempestate tota cum classe uicinis deae litoribus inlisus est, et ita pecunia recepta est. 2. † Amsinus Masinissa rex cum a praefecto classis suae dentes eboreos eximiae magnitudinis accepisset

1 yllirico *B* 3 locros *B*, locis *P*, loco suo *Gudius* 5 ·p·ḷemini *B (sed* p *in ras.)* 6 Scipionis — sceleratum *om. B, s.l. add.* scipionis *ex P ut uidetur* 8 enim *in B erasum* || ante] qui ante *B* 11 quidem] quod *B* 12 q̃ (=quae) *B : om. b* || publii ḷemini *B* 14 ipsa *B :* ipsam *dett. cf. Fr. Modii N. lectt. 54* 17 honustus *B'*
24 Locris *Mai :* locis *V* 25 thes|nsaurnm *V del.* ns 31 At non similiter Mas. *coni. Mai*

sublatos ad eum pro dono attulisset, ut conperit unde essent aduecti, quinqueremi reportandos Melitam inque templo Iunonis conlocandos curauit, insculptos gentis suae litteris, significantibus regem ignorantem eos accepisse, libenter deae reddidisse. factum Masinissae animo quam Punico sanguini conueniens!

3. Quamquam quid attinet mores natione perpendi? in media barbaria ortus sacrilegium alienum rescidit. Syracusis genitus Dionysius tot sacrilegia sua, quot iam recognoscimus, iocosis dictis prosequi uoluptatis loco duxit. fano enim Proserpinae spoliato Locris, cum per altum secundo uento classe ueheretur, ridens amicis 'uidetisne' ait 'quam bona nauigatio ab ipsis diis inmortalibus sacrilegis tribuatur?' detracto etiam Ioui Olympio magni ponderis aureo amiculo, quo eum tyrannus Gelo e manubiis Karthaginiensium ornauerat, iniectoque ei laneo pallio dixit aestate graue esse aureum amiculum, hieme frigidum, laneum autem ad utrumque tempus anni aptius. idem Epidauri Aesculapio barbam auream demi iussit, quod adfirmaret non conuenire patrem Apollinem inberbem, ipsum barbatum conspici. idem mensas argenteas atque aureas e fanis sustulit, quod-

sublatos e templo Iunonis ex insula Melita, cognito sacrilegio
Par. deae remisit. 3. Dionysius Siciliae tyrannus, fano Proserpinae Locris spoliato, cum secundo uento nauigaret, uidetisne, inquit, amici, quam bona nauigatio sacrilegis detur? Idem detracto Ioui Olympio amiculo aureo, quo eum Hiero tyrannus ornauerat, impositoque laneo pallio dixit, aestate aurum graue, hieme frigidum esse: lanam ad utrumque tempus aptiorem. Idem Epidauri Aesculapio barbam auream demi iussit dicens, turpe id ei, cum pater eius leuis conspiciatur. Idem mensas argenteas et aureas e fanis tollens, quod erat more

5 reddidisset *B'* 6 quam *B corr. e* qđ, plus (*uel* magis) quam *dett. aliquot* 6 *fort.* conuenientius 11 *an* recognoscemus? 17 gelo *B:* Hiero *P, at u. Cic. de deor. nat. III*, § *83* 19 grauem *B* 21 epidauriae *B*
27 locri *V* 32 aescolapio *V*

que in his more Graeciae scriptum erat BONORVM DEORVM, uti se bonitate eorum praedicauit. idem Victorias aureas et pateras et coronas, quae simulacrorum porrectis manibus sustinebantur, tollebat et eas se accipere, non auferre dicebat, perquam stultum esse argumentando, a quibus bona precamur, ab his porrigentibus nolle sumere. qui tametsi debita supplicia non exsoluit, dedecore tamen filii mortuus poenas rependit, quas uiuus effugerat. lento enim gradu ad uindictam sui diuina procedit ira tarditatemque supplicii grauitate pensat.

4. In quam ne incideret Timasitheus, Liparitanorum princeps, consilio sibi pariter atque uniuersae patriae utili prouidit [exemplo]. excepta namque in freto a ciuibus suis piraticam exercentibus magni ponderis aurea cratera, quam Romani Pythio Apollini decimarum nomine dicauerant, incitato ad eam partiendam populo, ut comperit * *

Graecorum inscriptum DEORVM BONORVM, uti se bonitate *Par.* eorum praedicabat. Idem Victorias aureas et pateras et coronas, quae simulacrorum porrectis manibus sustinebantur, tollens accipere se, non auferre dicebat. 4. Timasitheus Liparensis crateram, quam Romani Pythio Apollini miserant, interceptam a piratis curauit Delphos perferendam.

EX IVLIO PARIDE ET IANVARIO NEPOTIANO.

5. Milesia Ceres Mileto ab Alexandro capta milites, qui *Par.* templum spoliaturi inruperant, flamma obiecta priuauit oculis.

5. Alexander Magnus Miletum cepit. cum milites etiam *Nep.* Cereris templum introissent, excaecati sunt, ne inspicerent secreta tantum feminis cognita.

1 bonarum *B′* || deorum *P et Cic. l. cit.* § *84:* deorum eas esse *B* 8 dedecore * *B* 12 thimasitheus *B* 13 pariter *codd. Pighii:* aliter *B* 14 exemplo *inclusimus* 16 quem *B* || pithio *B* 18 ut comperit *B*, *additum manu admodum recenti:* eam delphis portandam (*corr.* perferendam) curauit; *cf. praef. p. VI sq.* 22 *hoc exemplum usque ad* Athenienses protagoram *(p. 14, 3) B quoque habet* 23 creteram *B*, creterram *V*

Par. 6. Persae, mille nauium numero Delum compulsi, templo Apollinis religiosas potius manus quam rapaces adhibuerunt.

7. Athenienses Protagoram philosophum pepulerunt, quia scribere ausus fuerat, primum ignorare se an di essent, deinde, si sint, quales. iidem Socratem damnauerunt, quod nouam religionem introducere uidebatur. iidem Phidiam tulerunt, quam diu marmore potius quam ebore Mineruam fieri debere dicebat, quod diutius nitor esset mansurus, sed ut adiecit ‘et uilius’, tacere iusserunt.

8. Diomedon unus e decem ducibus, quibus Argennusae eadem pugna et uictoriam et damnationem pepererunt, cum ad immeritum supplicium duceretur, nihil aliud locutus est quam ut uota pro incolumitate exercitus ab ipso nuncupata soluerentur.

9. Brennus Gallorum dux, Delphis Apollinis templum ingressus, dei uoluntate in se manus uertit.

Nep. 6. Persae mille nauibus inpleuere Delum, et cum diuitiae in praedas possent allicere uictores, omnibus spoliis temperatum est in dei honorem.

7. Protagoras philosophus ab Atheniensibus pulsus est librique eius publice exusti, quod scripserat ignorari an di essent, ac si essent, quales essent non posse sciri. — Socrates in eadem urbe damnatus est, quod contra religiones nonnunquam disputaret. — Phidias ibidem, eboris scalptor, ait sumptu minore marmore quam ebore diis simulacra fieri, quod aspernati ex ebore Athenienses iusserunt.

8. Apud eosdem Diomedon unus de decem ducibus, cum post uictoriam ad supplicium pergeret, rogauit ut nuncupata uota pro exercitu soluerentur.

9. Brennus rex Gallorum uictoriis Delphos usque peruene-

1 Prensae *V*, Prensa* *B* || cōpulsi *B:* conpulsi complexi *V* 5 *an* si essent? 7 quamuis *V'* 8 nitorem mansurum *V* 12 ad iam meritum *V*, *em. Kempf* 15 Brennus] *u. ad p. 10, 2*

17 naues appulere *Mai*, nauibus appulere *Kempf* 20 Pythagoras *C* (= *cod. Vat.*) 21 quos *C*, quia *Mai* || ignorari an di *scripsi:* ignorandi *C*, ignorare se an dii *Mai* 22 non possent *C* 24 Fidias *C* 25 quam ebore *Foertsch (II, 4):* incipere *C* 26 aspernati *Christ:* ipseratū *C*, ipsi irati *Mai* || ateniense *C* 27 diomedes imus *C* 29 pro] p *C* 30 *immo* dux || defos *C* || perueniat *C*, peruenit *Du Rieu*

II. *DE SIMVLATA RELIGIONE.*

1. Numa Pompilius, ut populum Romanum sacris obligaret, uolebat uideri sibi cum dea Aegeria congressus esse nocturnos, eiusque monitu se, quae acceptissima deis immortalibus sacra forent, instituere. *Par.*

2. Scipio Africanus non ante ad negotia priuata uel publica ibat, quam in cella Iouis Capitolini moratus fuisset, et ideo Ioue genitus credebatur.

3. L. Sulla, quotiens proelium committere destinabat, paruum Apollinis signum Delphis sublatum in conspectu militum conplexus orabat uti promissa maturaret.

4. Q. Sertorius per asperos Lusitaniae colles ceruam albam trahebat, ab ea se quaenam aut agenda aut uitanda essent praedicans admoneri.

rat. cumque iam humanae uires resistere ei omnino non possent cultoresque loci ad Apollinem confugissent, respondit † deos secum et candidas puellas Gallis pugnaturas. tum niuibus cum omni exercitu Brennus oppressus est. *Nep.*

QVI RELIGIONEM SIMVLAVERVNT.

1. Numa Pompilius, cum efferatos assiduis bellis Romanos aduerteret, docuit eos cultum deorum: atque idem, ut facilius mansuescerent, Egeriam nympham in consuetudine se habere praeceptricem sibi confinxit, quo maior apud feroces esset auctoritas.

2. Scipio Africanus neque publica neque priuata prius umquam attigit quam in cella Iouis Capitolini diutissime moraretur, antequam uideretur a quoquam.

3. Sulla proeliaturus simulacrum Apollinis Delphis ablatum suppliciter orabat in conspectu militum ut promissa praestaret, uidebaturque mire *ad* bellum fretus.

4. Syram mulierem Marius in castris habebat sacricolam, ex cuius se auctoritate asserebat omnia aggredi.

5. Sertorius in exercitu Hispano albam ceruam habuit, quam persuasit barbaris monitricem sibi esse.

16 cūfugissent *C* 17 deos secum] dei sacerdos *Christ* || *fort.* cum Gallis 20 popilius *C* 21 animaduerteret *Mai* 22 consuetudinē *C* 23 confixit *C* 30 ad bellum *nos:* bellum *C,* illo *Mai*

Par. *Ext.* 1. Minos Cretensium rex nono anno in quendam praealtum et uetusta religione consecratum specum secedere solebat, et in eo moratus tamquam ab Ioue, quo se ortum ferebat, traditas leges perrogabat.

2. Pisistratus in reciperanda tyrannide, quam amiserat, simulatione reducentis se in arcem Mineruae est usus, cum per ostentationem ignotae mulieris, quae Phye uocabatur, formatae ad habitum deae, Athenienses deciperet.

3. Lycurgus consilio Apollinis grauissimae ciuitati Lacedaemoniorum leges compositas ferre se persuasit.

4. Zaleucus sub nomine Mineruae apud Locrenses prudentissimus habitus est.

CAP. III.

1. Bacchanalium sacrorum mos nouus institutus, cum ad perniciosam uaesaniam iret, sublatus est.

2. Lutatius Cerco, qui primum Punicum bellum confecit, a senatu prohibitus est sortes Fortunae Praenestinae adire:

Nep. 3. *DE SVPERSTITIONIBVS.*

1 *et* 3. Bacchanalium mysteria fuere Romae. sed cum temporibus nocturnis uiri ac feminae pariter essent furerentque, multo colentium sanguine peregrina sacra abolita sunt. Chaldaeos igitur Cornelius Hispalus urbe expulit et intra decem dies Italia abire iussit, ne peregrinam scientiam uenditarent. Iudaeos quoque, qui Romanis tradere sacra sua conati erant, idem Hispalus urbe exterminauit arasque priuatas e publicis locis abiecit.

2. Lutatium Cerconem, confectorem primi Punici belli, fama extitit uelle ad Praenestinam Fortunam † sortes mittere siue colligere. hoc cognito senatus inhibuit extraria responsa

7 fye *V* 9 grauissimae *V*, *sed* ae *ex corr.*, *an* grauissimas? 11 Za*leucus *V* 16 cereo *V*, *em. Kempf* 17 sortes — abire (§ 3) *habet B*

19 Bachanalius *C* 21 sanguine fe|et peregrina *C* 22 hippalus *C*, *item infra* 25 priuatos *C* 27 Lutantium circonem *C* 28 ad Praenestinae Fortunae *(sic Mai contra codicem)* sortes mittere qui consulerent *Foertsch 1, 4* (mittere si deberet confligere *Kempf*); *fort.* ad Praenestinam Fortunam mittere, sortes qui colligerent; *adtendas enim quod sequitur:* responsa consultorum disquiri

auspiciis enim patriis, non alienigenis rem publicam administrari iudicabant oportere. *Par.*

3. Cn. Cornelius Hispalus praetor peregrinus M. Popilio Laenate L. Calpurnio coss. edicto Chaldaeos intra decimum diem abire ex urbe atque Italia iussit, leuibus et ineptis ingeniis fallaci siderum interpretatione quaestuosam mendaciis suis caliginem inicientes. idem Iudaeos, qui Sabazi Iouis cultu Romanos inficere mores conati erant, repetere domos suas coegit.

4. L. Aemilius Paulus consul, cum senatus Isidis et Serapis fana diruenda censuisset eaque nemo opificum adtingere auderet, posita praetexta securem arripuit templique eius foribus inflixit.

IIII. *DE AVSPICIO.*

1. L. Tarquinius rex centuriis equitum, quas Romulus auspicato conscripserat, alias adicere cupiens, cum ab Atto Nauio augure prohiberetur, offensus interrogauit an id fieri posset quod animo cogitaret. eo, augurio capto, posse fieri

consultorum disquiri. iussum legatis est aedilibusque in haec *Nep.* missis, ut si consuluisset, ad supplicium Romam reduceretur. denique adeo profuit factum, ut ex incertis ei Romana auspicia fuerint. nam ab altaribus patriis profectus Aegates, opulentissimas insulas, in conspectu Carthaginis populatus est.

1. Vrbem Romam auspiciis conditam certum est. itaque Remus prior sex uultures auspicatus, postea Romulus duodecim, potior Remo fuit, quod Remus prioribus auspiciis niteretur, Romulus pluribus.

2. L. Tarquinius rex cum centuriis a Romulo constitutis alias adicere disponeret, Attus Nauius augur dixit prius deos consuli oportere. rex iussit sciscitari an quod in animo haberet fieri posset. post consultationem posse respondit. 'no-

3 GN. *B* ‖ pompilio *BV* 4 intra *nos:* circa *BV*, citra *C. Lachmann* 7 sabazi *B:* sabzi *V'*, zabazi *V corr.* 18 possit *V, em. Kempf*

20 ut] et *C* 21 ex incerta *C,* pro incertis *Mai* 22 patris *C* ‖ egadas *C* 24 auspiciorum auspiciis *C; uidetur in u.* auspiciorum *titulus capitis latere* 26 potior remulo *C* 27 romolus *C* 29 attius *C* 30 citari *C, em. Mai* ‖ an *nos:* con *C*, num *Mai*

Par. docente iussit nouacula cotem discindi. qua Attus adlata, administrato incredibili facto, effectum suae professionis oculis regiis subiecit.

2. Ti. Gracchus, cum ad res nouas moliendas pararetur, auspicia domi prima luce petiit, quae illi perquam tristia responderunt: et ianua egressus ita pedem offendit, ut digitus ei decuteretur. tres deinde corui in eum aduersum occinentes partem tegulae decussam ante ipsum propulerunt. quibus omnibus contemptis a Scipione Nasica pontifice maximo decussus Capitolio, fragmento subsellii ictus procubuit.

3. P. Claudius bello Punico primo, cum proelium nauale committere uellet auspiciaque more maiorum petisset et pullarius non exire cauea pullos nuntiasset, abici eos in mare iussit dicens: 'quia esse nolunt, bibant'.

4. L. Iunius, P. Claudii collega, neglectis auspiciis classem tempestate amisit damnationisque ignominiam uoluntaria morte praeuenit.

Nep. uacula' inquit Tarquinius 'cotem *te* scindere uolo.' nil cunctatus augur scidit. exin magna fides et auctoritas Romae augurum mansit. Nauio cum cote et nouacula constituta est statua.

3. Ti. Gracchus tribunatum adepturus pullarium domi consuluit ab eoque ire in campum prohibitus est. sed cum pertinaciter pergeret, sic illisit mox extra ianuam pedem, ut eius excuteretur articulus. deinde tres corui prodeunti ei cum uocibus aduersis inuolauerunt et compugnantes tegulam ante pedes eius deiecerunt. cumque in Capitolio consuleret, similia auspicia habuit. male igitur tribunatu gesto occisus est a Scipione Nasica. primo ictus fragmento subsellii, postea claua expirauit. corpus eius cum his, qui pariter occisi erant, Lucretius aedilis plebi inhumatum *in* Tiberim abici iussit.

4. P. Claudius praeceps animi primo bello Punico pullarium consuluit. qui cum dixisset non uesci pullos, quod malum omen est, 'bibant' inquit et in mare proici iussit. mox

2 perfectionis *V*, *em. Mai* 9 ominibus *Rinkes* 10 uictus *V*
18 te *add. Kempf* || cunctatus *Kempf:* conciatus *(sic) C* 20 nauo *C* 22 Titus *C* 25 excideretur *C*, *em. Kempf* 28 gesta *C* 31 in *om. C* 33 qui condixisset *C* 34 proici] phici *C*

5. Cum Metellus p. m. Tusculanum petens iret, corui duo in os eius aduersum ueluti iter inpedientes aduolauerunt uixque extuderunt ut domum rediret. insequenti nocte aedis Vestae arsit. quo incendio Metellus inter ipsos ignis raptum Palladium incolume seruauit. *Par.*

6. M. Ciceroni mors inminens auspicio praedicta est. cum enim in uilla Caietana esset, coruus in conspectu eius horologii ferrum loco motum excussit et protinus ad ipsum tetendit ac laciniam togae eo usque morsu tenuit, donec seruus milites ad eum occidendum uenisse nuntiaret.

7. M. Brutus cum reliquias exercitus sui aduersus Caesarem et Antonium eduxisset, duae aquilae ex diuersis castris aduolauerunt, et edita inter se pugna ea, quae a parte Bruti fuerat, male mulcata fugit.

Ext. 1. Cum rex Alexander urbem in Aegypto constituere

classem apud Aegates insulas cum multo rei pub. damno et suo exitio amisit. *Nep.*

5. Metello pontifici maximo proficiscenti in agrum Tusculanum corui duo euidenter obstiterunt, sed neglecto augurio ire contendit. inter se aues unguibus laniare coeperunt et rostris dare ictus. mirans Metellus Romam rediit. sequenti nocte ex incendio Palladium rapuit.

6. M. Tullius Cicero cum in agro Caietano proscriptus lateret insectante Antonio, coruus uirgulam ferream, qua distinguebantur horae, sic conscidit rostro, ut eam excuteret, togamque Tullii apprehendit et traxit. sub momento ad eum percussores irruerunt.

7. M. Brutus, collega Cassii, de exitu belli est ciuilis ammonitus. nam duae aquilae aduolantes super eum campum, in quo pugnauit, ex diuersis castris conuenientes inter se conflixerunt. uictrix profecta ad Caesarem est Augustum, fugit illa quae ex Bruti aduolauerat parte.

7 caletana *V* 9 laociniam *V'*
16 egadas *C*, *em. Kempf* 21 roma *C* 23 Cicero] n̄r (*i. e.* noster) *C* || saletano *C* 25 sic conscidit *nos:* sicce scidit *C*, sic rescidit *Mai* 30 conuenientes *Mai:* conuenire *C* || inter se] in se *C*, *om. Mai* 31 Augustum *om. Mai* || fugat *C* 32 brucia diluxerat *C*, *em. Du Rieu,* B. aduenerat *Mai* || porte *C*

Par. uellet, architectus Dinocrates cum cretam non haberet polentaque futurae urbis liniamenta deduxisset, ingens auium multitudo proximo lacu emersa polentam depasta est, quod sacerdotes Aegyptiorum interpretati sunt, conuenarum frequentiae alimentis suffecturam urbem.

2. Deiotaro uero regi, omnia fere auspicato gerenti, salutaris aquilae conspectus fuit, qua uisa abstinuit se ab eius tecti usu, quod nocte insequenti ruina solo aequatum est.

V. *DE OMINIBVS.*

1. Ominum etiam obseruatio aliquo contactu religioni innexa est, quoniam non fortuito motu sed diuina prouidentia constare creditur. quae effecit ut urbe a Gallis disiecta, deliberantibus patribus conscriptis utrum Veios migrarent an sua moenia restituerent, forte eo tempore e praesidio cohortibus redeuntibus, centurio in comitio exclamaret 'signifer, statue signum, hic optime manebimus' ea enim uoce audita senatus accipere se omen respondit e uestigioque Veios transeundi consilium omisit. quam paucis uerbis de domicilio futuri summi imperii confirmata est condicio! credo indignum diis existimantibus prosperrimis auspiciis Romanum nomen ortum

Par. 2. Deiotarus aquila conspecta abstinuit se eius tecti usu, quod insequenti nocte corruit.

1. *DE OMINE.* Vrbe a Gallis disiecta, cum Veios p. c. deliberarent transire, forte centurio, cohortibus redeuntibus, in comitio exclamauit: 'signifer, statue signa: hic optime manebimus'. accepto omine senatus omisit consilium Veios transeundi. 2. Camillus cum esset precatus, ut si cui deorum nimia felicitas p. R. uideretur, in ipsius incommodum caderet,

1 dimocrates *V*, *em. Pighius* 3 proximo *Pighius:* primo *V*
6 DE OMINIBVS. Deiotarus *B*, *sed titulus hic erasus et manu recent. suo loco positus est* || auspicatu gerentis *B* 11 contractu *b* || religionis *B*, *em. Guyetus* 14 agellis *B'* 15 utrum] uti *B* 16 e *B s. l.*
30 si qui *V*

Veientanae urbis appellatione mutari inclitaeque uictoriae decus modo abiectae urbis ruinis infundi.

2. Huius tam praeclari operis auctor Camillus, cum esset precatus ut, si cui deorum nimia felicitas populi Romani uideretur, eius inuidia suo aliquo incommodo satiaretur, subito lapso decidit. quod omen ad damnationem, qua postea oppressus est, pertinuisse uisum est. merito autem de laude inter se uictoria et pia precatio amplissimi uiri certauerint. aeque enim uirtutis est et bona patriae auxisse et mala in se transferre uoluisse.

3. Quid illud, quod L. Paulo consuli euenit, quam memorabile! cum ei sorte euenisset ut bellum cum rege Perse gereret, et domum e curia regressus filiolam suam nomine Tertiam, quae tum erat admodum paruula, osculatus tristem animaduerteret, interrogauit quid ita eo uultu esset. quae respondit Persam perisse. decesserat autem catellus, quem puella in deliciis habuerat, nomine Persa. arripuit igitur omen Paulus exque fortuito dicto quasi certam spem clarissimi triumphi animo praesumpsit.

4. At Caecilia Metelli, dum sororis filiae, adultae aetatis uirgini, more prisco nocte concubia nuptiale petit omen, ipsa fecit. nam cum in sacello quodam eius rei gratia aliquamdiu persedisset nec [aliqua]

subito procidit lapsu. 3. L. Paulus consul, cum ei sorte obuenisset ut bellum cum rege Perse gereret, domum regressus, filiam nomine Tertiam osculans tristem animaduertit. interrogauit quid ita eo uultu esset. quae respondit Persam perisse: decesserat autem catellus hoc nomine, quem puella in deliciis habuerat. 4. Caecilia Metelli, dum sororis filiae adultae aetatis nuptiale petit omen, ipsa fecit, namque puella mora standi fessa rogauit materteram ut sibi loco cederet. *Par.*

6 procidit *P, sed firmat* decidit *Nepot.* 13 obuenisset *P, quod praeferendum uidetur (cf. 6, 3, 3. 6, 9, 6), praesertim cum* euenit *antecedat, sed Nepot. quoque* sorte euenit *habet* 14 persa *B* 23 nuptialia *B, em. e P; illud tuetur Foertsch 11, 4* 25 aliqua *inducendum esse uidit Vahlen in mus. rhen. XI, 594*

ulla uox proposito congruens esset audita, fessa longa standi mora puella rogauit materteram ut sibi paulisper locum residendi adcommodaret. cui illa 'ego uero', inquit, 'libenter tibi meam sedem cedo'. quod dictum ab indulgentia profectum ad certi ominis processit euentum, quoniam Metellus non ita multo post mortua Caecilia uirginem, de qua loquor, in matrimonium duxit.

5. C. autem Mario obseruatio ominis procul dubio saluti fuit, quo tempore hostis a senatu iudicatus in domum Fanniae Minturnis custodiae causa deductus est. animaduertit enim asellum, cum ei pabulum obiceretur, neglecto eo ad aquam procurrentem. quo spectaculo deorum prouidentia quod sequeretur oblatum ratus, alioquin etiam interpretandarum religionum peritissimus, a multitudine, quae ad opem illi ferendam confluxerat, inpetrauit ut ad mare perduceretur. ac protinus nauiculam conscendit eaque in Africam peruectus arma Sullae uictricia effugit.

6. Pompeius uero Magnus in acie Pharsalica uictus a Caesare, fuga quaerens salutem, cursu in insulam Cyprum, ut aliquid in ea uirium contraheret, classem direxit, adpellensque ad oppidum Paphum conspexit in litore speciosum aedificium gubernatoremque interrogauit quod ei nomen esset: qui respondit *Κατωβασίλεια* uocari. quae uox spem eius

Par. cui illa 'ego uero' inquit 'libenter tibi mea sede cedo', quod accidit: non multo enim post defuncta Caecilia Metellus puellam duxit. 5. Marius a senatu hostis iudicatus animaduertit asellum, cum ei pabulum adponeretur, neglecto eo ad aquam procurrentem. quo spectaculo motus accepta a Minturnensibus naue Africam petit. 6. Pompeius Magnus uictus a Caesare et in insulam Cyprum transuectus animaduertit in litore spe-

4 mea sede *Pb; at cf.* 1, 5, 8. 4, 1, 7. 4, 1, *E.* 7. 5, 7, *E.* 1 *et* 2. 7, 3, 3. (concedo meas sedes *Cic. de diuin. I*, § *104*) 6 ita *om. b* 22 in eã *B* 24 littore *B′* 25 KATΩ basilea *B*, *em. Kempf*
26 sede secedo *V et Mai* 31 a *om. V′*

quantulamcumque conminuit, neque id dissimulanter tulit. auertit enim oculos ab illis tectis ac dolorem, quem ex diro omine ceperat, gemitu patefecit.

7. M. etiam Bruti dignus admisso parricidio euentus omine designatus est, si quidem post illud nefarium opus natalem suum celebrans, cum Graecum uersum expromere uellet, ad illud potissimum Homericum referendum animo tetendit:

ἀλλά με Μοῖρ᾽ ὀλοὴ καὶ Λητοῦς ἔκτανεν υἱός,

qui deus Philippensi acie a Caesare et Antonio signo datus in eum tela conuertit.

8. Consentaneo uocis iactu C. Cassii aurem fortuna peruellit, quem orantibus Rhodiis ne ab eo cunctis deorum simulacris spoliarentur, Solem a se relinqui respondere uoluit, ut rapacissimi uictoris insolentiam dicti tumore protraheret, abiectumque Macedonica pugna non effigiem Solis, quam tantummodo supplicibus cesserat, sed ipsum solem re uera relinquere cogeret.

9. Adnotatu dignum illud quoque omen, sub quo Petillius consul in Liguria bellum gerens occiderit. Nam cum montem, cui Leto cognomen erat, oppugnaret interque adhortationem militum dixisset 'ho-

ciosum aedificium gubernatoremque interrogauit, quod ei nomen esset. qui respondit *Κατωβασίλεια*, quae uox spem eius quantulamcunque minuit. 7. M. Brutus post parricidium in Caesarem admissum natalem suum celebrans, cum Graecum uersum uellet expromere, hunc potissimum dixit: *ἀλλά με Μοῖρ᾽ ὀλοὴ καὶ Λητοῦς ἔκτανεν υἱός.* eo autem die, quo periit, in castris Caesaris militibus signum Apollinis est datum. 9. Petillius cons. in Liguria bellum gerens, cum mon- *Par.*

1 quae quantulumcũq. restabat *B*, *em. Kempf e P*, *recte monens* quae restabat *ad explicandum illud* quantulamcumque *a librario quodam s. l. additum uideri* 9 ΑΜΟΑ ΜΕΜΟΓΡΟΑΟΗ ΚΑΙΑ | ΗΤΟΥϹΕΚΤΑΝΕΝΟΥΙΟΤ *B* 13 peruellitq. morantibus *B'* 16 dicti *B corr. e* uicti 21 petilius *B*ς || occidit *edd. uett.* 22 laeto *B'*, *item infra*

25 ΚΑΤΩΒΑϹΙΛΗΑ *V* 29 ΚΑΤΑΗΤΟΥϹ V || autem *V*: enim *B* 30 periit *B*: perit *V* 31 Peti*lius *V*

die ego Letum utique capiam', inconsideratius proeliando fortuitum iactum uocis leto suo confirmauit.

Ext. 1. Adici nostris duo eiusdem generis alienigena exempla non absurde possunt. Sami Prienensibus auxilium aduersus Caras inplorantibus, adrogantia instincti, pro classe et exercitu sibullam eis derisus gratia miserunt. quam illi uelut diuinitus datum praesidium interpretati, libenter receptam uera fatorum praedictione uictoriae ducem habuerunt.

2. Ne Apolloniatae quidem paenitentiam egerunt, quod, cum bello Illyrico pressi Epidamnios ut sibi opem ferrent orassent, atque illi flumen uicinum moenibus suis nomine Aeantem in adiutorium eorum sese mittere dixissent, 'accipimus quod datur' responderunt, eique primum in acie locum perinde ac duci adsignarunt. ex insperato enim superatis hostibus, successum suum omini acceptum referentes, et tunc Aeanti ut deo immolauerunt et deinceps omnibus proeliis duce uti instituerunt.

Par. tem nomine Letum obpugnaret, inter adhortationem militum dixit 'hodie ego Letum capiam'. nec longius processit omen: inconsideratius enim proeliando fortuitum uocis prolatum leto suo confirmauit.

1. Samii Prienensibus auxilium aduersus Cares petentibus in derisum sibyllam miserunt, hanc pro exercitu ac classe offerentes. qua duce usi Prienenses bellum consummauerunt. 2. Apolloniatae bello Illyrico pressi Epidamnios ut sibi opem ferrent orauerunt, qui fluuium Aeantem se eis in adiutorium missuros dixerunt. omine accepto Apolloniatae deo ueluti duce praesenti usi uicerunt.

4 Samii *Pb* || parienensibus *B'* 6 symbulam *B*, *em. e P* 7 uelud *B'* 11 apolliniatae *B* 14 eant. *(sic) B* 17 adsignarunt *B:* adsignauerunt *edd.* 18 omenin *B* 19 eanti *B* 20 ducẽ *b* || uti *om. B, sed aliquot litterae sup.* duce *erasae sunt*

22 letam *V* 25 derisu *V et Mai* || ac] ad *V* 28 a*eante *V*, Aeanta *Mai* 30 praesenti usi *Kempf:* praesentius *V*

VI. *DE PRODIGIIS.*

Prodigiorum quoque, quae aut secunda aut aduersa acciderunt, debita proposito nostro relatio est.

1. Seruio Tullio, etiam tum pueruIo, dormienti circa caput flammam emicuisse domesticorum oculi adnotauerunt. quod prodigium Anci regis Marci uxor Tanaquil admirata, serua natum in modum filii educauit et ad regium fastigium euexit.

2. Aeque felicis euentus illa flamma, quae ex L. Marci, ducis duorum exercituum, quos interitus Publi et Gnaei Scipionum in Hispania debilitauerat, capite contionantis eluxit. namque eius aspectu pauidi adhuc milites pristinam recuperare fortitudinem admoniti, octo et triginta milibus hostium caesis magnoque numero in potestatem redacto, bina castra Punicis opibus referta ceperunt.

3. Item cum bello acri et diutino Veientes a Romanis intra moenia conpulsi capi non possent, eaque mora non minus obsidentibus quam obsessis intolerabilis uideretur, exoptatae uictoriae iter miro prodigio di immortales patefecerunt. subito enim Albanus lacus, neque caelestibus auctus imbribus neque inundatione ullius amnis adiutus, solitum stagni modum excessit. cuius rei explorandae gratia legati ad Delphicum oraculum missi rettulerunt praecipi sortibus ut aquam eius lacus emissam per agros diffun-

1. *DE PRODIGIIS.* Cum Ser. Tullio caput ardere uisum esset, Tanaquil admirata et ut filium educauit et ad regium fastigium euexit. 2. L. Marcii ducis cum in Hispania capite ignis contionantis eluxisset post mortem duorum Scipionum Publii et Gnaei, resumptis animis miles ita prospere pugnauit, ut uictor exsisteret. 3. Obsidentibus Romanis Veientes lacus Albanus subito solitum stagni modum excessit, datumque responsum fore ut is uinceret, qui aquam emissam *Par.*

5 domesticorũ *b:* domestico *B*, domestici *dett. et* ς 6 ancii *B* 11 gnei *B* || hispaniam *B* 12 *elu*xit *B*, efluxit *mg. B* 18 possint *B*
30 fluxisset *V*

derent: sic enim Veios in potestatem populi Romani *uenturos*. quod priusquam legati renuntiarent, aruspex Veientium a milite nostro, quia domestici interpretes deerant, raptus et in castra perlatus futurum dixerat. ergo senatus duplici praedictione monitus eodem paene tempore et religioni paruit et hostium urbe potitus est.

4. Nec parum prosperi successus quod sequitur. L. Sulla consul sociali bello, cum in agro Nolano ante praetorium immolaret, subito ab ima parte arae prolapsam anguem prospexit. qua uisa Postumi aruspicis hortatu continuo exercitum in expeditionem eduxit ac fortissima Samnitium castra cepit. quae uictoria futurae eius amplissimae potentiae gradus et fundamentum extitit.

5. Praecipuae admirationis etiam illa prodigia, quae C. Volumnio Ser. Sulpicio consulibus in urbe nostra inter initia motusque bellorum acciderunt. bos namque mugitu suo in sermonem humanum conuerso nouitate monstri audientium animos exterruit. carnis quoque in modum nimbi dissipatae partes ceciderunt, quarum maiorem numerum praepetes diripuerunt aues, reliquum humi per aliquot dies neque odore taetro neque deformi aspectu mutatum iacuit.

Eiusdem generis monstra alio tumultu credita sunt: puerum infantem semenstrem in foro boario

Par. per agros diffudisset. quod quia idem Veientium haruspex a milite Romano captus praedixerat, congruente sorte uaticinio, emissus a Romanis lacus causa Veientanae captiuitatis fuit. 4. L. Sulla inter sacra uisa serpente, Postumii haruspicis monitu exercitu educto Samnites fudit fugauitque. 5. Secundo Punico bello Cn. Domitii bos locutus fertur: 'caue tibi, Romane'.

1 populi r. *B*, *add. s. l. m. 2* fore, futuros *B mg.*, uenturos *in edd. uett. recte suppletum uidetur* 4 captus *P* 9 proconsul *Pighius* 13 firmissima *Stanger* 17 C. *B:* L. *Nepot.*, P. *fasti a. 293* 19 suo *et* 24 taetro *B in ras.* 25 prebita *B*, *sed* p *et* b *e corr.* 26 semenstrem *B corr. e* semenstrum (puero infante semenstri *b m. 3*)
29 causa *Mai:* casus *V*

triumphum *clamasse*, alium cum elephantino capite natum, in Piceno lapidibus pluisse, in Gallia lupum uigili e uagina gladium abstulisse, in Sardinia scuta duo sanguinem sudasse, Antii metentibus cruentas spicas in corbem decidisse, Caerites aquas sanguine mixtas fluxisse. bello etiam Punico secundo constitit Cn. Domiti bouem dixisse 'caue tibi, Roma'.

6. C. autem Flaminius inauspicato consul creatus, cum apud lacum Trasymennum cum Hannibale conflicturus conuelli signa iussisset, lapso equo super caput eius humi prostratus est, nihilque eo prodigio inhibitus, signiferis negantibus signa moueri sua sede posse, malum, ni ea continuo effodissent, minatus est. uerum huius temeritatis utinam sua tantum, non etiam populi Romani maxima clade poenas pependisset! in ea namque acie $\overline{\text{XV}}$ Romanorum caesa, $\overline{\text{VI}}$ capta, $\overline{\text{X}}$ fugata sunt. consulis obtruncati corpus ad funerandum ab Hannibale quaesitum, qui quantum in ipso fuerat, Romanum sepelierat imperium.

7. Flamini autem praecipitem audaciam C. Hostilius Mancinus uaesana perseuerantia subsequitur. cui consuli in Hispaniam ituro haec prodigia acciderunt. cum Lauinii sacrificium facere uellet, pulli cauea emissi in proximam siluam fugerunt summaque diligentia quaesiti reperiri nequiuerunt: cum ab

6. C. Flaminius inauspicato consul creatus, cum apud lacum *Par.* Thrasimenum cum Hannibale conflicturus esset, conuelli signa iussit, et lapso equo super caput eius ipse prostratus est. itaque pugnae eius exitus saeuissimus fuit. 7. C. Mancino cos. in Hispaniam ituro pulli e cauea pullari auolauerunt.

1 clamasse *add. b s. l.* (infans — triumphum clamauit quieuitque *Nepot.*) || alio — nato *b* 2 natō *B* 3 Sardinia *Nepot.:* sicilia *B; Nepotianus paragraphum totam habet, dictione paulum mutata, ex qua facile apparet eum non Liuium ipsum (22, 1, 8) ob oculos habuisse* 4 Antii (*uel* apud Antium) *Pighius:* etiam *B*, apud Antium *Nep.* 5 coruem *B* 7 romane *Pb*, *at u. Liv. 35, 21, 5* 9 trasymenum (thr. *corr.*) *B* || confecturus *B'* 17 $\overline{\text{x}}$ *Nepot. (ut est apud Liu. 22, 7, 2):* $\overline{\text{xx}}$ *B* 26 repperiri *B'*

Herculis portu, quo pedibus peruenerat, nauem conscenderet, talis uox sine ullo auctore ad aures eius peruenit: 'Mancine, mane'. qua territus cum itinere conuerso Genuam petisset et ibi scapham esset ingressus, anguis eximiae magnitudinis uisus e conspectu abiit. ergo prodigiorum numerum numero calamitatium aequauit, infelici pugna, turpi foedere, deditione funesta.

8. Minus miram in homine parum considerato temeritatem Ti. Gracchi, grauissimi ciuis, tristis exitus et prodigio denuntiatus nec euitatus consilio facit. consul enim cum in Lucanis sacrificasset, angues duae ex occulto prolapsae repente hostiae, quam immolauerat, adeso iocinere in easdem se latebras rettulerunt. ob id deinde factum instaurato sacrificio idem prodigii euenit. tertia quoque caesa uictima diligentiusque adseruatis extis neque adlapsus serpentium arceri neque fuga inpediri potuit. Quod quamuis aruspices ad salutem imperatoris pertinere dixissent, Gracchus tamen non cauit ne perfidi hospitis sui Flaui insidiis in eum locum deductus, in quo Poenorum dux Mago cum armata manu delituerat, inermis occideretur.

Par. item uox audita ab Herculis portu talis 'Mancine, mane'. qua territus cum itinere Genuam petisset et ibi scapham esset ingressus, in ea anguis eximia magnitudine uisa e conspectu abiit. itaque numerum prodigiorum calamitatium numero aequauit, infelici pugna, turpi foedere, deditione funesta. 8. Ti. Gracchus cos. cum in Lucania sacrificaret, duae angues prolapsae adeso hostiae iocinere abierunt: quod cum ter fecissent, tamen Gracchus non cauit, ne perfidi hospitis Flaui insidiis in eum locum deduceretur, in quo Poenorum dux Mago

4 Genuam *P et in ras. B:* ianuam *dett.* || ingressurus *Stanger* 5 uis' *B:* uisa *P; cf. Kempf* || e conspectu — numerum prodigiorum *(hoc ordine ex P) B in ras.* 7 calamitatium *BP:* calamitatum *edd.* 9 hominem *B'* 12 sacrificaret *P recte, ut uidetur* 14 iocinore *B; at cf. 3, 7, E. 6* 22 poenarum *B'*
30 ter fecissent *A. Kellerbauer:* perfecissent *V*

9. Et consulatus collegium et erroris societas et par genus mortis a Ti. Graccho ad M. Marcelli memoriam me trahit. is captarum Syracusarum et Hannibalis ante Nolana moenia a se primum fugere coacti gloria inflammatus, cum summo studio niteretur ut Poenorum exercitum aut in Italia prosterneret aut Italia pelleret, sollemnique sacrificio uoluntates deorum exploraret, quae prima hostia ante foculum cecidit, eius iecur sine capite inuentum est, proxima caput iocineris duplex habuit. quibus inspectis aruspex tristi uultu non placere sibi exta, quia prima trunca, secunda nimis laeta apparuissent, respondit. ita monitus M. Marcellus ne quid temere conaretur, insequenti nocte speculandi gratia cum paucis egredi ausus, a multitudine hostium in Bruttis circumuentus, aeque magnum dolorem ac detrimentum patriae interitu suo attulit.

10. Nam Octauius consul dirum omen quemadmodum timuit, ita uitare non potuit. e simulacro enim Apollinis per se abrupto capite et ita infixo humi ut auelli nequiret, armis cum collega suo dissidens Cinna, praesumpsit animo ea re significari exitium suum, in † quem metus augurium tristi fine uitae incidit. ac tum demum immobile dei caput terra refigi potuit.

cum armata manu delituerat. 9. M. Marcellus Syracusarum *Par.* captiuitate et Hannibalis ab urbe Nola fuga clarus, cum in hostia prima iecur sine capite inuenisset, in secunda biceps, tamen sibi non cauit: nam cum paucis egredi ausus speculator, circumuentus periit. 10. Octauius cos. dirum omen quemadmodum timuit, ita uitare non potuit. e simulacro enim Apollinis per se abrupto capite et ita infixo humo, ut auelli

2 M. *P: om. B* 3 me trahit is enim captarum *B in ras.*; enim *nullus alius codex uidetur habere* 10 iocinoris *B*ς 11 placere — nimis *B in ras. habet cum lectione* truncata, *cf. Liv. 27, 26, 14* 18 Iam *B corr. e* Nam 23 in quem metus augurium *B*, in quod metu augurii *Pighius*, in quem metum augurii *Periz.*, *fort.* inque maestum augurium
29 speculatum *coni. Mai*

11. Non sinit nos M. Crassus, inter grauissimas Romani imperii iacturas numerandus hoc loco de se silentium agere, plurimis et euidentissimis ante tantam ruinam monstrorum pulsatus ictibus. ducturus erat a Carris aduersus Parthos exercitum. pullum ei traditum est paludamentum, cum in proelium exeuntibus album aut purpureum dari soleat. maesti et taciti milites ad principia conuenerunt, qui uetere instituto cum clamore alacri adcurrere debebant. aquilarum altera uix conuelli a primo pilo potuit, altera aegerrime extracta in contrariam ac ferebatur partem se ipsa conuertit. magna haec prodigia, sed illae clades aliquanto maiores, tot pulcherrimarum legionum interitus, tam multa signa hostilibus intercepta manibus, tantum Romanae militiae decus barbarorum obtritum equitatu, optimae indolis filii cruore paterni respersi oculi, corpus imperatoris inter promiscuas cadauerum strues auium ferarumque laniatibus obiectum. uellem quidem placidius, sed quod relatum uerum est. sic deorum spreti monitus excandescunt, sic humana consilia castigantur, ubi se caelestibus praeferunt.

12. Gnaeum etiam Pompeium Iuppiter omnipotens abunde monuerat ne cum C. Caesare ultimam belli fortunam experiri contenderet, egresso a Dyrrachio aduersa agmini eius fulmina iaciens, examinibus apium signa obscurando, subita tristitia im-

Par. nequiret, armis cum collega suo dissidens Cinna, praesumpsit animo ea re significari exitium suum. 11. M. Crasso ducturo a Charris aduersus Parthos exercitum paludamentum pullum traditum est pro albo aut purpureo: milites taciti ad principia conuenerunt: aquilarum altera uix conuelli a primo pilo potuit, altera aegerrime extracta in contrariam ac ferebatur partem se ipsa conuertit. 12. Cn. Pompeio ultimam belli ciui-

5 Charris *Pb* 10 primo pilo *B:* primipilo *edd.* 12 sed *ΓE:* sed et *B* 14 hostibus *B′ corr. pr. m.* 16 aequitatu* *B* (*non* equitatu* in) 20 relatu *B*, *em. Torrenius* 27 apum *dett.* 32 primipilo *V corr.*

plicatis militum animis, nocturnis totius exercitus terroribus, ab ipsis altaribus hostiarum fuga. sed inuictae leges necessitudinis pectus alioquin procul amentia remotum prodigia ista iusta aestimatione perpendere passae non sunt. itaque dum illa eleuat, auctoritatem amplissimam et opes priuato fastigio excelsiores omniaque ornamenta, quae ab ineunte adulescentia ad inuidiam usque contraxerat, spatio unius diei confregit. quo constat in delubris deum sua sponte signa conuersa, militarem clamorem strepitumque armorum adeo magnum Antiochiae et Ptolemaide auditum, ut in muros concurreretur, sonum tympanorum Pergami abditis delubri editum, palmam uiridem Trallibus in aede Victoriae sub Caesaris statua inter coagmenta lapidum iustae magnitudinis enatam. quibus apparet caelestium numen et Caesaris gloriae fauisse et Pompei errorem inhibere uoluisse.

13. Tuas aras tuaque sanctissima templa, diue Iuli, ueneratus oro ut propitio ac fauenti numine tantorum casus uirorum sub tui exempli praesidio ac tutela delitescere patiaris. te enim accepimus eo die, quo purpurea ueste uelatus aurea in sella consedisti, ne maximo studio senatus exquisitum et delatum honorem spreuisse uidereris, priusquam exoptatum ciuium oculis conspectum tui offerres, cultui religionis, in quam mox eras transiturus, uacasse

lis fortunam experiri proponenti aduersa agmini eius fulmina *Par.* ceciderunt, apium examinibus signa obscurata, ab ipsis altaribus hostiarum fuga facta. — Belli ciuilis die, quod inter C. Caesarem ac Pompeium fuit, in delubris deorum sua sponte signa conuersa sunt, militaris clamor strepitusque armorum magnus Antiochiae et Ptolemaide auditus, sonus tympanorum

2 fuga facta *P* 3 necessitatis *Pighius ex uno cod. suo* 5 ille *B*, *em. Periz.* 9 quod *B*, *fort.* quo die 11 ptolemaidae (dae *in ras.*) *B* 13 delubris *B*, *em. Lipsius* (adytis delubri *Gudius*, *at u. Caes. b. ciu. 3, 105, 4*) 16 appareret *B'* || caelestum *B*
28 *fort.* proponente 29 apum *V corr.* 33 ptolomaidae *V*

mactatoque opimo boue cor in extis non repperisse, ac responsum tibi ab Spurinna aruspice pertinere id signum ad uitam et consilium tuum, quod utraque haec corde continerentur. erupit deinde eorum parricidium, qui, dum te hominum numero subtrahere uolunt, deorum concilio adiecerunt.

Ext. 1. Claudatur hoc exemplo talium ostentorum domestica relatio, ne, si ulterius Romana adprehendero, e caelesti templo ad priuatas domos non consentaneos usus transtulisse uidear. attingam igitur externa, quae Latinis litteris inserta ut auctoritatis minus habent, ita aliquid gratae uarietatis adferre possunt.

In exercitu Xerxis, quem aduersus prouinciam Graeciam contraxerat, equae partu leporem editum constat: quo genere monstri tanti apparatus significatus est euentus. Nam qui mare classibus, terram pedestri * * * et fugax animal pauido regressu regnum suum repetere est coactus.

Eodem montem Athon uix tandem transgresso, priusquam Athenas deleret, Lacedaemonis inuadendae consilium agitanti admirabile inter cenam prodigium incidit. infusum namque paterae eius uinum in sanguinem, nec semel sed iterum et tertio conuersum est. qua de re consulti magi monuerunt ut se ab incepto proposito abstineret. et si quod uestigium

Par. Pergami editus, palma uiridis Trallibus in aede Victoriae sub Caesaris statua inter coagmenta lapidum enata.

1. In exercitu Xerxis equae partu leporem editum constat, ut dissimilis exitus initiis portenderetur. — Xerxes montem Athon transgressus inter conuiuia infusum paterae uinum in

7 ostentatorum *B* 10 uisus *coni. Lipsius* 15 contaxerat *B* || equae partu leporem *B in ras.* 17 classibus] *add. in B s. l. m. 2* uenerat || terra *b* 18 pedestre *B*, pedestri exercitu operuerat *suppletum in cod. Reginensi* (qui m. classibus terruerat, pedestre et fugax *Foertsch II, 55*) 20 Eidem *Periz.* || athon iuxta indem *B*, *em. in codd. dett.* 21 lacaedemoniis *B altera* i *punctata* 22 caenam *B*
27 tralis *V*

in uaecordi pectore sensus fuisset, *abstinuisset,* ante a Leonida et a CCC eius Spartanis abunde monitus.

2. Midae uero, cuius imperio Phrygia fuit subiecta, puero dormienti formicae in os grana tritici congesserunt. parentibus deinde eius quorsus prodigium tenderet explorantibus augures responderunt omnium illum mortalium futurum ditissimum. nec uana praedictio extitit: nam Midas cunctorum paene regum opes abundantia pecuniae antecessit, infantiaeque incunabula utili deorum munere donata onustis auro atque argento gazis pensauit.

3. Formicis Midae iure meritoque apes Platonis praetulerim: illae enim caducae ac fragilis, hae solidae et aeternae felicitatis indices extiterunt, dormientis in cunis paruuli labellis mel inserendo. qua re audita prodigiorum interpretes singularem eloquii suauitatem ore eius emanaturam dixerunt. ac mihi quidem illae apes non montem Hymettum thymi flore redolentem, sed Musarum Heliconios colles omni genere doctrinae uirentis dearum instinctu depastae maximo ingenio dulcissima summae eloquentiae instillasse uidentur alimenta.

VII. *DE SOMNIIS.*

1. Sed quoniam diuitias Midae disertumque Pla-

sanguinem uersum imaginatus est. 2. Midae dormienti adhuc puero formicae in os tritici grana congesserunt. itaque augures feruntur respondisse, omnium illum mortalium futurum diuitissimum. 3. Platonis dormientis adhuc paruoli os apes melle impleuerant: qua re audita prodigiorum interpretes singularem eloquii suauitatem ore eius manaturam dixerunt. *Par.*

1. *DE SOMNIIS.* Diui Augusti medicus uidit in somnis,

1 fuissent *B′* || abstinuisset *suppleuimus;* fecisset *mauolt Foertsch* || ante — monitus *Torrenius* (*sed sine* a *ante* ccc): ante de leonida et a caesare spartanis abunde monitum *B* 5 corsus *B*, quorsum *b* 8 praedicatio *B′* 13 ille *B* || fragiles *B′* 18 hymetium tymi *B* 19 peliconios *B*, *sed* p *deleta* 28 diutissimum *V′* 30 *immo* emanaturam

tonis somnum adtigi, referam quam certis imaginibus multorum quies adumbrata sit. quem locum unde potius ordiar quam a diui Augusti sacratissima memoria? Eius medico Artorio somnum capienti nocte, quam dies insecutus est, quo in campis Philippiis Romani inter se exercitus concurrerunt, Mineruae species oborta praecepit ut illum graui morbo implicitum moneret ne propter aduersam ualitudinem proximo proelio non interesset. quod cum Caesar audisset, lectica se in aciem deferri iussit: ubi dum supra uires corporis pro adipiscenda uictoria excubat, castra eius a Bruto capta sunt. quid ergo aliud putamus quam diuino numine effectum ne destinatum iam immortalitati caput indignam caelesti spiritu fortunae uiolentiam sentiret?

2. Augustum uero praeter naturalem animi in omnibus rebus subtiliter perspiciendis uigorem etiam recens et domesticum exemplum ut Artori somnio obtemperaret admonuit. audiuerat enim diui Iuli patris sui uxorem Calpurniam nocte, quam is ultimam in terris egit, in quiete uidisse multis eum confectum uulneribus in suo sinu iacentem, somnique atrocitate uehementer exterritam rogare non destitisse ut proximo die curia se abstineret: at illum, ne muliebri somnio motus id fecisse existimaretur, senatum, in quo ei parricidarum manus adlatae sunt, habere contendisse. non est inter patrem et filium ullius rei conparationem fieri praesertim diuinitatis fastigio iunctos, sed iam alter operibus suis aditum sibi ad caelum instruxerat, alteri longus adhuc terrestrium uirtutum orbis restabat. quapropter ab

Par. uti Augustus quamuis aeger in bellum abiret: fuisse autem eam quae iusserit, Mineruam. itaque lectica delatus in bellum periculum, quod passurus fuerat, effugit. illo enim bello castra

1 somnium *codd. Torr.* 5 philipphis *B* 18 artoris *B* 19 ammonuit *B'* 20 noctē *B*, ea nocte (*uel* n. ea) *Stanger coll. 3, 2, 15* 27 habere *dett. aliquot:* haberi *B*, adire *al. cf. 5, 10, 3* 30 struxerat *Kellerbauer coll. Tac. Hist. 3, 49* 31 ab *B corr. ex* ad

hoc tantummodo inpendentem mutationem status cognosci, ab illo etiam differri di immortales uoluerunt, ut aliud caelo decus daretur, aliud promitteretur.

3. Illud etiam somnium et magnae admirationis et clari exitus, quod eadem nocte duo consules P. Decius Mus et T. Manlius Torquatus Latino bello, graui ac periculoso, non procul a Vesuui montis radicibus positis castris uiderunt. utrique enim quaedam per quietem species praedixit ex altera acie imperatorem, ex altera exercitum diis Manibus matrique Terrae deberi: utrius autem dux copias hostium superque eas sese ipsum deuouisset, uictricem abituram. id luce proxima consulibus sacrificio uel expiaturis, si posset auerti, uel, si certum deorum etiam monitu uisum foret, exsecuturis, hostiarum exta somnio congruerunt, conuenitque inter eos, cuius cornu prius laborare coepisset, ut is capite suo fata patriae lueret. quae neutro reformidante Decium depoposcerunt.

4. Sequitur aeque ad publicam religionem pertinens somnium. cum plebeis quidam ludis pater familias per circum Flaminium, priusquam pompa induceretur, seruum suum uerberibus mulcatum sub furca ad supplicium egisset, T. Latinio, homini ex plebe, Iuppiter in quiete praecepit ut consulibus di-

eius a Bruto capta sunt. 3. P. Decius et T. Manlius Torquatus coss. *Par.* idem somnium uiderunt, ut cuius exercitus laboraret in bello, sese pro eo deuoueret. itaque accidit, ut Decii Muris cornu pulsum ab hostibus cederet. tum somnio satis facturus dux pro exercitu se deuouit, et cum ipse perisset, exercitui causa uictoriae fuit. 4. T. Latinius e plebe iussus in somnis a Ioue senatui nuntiare, ut coss. ludos instaurarent, quod non rite

1 pendentem *B add. m. 2* im *sup.* p 6 T. *P et B in ras. maiore: om. dett.* || manilius *B* || bello ac periculo suo graui *(sed* suo *m. 2 in ras.) B* 7 uesubii *B in litura* 8 quaedam (eadem?) per quietem species *Stanger:* quidam per quietis speciem *B, sed* etis *in ras. corr. ex* equietem *ut uidetur,* quaedam p. quietis speciem *C; cf. Liu. 8, 6, 9* 24 T. Latinio *P (et optimi Liuii 2, 36, 2):* latino *B*, Ti. Atinio *Lactantius d. inst. II, 8*

ceret sibi praesultorem ludis circensibus proximis non placuisse: quae res nisi adtenta ludorum instauratione expiata esset, secuturum non mediocre urbis periculum. ille ueritus ne cum aliquo incommodo suo religione summum implicaret imperium, silentium egit, e uestigioque filius eius subita ui morbi correptus interiit. ipse etiam per quietem ab eodem deo interrogatus an satis magnam poenam neglecti imperii sui pependisset, in proposito perseuerans debilitate corporis solutus est, ac tum demum ex consilio amicorum lecticula ad tribunal consulum et inde ad senatum perlatus, ordine totius casus sui exposito, magna cum omnium admiratione recuperata membrorum firmitate pedibus domum rediit.

5. Ac ne illud quidem inuoluendum silentio. Inimicorum conspiratione urbe pulsus M. Cicero, cum in uilla quadam campi Atinatis deuersaretur, animo in somnum profuso per loca deserta et inuias regiones uaganti sibi C. Marium, consulatus ornatum insignibus, putauit obuium factum, interrogantem eum quid ita tam tristi uultu incerto itinere ferretur. audito deinde casu, quo conflictabatur, conprehendisse dexteram suam ac se proximo lictori in monumentum ipsius ducendum tradidisse, quod diceret ibi esse ei laetioris status spem repositam. nec aliter

Par. essent peracti: ante pompae enim inductionem per circum a domino seruum in crucem actum: dubitans, subita filii morte oppressus, deinde corporis sui totius ualetudine, cotidie paene monitu Iouis perseuerante, tandem delatus in lectica senatui somnium rettulit, et protinus pedibus suis curiam egressus est. 5. Cicero inuidia inimicorum in exilium pulsus in somnis C. Marium obuium sibi factum putauit, ducentem se arrepta manu in suum monumentum dicentemque ibi esse spem status laetioris. nec aliter euenit: nam in aede Iouis Mariana

7 corruptus *B'* 9 pependisset, set in *Kellerbauer* 14 redigit *B, sed corr. 1 m.* 17 deuersaretis *B*, diuersaretur *D*, deuersaretur is ς 24 deducendum *2 codd. Torr., ut Cic. de Diuin. I, § 59* 25 laetiorem *B, em. e P*

euenit: nam in aede Iouis Mariana senatus consultum de reditu est eius factum.

6. Gaio autem Graccho inminentis casus atrocitas palam atque aperte per quietem denuntiata est. somno enim pressus Tiberii [Gracchi] fratris effigiem uidit, dicentis sibi nulla ratione eum uitare posse ne eo fato periret, quo ipse occidisset. id ex Graccho prius quam tribunatum, in quo fraternum exitum habuit, iniret multi audierunt. Caelius etiam, certus Romanae historiae auctor, sermonem de ea re ad suas aures illo adhuc uiuo peruenisse scribit.

7. Vincit huiusce somni dirum aspectum quod insequitur. Apud Actium M. Antonii fractis opibus Cassius Parmensis, qui partes eius secutus fuerat, Athenas confugit. ubi concubia nocte cum sollicitudinibus et curis mente sopita in lectulo iaceret, existimauit ad se uenire hominem ingentis magnitudinis, coloris nigri, squalidum barba et capillo inmisso, interrogatumque quisnam esset respondisse *κακὸν δαίμονα.* perterritus deinde taetro uisu et nomine horrendo seruos inclamauit sciscitatusque est ecquem talis habitus aut intrantem cubiculum aut exeuntem uidissent. quibus adfirmantibus neminem illuc ac-

Par. s. c. factum est de reuocando eo.. 6. C. Graccho inminentis casus atrocitas palam per quietem denuntiata est. somno enim pressus Tiberii fratris effigiem uidit dicentem nullo modo posse eum uitare ne eo fato periret, quo ipse propulsus a Capitolio occidisset. 7. Cassius Parmensis apud Actium Antonii fractis opibus, cum esset partium eius, Athenas confugit. ibi somno pressus existimauit ad se uenire hominem ingentis magnitudinis, coloris nigri, squalidum: interrogatum quisnam esset respondisse *κακὸν δαίμονα.* hoc eadem nocte

1 aedem *B corr. ex* eaedem 2 est eius *BCV:* eius est ς 5 [Gracchi] *Kellerbauer* 6 dicentem *P* 7 periret *P et B in ras. maiore:* non periret *codd. plerique* 9 inirent *B′* 12 somnii *b* 13 nunc sequitur *coni. Torr.* 19 respondisse (c *ultima in ras.*) *B* || ΚΑΚωΝ ΔΕΜΟΝΑ *B* 20 tetro *m*, iterato *B in ras.*, tam tetro *dett. pauci* || homine *b*, *an* omine? 21 inclamauit (amauit *in ras.*) *B* || ecquem *Γ:* et quem *B*, an quem *b* 23 uidessent *B*

cessisse, iterum se quieti et somno dedit, atque eadem animo eius obuersata species est. itaque fugato somno lumen intro ferri iussit puerosque a se discedere uetuit. inter hanc noctem et supplicium capitis, quo eum Caesar adfecit, paruulum admodum temporis intercessit.

8. Propioribus tamen, ut ita dicam, lineis Haterii Rufi equitis Romani somnium certo euentu admonitum est. qui, cum gladiatorium munus Syracusis ederetur, inter quietem retiari se manu confodi uidit, idque postero die in spectaculo consessoribus narrauit. incidit deinde ut proximo ab equite loco retiarius cum murmillone introduceretur. cuius cum faciem uidisset, idem dixit ab illo retiario trucidari putasse, protinusque inde discedere uoluit. illi sermone suo metu eius discusso causam exitii misero attulerunt. retiarius enim in eum locum conpulso murmillone et abiecto, dum iacentem ferire conatur, traiectum gladio Haterium interemit.

Ext. 1. Hannibalis quoque ut detestandum Romano sanguini, ita certae praedictionis somnium, cuius non uigiliae tantum sed etiam ipsa quies hostilis imperio nostro fuit. hausit enim proposito et uotis suis conuenientem imaginem, existimauitque

cum ter somniasset, praesens habuit: nam inter hanc noctem
Par. et supplicium capitis, quo eum Caesar adfecit, paruum temporis interfuit. 8. Cum gladiatorium munus Syracusis ederetur, Haturius Rufus in quiete retiari se manu confodi uidit, quod et accidit. spectatum enim cum abisset, a retiario in podium deiecto myrmillone, spectans adtentius gladio ferientis iacentem percussus interiit.

1. Hannibal existimatur in somnis uidisse iuuenem a Ioue missum ad se auctoremque factum ac ducem inuadundae

1 se quieti *B corr. e* sequenti 5 paruulum *B:* paululum *dett. et* ς; *at u. Foertsch 11, 5* 7 proprioribus *B* || haterii *uel* aterii *dett.*, haturii *B in ras. ex P, item infra* 8 aduentu *B* 11 spectaculum *B* 14 illo se *b* 21 praedicationis *B'* 24 extimauitque *B*

25 cum persomniasset *V* 27 gladiatorum *V*

missum sibi ab Ioue mortali specie excelsiorem iuuenem inuadendae Italiae ducem. cuius monitu primo uestigia nullam in partem *deflexis* secutus oculis, mox humani ingenii prona uoluntate uetita scrutandi pone respiciens, animaduertit inmensae magnitudinis serpentem concitato impetu omne, quidquid obuium fuerat, proterentem, postque eam magno cum caeli fragore erumpentes nimbos lucemque caliginosis inuolutam tenebris. adtonitus deinde quidnam id esset monstri et quid portenderet interrogauit. hic dux 'Italiae uides' inquit 'uastitatem: proinde sile et cetera tacitis permitte fatis'.

2. Quam bene Macedoniae rex Alexander per quietem uisa imagine praemonitus erat ut uitae suae custos esset diligentior, si eum cauendi etiam periculi consilio fortuna instruere uoluisset. namque Cassandri pestiferam sibi dexteram somnio prius cognouit quam exitu sensit: existimauit enim ab illo se interfici, cum eum numquam uidisset. interposito deinde tempore postquam in conspectum uenit, nocturni metus patefacta imagine, ut Antipatri filium esse cognouit, adiecto uersu Graeco, qui fidem somniorum eleuat, praeparati iam aduersus caput suum ueneficii, quo occidisse Cassandri manu creditur, suspicionem animo retudit.

Italiae. post paulo immensum conspexisse serpentem concitato impetu omne quicquid obuium fuerat proterentem. attonitum deinde quidnam id esset monstri interrogasse iuuenem, eumque respondere: 'Italiae uides uastitatem: proinde sile et cetera tacitis permitte fatis'. 2. Alexander dux Macedoniae per quietem uisa imagine praemonitus est ut uitae suae custos esset: nam Cassandri pestiferam sibi dextram somnio prius *Par.*

3 deflexis *add. Vorstius e Liu. 21, 22, 6* || secutis *B'* 5 pene *B'* 6 quicquid *B* 8 nymbos *B* 10 id *addidi ex P; cf. Cic. de Diuin. I, § 49* quodnam illud esset tale monstrum; *Liuius l. c.* quidue prodigii esset 12 tacitus *Periz.* 13 rex *B:* dux *P* 18 exitu suo *Stanger* 25 retudit *Kempf:* retulit *B,* repulit *dett. pauci*

29 sile et *V corr. e* sit ee

3. Longe indulgentius dii in poeta Simonide, cuius salutarem inter quietem admonitionem consilii firmitate roborarunt. Is enim cum ad litus nauem appulisset inhumatumque corpus iacens sepulturae mandasset, admonitus ab eo ne proximo die nauigaret, in terra remansit. qui inde soluerant, fluctibus et procellis in conspectu eius obruti sunt: ipse laetatus est quod uitam suam somnio quam naui credere maluisset. memor autem beneficii elegantissimo carmine aeternitati consecrauit, melius illi et diuturnius in animis hominum sepulcrum constituens quam in desertis et ignotis harenis struxerat.

4. Efficax et illa quietis imago, quae Croesi regis animum maximo prius metu, deinde etiam dolore confecit. nam e duobus filiis et ingeni agilitate et corporis dotibus praestantiorem imperiique successioni destinatum Atyn existimauit ferro sibi ereptum. itaque quidquid ad euitandam denuntiatae cladis acerbitatem pertinebat, nulla ex parte patria cura cessauit auertere. solitus erat iuuenis ad bella gerenda mitti, domi retentus est: habebat armamentarium omnis generis telorum copia refertum, id quoque amoueri iussit: gladio cinctis comitibus utebatur, uetiti sunt propius accedere. necessitas tamen aditum luctui dedit. cum enim ingentis magnitudinis aper Olympi montis culta crebra cum agrestium

Par. cognouit. erat autem Antipatri filius Cassander, ignotus adhuc Alexandro. 3. Simonides cum ad litus nauigans appulisset inhumatumque corpus iacens sepulturae dedisset, admonitus est ab eo ne proximo die nauigaret: futuram enim tempestatem, quod et accidit. 4. Croesus cum duos filios haberet, uisus est in somnis Atyn filium ferro sibi ereptum. itaque cum adseruaret iuuenem, accidit ut ingentis magnitudinis aper Olympi montis culta crebra cum agrestium strage uastaret.

9 memoriam *Gudius* || eum carmine *ed. Gryph.*, *sed potius* id *cogitatione supplendum est* 11 saepulchrum *B* h *expuncta* 15 ingenti *B*, *em. I. Fr. Gron.* 17 atyn *P:* atym *B* 18 quicquid ad euitandum *B* 19 aceruitatem *B′ ut fere semper*
32 acyn *V′* 33 adseueraret *V′*

strage uastaret inusitatoque malo regium inploratum esset auxilium, filius a patre extorsit ut ad eum opprimendum mitteretur, eo quidem facilius, quod non dentis sed ferri saeuitia in metu reponebatur. uerum dum acri studio interficiendi suem omnes sunt intenti, pertinax casus inminentis uiolentiae lanceam petendae ferae gratia missam in eum detorsit, et quidem eam potissimum dextram nefariae caedis crimine uoluit aspergi, cui tutela filii a patre mandata erat, quamque Croesus inprudentis homicidii sanguine uiolatam, hospitalis ueritus deos, supplicem sacrificio expiauerat.

5. Ne Cyrus quidem superior inuictae fatorum necessitatis paruulum argumentum est. cuius ortus ad imperium totius Asiae spectantis maternus auus Astyages duo praenuntios somnii frustra discutere temptauit, Mandanen filiam suam, quod in quiete uiderat urinam eius omnes Asiaticas gentes inundasse, non Medorum excellentissimo, ne in eius familiam regni decus transferretur, sed Persarum modicae fortunae uiro conlocando, natumque Cyrum exponi iubendo, quia similiter quietis temporibus existimauerat genitali parte Mandanes enatam uitem eo usque creuisse, donec cunctas dominationis suae partes inumbraret. frustratus est enim se ipse, nepotis felicitatem, caelestium iudicio destinatam, humanis consiliis inpedire conando.

6. Intra priuatum autem habitum Dionysio Syracusano adhuc se continente, Himeraea quaedam

Par. impetrauit ergo a Croeso filius ut ad eum opprimendum mitteretur: set cum acri studio interficiendi suem omnes essent intenti, pertinax casus inminentis uiolentiae lanceam, petendae ferae gratia emissam, in eum detorsit. 6. Intra priuatum

1 *fort.* inuisitatoque 7 emissam *Pb* 10 inpudentis *B'* 12 expiaret *b* 16 duos *b* || discurrere *B'* 17 in.quietem *B*, inter qu. *b* 18 urina *B*, urina — inundatas *coni.* Torrenius 23 enatam *edd. uett.*: natam *B*; *cf. Iust. 1, 4, 1* 28 Inter *B* 29 himere *B*, himera *Pb*, *em. Pighius*
31 set *Kellerbauer*: et *V*

non obscuri generis femina inter quietem opinione sua caelum conscendit, atque ibidem deorum omnium lustratis sedibus animaduertit praeualentem uirum flaui coloris, lentiginosi oris, ferreis catenis uinctum, Iouis solio pedibusque subiectum, interrogatoque iuuene, quo considerandi caeli duce fuerat usa, quisnam esset, audiit illum Siciliae atque Italiae dirum esse fatum, solutumque uinculis multis urbibus exitio futurum: quod somnium postero die sermone uulgauit. postquam deinde Dionysium inimica Syracusarum libertati capitibusque insontium infesta fortuna caelesti custodia liberatum uelut fulmen aliquod otio ac tranquillitati iniecit, Himeraeorum moenia inter effusam ad officium et spectaculum eius turbam intrantem ut aspexit, hunc esse, quem in quiete uiderat, uociferata est. id cognitum tyranno causam tollendae mulieris dedit.

7. Tutioris somni mater eiusdem Dionysi: quae cum eum conceptum utero haberet, parere uisa est Satyriscum, consultoque prodigiorum interprete clarissimum ac potentissimum Grai sanguinis futurum certo cum euentu cognouit.

8. At Karthaginiensium dux Hamilcar, cum obsi-

Par. se habitum adhuc Dionysio continente, Himeraea quaedam non obscuri generis mulier ascendisse sibi caelum uisa est et ibi conspexisse praeualentem uirum flaui coloris, lentiginosi oris, ferreis catenis uinctum, Iouis solio pedibusque subiectum. eadem cum interrogasset quisnam esset, cognouisse Siciliae adque Italiae dirum fatum. itaque postmodum Dionysius pulsus Syracusis cum Himeram petisset, muliere clamante hac eadem ne reciperetur, quae uiderat somnium, receptus tyrannidem exercuit. 7. Mater Dionysii cum eum adhuc utero conceptum haberet, parere uisa est satyriscum, consultoque prodigiorum interprete clarissimum eum fore cognouit. 8. Hamilcar dux Carthaginiensium cum Syracusas obsideret,

2 ascendit *P* 13 himera eorum *B* 14 effusa *B* 15 aspexit (pexit *in ras.*) *B* 16 causam *Foertsch II, 5:* curam *B* 18 eius idem *B'* 19 cum eo *B* 23 amilcar *B'*
24 himera *V* 31 quae uiderat somnium *glossa uidetur*

deret Syracusas, inter somnum exaudisse uocem credidit nuntiantem futurum ut proximo die in ea urbe cenaret. laetus igitur perinde ac diuinitus promissa uictoria exercitum pugnae conparabat: in quo inter Siculos et Poenos orta dissensione, castris eius Syracusani subita inruptione oppressis ipsum intra moenia sua uinctum pertraxerunt. ita magis spe quam somnio deceptus cenauit Syracusis captiuus, non, ut animo praesumpserat, uictor.

9. Alcibiades quoque miserabilem exitum suum haud fallaci nocturna imagine speculatus est. quo enim pallio amicae suae dormiens opertum se uiderat, interfectus et insepultus iacens contectus est.

10. Proximum somnium etsi paulo est longius, propter nimiam tamen euidentiam ne omittatur impetrat. Duo familiares Arcades iter una facientes Megaram uenerunt, quorum alter se ad hospitem contulit, alter in tabernam meritoriam deuertit. is qui in hospitio erat uidit in somnis comitem suum orantem ut sibi coponis insidiis circumuento subueniret: posse enim celeri eius adcursu se inminenti periculo subtrahi. quo uisu excitatus prosiluit taber-

per somnum exaudisse uisus est nuntiantem 'cras Syracusis cenabis'. itaque laetus spe uictoriae, irruptione facta Syracusanorum, expugnatis castris Syracusas uinctus perductus est. 9. Alcibiades miserabilem exitum suum dicitur nocturna imagine praeuidisse: quo enim pallio amicae suae dormiens opertum se uiderat, eodem interfectus et insepultus iacens contectus est. 10. Duo familiares Arcades iter una facientes Megara uenerunt, quorum alter se ad hospitem contulit, alter in tabernam meritoriam deuertit. is qui in hospitio erat uidit *Par.*

1 siracusas *B* || somnium *dett.* 13 eodem interfectus *Pb*, eo interf. *edd. uett.* 16 uno *B'* 17 megarum *B'*, megara *P*; megaram, *ut est in b, libri quoque Ciceronis de diuin. I, § 57* || se ad hosp. *BP:* ad hosp. se *dett. et* ς 20 coponis *BP*: cauponis *b*, *sed infra B bis* caup. 22 suptrahi *B'* || uisu *P:* uiso *B* (perterritum somnio *Cic.*) *cf. 1, 7, 7* perterritus taetro uisu, *Liu. Periocha lib.* 2 T. Latinius .. in uisu admonitus || prosiliuit *B*

namque, in qua is deuersabatur, petere conatus est. pestifero deinde fato eius humanissimum propositum tamquam superuacuum damnauit et lectum ac somnum repetiit. tunc idem ei saucius oblatus obsecrauit ut, quoniam uitae suae auxilium ferre neglexisset, neci saltem ultionem non negaret: corpus enim suum a copone trucidatum tum maxime plaustro ferri ad portam stercore coopertum. tam constantibus familiaris precibus conpulsus protinus ad portam cucurrit et plaustrum, quod in quiete demonstratum erat, conprehendit coponemque ad capitale supplicium perduxit.

VIII. *DE MIRACVLIS.*

Multa etiam interdiu et uigilantibus acciderunt perinde ac tenebrarum somnique nube inuoluta: quae quia unde manauerint aut qua ratione constiterint dinoscere arduum est, merito miracula uocentur. quorum e magno aceruo in primis illud occurrit.

1. Cum apud lacum Regillum A. Postumius dictator et Tusculanorum dux Mamilius Octauius magnis uiribus inter se concurrerent ac neutra acies aliquamdiu pedem referret, Castor ac Pollux, Romana-

Par. in somnis comitem suum orantem ut sibi coponis insidiis circumuento subueniret. quo uisu excitatus prosiluit et iit ad tabernam. cum omnia circa eam quieta uidisset, lectum ac somnum repetiit. tunc idem saucius obortus petiit ut saltem mortis suae ultor exsisteret: corpus enim suum a copone trucidatum tum maxime ferri extra portam stercore adopertum. motus his iuuenis protinus ad portam cucurrit, et scelere deprenso coponem ad capitale supplicium duxit.

1. *DE VISIS.* Cum apud lacum Regillum A. Postumius dictator et dux Tusculanorum Mamilius Octauius magnis uiribus

1 diuersabatur *B* 4 repetit *B'* ‖ oborsus *P* 8 extra portam st. adopertum *P* 15 somniique *B, altera* i *punctata,* somniique *edd.* 19 aulus *B* 22 romanorum *B*
25 eum *V* 26 oborsus *V, em. Kellerbauer* 28 tum] cum *V* 32 manilius *V*

rum partium propugnatores uisi, hostiles copias penitus fuderunt.

Item bello Macedonico P. Vatinius, Reatinae praefecturae uir, noctu urbem petens existimauit duos iuuenes excellentis formae, albis equis residentes, obuios sibi factos nuntiare die, qui praeterierat, Persen regem a Paulo captum. quod cum senatui indicasset, tamquam maiestatis eius et amplitudinis uano sermone contemptor in carcerem coniectus, postquam Pauli litteris illo die Persen captum apparuit, et custodia liberatus et insuper agro ac uacatione donatus est. Castorem uero et Pollucem etiam illo tempore pro imperio populi Romani excubuisse cognitum est, quo ad lacum Iuturnae suum equorumque sudorem abluentes uisi sunt, iunctaque fonti aedis eorum nullius hominum manu reserata patuit.

2. Sed ut ceterorum quoque deorum propensum huic urbi numen exequamur, triennio continuo uexata pestilentia ciuitas nostra, cum finem tanti et tam diutini mali neque diuina misericordia neque humano auxilio inponi uideret, cura sacerdotum inspectis Sibyllinis libris animaduertit non aliter pristinam recuperari salubritatem posse quam si ab Epidauro Aesculapius esset accersitus. itaque eo legatis missis unicam fatalis remedii opem auctoritate sua,

inter se concurrerent, Castor ac Pollux Romanarum partium *Par.* propugnatores uisi sunt hostiles copias fudisse. — P. Vatinius bello Macedonico, Reatinae praefecturae uir, urbem noctu petens existimauit duos iuuenes cum equis albis obuios sibi factos nuntiare, die qui praetierit Persen a Paulo captum: quod cum senatui nuntiasset, in custodia habitus est, donec a Paulo indices euentus litterae mitterentur. 2. Ob pestilentiam continuam ab Epidauro Aesculapius accersitus, cum immensae

3 p. *B in ras.* || uacienus *Nep.*, uatienus *codd. Cic. de deor. nat. II*, § *6 et III*, § *11* 6 praeterierit *P* 7 persam *B*, *em. e P* 10 persem *B* 15 abluentis *B* 16 aedes *b* 22 sybillinis *B'* 24 aescolapius *B' et sic semper in hac* §.

31 quos *V'*

quae iam in terris erat amplissima, impetraturam se credidit. neque eam opinio decepit. pari namque studio petitum ac promissum est praesidium, e uestigioque Epidauri Romanorum legatos in templum Aesculapii, quod ab eorum urbe V̄ passuum distat, perductos ut quidquid inde salubre patriae laturos se existimassent pro suo iure sumerent benignissime inuitauerunt. quorum tam promtam indulgentiam numen ipsius dei subsecutum uerba mortalium caelesti obsequio comprobauit: si quidem is anguis, quem Epidauri raro, sed numquam sine magno ipsorum bono uisum in modum Aesculapii uenerati fuerunt, per urbis celeberrimas partes mitibus oculis et leni tractu labi coepit, triduoque inter religiosam omnium admirationem conspectus haud dubiam prae se adpetitae clarioris sedis alacritatem ferens, ad triremem Romanam perrexit, pauentibusque inusitato spectaculo nautis eo conscendit, ubi Q. Ogulni legati tabernaculum erat, inque multiplicem orbem per summam quietem est conuolutus. tum legati perinde atque exoptatae rei conpotes, expleta gratiarum actione cultuque anguis a peritis excepto laeti inde soluerunt, ac prosperam emensi nauigationem postquam Antium appulerunt, anguis, qui ubique in nauigio remanserat, prolapsus in uestibulo aedis Aesculapii murto frequentibus ramis diffusae superimminentem excelsae altitudinis palmam circumdedit, perque tres dies, positis quibus uesci solebat, non sine magno metu legatorum ne inde in triremem reuerti nollet Antiensis templi hospitio usus, urbi se nostrae aduehendum restituit, atque in ripam Tiberis egressis legatis in insulam, ubi templum dicatum

magnitudinis serpens legatorum nauem intrasset, Romam pro deo aduectus in ripam Tiberis egressus est, et in insula con-

4 epidauro *B* 6 quicquid *b* 12 fuerant *u. l. in mg. B* 17 inuisitato *Klokkius* 18 Q.] q. ti *B (similiter saepius in B legitur* r. ni, *i. e.* romani, *et similia cf. ad II, 7, 15)* || ogulini *B* 22 *an* percepto? 23 amensi *B′* 25 remanserat | lapsus *B* 26 mirto *b*

est, tranauit, aduentuque suo tempestatem, cui remedio quaesitus erat, dispulit.

3. Nec minus uoluntarius in urbem nostram Iunonis transitus. captis a Furio Camillo Veis milites iussu inperatoris simulacrum Iunonis Monetae, quod ibi praecipua religione cultum erat, in urbem translaturi sede sua mouere conabantur. quorum ab uno per iocum interrogata dea an Romam migrare uellet, uelle se respondit. hac uoce audita lusus in admirationem uersus est, iamque non simulacrum sed ipsam caelo Iunonem petitam portare se credentes laeti in ea parte montis Auentini, in qua nunc templum eius cernimus, collocauerunt.

4. Fortunae etiam Muliebris simulacrum, quod est Latina uia ad quartum miliarium, eo tempore cum aede sua consecratum, quo Coriolanum ab excidio urbis maternae preces reppulerunt, non semel sed bis locutum constitit priscis his uerbis: 'rite me, matronae, dedistis riteque dedicastis'.

5. Valerio autem Publicola consule, qui post exactos reges bellum cum Veientibus et Etruscis gessit, illis Tarquinio pristinum imperium restituere, Romanis nuper partam libertatem retinere cupientibus, Etruscis et Tarquinio in cornu dextro proelio

tinenti dicatus illic numen suum posuit. 3. Captis a Furio Camillo Veis Iunonis Monetae simulacrum conpertum, cum a milite interrogatum esset an Romam uellet transferri, uelle se respondit. 4. Fortunae simulacrum, quod est uia Latina ad quartum miliarium constitutum a matre Coriolani, locutum fertur: rite me, matronae, dedistis riteque dicastis. 5. Bello, quo Valerius Poplicola cos. aduersus reges Tarquinios dimi- *Par.*

14 muliebre *B* 16 curiolanum *B* 17 repulerunt *B*, *sed corr. 1 m.* 18 sed bis *om. Lactantius I. D. II, 8, sed habet August. de ciu. dei 4, 19:* dixisse *(simulacrum)* non semel, sed iterum, quod eam rite matronae dedicauerint || priscis *scripsi:* prius *B*, *del. Torr.* 19 dedistis riteque dicastis *P et mg. B*, uidistis r. dedicatis *B*, nouistis r. dedicastis *Aldus* 20 publicolae *B* 21 ueihentibus *B*

26 *an* coopertum?

superioribus tantus terror subito incessit, ut non solum uictores ipsi profugerent sed etiam pauoris sui consortes secum Veientes traherent. cuius rei pro argumento miraculum adicitur, ingens repente uox e proxima silua Arsia, quae ore Siluani in hunc paene modum missa traditur: ‘uno plus e Tuscis cadent, Romanus exercitus uictor abibit’. miram dicti fidem digesta numero cadauera exhibuere.

6. Quid? Martis auxilium, quo uictoriam Romanorum adiuuit, nonne memoria celebrandum est? Cum Bruttii atque Lucani odio incitatissimo maximisque uiribus Thurinae urbis peterent excidium ac praecipuo studio incolumitatem C. Fabricius Luscinus consul protegeret resque ancipiti euentu conlatis unum in locum utriusque partis copiis gereretur, non audentibus Romanis proelium ingredi, eximiae magnitudinis iuuenis primum eos hortari ad capessendam fortitudinem coepit: deinde, ubi tardiores animaduertit, arreptis scalis per mediam hostium aciem ad contraria castra euasit et admotis uallum conscendit. inde uoce ingenti clamitans factum uictoriae gradum et nostros ad aliena castra capienda et Lucanos Bruttiosque ad sua defendenda illuc traxit, ubi conferti dubio certamine terebantur. sed idem inpulsu armorum suorum prostratos hostes iugulandos capiendosque Romanis tradidit. uiginti

Par. cauit, Siluani uox audita est talis: ‘uno plus e Tuscis cadent, Romanus exercitus uictor abibit’: quod et accidit. 6. Cum Bruttii atque Lucani odio incitatissimo Thurinae urbis peterent excidium et C. Fabricius Luscinus cos. defenderet, Mars uisus est per mediam hostium aciem ad contraria castra euasisse, inde uoce ingenti clamitans factum uictoriae gradum. quod eo fuit manifestius: nam cum cos. inter honorandos mi-

6 etuscis *P:* erusci *B*, Etrusci ς; *cf. Liu.* 2, 7. 2 uno plus Tuscorum cecidisse in acie 12 excidium *Pb:* exitum *B; cf.* 1, 8, 5. 2, 10, 4. 3, 2, *E.* 8. 7, 3, *E.* 4 13 Luscinus *P:* luscinius *B* 14 ancipitis *B* || euentus *b* 24 terrebantur *B*
27 Etrusci *V corr.* || cadet *V′* 28 et uictor *V* 32 iactum *V′*

enim milia caesa, quinque cum Statio Statilio, duce utriusque gentis, et tribus atque uiginti militaribus signis capta sunt. postero die cum consul inter honorandos quorum strenua opera fuerat usus uallarem coronam ei se seruare dixisset, a quo castra erant oppressa, nec inueniretur qui id praemium peteret, cognitum pariter atque creditum est Martem patrem tunc populo suo adfuisse. inter cetera huiusce rei manifesta indicia galea quoque duabus distincta pinnis, qua caeleste caput tectum fuerat, argumentum praebuit. itaque Fabricii edicto supplicatio Marti est habita, et a laureatis militibus magna cum animorum laetitia oblati auxilii testimonium ei est redditum.

7. Referam nunc quod suo saeculo cognitum manauit ad posteros, penates deos Aeneam Troia aduectos Lauini conlocasse: inde ab Ascanio filio eius Albam, quam ipse condiderat, translatos pristinum sacrarium repetisse, et quia id humana manu factum existimari poterat, relatos Albam uoluntatem suam altero transitu significasse. nec me praeterit de motu et uoce deorum inmortalium humanis oculis auribusque percepto quam in ancipiti opinione aestimatio uersetur, sed quia non noua dicuntur sed tradita repetuntur, fidem auctores uindicent: nostrum sit inclitis litterarum monumentis consecrata perinde ac uana non refugisse.

8. Facta mentione urbis, e qua primordia ciuitas nostra traxit, diuus Iulius, fausta proles eius, se nobis offert. quem C. Cassius, numquam sine praefatione publici parricidii nominandus, cum in acie Phi-

lites uallarem coronam proponeret, nemo fuit qui eam sibi uindicaret, cognitumque est Martem tum populo suo adfuisse. *Par.*
8. C. Cassius cum in acie Philippensi ardentissimo animo per-

16 penates *Nepot. et mg. B:* penetrales *B* || deoraeneam *B'*
25 *malim* nostrum est || inclytis *b* 26 consecrata* (-atã *corr.*) perinde ac uanã *B* 28 Factam mentionem *B* 31 in *P: om. B*
33 tum *nos:* cum *V* 34 philipp*ensi *V*

lippensi ardentissimo animo perstaret, uidit humano habitu augustiorem, purpureo paludamento amictum, minaci uultu et concitato equo in se impetum facientem. quo aspectu perterritus tergum hosti dedit uoce illa prius emissa: 'quid enim amplius agam, si occidisse parum est?' non occideras tu quidem, Cassi, Caesarem, neque enim ulla extingui diuinitas potest, sed mortali adhuc corpore utentem uiolando meruisti ut tam infestum haberes deum.

9. Iam quod L. Lentulus litus praenauigans, in quo Cn. Pompei Magni, perfidia Ptolemaei regis interempti, corpus concisae scaphae lignis conburebatur, ignarus casus eius, cum ipsi Fortunae erubescendum rogum uidisset, conmilitonibus dixit 'qui scimus an hac flamma Cn. Pompeius cremetur?' diuinitus missae uocis miraculum est.

10. Atque hoc quidem hominis et casu, illud tantum non ore ipsius Apollinis editum, quo Appii interitum ueridica Pythicae uaticinationis fides praecucurrit. is bello ciuili, quo se Cn. Pompeius a Caesaris concordia pestifero sibi nec rei publicae utili consilio abruperat, euentum grauissimi motus explorare cupiens, uiribus imperii — namque Achaiae praeerat — antistitem Delphicae cortinae in intimam

staret aduersus Octauianum, uidit humano habitu augustiorem Par. C. Caesarem, purpureo paludamento amictum, concitato equo in se euntem. itaque territus statim terga uertit, illa uoce edita: 'quid amplius agam, si occidisse parum est?' 9. L. Lentulus ignarus casus Pompei ac praeteruehens litus Aegyptium uisa flamma, qua Pompeius fuerat crematus, 'qui scimus', inquit 'commilitones, an hac flamma Cn. Pompeius crematur?' 10. Appius bello ciuili cum se subducere quaereret scelere, consulto Apolline tale accepit responsum: 'nihil hoc ad te, Romane, bellum: Euboeae coela obtinebis'. qui cum

2 amictu *B′* 5 agam *Pb:* aga* *B*, agas *codd. plerique, ortum ex* agã si 6 tu quid en̄ *B* 11 ptolomei *B et sic plerumque in hoc nomine* 17 homini sed *B*, *em. Vorstius* 19 interitu *B*, interitus *b* || phyticae *B partim in ras.* || pcucurrit *B*

sacri specus partem descendere coegit, unde ut certae consulentibus sortes petuntur, ita nimius diuini spiritus haustus reddentibus pestifer existit. igitur inpulsu capti numinis instincta uirgo horrendo sono uocis Appio inter obscuras uerborum ambages fata cecinit. 'nihil' enim inquit 'ad te hoc, Romane, bellum: Euboeae coela optinebis'. at is ratus consiliis se Apollinis moneri ne illi discrimini interesset, in eam regionem secessit, quae inter Rhamnunta, nobilem Attici soli partem, Carystumque, Chalcidico freto uicinam, interiacens Coelae Euboeae nomen optinet, ubi ante Pharsalicum certamen morbo consumptus praedictum a deo locum sepultura possedit.

11. Sunt et illa miraculorum loco, quod deusto sacrario Saliorum nihil in eo praeter lituum Romuli integrum repertum est: quod Serui Tulli statua, *cum aedis Fortunae conflagrasset, inuiolata mansit: quod Quintae Claudiae statua* in uestibulo templi Matris deum posita, bis ea aede incendio consumpta, prius P. Nasica Scipione [et] L. Bestia, item M. Seruilio L. Lamia consulibus, in sua basi flammis intacta stetit.

12. Aliquid admirationis ciuitati nostrae Acilii

regnum Euboeae sibi proposuisset, profectus illo morte occubuit. 11. *DE MIRANDIS.* Deusto sacrario Saliorum nihil in eo praeter lituum repertum est incolume. Seruii Tullii statua, cum aedes Fortunae conflagrasset, inuiolata mansit. Quintae Claudiae statua in uestibulo templi deum Matris posita, bis ea aede incendio consumpta, in flammis stetit. 12. Acilius Auiola mortuus creditus, postquam rogo super- *Par.*

3 petentibus *B in ras.; prius* reddentibus *scriptum fuisse docet coniectura in mg. manu antiqua adscripta* redditus || existit *B in ras.*, extitit *dett.*, exit *B mg.* 4 concepti *cod. Cauch.* 5 facta *B ante rasuram* 6 enim *dett.: om. B in litura* 7 coelam *B* 9 rhamuntha nobilem atici *B* 10 calcidico (calch. *b*) *B* 14 Sunt *Vahlen:* possunt *B* 16 cum aedis — statua *in mg. B e P suppleta sunt; plura tamen intercidisse Nepotiani epitoma probabile facit* 19 consumpta ·p· nasica scipione et l. *(sic) B in litura maiore* 20 et *inclusi* || *an* iterum? || m. ser**** lucio *B*

etiam Auiolae rogus adtulit, qui et a medicis et a domesticis mortuus creditus, cum aliquamdiu humi iacuisset, elatus, postquam corpus eius ignis corripuit, uiuere se proclamauit auxiliumque paedagogi sui — nam is solus ibi remanserat — inuocauit. sed iam flammis circumdatus fato subtrahi non potuit.

Lucio quoque Lamiae, praetorio uiro, aeque uocem fuisse super rogum constitit.

Ext. 1. Quae minus admirabilia Pheretis Pamphyli casus facit, quem Plato scribit inter eos, qui in acie ceciderant, decem diebus iacuisse, biduoque post quam inde sublatus esset, inpositum rogo reuixisse ac mira quaedam tempore mortis uisa narrasse.

2. Et quoniam ad externa transgressi sumus, quidam Athenis uir eruditissimus, cum ictum lapidis capite excepisset, cetera omnia tenacissima memoria retinens, litterarum tantummodo, quibus praecipue inseruierat, oblitus est. dirum malignumque uulnus in animo percussi quasi de industria scrutatis sensibus in eum potissimum, quo maxime laetabatur, [et] acerbitate nocendi erupit, singularem doctrinam hominis pleno inuidiae funere efferendo. cui si talibus studiis perfrui fas non erat, utilius aliquanto fuit ad illa aditum non impetrasse quam iam percepta eorum dulcedine caruisse.

Par. positus est, uiuere se proclamauit, sed iam circumdatus flamma fato subtrahi non potuit.

1. Plato scribit Phereta Pamphylum inter eos, qui in acie ceciderant, decem diebus iacuisse, biduoque postquam inde sublatus est, inpositum rogo reuixisse ac mira quaedam tempore *mortis* uisa narrasse. 2. Quidam uir Atheniensis eruditus, cum ictum lapidis capite excepisset, cetera omnia me-

2 aliquandiu *B et sic saepius* 6 flamma *P* 7 praetorii uiri *b* 9 pheretris *B*, *immo* Eris, *u. Plato de rep. X p. 614, B* ‖ pamphili *B et Nepot.* 12 unde *B′* 15 Atheniensis *P* 20 potissimum locum *b* ‖ et *om. B in ras.*, ex *uel* etiam *codd. aliqui dett.*, et *tuetur Foertsch II, 6*
31 mortis *add. Mai*

3. Miserabilior tamen sequentis casus narratio. Nausimenis enim Atheniensis uxor, cum fili ac filiae suae stupro interuenisset, inopinati monstri perculsa conspectu et in praesens tempus ad indignandum et in posterum ad loquendum obmutuit. illi nefarium concubitum uoluntaria morte pensarunt.

4. Hoc modo fortuna saeuiens uocem ademit, illo propitia donauit. Echecles Samius athleta mutus, cum ei uictoriae, quam adeptus erat, titulus et praemium eriperetur, indignatione accensus uocalis euasit.

5. Gorgiae quoque Epirotae, fortis et clari uiri, origo *admirabilis fuit*, quod in funere matris suae utero elapsus inopinato uagitu suo lectum ferentis consistere coegit, nouumque spectaculum patriae praebuit, tantum non ex ipso genetricis rogo lucem et cunas adsecutus. eodem enim momento temporis altera iam fato functa peperit, alter ante elatus quam natus est.

6. Diuinae fortunae uulnus Pheraeo Iasoni quidam inimicus exitii eius cupidus intulit. nam cum inter insidias gladio eum percussisset, uomicam, quae a nullo medicorum sanari potuerat, ita rupit ut hominem pestifero malo liberaret.

moria retinuit, eruditionis totius oblitus est. 3. Nausimenis Atheniensis uxor, cum filiae ac filii stupro interuenisset, inopinato spectaculo percussa ommutuit. 4, Echecles Samius athleta mutus, cum ei uictoriae titulus eriperetur, indignatione accensus uocalis euasit. 5. Gorgiae fortis atque nobilis origo admirabilis fuit, qui in funere matris suae utero elapsus inopinato uagitu lectum ferentis consistere coegit. 6. Pheraeo Iasoni quidam inimicus, cum eum conaretur occidere, uomicam, quae a nullo medicorum sanari poterat, gladio per- *Par.*

1 Mirabilior *edd. uett.* 3 percussa *P* 8 donauit *Kempf:* donat *B* || Echecles — athleta *B in ras. ex P* 13 admirabilis fuit *suppleuit Kempf e P* 14 uagito *B'* || ferentis *Pb:* ferentes *B* 16 non tantum *B*, *em. Colerus* || genetricis *B:* genitr. *edd.* 18 peperit *D:* perit *B* 20 phedreo *B* || quidam inimicus *P: om. B* 28 mutus *om. V'*

7. Aeque dis inmortalibus acceptus Simonides, cuius salus ab inminenti naufragio defensa ruinae quoque subtracta est. cenanti enim apud Scopam Crannone, quod est in Thessalia oppidum, nuntiatum est duos iuuenes ad ianuam uenisse, magnopere rogantes ut ad eos continuo prodiret. ad quos egressus neminem repperit ibi. ceterum eo momento temporis triclinium, in quo Scopas epulabatur, conlapsum et ipsum et omnes conuiuas oppressit. quid hac felicitate locupletius, quam nec mare nec terra saeuiens extinguere ualuit!

8. Non inuitus huic subnecto Daphniten, ne quis ignoret quantum interfuerit cecinisse deorum laudes et numen obtrectasse. hic cum eius studii esset, cuius professores sophistae uocantur, ineptae et mordacis opinationis, Apollinem Delphis inridendi causa consuluit an equum inuenire posset, cum omnino nullum habuisset. cuius ex oraculo reddita uox est, inuenturum equum, sed ut eo proturbatus periret. inde cum iocabundus quasi delusa sacrarum sortium fide reuerteretur, incidit in regem Attalum, saepe numero a se contumeliosis dictis absentem lacessitum, eiusque iussu saxo, cui nomen erat Equi, praecipitatus, ad deos usque cauillandos dementis animi iusta supplicia pependit.

Par. cussit et hominem malo pestifero liberauit. 7. Simonides, apud Scopan in urbe Thessaliae Crannone cenans, euocatus a Castore et Polluce ruina liberatus est ea, qua triclinium conuiuas oppressit. 8. Daphnites quidam sophistes Apollinem inridendi causa consuluit, an equum inuenire posset, cum omnino nullum habuisset. reddita uox est, inuenturum eum equum futurumque ut eo proturbatus periret. itaque accidit ut obuius regi Attalo factus, in quem multa saepe dixerat, e sco-

2 naufragio *cod. Coleri:* officio *B*, exitio *dett., cf. 1, 7, E. 3* 4 Crannone] et crannona *B* 8 epulabantur *B′* 12 daphaniten *B; Daphitas est apud Cic. de fato § 5 et ap. Strab. 14, 39 p. 647* 16 delphys *B* 17 *et* 19 ęquum *B* 20 fide∗ *B* 24 animae *B* || iussa *B′*

27 crannonae *V* 30 cum omnino *V ex corr.*

9. Eodem oraculo Macedonum rex Philippus admonitus ut a quadrigae uiolentia salutem suam custodiret, toto regno disiungi currus iussit, eumque locum, qui in Boeotia Quadriga uocatur, semper uitauit. nec tamen denuntiatum periculi genus effugit: nam Pausanias in capulo gladii, quo eum occidit, quadrigam habuit caelatam.

10. Quae tam pertinax necessitas in patre filio Alexandro consimilis apparuit: si quidem Callanus Indus sua sponte se ardenti rogo superiecturus, interpellatus ab eo ecquid aut mandaret aut dicere uellet, 'breui te', inquit, 'uidebo'. nec id sine causa, quia uoluntarium eius e uita excessum rapida mors Alexandri subsecuta est.

11. Regios interitus magnitudine miraculi remigis casus aequat, quem in hexere Tyriorum sentinam haurientem cum e naui fluctus abiecisset, altero latere repercussum contrarius fluctus in nauem rettulit. itaque miseri simul ac felicis conplorationi permixta fuit gratulatio.

12. Quid? illa nonne ludibria naturae in corporibus humanis fuisse credenda sunt? tolerabilia quidem, quia saeuitia caruerunt, ceterum et ipsa miraculis adnumeranda. nam et Prusiae, regis Bithyniae, filius eodem nomine quo pater pro superiore ordine

pulo, cui nomen erat Equi, deiceretur. 9. Philippus rex Macedonum monitus ut quadrigam metueret, denuntiatum periculi genus non effugit. nam Pausanias in capulo gladii, quo eum occidit, quadrigam habuit caelatam. 10. Callanus Indus sua sponte se ardenti rogo superiecturus fertur interpellante Alexandro dixisse 'breui te uidebo'. nec uox fuit uana: namque statim rapida mors eum Alexandri consecuta est. 12. Prusiae regis filius Prusias pro superiore ordine dentium unum os *Par.*

4 boetia *B* || quadriga *B*: arma *(i. e.* ἅρμα*) Nep., cf. Ael. u. hist. 3, 45* 7 celatam *B* 8 et filio *aut* in filio *dett. nonnulli* 9 Calanus ς, *at u. Christ ad Cic. de diuin. 1, § 47* 10 se *om. B* || superacturus *B′* 11 et quid *B*, quid *b* || mandare (re *in ras.*) *B* 13 rabida *B′* 16 quem indhexere *B*, *em. Pighius* 21 delubria *B* 24 prausiae regis bythiae (*add. s. l.* ni) *B*

dentium unum os aequaliter extentum habuit, nec ad speciem deforme neque ad usum ulla ex parte incommodum. 13. Mitridatis uero regis filia Drypetine, Laodice regina nata, duplici ordine dentium deformi admodum, comes fugae patris a Pompeio deuicti fuit. 14. Ne illius quidem paruae admirationis oculi, quem constat tam certa acie luminum usum esse, ut a Lilybaeo portum Karthaginiensium egredientes classes intueretur. 15. Oculis eius admirabilius Aristomenis Messeni cor, quod Athenienses ob eximiam calliditatem exectum pilis refertum inuenerunt, cum eum aliquotiens captum et astutia elapsum cepissent. 16. Et poeta Antipater Sidonius omnibus annis uno tantummodo die, quo genitus erat, febri inplicabatur, cumque ad ultimam aetatem peruenisset, natali suo certo illo circuitu morbi consumptus est.

17. Hoc loco apte referuntur Polystratus et Hippoclides philosophi, eodem die nati, eiusdem praeceptoris Epicuri sectam secuti, patrimonii etiam possidendi habendaeque scholae communione coniuncti eodemque momento temporis ultima senectute exstincti. tantam *et tam* aequalem fortunae pariter atque amicitiae societatem quis non ipsius caelestis Concordiae sinu genitam, nutritam et finitam putet?

18. Quapropter haec potissimum aut in liberis potentissimi regis aut in rege clarissimo aut in uate

Par. aequaliter extensum habuit. 16. Antipater Sidonius poeta uno tantummodo die, quo genitus erat, febri implicabatur, in quo et decessit. 17. Polystratus et Hippoclides philosophi eodem tempore Epicurum audiebant et habendae scholae communione iuncti eodem die decesserunt.

1 extensum *P* 3 Mitridatis] *sic B fere semper* || drypetine laodiceae *B* 8 portum *B:* portu *b* 10 meseni *B* 12 catum et astutiae lapsum *B* || et *B:* at *dett. aliquot* 13 antipater poeta *b* || sidonis *B'* 18 hyppoclides *B* 21 alendaeque *B, em. ex P* 23 tantam et tam *Torrenius*: tantam *B*, tam *b* 27 potissimi regis *B*, potentissimorum regum *Pighius e cod. suo*
31 communionẽ *V*

ingenii florentis aut in uiris eruditissimis aut in homine sortis ignotae, ne ipsa quidem omnis bonae malaeque materiae fecunda artifex rationem, rerum natura, reddiderit, non magis quam qui ita siluestres capreas Cretae genitas tantopere dilexerit, quas sagittis confixas ad salutare auxilium herbae dictamni tantum non suis manibus deducit, efficitque ut concepta ea continuo et tela et uim ueneni uulneribus respuant: aut in Cephalenia insula, cum omnia ubique pecora haustu aquae cotidie recreentur, capras maiore ex parte anni ore aperto ex alto uentos recipientes sitim suam sedare instituerit: aut quapropter Crotonae in templo Iunonis Laciniae aram ad omnes uentos inmobili cinere donauerit: potissimumue quare alteram in Macedonia, alteram in Caleno agro aquam proprietatem uini, qua homines inebrientur, possidere uoluerit. non admiratione ista, sed memoria prosequi debemus, cum sciamus recte ab ea plurimum licentiae uindicari, penes quam infinitus cuncta gignendi labor consistit.

19. Quae quia supra usitatam rationem excedentia attigimus, serpentis quoque a T. Liuio curiose pariter ac facunde relatae fiat mentio. is enim ait in Africa apud Bagradam flumen tantae magnitudinis fuisse, ut Atilii Reguli exercitum usu amnis prohiberet, multisque militibus ingenti ore correptis, conpluribus caudae uoluminibus elisis, cum telorum iactu perforari nequiret, ad ultimum ballistarum tormentis undique petitam, silicum crebris et ponderosis uerberibus procubuisse, omnibusque et cohortibus et

1 florentissimi *Stanger* 4 reddiderat *B′* || quid ita *dett. aliquot, ipse malim* quid 6 confixat *B′* || dictani *B′* 9 ut in cęphalania *B* 10 haustu *B corr. ex* autu || capras *Torrenius:* ea pars *B, cf. Nepot.* 14 inmobile *B′* 15 macedoniã *B* 16 qua (aquã *b*) proprietate *B* 22 tito libio curiose** pariter ac fecunde relata (-tae *corr.*) *B* 24 bagrada *B* || magnitudinis] *add. B mg.* serpentem, *alii* anguem *supplent, sed uidetur* serpentem *ex* serpentis *(u. 22) cogitatione repetendum esse* 25 acilii *B* || usu* *B*

legionibus ipsa Karthagine uisam terribiliorem, atque etiam cruore suo gurgitibus inbutis corporisque iacentis pestifero adflatu uicina regione polluta Romana inde summouisse castra. adicit beluae corium centum et uiginti pedum in urbem missum.

LIBER SECVNDVS.

Diues et praepotens naturae regnum scrutatus iniciam stilum qua nostrae urbis qua exterarum gentium priscis ac memorabilibus institutis. opus est enim cognosci huiusce uitae, quam sub optimo principe felicem agimus, quaenam fuerint elementa, ut eorum quoque respectus aliquid praesentibus moribus prosit.

I. *DE INSTITVTIS ANTIQVIS.*

1. Apud antiquos non solum publice, sed etiam priuatim nihil gerebatur nisi auspicio prius sumpto. quo ex more nuptiis etiam nunc auspices interponuntur: qui quamuis auspicia petere desierint, ipso tamen nomine ueteris consuetudinis uestigia usurpantur.

2. Feminae cum uiris cubantibus sedentes cenitabant: quae consuetudo ex hominum conuictu ad diuina penetrauit. nam Iouis epulo ipse in lectulum, Iuno et Minerua in sellas ad cenam inuitabantur.

1. *DE INSTITVTIS ANTIQVIS.* Apud antiquos non
Par. solum publice, sed etiam priuatim nihil gerebatur sine auspicio, quo more nuptiis etiam nunc auspices interponuntur. 2. Feminae cum uiris cubantibus sedentes cenitabant, quae consuetudo ex hominum conuictu ad culturam diuinam pene-

1 Kartaginem *B′* || uisa terribiliore *b* 4 adicit (*sc.* Liuius) *Foertsch:* dicit *B* 5 pedum longum *b* || urbe *B′* 8 exterarum *Stanger:* ceterarum *B* 11 felice *B* 18 desierit *B* 19 usurpant *dett. pauci* 24 inuitantur *Pighius*

quod genus seueritatis aetas nostra diligentius in Capitolio quam in suis domibus conseruat, uidelicet quia magis ad rem pertinet dearum quam mulierum disciplinam contineri.

3. Quae uno contentae matrimonio fuerant, corona pudicitiae honorabantur: existimabant enim eum praecipue matronae sincera fide incorruptum esse animum, qui depositae uirginitatis cubile [in publicum] egredi nesciret, multorum matrimoniorum experientiam quasi legitimae cuiusdam intemperantiae signum esse credentes.

4. Repudium inter uxorem et uirum a condita urbe usque ad † centesimum et quinquagesimum annum nullum intercessit. primus autem Sp. Caruilius uxorem sterilitatis causa dimisit: qui quamquam tolerabili ratione motus uidebatur, reprehensione tamen non caruit, quia ne cupiditatem quidem liberorum coniugali fidei praeponi debuisse arbitrabantur.

5. Sed quo matronale decus uerecundiae munimento tutius esset, in ius uocanti matronam corpus eius adtingere non permiserunt, ut inuiolata manus alienae tactu stola relinqueretur.

Vini usus olim Romanis feminis ignotus fuit, ne scilicet in aliquod dedecus prolaberentur, quia pro-

Par. trauit: nam Iouis epulo ipse in lectum, Iuno et Minerua in sellas ad cenam inuitabantur. 3. Quae uno contentae matrimonio fuerant, corona pudicitiae honorabantur. 4. Repudium inter uxorem et uirum ab urbe condita usque ad centesimum et quinquagesimum annum nullum intercessit. primus Sp. Caruilius uxorem sterilitatis causa dimisit. 5. Vini usus olim Romanis feminis ignotus fuit, ne per id in aliquod dedecus

4 disciplina *B, em. Lipsius* 8 in publicum *seclusit Kempf,* pudicum *Pighius* 13 centesimum et quinquagesimum *BP:* per annos ñ (*i. e.* m̃) cl ab urbe condita *Nepot.; maxime probabilis est emendatio edd. priorum* uicesimum et quingentesimum, *u. Gell. n. att. 17, 21, 44* 14 spurius carbilius *B*, sp. Caruillus *Nepot.* 17 nec cupid. *B, em. Lat. Latinius* 20 totius *B'* ‖ *fort.* uocanti apparitori, *u. Nepot.* 22 stolę *B* 24 scilicet *B:* per id *P*

ximus a Libero patre intemperantiae gradus ad inconcessam uenerem esse consueuit. ceterum ut non tristis earum et horrida pudicitia, sed et honesto comitatis genere temperata esset — indulgentibus namque maritis et auro abundanti et multa purpura usae sunt —, quo formam suam concinniorem efficerent, summa cum diligentia capillos cinere rutilarunt. nulli enim tunc subsessorum alienorum matrimoniorum oculi metuebantur, sed pariter et uidere sancte et aspici mutuo pudore custodiebatur.

6. Quotiens uero inter uirum et uxorem aliquid iurgi intercesserat, in sacellum deae Viriplacae, quod est in Palatio, ueniebant, et ibi inuicem locuti quae uoluerant, contentione animorum deposita concordes reuertebantur. dea nomen hoc a placandis uiris fertur adsecuta, ueneranda quidem et nescio an praecipuis et exquisitis sacrificiis colenda, utpote cotidianae ac domesticae pacis custos, in pari iugo caritatis ipsa sui appellatione uirorum maiestati debitum a feminis reddens honorem.

7. Huius modi inter coniuges uerecundia: quid, inter ceteras necessitudines nonne apparet consentanea? nam ut minimo indicio maximam uim eius significem, aliquamdiu nec pater cum filio pubere nec socer cum genero lauabatur. manifestum igitur est tantum religionis sanguini et adfinitati quantum ipsis dis inmortalibus tributum, quia inter ista tam sancta uincula non magis quam in aliquo sacrato loco nudare se nefas esse credebatur.

Par. prolaberentur. 6. Quotiens inter uirum et uxorem aliquid iurgii intercesserat, in sacellum deae Viriplacae in Palatium ueniebant, et ibi inuicem locuti quae uoluerant concordes reuertebantur. dea nomen hoc a placandis uiris adsecuta est. 7. Aliquamdiu nec pater cum filio pubere nec socer cum ge-

3 et *om. edd. uett.* 8 subsessores *Γ* 10 custodiebatur *B*: custodiebantur *dett.* 17 et *edd. uett.*: sed *B* 18 in pari *B*: in quo pari *dett.*, in cōpari *Vahlen* 19 a *I. Vossius*: ac *B* 25 genere *B*

8. Conuiuium etiam sollemne maiores instituerunt idque caristia appellauerunt, cui praeter cognatos et adfines nemo interponebatur, ut, si qua inter necessarias personas querella esset orta, apud sacra mensae et inter hilaritatem animorum et fautoribus concordiae adhibitis tolleretur.

9. Senectuti iuuenta ita cumulatum et circumspectum honorem reddebat, tamquam maiores natu adulescentium communes patres essent. quocirca iuuenes senatus die utique aliquem ex patribus conscriptis aut propinquum aut paternum amicum ad curiam deducebant, adfixique ualuis expectabant, donec reducendi etiam officio fungerentur. qua quidem uoluntaria statione et corpora et animos ad publica officia inpigre sustinenda roborabant, breuique processurarum in lucem uirtutum suarum uerecunda laboris meditatione ipsi doctores erant.

Inuitati ad cenam diligenter quaerebant' quinam ei conuiuio essent interfuturi, ne seniorum aduentum discubitu praecurrerent, sublataque mensa priores eos surgere et abire patiebantur. ex quibus apparet cenae quoque tempore quam parco et quam modesto sermone his praesentibus soliti sint uti.

10. Maiores natu in conuiuiis ad tibias egregia

nero lauabatur. 8. Conuiuium sollemne maiores instituerunt idque caristia appellauerunt, cui praeter cognatos et affines nemo interponebatur, ut si quae querellae essent ortae, inter necessarias personas soluerentur. 9. Senectuti iuuenta ita cumulatum et circumspectum honorem habuit, ut propinquum suum uel paternum amicum ad curiam deduceret et expectaret donec reduceret. — Inuitati ad cenam diligenter quaerebant, quinam ei conuiuio essent interfuturi, ne seniorum aduentum praecurrerent: sublataque mensa priores eos surgere patiebantur. 10. Maiores natu in conuiuiis ad tibias egregia supe- *Par.*

7 iuuenta *P:* iuuentas *B* || circuminspectum *B'* 12 balbis *B'* 14 ad *B corr. ex* a 16 processu rarum (morarum *b*) *B, em. Lipsius* || luce *b* || uirtutium *B ante rasuram* 17 doctiores *B, em. Aldus* 18 qui*nam *B* 19 senioris — priores consurgere *B et rell., emendaui ex P*

superiorum opera carmine conprehensa pangebant, quo ad ea imitanda iuuentutem alacriorem redderent. quid hoc splendidius, quid etiam utilius certamine? pubertas canis suum decus reddebat, defuncta † uiri cursu aetas ingredientes actuosam uitam fauoris nutrimentis prosequebatur. quas Athenas, quam scholam, quae alienigena studia huic domesticae disciplinae praetulerim? inde oriebantur Camilli, Scipiones, Fabricii, Marcelli, Fabii, ac ne singula imperii nostri lumina simul percurrendo sim longior, inde, inquam, caeli clarissima pars, diui fulserunt Caesares.

II. 1. Adeo autem magna caritate patriae tenebantur, ut arcana consilia patrum conscriptorum multis saeculis nemo senator enuntiauerit. Q. Fabius Maximus tantummodo, et is ipse per inprudentiam, de tertio Punico bello indicendo quod secreto in curia erat actum P. Crasso rus petens domum reuertenti in itinere narrauit, memor eum triennio ante quaestorem factum, ignarusque nondum a censoribus in ordinem senatorium adlectum, quo uno modo etiam iis, qui iam honores gesserant, aditus in curiam dabatur. sed quamuis honestus error Fabii esset, uehementer tamen a consulibus obiurgatus est. numquam enim taciturnitatem, optimum ac tutissimum administrandarum rerum uinculum, labefactari uolebant.

Par. riorum opera cantabant, ut ad ea imitanda iuuentus incitaretur.

1. Arcana consilia senatus multis saeculis nullus senator enuntiabat. Q. Fabius Maximus, quod per imprudentiam de tertio bello Punico dixerat P. Crasso, memor eum triennio ante quaestorem factum ignarusque nondum eum in ordinem

1 pandebant *coni. Torrenius*, cantabant *P*, canebant *Nep. quae uera lectio uidetur* 2 ea imitanda iuuentutem *B in litura* 4 reddebant *B'* || uiri *B:* uirium *b*, uirili *Torr.*, uitae *Vahlen p. 591, nisi uox cum Kempfio inducenda est* 17 secro *B* 20 ignarusque *Pb*: ignarũ *B* 21 allectum *B* 22 is *B*, his *b* || gesserat aditus incuria *B* 24 tamen *b:* tam**** *B*

Ergo, cum Asiae rex Eumenes, amantissimus nostrae urbis, bellum a Perse aduersus populum Romanum conparari senatui nuntiasset, non ante sciri potuit quid aut ille locutus esset aut patres respondissent, quam captum Persen cognitum est. fidum erat et altum rei publicae pectus curia silentique salubritate munitum et uallatum undique, cuius limen intrantes abiecta priuata caritate publicam induebant. itaque non dicam unum, sed neminem audisse crederes quod tam multorum auribus fuerat commissum.

2. Magistratus uero prisci quantopere suam populique Romani maiestatem retinentes se gesserint hinc cognosci potest, quod inter cetera obtinendae grauitatis indicia illud quoque magna cum perseuerantia custodiebant, ne Graecis umquam nisi latine responsa darent. quin etiam ipsos linguae uolubilitate, qua plurimum ualent, excussa per interpretem loqui cogebant, non in urbe tantum nostra, sed etiam in Graecia et Asia, quo scilicet Latinae uocis honos per omnes gentes uenerabilior diffunderetur. nec illis deerant studia doctrinae, sed nulla non in re pallium togae subici debere arbitrabantur, indignum esse existimantes inlecebris et suauitati litterarum imperii pondus et auctoritatem donari.

3. Quapropter non es damnandus rustici rigoris crimine, C. Mari, quia gemina lauru coronatam senectutem tuam, Numidicis et Germanicis inlustrem tropaeis, uictor deuictae gentis facundia politiorem

senatorium adlectum, a consulibus obiurgatus est. — Cum *Par.* Asiae rex Eumenes bellum a Perse aduersus p. R. conparari senatui nuntiasset, non ante scire potuit p. R., quid actum in senatu fuisset, quam Perses uinceretur. 2. Retinendae gratia grauitatis antiqui nec Graecis unquam nisi latine respondebant, nec ipsos aliter quam per interpretes loquentis audiebant. 3. Molon rhetor, qui studia Ciceronis acuit, primus in

4 quid aut *B in ras.* 17 etiam ipsos (ipsa *dett.*) linguae *B in ras.* 24 suauitate *B'*

fieri noluisti, credo, ne alienigena ingenii exercitatione patrii ritus serus transfuga existeres. quis ergo huic consuetudini, qua nunc Graecis actionibus aures curiae exsurdantur, ianuam patefecit? ut opinor, Molo rhetor, qui studia M. Ciceronis acuit: eum namque ante omnes exterarum gentium in senatu sine interprete auditum constat. quem honorem non inmerito cepit, quoniam summam uim Romanae eloquentiae adiuuerat. conspicuae felicitatis Arpinas municipium, siue litterarum gloriosissimum contemptorem siue abundantissimum fontem intueri uelis.

4. Maxima autem diligentia maiores hunc morem retinuerunt, ne quis se inter consulem et proximum lictorem, quamuis officii causa una progrederetur, interponeret. filio dumtaxat et ei puero ante patrem consulem ambulandi ius erat. qui mos adeo pertinaciter retentus est, ut Q. Fabius Maximus quinquies consul, uir et iam pridem summae auctoritatis et tunc ultimae senectutis, a filio consule inuitatus ut inter se et lictorem procederet, ne hostium Samnitium turba, ad quorum conloquium descendebant, elideretur, facere id noluerit.

Idem a senatu legatus ad filium consulem Suessam missus, postquam animaduertit eum ad officium suum extra moenia oppidi processisse, indignatus

Par. senatu sine interprete auditus est. 4. Maiores hunc morem maxime seruabant, ne quis inter consulem et lictorem se interponeret. itaque Q. Fabius Maximus uir consularis a filio cos. inuitatus, ut inter se et lictorem procederet, ne hostili Samnitium turba, ad quorum conloquium descenderat, elideretur, facere noluit. — Idem ab senatu ad filium cos. legatus missus Suessam Pometiam indignatus est, quod nemo se ex

2 seruus transfuga existeret *B*, *em. Lipsius* 9 adiuuarat *B* || Arpinum *C* 10 municipium *Perizonius:* unicum *B* || comporem *B in ras. maiore m. 3* 17 Q. *B in ras.* 18 et iam *b:* etiam *B* 20 hostili *P*, *quod uerum uidetur* 21 descenderat *P* 23 ab senatu *P* || Suessam Pometiam *P*

31 Idem *Mai:* cum *V*

quod ex XI lictoribus nemo se equo descendere iussisset, plenus irae sedere perseuerauit. quod cum filius sensisset, proximo lictori ut sibi appareret imperauit. cuius uoci continuo Fabius obsecutus 'non ego', inquit 'fili, summum imperium tuum contempsi, sed experiri uolui an scires consulem agere: nec ignoro quid patriae uenerationi debeatur, uerum publica instituta priuata pietate potiora iudico'.

5. Relatis Q. Fabi laudibus offerunt se mirificae constantiae uiri, qui legati a senatu Tarentum ad res repetendas missi, cum grauissimas ibi iniurias accepissent, unus etiam urina respersus esset, in theatrum, ut est consuetudo Graeciae, introducti, legationem quibus acceperant uerbis peregerunt. de iis, quae passi erant, questi non sunt, ne quid ultra ac mandatum esset loquerentur, insitusque pectoribus eorum antiqui moris respectus dolore, qui ex contumelia grauissimus sentitur, conuelli non potuit. finem profecto fruendarum opum, quibus ad inuidiam diu abundaueras, Tarentina ciuitas, quaesisti. nam dum horridae uirtutis in se ipsum conuexum stabilimentum nitore fortunae praesentis inflata fastidiose aestimas, in praeualidum imperii nostri mucronem caeca et amens inruisti.

6. Sed ut a luxu perditis moribus ad seuerissima maiorum instituta transgrediar, antea senatus adsi-

lictoribus equo descendere iussisset: quod cum filius sensisset, proximo lictori ut sibi appareret imperauit: cuius uoci continuo Fabius obsecutus 'non ego,' inquit 'fili, summum imperium tuum contempsi, sed experiri uolui, an scires consulem agere'. 5. Legati a senatu Tarentum missi cum grauissimas iniurias non sine contumelia accepissent, introducti in senatum de his quae passi erant questi non sunt, ne quid ultra ac mandatum esset eloquerentur. 6. Antea senatus adsiduam *Par.*

1 quod *b:* quoq* *B* || XI *in B punctatum*, XII *dett. nonnulli* 2 quod cum — imperauit *P et B mg.: om. B* 6 cons *(sic) B* 11 petendas *B* 14 his *B*ς 16 eloquerentur *Pb* || insitusque *codd. Pighii:* intusq. *B*, intimusq. *b* 19 ad inuidiam usque *b* 21 conuexum *B:* connexum *m et dett. pauci*

duam stationem eo loci peragebat, qui hodieque senaculum appellatur. nec expectabat ut edicto contraheretur, sed inde citatus protinus in curiam ueniebat, ambiguae laudis ciuem existimans, qui debitis rei publicae officiis non sua sponte sed iussus fungeretur, quia quidquid imperio cogitur exigenti magis quam praestanti acceptum refertur.

7. Illud quoque memoria repetendum est, quod tribunis pl. intrare curiam non licebat, ante ualuas autem positis subselliis decreta patrum attentissima cura examinabant, ut, si qua ex eis improbassent, rata esse non sinerent. itaque ueteribus senatus consultis T littera subscribi solebat, eaque nota significabatur illa tribunos quoque censuisse. qui quamuis pro commodis plebis excubabant inque imperiis conpescendis occupati erant, instrui tamen ea argenteis uasis et anulis aureis publice praebitis patiebantur, quod talium rerum usu auctoritas magistratuum esset ornatior.

8. Quorum quemadmodum maiestas amplificabatur, ita abstinentia artissime constringebatur. immolatarum enim ab iis hostiarum exta ad quaestores aerarii delata uenibant, sacrificiisque populi Romani

Par. stationem eo loci peragebat, qui hodieque senaculum adpellatur: nec expectabat ut edicto contraheretur, sed inde citatus protinus in curiam ueniebat, ambiguae laudis ciuem existumans, qui debitis rei p. officiis iussus fungeretur. 7. Tribunis pl. intrare curiam non licebat, sed ante ualuas positis subselliis decreta patrum examinabant. itaque ueteribus senatus consultis C littera subscribi solebat, eaque nota significabatur illa tribunos quoque censuisse. 8. Immolatarum a magistratibus hostiarum exta ad quaestores aerarios delata uenibant. itaque

1 peragebant *B* 5 fungeretur *B in ras.* 6 quicquid *B* 10 subseliis *B′* 12 ueteribus sc. c. littera (sc. c. *in ras.*) *B* 16 capescendis *B*, *sed* cap *in ras.* 18 quod *B*: quo *dett. pauci et* ς 20 magestas *B′* 22 his *B*ς 23 aerarios *P* || uenibant *nos:* ueniebant *B*, uaeniebant *Lipsius; cf.* 2, 4, 2
30 C] *immo* T 32 ueniebant *V*

cum deorum immortalium cultus tum etiam hominum continentia inerat, imperatoribus nostris quam sanctas manus habere deberent apud ista altaria discentibus: continentiaeque tantum tribuebatur, ut multorum aes alienum, quia prouincias sincere administrauerant, a senatu persolutum sit. nam quorum opera publicam auctoritatem splendorem suum procul obtinuisse uiderant, eorum dignitatem domi conlabi indignum sibique deforme esse arbitrabantur.

9. Equestris uero ordinis iuuentus omnibus annis bis urbem spectaculo sui sub magnis auctoribus celebrabat. Lupercalium enim mos a Romulo et Remo inchoatus est tunc, cum laetitia exultantes, quod iis auus Numitor, rex Albanorum, eo loco, ubi educati erant, urbem condere permiserat sub monte Palatino, [hortatu Faustuli educatoris sui] quem Euander Arcas consecrauerat, facto sacrificio caesisque capris epularum hilaritate ac uino largiore prouecti, diuisa pastorali turba, cincti obuios pellibus immolatarum hostiarum iocantes petiuerunt. cuius hilaritatis memoria annuo circuitu feriarum repetitur. trabeatos uero equites idibus Iuliis Q. Fabius transuehi instituit. idem censor cum P. Decio seditionis finiendae gratia, quam comitia in humillimi cuiusque

abstinentia artissime constringebantur. — Multorum aes alienum, quia prouincias sincere administrauerant, a senatu persolutum est. 9. Equestris ordinis iuuentus bis urbem spectaculo sui celebrabant, die Lupercalium et equitum probatione. — Fabius censor cum Decio seditionis finiendae gratia, quam comitia accendebant in humillimi cuiusque potestatem redacta, *Par.*

7 publica auctoritate *B'* 12 celebrabat] die Lupercalium et equitum probatione *add. in mg. B ex P* 17 hortatu — sui *incl. Torr.* 18 Arcas *I. Fr. Gronouius:* argis *B* 20 obuios *CVm* (*sed C* o*ui*s): ouinis *B in ras. m. 3, post* iocantes *edd. priores, sed probabilius coni. Torr.* obuios cincti; *cf. Nepot.* 21 iocantes gestierunt *B in ras. 3 m.* 23 iulj *(sic) B* || transuegi *B'* 25 quam *P:* quia *B*

26 *immo* constringebatur 29 *an* celebrabat?

potestatem redacta accenderant, omnem forensem turbam in quattuor tantummodo tribus descripsit easque urbanas appellauit. quo tam salubri facto uir alioquin bellicis operibus excellens Maximus cognominatus est.

III. Laudanda etiam populi uerecundia est, qui inpigre se laboribus et periculis militiae offerendo dabat operam ne imperatoribus capite censos sacramento rogare esset necesse, quorum nimia inopia suspecta erat, ideoque his publica arma non committebant. 1. Sed hanc diutina usurpatione firmatam consuetudinem C. Marius capite censum legendo militem abrupit, ciuis alioqui magnificus, sed nouitatis suae conscientia uetustati non sane propitius, memorque, si militaris ignauia humilitatem spernere perseueraret, se a maligno uirtutum interprete uelut capite censum imperatorem conpellari posse. itaque fastidiosum dilectus genus in exercitibus Romanis oblitterandum duxit, ne talis notae contagio ad ipsius quoque gloriae subgillationem penetraret.

2. Armorum tractandorum meditatio a P. Rutilio consule, Cn. Malli collega, militibus est tradita. is enim nullius ante se imperatoris exemplum secutus ex ludo C. Aureli Scauri doctoribus gladiatorum arcessitis uitandi atque inferendi ictus subtiliorem rationem legionibus ingenerauit, uirtutemque arti et rursus artem uirtuti miscuit, ut illa impetu huius fortior, haec illius scientia cautior fieret.

Par. forensem turbam in quattuor tribus descripsit easque urbanas appellauit: quo tam salubri facto Maximus cognominatus est. 2. Armorum tractandorum meditatio a P. Rutilio cos. Cn. Manli conlega militibus est tradita. is enim ex ludo C. Aureli Scauri doctoribus gladiatorum arcessitis uitandi atque infe-

4 alioquiin *B* 8 opera ne inperatoribus *B* 11 formatam *B′* 16 perseuerarent *B′* 18 delectus *b* 19 duxi *B* 20 suggill. *b* 22 manlio *Pb* 26 legibus *BP, em. Pighius e suis libris* 27 immiscuit *Pighius e suis*

32 manlio *V*

3. Velitum usus eo bello primum repertus est, quo Capuam Fuluius Flaccus imperator obsedit. nam cum equitatui Campanorum crebris excursionibus equites nostri, quia numero pauciores erant, resistere non possent, Q. Nauius centurio e peditibus lectos expediti corporis breuibus et incuruis septenis armatos hastis, paruo tegumine munitos, ueloci saltu iungere se equitantibus et rursus celeri motu dilabi instituit, quo facilius equestri proelio subiecti pedites uiros pariter atque equos hostium telis incesserent. eaque nouitas pugnae unicum Campanae perfidiae debilitauit auxilium, ideoque auctori eius Nauio honos a duce est habitus.

IIII. 1. Proximus a militaribus institutis ad urbana castra, id est theatra, gradus faciendus est, quoniam haec quoque saepe numero animosas acies instruxerunt, excogitataque cultus deorum et hominum delectationis causa non sine aliquo pacis rubore uoluptatem et religionem ciuili sanguine scaenicorum portentorum gratia macularunt.

2. Quae inchoata quidem sunt a Messalla et Cassio censoribus, ceterum auctore P. Scipione Nasica omnem apparatum operis eorum subiectum hastae uenire placuit. atque etiam senatus consulto cautum

rendi ictus rationem legionibus instituit. 3. Velitum usus eo bello primum repertus est, quo Capuam Fuluius Flaccus obsedit. nam cum equitatui Campano crebris excursionibus resistere nostri non possent, Q. Nauius centurio ex peditibus lectos expediti corporis, breuibus et incuruis septenis armatos hastis, paruo tegumine munitos, ueloci saltu iungere se equitantibus et rursus delabi celeriter edocuit. 2. Theatrum inchoatum a Messalla et Cassio censoribus auctore P. Nasica sub hasta ueniit, ne spectaculis populus effeminaretur. — Senatus

1 uellitium *B'* 3 campano *P* || excursationibus *B* 6 septenos *B'* 7 tegimine *BP corr. ex* tegumine 8 delabi *P*ς 12 naeuio *B* 13 a duce *Lipsius:* adhuc *B* 14 a *addidi, cf. 3, 2, 4. 5, 10, E 2* 21 messala *B*

25 iactus *V* || legibus *V* 31 tegimine *V corr.* 33 messala *V corr.*

est ne quis in urbe propiusue passus mille subsellia posuisse sedensue ludos spectare uellet, ut scilicet remissioni animorum standi uirilitas propria Romanae gentis iuncta esset.

3. Per quingentos autem et quinquaginta et octo annos senatus populo mixtus spectaculo ludorum interfuit. sed hunc morem Atilius Serranus et L. Scribonius aediles ludos Matri deum facientes, posterioris Africani sententiam secuti, discretis senatus et populi locis soluerunt, eaque res auertit uulgi animum et fauorem Scipionis magnopere quassauit.

4. Nunc causam instituendorum ludorum ab origine sua repetam. C. Sulpicio Petico C. Licinio Stolone consulibus intoleranda uis ortae pestilentiae ciuitatem nostram a bellicis operibus reuocatam domestici atque intestini mali cura adflixerat, iamque plus in exquisito et nouo cultu religionis quam in ullo humano consilio positum opis uidebatur. itaque placandi caelestis numinis gratia conpositis carminibus uacuas aures praebuit ad id tempus circensi spectaculo contenta, quod primus Romulus raptis uirginibus Sabinis Consualium nomine celebrauit. uerum, ut est mos hominum paruula initia pertinaci studio prosequendi, uenerabilibus erga deos uerbis iuuentus rudi atque inconposito motu corporum iocabunda ge-

Par. consulto cautum fuit, ne quis in urbe propiusue mille passus subsellia poneret sedensue ludos spectaret, ut scilicet remissioni animorum standi uirilitas coniungeretur. 3. Per DLVIII annos senatus populo mixtus spectauit, sed hunc morem Atilius Serranus et L. Scribonius aediles ludos Matri deum facientes, posterioris Africani sententiam secuti, discretis senatus et populi locis soluerunt. 4. Ludorum prima origo C. Sulpicio Petico L. Licinio Stolone coss. instituta est, cum

1 passos *B* 3 animorum iuncta *b* 4 iuncta *scripsi:* nota *B, cf. P* 5 et *bis in B erasum* 7 serranus *B quoque, non, ut ait Colerus,* sarranus 13 C. *B in ras.* || betico* | licinio *B,* betico| l. lic. *b* 15 bellicis *Γ:* bellicosis *B*
26 propius *V* 28 DLVIIII *V corr.* 33 cos. *V*

stus adiecit, eaque res ludium ex Etruria arcessendi causam dedit. cuius decora pernicitas uetusto ex more Curetum Lydorumque, a quibus Tusci originem traxerunt, nouitate grata Romanorum oculos permulsit, et quia ludius apud eos histrio appellabatur, scaenico nomen histrionis inditum est. paulatim deinde ludicra ars ad saturarum modos perrepsit, a quibus primus omnium poeta Liuius ad fabularum argumenta spectantium animos transtulit, isque sui operis actor, cum saepius a populo reuocatus uocem obtudisset, adhibito pueri ac tibicinis concentu gesticulationem tacitus peregit. atellani autem ab Oscis acciti sunt. quod genus delectationis Italica seueritate temperatum ideoque uacuum nota est: nam neque tribu mouetur nec a militaribus stipendiis repellitur.

5. Et quia ceteri ludi ipsis appellationibus unde trahantur apparet, non absurdum uidetur saecularibus initium suum, cuius generis minus trita notitia est, reddere. Cum ingenti pestilentia urbs agrique uastarentur, Valesius, uir locuples rusticae uitae, duobus filiis et filia ad desperationem usque medicorum laborantibus, aquam calidam iis a foco petens, genibus nixus lares familiares ut puerorum periculum in ipsius caput transferrent orauit. orta deinde uox est, habiturum eum filios saluos, si continuo flumine Tiberi deuectos Tarentum portasset ibique

graui pestilentia ciuitas laboraret. 5. Saecularium ludorum *Par.* initium tale est. cum pestilentia urbs agrique uastarentur, Valesius uir locuples rusticae uitae, duobus filiis et filia laborantibus, aquam eis calidam a foco petens, genibus nixus ut puerorum periculum in ipsius caput transferretur orauit. orta deinde uox est habiturum eum saluos filios, si continuo Tiberi

1 arcersendi *B* 2 pertinacitas *B* 3 cumretum *B′* 5 hister *Pighius ex Liu.* 7, 2, 6 6 schenico nomen strionis *B* 11 tibicines *B′* 22 filiam *B* 23 is *B*, eis *Pb* 26 eum filios saluos *P et in mg. B:* eos saluos *B* 27 portassent *B′*
33 filios saluos *B*

ex Ditis patris et Proserpinae ara petita aqua recreasset. eo praedicto magnopere confusus, quod et longa et periculosa nauigatio imperabatur, spe tamen dubia praesentem metum uincente, pueros ad ripam Tiberis protinus detulit — habitabat enim in uilla sua propter uicum Sabinae regionis Eretum — ac luntre Ostiam petens nocte concubia ad Martium campum appulit, sitientibusque aegris succurrere cupiens, igne in nauigio non suppetente ex gubernatore cognoscit haud procul apparere fumum, et ab eo iussus egredi Tarentum — id nomen ei loco est — cupide adrepto calice aquam flumine haustam eo, unde fumus erat obortus, iam laetior pertulit, diuinitus dati remedii quasi uestigia quaedam in propinquo nactum se existimans, inque solo magis fumante quam ullas ignis habente reliquias, dum tenacius omen adprehendit, contractis leuibus et quae fors obtulerat nutrimentis pertinaci spiritu flammam euocauit, calefactamque aquam pueris bibendam dedit. qua potata salutari quiete sopiti, diutina ui morbi repente sunt liberati patrique indicauerunt uidisse se in somnis a nescio quo deorum spongea corpora sua pertergeri et praecipi ut ad Ditis patris et Proserpinae aram, a qua potio ipsis fuerat adlata, furuae hostiae immolarentur lectisterniaque ac ludi nocturni

Par. flumine deuectos Tarentum portasset ibique ex Ditis patris et Proserpinae ara petita aqua eos recreasset. quo praedicto pueros ad ripam Tiberis detulit, luntre Ostiam petens: et sitientibus aegris succurrere cupiens ex gubernatore cognouit haut procul apparere fumum in loco, qui Tarentus uocabatur. itaque calefactam ibi aquam pueris dedit, qua pota salutari quiete sopiti, morte liberati sunt patrique indicauere praeceptum sibi in somnis, ut ad Ditis patris et Proserpinae aram,

6 sua *suspectum Colero, an ex* sita? || fretum *B*, *em. Pighius e cod. Atrebatensi* 7 lintre *b* 12 adrepta *B* 14 dari *B* 18 euomuit *B*, *em. Torr.* (elicuit *Foertsch*) 20 pota *Pb* 23 et (*post* patris) *om. B′* 24 erat adlata *P* 25 sellisternia *P* || ac *om. B*, lectisternia atque ludi *Kellerbauer*
28 lyntre *V*

fierent. is, quod eo loci nullam aram uiderat, desiderari credens ut a se constitueretur, aram empturus in urbem perrexit, relictis qui fundamentorum constituendorum gratia terram ad solidum foderent. hi domini imperium exsequentes, cum ad XX pedum altitudinem humo egesta peruenissent, animaduerterunt aram Diti patri Proserpinaeque inscriptam. hoc postquam Valesius nuntiante seruo accepit, omisso emendae arae proposito hostias nigras, quae antiquitus furuae dicebantur, Tarenti immolauit, ludosque et lectisternia continuis tribus noctibus, quia totidem filii periculo liberati erant, fecit. cuius exemplum Valerius Publicola, qui primus consul fuit, studio succurrendi ciuibus secutus apud eandem aram publice nuncupatis uotis caesisque atris bubus, Diti maribus, feminis Proserpinae, lectisternioque ac ludis trinoctio factis aram terra, ut ante fuerat, obruit.

6. Religionem ludorum crescentibus opibus secuta lautitia est. eius instinctu Q. Catulus Campanam imitatus luxuriam primus spectantium consessum uelorum umbraculis texit. Cn. Pompeius ante omnes aquae per semitas decursu aestiuum minuit feruorem. Claudius Pulcher scaenam uarietate colorum adumbrauit, uacuis ante pictura tabulis extentam. quam totam argento C. Antonius, auro Petreius,

a qua potio ipsis erat adlata, purae hostiae immolarentur, sel- *Par.* listernia ac ludi nocturni fierent. itaque cum urbem arae gratia emendae Valesius petisset, fodientibus seruis eius terram fundamentorum constituendorum causa, reperta est ara Diti Proserpinaeque inscripta, ad quam Valesius ludos et sellisternia tribus noctibus, quia totidem filii periculo liberati erant, fecit. cuius exemplum Valerius Poplicola, Bruti collega, studio succurrendi ciuibus secutus apud eandem aram sacrum

5 ad X *coni. Lipsius* 17 terra* *B* 18 secuta *B in ras.* 19 laetitia *(sed* laeti *in ras.) B* 21 oñs aquae *B in litura* 23 Claudius] cl. *B*, C. Claudius *coni. Kempf* 24 picturam *B* ‖ extentis *B*, *sed* is *in ras.* 25 preteius *B*
31 filii *om. V* 32 collegae studium *V*

ebore Q. Catulus praetexuit: uersatilem fecerunt Luculli, argentatis choragiis P. Lentulus Spinther adornauit. translatum, antea poenicis indutum tunicis, M. Scaurus exquisito genere uestis cultum induxit. 7. nam gladiatorium munus primum Romae datum est in foro boario App. Claudio Q. Fuluio consulibus. dederunt Marcus et Decimus filii Bruti Perae funebri memoria patris cineres honorando. athletarum certamen a M. Scauri tractum est munificentia.

V. 1. Statuam auratam nec in urbe nec in ulla parte Italiae quisquam prius aspexit quam a M'. Acilio Glabrione equestris patri poneretur in aede Pietatis. eam autem aedem P. Cornelio Lentulo M. Baebio Tamphilo consulibus ipse dedicauerat, compos uoti factus rege Antiocho apud Thermopylas superato.

2. Ius ciuile per multa saecula inter sacra caerimoniasque deorum inmortalium abditum solisque pontificibus notum Cn. Flauius, libertino patre genitus et scriba, cum ingenti nobilitatis indignatione

Par. fecit. 7. Gladiatorium munus primum Romae datum est in foro boario Ap. Claudio Q. Fuluio coss. dederunt Marcus et Decimus filii Bruti Perae, funebri memoria patris cineres honorando. athletarum certamen a M. Scauri munificentia tractum est.

1. Statuam inauratam nec in urbe nec in ulla parte Italiae quisquam prius uidit, quam a Manio Acilio Glabrione equestris patri poneretur in aede Pietatis, quam aedem ipse dedicauerat. 2. Cn. Flauius scriba, qui fastos uulgauit, cum ad

1 Q. *B in ras.* 2 Luculli *Sigonius:* lucuni *B* 3 translatum] *u. uarias de hoc u. eruditorum sententias in ed. Torr.* || poeniceis *cod. Atrebat.* 6 est *BP: om. dett. et ς* 7 dederunt — funebri *B in litura* 11 inauratam *Pb, at u. Liu. 40, 34, 5* 12 M'.] m. *B* 13 in aede pietatis *B in litura* 15 pamphilo *B; cf. 1, 1, 12* 21 cum ingenti — curulis *Stangerus post* qui *(p. 75, 2) transponenda censet*

23 Ap.] a. p. *V* 24 Perae *om. Mai* || funeri *V'* 28 primus *V* || Manlio *V* 30 fastus *V* (?)

factus aedilis curulis, uulgauit ac fastos paene toto foro exposuit. qui cum ad uisendum aegrum collegam suum uenisset neque a nobilibus, quorum frequentia cubiculum erat completum, sedendi loco reciperetur, sellam curulem adferri iussit et in ea honoris pariter atque contemptus sui uindex consedit.

3. Veneficii quaestio, et moribus et legibus Romanis ignota, conplurium matronarum patefacto scelere orta est. quae cum uiros suos clandestinis insidiis ueneno perimerent, unius ancillae indicio protractae, pars capitali iudicio damnatae centum et septuaginta numerum expleuerunt.

4. Tibicinum quoque collegium solet in foro uulgi oculos in se conuertere, cum inter publicas priuatasque serias actiones personis tecto capite uariaque ueste uelatum concentus edit. inde tracta licentia. quondam uetiti in aede Iouis, quod prisco more factitauerant, uesci, Tibur irati se contulerunt. quorum ministerio senatus deserta sacra non aequo animo ferens per legatos a Tiburtibus petiit ut eos gratia sua Romanis templis restituerent. quos illi in proposito perseuerantes interposita festae epulationis simulatione mero somnoque sopitos plaustris in

uisendum aegrum collegam suum uenisset neque a nobilibus, quorum frequentia cubiculum erat completum, reciperetur, *Par.* sellam curulem iussit adferri et in ea consedit. 4. Tibicinum collegium solet in foro inter publicas priuatasque serias actiones, personis capite tecto, concentus edere hac de causa. uetiti in aede Iouis, quod prisco more factitauerant, uesci Tibur irati se contulerunt: quorum ministerio senatus deserta sacra non aequo animo ferens a Tiburtibus petit, ut eos Romanis templis restituerent: quos illi interposita festae epulationis simulatione mero somnoque sopitos plaustris in urbem deue-

1 *immo* totos 3 ueniret *B*, *em. e P et Nep.* 12 capitali* *B* || damnata *b* 16 serias *Pb:* ferias *B* 17 uelatũ (ũ *in ras.*) *B:* uelatis *dett.* || concentus edidit *B corr. e* concentu** dedit 21 per legatos a *B partim in ras.* || petit *B*

urbem deuehendos curauerunt. quibus et honos pristinus restitutus et huiusce lusus ius est datum. personarum usus pudorem circumuentae temulentiae causam habet.

5. Fuit etiam illa simplicitas antiquorum in cibo capiendo humanitatis simul et continentiae certissima index. nam maximis uiris prandere et cenare in propatulo uerecundiae non erat. nec sane ullas epulas habebant, quas populi oculis subicere erubescerent. erant adeo continentiae adtenti, ut frequentior apud eos pultis usus quam panis esset, ideoque in sacrificiis mola quae uocatur ex farre et sale constat. exta farre sparguntur et pullis, quibus auspicia petuntur, puls obicitur. primitus enim ex libamentis uictus sui deos eo efficacius quo simplicius placabant.

6. Et ceteros quidem ad benefaciendum uenerabantur, Febrem autem ad minus nocendum templis colebant, quorum adhuc unum in Palatio, alterum in area Marianorum monumentorum, tertium in summa parte uici longi extat, in eaque remedia, quae corporibus aegrorum adnexa fuerant, deferebantur. haec ad humanae mentis aestus leniendos cum aliqua usus ratione excogitata. ceterum salubritatem suam industriae certissimo ac fidelissimo munimento tuebantur, bonaeque ualitudinis eorum quasi quaedam mater erat frugalitas, inimica luxuriosis epulis et aliena nimiae uini abundantiae et ab inmoderato ueneris usu auersa.

VI. 1. Idem sensit proxima maiorum nostrorum grauitati Spartana ciuitas, quae seuerissimis Lycurgi

Par. xerunt. quibus et pristinus honor restitutus et huiusce lusus ius est datum. personarum usus pudorem circumuentae te-

1 urbȩ *B* || pristinus *B in ras.* 10 continenter — frequenter *B* 12 uocabatur *B, em. Guyetus et Lips.* 14 ex] et *B* 17 beneficiendum *B′* 25 monumento *B*, *em. Pighius* 27 fragilitas *B′*

32 lusus ius *V in ras.* 33 datus *V*

legibus obtemperans aliquamdiu ciuium suorum oculos a contemplanda Asia retraxit, ne inlecebris eius capti ad delicatius uitae genus prolaberentur. audierant enim inde lautitiam et inmodicos sumptus et omnia non necessariae uoluptatis genera fluxisse, primosque Ionas unguenti coronarumque in conuiuio dandarum et secundae mensae ponendae consuetudinem haud parua luxuriae inritamenta repperisse. ac minime mirum est quod homines labore ac patientia gaudentes tenacissimos patriae neruos externarum deliciarum contagione solui et hebetari noluerunt, cum aliquanto faciliorem uirtutis ad luxuriam quam uxuriae ad uirtutem transitum uiderent. quod eos non frustra timuisse dux ipsorum Pausanias patefecit, qui maximis operibus editis, ut primum se Asiae moribus permisit, fortitudinem suam effeminato eius cultu mollire non erubuit.

2. Eiusdem ciuitatis exercitus non ante ad dimicandum descendere solebant quam tibiae concentu et anapaesti pedis modulo cohortationis calorem animo traxissent, uegeto et crebro ictus sono strenue hostem inuadere admoniti. idem ad dissimulandum et occultandum uulnerum suorum cruorem punicis in proelio tunicis utebantur, non, ne ipsis aspectus eorum terrorem, sed ne hostibus fiduciae aliquid adferret.

3. Egregios uirtutis bellicae spiritus Lacedaemoniorum prudentissimi pacis moribus Athenienses subsecuntur. apud quos inertia e latebris suis languore marcens in forum perinde ac delictum aliquod protrahitur, fitque ut *non* facinorosae, ita erubescendae rea culpae.

mulentiae causam habet. 2. Lacedaemonii ad dissimulandum uulnerum suorum cruorem puniceis in proelio tunicis uteban- *Par.*

4 laetitiam *B* || sumptos *B′*   10 neruos *add. in mg. B m.* 2   12 luxoriam quam luxoriae *B′*, *et sic fere semper* luxoria *B pr. m.*   19 solebat *B*   20 pedes *B′*   23 puniceis *Pb*   24 earum *B*   27 prudentissimis *b (non B), sed extrema* s *manu 3. punctata* || subsequuntur *b*   30 non *add. Periz.*

32 habent *V*

4. Eiusdem urbis et sanctissimum consilium Areios pagus quid quisque Atheniensium ageret aut quonam quaestu sustentaretur diligentissime inquirere solebat, ut homines honestatem, uitae rationem memores reddendam esse, sequerentur.

5. Eadem bonos ciues corona decorandi prima consuetudinem introduxit, duobus oleae conexis ramulis clarum Periclis cingendo caput, probabile institutum, siue rem siue personam intueri uelis. nam et uirtutis uberrimum alimentum est honos et Pericles dignus a quo talis muneris dandi potestas potissimum initium caperet.

6. Age, quid illud institutum Athenarum, quam memorabile, quod conuictus a patrono libertus ingratus iure libertatis exuitur. 'supersedeo te' inquit 'habere ciuem, tanti muneris impium aestimatorem, nec adduci possum ut credam urbi utilem quem domui scelestum cerno. abi igitur et esto seruus, quoniam liber esse nescisti'.

7. Inde Massilienses quoque ad hoc tempus usurpant disciplinae grauitatem, prisci moris obseruantia, caritate populi Romani praecipue conspicui. qui tres in eodem manumissiones rescindere permittunt, si ter ab eo deceptum dominum cognouerunt. quarto errori subueniendum non putant, quia sua iam culpa iniuriam accepit, qui ei se totiens obiecit.

Eadem ciuitas seueritatis custos acerrima est,

Par. tur. 5. Corona bonum ciuem decorandi consuetudinem Athenienses induxerunt, duobus oleae conexis ramulis. 6. Apud eosdem Athenienses conuictus a patrono libertus ingratus iure libertatis exuitur. 7. Massilienses tres in eodem manumissiones rescindere permittunt, si ter ab eo deceptum dominum cognouerunt. quarto errori subueniendum non putant. — Iidem

1 et *B:* est *b, fort.* uel || concilium arrio pagus *b* 6 primo *B, em. Fr. Haase; an* primum? 9 siue rem *b:* si rem *B* 11 munera *b* || potestatis *B, sed* tis *in ras.* 14 ingratus (tus *in ras.*) *B* 17 domuis scelestem *B'* 21 moris *B corr. e* morib; 24 eo *P:* eodem *B*

nullum aditum in scaenam mimis dando, quorum argumenta maiore ex parte stuprorum continent actus, ne talia spectandi consuetudo etiam imitandi licentiam sumat. omnibus autem, qui per aliquam religionis simulationem alimenta inertiae quaerunt, clausas portas habet, mendacem et fucosam superstitionem submouendam esse existimans. ceterum a condita urbe gladius est ibi, quo noxii iugulantur, rubigine quidem exesus et uix sufficiens ministerio, sed index in minimis quoque rebus omnia antiquae consuetudinis monumenta seruantium.

Duae etiam ante portas eorum arcae iacent, altera qua liberorum, altera qua seruorum corpora ad sepulturae locum plaustro deuehuntur sine lamentatione, sine planctu. luctus funeris die domestico sacrificio adhibitoque necessariorum conuiuio finitur. etenim quid attinet aut humano dolori indulgeri aut diuino numini inuidiam fieri, quod inmortalitatem suam nobiscum partiri noluerit?

Venenum cicuta temperatum in ea ciuitate publice custoditur, quod datur ei, qui causas sescentis — id enim senatus nomen est — exhibuit, propter quas mors sit illi expetenda, cognitione uirili beni-

nullum aditum in scenam mimis dant, quod argumenta eorum *Par.* maiore ex parte stuprosós continent actus. — Apud Massilienses a condita urbe gladius est, quo noxii iugulantur, robigine iam exesus, sed index in minimis quoque rebus omnia antiquae consuetudinis monumenta seruantium. — Apud eosdem duae ante portas arcae iacent, una qua seruorum ad sepulturae locum corpora plaustro deuehuntur, altera qua liberorum sine planctu, adhibito necessariorum conuiuio. — Apud eosdem e cicuta temperatum publice custoditur uenenum, quod datur ei, qui causas sescentis —`id enim senatus nomen est — ex-

1 schenam imis *B*, scena mimis *b* 6 habet *Stanger:* habet et *B* 7 submodendam *B* 8 rubigine* *B* 11 monumenta *P:* momenta *E* || seruantium *BP (sed* tium *B in ras.):* seruandi *m*, seruanda *plerique* 15 dies *B, em. Pighius* 16 adhibito necessariorum *B in ras. e P*, aditoque nec. *dett.* 17 etenim quid attinet aut *B in litura* 20 e cicuta *P* 21 sescentis *P et mg. B:* scentis *B*

uolentia temperata, quae neque egredi uita temere patitur et sapienter excedere cupienti celerem fati uiam praebet, ut uel aduersa uel prospera nimis usis fortuna — utraque enim finiendi spiritus, illa, ne perseueret, haec, ne destituat, rationem praebuerit — conprobato exitu terminetur.

8. Quam consuetudinem Massiliensium non in Gallia ortam, sed ex Graecia translatam inde existimo, quod illam etiam in insula Cea seruari animaduerti, quo tempore Asiam cum Sex. Pompeio petens Iulidem oppidum intraui. forte enim euenit ut tunc summae dignitatis ibi femina, sed ultimae iam senectutis, reddita ratione ciuibus cur excedere uita deberet, ueneno consumere se destinarit mortemque suam Pompei praesentia clariorem fieri magni aestimarit. nec preces eius uir ille, ut omnibus uirtutibus ita humanitatis quoque laudibus instructissimus, aspernari sustinuit. uenit itaque ad eam facundissimoque sermone, qui ore eius quasi e beato quodam eloquentiae fonte emanabat, ab incepto consilio diu nequicquam reuocare conatus, ad ultimum propositum exequi passus est. quae nonagesimum annum transgressa cum summa et animi et corporis sinceritate lectulo, quantum dinoscere erat, cotidiana consuetudine cultius strato recubans et innixa cubito 'tibi quidem', inquit 'Sex. Pompei, dii magis quos relinquo quam quos peto gratias referant, quod nec hortator uitae meae nec mortis spectator esse fastidisti. ceterum ipsa hilarem fortunae uultum semper experta, ne auiditate lucis tristem intueri cogar, reliquias spiritus mei prospero fine, duas filias et VII nepotum gregem superstitem relictura, permuto'. cohortata deinde ad concordiam suos, distri-

3 usis *B:* usi *b*, usus *Periz.* 8 aestimo *B* 9 Cea] ce *B* 11 iulide *B*, iulida *dett. multi* || intrauit *B'* 14 destinaret *dett.* 16 aestimaret *B'* 17 laude instructissimus *B*, *sed* e instruc *in ras.* 20 emanabat *nos:* manabat *B*, *cf. 1, 6, E. 3* 21 nequi*quam *B* 25 cotidiani *B'* 26 ponpei *B* 32 VII *Pighius e suis codd.:* uno *B*, *in qua scriptura potius numerus* VIII *uel* VIIII *uidetur latere*

buto eis patrimonio et cultu suo sacrisque domesticis maiori filiae traditis poculum, in quo uenenum temperatum erat, constanti dextera arripuit. tum defusis Mercurio delibamentis et inuocato numine eius, ut se placido itinere in meliorem sedis infernae duceret partem, cupido haustu mortiferam traxit potionem, ac sermone significans quasnam subinde partes corporis sui rigor occuparet, cum iam uisceribus eum et cordi imminere esset elocuta, filiarum manus ad supremum opprimendorum oculorum officium aduocauit. nostros autem, tametsi nouo spectaculo obstupefacti erant, suffusos tamen lacrimis dimisit.

9. Sed ut ad Massiliensium ciuitatem, unde in hoc deuerticulum excessi, reuertar, intrare oppidum eorum nulli cum telo licet, praestoque est qui id custodiae gratia acceptum exituro reddat, ut hospitia sua, quemadmodum aduenientibus humana sunt, ita ipsis quoque tuta sint.

10. Horum moenia egresso uetus ille mos Gallorum occurrit, quos memoria proditum est pecunias mutuas, quae iis apud inferos redderentur, dare solitos, quia persuasum habuerint animas hominum inmortales esse. dicerem stultos, nisi idem bracati sensissent, quod palliatus Pythagoras credidit.

11. Auara et feneratoria Gallorum philosophia, alacris et fortis Cimbrorum et Celtiberorum, qui in acie gaudio exultabant tamquam gloriose et feliciter uita excessuri, lamentabantur in morbo quasi turpiter et miserabiter perituri. Celtiberi etiam nefas esse

hibuit, propter quas mors illi sit expetenda. 9. Eorundem *Par.* intrare oppidum cum telo nulli permittitur, praestoque est, qui id custodiae gratia acceptum exituro reddat. 11. Celtiberi

10 *litt.* mum opprimendorũ *B in ras.* 13 ad *om. B'* 14 diuerticulum *b* 15 qui id *B corr. e* quid 19 egresso* (*ex* egressos?) *B*, egressis, egressus *dett.*, *fort.* egresso mihi 20 quo *E* 21 his *B* || data *B*, datos *b*, dare *Γm*, dare solitos *Pighius e cod. Wincheliano* 22 habuerunt *alii* || animas *B*: animos *dett. et* ς 24 palleatus *B'* || phytagoras *B*

ducebant proelio superesse, cum is occidisset, pro cuius salute spiritum deuouerant. laudanda utrorumque populorum animi praestantia, quod et patriae incolumitatem fortiter tueri et fidem amicitiae constanter praestandam arbitrabantur.

12. Thraciae uero illa natio merito sibi sapientiae laudem uindicauerit, quae natales hominum flebiliter, exequias cum hilaritate celebrans sine ullis doctorum praeceptis uerum condicionis nostrae habitum peruidit. remoueatur itaque naturalis omnium animalium dulcedo uitae, quae multa et facere et pati turpiter cogit, si iam ortu eius aliquanto felicior ac beatior finis reperietur.

13. Quocirca recte Lycii, cum iis luctus incidit, muliebrem uestem induunt, ut deformitate cultus commoti maturius stultum proicere maerorem uelint.

14. Verum quid ego fortissimos hoc in genere prudentiae uiros laudem? respiciantur Indorum feminae, quae, cum more patrio conplures eidem nuptae esse soleant, mortuo marito in certamen iudiciumque ueniunt quam ex iis maxime dilexerit. uictrix gaudio exultans deductaque a necessariis laetum praeferentibus uultum coniugis se flammis superiacit et cum eo tamquam felicissima crematur: superatae cum tristitia et maerore in uita remanent. protrahe

Par. nefas esse ducebant proelio superesse, cum is occidisset, pro cuius salute deuouerant spiritum. 12. Thraciae natio natales hominum flebiliter, exsequias uero cum hilaritate celebrat. 13. Lycii, cum eis incidit luctus, muliebrem uestem induunt, ut deformitate cultus commoti maturius maerorem proiciant. 14. Indorum feminae mortuo marito, cum uni more patrio plures nuptae sint, in iudicium ueniunt, quam ex eis maxime dilexerit. uictrix gaudens coniugis se flammis superiacit.

3 populorum *glossa uidetur* || praesentia *B, em. in edd. uett.* 6 Thraciae *B in ras., fort.* Thraecum 8 celebrat *B, em. in edd. uett.* 9 conditionis *B* 12 iam ortu *Perizonius:* ea mortua *B* 14 *et* 21 eis *P,* his *B* 19 idem *B′* 23 superiacet *B′ ut uidetur* 25 et maerore (et maero *in ras.*) *B*, et *om. dett.*

in medium Cimbricam audaciam, adice Celtibericam fidem, iunge animosam Thraciae [potentiam] sapientiam, adnecte Lyciorum in luctibus abiciendis callide quaesitam rationem, Indico tamen rogo nihil eorum praeferes, quem uxoria pietas in modum genialis tori propinquae mortis secura conscendit.

15. Cui gloriae Punicarum feminarum, ut ex conparatione turpius appareat, dedecus subnectam. Cirtae enim fanum est Veneris, in quod se matronae conferebant, atque inde procedentes ad quaestum dotem corporis iniuria contrahebant, honesta nimirum tam inhonesto uinculo coniugia iuncturae.

16. Nam Persarum admodum probabile institutum fuit, quod liberos suos non prius aspiciebant quam septimum annum inplessent, quo paruulorum amissionem aequiore animo sustinerent.

17. Ne Numidiae quidem reges uituperandi, qui more gentis suae nulli mortalium osculum ferebant. quidquid enim in excelso fastigio positum est, humili et trita consuetudine, quo sit uenerabilius, uacuum esse conuenit.

VII. *DE DISCIPLINA MILITARI.*

Venio nunc ad praecipuum decus et ad stabili-

15. In Africa Cirtae fanum est Veneris, in quod se matronae *Par.* conferebant, atque inde procedentes ad quaestum dotem iniuria corporis contrahebant. 16. Persae liberos suos non prius aspiciebant quam septimum annum conplessent, quo paruolorum amissionem aequiore animo ferrent. 17. Numidae reges more gentis suae nulli mortalium osculum ferebant, ut dignitas consentiret imperio.

2 potentiam *glossam esse uidit Torr.* 3 lyciorum *B in ras.* 5 uxoria *5 codd. Torr. et m:* uxorũ (ũ *in ras.*) *B,* uxoris *al.* 7 cuius *b* 8 Cirtae *P et in ras. B:* siccae *dett.,* apud cirtenses *Nep.* 10 ad *om. P et in ras. B* 11 dotem *P:* dotis *B, cf. Nepot.* 12 coniugii iunctura *b* 13 iam *B corr. e* nam 15 quã *B s. l.* 17 numidae *P, haud scio an recte* 19 quicquid *B* || posito *B'* 25 ad *om. V*

mentum Romani imperii, salutari perseuerantia ad hoc tempus sincerum et incolume seruatum, militaris disciplinae tenacissimum uinculum, in cuius sinu ac tutela serenus tranquillusque beatae pacis status adquiescit.

1. P. Cornelius Scipio, cui deleta Karthago auitum cognomen dedit, consul in Hispaniam missus, ut insolentissimos Numantinae urbis spiritus superiorum ducum culpa nutritos contunderet, eodem momento temporis, quo castra intrauit, edixit ut omnia ex iis, quae uoluptatis causa conparata erant, auferrentur ac summouerentur. nam constat tum maximum inde institorum et lixarum numerum cum duobus milibus scortorum abisse. hac turpi atque erubescenda sentina uacuefactus exercitus noster, qui paulo ante metu mortis deformi se foederis ictu maculauerat, erecta et recreata uirtute acrem illam et animosam Numantiam incendiis exustam ruinisque prostratam solo aequauit. itaque neglectae disciplinae militaris indicium Mancini miserabilis deditio, seruatae merces speciosissimus Scipionis triumphus extitit.

2. Eius sectam Metellus secutus, cum exercitum in Africa Iugurthino bello nimia Spuri Albini indulgentia corruptum consul accepisset, omnibus imperii neruis ad reuocandam pristinae disciplinam militiae conisus est. nec singulas partes adprehendit, sed totam continuo in suum statum redegit. protinus namque lixas e castris submouit cibumque coctum

Par. 1. *DE DISCIPLINA MILITARI.* P. Cornelius Scipio cos. in Hispaniam aduersus Numantinos missus die, quo castra intrauit, edixit ut omnia ex his quae uoluptatis causa comparata erant submouerentur. itaque constat maximum inde institorum numerum cum duobus milibus scortorum abisse. 2. Metellus cos. cum exercitum in Africa Iugurthino bello nimia Sp. Albini indulgentia corruptum accepisset, Scipionis

11 ex is *B*, ex his *Pb* 13 institutorum *B'* 20 manicini *B*

uenalem proponi uetuit. in agmine neminem militum ministerio seruorum iumentorumque, ut arma sua et alimenta ipsi ferrent, uti passus est. castrorum subinde locum mutauit: eadem, tamquam Iugurtha semper adesset, uallo fossaque aptissime cinxit. quid ergo restituta continentia, quid repetita industria profecit? crebras scilicet uictorias et multa tropaea peperit ex eo hoste, cuius tergum sub ambitioso imperatore Romano militi uidere non contigerat.

3. Bene etiam illi disciplinae militari adfuerunt, qui necessitudinum perruptis uinculis ultionem uindictamque laesae cum ignominia domuum suarum exigere non dubitauerunt. nam P. Rupilius consul eo bello, quod in Sicilia cum fugitiuis gessit, Q. Fabium generum suum, quia neglegentia Tauromenitanam arcem amiserat, prouincia iussit decedere.

4. C. Cotta P. Aurelium Pecuniolam sanguine sibi iunctum, quem obsidioni Liparitanae ad auspicia repetenda Messanam transiturus praefecerat, uirgis caesum militiae munere inter pedites fungi coegit, quod eius culpa agger incensus et paene castra erant capta.

5. Q. etiam Fuluius Flaccus censor Fuluium fratrem consortem legionem, in qua tribunus militum

Par

sectam secutus est. 3. P. Rupilius cos. in eo bello, quod in Sicilia cum fugitiuis gessit, Q. Fabium generum suum, quia neglegentia Tauromenitanam arcem amiserat, prouincia iussit decedere. 4. C. Cotta P. Aurelium Pecuniolam sanguine sibi iunctum, quem obsidioni Liparitanae praefecerat, uirgis caesum militiae munere inter pedites fungi coegit, quod eius culpa agger incensus et paene castra capta erant. 5. Q. Ful-

13 nam p. — iussit decedere *B in mg. ex Paride suppleta habet* || rutilius *BP, em. Pighius; cf. Nep.* 17 nam c. cotta — pecuniolam *B in litura. quae prima in B scriptura fuerit, ex aliis codd. intellegitur in quibus est:* nam p. rutilius consul p. aurelium *mediis intermissis. plura tamen intercidisse probabile facit Nepotianus* 20 munera *B*' 21 inscensus *Lips.* escensus *Colerus* || et *P: om. B* 24 consortem legionem *Periz. et P:* cohortem legionis *B*

25 rutilius *V*

erat, iniussu consulis domum dimittere ausum senatu mouit. non digna exempla tam** breuiter, nisi maioribus urguerer, referrentur. quid enim tam difficile factu quam copulatae societati generis et imaginum deformem in patriam reditum indicere, aut communioni nominis ac familiae ueteris propinquitatis serie cohaerenti uirgarum contumeliosa uerbera adhibere, aut censorium supercilium aduersus fraternam caritatem destringere? dentur haec singula quamuis claris ciuitatibus, abunde tamen gloria disciplinae militaris instructae uidebuntur.

6. At nostra urbs, quae omni genere mirificorum exemplorum totum terrarum orbem repleuit, imperatorum proprio sanguine manantes secures, ne turbato militiae ordine uindicta deesset, ex castris publice speciosas, priuatim lugubres duplici uultu recepit, incerta gratulandi prius an adloquendi officio fungeretur. igitur ego quoque haesitante animo uos, bellicarum rerum seuerissimi custodes, Postumi Tuberte et Manli Torquate, memoria ac relatione conplector, quia animaduerto fore ut pondere laudis, quam meruistis, obrutus magis imbecillitatem ingenii mei detegam quam uestram uirtutem, sicut par est, repraesentem. tu namque, Postumi, dictator A. Postumium, quem ad generis penetraliumque sacrorum successionem propagandam genueras, cuius infantiae blandimenta sinu atque osculis foueras, quem puerum litteris, quem iuuenem armis instruxeras,

Par. uius Flaccus censor Fuluium fratrem consortem legionem, in qua tr. mil. erat, dimittere iniussu cos. ausum, suis tamen mensibus, senatu mouit. 6. Postumius dictator A. Postumium filium, quod iniussu suo hostes fuderat, uictorem securi per-

2 exempla quae tam 2 *codd. Pighii* || tam *B; supplet Kempf:* tam [angusto orationis ambitu, neque tam] breuiter *etc.* 4 factum *B′* 9 distringere *B* 11 instructa* *B* 14 manentes *B*, madentes *b* || securus *B′* || ne *edd. uett.:* habet ne *B* 20 mali *B′* 21 cõplector (cõ *in ras.*) *B* || qui *B′* 22 imbecillitate *B*

30 demittere *V*

sanctum, fortem, amantem tui pariter ac patriae, quia non tuo iussu sed sua sponte praesidio progressus hostis fuderat, uictorem securi feriri iussisti et ad hoc peragendum imperium paternae uocis ministerio sufficere ualuisti. nam oculos tuos certum scio, clarissima in luce tenebris offusos, ingens animi opus intueri nequiuisse. tu item, Manli Torquate, Latino bello consul filium, quod prouocatus a Gemino Maecio, duce Tusculanorum, ad dimicandum te ignaro descenderat, gloriosam uictoriam et speciosa spolia referentem abripi a lictore et in modum hostiae mactari iussisti, satius esse iudicans patrem forti filio quam patriam militari disciplina carere.

7. Age, quanto spiritu putamus usum L. Quintium Cincinnatum dictatorem eo tempore, quo deuictis Aequis et sub iugum missis L. Minucium consulatum deponere coegit, quod castra eius idem hostes obsederant? indignum enim maximo imperio credidit, quem non sua uirtus sed fossa uallumque tutum praestiterat, cuique uerecundiae non fuerat arma Romana metu trepida clausis portis contineri. ergo imperiosissimi XII fasces, penes quos senatus et equestris ordinis et uniuersae plebis summum decus erat quorumque nutu Latium ac totius Italiae uires regebantur, contusi atque fracti dictatoriae se animaduersioni substrauerunt. ac ne inulta foret laesa gloria militaris, consul delicti omnis uindex punitus est. his, ut ita dicam, piaculis, Mars, imperii

Par. cussit. — Torquatus Latino bello consul filium, quod prouocatus a Gemino Maecio duce Tusculanorum ad dimicandum se ignaro descenderat, uictorem securi percussit. 7. L. Quintius Cincinnatus dictator deuictis Aequis L. Minucium consulatum deponere coegit, quod castra eius idem hostes obsederant.

7 tu item manli *B in ras.*, tu item postumi *dett. nonnulli* 8 prouocatum *B* || gemino *Pb:* geminio *B* 10 ignaro (ro *in ras.*) *B* 16 aequicurulis *B*, aequicolis *cod. Periz.* equiculis *dett., em. e P* || minicium *B′* 27 laeta *B* 28 piaculi *B′* 30 geminio *V corr.*

nostri pater, ubi aliqua ex parte a tuis auspiciis degeneratum erat, numen tuum propitiabatur, adfinium et cognatorum et fratrum nota, filiorum strage, ignominiosa consulum eiuratione.

8. Eiusdem ordinis quod sequitur. Papirius dictator, cum aduersus imperium eius Q. Fabius Rullianus magister equitum exercitum in aciem eduxisset, quamquam fusis Samnitibus in castra redierat, tamen neque uirtute eius neque successu neque nobilitate motus uirgas expediri eumque nudari iussit. o spectaculum admirabile! et Rullianus et magister equitum et uictor scissa ueste spoliatoque corpore lictorum se uerberibus lacerandum praebuit, ut in acie exceptorum uulnerum nodosis ictibus cruore renouato uictoriarum, quas modo speciosissimas erat adeptus, titulos respergeret. precibus deinde suis exercitus occasionem Fabio confugiendi in urbem dedit, ubi frustra senatus auxilium inplorauit: nihilo minus enim Papirius in exigenda poena perseuerauit. itaque coactus est pater eius post dictaturam tertiumque consulatum rem ad populum deuocare auxiliumque tribunorum plebi supplex pro filio petere. neque hac re seueritas Papiri refrenari potuit. ceterum, cum ab uniuersis ciuibus et ipsis tribunis plebi rogaretur, testatus est se poenam illam non Fabio sed populo et tribuniciae concedere potestati.

9. L. quoque Calpurnius Piso consul, cum in Sicilia bellum aduersus fugitiuos gereret et C. Titius equitum praefectus [fugitiuorum] multitudine ho-

Par. 8. Papirius dictator cum aduersus imperium eius Q. Fabius Rullianus magister equitum exercitum in aciem eduxisset, quamuis uictorem, uirgas tamen expediri eumque nudari iussit. 9. L. Calpurnius Piso cos. cum in Sicilia bellum aduersus fugitiuos gereret, et C. Titius praefectus sociorum multitu-

3 nata *B* || filiorumq. *b* 7 Rullianus *P et mg. B:* rutilianus *B, item infra* 26 tribun. *(sic) B,* tribunorum *dett.* 28 C. *P: om. B* 29 eq. praef. *B:* praefectus sociorum *P* || fugitiuorum *om. P, incl. Kempf*

stium circumuentus arma iis tradidisset, his praefectum ignominiae generibus adfecit. iussit eum toga laciniis abscisis amictum discinctaque tunica indutum nudis pedibus a mane in noctem usque ad principia per omne tempus militiae adesse. interdixit etiam ei conuictum hominum usumque balnearum, turmasque equitum, quibus praefuerat, ademptis equis in funditorum alas transscripsit. magnum profecto dedecus patriae pari sontium dedecore uindicatum, quoniam quidem id egit Piso, ut qui cupiditate uitae adducti cruce dignissimis fugitiuis tropaea de se statuere concesserant libertatique suae seruili manu flagitiosum inponi iugum non erubuerant, amarum lucis usum experirentur mortemque, quam effeminate timuerant, uiriliter optarent.

10. Nec minus Pisone acriter Q. Metellus. qui, cum apud Contrebiam res gereretur, conlocatas a se in quadam statione quinque cohortes atque ex ea uiribus hostium depulsas repetere eandem stationem e uestigio iussit, non quod speraret ab his amissum locum recuperari posse, sed ut praeteritae culpam pugnae insequentis certaminis manifesto periculo puniret. edixit etiam ut, si quis ex iis fugiens castra repetisset, pro hoste interficeretur. qua seueritate

dine hostium circumuentus sub iugum se mitti passus esset, iussit eum toga laciniis abscisis amictum discinctaque tunica indutum in principiis stare, turmasque equitum, quibus praefuerat, ademptis equis in funditorum numeros transscripsit. 10. Q. Metellus, cum apud Contrebiam res gereretur, conlocatas a se in quadam statione quinque cohortes atque ex ea depulsas repetere eundem locum iussit edixitque, ut si quis ex Par

1 armatis trad. *B*, se armatis tr. *b* 2 adfici iussit . Cum toga *B, em. Pighius* 3 abscisis *Pb:* abscissis B^1 || decinctaq. *B* 5 adesset *B′* 9 patriae pari sontium *Kempf:* pariae (pari ẽ *corr.*) pisoniũ *B* || uindicatum *B:* uind. est *dett. et* ς 11 dignissima *B* 15 timuerunt *B* 16 Metellus *P et in ras. B:* messius *dett.* 17 contrebiam *Pb:* trebiam *B* || conlocata *B′* 19 depulsis *B′* 23 et dixit *B′* || ut* *B* || eis *P*, his *B* 24 repetisset *Periz. et P:* petisset *B*

conpressi milites, et corporibus fatigatis et animis desperatione uitae inplicatis, loci tamen iniquitatem multitudinemque hostium superarunt. humanae igitur inbecillitatis efficacissimum duramentum est necessitas.

11. In eadem prouincia Q. Fabius Maximus ferocissimae gentis animos contundere et debilitare cupiens mansuetissimum ingenium suum ad tempus deposita clementia seueriore uti seueritate coegit. omnium enim, qui ex praesidiis Romanorum ad hostes transfugerant captique erant, manus abscidit, ut trunca prae se brachia gestantes metum defectionis reliquis inicerent. rebelles itaque manus a corporibus suis distractae inque cruentato solo sparsae ceteris ne idem committere auderent documento fuerunt.

12. Nihil mitius superiore Africano. is tamen ad firmandam disciplinam militarem aliquid ab alienissima sibi crudelitate amaritudinis mutuandum existimauit. si quidem deuicta Karthagine, cum omnes, qui ex nostris exercitibus ad Poenos transierant, in suam potestatem redegisset, grauius in Romanos quam in Latinos transfugas animaduertit: hos enim tamquam patriae fugitiuos crucibus adfixit, illos tamquam perfidos socios securi percussit. non prosequar hoc factum ulterius, et quia Scipionis est et quia Romano sanguini quamuis merito perpesso ser-

Par. eis fugiens castra repetisset, pro hoste interficeretur. 11. Q. Fabius Maximus omnium, qui ex praesidiis Romanorum ad hostem transfugerant captique erant, manus abscidit, ut trunca prae se brachia gerentes metum reliquis defectionis inponerent. 12. Scipio Africanus uicta Carthagine grauius in Romanos quam in Latinos transfugas animaduertit: hos enim tamquam patriae fugitiuos crucibus adfixit, illos tamquam perfidos

6 prouincia Q. Fabius *B in litura* 9 seueriore *B:* saeuiore ς*; at u. Foertsch I, 11* 11 fugerant *B*, *em. e Pb* 14 districtae *B*, destrictae *b* 17 superior africanus *b* 27 sanguine *B*

uile supplicium insultare non adtinet, cum praesertim transire ad ea liceat, quae sine domestico uulnere gesta narrari possunt.

13. Nam posterior Africanus euerso Punico imperio exterarum gentium transfugas in edendis populo spectaculis feris bestiis obiecit, 14. et L. Paulus Perse rege superato eiusdem generis et culpae homines elephantis proterendos substrauit, utilissimo quidem exemplo, si tamen acta excellentissimorum uirorum humiliter aestimare sine insolentiae reprehensione permittitur. aspero enim et absciso castigationis genere militaris disciplina indiget, quia uires armis constant. quae ubi a recto tenore desciuerint, oppressura sunt, nisi opprimantur.

15. Sed tempus est eorum quoque mentionem fieri, quae iam non a singulis, uerum ab uniuerso senatu pro militari more obtinendo defendendoque administrata sunt. L. Marcius tribunus militum, cum reliquias duorum exercituum Publi et Gnaei Scipionum, quos arma Punica in Hispania absumpserant, dispersas mira uirtute collegisset earumque suffragiis dux esset creatus, senatui de rebus actis a se scribens in hunc modum orsus est: 'L. Marcius pro praetore'. cuius honoris usurpatione uti eum patribus conscriptis non placuit, quia duces a populo, non a militibus creari solerent. quo tempore tam † iniusto, tam graui propter inmane rei publicae

socios securi percussit. 13. Scipio Numantinus capta Carthagine exterarum gentium transfugas in edendis populo spectaculis bestiis obiecit. 14. L. Paulus, Perse rege superato, eiusdem culpae homines elephantis obterendos substrauit. 15. L. Marcius trib. mil. cum reliquias duorum exercituum P. et Cn. Scipionum dispersas mira uirtute collegisset, de rebus actis a

Par. (margin siglum, printed beside "socios securi percussit. 13. Scipio Numantinus capta Cartha-")

1 praesertim cum *b* 8 obterendos *P* 17 pro *B in ras. maiore* || administranda *B'* 19 p. et gn. *B* 20 punicum in hispaniam adsumpserant *B'* 21 dispersa *B* 27 iniusto *B: angusto uel* maesto *dett. nonnulli, fort.* infesto *uel* luctuoso, *ut est 3, 2, 7*

28 Scipio Num.] *hoc exemplum om. Mai*

damnum etiam tribunus militum adulandus erat, quoniam quidem ad statum totius ciuitatis corrigendum unus suffecerat. sed nulla clades, nullum meritum ualentius militari disciplina fuit. succurrebat enim illis quam animosa seueritate Tarentino bello maiores eorum usi fuissent. in quo quassatis et adtritis rei publicae uiribus, cum magnum captiuorum ciuium suorum numerum a Pyrro rege ultro missum recepissent, decreuerunt ut ex iis qui equo meruerant peditum numero militarent, qui pedites fuerant in funditorum auxilia transscriberentur, neue quis eorum intra castra tenderet, neue locum extra adsignatum uallo aut fossa cingeret, neue tentorium ex pellibus haberet. recursum autem iis ad pristinum militiae ordinem proposuerunt, si quis bina spolia ex hostibus tulisset. quibus suppliciis conpressi ex deformibus Pyrri munusculis acerrimi hostes extiterunt.

Parem iram senatus aduersus illos destrinxit, qui apud Cannas rem publicam deseruerant. nam cum eos grauitate decreti ultra mortuorum condicionem relegasset, acceptis a M. Marcello litteris, ut eorum sibi opera ad expugnationem Syracusarum uti liceret, rescripsit indignos esse qui in castra reciperen-

se scribens in hunc modum orsus est: 'L. Marcius pro prae-
Par. tore'. cuius honoris usurpatione uti eum p. c. non placuit, quia duces a populo, non a militibus creari solerent. — Cum magnum numerum captiuorum p. c. a Pyrrho ultro missum recepissent, decreuerunt, ut ex iis qui equo meruerant peditum numero militarent, qui pedites fuerant in funditorum numerum transscriberentur. — Parem iram senatus aduersus illos destrinxit, qui Cannensi pugna superfuerant, mortuorum loco habiti. itaque cum petisset M. Marcellus, ut eorum opera ad expugnationem Syracusarum uteretur, rescripsit indignos esse qui in castra reciperentur: ceterum se ei permittere, ut

1 tribunis *B'* 8 numero *'B* 9 ex is *B'* 14 his *Bς, item p. 93, 2 et 21 et p. 95, 28* 19 distrinxit *B, sed prima* i *ex corr.* 23 syracusarum *Pb:* syracusanorum *B* 24 rescripsit *B in ras.*

tur. ceterum se ei permittere ut faceret quod expedire rei publicae iudicasset, dum ne quis ex iis munere uacaret aut dono militari donaretur aut in Italiam, donec hostes in ea essent, accederet. sic eneruis animos odisse uirtus solet.

Age, quam grauiter senatus tulit quod Q. Petilium consulem fortissime aduersus Ligures pugnantem occidere milites passi essent. legioni neque stipendium anni procedere neque aera dari uoluit, quia pro salute imperatoris hostium se telis non obtulerant. idque decretum amplissimi ordinis speciosum et aeternum Petili monumentum extitit, sub quo in acie morte, in curia ultione clari cineres eius adquiescunt.

Consimili animo, cum ei Hannibal VI milium Romanorum, quae capta in castris habebat, redimendorum potestatem fecisset, condicionem spreuit, memor tantam multitudinem armatorum iuuenum, si honeste mori uoluisset, turpiter capi non potuisse. quorum nescio utrum maius dedecus fuerit quod patria spei an quod hostis metus nihil in iis reposuerit, haec pro se, ille ne aduersus se dimicarent parui ducendo.

Sed cum aliquotiens senatus pro militari disciplina seuere excubuerit, nescio an tum praecipue, cum milites, qui Regium iniusto bello occupauerant mortuoque duce Iubellio M. Caesium scribam eius

faceret quod expedire rei p. iudicasset, dum ne quis ex his *Par.* dono militari donaretur. — Idem senatus cum grauiter tulisset Q. Petilii cos. mortem occisi a Liguribus, legioni stipendium eius anni dari uetuit. — Idem senatus milites, qui Regium iniusto bello occupauerant mortuoque duce Iubellio M. Caesium scribam eius imperatorem delegerant, carcere inclu-

3 uacaret ut *B′* || militiae *B*, *em. e P*, *cf. Liu.* 25, 7, 4 4 italia *B* 5 eneruos *b* 6 quod q̄. *b:* quodq. c̄. *B′ ut uidetur* 15 $\overline{\text{VI}}$. um romanorum *B* (*similiter infra p. 94, 5* l. nos *pro* quinquagenos *cf. ad 1, 8, 2*); *de numero captiuorum u. Liu. 22, 59, 12 et 60, 19* 19 potuisset *B′* 20 patriae *B′* 22 dimicaret *B* 25 regium *Pb:* regulum *B* 26 bubillio *B*, uibellio *b*
30 senatus cum milites *V*

sua sponte imperatorem delegerant, carcere inclusit, ac M. Fuluio Flacco tribuno plebi denuntiante ne in ciues Romanos aduersus morem maiorum animaduerteret, nihilominus propositum executus est. ceterum quo minore cum inuidia id perageretur, quinquagenos per singulos dies uirgis caesos securi percuti iussit, eorumque corpora sepulturae mandari mortemque lugeri uetuit.

Ext. 1. Leniter hoc patres conscripti, si Karthaginiensium senatus in militiae negotiis procurandis uiolentiam intueri uelimus, a quo duces bella prauo consilio gerentes, etiam si prospera fortuna subsecuta esset, cruci tamen suffigebantur, quod bene gesserant deorum inmortalium adiutorio, quod male commiserant ipsorum culpae inputando.

2. Clearchus uero, Lacedaemoniorum dux, egregio dicto disciplinam militiae continebat, identidem exercitus sui auribus inculcando a militibus imperatorem potius quam hostem metui debere. quo aperte denuntiabat futurum ut spiritum poenae inpenderent, quem pugnae acceptum ferre dubitassent. idque a duce praecipi non mirabantur maternarum blanditiarum memores, quibus exituri ad proeliandum monebantur ut aut uiui cum armis in conspectum earum uenirent aut mortui in armis refer-

Par. sit, et M. Furio Flacco trib. pl. denuntiante ne in ciues Romanos animaduerteretur, nihilominus quinquagenos per singulos dies uirgis caesos securi percuti iussit. 2. Clearchus Lacedaemoniorum dux militibus saepe dicebat, imperatorem potius quam hostem metui debere: futurum enim, ut spiritum poenae inpenderent, quem pugnae noluissent.

2 m. furio *BP, em. Pighius* 3 animaduerteretur *P recte ut uidetur* 14 adiutorium *B* 15 imputando *Γ:* inputantes *B,* imputante *Foertsch II, 8* 16 Clearcus uero lacedemonium *B* 21 expensum ferre *I. F. Gronouius*, quem fugae acceptum ferre non dubit. *Periz.; an uu.* acceptum ferre *glossema sunt? cf. P* 23 quibus exituri — monebantur *Γ:* quaeis exituris — monebantur *(sed* ur *erasum) B*, quae iis exituris — monebant *edd. soloece*

rentur. hoc intra domesticos parietes accepto signo Spartanae acies dimicabant. sed aliena prospexisse tantummodo satis est, cum propriis multoque uberioribus et felicioribus exemplis gloriari liceat.

VIII. Disciplina militaris acriter retenta principatum Italiae Romano imperio peperit, multarum urbium, magnorum regum, ualidissimarum gentium regimen largita est, fauces Pontici sinus patefecit, Alpium Taurique montis conuulsa claustra tradidit, ortumque e paruula Romuli casa totius terrarum orbis fecit columen. ex cuius sinu quoniam omnes triumphi manarunt, sequitur ut de triumphandi iure dicere incipiam.

DE IVRE TRIVMPHANDI.

1. Ob leuia proelia quidam imperatores triumphos sibi decerni desiderabant. quibus ut occurreretur, lege cautum est ne quis triumpharet, nisi qui quinque milia hostium una acie cecidisset: non enim numero sed gloria triumphorum excelsius urbis nostrae futurum decus maiores existimabant. ceterum ne tam praeclara lex cupiditate laureae oblitteraretur, legis alterius adiutorio fulta est, quam P. Marcius et M. Cato tribuni plebei tulerunt. poenam enim imperatoribus minatur, qui aut hostium occisorum in proelio aut amissorum ciuium falsum numerum litteris senatui ausi essent referre, iubetque eos, cum primum urbem intrassent, apud quaestores urbanos iurare de utroque numero uere ab iis senatui esse scriptum.

2. Post has leges iudicii illius tempestiua mentio introducetur, in quo de iure triumphandi inter claris-

1. *DE IVRE TRIVMPHANDI.* Ob leuia proelia quidam imperatores triumphos sibi decerni postulabant. itaque lege cautum est ne quis triumpharet, nisi qui quinque milia una acie fudisset. postea P. Marcius et M. Cato trib. pl. tulerunt, poenam imperatoribus statui debere, qui aut hostium *Par.*

8 pont**ici *B* 18 v̄. mil. *B* 22 P. Marcius *P:* l. marius *B*

simas personas et actum et excussum est. C. Lutatius consul et Q. Valerius praetor circa Siciliam insignem Poenorum classem deleuerant. quo nomine Lutatio consuli triumphum senatus decreuit. cum autem Valerius sibi quoque eum decerni desideraret, negauit id fieri oportere Lutatius, ne in honore triumphi minor potestas maiori aequaretur, pertinaciusque progressa contentione Valerius sponsione Lutatium prouocauit, ni suo ductu Punica classis esset oppressa, nec dubitauit restipulari Lutatius. itaque iudex inter eos conuenit Atilius Calatinus, apud quem Valerius in hunc modum egit, consulem ea pugna in lectica claudum iacuisse, se autem omnibus imperatoriis partibus functum. tunc Calatinus prius quam Lutatius causam suam ordiretur, 'quaero' inquit, 'Valeri, a te, si dimicandum necne esset contrariis inter uos sententiis dissedissetis, utrum quod consul an quod praetor imperasset maius habiturum fuerit momentum?' respondit Valerius non facere se controuersiam quin priores partes consulis essent futurae. 'age deinde' inquit Calatinus, 'si diuersa auspicia accepissetis, cuius magis auspicio staretur?' 'item' respondit Valerius 'consulis'. 'iam hercules' inquit, 'cum de imperio et auspicio inter uos disceptationem susceperim et tu utroque aduersarium tuum superiorem fuisse fatearis, nihil est quod ulterius

Par. occisorum aut amissorum militum falsum numerum indicassent. 2. C. Lutatius cos. et Q. Valerius praetor cum insignem Poenorum classem delessent, post triumphum Lutatii et Valerio sibi ius triumphi postulante, Lutatio petitioni resistente, iudex electus Atilius Calatinus cum interrogasset, cuius auspiciis illo die pugnatum esset, dicente Valerio 'consulis', secundum Luta-

2 et quintus *B in ras.*, catulus et q. *dett.* 8 sponsionem *B′* 9 nisi suo *B*, *em. Pighius e cod. Campensi* || doctu *B′* 12 modum — pugna *B in ras. habet* 13 imperatoris *B*, *sed ead. m.* -riis *corr.* 16 si an dimicandum *B*, *sed* si an *corr. e* si*a 17 dissidissetis *B′* 19 se *in B punctatum* 23 iam *B in ras.*, nam *dett.*, me *B mg. haud scio an recte* || hercules *corr. ex* herculis *B* 24 susceperī* *B (unus tantum ductus erasus est)*

dubitem. itaque, Lutati, quamuis adhuc tacueris, secundum te litem do'. mirifice iudex, quod in manifesto negotio tempus teri passus non est: probabilius Lutatius, quod ius amplissimi honoris constanter defendit: sed ne Valerius quidem inprobe, quia fortis et prosperae pugnae ut non legitimum ita *meritum* praemium petiit.

3. Quid facias Cn. Fuluio Flacco, qui tam expetendum aliis triumphi honorem, decretum sibi a senatu ob res bene gestas, spreuit ac repudiauit, nimirum non plura praecerpens quam acciderunt? nam ut urbem intrauit, continuo quaestione publica adflictus exilio multatus est, ut, si quid religionis insolentia commisisset, poena expiaret.

4. Sapientiores igitur Q. Fuluius, qui Capua capta, et L. Opimius, qui Fregellanis ad deditionem conpulsis triumphandi potestatem a senatu petierunt, uterque editis operibus magnificus, sed neuter petitae rei compos, non quidem inuidia patrum conscriptorum, cui numquam aditum in curiam esse uoluerunt, sed summa diligentia obseruandi iuris, quo cautum erat ut pro aucto imperio, non pro reciperatis quae populi Romani fuissent, triumphus decerneretur. tantum enim interest adicias aliquid an detractum restituas, quantum distat beneficii initium ab iniuriae fine.

5. Quin etiam ius, de quo loquor, sic custoditum est ut P. Scipioni ob reciperatas Hispanias, M. Marcello ob captas Syracusas triumphus non decerneretur, quod ad eas res gerendas sine ullo erant missi

tium, inquit, litem do. 3. Cn. Fuluius Flaccus triumphi honorem decretum sibi a senatu spreuit. itaque continuo quaestione publica adflictus exilio multatus est. 5. P. Scipioni ob reciperatas Hispanias, M. Marcello ob captas Syracusas triumphus non est decretus, quod ad eas res gerendas sine ullo *Par.*

6 meritum *suppleuit Kempf; in B mg. duo supplementa sunt, alterum* debitum, *alterum m. recent.* dignum se 7 petit *B* 9 alis *B'* 20 incuria *B, em. Stanger;* in curia ς 22 non pro reciperata *(sic)* quae *B in litura* 28 recuperatas *B*

magistratu. probentur nunc cuiuslibet gloriae cupidi, qui ex desertis montibus myoparonumque piraticis rostris laudis inopes laureae ramulos festinabunda manu decerpserunt. Karthaginis imperio abrupta Hispania et Siciliae caput abscisum, Syracusae, triumphalis iungere currus nequiuerunt. et quibus uiris? Scipioni et Marcello, quorum ipsa nomina instar aeterni sunt triumphi. sed clarissimos solidae ueraeque uirtutis auctores umeris suis salutem patriae gestantes, etsi coronatos intueri senatus cupiebat, iustiori tamen reseruandos laureae putauit.

6. His illud subnectam. Moris est ab imperatore ducturo triumphum consules inuitari ad cenam ac deinde rogari ut uenire supersedeant, ne quis eo die, quo ille triumpharit, maioris in eodem conuiuio sit imperii.

7. Verum quamuis quis praeclaras res maximeque utiles rei publicae ciuili bello gessisset, imperator tamen eo nomine appellatus non est, neque ullae supplicationes decretae sunt, neque aut ouans aut curru triumphauit, quia ut necessariae istae ita lugubres semper existimatae sunt uictoriae, utpote non externo sed domestico partae cruore. itaque et Nasica Ti. Gracchum et † G. Metellus Opimi factiones maesti trucidarunt. Q. Catulus M. Lepido collega suo cum omnibus seditiosis copiis extincto tamen moderatum prae se ferens gaudium in urbem reuertit. Gaius etiam Antonius, Catilinae uictor, abstersos

Par. erant missi magistratu. 6. Moris est ab imperatore ducturo triumphum consules inuitari ad cenam ac deinde rogari ut uenire supersedeant, ne quis eo die, quo ille triumpharit, maioris in eodem conuiuio sit imperii.

3 nostris *B*, monstris *b* 9 humeris *h. l. B* 13 ac *P*: *om. B* 14 su***sedeant *B'*, supersideant *b* 23 hesterno *B* 24 tib gracchum — opimi *B*, Ti. Gracchi et Opimius C. Gracchi *uulgo*, *fort.* Ti. Gracchi et Gai et Fului L. Opimius (Ti. Gracchum et Gai gemellas Opimius *Foertsch*) 26 tamen *DF:* tantum *B in ras.*, *om. alii*, quam *m* 28 catillinae *B'*
31 triumphabit *V*

gladios in castra rettulit. L. Cinna et C. Marius hauserant quidem auidi ciuilem sanguinem, sed non protinus ad templa deorum et aras tetenderunt. iam L. Sulla, qui plurima bella ciuilia confecit, cuius crudelissimi et insolentissimi successus fuerunt, cum consummata atque constricta potentia sua triumphum duceret, ut Graeciae et Asiae multas urbes, ita ciuium Romanorum nullum oppidum uexit. piget taedetque per uulnera rei publicae ulterius procedere. lauream nec senatus cuiquam dedit nec quisquam sibi dari desiderauit ciuitatis parte lacrimante. ceterum ad quercum pronae manus porriguntur, ubi ob ciues seruatos corona danda est. qua postes augustae domus sempiterna gloria triumphant.

IX. *DE CENSORIA NOTA.*

Castrensis disciplinae tenacissimum uinculum et militaris rationis diligens obseruatio admonet me ut ad censuram, pacis magistram custodemque, transgrediar. nam ut opes populi Romani in tantum amplitudinis imperatorum uirtutibus excesserunt, ita probitas et continentia censorio supercilio examinata est opus effectu par bellicis laudibus. quid enim prodest foris esse strenuum, si domi male uiuitur? expugnentur licet urbes, corripiantur gentes, regnis manus iniciantur, nisi foro et curiae officium ac uerecundia sua constiterit, partarum rerum caelo cumulus aequatus sedem stabilem non habebit. ad rem igitur pertinet nosse atque adeo recordari acta censoriae potestatis.

1. Camillus et Postumius censores aera poenae nomine eos, qui ad senectutem caelibes peruenerant,

1. *DE CENSORIA NOTA.* Camillus et Postumius censores aera poenae nomine eos, qui ad senectutem caelibes *Par.*

8 ullum *B′* 16 et *incl. Kempf, at u. Foertsch II, 10* 22 est opus *Stanger:* est, opus *uel* est. Opus *edd.* || becillis *B,* imbecillis *b* 26 cons**rit *B′* 28 ideo *b*

in aerarium deferre iusserunt, iterum puniri dignos, si quo modo de tam iusta constitutione queri sunt ausi, cum in hunc modum increparentur: 'Natura uobis quemadmodum nascendi, ita gignendi legem scribit, parentesque uos alendo nepotum nutriendorum debito, si quis est pudor, alligauerunt. accedit his quod etiam fortuna longam praestandi huiusce muneris aduocationem estis adsecuti, cum interim consumpti sunt anni uestri, et mariti et patris nomine uacui. ite igitur et nodosam exsoluite stipem, utilem posteritati numerosae.'

2. Horum seueritatem M. Valerius Maximus et C. Iunius Bubulcus censores consimili genere animaduersionis imitati sunt. L. enim Annium senatu mouerunt, quod quam uirginem in matrimonium duxerat repudiasset, nullo amicorum consilio adhibito. at hoc crimen nescio an superiore maius: nam illo coniugalia sacra spreta tantum, hoc etiam iniuriose tractata sunt. optimo ergo iudicio censores indignum eum aditu curiae existimauerunt, 3. sicut Porcius Cato L. Flamininum, quem e numero senatorum sustulit, quia in prouincia quendam damnatum securi percusserat, tempore supplicii ad arbitrium et spectaculum mulierculae, cuius amore tenebatur, electo. et poterat inhiberi respectu consulatus, quem is gesserat, atque auctoritate fratris eius Titi Flaminini: sed et censor *et* Cato, duplex seueritatis exemplum,

Par. peruenerunt, in aerarium deferre iusserunt. 2. M. Valerius Maximus C. Iunius Bubulcus censores L. Annium senatu mouerunt, quod quam uirginem duxerat repudiasset, nullo ami-

2 si quo modo *B in ras.* 6 allegauerunt *B* 8 uacationem *edd. uett., at u. Buecheler ad Senecae Claudii Apocol. c. 14* 9 s̃ (*i. e.* sunt) *B:* sint *dett.* 10 nodosam *B*, odiosam *Periz.*, *alios conatus u. in ed. Torr.* 13 c. iunius bubulcus censores in consi *B in ras. ex P habet* (c. iunius brutus bubulcus *dett.*) 14 Annium *P:* antonium *B* 16 consilio *P:* in consilio (-iũ *corr.*) *B* 17 ad *B* || illo nam *B* 21 flaminium *B* 22 in pũa *B* || quendam *edd. uett.:* quẽ *B*, aliquem *al.* 23 arbitrum *B'* 25 respecto *B* 26 Titi] .c̃. ũ. *B* || flaminium *B*, flaminii *b* 27 et (*ante* Cato) *om. B*

eo magis illum notandum statuit, quod amplissimi honoris maiestatem tam taetro facinore inquinauerat nec pensi duxerat, isdem imaginibus ascribi meretricis oculos humano sanguine delectatos et regis Philippi supplices manus.

4. Quid de Fabrici Luscini censura loquar? narrauit omnis aetas et deinceps narrabit ab eo Cornelium Rufinum duobus consulatibus et dictatura speciosissime functum, quod decem pondo uasa argentea conparasset, perinde ac malo exemplo luxuriosum in ordine senatorio retentum non esse. ipsae medius fidius mihi litterae saeculi nostri obstupescere uidentur, cum ad tantam seueritatem referendam ministerium adcommodare coguntur, ac uereri ne non nostrae urbis acta commemorare existimentur. uix enim credibile est intra idem pomerium decem pondo argenti et inuidiosum fuisse censum et inopiam haberi contemptissimam.

5. M. autem Antonius et L. Flaccus censores Duronium senatu mouerunt, quod legem de coercendis conuiuiorum sumptibus latam tribunus plebi abrogauerat. mirifica notae causa. quam enim inpudenter Duronius rostra conscendit, illa dicturus: 'Freni sunt iniecti uobis, Quirites, nullo modo perpetiendi, alligati et constricti estis amaro uinculo seruitutis: lex enim lata est, quae uos esse frugi iubet. abrogemus igitur istud horridae uetustatis rubigine obsitum imperium. etenim quid opus libertate, si uolentibus luxu perire non licet?'

corum consilio adhibito. 3. Porcius Cato L. Flamininum senatu mouit, quod ad arbitrium mulieris in conuiuio damnatum securi percussit. 4. Fabricius Luscinus Cornelium Rufinum senatu mouit, quod decem pondo argenti haberet. 5. M. Antonius et L. Flaccus censores Duronium senatu mouerunt, quod legem, quae coercendis conuiuiorum sumptibus lata erat, *Par.*

3 pensi *B in ras.* 9 quod x. p. uasa *B* 10 perinde (per *in ras.*) *B*, proinde *Γ* 11 ipse *B* 19 durionium senatum *B'* 25 allegati *B'* 29 periri *B*
31 in *om. V*

6. Age, par proferamus aequali iugo uirtutis honorumque societate iunctum, instinctu autem aemulationis animo dissidens. Claudius Nero Liuiusque Salinator, secundi Punici belli temporibus firmissima rei publicae latera, quam destrictam simul egerunt censuram! nam cum equitum centurias recognoscerent et ipsi propter robur aetatis etiam nunc eorum essent e numero, ut est ad Polliam uentum tribum, praeco lecto nomine Salinatoris citandum necne sibi esset haesitauit. quod ubi intellexit Nero, et citari collegam et equum uendere iussit, quia populi iudicio damnatus esset. Salinator quoque eadem animaduersione Neronem persecutus est, adiecta causa, quod non sincera fide secum in gratiam redisset. quibus uiris si quis caelestium significasset futurum ut eorum sanguis inlustrium imaginum serie deductus in ortum salutaris principis nostri conflueret, depositis inimicitiis artissimo se amicitiae foedere iunxissent, seruatam ab ipsis patriam communi stirpi seruandam relicturi. Salinator uero quattuor atque triginta tribus inter aerarios referre non dubitauit, quod, cum se damnassent, postea consulem et censorem fecissent, praetexuitque causam, quia necesse esset eas alterutro facto crimine temeritatis aut periurii teneri. unam tantummodo tribuum, Maeciam, uacuam nota reliquit, quae eum suffragiis suis ut non damnatione, ita ne honore quidem dignum iudicauerat. quam putemus constantis et praeualidi illum ingenii fuisse, qui neque tristi iudiciorum exitu conpelli neque honorum magnitudine adduci potuit quo se blandiorem in administratione rei publicae gereret?

1 iugũ aequali *b* || uirtutes *B′* 2 instrictum *B*, *em. in edd. uett.* 3 ·c. l. naero ·l. iuliusq̄. salinator *B* 5 districtam *b* 7 robor *B′* || etiamnum *b* 10 et citari *b:* excitari *B′* 17 salutarem *coni. Periz.* 19 stirpe *B′* 22 quod *b: om. B* 24 aut *Kempf cum 2 codd. Torrenii:* et *B*, uel ς 25 trib*** *B*, tribum *b* 28 consultantis *B*, *em. in mg. B* 29 quinq. tristi *B′* || iudicio in eorũ exitum *b*

7. Equestris quoque ordinis bona magnaque pars, CCCC iuuenes, censoriam notam patiente animo sustinuerunt, quos M'. Valerius et P. Sempronius, quia in Siciliam ad munitionum opus explicandum ire iussi facere id neglexerant, equis publicis spoliatos in numerum aerariorum rettulerunt.

8. Turpis etiam metus censores summa cum seueritate poenam exegerunt. M. enim Atilius Regulus et L. Furius Philus M. Metellum quaestorem compluresque equites Romanos, qui post infeliciter commissam Cannensem pugnam cum eo abituros se Italia iurauerant, dereptis equis publicis inter aerarios referendos curauerunt. eos quoque graui nota adfecerunt, qui cum in potestatem Hannibalis uenissent, legati ab eo missi ad senatum de permutandis captiuis, neque inpetrassent quod petebant, in urbe remanserunt, quia et Romano sanguini fidem praestare conueniens erat et M. Atilius Regulus censor perfidiam notabat, cuius pater per summos cruciatus expirare quam fallere Karthaginienses satius esse duxerat. iam haec censura ex foro in castra transscendit, quae neque timeri neque decipi uoluit hostem.

tribunus pl. abrogauerat. 7. M'. Valerius et L. Sempronius *Par.* censores quadringentos iuuenes equestris ordinis aerarios fecerunt, quia in Siciliam ad munitionum opus explicandum ire iussi non ierunt. 8. M. Atilius Regulus et L. Furius Philus M. Metellum quaestorem compluresque equites Romanos, qui post Cannensem pugnam abituros se Italia iurauerant, aerários fecerunt. iidem censores et eos graui nota adfecerunt, qui cum in potestatem Hannibalis uenissent, legati ab eo missi ad

3 M'. *Pighius:* m. *BP* || P. *codd. plerique:* L. *P et B in ras.*, M. Sempronius Sophus *Liu. periocha 16, at u. Fast. cons. a. 486* 4 sicilia *B, em. P* 9 L. *BP:* P. *Torr. cum fastis* || pilus *P et in ras. B*, philippus *codd. rell.* || compluresq. *B* (complu *in ras.*) 11 habituros se italiam *B'* 12 direptis *B, em. Torr.* || referendos *B in ras.* 13 eos quoque *Perizonius:* eosque *B*, et eos *P* 16 remanserunt *P:* manserunt *B* 20 expiare *B* 21 dixerat *B*
24 M. *V* 27 pilus *V* 30 eidemque *B*

9. Secuntur duo eiusdem generis exempla, eaque adiecisse satis erit. C. Geta, cum a L. Metello et Cn. Domitio censoribus senatu motus esset, postea censor factus est. item M. Valerius Messalla censoria nota perstrictus censoriam postmodum potestatem impetrauit. quorum ignominia uirtutem acuit. rubore enim eius excitati omnibus uiribus incubuerunt, ut digni ciuibus uiderentur quibus dari potius quam obici censura deberet.

X. *DE MAIESTATE.*

Est et illa quasi priuata censura, maiestas clarorum uirorum, sine tribunalium fastigio, sine apparitorum ministerio potens in sua amplitudine obtinenda. grato enim et iucundo introitu animis hominum adlabitur admirationis praetexto uelata. quam recte quis dixerit longum et beatum honorem esse sine honore.

1. Nam quid plus tribui potuit consuli, quam est datum reo Metello? qui cum causam repetundarum diceret tabulaeque eius ab accusatore expostulatae ad nomen inspiciendum circa iudices ferrentur, totum consilium ab earum contemplatione oculos auertit, ne de aliqua re, quae in his relatae erant, uideretur dubitasse. non in tabulis, sed in uita Q. Metelli argumenta sincere administratae prouinciae legenda

senatum de permutandis captiuis, neque impetrassent, in urbe
Par. remanserunt. 9. C. Geta cum a L. Metello et Cn. Domitio censoribus senatu motus esset, postea censor est factus. — M. Valerius Messalla censoria nota perstrictus censoriam postmodum potestatem impetrauit.

1. *DE MAIESTATE.* Q. Metellus cum causam repetundarum diceret et tabulae eius ab accusatore ad nomen inspiciendum circa iudices ferrentur, totum consilium ab earum contemplatione auertit oculos: indignum enim credebatur in-

2 c. geta cum a .l. metello *B in ras. ex P* 4 messala *B* 5 censoria p. potestate imperauit *B*, *em. in mg. ex P* 6 robore *B'* 19 expostulatae et *(extrema* t *m. 2) B* 20 iuđ *B* 24 legendẹ *B*, legendum *b*
33 rebatur *Kellerbauer cf. p. 105, 1*

sibi iudices crediderunt, indignum rati integritatem tanti uiri exigua cera et paucis litteris perpendi.

2. Sed quid mirum, si debitus honos a ciuibus Metello tributus est, quem superiori Africano etiam hostis praestare non dubitauit? si quidem rex Antiochus bello, quod cum Romanis gerebat, filium eius a militibus suis interceptum honoratissime excepit regiisque muneribus donatum ultro et celeriter patri remisit, quamquam ab eo tum maxime finibus imperii pellebatur. sed rex lacessitus maiestatem excellentissimi uiri uenerari quam dolorem suum ulcisci maluit.

Ad eundem Africanum in Liternina uilla se continentem conplures praedonum duces uidendum eodem tempore forte confluxerunt. quos cum ad uim faciendam uenire existimasset, praesidium domesticorum in tecto conlocauit, eratque in iis repellendis et animo et apparatu occupatus. quod ut praedones animaduerterunt, dimissis militibus abiectisque armis ianuae adpropinquant et clara uoce nuntiant Scipioni non uitae eius hostes sed uirtutis admiratores uenisse, conspectum et congressum tanti uiri quasi caeleste aliquod beneficium expetentes: proinde securum se nobis spectandum praebere ne grauetur. haec postquam domestici Scipioni rettulerunt, fores reserari

tegritatem tanti uiri exigua cera et paucis litteris perpendi. *Par.* 2. Rex Antiochus bello, quod cum Romanis gerebat, filium Africani Scipionis a militibus suis interceptum ultro patri remisit. — Ad eundem Africanum in Literni uilla se continentem complures praedonum duces uidendi eius causa forte confluxerunt: quos cum ad uim faciendam uenire existimasset Scipio praesidiumque domesticorum in tecto collocasset, dicentibus officii gratia ipsos uenisse, aperiri fores iussit et se specta-

1 iud̄ *B* 2 perpendi *B in ras.*, *al.* perdi, *fort.* pendi, *qualis uox magis conuenit spatio liturae in B* 8 regisque *B′* 10 sed rex lac. *nos:* sed et rex lac. *B*, sed et rex et lac. *b et Pertz.* 14 uidendum *B:* uidendi eius causa *P, haud scio an recte, saltem meliore latinitate* 17 his *B*

eosque intromitti iussit. qui postes ianuae tamquam aliquam religiosissimam aram sanctumque templum uenerati, cupide Scipionis dexteram adprehenderunt ac diu osculati positis ante uestibulum donis, quae deorum inmortalium numini consecrari solent, laeti quod Scipionem uidisse contigisset, ad lares reuerterunt. quid hoc fructu maiestatis excelsius, quid etiam iucundius? hostis iram admiratione sui placauit, spectaculo praesentiae suae latronum gestientis oculos uidit. delapsa caelo sidera hominibus si se offerant, uenerationis amplius non recipient.

3. Et haec quidem uiuo Scipioni; illud autem Aemilio Paulo exanimi contigit. nam cum exsequiae eius celebrarentur ac forte tunc principes Macedoniae legationis nomine Romae morarentur, funebri lecto sponte sua sese subiecerunt. quod aliquanto maius uidebitur, si qui cognoscat lecti illius frontem Macedonicis triumphis fuisse adornatam. quantum enim Paulo tribuerunt, propter quem gentis suae cladium indicia per ora uulgi ferre non exhorruerunt. quod spectaculum funeri speciem alterius triumphi adiecit: bis enim te, Paule, Macedonia urbi nostrae inlustrem ostendit, incolumem spoliis suis, fato functum umeris.

4. Ne filii quidem tui Scipionis Aemiliani, quem in adoptionem dando duarum familiarum ornamentum esse uoluisti, maiestati parum honoris tributum est, cum eum adulescentem admodum a Lucullo consule petendi auxilii gratia ex Hispania in Africam missum Karthaginienses et Masinissa rex de pace disceptatorem uelut consulem et imperatorem habuerunt. ignara quidem fatorum suorum Karthago: orientis enim illud iuuentae decus deorum atque ho-

Par. culo mirantibus praebuit. 2. Cum Aemilii Pauli exsequiae celebrarentur ac forte tunc principes Macedonum Romae mora-

2 aliquam *B: om. Kempf cum suis dett.* 4 qui *B* 8 admirationem sui placuit *B′* 12 hae *B*, hoc *dett. pauci* 18 adornatum *B′* 20 gladium *B′* || exorruerunt *B′* 24 fultum *B′*

minum indulgentia ad excidium eius alebatur, ut superius cognomen Africanum capta, posterius euersa Corneliae genti daret.

5. Quid damnatione, quid exilio miserius? atqui P. Rutilio conspiratione publicanorum perculso auctoritatem adimere non ualuerunt. cui Asiam petenti omnes prouinciae illius ciuitates legatos secessum eius opperientes obuiam miserunt. exulare quis hoc an triumphare iustius dixerit?

6. C. etiam Marius in profundum ultimarum miseriarum abiectus ex ipso uitae discrimine beneficio maiestatis emersit. missus enim ad eum occidendum in priuata domo Minturnis clausum seruus publicus, natione Cimber, et senem et inermem et squalore obsitum strictum gladium tenens adgredi non sustinuit, et claritate uiri obcaecatus abiecto ferro attonitus inde ac tremens fugit. Cimbrica nimirum calamitas oculos hominis praestrinxit deuictaeque gentis suae interitus animum comminuit, etiam dis inmortalibus indignum ratis ab uno eius nationis interfici Marium, quam totam deleuerat. Minturnenses autem maiestate illius capti conpressum iam et constrictum dira fati necessitate incolumem praestiterunt. nec fuit eis timori asperrima Sullae uictoria, cum praesertim ipse Marius eos a conseruando Mario absterrere posset.

7. Marcum quoque Porcium Catonem admiratio

rentur, funebri lecto sua sponte sese subiecerunt. 5. P. Rutilio *Par.* in exilium abeunti omnes ciuitates totius Asiae legatos obuiam miserunt, sibi quaeque tanti uiri praeripientes discessum. 6. C. Marium in priuata domo Minturnis clausum seruus publicus, natione Cimber, missus ut occideret, strictum gladium tenens adgredi non sustinuit. 7. M. Porcius Cato inuito

4 atqui] at*** *B*, atq. *b* 7 *** secessum eius *B (in ras. uidetur* eius *latere)*, discessum *P* 8 operientes *B'*, praeripientes *P* || hoc *Perizonius:* loco hoc *B* 9 an *edd. uett.:* aut *B* 16 et] sed *B in ras.* 18 praestrinxit *nos:* pstrinxit *B* 21 deleguerat *B* 24 ei *B* 25 absterrere — admiratio *om. B; add. in mg. ex P:* m. porcium catonem

fortis ac sincerae uitae adeo uenerabilem senatui fecit ut, cum inuito C. Caesare consule aduersus publicanos dicendo in curia diem traheret et ob id iussu eius a lictore in carcerem duceretur, uniuersus senatus illum sequi non dubitaret. quae res diuini animi perseuerantiam flexit.

8. Eodem ludos Florales, quos Messius aedilis faciebat, spectante populus ut mimae nudarentur postulare erubuit. quod cum ex Fauonio amicissimo sibi, una sedente, cognosset, discessit e theatro, ne praesentia sua spectaculi consuetudinem impediret. quem abeuntem ingenti plausu populus prosecutus priscum morem iocorum in scaenam reuocauit, confessus plus se maiestatis uni illi tribuere quam sibi uniuerso uindicare. quibus opibus, quibus imperiis, quibus triumphis hoc datum est? exiguum uiri patrimonium, astricti continentia mores, modicae clientelae, domus ambitioni clausa, paterni generis una inlustris imago, minime blanda frons, sed omnibus numeris perfecta uirtus. quae quidem effecit ut quisquis sanctum et egregium ciuem significare uelit, sub nomine Catonis definiat.

Ext. 1. Dandum est aliquid loci etiam alienigenis

Par. C. Caesare cos. aduersus publicanos in curia dicendo cum diem traxisset et iussu Caesaris a lictore in carcerem duceretur, comitem sibi populum habuit. 8. Eodem Catone ludos Florales spectante, quos Messius aedilis edebat, populus ut mimae nudarentur postulare erubuit: quod cum a Fauonio amicissimo sibi, una sedente, cognouisset Cato, discessit e theatro.

3 curiā *B* || abstraheret ob id *B* 7 eosdem *B ante rasuram* 8 edebat *P* || populus — priscum morem *B in ras. litteris admodum diductis, ut spatium longe maius expleretur; ex reliquis enim codd. intellegitur in B quoque post* cognosset *Martialis epigramma ad Catonem (lib. I in.)* 'Nosses iocosae dulce cum sacrum Florae *etc.' interpositum fuisse, quod lector aliquis Martialis nomine addito quondam ad marginem adscripserat* 9 ex *plerique:* a *P et in ras. B* 13 reuocarunt *B, em. in edd. uett.* 15 uniuersos *b* 19 inlustris] inl *B, uox recte in uno Leidensi suppleta est* (generis nulla imago *Foertsch*)

26 populum] immo senatum *V in marg.*

exemplis, ut domesticis aspersa ipsa uarietate delectent. Harmodii et Aristogitonis, qui Athenas tyrannide liberare conati sunt, effigies aeneas Xerxes ea urbe deuicta in regnum suum transtulit. longo deinde interiecto tempore Seleucus in pristinam sedem reportandas curauit. Rhodii quoque eas urbi suae adpulsas, cum in hospitium publice inuitassent, sacris etiam in puluinaribus conlocauerunt. nihil hac memoria felicius, quae tantum uenerationis in tam paruulo aere possidet.

2. Quantum porro honoris Athenis Xenocrati, sapientia pariter ac sanctitate claro, tributum est! cum testimonium dicere coactus ad aram accessisset, ut more eius ciuitatis iuraret omnia se uere rettulisse, uniuersi iudices consurrexerunt proclamaruntque ne ius iurandum diceret, quodque sibimet ipsis postmodum dicendae sententiae loco remissuri non erant, sinceritati eius concedendum existimarunt.

LIBER TERTIVS.

Adtingam quasi cunabula quaedam et elementa uirtutis, animique procedente tempore ad summum

1. Harmodii et Aristogitonis, qui Athenas tyrannide liberauerunt, effigies aeneas Xerxes ea urbe deuicta in regnum suum transtulit: postea Seleucus in pristinam sedem reportauit. Rhodii quoque eas urbi suae adpulsas, cum in hospitium publice inuitassent, sacris etiam in puluinaribus collocauerunt. 2. Xenocrates Atheniensis testimonium dicere coactus, cum ad aram accessisset, ut more eius ciuitatis iuraret, omnia se uere rettulisse uetitus est iurare, sinceritati eius concedendum existimantibus. *Par.*

8 in *P: om. B* 11 xenocrati* *B* 13 qui cum *b*, is cum *B mg.* || diceret *B* 14 retulisse *B* 16 dicere *B'*
22 Harmonii *V* 23 xerses *V*

gloriae cumulum peruenturi certo cum indolis experimento datos gustus referam.

I. *DE INDOLE.*

1. Aemilius Lepidus puer etiam tum progressus in aciem hostem interemit, ciuem seruauit. cuius tam memorabilis operis index est in Capitolio statua bullata et incincta praetexta senatus consulto posita. iniquum enim putauit eum honori nondum tempestiuum uideri, qui iam uirtuti maturus fuisset. praecucurrit igitur Lepidus aetatis stabilimentum fortiter faciendi celeritate duplicemque laudem e proelio rettulit, cuius eum uix spectatorem anni esse patiebantur: arma enim infesta et destricti gladii et discursus telorum et aduentantis equitatus fragor et concurrentium exercituum impetus iuuenibus quoque aliquantum terroris incutit. inter quae gentis Aemiliae pueritia coronam mereri, spolia rapere ualuit.

2. Hic spiritus ne Marci quidem Catonis pueritiae defuit. nam cum in domo M. Drusi auunculi sui educaretur et ad eum tribunum pl. Latini de ciuitate inpetranda conuenissent, a Q. Poppedio, Latinorum principe, Drusi autem hospite, rogatus ut socios apud auunculum adiuuaret, constanti uultu non facturum se respondit. iterum deinde ac saepius interpellatus in proposito perstitit. tunc Poppedius in excelsam aedium partem leuatum abiecturum inde

Par. 1. *DE INDOLE.* Aemilius Lepidus puer etiamnum progressus in aciem hostem interemit, ciuem seruauit, ideoque ei statua in Capitolio incincta praetexta ex s. c. posita est. 2. Porcius Cato puer adhuc cum in domo auunculi sui educaretur, et ad eum tribunum pl. Latini de ciuitate inpetranda uenissent, rogatus ut socios apud auunculum adiuuaret, non facturum se respondit. postremo Poppedius eum in excelsam

1 culmen *Colerus; cf. 7, 1, 1 et 8, 7 in.* 2 gestus *b* 7 posite *B′* 9 praecurrit *B, cf. Kempf* 13 destricta *B*, districti *b* 16 quae *B in ras.* 21 uenissent *P* || latini principe *B, fort.* latini nominis principe 26 latum *P*

se, nisi precibus obtemperaret, minatus est. nec hac re ab incepto moueri potuit. expressa est itaque illa uox homini: 'gratulemur nobis, Latini et socii, hunc esse tam paruum, quo senatore ne sperare quidem nobis ciuitatem licuisset'. tenero ergo animo Cato totius curiae grauitatem praecepit perseuerantiaque sua Latinos iura nostrae ciuitatis adprehendere cupientes reppulit.

Idem cum salutandi gratia praetextatus ad Sullam uenisset et capita proscriptorum in atrium adlata uidisset, atrocitate rei commotus paedagogum suum nomine Sarpedonem interrogauit quapropter nemo inueniretur, qui tam crudelem tyrannum occideret: cumque is non uoluntatem hominibus sed facultatem deesse, quod salus eius magno praesidio militum custodiretur, respondisset, ut ferrum sibi daret obsecrauit, adfirmando perfacile se eum interfecturum, quod in lecto illius considere soleret. paedagogus et animum Catonis agnouit et propositum exhorruit eumque postea ad Sullam excussum semper adduxit. nihil hoc admirabilius. puer in officina crudelitatis deprehensus uictorem non extimuit, tum maxime consules, municipia, legiones, equestris ordinis maiorem partem trucidantem. ipsum Marium illo loci statuisses, celerius aliquid de sua fuga quam de Sullae nece cogitasset.

aedium partem latum abiecturum inde, nisi precibus obtemperaret, minatus est: nec hac re incepto moueri potuit. — Idem Cato cum salutandi gratia praetextatus ad Sullam uenisset et capita proscriptorum in atrium adlata uidisset, paedagogum suum nomine Sarpedonem interrogauit, quapropter nemo inueniretur, qui tam crudelem tyrannum occideret. et cum ille custodiri a militibus diceret, eum ut sibi ferrum daret obse- *Par.*

2 moueri *Pb:* morere *B ut uidetur* 3 hominum *B*, *em. Lipsius,* homini tum *Foertsch* 4 senatore* ne desperare *B* 6 praecepit *Periz.:* percepit *B*, *sed* per *in litura* 9 praetexatus *B* 15 salus eius *dett.:* sylla *B in ras. maiore* 21 puero *b* 22 cum maxime *B* 25 statuisset *B* (*add. m. 2* ut), *em. Lipsius*

3. Cuius filium Faustum C. Cassius condiscipulum suum in schola proscriptionem paternam laudantem, ipsumque, cum per aetatem potuisset, idem facturum minitantem colapho percussit. dignam manum, quae publico parricidio se non contaminaret.

Ext. 1. Et ut a Graecis aliquid, Alcibiades ille, cuius nescio utrum bona an uitia patriae perniciosiora fuerint — illis enim ciues suos decepit, his adflixit —, cum adhuc puer ad Periclen auunculum suum uenisset eumque secreto tristem sedentem uidisset, interrogauit quid ita tantam in uultu confusionem gereret. at illo dicente mandatu se ciuitatis propylaea Mineruae, quae sunt ianuae arcis, aedificasse, consumptaque in id opus ingenti pecunia non inuenire quo pacto ministerii rationem redderet atque ideo conflictari, 'ergo' inquit 'quaere potius quemadmodum rationem non reddas'. itaque uir amplissimus et prudentissimus suo consilio defectus puerili usus est, atque id egit ut Athenienses finitimo inplicati bello rationibus exigendis non uacarent. sed uiderint Athenae utrum Alcibiadem lamententur an glorientur, quoniam adhuc inter exsecrationem hominis et admirationem dubio mentis iudicio fluctuatur.

Par. crauit, perfacile se adfirmans interempturum, quod in lecto illius considere soleret. 3. C. Cassius Sullae filium Faustum condiscipulum suum in schola proscriptionem patris laudantem ipsumque, cum primum potuisset, idem facturum minantem colapho percussit.

1. Alcibiades Atheniensis cum puer ad Periclen auunculum suum uenisset eumque tristem inuenisset, dicentem se mandatu ciuitatis propylaea Mineruae, quae sunt ianuae arcis, magna cum inpensa aedificasse nec posse reddere rationem, 'ergo' inquit 'quaere potius quemadmodum rationem non reddas'.

2 scola *B* 5 *litteras* quae publico par *B in ras. habet* 8 illis — his *b:* ille — hic *B* 12 propylaea *B in ras.*, propyla *codd. dett.*

II. Nos quia iam initia procursusque uirtutis patefecimus, actum ipsum persequemur, cuius ponderosissima uis et efficacissimi lacerti in fortitudine consistunt.

DE FORTITVDINE.

Nec me praeterit, conditor urbis nostrae, Romule, principatum hoc tibi in genere laudis adsignari oportere. sed patere, obsecro, uno te praecurri exemplo, cui et ipse aliquantum honoris debes, quia beneficio illius effectum est ne tam praeclarum opus tuum Roma dilaberetur.

1. Etruscis in urbem ponte sublicio inrumpentibus Horatius Cocles extremam eius partem occupauit totumque hostium agmen, donec post tergum suum pons abrumperetur, infatigabili pugna sustinuit, atque, ut patriam periculo inminenti liberatam uidit, armatus se in Tiberim misit. cuius fortitudinem di immortales admirati incolumitatem sinceram ei praestiterunt. nam neque altitudine deiectus quassatus nec pondere armorum pressus nec ullo uerticis circuitu actus, ne telis quidem, quae undique congerebantur, laesus tutum natandi euentum habuit. unus itaque tot ciuium, tot hostium in se oculos conuertit, stupentis illos admiratione, hos inter laetitiam et metum haesitantis, unusque duos acerrima pugna consertos exercitus, alterum repellendo, alterum propugnando distraxit. denique unus urbi nostrae tantum scuto suo quantum Tiberis alueo munimenti attulit. quapropter discedentes Etrusci dicere potuerunt: Romanos uicimus, ab Horatio uicti sumus.

1. *DE FORTITVDINE.* Etruscis in urbem ponte sublicio inrumpentibus Horatius Cocles, donec post tergum suum abrumperetur, hostium agmen infatigabili pugna sustinuit, atque ita armatus se in Tiberim misit tutumque nandi euentum *Par.*

2 prosequemur *E* 13 honoratius *B ante rasuram* 14 pos- tergum *B* 17 inmisit *Stanger* || dii *hic B* 19 quassatus *D*· quassatusue *B* 21 ne *B:* nec *dett.* 23 tot hostium tot ciuium *hoc ordine B in ras.* 24 admirationem *B'* 25 haesitantes *B*

2. Immemorem me propositi mei Cloelia facit, paene eadem [enim] tempestate, certe aduersus eundem hostem et in eodem Tiberi inclytum ausa facinus. inter ceteras enim uirgines obses Porsennae data, hostium nocturno tempore custodiam egressa equum conscendit, celerique traiectu fluminis non solum obsidione sed etiam metu patriam soluit, uiris puella lumen uirtutis praeferendo.

3. Redeo nunc ad Romulum, qui ab Acrone, Caeninensium rege, ad dimicandum prouocatus, quamquam et numero et fortitudine militum superiorem se crederet, tutiusque erat toto cum exercitu quam solum in aciem descendere, sua potissimum dextera omen uictoriae corripuit. nec incepto eius fortuna defuit: occiso enim Acrone fusisque hostibus opima de eo spolia Ioui Feretrio rettulit. hactenus istud, quia publica religione consecrata uirtus nulla priuata laudatione indiget.

4. Ab Romulo proximus Cornelius Cossus eidem deo spolia consecrauit, cum magister equitum ducem Fidenatium in acie congressus interemisset. magnus initio huiusce generis inchoatae gloriae Romulus: Cosso quoque multum adquisitum est, quod imitari Romulum ualuit.

habuit. 2. Cloelia inter ceteras uirgines obses Porsenae data,
Par. nocturno tempore custodia egressa, Tiberi traiecto patriam turpitudine liberauit. 3. Romulus ab Acrone Caeninensium rege ad dimicandum prouocatus, occiso eo fusisque hostibus spolia opima Ioui Feretrio rettulit, quae dux duci detraxerat. 4. Cornelius Cossus eidem deo spolia consecrauit a Romulo proximus, cum ducem Fidenatium in acie congressus interemisset.

2 enim *del. Lipsius, tuetur Foertsch 11, 13;* Cloelia paene facit. eadem enim temp. ς 5 hostium *nos:* hosti *B, del. Periz.* || custodia *Pb* 7 metu — caeninensium *B in ras. habet* || patriam puella soluit uiris lumen u. praeferendo *cod. Atrebat.* 8 lumine uirtutis praeferenda *B in ras.* 13 dextera *B:* dextra ς 14 rapuit *al.* 16 de eo] deo *B*
25 porsinae *B* 26 *an* custodiam?

5. Ne Marci quidem Marcelli memoriam ab his exemplis separare debemus, in quo tantus uigor animi fuit, ut apud Padum Gallorum regem ingenti exercitu stipatum cum paucis equitibus inuaderet, quem protinus obtruncatum armis exuit eaque Ioui Feretrio dicauit.

6. Eodem et uirtutis et pugnae genere usi sunt T. Manlius Torquatus et Valerius Coruinus et Aemilianus Scipio. hi etiam ultro prouocantis hostium duces interemerunt. sed quia sub alienis auspiciis rem gesserant, spolia Ioui Feretrio non posuerunt consecranda.

Idem Scipio Aemilianus, cum in Hispania sub Lucullo duce militaret atque Intercatia, praeualidum oppidum, circumsederetur, primus moenia eius conscendit. neque erat in eo exercitu quisquam aut nobilitate aut animi indole aut futuris actis, cuius magis saluti parci et consuli deberet. sed tunc clarissimus quisque iuuenum pro amplificanda et tuenda patria plurimum laboris ac periculi sustinebat, deforme sibi existimans, quos dignitate praestaret, ab his uirtute superari. ideoque Aemilianus hanc militiam aliis propter difficultatem uitantibus sibi deposcit.

7. Magnum inter haec fortitudinis exemplum antiquitas offert. Romani Gallorum exercitu pulsi, cum se in Capitolium et in arcem conferrent, inque his

5. M. Marcellus apud Padum Gallorum regem ingenti exercitu *Par.* stipatum adgressus, obtruncatum armis exuit eaque Ioui Feretrio dedicauit, quae opima tertia haberentur. 6. Scipio Aemilianus cum in Hispania sub Lucullo duce militaret atque Intercatia praeualidum oppidum circumsederetur, primus moenia eius conscendit. 7. Vrbe a Gallis capta, cum senes in plana parte urbis relicti essent, quia omni numero non suf-

8 mallius *B* 9 etiam *B*: enim *edd. uett. cf. Foertsch II, 13* || prouocatos *B*, prouocantes *Pighius* 13 item *B'* 15 circumsideretur P^2b 17 actibus *D*
32 circumsideretur *V corr.* 34 omnium *Kellerbauer*

collibus morari omnes non possent, necessarium consilium in plana parte urbis relinquendorum seniorum ceperunt, quo facilius iuuentus reliquias imperii tueretur. ceterum ne illo quidem tam misero tamque luctuoso tempore ciuitas nostra uirtutis suae oblita est. defuncti enim honoribus apertis ianuis in curulibus sellis cum insignibus magistratuum, quos gesserant, sacerdotiorumque, quae erant adepti, consederunt, ut et ipsi in occasu suo splendorem et ornamenta praeteritae uitae retinerent et † plebi ad fortium sustinendos [casus suo] * * *. uenerabilis eorum aspectus primo hostibus fuit, et nouitate rei et magnificentia cultus et ipso audaciae genere commotis. sed quis dubitaret quin et Galli et uictores illam admirationem mox in risum et in omne contumeliae genus conuersuri essent? non expectauit igitur hanc iniuriae maturitatem M. Atilius, uerum barbam suam permulcenti Gallo scipionem uehementi ictu capiti inflixit eique propter dolorem ad se occidendum ruenti cupidius corpus obtulit. capi ergo uirtus nescit, patientiae dedecus ignorat, fortunae succumbere omni fato tristius ducit, noua et speciosa genera interitus excogitat, si quisquam interit, qui sic extinguitur.

ficiebat arx, qui erant honoribus functi apertis ianuis in curu-
Par. libus sellis cum insignibus magistratuum quos gesserant consederunt: et primum mirantibus Gallis, deinde in risum uersis, M. Atilius barbam suam permulcenti Gallo scipionem capiti inflixit, eique ad se occidendum uenienti iugulum obtulit.

10 et plebi (plebe *corr.*) ad *B in ras., sic reliqui quoque, sed multi* plebem 11 fortium *uel* fostium *B; nam ductus litterarum* rt *et* st *in B simillimi sunt* || sustinendos casus suo * splendorem et ornamenta praeteritae uitae retinerent. uenerabilis *B uerbis* oc]casu suo splendorem — retinerent *repetitis, unde factum est, ut alterum enuntiatum imperfectum relinqueretur, u. praef. p.* XIII; *fort.* et [obsessis] ad hostium sustinendos [incursus animos adderent] 17 maturitatem (m. *in litura*) *B* || M. *P et in lit. B:* C. *dett.* 18 uehementi* *B* 21 patientia *B*, *em. Modius* 23 interiit *B ante rasuram*

8. Reddendus est nunc Romanae iuuentuti debitus gloriae titulus, quae C. Sempronio Atratino consule cum Volscis apud Verruginem parum prospere dimicante, ne acies nostra iam inclinata propelleretur, equis delapsa se ipsa centuriauit atque hostium exercitum inrupit. quo demoto proximum tumulum occupauit effecitque ut omnis Volscorum conuersus impetus legionibus nostris ad confirmandos animos salutare laxamentum daret. itaque, cum iam de tropaeis statuendis cogitarent, proelium nocte dirimente, uictoresne an uicti discederent incerti abierunt.

9. Strenuus ille quoque flos ordinis equestris, cuius mira uirtute Fabius Maximus Rullianus magister equitum bello, quod aduersus Samnites gerebatur, male commissi proelii crimine leuatus est. namque Papirio Cursore propter auspicia repetenda in urbem proficiscente castris praepositus ac uetitus in aciem exercitum ducere, nihilo minus manus cum hoste, sed tam infeliciter quam temere conseruit: procul enim dubio superabatur. ceterum optimae indolis iuuentus detractis equorum frenis uehementer eos calcaribus stimulatos in aduersos Samnites egit, obstinataque animi praesentia extortam manibus hostium uictoriam et cum ea spem maximi ciuis [Rulliani] patriae restituit.

10. Qualis deinde roboris illi milites, qui uehementi ictu remorum concitatam fuga Punicam classem

Par. 8. C. Sempronio Atratino cos. cum Volscis apud Verruginem parum prospere dimicante, equites delapsi equis se ipsi centuriauerunt, et ita acies restituta est. 9. Fabius Maximus Rullianus uetitus a Papirio Romam gratia auspiciorum redeunte bellum committere aduersus Samnites commisit, et equitum

2 quae *in B erasum* 5 centuriauit atque *additum in mg. B* 6 dimoto ς 7 et fecitq. *B′* || Volscorum in se *edd. priores* 13 rutilianus *BP* 16 papyrio *B* 17 proficiscente* *B* 19 sed*tam feliciter (tañ *pr. m. ut uidetur*) *B* 24 ea* *B* || rutiliani *b*, *delendum censebat Periz.* 27 fugae *B*, *em. Guyetus* || classem — quasi cam *suppletum in mg. B*

30 rutilianus *V*

nantes lubricis pelagi quasi camporum firmitate pedites in litus retraxerunt?

11. Eiusdem temporis et notae miles, qui Cannensi proelio, quo Hannibal magis uires Romanorum contudit quam animos fregit, cum ad retinenda arma inutiles uulneribus manus haberet, spoliare se conantis Numidae ceruicem conplexus, os naribus et auribus corrosis deforme reddidit inque plenis ultionis morsibus expirauit. sepone iniquum pugnae euentum, quantum interfectore fortior interfectus! Poenus enim in uictoria obnoxius morienti solacio fuit, Romanus in ipso fine uitae uindex sui extitit.

12. Militis hic in aduerso casu tam egregius uirilis animus quam relaturus sum imperatoris. P. enim Crassus cum Aristonico bellum in Asia gerens, a Thracibus, quorum is magnum numerum in praesidio habebat, inter Elaeam et Zmyrnam exceptus, ne in dicionem eius perueniret, dedecus arcessita ratione mortis effugit. uirgam enim, qua ad regendum equum usus fuerat, in unius barbari oculum direxit. qui ui doloris accensus latus Crassi sica confodit, dumque se ulciscitur, Romanum imperatorem maiestatis amissae turpitudine liberauit. ostendit fortunae Crassus quam indignum uirum tam graui contumelia adficere uoluisset, quoniam quidem iniectos ab ea libertati suae miserabiles laqueos pru-

Par. uirtute proelii crimine leuatus est. 11. Miles Romanus Cannensi proelio, cum ad retinenda arma inutiles uulneribus manus haberet, spoliare se conantis Numidae ceruicem amplexus, naribus et auribus adrosis reddidit deformem. 12. P. Crassus cum Aristonico bellum gerens a Thracibus inter Eleam et Zmyrnam exceptus, ne caperetur, uirgam, qua ad regendum equum usus fuerat, in unius barbari oculum direxit, qui ui

6 con. Num. *B, sed* nantis numidae *in litura* 8 adrosis *P* || deform͂ *B* 11 uictoriam *B'* || morientis solatio *B* 13 egregie *b,* egregius tamque *dett., cf. Foertsch II, 14* 14 quam quem *D* 16 tharacibus *B'* 17 eleam *BP* || smirnam *B,* Myrinam *Front. strat. 4, 5, 16* 21 confodit — mentis *p. 119, 3 B in ras. habet* 32 zmirnam *B,* smyrnam *V corr.* || uirga *V*

denter pariter ac fortiter rupit, donatumque se iam Aristonico dignitati suae reddidit.

13. Eodem mentis proposito usus est Scipio Metellus. namque infeliciter Cn. Pompei generi sui defensis in Africa partibus classe Hispaniam petens, cum animaduertisset nauem, qua uehebatur, ab hostibus captam, gladio praecordia sua transuerberauit, ac deinde prostratus in puppi, quaerentibus Caesarianis militibus ubinam esset imperator, respondit 'imperator se bene habet', tantumque eloqui ualuit quantum ad testandam animi fortitudinem aeternae laudi satis erat.

14. Tui quoque clarissimi excessus, Cato, Vtica monumentum est, in qua ex fortissimis uulneribus tuis plus gloriae quam sanguinis manauit: si quidem constantissime in gladium incumbendo magnum hominibus documentum dedisti, quanto potior esse debeat probis dignitas sine uita quam uita sine dignitate.

15. Cuius filia minime muliebris animi. quae cum Bruti uiri sui consilium, quod de interficiendo ceperat Caesare, ea nocte, quam dies taeterrimi facti secutus est, cognosset, egresso cubiculum Bruto cultellum tonsorium quasi unguium resecandorum causa poposcit, eoque uelut forte elapso se uulnerauit. clamore deinde ancillarum in cubiculum reuocatus Brutus obiurgare eam coepit, quod tonsoris praeripuisset

doloris accensus sica latus Crassi confodit. 13. Scipio Metellus, infeliciter Cn. Pompei generi sui defensis partibus, naue qua uehebatur a Caesarianis capta, gladio se traiecit. 'imperator se bene habet' quaerentibus Caesarianis respondit. 14. Cato uictis a Caesare partibus suis gladio se transfodit. 15. Porcia, filia Catonis, uxor Bruti, cum uiri sui consilium de interficiendo Caesare cognouisset, cultellum tonsorium quasi unguium resecandorum causa poposcit, eoque uelut forte lapso se uulnerauit. clamore deinde ancillarum in cubiculum reuo- *Par.*

3 Metellus *Pb: om. B* 5 clausae *B'* 26 cubiculo *B'*
29 naui *V corr.* 35 *immo* elapso

officium. cui secreto Porcia 'non est hoc' inquit 'temerarium factum meum, sed in tali statu nostro amoris mei erga te certissimum indicium: experiri enim uolui, si tibi propositum parum ex sententia cessisset, quam aequo animo me ferro essem interemptura'.

16. Felicior progenie sua superior Cato, a quo Porciae familiae principia manarunt. qui cum ab hoste in acie uehementer † paruulo peteretur, uagina gladius eius elapsus decidit. quem subiectum proeliantium globo atque undique hostilibus pedibus circumdatum postquam abesse sibi animaduertit, adeo constanti animo in suam potestatem redegit, ut illum non periculo oppressus rapere, sed metu uacuus sumere uideretur. quo spectaculo adtoniti hostes postero die ad eum supplices pacem petentes uenerunt.

17. Togae quoque fortitudo militaribus operibus inserenda est, quia eandem laudem foro atque castris edita meretur. Cum Ti. Gracchus in tribunatu profusissimis largitionibus fauore populi occupato rem publicam oppressam teneret palamque dictitaret interempto senatu omnia per plebem agi debere, in aedem Fidei publicae conuocati patres conscripti a consule Mucio Scaeuola quidnam in tali tempestate faciendum esset deliberabant, cunctisque censentibus ut consul armis rem publicam tueretur, Scaeuola

Par. catus Brutus obiurgare eam coepit, quod tonsoris praeripuisset officium. cui illa 'experiri' inquit 'uolui, si tibi propositum parum ex sententia cessisset, quam aequo animo me essem interemptura'. 16. Cato censorius cum ei in bello uagina gladius excidisset, subiectum proeliantium globo intrepidus sustulit. 17. Cum Ti. Gracchus palam senatui minaretur, consulentibus patribus de statu rei p. ac de interemendo Graccho cogitantibus, Scaeuola negauit se quidquam ui esse

7 progenia *B'* 9 uehementi tragula *coni. in mg. B*, *recentiores tentarunt:* parmula, sparulo, uehementi ictu, praeualido *(Foertsch)* 14 metu *B corr. ex* me 18 qui eadem laude *B'* 19 Ti.] .t. *B* 20 aucupato *Lipsius*

negauit se quicquam ui esse acturum. tum Scipio Nasica 'quoniam' inquit 'consul, dum iuris ordinem sequitur, id agit ut cum omnibus legibus Romanum imperium corruat, egomet me priuatus uoluntati uestrae ducem offero', ac deinde laeuam manum parte togae circumdedit sublataque dextra proclamauit: 'qui rem publicam saluam esse uolunt me sequantur', eaque uoce cunctatione bonorum ciuium discussa Gracchum cum scelerata factione quas merebatur poenas persoluere coegit.

18. Item, cum tr. pl. Saturninus et praetor Glaucia et Equitius designatus tr. pl. maximos in ciuitate nostra seditionum motus excitauissent, nec quisquam se populo concitato opponeret, primum M. Aemilius Scaurus C. Marium consulatum sextum gerentem hortatus est ut libertatem legesque manu defenderet, protinusque arma sibi adferri iussit. quibus allatis ultima senectute confectum et paene dilapsum corpus induit, spiculoque innixus ante fores curiae constitit, ac paruulis extremi spiritus reliquiis ne res publica expiraret effecit. praesentia enim animi sui senatum et equestrem ordinem ad uindictam exigendam inpulit.

19. Sed ut armorum *et* togae superius, nunc etiam

acturum. quo incusato Scipio Nasica se ducem pollicitus, ac laeuam manum parte togae circumdedit sublataque dextra proclamauit: 'qui rem publicam saluam esse uult, me sequatur'. *Par.*
18. Cum tribuni plebis Saturninus et Equitius et praetor Glaucia maximos in ciuitate seditionum motus excitarent, M. Aemilius Scaurus iam senex exhortatus Marium, sextum consulatum gerentem, ut rem p. uindicaret. iussit sibi arma adferri armatusque ante fores curiae stetit ictuque saxi uulneratus est.

1 ui *om. B'* 5 aparte *B ante rasuram*, laeuam ima parte *Stanger coll. Vell. 2, 3, 1* 11 et praetor g. et equitius *B in litura* 20 stetit ictuq. saxi uulneratus est *P* || extremi *b:* & extremi *B*, *in quo* & *et* ex *uix discerni potest*, et extremis *Kempf* 24 et *b: om. B* || togaeque prius *Vahlen (mus. rhen. XI, 589); at uidetur* superius *idem esse quod* superiore tempore *uel* in superiore uita

siderum clarum decus, diuum Iulium, certissimam uerae uirtutis effigiem, repraesentemus, cum innumerabili multitudine et feroci impetu Neruiorum inclinari aciem suam uideret, timidius pugnanti militi scutum detraxit eoque tectus acerrime proeliari coepit. quo facto fortitudinem per totum exercitum diffudit, labentemque belli fortunam diuino animi ardore restituit. idem alio proelio legionis Martiae aquiliferum ineundae fugae gratia iam conuersum faucibus conprehensum in contrariam partem retorsit dexteramque ad hostem tendens 'quorsum tu' inquit 'abis? illic sunt cum quibus dimicamus'. et manibus quidem unum militem, adhortatione uero tam acri omnium legionum trepidationem correxit uincique paratas uincere docuit.

20. Ceterum ut humanae uirtutis actum exsequamur, cum Hannibal Capuam, in qua Romanus exercitus erat, obsideret, Vibius Accaus, Paelignae cohortis praefectus, uexillum trans Punicum uallum proiecit, se ipsum suosque commilitones, si signo hostes potiti essent, execratus, et ad id petendum

Par. 19. C. *Caesar* cum multitudine Neruiorum inclinari aciem suam uideret, militi timidius pugnanti scutum rapuit, et fortiter proeliatus aciem restituit. idem alio proelio legionis Martiae aquiliferum, ineundae fugae gratia iam conuersum, faucibus comprehensum in contrariam partem retorsit. 20. Cum Hannibal Capuam, quam Romanus exercitus † obsederat, defenderet, Vibius Accaus, Paelignae cohortis praefectus, uexillum trans Punicum uallum proiecit, se ipsum commilitonesque, si potiti essent hostes signo, exsecratus. quod ut Valerius Flac-

2 repraesentemus. Cum *edd.; recte uerba distinxit Vahlen* || innumerabile *B*[1] 8 ordo restituit *B′* || marti *B′* 9 iam *om. B* 10 retorsit *P:* detraxit *B,* retraxit *Periz.* 17 in qua — erat] *quamquam lectio ob scripturam in P incerta uidetur, foede tamen Valerium errasse apparet ex Liu. 25, 14* 18 acceus *B; at u. Weissenb. ad Liu. 25, 14, 5* || pelignae *B* 19 uallum *b:* bellum *BP* 20 suosq. cōmilitones *B in litura* || si signo *B in lit. (ex P):* si se *dett.*

22 Caesar *om. V* || Neruiorum] seruorum *V* 27 *immo* defendebat, obsideret 29 uallum] bellum *V*

subsequente cohorte primus impetum fecit. quod ut Valerius Flaccus tribunus tertiae legionis aspexit, conuersus ad suos 'spectatores', inquit 'ut uideo, alienae uirtutis huc uenimus, sed absit istud dedecus a sanguine nostro, ut Romani gloria cedere Latinis uelimus: ego certe aut speciosam optaui mortem aut felicem audaciae exitum: uel solus praecurrere paratus sum'. his auditis Pedanius centurio conuulsum signum dextra retinens 'iam hoc', inquit, 'intra hostile uallum mecum erit: proinde sequantur qui id capi nolunt', et cum eo in castra Poenorum inrupit totamque secum traxit legionem. ita trium hominum fortis temeritas Hannibalem, paulo ante spe sua Capuae potitorem, ne castrorum quidem suorum potentem esse passa est.

21. Quorum uirtuti nihil cedit Q. Occius, qui propter fortitudinem Achilles cognominatus est. nam ut reliqua eius opera non exequar, abunde tamen duobus factis, quae relaturus sum, quantus bellator fuerit cognoscetur. Q. Metello consuli legatus in Hispaniam profectus, Celtibericum sub eo bellum gerens, postquam cognouit a quodam gentis huius iuuene se ad dimicandum prouocari — erat autem illi forte prandendi gratia posita mensa —, relicta ea arma sua extra uallum deferri equumque educi clam iussit, ne a Metello inpediretur, et illum Celtiberum insolentissime obequitantem consectatus interemit

cus tertiae legionis tribunus uidit, imitatus exemplum est: *Par.* idem Pedanius centurio fecit. protinus igitur castra Poenorum capta sunt. 21. Q. Occius, qui propter fortitudinem Achilles cognominatus est, sub Q. Metello cos. legatus in Hispania militans, cum cognouisset se a quodam Celtibero prouocatum, relicta mensa — forte enim prandebat — clam Metello obequitantem Celtiberum consectatus occidit. iterum a

6 oppetam mortem *Lips.* 7 felices *b* || exitus *B* 8 padanius *B* 14 potiorem *B'* || potientem esse *b* 20 consuli *nos:* coñs *B*, consule ς, sub — consule *P; cf. 5, 5, 1 et 7, 1*
34 obsequitantem *V*

detractasque corpori eius exuuias ouans laetitia in castra rettulit. idem Pyrresum, nobilitate ac uirtute omnes Celtiberos praestantem, cum ab eo in certamen pugnae deuocatus esset, succumbere sibi coegit. nec erubuit flagrantissimi pectoris iuuenis gladium ei suum et sagulum utroque exercitu spectante tradere. ille uero etiam petiit ut hospitii iure inter se iuncti essent, quando inter Romanos et Celtiberos pax foret restituta.

22. Ne Acilium quidem praeterire possumus, qui, cum decumae legionis miles pro C. Caesaris partibus maritima pugna proeliaretur, abscisa dextera, quam Massiliensium naui iniecerat, laeua puppim adprehendit, nec ante dimicare destitit quam captam profundo mergeret. quod factum parum iusta notitia patet. at Cynaegirum Atheniensem, simili pertinacia in consectandis hostibus usum, uerbosa cantu laudum suarum Graecia omnium saeculorum memoriae litterarum praeconio inculcauit.

23. Classicam Acilii gloriam terrestri laude M. Caesius Scaeua, eiusdem imperatoris centurio, subsecutus est. cum pro castello enim, cui praepositus erat, dimicaret, Gnaeique Pompei praefectus Iustu-

Par. quodam prouocatus, cum eum genibus suis subiecisset, coegit sagulum et gladium sibi, utroque exercitu spectante, tradere. 22. Acilius decimae legionis miles pro C. Caesaris partibus pugnans maritimo proelio, abscisa dextera, quam Massiliensium naui iniecerat, laeua puppim adprehendit nec ante dimicare destitit quam captam profundo mersit. 23. Caesius Scaeua, eiusdem imperatoris centurio, cum pro eo castello cui praepositus erat dimicaret, et Cn. Pompei praefectus Iustuleius

1 exubias ouans laetitiam *B* 5 fraglantissimi *B* 6 introque *B′* || inspectante *Stanger coll. p. 126, 29* 10 atilium *B, item u. 20* (Acilius *P et Suet. Caes. 68*) 13 massiliensium *B in litura*, ad silentium *CV* || iniecerat (ini *in lit.*) *B* 16 cynegirum *B* 19 inculcauit *Kempf:* inculcat (at *add. m. 2*) *B* 21 Cassius *Suet. Caes. 68 et Plut. Caes. 16* 23 gneique *B* || Iustuleius *nos:* iustuletus *P et in ras. B*, iussu eius *dett.*
31 ius tuletus *V*

leius summo studio et magno militum numero ad locum capiendum niteretur, omnes qui propius accesserant interemit, ác sine ullo regressu pedes pugnans super ingentem stragem, quam ipse fecerat, corruit. cuius capite, umero, femine saucio, oculo eruto, scutum C et XX ictibus perfossum apparuit. talis in castris diui Iuli disciplina milites aluit, quorum alter dextera, alter oculo amisso hostibus inhaesit, ille post hanc iacturam uictor, hic ne hac quidem iactura uictus.

Tuum uero, Scaeui, inexuperabilem spiritum in utra parte rerum naturae admiratione prosequar nescio, quoniam excellenti uirtute dubium reliquisti inter undasne pugnam fortiorem edideris an in terra uocem misèris. bello namque, quo C. Caesar, non contentus opera sua litoribus Oceani claudere, Britannicae insulae caelestis iniecit manus, cum quattuor conmilitonibus rate transuectus in scopulum uicinum insulae, quam hostium ingentes copiae obtinebant, postquam aestus regressu suo spatium, quo scopulus et insula diuidebantur, in uadum transitu facile redegit, ingenti multitudine barbarorum adfluente, ceteris rate ad litus regressis, solus immobilem stationis gradum retinens, undique ruentibus

summo stadio ad locum capiendum niteretur, omnibus qui *Par.* prope accesserant interemptis conruit. scutum eius CXX ictibus perfossum apparuit, ipse interuentu commilitonum seruatus. — Idem cum, C. Caesare Britanniam oppugnante, rate in proximum scopulum transuectus esset, superuenientibus hostibus, ceteris ad litus regressis, solus stationis gradum retinens, magno edito proelio, femore traiecto, clipeo crebris foraminibus absumpto, profundo se commisit, et euectus ad

1 locum *Foertsch*: eum *BP* 2 niteretur *P et in ras. B*: mitteretur *dett.* 3 pedis *Stanger coll. p. 125, 23* 4 fecerant *B′* 5 saucium *B′* || scutum .c. *B in litura* 6 apparauit *B′*, apparuit ipse interuentu commilitonum seruatus *P* 11 Scaeui *Kempf*: scaeua *B, cf. Dio Cass. 37, 53* 14 terrã *B′* 15 emiseris *Stanger* 16 brittannicae *B, item 126, 6* 22 facilem *B*

25 ad eum cap. *V*, em. *Foertsch* 28 caesar — oppugnans *V*

telis et ab omni parte acri studio ad te inuadendum nitentibus, quinque militum diurno proelio suffectura pila una dextera hostium corporibus adegisti. ad ultimum destricto gladio audacissimum quemque modo umbonis inpulsu, modo mucronis ictu depellens, hinc Romanis, illinc Britannicis oculis incredibili, nisi cernereris, spectaculo fuisti. postquam deinde ira ac pudor cuncta conari fessos coegit, tragula femur traiectus saxique pondere ora contusus, galea iam ictibus discussa et scuto crebris foraminibus absumpto, profundo te credidisti, ac duabus loricis onustus inter undas, quas hostili cruore infeceras, enasti, uisoque imperatore armis non amissis sed bene inpensis, cum laudem merereris, ueniam petisti, magnus proelio, sed maior disciplinae militaris memoria. itaque ab optimo uirtutis aestimatore cum facta tum etiam uerba tua centurionatus honore donata sunt.

24. Sed quod ad proeliatorum excellentem fortitudinem adtinet, merito L. Sicini Dentati commemoratio omnia Romana exempla finierit, cuius opera honoresque operum ultra fidem ueri excedere iudicari possent, nisi ea certi auctores, inter quos M. Varro, monumentis suis testata esse uoluissent. quem centies et uicies in aciem descendisse tradunt, eo robore animi atque corporis utentem, ut maiorem semper uictoriae partem traxisse uideretur: sex et XXX spolia ex hoste rettulisse, quorum in numero octo fuisse, cum quibus inspectante utroque exercitu ex prouocatione dimicasset, XIIII ciues ex media

Par. litus petiit a Caesare ut sibi ignosceret quod sine scuto redisset. 24. L. Sentius Dentatus centies uicies in aciem descendit: XXVI spolia rettulit, ex his octo eorum qui se prouocauerant:

1 ad te inu. *b:* ad euadendum *B* 12 honustus *B* 14 mereris *B'* 18 donata *m:* data *B* 20 sicinii *V et dett. plerique:* sicii *al.*, sentii *P et in lit. B; cf. Mommsen röm. Forsch. I, 109 n. 88* || commoratio *B* 24 uoluisset *B'* 28 retulisset *B'* 30 probatione *B'*
32 cxxes *V*

morte raptos seruasse, quinque et XL uulnera pectore excepisse, tergo cicatricibus uacuo: nouem triumphales imperatorum currus secutum, totius ciuitatis oculos in se numerosa donorum pompa conuertentem. praeferebantur enim aureae coronae octo, ciuicae XIIII, murales tres, obsidionalis una, torques LXXXIII, armillae CLX, hastae XVIII, phalerae XXV, ornamenta etiam legioni, nedum militi satis multa.

Ext. 1. Ille quoque ex pluribus corporibus in unum magna cum admiratione Calibus cruor confusus est. in quo oppido cum Fuluius Flaccus Campanam perfidiam principis ciuitatis ante tribunal suum capitali supplicio adficiendo uindicaret, litterisque a senatu acceptis finem poenae eorum statuere cogeretur, ultro se ei T. Iubellius Taurea Campanus obtulit et quam potuit clara uoce 'quoniam', inquit 'Fului, tanta cupiditate hauriendi sanguinis nostri teneris, quid cessas in me cruentam securem destringere, ut gloriari possis fortiorem aliquanto uirum quam ipse es tuo iussu esse interemptum?' eo deinde libenter id se fuisse facturum, nisi senatus uoluntate inpediretur, adfirmante, 'at me', inquit 'cui nihil patres conscripti praeceperunt, aspice, oculis quidem tuis gratum, animo uero tuo maius opus edentem', protinusque interfecta coniuge ac liberis gladio incubuit. quem illum uirum putemus fuisse, qui suorum ac sua

XIIII ciues seruauit: ex proelio XLV uulnera pectore excepit, *Par.* tergo cicatricibus uacuo: VIII triumphales currus secutus: donatus aureis coronis ciuicis VIII, muralibus III, obsidionali una: torques accepit LXXXIII, armillas CLX, hastas XVIII,

3 *litt.* currus secu *B in litura* 6 LXXXIII *P et Plin. n. hist.* 7, 28, § 102: CLXXXIII *B* 7 pharetre *B* ‖ XXXV *P contra Plin. l. c.* 11 campana perfidia *b* 12 principes *dett.* 13 adficiendos *B* 15 uibelius *B* 18 distringere *B* 19 aliquando *B* 20 deinde dicente libenter *B, em. Kempf* 21 id se *m:* ait se (ait *punct.*) *B* 22 adfirmante *om. m et dett.* ‖ ad me *B* 24 opus sedentem *B'*

28 VIIII triumph. *V in mg.* 29 coronis ciu. VIII] *at u. Val. Max.*

caede testari uoluit se Fului crudelitatem suggillare quam senatus misericordia uti maluisse?

2. Age, Darei quantus ardor animi! qui cum sordida et crudeli magorum tyrannide Persas liberaret unumque ex iis obscuro loco abiectum corporis pondere urgueret, praeclari operis socio plagam ei inferre dubitanti, ne, dum magum petit, ipsum uulneraret, 'tu uero' inquit 'nihil est quod respectu mei timidius gladio utaris: uel per utrumque illum agas licet, dum hic quam celerrime pereat'.

3. Hoc loci Leonidas nobilis Spartanus occurrit, cuius proposito, opere, exitu nihil fortius. nam cum CCC ciuibus apud Thermopylas toti Asiae obiectus, grauem illum et mari et terrae Xerxen, nec hominibus tantum terribilem sed Neptuno quoque conpedes et caelo tenebras minitantem, pertinacia uirtutis ad ultimam desperationem redegit. ceterum perfidia et scelere incolarum eius regionis opportunitate loci, qua plurimum adiuuabatur, spoliatus occidere dimicans quam adsignatam sibi a patria stationem deserere maluit, adeoque alacri animo suos ad id proelium, quo perituri erant, cohortatus est ut diceret 'sic prandete, conmilitones, tamquam apud inferos cenа-

Par. phaleras XXXV. 2. Dareus cum sordida et crudeli magorum tyrannide Persas liberaret, unum ex eis abiectum corporis sui pondere urgens, ut uidit commilitonem plagam ei inferre dubitantem ne per errorem Dareum uulneraret, 'tu uero' inquit 'uel per utrumque nostrum gladium age, dummodo hic quam celerrime pereat'. 3. Leonidas Spartanus cum trecentis ciuibus ad Thermopylas toti Asiae obiectus, perfidia et scelere incolarum opportunitate loci spoliatus, occidit dimicans. cuius

1 sugillare *h. l. B* 3 Darei] Gobryae *Pighius ex Herodoto et Iustino* 4 crudelia *B* 6 urgyret *B*, urgeret *b* 9 illud *B et plerique; tuetur Foertsch I, 12* 14 mare *B'* 16 caelo] cado *B*, caho *b* 18 incolarum — loci *nos:* incolarum (*add. in mg. ex P* oportunitate) eius regionis et loci *B*, inc. eius reg. et loci opportunitate *dett.* 19 quam *B'* 21 ideoque *B*, *em. Torrenius* | tam alacri *b*

24 phaleras] pateras *V'*, pharetras *V*² 31 oportunitate *B*

turi'. mors erat denuntiata: Lacedaemonii, perinde ac uictoria esset promissa, dicto intrepidi paruerunt.

4. Othryadae quoque pugna pariter ac morte speciosa Thyreatium laude quam spatio latius solum cernitur. qui sanguine suo scriptis litteris dereptam hostibus uictoriam tantum non post fata sua in sinum patriae cruento tropaei titulo rettulit.

5. Excellentissimos Spartanae uirtutis prouentus miserabilis lapsus sequitur. Epaminondas, maxima Thebarum felicitas idemque Lacedaemonis prima clades, cum uetustam eius urbis gloriam inuictamque ad id tempus publicam uirtutem apud Leuctram et Mantineam secundis proeliis contudisset, traiectus hasta, sanguine et spiritu deficiens, recreare se conantes, primum an clipeus suus saluus esset, deinde an penitus fusi hostes forent interrogauit. quae postquam ex animi sententia conperit, 'non finis', inquit 'conmilitones, uitae meae, sed melius et auctius initium aduenit. nunc enim uester Epaminondas nascitur, quia sic moritur. Thebas ductu et auspiciis meis caput Graeciae factas uideo, et fortis et animosa ciuitas Spartana iacet armis nostris abiecta: amara dominatione Graecia liberata est. orbus quoque, non tamen sine liberis morior, quoniam mirificas

haec uox fertur: 'sic prandete, commilitones, tamquam apud inferos cenaturi. Lacedaemonii perinde ac uictoria esset pro- *Par.* missa, dicto paruerunt intrepidi. 4. Othryades Spartanus speciosus pugna ac morte, sanguine suo inscriptis tropaeis, dereptam hostibus uictoriam suis restituit. 5. Epaminondas Thebanus traiectus hasta, sanguine et spiritu deficiens, recreare se conantes, primum an clipeus suus saluus esset, deinde an penitus fusi hostes, interrogauit. quibus ita se ha-

1 lacedaemoniis *B*, *sed* s *punct.* 2 dicto *Pb:* docto *B* 4 thyreatrum *B* 5 direptam *BP*, *em. Periz.* 6 facta *B* 9 mirabilis *B'* 10 lacedaemoniis *B*, *em. Aldus* 12 bellicam uirt. *Kellerbauer* 13 contulisset *B* 15 clypeus *B* 18 auctius *Γ*: a***us (aτιmus?) *B*, aptius *b*, altius *B mg.* 20 sic moritur *in B expunctum*

28 ac morte *Mai:* othryade *V* || direptam *V*

filias Leuctram et Mantineam relinquo'. e corpore deinde suo hastam educi iussit, eoque uulnere expirauit. quid, si eum di inmortales uictoriis suis perfrui passi essent *et* sospes patriae moenia intrasset?

6. Ac ne Theramenis quidem Atheniensis, in publica custodia mori coacti, parua mentis constantia: in qua triginta tyrannorum iussu porrectam ueneni potionem non dubitanter hausit, quodque ex ea superfuerat iocabundus inlisum humo clarum edere sonum coegit, renidensque seruo publico, qui eam tradiderat, 'Critiae' inquit 'propino: uide igitur ut hoc poculum ad eum continuo perferas'. erat autem is ex triginta tyrannis crudelissimus. profecto supplicio est se liberare tam facile supplicium perpeti. itaque Theramenes perinde atque in domestico lectulo moriens uita excessit, inimicorum existimatione punitus, suo iudicio finitus.

7. Sed Theramenes a litteris et doctrina uirilitatem traxit, Numantino uero Rhoetogeni ad consimilem uirtutem capessendam quasi magistra gentis suae ferocitas extitit. perditis namque et adflictis rebus Numantinorum, cum omnes ciues nobilitate, pecunia, honoribus praestaret, uicum suum, qui in ea urbe speciosissimus erat, contractis undique nu-

bere cognitis, 'mirificas' inquit 'filias uobis relinquo, Leuctram
Par. et Mantineam'. 6. Theramenes Atheniensis triginta tyrannorum iussu porrectam potionem ueneni non dubitanter exhausit: quodque ex ea superfuerat iocabundus inlisum humo, sono edito renidens seruo publico 'Critiae' inquit 'propino': erat autem hic ex triginta tyrannis crudelissimus. 7. Rhoetogenes Numantinus adflictis rebus Numantinorum uicum suum, qui in ea urbe speciosissimus erat, incendit: strictum gladium

1 e *B in litura* 2 deduci *B* || uulnere *suspectum Perizonio* 3 quid *Foertsch II, 14:* quo *B*, quod *dett.* || uictoris *B'* 4 et *add. Foertsch hac perspecta sententia:* 'Tam gloriose mortuus est Epaminondas. Faciamus nunc eum sospitem domum reuertisse, qualis et quanta tum eius fuisset felicitas ac gloria!' 12 autem *B:* enim ς 15 theramenis *B* 19 theogeni *B*, *em. e P* 27 correptam *V pr. m.*

trimentis ignis incendit, protinusque strictum gladium in medio posuit ac binos inter se dimicare iussit, ut uictus incisa ceruice ardentibus tectis superiaceretur. qui cum tam forti lege mortis omnis absumpsisset, ad ultimum se ipse flammis immersit.

8. Verum ut aeque populo Romano inimicae urbis excidium referam, Karthagine capta uxor Hasdrubalis exprobrata ei impietate, quod a Scipione soli sibi impetrare uitam contentus fuisset, dextra laeuaque communes filios mortem non recusantis trahens, incendio se flagrantis patriae obiecit.

9. Mulieris fortitudinis exemplo aeque fortem duarum puellarum casum adiciam. Cum pestifera seditione Syracusarum tota regis Gelonis stirps euidentissimis exhausta cladibus ad unicam filiam Harmoniam uirginem esset redacta et in eam certatim ab inimicis impetus fieret, nutrix eius aequalem illi puellam regio cultu ornatam hostilibus gladiis subiecit, quae ne cum ferro quidem trucidaretur, cuius esset condicionis proclamauit. admirata illius animum Harmonia [et] tantae fidei superesse non

Par. in medio posuit ac binos dimicare iussit, ut uictus occideretur. ipse nouissime se flammis inmisit. 8. Capta Carthagine uxor Hasdrubalis, dextra laeuaque filios trahens, incendio se superiecit, accusato uiro quod uitam a Scipione petere sustinuit. 9. Cum pestifera seditione Syracusarum tota Gelonis stirps consumpta esset et unica superesset Harmonia, cum ad eam ab inimicis impetus fieret, nutrix subornatam aequalem puellam hostilibus gladiis subiecit, quae ne cum ferro quidem trucidaretur, cuius esset condicionis proclamauit. ad-

4 adsumpsisset *B′* 5 inmisit *P recte ut uidetur* 7 hasdrybalis *B′* 8 a scipione *B in litura* 11 fraglantis *B′* ‖ subiecit *cod. Bamb. Modii*, superiecit *P*, *quod uerum uidetur* 12 muliebris *dett. et* ς 18 hostibus *B′* 19 cum *Γ et Kapp: om. B* 20 condicionis proclamauit *B in litura ex P spatio uacuo relicto:* condicionis ederet (*al.* ediceret) proclamauit *codd. plerique* (quae cum ne cum f. quidem trucidaretur cuius c. esset ederet: proclamauit adm. i. a. Harmonia et *Kapp*) 21 et *B, om. P*
25 *an* sustinuisset?

sustinuit reuocatosque interfectores, professa quaenam esset, in caedem suam conuertit. ita alteri tectum mendacium, alteri ueritas aperta finis uitae fuit.

III. *DE PATIENTIA.*

Egregiis uirorum pariter ac feminarum operibus fortitudo se oculis hominum subiecit patientiamque in medium procedere hortata est, non sane infirmioribus radicibus stabilitam aut minus generoso spiritu abundantem, sed ita similitudine iunctam, ut cum ea uel ex ea nata uideri possit. 1. quid enim his, quae supra rettuli, facto Mucii conuenientius? cum a Porsenna, rege Etruscorum, urbem nostram graui ac diutino bello urgueri aegre ferret, castra eius clam ferro cinctus intrauit immolantemque ante altaria conatus occidere est. ceterum inter molitionem pii pariter ac fortis propositi oppressus, nec causam aduentus texit et tormenta quantopere contemneret mira patientia ostendit. perosus enim, credo, dexteram suam, quod eius ministerio in caede regis uti nequisset, iniectam foculo exuri passus est. nullum profecto di inmortales admotum aris cultum adtentioribus oculis uiderunt. ipsum quoque Porsennam oblitum periculi sui ultionem suam uertere in admirationem coegit. nam 'reuertere' inquit 'ad

Par. mirata puellae constantiam Harmonia se esse quam quaererent illis professa est, et ita utraque perierunt.

1. *DE PATIENTIA.* Cum a Porsena rege Etruscorum urbem nostram graui ac diuturno bello urgueri aegre Mucius ferret, castra eius intrauit immolantemque conatus occidere oppressus est. perosus itaque dexteram suam, quod eius ministerio uti nequisset, iniectam foculo exuri passus est.

10 similitudinem *B'* 11 posset *B'* 13 etruscorum *B in litura* 17 necausam *B'* 23 inuiderunt *B* 24 sui *Kempf e codd. suis: om.* ς, sui fere *B in litura, in qua longiorem uocem quam* sui *fuisse spatium docet, fort.* periculi subiti (*uel* suscepti) 29 urg*eri *V*

tuos, Muci, et eis refer te, cum uitam meam petieris, a me uita donatum'. cuius clementiam non adulatus Mucius, tristior Porsennae salute quam sua laetior, urbi se cum aeternae gloriae cognomine Scaeuolae reddidit.

2. Pompei etiam probabilis uirtus, qui, dum legationis officio fungitur, a rege Gentio interceptus, cum senatus consilia prodere iuberetur, ardenti lucernae admotum digitum cremandum praebuit eaque patientia regi simul et desperationem tormentis quicquam ex se cognoscendi incussit et expetendae populi Romani amicitiae magnam cupiditatem ingenerauit. ac ne plura huiusce generis exempla domi scrutando saepius ad ciuilium bellorum detestandam memoriam progredi cogar, duobus Romanis exemplis contentus, quae ut clarissimarum familiarum commendationem, ita nullum publicum maerorem continent, externa subnectam.

Ext. 1. Vetusto Macedoniae more regi Alexandro nobilissimi pueri praesto erant sacrificanti. e quibus unus turibulo accepto ante ipsum adstitit, in cuius brachium carbo ardens delapsus est. quo etsi ita urebatur, ut adusti corporis eius odor ad circumstantium nares perueniret, tamen et dolorem silentio pressit et brachium inmobile tenuit, ne sacrificium Alexandri aut concusso turibulo impediret aut edito

Par. 2. Pompeius dum legationis officio fungitur, a rege Gentio interceptus, cum consilia prodere iuberetur, ardenti lucernae admotum digitum cremandum praebuit, et ea patientia regi desperationem quicquam ex se cognoscendi iniecit.

1. Alexandro regi nobilissimi pueri praesto erant sacrificanti: ex quibus unus turibulo accepto ante ipsum constitit, et in brachium eius carbo ardens delapsus est: qui ne sacrificium Alexandri inpediret, dolorem silentio pressit. Alexander

4 se — gloriae *B in litura* 6 quidem *B'* 7 rege *P: om. B, add. b post* gentio 11 incussit *b:* excussit *B,* iniecit *P* 17 maerorem *B in litura:* memoriam *dett.* 20 ex *P* 21 arrepto *B, em. e P* || astitit *b,* constitit *P* 22 brachio *B, em. e P* 24 silentium *B'*

gemitu religione aspergeret. rex quo patientia pueri magis delectatus est, hoc certius perseuerantiae experimentum sumere uoluit. consulto enim sacrificauit diutius, nec hac re eum proposito depulit. si huic miraculo Dareus inseruisset oculos, scisset eius stirpis milites uinci non posse, cuius infirmam aetatem tanto robore praeditam animaduertisset.

Est et illa uehemens et constans animi militia, litteris pollens, uenerabilium doctrinae sacrorum antistes philosophia. quae ubi pectore recepta est, omni inhonesto atque inutili adfectu dispulso, totum in solidae uirtutis munimento confirmat potentiusque metu facit ac dolore.

2. Incipiam autem a Zenone Eleate. qui cum esset in dispicienda rerum natura maximae prudentiae inque excitandis ad uigorem iuuenum animis promptissimus, praeceptorum fidem exemplo uirtutis suae publicauit. patriam enim egressus, in qua frui secura libertate poterat, Agrigentum miserabili seruitute obrutum petiit, tanta fiducia ingenii ac morum suorum fretus, ut sperauerit et tyranno et Phalari uaesanae mentis feritatem a se deripi posse. postquam deinde apud illum plus consuetudinem dominationis quam consilii salubritatem ualere animaduertit, nobilissimos eius ciuitatis adulescentes cupiditate liberandae patriae inflammauit. cuius rei cum indicium ad tyrannum manasset, conuocato in forum

Par. pueri delectatus patientia diutius consulto sacrificauit, nec hac re eum proposito depulit. 2. Zeno Eleates philosophus cum Agrigentum uenisset, tyranno Phalaride adhuc uiuo, hortatus populum ad libertatem et ob id ipsum iussus a tyranno in medio foro torqueri, non destitit a cohortatione et in tantum populum commouit, ut lapidibus statim Phalaris obrueretur.

1 religione *Foertsch:* regio *B*, regias aures *b* || quoque *B*, *em. Torr.* 2 est et hoc *b* 4 depulit *Pb:* repulit *B* 6 uici *B* 9 doctrinarũ *b* 10 omni *E et Periz.:* homini *B*, hominẽ *b*, *incl. Kempf* 14 autem zenonem *B'* 17 promptissimis *B'* 20 petit *B*

31 ad] ob *V*

populo torquere eum uario cruciatus genere coepit, subinde quaerens quosnam consilii participes haberet. at ille neque eorum quemquam nominauit et proximum quemque ac fidissimum tyranno suspectum reddidit, increpitansque Agrigentinis ignauiam ac timiditatem effecit ut subito mentis inpulsu concitati Phalarim lapidibus prosternerent. senis ergo unius eculeo inpositi non supplex uox nec miserabilis eiulatus, sed fortis cohortatio totius urbis animum fortunamque mutauit.

3. Eiusdem nominis philosophus, cum a Nearcho tyranno, de cuius nece consilium inierat, torqueretur supplicii pariter atque indicandorum gratia consciorum, doloris uictor sed ultionis cupidus, esse dixit quod secreto audire eum admodum expediret, laxatusque eculeo, postquam insidiis opportunum animaduertit, aurem eius morsu corripuit, nec ante dimisit quam et ipse uita et ille parte corporis priuaretur.

4. Talis patientiae aemulus Anaxarchus, cum a tyranno Cypriorum Nicocreonte torqueretur nec ulla ui inhiberi posset quo minus eum amarissimorum maledictorum uerberibus inuicem ipse torqueret, ad ultimum amputationem linguae minitanti 'non erit', inquit 'effeminate adulescens, haec quoque pars corporis mei tuae dicionis', protinusque dentibus abscisam et conmanducatam linguam in os eius ira patens expuit. multorum aures illa lingua et in primis Alexandri regis admiratione sui adtonitas habuerat,

3. Eiusdem nominis philosophus cum a Nearcho tyranno, cuius Par necem inierat, torqueretur, dixit se quod secreto in aurem ei diceret habere: laxatusque eculeo aurem eius morsu arripuit, nec ante dimisit quam et ipse uita et ille parte corporis priuaretur. 4. Anaxarchus philosophus cum a Nicocreonte tyranno Cypriorum in pilam coniectus tunderetur, 'follem'

2 quodnam *B*, quotnam *b* 3 quemquam *Γ*: *om. B*, quempiam *B mg.* 11 cum a nearcho *B in litura ex P* 15 laxatoque *B*, *em. e P* 16 oportunum *B* 25 ditionis *B'*
32 ipsa *V* 33 nicocreone *V'*

dum terrae condicionem, habitum maris, siderum motus, totius denique mundi naturam prudentissime et facundissime expromit. paene tamen occidit gloriosius quam uiguit, quia tam forti fine inlustrem professionis actum conprobauit, Anaxarchique non uitam modo † deseruit sed mortem reddidit clariorem.

5. In Theodoto quoque, uiro grauissimo, Hieronymus tyrannus tortorum manus frustra fatigauit: rupit enim uerbera, fidiculas laxauit, soluit eculeum, lamminas extinxit prius quam efficere potuit ut tyrannicidii conscios indicaret. quin etiam satellitem, in quo totius dominationis summa quasi quodam cardine uersabatur, falsa criminatione inquinando fidum lateri eius custodem eripuit, beneficioque patientiae non solum quae occulta fuerunt texit, sed etiam tormenta sua ultus est. quibus Hieronymus, dum inimicum cupide lacerat, amicum temere perdidit.

6. Apud Indos uero patientiae meditatio tam obstinate usurpari creditur, ut sint qui omne uitae tempus nudi exigant, modo Caucasi montis glaciali rigore corpora sua durantes, modo flammis sine ullo gemitu obicientes. atque his haud parua gloria contemptu doloris adquiritur titulusque sapientiae datur.

7. Haec e pectoribus altis et eruditis orta sunt, illud tamen non minus admirabile seruilis animus cepit. Seruus barbarus Hasdrubalem, quod dominum suum occidisset grauiter ferens, subito adgres-

Par. inquit 'Anaxarchi feris'. 5. Theodotus ab Hieronymo tyranno innocens punitus, fidelissimum eius satellitem mentitus est consiliorum suorum participem fuisse, et ita Hieronymus dum inimicum cupide lacerat, temere perdidit amicum. 6. Apud Indos esse creduntur, qui omne uitae tempus nudi exigant et se flammis sine gemitu obiciant, qui gymnosophistae uocentur. 7. Seruus barbarus Hasdrubalem, quod dominum suum

3 exprompsit *b* 6 deseruit *B*: decorauit *probabiliter Foertsch II, 17* 7 *et* 16 hieronimus *B* 9 fidicula *B* 18 hindos *B* 19 omni *B* 20 glaciali *B corr. e* gladio 22 haud — contemptu *B in litura* 26 *malim* concepit

sus interemit, cumque conprensus omni modo cruciaretur, laetitiam tamen, quam ex uindicta ceperat, in ore constantissime retinuit. non ergo fastidioso aditu uirtus: excitata uiuida ingenia ad se penetrare patitur, neque haustum sui cum aliquo personarum discrimine largum malignumue praebet, sed omnibus aequaliter exposita, quid cupiditatis potius quam quid dignitatis attuleris aestimat, inque captu bonorum suorum tibi ipsi pondus examinandum relinquit, ut quantum subire animo sustinueris, tantum tecum auferas. quo euenit ut et humili loco nati ad summam dignitatem consurgant et generosissimarum imaginum fetus in aliquod reuoluti dedecus acceptam a maioribus lucem in tenebras conuertant: quae quidem planiora suis exemplis reddentur. ac prius de iis ordiar, quorum in meliorem statum facta mutatio splendidam relatu praebet materiam.

IIII. *DE HIS QVI HVMILI LOCO NATI CLARI EVASERVNT.*

1. Incunabula Tulli Hostili agreste tugurium cepit: eiusdem adulescentia in pecore pascendo fuit occupata: ualidior aetas imperium Romanum rexit et duplicauit: senectus excellentissimis *ornamentis* decorata in altissimo maiestatis fastigio fulsit.

2. Verum Tullus etsi magnum admirabilis incrementi, domesticum tamen exemplum est. Tarquinium autem ad Romanum imperium occupandum

occiderat, adgressus interemit: et cum puniretur, laetitiam *Par.* uindictae risu testatus est.

1. *QVI EX HVMILI LOCO EVASERINT.* Tulli Hostilii incunabula agreste tugurium cepit: idem adoleuit in

1 conpressus *B*, comprehensus ς 4 uirtus: excitata *distinxit Lipsius*, uirtus excitata ς || ac uiuida *Lips.* 9 examinandum reliquit *B in litura maiore* 11 quo uenit *B'* 13 deuoluti *b* 15 redduntur *B*, *em. Pighius e cod. Susiano* 16 his *B*ς 17 relatui *coni. Periz.* 23 ornamentis *suppletum in mg. B*, decoribus *mauolt Foertsch II, 18* 25 magnum *nos*: magnus *B*, magnus et ς

fortuna in urbem nostram aduexit, alienum, quod exactum, alieniorem, quod ortum Corintho, fastidiendum, quod mercatore genitum, erubescendum, quod etiam exule [Demarato] natum patre. ceterum tam prosperum condicionis suae euentum industria sua pro inuidioso gloriosum reddidit. dilatauit enim fines, cultum deorum nouis sacerdotiis auxit, numerum senatus amplificauit, equestrem ordinem uberiorem reliquit, quaeque laudum eius consummatio est, praeclaris uirtutibus effecit ne haec ciuitas paenitentiam ageret, quod regem a finitumis potius mutuata esset quam de suis legisset.

3. In Tullio uero fortuna praecipue uires suas ostendit, uernam huic urbi natum regem dando: cui quidem diutissime imperium obtinere, quater lustrum condere, ter triumphare contigit. ad summam autem unde processerit et quo peruenerit, statuae ipsius titulus abunde testatur, seruili cognomine et regia appellatione perplexis.

4. Miro gradu Varro quoque ad consulatum e macellaria patris taberna conscendit. et quidem fortuna parum duxit sordidissimae mercis capturis alito duodecim fasces largiri, nisi etiam L. Aemilium Paulum dedisset collegam. atque ita se in eius sinum infudit ut, cum apud Cannas culpa sua uires populi Romani exhausisset, Paulum, qui proelium committere noluerat, occidere pateretur, illum in urbem incolumem reduceret. quin etiam senatum gratias ei

Par. pecore pascendo. 4. Varro Pauli collega e macellaria patris

2 exactu *B*, Etruscum *Periz.*, extraneum *Foertsch* || alienorum *B* || artum *B'* || horintho *B* 3 mercare *B'* 4 demorato *B*, *delendum censuit Periz.*, *tuetur Foertsch II, 18* 5 prospero — euentu *b* (inprosperum *Torr.*) || industria sua *Γ*: industriosum *B* 6 indiuiso (inuiso *corr.*) *B* 7 noui sacerdociis *B'* 14 uernam natum huic urbi *Lips.* 16 conderetur triumphare *B* || autem] aut (t *in lit.*) *B* 17 et quo *Foertsch:* aut quo *B* 20 e *addidi e P: om. B* 21 equidem *B* 22 capturis salito (sallito *b*) *B* 25 infidit *B'* 26 qui *b*: quiq. *B*
29 collega e *nos:* collegae *V'*, collega *V²*

agentem, quod redire uoluisset, ante portas eduxit, extuditque ut grauissimae cladis auctori etiam dictatura deferretur.

5. Non paruus consulatus rubor M. Perpenna, utpote qui consul ante quam ciuis, sed in bello gerendo utilior aliquanto rei publicae Varrone imperatore. regem enim Aristonicum cepit Crassianaeque stragis punitor extitit: cum interim, cuius uita triumphauit, mors Papia lege damnata est. namque patrem illius, nihil ad se pertinentia ciuis Romani iura conplexum, Sabelli iudicio petitum redire in pristinas sedes coegerunt. ita M. Perpennae nomen adumbratum, falsus consulatus, caliginis simile imperium, caducus triumphus, aliena in urbe inprobe peregrinatus est.

6. M. uero Porci Catonis incrementa publicis uotis expetenda fuerunt, qui nomen suum Tusculi ignobile Romae nobilissimum reddidit. ornata sunt enim ab eo litterarum Latinarum monumenta, adiuta disciplina militaris, aucta maiestas senatus, prorogata familia, in qua maximum decus posterior ortus est Cato.

Ext. 1. Sed ut Romanis externa iungamus, Socrates, non solum hominum consensu, uerum etiam Apollinis oraculo sapientissimus iudicatus, Phaenarete matre obstetrice et Sophronisco patre marmorario genitus, ad clarissimum gloriae lumen excessit.

taberna ad consulatum peruenit. 5. M. Perpenna, qui regem *Par.* Aristonicum cepit *et* Crassianae cladis extitit uindex, consul fuit ante quam ciuis: namque pater eius, Sabellus genere, nihil ad ciuitatem Romanam *pertinere* Papia lege conuictus est.

1. Socrates Phaenaretem matrem obstetricem habuit, pa-

2 auctore (-ri *corr.*) *B* || etiam *Pighius e suis: om. B in litura, quae est initio noui uersus (uidetur* et *erasum esse)* 4 robor *B′* || perpennae *B* 5 qui *corr. e* quam *B m. 1 ut uidetur* 6 imperator *Kellerbauer* 7 crassianaeque *B in litura* 10 ciuis *B in lit.* 24 consensu* *B* 25 phanaretẽ (-te *corr.*) matre* obstetrice et sophonisco *B*

29 et *addidi* 31 pertinere *suppl. Mai* || Papia] parta *V*

neque immerito: nam cum eruditissimorum uirorum ingenia in disputatione caeca uagarentur mensurasque solis ac lunae et ceterorum siderum loquacibus magis quam certis argumentis explicare conarentur, totius etiam mundi habitum conplecti auderent, primus ab his indoctis erroribus abductum animum suum intima condicionis humanae et in secessu pectoris repositos adfectus scrutari coegit, si uirtus per se ipsa aestimetur, uitae magister optimus.

2. Quam matrem Euripides aut quem patrem Demosthenes habuerit, ipsorum quoque saeculo ignotum fuit. alterius autem matrem holera, alterius patrem cultellos uenditasse, omnium paene doctorum litterae locuntur. sed quid aut illius tragica aut huius oratoria ui clarius?

V. *QVI A PARENTIBVS CLARIS DEGENERAVERVNT.*

Sequitur duplicis promissi pars adopertis inlustrium uirorum imaginibus reddenda, quoniam quidem sunt referendi qui ab earum splendore degenerauerunt, taeterrimis ignauiae ac nequitiae sordibus inbuta nobilia portenta.

1. Quid enim monstro similius quam superioris Africani filius Scipio, qui in tanta domestica gloria ortus à paruulo admodum regis Antiochi praesidio capi sustinuit, cum ei uoluntaria morte absumi sa-

Par. trem Sophroniscum marmorarium. Euripidis mater holera uendebat. Demosthenis pater cultellos uenditabat.

1. *QVI SIBI LICENTIVS QVAM MOS PATRIVS PERMISERAT INDVLSERVNT.* Scipio filius Africani, is qui ab Antiocho captus est, cum esset praeturae petitor,

6 doctis *Lipsius* 7 in intima *B, em. Pighius* ‖ secessũ *B* 9 ipsa *B:* ipsam *edd.* 12 alterius autem patrem (p *in litura*) cultellos *om. mediis B, add. m. 2* (*post* alterius) enim patrẽ holera alterius; *ueram lectionem iam edd. uett. habent* 19 uiuorum *B* 20 qui (i *in lit.*) *B,* quae *dett.* 26 adsumi *B'*
30 *immo* indulserint

tius fuerit quam inter duo fulgentissima cognomina patris et patrui, altero oppressa Africa iam parto, altero maiore ex parte recuperata Asia surgere incipiente, manus uinciendas hosti tradere eiusque beneficio precarium spiritum obtinere, de quo mox L. Scipio speciosissimum deorum hominumque oculis subiecturus erat triumphum.

Idem praeturae petitor candidam togam adeo turpitudinis maculis obsolefactam in campum detulit ut, nisi gratia Cicerei, qui patris eius scriba fuerat, adiutus esset, honorem a populo impetraturus non uideretur. quamquam quid interfuit utrum repulsam an sic adeptam praeturam domum referret? quam cum propinqui ab eo pollui animaduerterent, id egerunt ne aut sellam ponere aut ius dicere auderet, insuperque e manu eius anulum, in quo caput Africani sculptum erat, detraxerunt. dii boni, quas tenebras e quo fulmine nasci passi estis!

2. Age Q. Fabi Maximi Allobrogici, et ciuis et imperatoris clarissimi, filius Q. Fabius Maximus quam perditam luxuria uitam egit! cuius ut cetera flagitia obliterentur, tamen abunde illo dedecore mores nudari possunt, quod ei Q. Pompeius praetor urbanus paternis bonis interdixit, neque in tanta ciuitate qui illud decretum reprehenderet inuentus est. dolenter enim homines ferebant pecuniam, quae Fabiae gentis splendori seruire debebat, flagitiis dissici. ergo quem nimia patris indulgentia heredem reliquerat publica seueritas exheredauit.

candidam togam adeo turpibus maculis obsoletam in campum detulit, ut nisi gratia Cicerei, qui patris eius scriba fuerat, *Par.* adiutus esset, honorem a populo impetraturus non fuerit. 2. Q. Fabii Maximi Allobrogici filius Q. Fabius adeo fuit luxuriosus, ut ei praetor urbanus Q. Pompeius bonis paternis in-

2 altero maiori oppressa *B, cf. Vahlen mus. rhen. XI, 592* || parte *b* 3 recuperati *B'* 8 turpibus *B in litura maiore ex P* 9 obsoletam (tam *in lit.*) *B* 19 allobrogi *B, em. in edd. uett.* 23 q. *B in litura* 25 inuectus *B'*
33 allobrogis *V*

3. Possedit fauorem plebis Clodius Pulcher, adhaerensque Fuluianae stolae pugio militare decus muliebri imperio subiectum habuit. quorum filius Pulcher, praeterquam quod eneruem et frigidam iuuentam egit, perdito etiam amore uulgatissimae meretricis infamis fuit mortisque erubescendo genere consumptus est. auide enim abdomine deuorato foedae ac sordidae intemperantiae spiritum reddidit.

4. Nam Quinti quidem Hortensi, qui in maximo et ingenuorum ciuium et amplissimorum *oratorum* prouentu summum auctoritatis atque eloquentiae gradum optinuit, nepos Hortensius Corbio omnibus scortis abiectiorem et obsceniorem uitam exegit, ad ultimumque lingua eius tam libidini cunctorum inter lupanaria prostitit quam aui pro salute ciuium in foro excubuerat.

VI. Animaduerto in quam periculosum iter processerim. itaque me ipse reuocabo, ne, si reliqua eiusdem generis naufragia consectari perseuerauero, aliqua inutili relatione inplicer. referam igitur pedem deformesque umbras in imo gurgite turpitudinis suae iacere patiar. satius est enim narrare qui inlustres uiri in cultu ceteroque uitae ritu aliqua ex parte nouando sibi indulserint.

QVI EX ILLVSTRIBVS VIRIS IN VESTE AVT CETERO CVLTV LICENTIVS SIBI QVAM MOS PATRIVS PERMITTEBAT INDVLSERVNT.

1. P. Scipio, cum in Sicilia augendo traiciendoque exercitu in Africam opportunum quaerendo gradum Karthaginis ruinam animo uolueret, inter con-

Par. terdixerit. 4. Q. Hortensii oratoris nepos Hortensius corporis etiam dicitur infamia male audisse.

1. P. Scipio cum in Sicilia exercitum augendo moraretur,

2 fulbianae *B* 9 nam (Iam *corr.*) *q*** hortensi *B* 10 oratorum *addidimus* 11 prouentũ *(sic) B* || summã *B′* 29 exercitu (*i. e.* exercitui) in *om. B, add. e P in mg.* exercitũ *ante* augendo

silia ac molitiones tantae rei operam gymnasio dedit pallioque et crepidis usus *est.* nec hac re segniores Punicis exercitibus manus intulit, sed nescio an ideo alacriores, quia uegeta et strenua ingenia quo plus recessui sumunt, hoc uehementiores impetus edunt. crediderim etiam fauorem eum sociorum uberiorem se adepturum existimasse, si uictum eorum et sollemnes exercitationes conprobasset. ad quas tamen ueniebat, cum multum ac diu fatigasset umeros et cetera membra militari agitatione firmitatem suam probare coegisset, consistebatque in his labor eius, in illis remissio laboris.

2. Lucii uero Scipionis statuam chlamydatam et crepidatam in Capitolio cernimus. quo habitu uidelicet, quia aliquando usus erat, effigiem suam formatam poni uoluit.

3. L. quoque Sulla, cum imperator esset, chlamydato sibi et crepidato Neapoli ambulare deforme non duxit.

4. C. autem Duellius, qui primus naualem triumphum ex Poenis rettulit, quotienscumque epulatus erat, ad funalem cereum praecinente tibicine et fidicine a cena domum reuerti solitus est, insignem bellicae rei successum nocturna celebratione testando.

5. Nam M. Papirius quidem Masso, cum bene

Par. operam etiam gymnasio dedit. 2. L. Scipionis statua chlamydata et crepidata in Capitolio posita est, quo habitu usus aliquando ita se formari uoluit. 3. L. Sulla cum imperator esset, Neapoli crepidatus et chlamydatus ambulauit. 4. C. Duilius, qui primus naualem triumphum ex Poenis rettulit, quotiens publice epulatus erat, ad funalem cereum praecinente tibicine et fidicine deducebatur. 5. M. Papirius re bene gesta cum tri-

2 est *om. B* 7 si uitam *B in litura* 9 diu*** (*ex* diutius?) *B* 13 clamidatam *B (item* clami. *u. 17)* 20 primus *P:* prius *B* 21 quotiens *P* || epulaturus *B*, *em. Periz. cf. P* 22 praecinente *P:* praeeunte *B; cf. Liu. Per. 17* tibicine canente, *Flor. 1, 18 (2, 2) § 10* praecinere sibi tibias iussit 25 Nam M. *nos*: **m *B (ex P)*, Nam *edd.*

29 dulius *V'*, duellius *V corr.*

gesta re publica triumphum a senatu non inpetrauisset, in Albano monte triumphandi et ipse initium fecit et ceteris postea exemplum praebuit, proque laurea corona, cum alicui spectaculo interesset, myrtea usus est.

6. Iam C. Marii paene insolens factum. nam post Iugurthinum Cimbricumque et Teutonicum triumphum cantharo semper potauit, quod Liber pater Indicum ex Asia deducens triumphum hoc usus poculi genere ferebatur, ut inter ipsum haustum uini uictoriae eius suas uictorias conpararet.

7. M. autem Cato praetor M. Scauri ceterorumque reorum iudicia nulla indutus tunica, sed tantummodo praetexta amictus egit.

VII. Sed haec atque his similia uirtutis aliquid sibi in consuetudine nouanda licentiae sumentis indicia sunt: illis autem, quae deinceps subnectam, quantam sui fiduciam habere soleat cognoscetur.

DE FIDVCIA SVI.

1. Publio et Gnaeo Scipionibus in Hispania cum maiore parte exercitus acie Punica oppressis omnibusque prouinciae eius nationibus Karthaginiensium amicitiam secutis, nullo ducum nostrorum illuc ad corrigendam rem proficisci audente, P. Scipio quartum et uicesimum agens annum iturum se pollicitus est. qua quidem fiducia populo Romano salutis ac

Par. umphum a senatu non impetrasset, primus in monte Albano triumphauit. 6. C. Marius post omnes triumphos [in] cantharo semper potauit, quod Liber pater superatis Indis hoc genere poculi usus esset. 7. M. Cato praetor M. Scauri ceterorumque iudicia sine tunica praetexta amictus egit.

1. *DE FIDVCIA SVI.* Post P. et Cn. Scipionum in Hispania mortem nullo auso exercitum traicere, P. Scipio XXIIII.

7 cymbricumque *B* 8 quod *B:* quam *CV,* quoniam *Kempf* 10 ut *om. B'* 12 cato p̃tor .m̃. scau *B in litura* (*dett.* p. r. *pro* praetor) 17 quantam *B, sed* tam *in ras., item* sui — cognoscetur 24 P. *Pb: om. B*
28 in *inclusimus* 31 coegit *V'*

uictoriae spem dedit, eademque in ipsa Hispania usus est. nam cum oppidum Badiam circumsederet, tribunal suum adeuntis in aedem, quae intra moenia hostium erat, uadimonia in posterum diem facere iussit, continuoque urbe potitus et tempore et loco, quo praedixerat, sella posita ius eis dixit. nihil hac fiducia generosius, nihil praedictione uerius, nihil celeritate efficacius, nihil etiam dignitate dignius.

Nec minus animosus minusue prosperus illius in Africam transitus, in quam ex Sicilia exercitum senatu uetante transduxit, quia, nisi plus in ea re suo quam patrum conscriptorum consilio credidisset, secundi Punici belli finis inuentus non esset.

Cui facto par illa fiducia, quod, postquam Africam attigit, speculatores Hannibalis in castris deprehensos et ad se perductos nec supplicio adfecit nec de consiliis ac uiribus Poenorum percontatus est, sed circa omnis manipulos diligentissime ducendos curauit, interrogatosque an satis ea considerassent, quae speculari iussi erant, prandio dato ipsis iumentisque eorum, incolumes dimisit. quo tam pleno fiduciae spiritu prius animos hostium quam arma contudit.

Verum ut ad domestica eius eximiae fiduciae acta ueniamus, cum a L. Scipione ex Antiochensi pecunia sestertii quadragies ratio in curia reposceretur, prolatum ab eo librum, quo acceptae et expensae summae continebantur refellique inimicorum accusatio poterat, discerpsit, indignatus de ea re dubitari, quae sub ipso legato administrata fuerat. quin etiam in

Par. agens annum ire pollicitus est. idem cum in Hispania oppidum Badiam obsideret et iudicia esset auditurus, 'cras' inquit 'in urbe audiam': quod ei contigit. idem Hannibalis speculatores intra castra Romanorum deprehensos circumduxit et ostendit manu sua copias, et prandio dato ipsis et equis eorum dimisit incolumes.

2 cum *B in litura* || circumsideret *b* 3 adeuntes *b* 4 uadimoniũ *b* 13 puni bellici *B'* 17 percunctatus *B* 25 sestertii *Γ*: sestertium *B, sed p. 146, 2* sestertii || prolato ab eo libro *b* 26 et *om. B* 28 discessit *B, em. in edd. uett.*

hunc modum egit: 'non reddo, patres conscripti, aerario uestro sestertii quadragies rationem, alieni imperii minister, quod meo ductu meisque auspiciis bis milies sestertio uberius feci. neque enim huc puto [eo] malignitatis uentum ut de mea innocentia quaerendum sit. nam cum Africam totam potestati uestrae subiecerim, nihil ex ea, quod meum diceretur, praeter cognomen rettuli. non me igitur Punicae, non fratrem meum Asiaticae gazae auarum reddiderunt, sed uterque nostrum inuidia magis quam pecunia locupletior est'. tam constantem defensionem Scipionis uniuersus senatus conprobauit, sicut illud factum, quod, cum ad necessarium rei publicae usum pecuniam ex aerario promi opus esset idque quaestores, quia lex obstare uideretur, aperire non auderent, priuatus claues poposcit patefactoque aerario legem utilitati cedere coegit. quam quidem ei fiduciam conscientia illa dedit, qua meminerat omnes leges a se esse seruatas.

Non fatigabor eiusdem facta identidem referendo, quoniam ne ille quidem in consimili genere uirtutes edendo fatigatus est. diem illi ad populum M. Naeuius tr. pl. aut, ut quidam memorant, duo Petilli dixerant. quo ingenti frequentia in forum deductus rostra conscendit capitique suo corona triumphali inposita 'hoc ego', inquit 'Quirites, die Karthaginem magna spirantem leges nostras accipere iussi: proinde aecum est uos mecum ire in Capitolium supplicatum'. speciosissimam deinde eius uocem aeque clarus euentus secutus est, si quidem et senatum totum et uniuersum equestrem ordinem et cunctam

3 meo doctum eisque *B'* 4 milites *B'* || huc *B:* adhuc *b,* hic *(sc. in senatu) coni. Foertsch II, 19* 5 eo *B, om. alii, fort. ex* ēe 9 auarum *B corr. ex* aurum 18 quia *B, em. Periz.* 21 quoniam — edendo *in mg. B uetere manu suppletum est* || uirtutes *B:* uirtutis ς; *ait Valerius:* non fatigatus est uirtutes edendo in consimili genere, *i. e.* eiusdem generis 22 neuius *B* 23 ut *om. B* || Petilli *nos:* petilii *B* 24 deductus rus rostra *B, sed* rus *punct.* 27 magnā *B'* || sperantem *B, em. Modius* 28 aequum *b* 30 secutus *om. B*

plebem Iouis optimi maximi puluinaria petens comitem habuit. restabat ut tribunus apud populum sine populo ageret desertusque in foro cum magno calumniae suae ludibrio solus moraretur. cuius deuitandi ruboris causa in Capitolium processit deque accusatore Scipionis uenerator factus est.

2. Auiti spiritus egregius successor Scipio Aemilianus, cum urbem praeualidam obsideret, suadentibus quibusdam ut circa moenia eius ferreos murices spargeret omniaque uada plumbatis tabulis consterneret habentibus clauorum cacumina, ne subita eruptione hostes in praesidia nostra impetum facere possent, respondit non esse eiusdem et capere aliquos uelle et timere.

3. In quamcumque memorabilium partem exemplorum conuertor, uelim nolimue, in cognomine Scipionum haeream necesse est. qui enim licet hoc loci Nasicam praeterire, fidentis animi dictique clarissimum auctorem? annonae caritate increscente C. Curiatius tr. pl. productos in contionem consules conpellebat ut de frumento emendo adque id negotium explicandum mittendis legatis in curia referrent. cuius instituti minime utilis interpellandi gratia Nasica contrariam actionem ordiri coepit. obstrepente deinde plebe 'tacete, quaeso, Quirites': inquit 'plus ego enim quam uos quid rei publicae expediat intellego'. qua uoce audita omnes pleno uenerationis silentio maiorem auctoritatis eius quam suorum alimentorum respectum egerunt.

Par. 3. Annonae caritate increscente, cum trib. pleb. C. Curiatius iuberet coemi frumentum, Nasica contrariam actionem orsus obstrepente populo 'tacete' inquit: 'melius enim ego quam uos quid rei publicae expediat intellego'.

11 acumina *Γ* 16 conuertor *B mg.*: conuerto *B in ras. m. 3* 18 clarissimi *Periz.* 19 increbrescente *B*, *em. e P* 21 *fort.* coemendo, *u. P* || adque *b:* atque *B*, atque ad *EF* 22 in curia *C corr.:* in curiam *B*, in Suriam *Periz.* 25 tacite *B'* 26 ego enim *B add. signis transpositionis*
30 curatius *V*

4. Liui quoque Salinatoris aeternae memoriae tradendus animus. qui cum Hasdrubalem exercitumque Poenorum in Vmbria delesset et ei diceretur Gallos ac Ligures ex acie sine ducibus et signis sparsos ac palantes parua manu opprimi posse, respondit hoc eis oportere parci, ne hostibus tantae cladis domestici nuntii deessent.

5. Bellica haec praesentia animi: togata illa, sed non minus laudabilis, quam P. Furius Philus consul in senatu exhibuit. Quintum enim Metellum Quintumque Pompeium, consulares uiros, uehementes inimicos suos, cupidam sibi profectionem in prouinciam Hispaniam, quam sortitus erat, identidem exprobrantis, legatos secum illuc ire coegit. fiduciam non solum fortem, sed paene etiam temerariam, quae duobus acerrimis odiis latera sua cingere ausa est, usumque ministerii uix tutum in amicis e sinu inimicorum petere sustinuit!

6. Cuius factum si cui placet, necesse est L. etiam Crassi, qui apud maiores eloquentia clarissimus fuit, propositum non displiceat. nam cum ex consulatu prouinciam Galliam optineret atque in eam C. Carbo, cuius patrem damnauerat, ad speculanda acta sua uenisset, non solum eum inde non summouit, sed insuper locum ei in tribunali adsignauit nec ulla de re nisi eo in consilium adhibito cognouit. itaque acer et uehemens Carbo nihil aliud Gallica peregrinatione consecutus est quam ut animaduerteret sontem patrem suum ab integerrimo uiro in exilium missum.

7. Cato uero superior saepe numero ab inimicis ad causae dictionem uocatus nec ullo umquam crimine conuictus, ad ultimum tantum fiduciae in sua innocentia reposuit, ut ab iis in quaestionem publicam deductus Ti. Gracchum, a quo in administra-

2 *post* animus *in B uocab. erasum* 5 in hoc *deteriores, ut est 5, 4, 3. 7, 3, 1* 10 senatum *B* 17 e *B in ras.* 19 l. etiam classi *B* 21 ex consule *B*, ex consuꝉ *b*, *em. Pighius e cod. Atrebat.* 22 prouintiam *B* 25 de re *B corr. e* dare 28 sorte* patrem suã *B* 33 his *B*ς

tione rei publicae ad multum odium dissidebat, iudicem deposceret. qua quidem animi praesentia pertinaciam eorum insectandi se inhibuit.

8. Eadem M. Scauri fortuna, aeque senectus longa ac robusta, idem animus. qui cum pro rostris accusaretur, quod ab rege Mitridate ob rem publicam prodendam pecuniam accepisset, causam suam ita egit: 'est enim inicum, Quirites, cum inter alios uixerim, apud alios me rationem uitae reddere, sed tamen audebo uos, quorum maior pars honoribus et actis meis interesse non potuit, interrogare: Varius Seuerus Sucronensis Aemilium Scaurum, regia mercede corruptum, imperium populi Romani prodidisse ait, Aemilius Scaurus huic se adfinem esse culpae negat: utri creditis'? cuius admiratione populus conmotus Varium ab illa dementissima actione pertinaci clamore depulit.

9. Contra M. Antonius ille disertus — non enim respuendo sed amplectendo causae dictionem quam innocens esset testatus est — quaestor proficiscens in Asiam, Brundisium iam peruenerat, ubi litteris certior incesti se postulatum apud L. Cassium praetorem, cuius tribunal propter nimiam seueritatem scopulus reorum dicebatur, cum id uitare beneficio legis Memmiae liceret, quae eorum, qui rei publicae causa abessent, recipi nomina uetabat, in urbem tamen recurrit. quo tam pleno fiduciae bonae consilio cum absolutionem celerem tum profectionem honestiorem consecutus est.

10. Sunt et illa speciosa fiduciae publicae exempla. nam cum eo bello, quod aduersus Pyrrum gerebatur, Karthaginienses centum ac triginta nauium classem in praesidium Romanis Ostiam ultro misis-

2 praesentia *Vorstius:* praestantia *B* 8 enim *B:* quidem *Pighius* 12 ucronensis *B* (mucr. *b*) 14 m. aemilius *B mg.* 15 cuius *B:* cuius dicti *EF*, cuius defensionis *Γ; cf. Foertsch II, 19* 22 certior factus *edd. priores* 27 quo tam] quae uota *B*, quo *b; cf. Kempf* 30 speciosae fiduciae publica *B*, *em. Periz.* 32 xxxta *B:* xx *F ut habet Iustinus 18, 2* 33 hostiam *B*

sent, senatui placuit legatos ad ducem eorum ire, qui dicerent populum Romanum bella suscipere solere, quae suo milite gerere posset: proinde classem Karthaginem reducerent.

Idem post aliquot annos Cannensi clade exhaustis Romani imperii uiribus supplementum in Hispaniam exercitui mittere ausus, fecit ne locus hostilium castrorum, tum maxime Capenam portam armis Hannibale pulsante, minoris ueniret quam si illum Poeni non obtinerent. ita se gerere in aduersis rebus quid aliud est quam saeuientem fortunam in adiutorium sui pudore uictam conuertere?

11. Magno spatio diuisus est a senatu ad poetam Accium transitus: ceterum ut ab eo decentius ad externa transeamus, producatur in medium. is Iulio Caesari, amplissimo ac florentissimo uiro, in conlegium poetarum uenienti numquam adsurrexit, non maiestatis eius inmemor, sed quod in conparatione communium studiorum aliquanto se superiorem esse confideret. quapropter insolentiae crimine caruit, quia ibi uoluminum, non imaginum certamina exercebantur.

Ext. 1. Ne Euripides quidem Athenis adrogans uisus est, cum, postulante ui populo ut ex tragoedia quandam sententiam tolleret, progressus in scaenam dixit se ut eum doceret, non ut ab eo disceret, fabulas conponere solere. laudanda profecto fiducia est, quae aestimationem sui certo pondere examinat, tantum sibi adrogans, quantum a contemptu et insolentia distare satis est. itaque etiam quod Alcestidi tragico poetae respondit probabile. apud quem cum quereretur quod eo triduo non ultra tres uersus maximo inpenso labore deducere potuisset, atque is se centum perfacile scripsisse gloriaretur, 'sed hoc' inquit 'interest, quod tui in triduum tantummodo, mei

7 exercitũ *B'* || effecit *Stanger* 9 minor iis *b* 18 conparatione* *B* 23 Atheniensis *Stanger* || arrogans *B*, *sed u. 29* adr. 24 ui *B*: *om. reliqui noti et edd.* || tragoed*a *B* 33 diducere *B'* 35 tui *B corr. (1 m. ?) e* tu

uero in omne tempus sufficient'. alterius enim fecundi cursus scripta intra primas memoriae metas conruerunt, alterius cunctante stilo elucubratum opus per omne aeui tempus plenis gloriae uelis feretur.

2. Adiciam scaenae eiusdem exemplum. Antigenidas tibicen discipulo suo magni profectus, sed parum feliciter populo se adprobanti cunctis audientibus dixit 'mihi cane et Musis', quia uidelicet perfecta ars fortunae lenocinio defecta iusta fiducia non exuitur, quamque se scit laudem mereri, etiam si eam ab aliis non impetrat, domestico tamen acceptam iudicio refert.

3. Zeuxis autem, cum Helenam pinxisset, quid de eo opere homines sensuri essent expectandum non putauit, sed protinus hos uersus adiecit:

οὐ νέμεσις Τρῶας καὶ ἐυκνήμιδας Ἀχαιοὺς
τοιῇδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν.

adeone dextrae suae multum pictor adrogauit, ut ea tantum formae conprehensum crederet, quantum aut Leda caelesti partu edere aut Homerus diuino ingenio exprimere potuit?

2. Antigenidas tibicen discipulo suo magni profectus, sed pa- *Par.*
rum feliciter populo se adprobanti, multis audientibus dixit: 'mihi cane et Musis'. 3. Zeuxis cum Helenam pinxisset, quid de eo opere homines sensuri essent, non expectauit, sed protinus adiecit:

οὐ νέμεσις Τρῶας καὶ ἐυκνήμιδας Ἀχαιοὺς
τοιῇδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν.

1 sufficient *B, sed* ent *in litura* || secundi *ed. Torr. errore, ut uidetur, operarum, quam ueram lectionem habet Foertsch II, 19* 3 elugubratum *B'* 10 etiam si eam *nos:* *am si eam *B*, tametsi eam *b* 15 protinus **|** hos *B*, protinus se ad hos *dett.; cf. Vahl. in m. rh. XII, 594* 16 ΙΡΩΩC ΚΑΙ ΕΥΚΝΗΝΗΜΙΔΑC *B* 17 ΤΟΙΗΛΛΩ ΦΙΓΥΝΑΙΚΙΠΟΑΥΝ ΥΝΧΡΟΝΟΝΑ ΑΤΕΑΙ ΠΑΧΕΙΝ (ΠΑCΧΕΙΝ *corr.*) *B* 18 dexterae *Γ* 19 forma *B, em. Aldus et Periz.* 20 laeda *B* || partu edere] pãr dae re *B*
27 ΕΥΚΝΗΜΕΙΔΑC *V*

4. Phidias quoque Homeri uersibus egregio dicto adlusit. simulacro enim Iouis Olympii perfecto, quo nullum praestantius aut admirabilius humanae fabricatae manus *sunt*, interrogatus ab amico quonam mentem suam dirigens uultum Iouis propemodum ex ipso caelo petitum eboris liniamentis esset amplexus, illis se uersibus quasi magistris usum respondit,

ἦ, καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὄλυμπον.

5. Non patiuntur me tenerioribus exemplis diutius insistere fortissimi duces. si quidem Epaminondas, cum ei ciues irati sternendarum in oppido uiarum contumeliae causa curam mandarent — erat enim illud ministerium apud eos sordidissimum —, sine ulla cunctatione id recepit, daturumque se operam ut breui speciosissimum fieret adseuerauit. mirifica deinde procuratione abiectissimum negotium pro amplissimo ornamento expetendum Thebis reddidit.

6. Hannibal uero cum apud regem Prusiam exularet auctorque ei committendi proelii esset, atque is non idem sibi extis portendi diceret, 'ain tu', inquit

Par. 4. Phidias interrogatus, quonam mentem suam dirigens uultum Iouis esset amplexus, hos rettulit uersus:

ἦ, καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὄλυμπον.

6. Hannibal cum apud regem Prusian exularet auctorque ei

2 quo* *B* 3 fabricę *B*, fabricatę sunt *b*, fabricauere *Γ*; *receptam lectionem E habet* 4 quodam *B'* 7 magistris usum *cod. Susianus Pighii:* magistrum usus *B*, magistro usum ς 8 ΗΚΑΙΚΥΑΕΝΗϹΙΝ *B* || ΝΕΥΟΕ ΚΡΟΝΕΙѠΝ *B* 9 ΑΜ ΒΙΟΥϹΙΑ ΑΡΑ *B* || ΕΠΕΡѠϹΑΝΤѠ *B* 10 ΚΡΑΤΟ ΚΑΠΑΘΑΝΑ ΤΟΙΟ ΜΕΤΑΝΑΙ λΕΝ ΞΕΝΟΛΥΝΙΤΟΝ *B* 17 mirificam deinde procurationem *B'* 19 Thebanis *Periz.* 21 plusiam *B* 23 ain *nos:* a*n *B*, ita *P*, an *edd.*, *cf. Cic. de diuin. 2, § 52*

26 ΚΡΟΝΕΙѠΝ *V* 28 ΜΕΓΑ ΔΕΛΕΝΛΙΞΕΝ *V* 29 exolaret *V'*

'uitulinae carunculae quam imperatori ueteri mauis credere'? si uerba numeres, breuiter et abscise, si sensum aestimes, copiose et ualenter. Hispanias enim dereptas populo Romano et Galliarum ac Liguriae uires in suam redactas potestatem et nouo transitu Alpium iuga patefacta et Trasymennum lacum dira inustum memoria et Cannas, Punicae uictoriae clarissimum monumentum, et Capuam possessam et Italiam laceratam ante pedes hominis effudit, uniusque hostiae iocineri longo experimento testatam gloriam suam postponi aequo animo non tulit. et sane quod ad exploranda bellica sacrificia aestimandosque militaris ductus adtinebat, omnis foculos, omnis aras Bithyniae Marte ipso iudice pectus Hannibalis praegrauasset.

7. Capax generosi spiritus illud quoque dictum regis Cotyis. ut enim ab Atheniensibus ciuitatem sibi datam cognouit, 'et ego' inquit 'illis meae gentis ius dabo'. aequauit Athenis Thraciam, ne uicissitudini talis beneficii imparem iudicando humilius de origine sua sentire existimaretur.

8. Nobiliter etiam uterque Spartanus, et qui increpitus a quodam, quod in aciem claudus descenderet, pugnare sibi, non fugere propositum esse respondit, et qui referente quodam sagittis Persarum solem obscurari solere, 'bene narras' inquit; 'in umbra enim proeliabimur.' eiusdem uir urbis atque animi hospiti suo patriae muros excelsos latosque ostendenti dixit: 'si mulieribus istos conparastis, recte, si uiris, turpiter'.

Par. committendi proelii esset, atque is non idem sibi extis portendi diceret, 'ita tu' inquit 'uili carnunculae quam imperatori mauis credere?'

1 uitulinae *dett. et Cic.:* uili *B in litura maiore ex P* || carnunculae *P* 4 direptas *B* 6 transhymenum *B, sed* ns *expunctae* 17 cotys *B ut uidetur,* cotyi *b* 19 trachiam *B'* || uicissitudine *B, em. Periz.* 24 sibi non *B in litura,* non sibi *al.*

VIII. *DE CONSTANTIA.*

Apertum et animosum bonae fiduciae pectus emenso quasi debitum opus superest constantiae repraesentatio. natura enim sic conparatum est ut, quisquis se aliquid ordine ac recte mente complexum confidit, uel iam gestum, si obtrectetur, acriter tueatur, uel nondum editum, si interpelletur, sine ulla cunctatione ad effectum perducat.

1. Sed dum exemplar propositae rei persequor, latius mihi circumspicienti ante omnia se Fului Flacci constantia offert. Capuam fallacibus Hannibalis promissis Italiae regnum nefaria defectione pacisci persuasam armis occupauerat. tam deinde culpae hostium iustus aestimator quam speciosus uictor Campanum senatum, impii decreti auctorem, funditus delere constituit. itaque catenis onustum in duas custodias, Teanam Calenamque diuisit, consilium executurus, cum ea peregisset, quorum administrandorum celerior esse necessitas uidebatur. rumore autem de senatus mitiore sententia orto, ne debitam poenam scelerati effugerent, nocte admisso equo Teanum contendit, interfectisque qui ibi adseruabantur e uestigio Cales *est* transgressus perseuerantiae suae opus exsecuturus, et iam deligatis ad palum hostibus litteras a patribus conscriptis nequiquam salutaris Campanis accepit. in sinistra enim eas manu, sicut erant traditae, reposuit ac iusso lictore lege

Par. 1. *DE CONSTANTIA.* Fuluius Flaccus cum Capuam recepisset ab Hannibalis possessione, senatu prohibente animaduerti in omnes principes ciuitatis, ipse perstitit. et cum ad palum iussisset eos adligari, aliae superuenerunt epistulae, in quibus erat scriptum ut omnes punirentur. non lectis epistulis Fuluius peracta animaduersione, tunc senatus mandata

2 Aptum *B*, *em. Pighius e cod. Susiano* 3 repraesentatio. natura *Lipsius et Γ:* rep̄hensione. cura *B* 9 exempla *E* 10 circuminspicienti *B* 17 teanam *B*, *fort.* Teanensem 23 est *add. Torr.* 24 executurus *codd. aliquot:* executus *B* ‖ etiam *B* 26 campanus *B*

agere, tum demum aperuit, postquam illis obtemperari non poterat. qua constantia uictoriae quoque gloriam antecellit, quia, si eum intra se ipsum partita laude aestimes, maiorem punita Capua quam capta reperias.

2. Atque ista quidem seueritatis, illa uero pietatis constantia admirabilis, quam Q. Fabius Maximus infatigabilem patriae praestitit. pecuniam pro captiuis Hannibali numerauerat, fraudatus ea pecunia publice tacuit: dictatori ei magistrum equitum Minucium iure imperii senatus aequauerat, silentium egit: conpluribus praeterea iniuriis lacessitus in eodem animi habitu mansit nec umquam sibi rei publicae permisit irasci. tam perseuerans in amore ciuium: quid? in bello gerendo nonne par eius constantia? imperium Romanum Cannensi proelio paene destructum uix sufficere ad exercitus conparandos uidebatur. itaque frustrari et eludere Poenorum impetus quam manum cum iis tota acie conserere melius ratus, plurimis conminationibus Hannibalis inritatus, saepe etiam specie bene gerendae rei oblata, numquam a consilii salubritate ne parui quidem certaminis discrimine recessit, quodque est difficillimum, ubique ira ac spe superior apparuit. ergo ut Scipio pugnando, ita hic non dimicando maxime ciuitati nostrae succurrisse uisus est: alter enim celeritate sua Karthaginem oppressit, alter cunctatione id egit ne Roma opprimi posset.

3. C. etiam Pisonem mirifice et constanter turbu-

iussit legi. 2. Q. Fabius pecunia, quam pro captiuis Hannibali numerauerat, fraudatus a senatu tacuit. idem post Cannense damnum missus aduersus Hannibalem, cum per diuersas moras traheret bellum, id egit ne Roma opprimi posset. 3. C. Piso, *Par.*

1 aparuit *B'* 4 punita* *B* 5 reperies *b* 9 pecunia publice *nos:* peculice *B*, publice *b* 10 dictatori et magistro *B*, *em. in edd. uett.; cf. V, 2, 4 in.* 14 amorem *B* 17 uidebaт· (*sic pro* uidebaт') *B* 19 his *B* || iusta a. *Kellerbauer* 21 specie *B:* spe *B mg. dett. et* ς; *cf. Pigh.* 22 ne* *B*
32 diuersas *Mai:* aduersus *V*

lento rei publicae statu egisse consulem narratione insequenti patebit. M. Palicani seditiosissimi hominis pestiferis blanditiis praereptus populi fauor consularibus comitiis summum dedecus admittere conabatur, amplissimum ei deferre imperium cupiens, cuius taeterrimis actis exquisitum potius supplicium quam ullus honos debebatur. nec deerat consternatae multitudini furialis fax tribunicia, quae temeritatem eius et ruentem comitaretur et languentem actionibus suis inflammaret. in hoc miserando pariter atque erubescendo statu ciuitatis tantum non manibus tribunorum pro rostris Piso conlocatus, cum hinc atque illinc ambissent ac Palicanum suffragiis populi consulem creatum *num* renuntiaturus esset interrogaretur, primo respondit non existimare se tantis tenebris offusam esse rem publicam ut huc indignitatis ueniretur: deinde cum perseueranter instarent ac dicerent, 'age, si uentum fuerit?' 'non renuntiabo', inquit. quo quidem tam absciso responso consulatum Palicano prius quam illum adipisceretur eripuit. multa et terribilia Piso contempsit, dum speciosum mentis suae flecti non uolt rigorem.

4. Metellus autem Numidicus propter consimile perseuerantiae genus excepit quoque indignam maiestate ac moribus suis procellam. cum enim animaduerteret quo tenderent Saturnini tribuni pl. funesti conatus quantoque malo rei publicae, nisi his occurreretur, erupturi essent, in exilium quam in legem eius ire maluit. potest aliquis hoc uiro dici constantior, qui ne sententia sua pelleretur, patria, in qua

Par. cum Palicanus homo seditiosus pestiferis blanditiis populum praeripuisset, ita ut consul crearetur, solus restitit. 4. Metellus Numidicus cum animaduerteret quo tenderet Saturnini trib.

2 pallicani *B*, pollacini *b* 3 pestiferi *B'* 8 tribunitia *B* 13 abissent *B* || ac *B*: an *b* || paliganum *B* 14 num *h. l. addidi, post* Palicanum *Kempf* 20 palicano *B*: pollacino *b* 22 fleti *B'*
31 pollacinus *V'*, pallacinus V^2 32 ut concularetur *V* 33 *immo* tenderent

summum dignitatis gradum optinebat, carere sustinuit?

5. Ceterum ut neminem ei praetulerim, ita Q. Scaeuolam augurem merito conparauerim. dispulsis prostratisque inimicorum partibus Sulla occupata urbe senatum armatus coegerat ac summa cupiditate ferebatur ut C. Marius quam celerrime hostis iudicaretur. cuius uoluntati nullo obuiam ire audente solus Scaeuola de hac re interrogatus sententiam dicere noluit. quin etiam truculentius sibi instanti Sullae 'licet' inquit 'mihi agmina militum, quibus curiam circumsedisti, ostentes, licet mortem identidem miniteris, numquam tamen efficies ut propter exiguum senilemque sanguinem meum Marium, a quo urbs et Italia conseruata est, hostem iudicem'.

6. Quid feminae cum contione? si patrius mos seruetur, nihil: sed ubi domestica quies seditionum agitata fluctibus est, priscae consuetudinis auctoritas conuellitur, plusque ualet quod uiolentia cogit quam quod suadet et praecipit uerecundia. itaque te, Sempronia, Ti. et C. Gracchorum soror, uxor Scipionis Aemiliani, non, ut absurde grauissimis uirorum operibus inserens, maligna relatione conprehendam, sed, quia a tribuno plebei producta ad populum in maxima confusione nihil a tuorum amplitudine degenerasti, honorata memoria prosequar. coacta es eo loci consistere, ubi principum ciuitatis perturbari frons solebat, instabat tibi toruo uultu minas profundens amplissima potestas, clamore im-

pl. conatus, solus in exilium † eius leges profugit. 5. Q. Scaeuola augur, L. Sulla de aduersis partibus cogitante, rogatus sententiam dicere noluit. 6. Sempronia, Gracchorum soror, uxor Scipionis Aemiliani, cum se quidam Equitius Semproniae familiae falso adscriberet, iubente populo ut eum oscularetur tamquam filium fratris, reppulit.

9 sententia *B* 10 instanti *cod. Schotti:* intanti *B*, minitanti *b* 19 conuelletur *B'* 21 te∗ sim (sem *corr.*) proniaq. et g. *B* 29 minans *B'*

31 *an* rogitante? 34 familiae] aemiliae *V*

peritae multitudinis obstrepente totum forum acerrimo studio nitebatur ut Equitio, cui Semproniae gentis falsum ius quaerebatur, tamquam filio Tiberii fratris tui osculum dares: tu tamen illum, nescio quibus tenebris protractum portentum, execrabili audacia ad usurpandam alienam propinquitatem tendentem reppulisti.

7. Non indignabuntur lumina nostrae urbis, si inter eorum eximium fulgorem centurionum quoque uirtus spectandam se obtulerit. nam ut humilitas amplitudinem uenerari debet, ita nobilitati fouenda magis quam spernenda bonae indolis nouitas est. an abigi debet † Totius ab horum exemplorum contextu? qui pro Caesaris partibus excubans, Scipionis praesidio interceptus, cum uno modo salus ab eo daretur, si se futurum Cn. Pompei, generi ipsius, militem adfirmasset, ita respondere non dubitauit: 'tibi quidem, Scipio, gratias ago, sed mihi uti ista condicione uitae non est opus'. sine ullis imaginibus nobilem animum!

8. Idem constantiae propositum secutus Maeuius centurio diui Augusti, cum Antoniano bello saepe numero excellentes pugnas edidisset, inprouisis hostium insidiis circumuentus et ad Antonium Alexandriam perductus interrogatusque quidnam de eo statui deberet, 'iugulari me' inquit 'iube, quia non salutis beneficio neque mortis supplicio adduci possum ut aut Caesaris miles *esse* desinam aut tuus incipiam. ceterum quo constantius uitam contempsit, eo facilius impetrauit: Antonius enim uirtuti eius incolumitatem tribuit.

Ext. 1. Conplura huiusce notae Romana exempla superant, sed satietas modo uitanda est: itaque stilo

1 obstrepente *scripsi:* obstreperet *B* (clamor — obstrepens *b*) 2 aequitio *B* 11 nobilitate *B*, a nob. *b*, *em. Pighius* 13 abici *b* || totius *B*, T. Occius *coni. Kempf*, T. Pontius *edd. priores* 21 meuius *uel* menius *dett.*, *om. B in litura* 25 de eo *B corr. e* deo 28 esse *b: om. B, alii post* tuus, *alii utroque loco habent* 33 *fort.* supererant || omni modo *Kellerbauer*

meo ad externa iam delabi permittam. quorum principatum teneat Blassius, cuius constantia nihil pertinacius. Salapiam enim patriam suam praesidio Punico occupatam Romanis cupiens restituere, Dasium, acerrimo studio secum in administratione rei publicae dissidentem et alioquin toto animo Hannibalis amicitiae uacantem, sine quo propositum consilium peragi non poterat, ad idem opus adgrediendum maiore cupiditate quam spe certiore temptare ausus est. qui protinus sermonem eius, adiectis quae et ipsum commendatiorem et inimicum inuisiorem factura uidebantur, Hannibali rettulit. a quo adesse iussi sunt, ut alter crimen probaret, alter defenderet. ceterum *cum* pro tribunali res gereretur et quaestioni illi omnium oculi essent intenti, dum aliud forte citerioris curae negotium tractatur, Blassius uultu dissimulante ac uoce summissa monere Dasium coepit ut Romanorum potius quam Karthaginiensium partes foueret. enimuero tunc ille proclamat se in conspectu ducis aduersus eum sollicitari. quod quia et incredibile existimabatur et ad unius tantum auris penetrauerat et iactabatur ab inimico, ueritas fide caruit. sed non ita multo post Blassii mira constantia Dasium ad se traxit Marcelloque et Salapiam et quingentos Numidas, qui in ea custodiae causa erant, tradidit.

2. Phocion uero, cum Athenienses rem aliter atque ipse suaserat prospere administrassent, adeo perseuerans sententiae suae propugnator extitit, ut in contione laetari quidem se successu eorum, sed consilium tamen suum aliquanto melius fuisse diceret. non enim damnauit quod recte uiderat, quia quod alius male consuluerat bene cesserat, felicius illud existimans, hoc sapientius. et sane blandum animum

1 iam *B corr. e* tam 3 selapiam *in litura B* 14 cum *om. B'* 19 conspectum *B'* 22 ictabatur *B*, dictabatur *b* 24 selapiam *B* 29 perseuerant̃ (*sed* t̃ *in ras.*) *B* (perseuerans *B mg.*) 33 gesserat *B* 34 etiam sane *B*, *em. Kempf coll. 4, 1, Ext. 9. 5, 2, 8. 5, 2, E. 4. 6, 3, 9. 7, 2, 1.*

temeritati casus facit, ubi prauo consilio propitius aspirat, quoque uehementius noceat, insperatius prodest. placidi et misericordes et liberales omnique suauitate temperati mores Phocionis, quos optime profecto consensus omnium bonitatis cognomine decorandos censuit. itaque constantia, quae natura rigidior uidetur, lenis ex mansueto pectore fluxit. Socratis autem uirilitatis robore uallatus animus aliquanto praefractius perseuerantiae exemplum edidit.

3. Vniuersa ciuitas Atheniensium, iniquissimo ac truculentissimo errore instincta, de capite decem praetorum, qui apud Arginussas Lacedaemoniam classem deleuerant, tristem sententiam tulerat. forte tunc eius potestatis Socrates, cuius arbitrio plebei scita ordinarentur, indignum iudicans tot et tam bene meritos ex indigna causa impetu inuidiae abripi, temeritati multitudinis constantiam suam obiecit, maximoque contionis fragore et incitatissimis minis conpulsus non est ut se publicae dementiae auctorem adscriberet. quae oppositu' eius legitima grassari uia prohibita iniusto praetorum cruore manus suas contaminare perseuerauit. nec timuit Socrates ne consternatae patriae undecimus furor mors ipsius existeret.

4. Proximum, etsi non eiusdem splendoris est, at aeque certum constantiae haberi potest experimentum. efficacis operae forensis, fidei non latentis Athenis Ephialtes accusare publice iussus et inter ceteros Demostrati nomen deferre coactus est, cuius

1 casus iacit *B* 2 speratius *B* 4 optime profecto *B additis signis transpositionis* 7 uidetur *B*, *sed* tur *in ras. maiore:* uidebatur *uel* uideretur *dett.* || ex] et *B*, e *b* 8 uallatus *cod. Schotti:* pallatus *B*, palliatus *b* 9 praefractius *B in litura*, praestructius *u. l. in mg. B* 10 ac trucul. *om. B* 12 arginussas *Γ:* arriginussas *B* 16 ex] et *B*, *sed erasum est* 18 mimis *B′*, animis *B mg.* 21 cruore* B 25 at aeque *Kempf:* adeaq. *B*, adeoq. *b*, aeque tamen *Periz.; an Valerius Plautino* adaeque *usus est?* 27 tamen efficacis *b*, cum effic. op. forensis, tum fidei *Pighius; Kempf seiunxit uu.* efficacis — latentis *a sententia antecedente, sed aegre ante* fidei *coniunctio desideratur* 29 demonstranti *B′*

filius erat Demochares, excellentis formae puer, animo eius flagrantissimo inhaerens amore. itaque communis officii sorte truculentus accusator, priuati adfectus condicione miserabilis reus, puerum ad se exorandum quo parcius patris criminibus insisteret uenientem neque repellere neque supplicem genibus suis aduolutum intueri sustinuit, sed operto capite flens et gemens preces expromere passus est nihilominusque sincera fide accusatum Demostratum damnauit. uictoriam nescio laude an tormento maiore partam: quoniam prius quam sontem opprimeret se ipsum uicit Ephialtes.

5. Quem Syracusanus Dio seueritate exempli praegrauat. quibusdam monentibus ut aduersus Heraclidem et Callippum, quorum fidei plurimum credebat, tamquam insidias ei nectentis, cautior esset, respondit uita se malle excedere quam in metu uiolentae mortis amicos inimicis iuxta ponere.

6. Quod sequitur et rei ipsius admiratione et claritate auctoris inlustre. Alexander, Macedonum rex, incluta iam pugna excellentissimis opibus Darei contusis, aestu et itineris feruore in Cilicia percalefactus, Cydno, qui aquae liquore conspicuus Tarson interfluit, corpus suum inmersit. subito deinde ex nimio haustu rigoris obstupefactis neruis ac torpore hebetatis artubus maxima cum exanimatione totius exercitus in oppidum castris propinquum defertur. iacebat aeger Tarsi, inque ualitudine eius aduersa instantis uictoriae spes fluctuabat. itaque conuocati medici

6. Cum Alexander Macedo aeger iaceret et ei Philippus medicus potionem esset daturus, superuenerunt ab Antipatro *Par.* epistulae, ut caueret sibi a Philippo monente: hunc enim

2 fraglantissimo *B'* 8 nihilominus qui *B* 9 demonstratum *B'* 13 diu *B* 14 qui quibusdam *b* ‖ eraclidem *B* 15 calippum *B*ς 17 uiolete *B*, uiolento *b* 18 inimicosq. *b* 21 inclyta *b* 23 tharson *b*, *item 29* tharsi *b* 28 inq. *mg. B:* inqu** *B*, in qua *b*
32 *immo* monentes

adtentissimo consilio salutis remedia circumspiciebant. quorum cum ad unam potionem sententiam direxissent atque eam Philippus medicus suis manibus temperatam Alexandro — erat autem ipsius amicus et comes — porrexisset, a Parmenione missae litterae superueniunt, admonentes ut rex insidias Philippi perinde ac pecunia corrupti a Dareo caueret. quas cum legisset, sine ulla cunctatione medicamentum hausit, ac tum legendas Philippo tradidit. pro quo tam constanti erga amicum iudicio dignissimam a dis inmortalibus mercedem recepit, qui incolumitatis eius praesidium falso interpellari indicio noluerunt.

LIBER QVARTVS.

I. *DE MODERATIONE.*

Transgrediar ad saluberrimam partem animi, moderationem, quae mentes nostras inpotentiae [temeritatis] incursu transuersas ferri non patitur: quo euenit ut reprehensionis morsu sit uacua et laudis quaestu sit opulentissima. itaque effectus suos in claris uiris recognoscat.

1. Atque ut ab incunabulis summi honoris incipiam, P. Valerius, qui populi maiestatem uenerando Publicolae nomen adsecutus est, cum exactis regibus

Par. corruptum a rege Dario potionem temperasse. lectis epistulis Alexander, ut primum petit potionem, legendas eas Philippo tradidit.

1. *DE MODERATIONE.* P. Valerius Publicola cos. cum omnia in se inuidiosa conspiceret, moderatione ad humiliorem

2 sententiae direxissent *Lipsius*, 'quorum *pertinet ad* remedia, *dictum pro* ex quibus remediis' *Foertsch II, 20; ipse tamen malim:* se sententia direxisset 12 iudicio *B′* 15 DE MODERATIONE *om. B* 17 temeritatis *Torrenius glossema esse uidit;* inpotentiae et tem. *b*, impotenti temeritatis *Pighius*, impotentis t. *B mg.* 22 ab *om. B′*

imperii eorum uim uniuersam omniaque insignia sub titulo consulatus in se translata cerneret, inuidiosum magistratus fastigium moderatione ad tolerabilem habitum deduxit, fasces securibus uacuefaciendo et in contione populo summittendo. numerum quoque eorum dimidia ex parte minuit, ultro Sp. Lucretio collega adsumpto, ad quem, quia maior natu erat, priorem fasces transferri iussit. legem etiam comitiis centuriatis tulit, ne quis magistratus ciuem Romanum aduersus prouocationem uerberare aut necare uellet. ita, quo ciuitatis condicio liberior esset, imperium suum paulatim destruxit. quid quod aedes suas diruit, quia excelsiore loco positae instar arcis habere uidebantur, nonne quantum domo inferior, tantum gloria superior euasit?

2. Vix iuuat abire a Publicola, sed uenire ad Furium Camillum libet. cuius tam moderatus ex magna ignominia ad summum imperium transitus fuit, ut, cum praesidium eius ciues capta urbe a Gallis Ardeae exulantis petissent, non prius Veios ad accipiendum exercitum iret quam de dictatura sua omnia sollemni iure acta conperisset. magnificus Camilli Veientanus triumphus, egregia Gallica uictoria, sed ista cunctatio longe admirabilior: multo enim multoque se ipsum quam hostem superare operosius est, nec aduersa praepropera festinatione fugientem nec secunda effuso gaudio adprehendentem.

3. Par Furio moderatione Marcius Rutilus Cen-

habitum deductus est, fasces securibus uacuefaciendo et in *Par.* contione populo summittens, numerum quoque eorum dimidia ex parte minuens, ultro collega Sp. Lucretio sibi adlecto, aedes etiam suas diruens, quae excelsiore parte positae instar arcis habebantur. 2. Camillus urbe capta a Gallis reuocatus non prius ad accipiendum exercitum ire uoluit, quam de dictatura sua omnia sollemni iure acta conperisset. 3. M. Rutilius

6 spurio lucetio (lucretio *mg.*) *B* 13 qui excelsiore *B'* 22 soll. more *Stanger* 28 marcus rutilius *B*, *em. Kempf*

29 est *om. V* 30 populorum mittens *V* 35 Marcius Rutilus *Kempf*

sorinus. iterum enim censor creatus ad contionem populum uocatum quam potuit grauissima oratione corripuit, quod eam potestatem bis sibi detulisset, cuius maiores, quia nimis magna uideretur, tempus coartandum iudicassent. uterque recte, et Censorinus et populus: alter enim ut moderate honores crederent praecepit, alter se moderato credidit.

4. Age, L. Quintius Cincinnatus qualem consulem gessit! cum honorem eius patres conscripti continuare uellent, non solum propter illius egregia opera, sed etiam quod populus eosdem tribunos in proximum annum creare conabatur, quorum neutrum iure fieri poterat, utrumque discussit, senatus simul studium inhibendo et tribunos uerecundiae suae exemplum sequi cogendo: atque unus causa fuit ut amplissimus ordo populusque tutus esset ab iniusti facti reprehensione.

5. Fabius uero Maximus, cum a se quinquies et a patre, auo, proauo maioribusque suis saepe numero consulatum gestum animaduerteret, comitiis, quibus filius eius summo consensu consul creabatur, quam potuit constanter cum populo egit ut aliquando uacationem huius honoris Fabiae genti darent, non quod uirtutibus filii diffideret, erat enim inluster, sed ne maximum imperium in una familia continuaretur. quid hac moderatione efficacius aut ualentius, quae etiam patrios adfectus, qui potentissimi habentur, superauit?

Par. Censorinus iterum censor creatus populum obiurgauit, quod eam potestatem bis sibi detulisset. 4. L. Quintius Cincinnatus cum honorem eius p. c. continuare uellent, quod et populus eosdem tribunos in proximum annum creare destinabat, peregit exemplo suo, ut tribunos sequi se cogeret. 5. Fabius Maximus, cum et ipse quinquies consul esset et *a patre*, auo, maioribusque suis saepe numero consulatum gestum uideret, comitiis, quibus filius eius cos. creabatur, egit cum populo, ut

23 eius h. *P* || daret *P* || quod *B corr. ex* quo, *ut uidetur*
34 a patre *add. Mai*

6. Non defuit maioribus grata mens ad praemia superiori Africano exsoluenda, si quidem maxima eius merita paribus ornamentis decorare conati sunt. uoluerunt illi statuas in comitio, in rostris, in curia, in ipsa denique Iouis optimi maximi cella ponere, uoluerunt imaginem eius triumphali ornatu indutam Capitolinis puluinaribus adplicare, uoluerunt ei continuum per omnes uitae annos consulatum perpetuamque dictaturam tribuere: quorum nihil sibi neque plebiscito dari neque senatus consulto decerni patiendo paene tantum se in recusandis honoribus gessit quantum egerat in emerendis.

Eodem robore mentis causam Hannibalis in senatu protexit, cum eum ciues sui missis legatis tamquam seditiones apud eos mouentem accusarent. adiecit quoque non oportere patres conscriptos se rei publicae Karthaginiensium interponere, altissimaque moderatione alterius saluti consuluit, alterius dignitati, uictoria tenus utriusque hostem egisse contentus.

7. At M. Marcellus, qui primus et Hannibalem uinci et Syracusas capi posse docuit, cum in consulatu eius Siculi de eo questum in urbem uenissent, nec senatum illa de re habuit, quia collega Valerius Laeuinus forte aberat, ne ob id Siculi in querendo timidiores essent, et, ut is rediit, ultro de iis admittendis rettulit querentisque de se patienter sustinuit.

aliquando uacationem eius honoris Fabiae genti daret. 6. Scipio Africanus imagines, statuas, perpetuos consulatus, censuram sibi deferente populo, decerni passus non est. 7. M. Marcellus, cum in consulatu Siculi de eo questum uenissent, et de intromittendis iis primus rettulit et querentes patienter susti- *Par.*

9 nihil *om. B′*, sibi nihil *b* 15 molientem *EF* 22 consulatum *B* 24 illa *Stanger:* ulla *B* || quia — ob id *om. B′, suppletum est in marg.* quia — ne *eraso uocabulo post* ne, *cuius prima littera* s (siculi?) *uidetur fuisse; apparet* ob id *non desiderari* 26 his *B′* || rediit] *sic B* (*non* redit) || de his *B*
29 perpetuas *V*

iussos etiam a Laeuino discedere remanere, ut suae defensioni interessent, coegit, ac deinde utraque parte perorata excedentes curia subsecutus est, quo liberius senatus sententiam ferret. inprobatis quoque eorum querellis supplices et orantes ut ab eo in clientelam reciperentur clementer excepit. super haec Siciliam sortitus eam prouinciam collegae cessit. totiens laudatio Marcelli uariari non potest, quotiens ipse nouis gradibus moderationis aduersus socios usus est.

8. Quam Ti. etiam Gracchus admirabilem se exhibuit! tribunus enim pl. cum ex professo inimicitias cum Africano et Asiatico Scipionibus gereret et Asiaticus iudicatae pecuniae satisdare non posset atque ideo a consule in uincula publica duci iussus esset appellassetque collegium tribunorum, nullo uolente intercedere, secessit a collegis decretumque conposuit. nec quisquam dubitauit quin in eo scribendo ira tinctis aduersus Asiaticum uerbis usurus esset. at is primum iurauit se cum Scipionibus in gratiam non redisse, deinde tale decretum recitauit: cum L. Cornelius Scipio die triumphi sui ante currum actos hostium duces in carcerem coniecerit, indignum et alienum maiestate populi Romani uideri, eodem ipsum duci: itaque id non passurum fieri. libenter tunc opinionem suam populus Romanus a Graccho deceptam cognouit moderationemque eius debita laude prosecutus est.

Par. nuit: ac postea ipse causa perorata uictor legatos clementer excepit. 8. Ti. Gracchus trib. pleb., cum esset inimicus Africano et Gnaeo Scipionibus, et Asiaticus iudicatae pecuniae satisdare non posset atque ideo a consule in carcerem duce-

1 a l. laeuinio *B* 3 ** excedentes *B*, et excedentes *dett.* || quod *B ante rasuram* 7 ea prouincia *CV, cf. ad 1, 5, 4* 11 Ti.] .t. *B* 16 auxilium trib. *Kellerbauer* 17 collegiis *B* 18 quin eo *B′* 19 ira tinctis *Kempf:* irati noctis *B,* iracundis *B mg.* 23 actus *B* 24 et *om. B′* || a maiestate *b* || pop. R.] pr *B in ras. maiore* 25 eodem *B corr. ex* eundem

31 Gnaeo *V, in mg.* asiatico

9. C. quoque Claudius Nero inter cetera praecipuae moderationis exempla numerandus est. Liui Salinatoris in Hasdrubale opprimendo gloriae particeps fuerat. tamen eum triumphantem equo sequi quam triumpho, quem senatus ei aeque decreuerat, uti maluit, quia res in prouincia Salinatoris gesta erat. atqui sine curru triumphauit, eo quidem clarius, quod illius uictoria tantummodo laudabatur, huius etiam moderatio.

10. Ne Africanus quidem posterior nos de se tacere patitur. qui censor cum lustrum conderet inque solitaurilium sacrificio scriba ex publicis tabulis sollemne ei precationis carmen praeiret, quo di immortales ut populi Romani res meliores amplioresque facerent rogabantur, 'satis' inquit 'bonae et magnae sunt: itaque precor ut eas perpetuo incolumis seruent', ac protinus in publicis tabulis ad hunc modum carmen emendari iussit. qua uotorum uerecundia deinceps censores in condendis lustris usi sunt. prudenter enim sensit tunc incrementum Romano imperio petendum fuisse, cum intra septimum lapidem triumphi quaerebantur, maiorem autem totius terrarum orbis partem possidenti ut auidum esse quidquam ultra adpetere, ita abunde felix, si nihil ex eo quod optinebat amitteret.

retur, intercessit. 9. C. Claudius Nero, quamuis Liuii Salinatoris in Hasdrubale opprimendo gloriae particeps fuerat triumphantem equo sequi maluit, cum senatus ei triumphum decreuisset. 10. Scipio Africanus posterior, cum censor conderet lustrum et scriba in sacrificio ex publicis tabulis precationis carmen praeiret, quo dii immortales ut populi Romani res meliores amplioresque facerent rogabantur, 'satis' inquit 'et bonae et magnae sunt: itaque precor ut eas perpetuo in- *Par.*

6 uti *b:* ut *B* 7 atqui sine *nos:* atque is sine *B,* atque ita sine *Kempf* 12 solitaurilium *Kempf:* solitae uiri *B*, solito fieri *D,* solitaurili *Cuiacius* 13 p̃dicationis *B* 15 et bonae *P* 16 incolomes *B* 23 quicquam ultra appetere *b* 24 eo *B in ras.* 27 fuisset *Mai*

Neque alia eius in censura moderatio pro tribunali apparuit. centurias recognoscens equitum, postquam C. Licinium Sacerdotem citatum processisse animaduertit, dixit se scire illum uerbis conceptis peierasse: proinde, si quis eum accusare uellet, usurum testimonio suo. sed nullo ad id negotium accedente 'transduc equum', inquit 'Sacerdos, ac lucrifac censoriam notam, ne ego in tua persona et accusatoris et testis et iudicis partes egisse uidear.'

11. Quod animi temperamentum etiam in Q. Scaeuola, excellentissimo uiro, adnotatum est. testis namque in reum productus, cum id respondisset, quod salutem periclitantis magnopere laesurum uidebatur, discedens adiecit ita sibi credi oportere, si et alii idem adseuerassent, quoniam unius testimonio aliquem cadere pessimi esset exempli. et religioni igitur suae debitam fidem et communi utilitati salubre consilium reddidit.

12. Sentio quos ciues quaeue facta eorum ac dicta quam angusto ambitu orationis amplectar: sed cum magna mihi atque permulta [breuiter] dicenda sint, claritate excellentibus uiris sermo infinitis personis rebusque circumfusus utrumque praestare non potuit. itaque propositi quoque nostri ratio non laudanda sibi omnia, sed recordanda sumpsit. qua-

Par. columis seruent': ac protinus ad hunc modum carmen emendari iussit. — Idem in censura centurias equitum recognoscens, postquam C. Licinium Sacerdotem citatum processisse animaduertit, dixit se scire eum uerbis conceptis peierasse: proinde si quis eum accusare uellet, usurum testimonio suo. sed nullo ad id negotium accedente, 'traduc' inquit 'equum, Sacerdos, ac lucrifac censoriam notam, ne ego in tua persona sim et testis et iudex et accusator et censor'. 11. M. Scaeuola testis in reum productus adiecit, ita sibi credi oportere, si alii

9 testis] *add. in mg. B* et censoris *ex P* 14 cedi *B'* 16 cedere *B*, *em. Periz.* 20 angusto] in congruo *B in litura m. 3* 21 breuiter *inclusi Foertschium secutus* 22 sermo] stilus *l. u. in mg. B*

33 M.] Q. *V in mg.*

propter bona cum uenia duo Metelli, Macedonicus et Numidicus, maxima patriae ornamenta, strictim se narrari patientur.

Acerrime cum Scipione Africano Macedonicus dissenserat, eorumque ab aemulatione uirtutis profecta concitatio ad graues testatasque inimicitias progressa fuerat: sed tamen, cum interemptum Scipionem conclamari audisset, in publicum se proripuit, maestoque uultu et uoce confusa 'concurrite, concurrite', inquit 'ciues, moenia nostrae urbis euersa sunt: Scipioni enim Africano intra suos penates quiescenti nefaria uis allata est'. o rem publicam pariter Africani morte miseram et Macedonici tam humana tamque ciuili lamentatione felicem! eodem enim tempore et quantum amisisset principem et qualem haberet recognouit. idem filios suos monuit ut funebri eius lecto umeros subicerent, atque huic exequiarum illum honorem uocis adiecit, non fore ut postea id officium ab illis maiori uiro praestari posset. ubi illa tot in curia iurgia? ubi tam multae pro rostris altercationes? ubi maximorum ciuium et ducum tantum non togata proelia? omnia nimirum ista praecipua ueneratione prosequenda deleuit moderatio.

13. Numidicus autem Metellus populari factione patria pulsus in Asiam secessit. in qua cum ei forte ludos Trallibus spectanti litterae redditae essent, quibus scriptum erat maximo senatus et populi con-

idem adseuerassent. 12. Metellus Macedonicus cum inimicus *Par.* esset Scipioni Africano ex aemulatione, ut primum audiit eum interemptum, lugubri habitu in publicum desiluit et 'concurrite', inquit 'ciues, concurrite: moenia nostrae urbis euersa sunt': filiosque suos iussit lecto eius umeros subicere, adiecto hoc, non fore ut postea id officium ab his maiori uiro praestari possit. 13. Metellus Numidicus patria pulsus, cum ei forte ludos Trallibus spectanti epistulae essent a senatu mis-

2 patria *B* 3 patiantur *b* 6 concitatio *B:* contentio *dett.* || inimicias pro *B in ras.* 20 ubi tot multae *B, fort.* ubi tot *uel* ubi tot illae 21 tanta *b*

31 nostra *V* 34 *immo* posset 35 tralibus *V*

sensu reditum illi in urbem datum, non e theatro prius abiit quam spectaculum ederetur, non laetitiam suam proxime sedentibus ulla ex parte patefecit, sed summum gaudium intra se continuit. eundem constat pari uultu et exulem fuisse et restitutum. adeo moderationis beneficio medius semper inter secundas et aduersas res animi firmitate uersatus est.

14. Tot familiis in uno genere laudis enumeratis, Porciumne nomen uelut expers huiusce gloriae silentio praetereundumst? negat fieri debere posterior Cato, non paruo summae moderationis fisus indicio. Cypriacam pecuniam maxima cum diligentia et sanctitate in urbem deportauerat. cuius ministerii gratia senatus relationem interponi iubebat, ut praetoriis comitiis extra ordinem ratio eius haberetur. sed ipse id fieri passus non est, iniquum esse adfirmans quod nulli alii tribueretur sibi decerni, ac ne quid in persona sua nouaretur, campestrem experiri temeritatem quam curiae beneficio uti satius esse duxit.

15. Ad externa iam mihi exempla transire conanti M. Bibulus, uir amplissimae dignitatis et summis honoribus functus, manus inicit. qui cum in Syria prouincia moraretur, duos egregiae indolis filios suos a Gabinianis militibus Aegypti occisos cognouit. quorum interfectores ad eum uinctos regina Cleopatra misit, ut grauissimae cladis ultionem arbitrio suo exigeret. at ille oblato beneficio, quo nullum maius lugenti tribui poterat, dolorem moderationi

Par. sae, in quibus reuocabatur, non prius theatro exiit, quam spectaculum perageretur. eundem constat pari uultu et exulem fuisse et restitutum. 14. Porcius Cato ob adsignatam pecuniam Cypriacam, cum eius senatus extra ordinem rationem haberi uellet, non est passus. 15. M. Bibulus, cum in Syria prouincia moraretur, filiis duobus in Aegypto occisis a Gabi-

2 perageretur *P* 9 Porciumne nomen — praetereundumst *nos:* porcium nomen — praetereundum se *B* (silentione praetereundum *Pighius,* praetereundum se negat. negat f. debere *Torr.*) 10 fieri debere *in B punctatum* 12 cypriacam *B*, *sed* cam *in ras.* 19 dixit *B′* 21 uibulus *B′* 24 in Aegypto *P*

cedere coegit, carnificesque sanguinis sui intactos e uestigio ad Cleopatram reduci iussit, dicendo potestatem huius uindictae non suam, sed senatus esse debere.

Ext. 1. Tarentinus Archytas, dum se Pythagorae praeceptis Metaponti penitus inmergit, magno labore longoque tempore solidum opus doctrinae conplexus, postquam in patriam reuertit ac rura sua reuisere coepit, animaduertit neglegentia uilici corrupta et perdita, intuensque male meritum 'sumpsissem' inquit 'a te supplicium, nisi tibi iratus essem': maluit enim inpunitum dimittere quam propter iram iusto grauius punire.

2. Nimis liberalis Archytae moderatio, temperatior Platonis. nām cum aduersus delictum serui uehementius exarsisset, ueritus ne ipse uindictae modum dispicere non posset, Speusippo amico castigationis arbitrium mandauit, deforme sibi futurum existimans, si conmisisset ut parem reprehensionem culpa serui et animaduersio Platonis mereretur.

Quo minus miror quod in Xenocrate discipulo suo tam constanter moderatus fuit. audierat eum de se multa inpie locutum: sine ulla cunctatione criminationem respuit. instabat certo uultu index, causam quaerens cur sibi fides non haberetur: adiecit non esse credibile ut quem tantopere amaret ab eo inuicem non diligeretur. postremo cum ad ius iurandum inimicitias serentis malignitas confugisset, ne

nianis militibus, deditis sibi eis a Cleopatra, dolori suo imperauit, dicens potestatem huius uindictae senatus esse. *Par.*

1. Archytas Tarentinus, dum Pythagorae praeceptis Metaponti penitus intendit, reuersus in patriam cum omnia neglegentia uilici corrupta uidisset, 'punissem' inquit 'male meritum, nisi irascerer'. 2. Plato cum aduersus seruum uehementius exarsisset, Pleusippo amico castigationem eius mandauit.

12 enim *B:* eum *Periz.* 15 aduersus *Pb:* uersus *B* 17 pseusoppo *B*, pleusippo *b* 20 adanimaduersio *B* 27 cum iā (ā *in ras.*) ad *B*, *an* cum etiam ad?

de periurio eius disputaret, adfirmauit numquam Xenocratem illa dicturum fuisse, nisi ea dici expedire sibi iudicasset. non in corpore mortali, sed in arce caelesti et quidem armatum animum eius uitae stationem putes peregisse, humanorum uitiorum incursus a se inuicta pugna repellentem cunctosque uirtutis numeros altitudinis suae sinu clausos custodientem.

3. Nequaquam Platoni litterarum commendatione par Syracusanus Dio, sed quod ad praestandam moderationem adtinuit, uehementioris experimenti. patria pulsus a Dionysio tyranno Megaram petierat. ubi cum Theodorum, principem eius urbis, domi conuenire uellet neque admitteretur, multum diuque ante fores retentus comiti suo 'patienter hoc ferendum est' ait: 'forsitan enim et nos, cum in gradu dignitatis nostrae essemus, aliquid tale fecimus'. qua tranquillitate consilii ipse sibi condicionem exilii placidiorem reddidit.

4. Thrasybulus etiam hoc loci adprehendendus est, qui populum Atheniensem, triginta tyrannorum saeuitia sedes suas relinquere coactum dispersamque et uagam uitam miserabiliter exigentem, animis pariter atque armis confirmatum in patriam reduxit. insignem deinde restitutione libertatis uictoriam clariorem aliquanto moderationis laude fecit: plebei enim scitum interposuit ne qua praeteritarum rerum mentio fieret. haec obliuio, quam Athenienses amne-

Par. 3. Dio nobilis Syracusanus pulsus patria a Dionysio tyranno, cum principem urbis, in quam confugerat, domi conuenire uellet neque admitteretur, 'patienter hoc ferendum est', ait: 'fortasse enim et nos, cum in gradu dignitatis nostrae essemus, aliquid tale fecimus'. 4. Thrasybulus Atheniensis cum expulsis xxx tyrannis ciues in patriam reduxisset, plebiscitum

10 Dio *Pb:* diu *B* 13 thodorum *B'*
29 patria a D. tyranno] acontii pro patria *V*, dionysio tyranno (*sine* patria) *V in mg.*

stian uocant, concussum et labentem ciuitatis statum in pristinum habitum reuocauit.

5. Non minoris admirationis illud. Stasippus Tegeates, hortantibus amicis ut grauem sibi in administratione rei publicae aemulum, sed alioqui probum et ornatum uirum qualibet ratione uel tolleret uel summoueret, negauit se facturum, ne quem in tutela patriae bonus ciuis locum obtineret, malus et inprobus occuparet, seque potius uehementer *ab* aduersario urgueri quam patriam egregio aduocato carere praeoptauit.

6. Pittaci quoque moderatione pectus instructum. qui Alcaeum poetam, et amaritudine odii et uiribus ingenii aduersus se pertinacissime usum, tyrannidem a ciuibus delatam adeptus, tantummodo quid in eo opprimendo posset admonuit.

7. Huius uiri mentio subicit ut de septem sapientium moderatione referam. a piscatoribus in Milesia regione euerriculum trahentibus quidam iactum emerat. extracta deinde magni ponderis aurea Delphica mensa orta controuersia est, illis piscium se capturam uendidisse adfirmantibus, hoc fortunam ductus emisse dicente. qua contentione propter nouitatem rei et magnitudinem pecuniae ad uniuersum ciuitatis eius populum delata, placuit Apollinem Delphicum

proposuit, ne qua praeteritarum rerum mentio fieret. 5. Stasippus Tegeates hortantibus amicis ut grauem sibi in administratione rei publicae aemulum tolleret, negauit se facturum, ne, quem optimus ciuis locum obtineret, eum malus occuparet. 6. Pittacus Mitylenaeorum tyrannus Alcaeum poetam, cum esset adeptus tyrannidem, quid in eo opprimendo posset admonuit. 7. Piscatores Mitylenaei in euerriculo ductam auream

Par

4 sibi *addidi ex P* 7 ne eum quem in tutela *B in litura* (tutelam *dett.*) 9 uehementi *b* || ab *addidi* 15 delatam *dett.*: mytilenae *B in ras. ex P* || tantum modum *B* || eo *add. ex P* 18 melesia *B* (pisc. mitylenaei *P*) 20 deinde *B*, *sed* de *in ras.* 23 se emisse *Torr.* || dicente* *B* || contentione *Periz. et F:* condicione *B*, cognitione *Lips.*

30 alchaeum *V corr. ex* achaeum

consuli cuinam adiudicari mensa deberet. deus respondit illi esse dandam, qui sapientia ceteros praestaret, his uerbis:

τίς σοφίᾳ πρῶτος πάντων? τούτῳ τρίποδ' αὐδῶ.

tum Milesii consensu Thaleti mensam dederunt. ille cessit eam Bianti, Bias Pittaco, is protinus alii, deincepsque per omnium septem sapientium orbem ad ultimum ad Solonem peruenit, qui et titulum amplissimae prudentiae et praemium ad ipsum Apollinem transtulit.

8. Aequum est ut Theopompo quoque, Spartanorum regi, moderationis testimonium reddamus. qui cum primus instituisset ut ephoroe Lacedaemone crearentur, ita regiae potestati oppositi, quemadmodum Romae consulari imperio tribuni pl. sunt obiecti, atque illi cum uxor dixisset id egisse illum ut filiis minorem potestatem relinqueret, 'relinquam', inquit 'sed diuturniorem'. optime quidem: ea enim demum tuta est potentia, quae uiribus suis modum inponit. igitur Theopompus regnum legitimis uinculis constringendo quo longius a licentia retraxit, hoc ad beniuolentiam ciuium propius admouit.

9. Antiochus autem a L. Scipione ultra Taurum montem imperii finibus summotis, cum Asiam prouinciam uicinasque ei gentes amisisset, gratias agere populo Romano non dissimulanter tulit, quod nimis

Par. mensam, consulto Apolline cum iussi essent dare eam sapienti, dederunt Thaleti: ille cessit eam Bianti, hic Pittaco, donec ad Solonem ueniretur, qui eam Apollini dedicauit. 9. Antiochus a L. Scipione ultra Taurum montem imperii finibus submotis

4 ϹΟΦΙΑ ΤΙΡѠΤΟϹΙΤΑΝΤѠΝ ΤΟΥϹΟϹ ΤΡΙΠΠѠΛΑѠΙ *B*, *em. Kempf ex Diodori exc. Vat. 18* 5 Milesii 2 *codd. Pighii*: ille *B*, illi *b* || consenso *B'* 6 eam *BP*: ea *Kempf sic ratus in B' exstare* || uianti *B'* || pitaco *B* 9 proemium *B* 11 aequum ẽ *scripsi*: atq. *B* 13 ephoroe *Vahlen (mus. rhen. XI, 589)*: ephori *B* 14 ita *Vahlen*: ita furae *B*, ita futurae *b*, ut ita forent *ipse olim tentaueram* 15 imperio tr̃p. *B* 22 proprius admonuit *B' corr. m. 1 ut uidetur* 24 summotus *BP*, *em. Periz.*
30 submotus *V*

magna procuratione liberatus modicis regni terminis uteretur. et sane nihil est tam praeclarum aut tam magnificum, quod non moderatione temperari desideret.

II. *QVI EX INIMICITIIS IVNCTI SVNT AMICITIA AVT NECESSITVDINE.*

Quae quoniam multis et claris auctoribus inlustrata est, transgrediamur ad egregium humani animi ab odio ad gratiam deflexum, et quidem eum laeto stilo persequamur. nam si placidum mare ex aspero caelumque ex nubilo serenum hilari aspectu sentitur, si bellum pace mutatum plurimum gaudii adfert, offensarum etiam acerbitas deposita candida relatione celebranda est.

1. M. Aemilius Lepidus, bis consul et pontifex maximus splendorique honorum par uitae grauitate, diutinas ac uehementes inimicitias cum Fuluio Flacco eiusdem amplitudinis uiro gessit. quas, ut simul censores renuntiati sunt, in campo deposuit, existimans non oportere eos priuatis inimicitiis dissidere, qui publice summa iuncti essent potestate. id iudicium animi eius et praesens aetas conprobauit et nobis ueteres annalium scriptores laudandum tradiderunt, 2. sicuti Liui quoque Salinatoris finiendarum simultatium inlustre consilium ignotum posteritati esse noluerunt. Is namque etsi Neronis odio ardens in exilium

gratias agere Romanis coepit, quod se nimis magna procuratione liberatum modicis regni terminis coegissent. *Par.*

1. *QVI EX INIMICITIIS IVNCTI SINT.* M. Aemilius bis cos. et p. m. uehementes inimicitias cum Fuluio Flacco eiusdem ordinis uiro gessit, quas, ut simul censores renunciati sunt, in campo deposuit. 2. Liuius Salinator Neronis odio ar-

1 modicus *B′* 5 SINT *P* 9 et quidem *b:* equidem *B* 12 sic bellum *B ante rasuram* 16 splendoremque *B′* || par uitae *B corr. ex* paruitatae 19 renuntiati *B:* enuntiati *b* 21 publica *b* || id *b:* ad *B* 22 et praes. *b:* ut pr. *B* 23 sicuti *Aldus:* Sexti *B* 26 ardentis *b*

profectus fuerat, testimonio eius praecipue adflictus, tamen postquam eum inde reuocatum ciues collegam illi in consulatu dederunt, et ingenii sui, quod erat acerrimum, et iniuriae, quam grauissimam acceperat, obliuisci sibi imperauit, ne, si dissidente animo consortionem imperii usurpare uoluisset, pertinacem exhibendo inimicum malum consulem ageret. quae quidem mentis ad tranquilliorem habitum inclinatio in aspero ac difficili temporum articulo plurimum salutis urbi atque Italiae attulit, quia pari uirtutis inpetu conisi terribilis Punicas uires contuderunt.

3. Clarum etiam in Africano superiore ac Ti. Graccho depositarum inimicitiarum exemplum, si quidem ad cuius mensae sacra odio dissidentes uenerant, ab ea et amicitia et adfinitate iuncti discesserunt. non contentus enim Scipio auctore senatu in Capitolio Iouis epulo cum Graccho concordiam communicasse, filiam quoque ei Corneliam protinus ibi despondit.

4. Sed huiusce generis humanitas etiam in M. Cicerone praecipua apparuit. Aulum namque Gabinium repetundarum reum summo studio defendit, qui eum in consulatu suo urbe expulerat, idemque P. Vatinium dignitati suae semper infestum duobus publicis iudiciis tutatus est, ut sine ullo crimine leuitatis, ita cum aliqua laude, quia speciosius aliquanto iniuriae beneficio uincuntur quam mutui odii pertinacia pensantur.

Par. dens, propter quem exulauerat, pariter cos. creatus deposuit simultates. 3. Scipio, ut diximus, post intercessionem Ti. Gracchi depositis inimicitiis, protinus filiam ei suam Corneliam despondit. 4. M. Cicero A. Gabinium repetundarum reum summo studio defendit, qui eum in consulatu suo urbe expulerat. idem P. Vatinium dignitati suae semper infestum duobus

6 pertinacẽ|se *B corr. ex* pertina|cem 17 concordans *b* 18 quoq. ei suam *B in ras.* 22 reputandarum *B′* 27 beneficio *FV:* beneficiis *B, sed* iis *in ras. m. 3*

5. Ciceronis autem factum adeo uisum est probabile, ut imitari id ne inimicissimus quidem illi P. Pulcher dubitauerit. qui incesti crimine a tribus Lentulis accusatus, unum ex his ambitus reum patrocinio suo protexit atque in animum induxit, et iudices et praetorem et Vestae aedem intuens, amicum Lentulo agere, inter quae ille salutem eius foedo crimine obruere cupiens hostili uoce perorauerat.

6. Caninius autem Gallus reum pariter atque accusatorem admirabilem egit, et C. Antonii, quem damnauerat, filiam in matrimonium ducendo et M. Colonium, a quo damnatus fuerat, rerum suarum procuratorem habendo.

7. Caeli uero Rufi ut uita inquinata, ita misericordia, quam Q. Pompeio praestitit, probanda. cui a se publica quaestione prostrato cum mater Cornelia fidei commissa praedia non redderet atque iste auxilium suum litteris inplorasset, pertinacissime absenti adfuit. recitauit etiam eius epistolam iudicio ultimae necessitatis indicem, qua impiam Corneliae auaritiam subuertit: factum propter eximiam humanitatem ne sub Caelio quidem auctore repudiandum.

III. *DE ABSTINENTIA ET CONTINENTIA.*

Magna cura praecipuoque studio referendum est quantopere libidinis et auaritiae furori similis impetus ab inlustrium uirorum pectoribus consilio ac ratione summoti sint, quia ii demum penates, ea ciuitas, id regnum aeterno in gradu facile steterit, ubi minimum uirium ueneris pecuniaeque cupido sibi

publicis iudiciis tutatus est. 6. Caninius Gallus C. Antonii, quem reum fecerat, filiam duxit. idem Valerium Maximum, a quo damnatus fuerat, procuratorem rerum suarum habuit. *Par.*

3 incesti *B*, *sed* esti *in ras.* 5 iud. *B:* iudicem *dett.* || praetorum *B'* 11 m* colonium *B*, Valerium Maximum *P* 15 q. *B in ras.* || a se *B:* a senatu *l. u. in B mg.* 16 mater cornelia *B mg.:* matre (matri *b*) corneliae *B* 17 iste] ita *B*
30 . C . Annius *V*

uindicauerit. nam quo istae generis humani certissimae pestes penetrarunt, iniuria dominatur, infamia flagrat, † linguis: contrarios his tam diris uitiis mores commemoremus.

1. Quartum et uicesimum annum agens Scipio, cum in Hispania Karthagine oppressa maioris Karthaginis capiendae sumpsisset auspicia, multosque obsides, quos in ea urbe Poeni clausos habuerant, in suam potestatem redegisset, eximiae inter eos formae uirginem aetatis adultae et iuuenis et caelebs et uictor, postquam comperit inlustri loco inter Celtiberos natam nobilissimoque gentis eius Indibili desponsam, arcessitis parentibus et sponso inuiolatam tradidit. aurum quoque, quod pro redemptione puellae allatum erat, summae dotis adiecit. qua continentia ac munificentia Indibilis obligatus Celtiberorum animos Romanis adplicando meritis eius debitam gratiam rettulit.

2. Verum ut huius uiri abstinentiae testis Hispania, ita M. Catonis Epiros, Achaia, Cyclades insulae, maritima pars Asiae, prouincia Cypros. unde cum pecuniae deportandae ministerium sustineret, tam auersum animum ab omni uenere quam a lucro habuit, in maxima utriusque intemperantiae materia uersatus. nam et regiae diuitiae potestate ipsius continebantur et fertilissimae deliciarum tot Graeciae

Par. 1. *DE ABSTINENTIA.* Scipio xxIIII annum agens cum in Hispania Carthaginem cepisset, eximiae inter captiuas pulchritudinis puellam nobilem cognouit Indebili cuidam Celtibero desponsam. itaque arcessitis parentibus et sponso inuiolatam tradidit, auro etiam, quod pro redemptione puellae acceperat, summae dotis adiecto: qua abstinentia animos Celti-

1 quos *B* 2 in eis iniuria *b*, ibi ini. *Torr.* 3 linguis *B:* quibus relictis *b*, libentius *Foertsch; uidetur potius uerbum aliquod, uelut* peccatur *uel* non parcitur, *intercidisse* 12 indebili *b* || disponsam *B* 19 testis inhispania *B* 24 materia∗ *B* 26 ∗graecia∗ *B′* (*hinc in mg.* tota *pro* tot), graeciae *b*, *fort.* p graeciam

29 indeuili quidam *V* 31 auro — obligauit *om. Mai*

urbes necessaria totius nauigationis deuerticula erant. atque id Munatius Rufus Cypriacae expeditionis fidus comes scriptis suis significat. cuius testimonium non amplector: proprio enim argumento laus ista nititur, quoniam ex eodem naturae utero et continentia nata est et Cato.

3. Drusum etiam Germanicum, eximiam Claudiae familiae gloriam patriaeque rarum ornamentum, et quod super omnia est, operum suorum pro habitu aetatis magnitudine uitrico pariter ac fratri Augustis, duobus rei publicae diuinis oculis, mirifice respondentem, constitit usum ueneris intra coniugis caritatem clausum tenuisse. Antonia quoque, femina laudibus uirilem familiae suae claritatem supergressa, amorem mariti egregia fide pensauit, quae post eius excessum forma *et* aetate florens concubitum socrus pro coniugio habuit, in eodemque toro alterius adulescentiae uigor extinctus est, alterius uiduitatis experientia consenuit. hoc cubiculum talibus experimentis summam inponat.

4. Deinceps et iis uacemus, quorum animus aliquo in momento ponendo pecuniam numquam uacauit. Cn. Marcius, patriciae gentis adulescens, Anci regis clara progenies, cui Corioli, Volscorum oppidum, capti suum cognomen adiecerunt, cum editis conspicuae fortitudinis operibus a Postumo Cominio consule accurata oratione apud milites laudatus, omnibus donis militaribus et agri centum iugeribus et decem captiuorum electione et totidem ornatis equis, centenario boum grege argentoque, quantum

berorum obligauit. 4. Cn. Marcius, Anci regis progenies, editis in bello conspicuae fortitudinis operibus, cum a Postumo Cominio cos. laudatus donis militaribus, captiuis, argento dona- *Par.*

10 Augustis *Pighius:* augusto *B* 16 et *om. B* || concubitum *Foertsch (I, 15):* cuitum *B,* coitum *b,* conuictum *Kempf,* cubiculum *dett.* 21 et *om. B in ras.* || his *B* 22 ponendi *B, em. Vorstius* 25 capti suum *B mg. et Lipsius:* captiuum *B,* captum *b*
32 postumio *V* || cuminio *V'*

sustinere ualuisset, donaretur, nihil ex his praeter unius hospitis captiui salutem equumque, quo in acie uteretur, accipere uoluit. qua tam circumspecta animi moderatione nescias utrum maiore cum laude praemia elegerit an reiecerit.

5. M'. autem Curius, exactissima norma Romanae frugalitatis idemque fortitudinis perfectissimum specimen, Samnitium legatis agresti se in scamno adsidentem foco eque ligneo catillo cenantem — quales epulas apparatus indicio est — spectandum praebuit. ille enim Samnitium diuitias contempsit, Samnites eius paupertatem mirati sunt. nam cum ad eum magnum pondus auri publice missum attulissent, benignis uerbis inuitatus ut eo uti uellet, uultum risu soluit et protinus 'superuacuae', inquit 'ne dicam ineptae legationis ministri, narrate Samnitibus M'. Curium malle locupletibus imperare quam ipsum fieri locupletem, atque istud ut pretiosum, ita malo hominum excogitatum munus refertote, et mementote me nec acie uinci nec pecunia corrumpi posse'.

Idem cum Italia Pyrrum regem exegisset, nihil omnino ex praeda regia, qua exercitum urbemque ditauerat, adtigit. decretis etiam a senatu septenis iugeribus agri populo, sibi autem quinquaginta, popularis adsignationis modum non excessit, parum idoneum rei publicae ciuem existimans qui eo, quod reliquis tribueretur, contentus non esset.

Par. retur, nihil ex his praeter unius hospitis captiui salutem equumque, quo in acie uteretur, accepit. 5. M'. Curius, cum ad eum Samnites aurum adtulissent donaturi, 'malo' inquit 'locupletibus imperare quam ipse fieri locuples'. — Idem post fugam Pyrrhi, cum sibi dari uideret iugera quinquaginta, ceteris septena, 'parum' inquit 'idoneus ciuis est, qui eo quod

2 salutem — quo *B in ras.* 3 utetur *B* 6 M. *B, corr. Torr.* 7 perfectissimum *D:* perspectissimum *B* 9 aeque *B* ‖ catillino *B'* 14 uellet ** *B*, uellet et *dett.* 15 et *om. B* 17 maurium *B corr. in* ma. curium 23 a *om. B'* 27 est *B*

29 M. *V*

6. Idem sensit Fabricius Luscinus, honoribus et auctoritate omni ciuitate temporibus suis maior, censu par unicuique pauperrimo, qui a Samnitibus, quos uniuersos in clientela habebat, $\overline{x}$ aeris et quinque pondo argenti et decem seruos sibi missos in Samnium remisit, continentiae suae beneficio sine pecunia praediues, sine usu familiae abunde comitatus, quia locupletem illum faciebat non multa possidere, sed modica desiderare. ergo domus eius quemadmodum aere et argento et mancipiis Samnitium uacua, ita gloria ex iis parta referta fuit. consentanea repudiatis donis Fabricii uota extiterunt. legatus enim ad Pyrrum profectus, cum apud eum Cineam Thessalum narrantem audisset quendam Athenis esse clarum sapientia, suadentem ne quid aliud homines quam uoluptatis causa facere uellent, pro monstro eam uocem accepit continuoque Pyrro et Samnitibus istam sapientiam deprecatus est. licet Athenae doctrina sua glorientur, uir tamen prudens Fabricii detestationem quam Epicuri maluerit praecepta. quod euentus quoque indicauit. nam quae urbs [cum] uoluptati plurimum tribuit, imperium maximum amisit: quae labore delectata est, occupauit, et illa libertatem tueri non ualuit, haec etiam donare potuit.

reliquis tribuitur, contentus non est'. 6. Fabricius Luscinus missum sibi aurum a Samnitibus et decem seruos ad ministe- *Par.* rium, cum muneribus reuerti iussit. idem missus ad Pyrrhum legatus, cum audisset Cynean Thessalum narrantem, esse quemdam Athenis sapientem, qui diceret summum bonum uo-

1 luscinus *b*: lucinus *B* 2 ciuitati *B*, *an* ciui? 4 $\overline{x}$ (*i. e.* decem milia) *I. F. Gronouius*: x *B* 5 et decem *P*: totidem *B* et totidem ς *inepte* 10 samnium *B'* 11 ex iis *b*: ex is *B*, ex his contemptis ς, ex his spretis *malebat Kempf; at u. Foertsch II, 21* 13 cum *om. B in ras.* || chyneam *B* 14 quendam atheniensem sed clarum *B*, *cf. P* 16 uocem eius *P* 20 maluit *B*, *em. Periz.*, *cf. Ruhnk. ad Vell. II, 49, 4* 21 iudicauit *B'* || nam quae urbs *edd. uett.*: namq. urbs cum *B*
25 luscinius *V*

7. Curi et Fabrici Q. Tuberonem cognomine Catum discipulum fuisse merito quis existimauerit. cui consulatum gerenti cum Aetolorum gens omnis usus uasa argentea magno pondere et exquisita arte fabricata per legatos misisset, qui superiore tempore gratulandi causa ad eum profecti rettulerant fictilia se in eius mensa [uasa] uidisse, monitos ne continentiae quasi paupertati succurrendum putarent, cum suis sarcinis abire iussit. quam bene Aetolicis domestica praetulerat, si frugalitatis eius exemplum posterior aetas sequi uoluisset! nunc quo uentum est? a seruis impetrari uix potest ne eam supellectilem fastidiant, qua tunc consul uti non erubuit.

8. At Perse rege deuicto Paulus, cum Macedonicis opibus ueterem atque hereditariam urbis nostrae paupertatem eo usque satiasset, ut illo tempore primum populus Romanus tributi praestandi onere se liberaret, penates suos nulla ex parte locupletiores fecit, praeclare secum actum existimans, quod ex illa uictoria alii pecuniam, ipse gloriam occupasset.

9. Atque huic animi eius iudicio Q. Fabius Gurges, N. Fabius Pictor, Q. Ogulnius subscripserunt. qui legati ad Ptolemaeum regem missi munera, quae

Par. luptatem, pro monstro uocem eius accepit. 7. Q. Tubero cos., cum ei gens Aetolorum omnis usus uasa argentea misisset, quod se legati rettulerant fictilia in eius mensa uidisse, exemplo Fabricii remisit. 8. Paulus cos. Perse rege deuicto, cum Macedonicis opibus urbem replesset, nulla ex eis penates suos locupletauit. 9. Q. Fabius Gurges, Cn. Fabius Pictor, Q. Ogulnius dona, quae priuatim a Ptolemaeo acceperant, in aerarium

1 fabricii *B* || Catum] gentilium *B*, gatilium *b*, *fort.* Catum Aelium; *u. Plin. N. H. 33, 11, § 142* 2 meritae (?) *B* 4 pondore *B* 6 retulerant *B* 7 uasa *iam Perizonio suspectum om. P* 10 emplum *B* 12 superlectilem *B* 13 consul uti *b:* consulti *B* 14 perseo rege *B* 18 liberarit *Periz.* 21 q. *B in ras.* || gurges ******* pictor *B, in ras. ex Paride add.* gn. fabius, *praeterea mg. habet praen.* numerius 22 q*** *B* || ogolnius *B*, ugolnius *b* 23 legati * ptolomeo rege (regi *corr.*) *B*
29 Cn.] *immo* N. || ugulnius *V*

ab eo priuatim acceperant, in aerarium, et quidem prius quam ad senatum legationem referrent, detulerunt, scilicet de publico ministerio nihil cuiquam praeter laudem bene administrati officii accedere debere iudicantes. iam illud humanitatis senatus et attentae maiorum disciplinae indicium est: data sunt enim legatis quae in aerarium reposuerant non solum patrum conscriptorum decreto, sed etiam populi permissu; * * legata quaestores prompta uni cuique distribuerunt. ita in isdem Ptolemaei liberalitas, legatorum abstinentia, senatus ac populi aequitas debitam probabilis facti portionem obtinuit.

10. Fabiorum et Ogulni continentiae Calpurnium Pisonem in consimili genere laudis aemulum fuisse res ipsa documento est. consul graui fugitiuorum bello a se liberata Sicilia eos, quorum praecipua opera usus fuerat, imperatorio more donis prosequebatur. inter quos filium suum aliquot locis proeliatum fortissime titulo trium librarum aureae coronae decorauit, praefatus non oportere a magistratu e publica pecunia erogari quod in ipsius domum rediturum esset, tantumque ponderis se testamento adulescenti legaturum promisit, ut honorem publice a duce, pretium priuatim a patre reciperet.

11. Age, si quis hoc saeculo uir inluster pellibus haedinis pro stragulis utatur tribusque seruis comitatus Hispaniam regat et quingentorum assium sumptu transmarinam prouinciam petat, eodem cibo eodemque uino quo nautae uti contentus sit, nonne miserabilis existimetur? atqui ista patientissime superior

Par. priusquam ad senatum legationem referrent detulerunt: quae ipsa rursus senatus consulto sunt diuisa legatis. 11. Cato censorius missus in Hispaniam haedinis pellibus pro stragulis usus est, et quingentorum assium sumptu contentus fuit, tribus seruis se comitantibus: eodem uino quo nautae usus est.

9 ******** legata *B*, eaque legatis *b*, lege data *Foertsch* || prompte *b* 10 tholomei *B* 27 sumptum *B*, *sed corr. m. 1* 30 atq. ista *B*

34 contemptus *V*

Cato tolerauit, quia illum grata frugalitatis consuetudo in hoc genere uitae cum summa dulcedine continebat.

12. Multum a prisca continentia spatio annorum posterior Cato descendit, utpote in ciuitate iam diuite et lautitia gaudente natus. is tamen, cum bellis ciuilibus interesset, filium secum trahens duodecim seruos habuit, numero plures quam superior, temporum diuersis moribus pauciores.

13. Exultat animus maximorum uirorum memoriam percurrens. Scipio Aemilianus post duos inclytos consulatus totidemque suae praecipuae gloriae triumphos septem seruis sequentibus officio legationis functus est. et, puto, Karthaginis ac Numantiae spoliis conparare plures potuerat, nisi operum suorum ad se laudem, manubias ad patriam redundare maluisset. itaque, cum per socios et exteras gentes iter faceret, non mancipia eius, sed uictoriae enumerabantur, nec quantum auri et argenti, sed quantum amplitudinis pondus secum ferret aestimabatur.

14. Continentia uero etiam in uniuersae plebis animis saepe numero cognita est, sed abunde erit ex his duo exempla longe inter se distantium saeculorum rettulisse. Pyrrus, impetus sui terrore soluto ac iam Epiroticis armis languentibus, beniuolentiam populi Romani mercari, quia uirtutem debilitare nequiuerat, cupiens, paene totum regiarum opum apparatum in urbem nostram transtulerat. ceterum cum et magni pretii et uarii generis a legatis eius tam uirorum quam feminarum apta usui munera circa domos

Par. 12. Porcius Cato posterior, bello ciuili filium secum ducens, duodecim seruos habuit, numero plures quam superior, temporum diuersis moribus pauciores. 13. Scipio Aemilianus post duos consulatus ac totidem triumphos septem seruis sequentibus officio legationis functus est. 14. Pyrrhus uiribus fractis cum ad opes suas confugisset, misit per legatos tam uirorum

2 cum *b:* con *B* 4 spatium *B′* 6 is tamen cum *B in ras.* 12 praecipue *Periz.* 21 in uniuersae *b:* in uers** (in uersis?) *B*

ferrentur, nulla cuiquam dono ianua patuit, Tarentinaeque petulantiae animosus magis quam efficax defensor haud scio maiore cum gloria huius urbis moribus *an moenibus* repulsus sit.

In illa quoque procella, quam C. Marius et L. Cinna rei publicae inflixerant, abstinentia populi Romani mirifica conspecta est. nam cum a se proscriptorum penates uulgi manibus diripiendos obiecissent, inueniri nemo potuit, qui ciuili luctu praedam peteret: unus enim quisque se ab his perinde ac si a sacris aedibus abstinuit. quae quidem tam misericors continentia plebis tacitum crudelium uictorum conuicium fuit.

Ext. 1. Ac ne eiusdem laudis commemorationem externis inuideamus, Pericles Atheniensium princeps, cum tragoediarum scriptorem Sophoclea in praetura collegam haberet atque is publico officio una districtus pueri ingenui praetereuntis formam inpensioribus uerbis laudasset, intemperantiam eius increpans dixit praetoris non solum manus a pecuniae lucro, sed etiam oculos a libidinoso aspectu continentis esse debere.

2. Sophocles autem aetate iam senior, cum ab eo quidam quaereret an etiam nunc rebus ueneriis ute-

quam feminarum apta usibus munera: nulla tamen domus legatis aditu patuit.

Par.

1. Pericles Atheniensis, cum haberet in praetura collegam Sophoclea tragoediarum scriptorem, atque is publico officio districtus pueri ingenui praetereuntis formam laudaret, Pericles intemperantiam eius increpans dixit, praetoris non solum a pecuniae lucro manus, sed etiam oculos a libidinoso aspectu

4 moribus an moenibus *scripsi:* moribus moribus *B,* armis an moribus *b* 6 rep. *B'* 10 enim quisque *B additis signis transpositionis* || ac si ** *B* 16 scribtorem *B'* || sophoclea *B mg.:* sophocle* *B,* sophoclē *b* || praetura* *B* 17 at*is *B add.* q.; *s. l.* 19 eius] ei: *(sic) B* 23 Sophocles *B in ras.* 24 ueneris *B'*

27 collegam *om. V*

retur, 'di meliora!' inquit 'libenter enim istinc tamquam ex aliqua furiosa profugi dominatione'.

3. Aeque abstinentis senectae Xenocraten fuisse accepimus: cuius opinionis non parua fides erit narratio, quae sequetur. In peruigilio Phryne, nobile Athenis scortum, iuxta eum uino grauem accubuit, pignore cum quibusdam iuuenibus posito an temperantiam eius corrumpere posset. quam nec tactu nec sermone aspernatus, quoad uoluerat in sinu suo moratam, propositi inritam dimisit. factum sapientia inbuti animi abstinens, sed meretriculae quoque dictum perquam facetum. deridentibus enim se adulescentibus, quod tam formosa tamque elegans poti senis animum inlecebris pellicere non potuisset, pactumque uictoriae pretium flagitantibus, de homine se cum iis, non de statua pignus posuisse respondit. potestne haec Xenocratis continentia a quoquam magis uere magisque proprie demonstrari quam ab ipsa meretricula expressa est? Phryne pulchritudine sua nulla parte constantissimam eius abstinentiam labefecit: quid? rex Alexander diuitiis quatere potuit? ab illo quoque statuam et quidem aeque frustra temptatam putes. legatos ad eum cum aliquot talentis miserat. quos in academiam perductos solito sibi, id est modico apparatu et admodum paruulis copiis excepit. postero die interrogantibus cuinam adnumerari pecuniam uellet, 'quid? uos' inquit 'hesterna cena non intellexistis ea me non indigere?' ita rex philosophi amicitiam emere uoluit, philosophus regi suam uendere noluit.

Par. continentes esse debere. 3. Xenocrates in peruigilio grauis uino, cum iuxta eum data opera scortum quod erat Athenis speciosissimum accubuisset, nec tactu nec sermone aspernatus

2 ex aqua *B'* 5 sequetur *B, sed* etur *in ras.* || phyrne *B, item u. 19* 7 an *B:* ni *Pithoeus* 9 morã *B*, morari *b* 13 quod tam *Γ:* tãq. *B*, quia tam ς || formosam *B* 14 pelicere *B'* 16 his *B* 17 potesne *B* 22 statuam equidem *B*

4. Alexander uero, cognomen inuicti adsecutus, continentiam Diogenis cynici uincere non potuit. ad quem cum in sole sedentem accessisset hortareturque ut, si qua praestari sibi uellet, indicaret, quemadmodum erat in crepidine conlocatus, sordidae appellationis sed robustae uir praestantiae, 'mox' inquit 'de ceteris, interim uelim a sole mihi non obstes'. quibus uerbis illa nimirum inhaesit sententia: Alexander Diogenen gradu suo diuitiis pellere temptat, celerius Dareum armis.

Idem Syracusis, cum holera ei lauanti Aristippus dixisset, 'si Dionysium adulari uelles, ista non esses', 'immo', inquit 'si tu haec esse uelles, non adularere Dionysium'.

IIII. *DE PAVPERTATE.*

Maxima ornamenta esse matronis liberos, apud Pomponium Rufum collectorum libro * sic inuenimus: Cornelia Gracchorum mater, cum Campana matrona apud illam hospita ornamenta sua pulcherrima illius saeculi ostenderet, traxit eam sermone, *dum* e schola redirent liberi, et 'haec' inquit 'ornamenta sunt mea'. omnia nimirum habet qui nihil concupiscit, eo quidem certius quam *qui* cuncta pos-

propositi inritum dimisit. 4. Alexander cum ad Diogenem cynicum in sole sedentem accessisset hortareturque ut si qua sibi praestari uellet indicaret, 'uelim mihi' inquit 'a sole non obstes'. — Diogenes cynicus Syracusis cum holere uesceretur, Aristippus dixit: 'si adulareris, ista non esses': 'immo', inquit 'si tu haec esses, Dionysio non adulareris'. *Par.*

8 illa nimium *B* 12 adulare *B'* 13 haec *P:* ista *B* || adulare *B corr. m. 1 ut uidetur*, adulareris *P* 17 librorum *B; in syllaba* rum *numerum* III *uel* VIII *latere recte uidit Kempf* || inueniemus *B* 18 corneliam gracchorum matrem cum campanam matronam *B'* 19 sua* (suas?) *B* 20 sermone dum *dett.:* sermone* (*add. s. l. m. 3* quousque) *B* 23 qui *om. B'*, quo (*immo* quo magis) tuta possidet *Periz.*

24 inritum demisit *V'*, irritam dimisit *V corr.* 28 inquit *om. V*

sidet, quia dominium rerum conlabi solet, bonae mentis usurpatio nullum tristioris fortunae recipit incursum. itaque quorsum attinet aut diuitias in prima felicitatis parte aut paupertatem in ultimo miseriarum statu ponere, cum et illarum frons hilaris multis intus amaritudinibus sit referta et huius horridior aspectus solidis et certis bonis abundet? quod melius personis quam uerbis repraesentabitur.

1. Regio imperio propter nimiam Tarquinii superbiam finito consulatus initium Valerius Publicola cum Iunio Bruto auspicatus est. idemque postea tres consulatus acceptissimos populo Romano gessit et plurimorum ac maximorum operum praetexto titulum imaginum suarum amplificauit, cum interim fastorum illud columen patrimonio ne ad exequiarum quidem inpensam sufficiente decessit, ideoque publica pecunia ductae sunt. non adtinet ulteriore disputatione tanti uiri paupertatem scrutari: abunde enim patet quid uiuus possederit, cui mortuo lectus funebris et rogus defuit.

2. Quantae amplitudinis Menenium Agrippam fuisse arbitremur, quem senatus et plebs pacis inter se faciendae auctorem legit? quantae scilicet esse debuit arbiter publicae salutis. hic nisi a populo conlatis in capita sextantibus funeratus esset — ita pecuniae inops decessit —, sepulturae honore caruisset. uerum idcirco perniciosa seditione diuidua ciuitas manibus Agrippae in unum contrahi uoluit, quia eas pauperes quidem, sed sanctas animaduerterat. cuius ut superstitis *aes* nullum fuit, quod in censum deferretur, ita extincti hodieque amplissimum est patrimonium Romana concordia.

Par. 1. *DE PAVPERTATE.* Valerius Poplicola cos. tam exiguae fuit facultatis, ut ne quidem exsequiis relictus sumptus sufficeret. 2. Menenius Agrippa sextantibus a populo conlatis

22 in se *B* 26 decessit ut *B; deleuimus* ut *correcta uerborum distinctione cf. p. 204, 29* 30 aes *addidimus* || censo *b* 31 ita** *B* || hodieque *B corr. ex* odio quae; *an* hodie quoque?

3. In Gai uero Fabrici et Q. Aemili Papi principum saeculi sui domibus argentum fuisse confitear oportet. uterque enim patellam deorum et salinum habuit, sed eo lautius Fabricius, quod patellam suam corneo pediculo sustineri uoluit. Papus quoque satis animose, qui cum hereditatis nomine ea accepisset, religionis causa abalienanda non putauit.

4. Illi etiam praediuites, qui ab aratro arcessebantur, ut consules fierent, uoluptatis causa sterile atque aestuosissimum Pupiniae solum uersabant, deliciarumque gratia uastissimas glaebas plurimo cum sudore dissipabant. immo uero, quos pericula rei publicae imperatores adserebant, angustiae rei familiaris — quid cesso proprium nomen ueritati reddere? — bubulcos fieri cogebant.

5. Atilium autem, qui ad eum arcessendum a senatu missi erant ad imperium populi Romani suscipiendum, semen spargentem uiderunt. sed illae rustico opere adtritae manus salutem publicam stabilierunt, ingentes hostium copias pessum dederunt, quaeque modo arantium boum iugum rexerant, triumphalis currus habenas retinuerunt, nec fuit his rubor eburneo scipione deposito agrestem stiuam aratri repetere. potest pauperes consolari Atilius, sed multo magis docere locupletes, quam non sit necessaria solidae laudis cupidini anxia diuitiarum conparatio.

6. Eiusdem nominis et sanguinis Atilius Regulus, primi Punici belli *qua* gloria, qua clades maxima,

funeratus est. 3. C. Fabricius cum haberet patellam argenteam, eam tamen corneo pediculo sustineri uoluit. 5. Atilius ad consulatum ab aratro arcessitus est. 6. Atilius Regulus *Par.*

1 in gai *(partim in ras.)* uero fabriccii et q. aemilii *B* 3 eorum *b* 5 peduculo *B′* || sustinere *B* 6 nominis *B* 7 abaligenandā *B* 9 sterilem *B* 10 puppiniae *B*, pupinae *b* 11 grati *B* || glebas *B* 18 semen aspergentem *B*, semina spargentem ς; *at u. Cic. p. Rosc. Am.* § *50 et Vahlen mus. rhen. XI, p. 589 not.* 22 robur *B* 23 aestiuam *B* 24 pauperum *B*, *uera lectio est in mg.* 26 cupidonimis (o nimis *m. 3 in ras.*) || anxia *B* 28 qua gloria *cod. Andr. Schotti:* qua *om. B*

cum in Africa insolentissimae Karthaginis opes crebris uictoriis contunderet ac prorogatum sibi ob bene gestas res in proximum annum imperium cognosset, consulibus scripsit uilicum in agello, quem septem iugerum in Pupinia habebat, mortuum esse, occasionemque nanctum mercennarium amoto inde rustico instrumento discessisse, ideoque petere ut sibi successor mitteretur, ne deserto agro non esset unde uxor ac liberi sui alerentur. quae postquam senatus a consulibus accepit, et agrum Atili ilico colendum locari et alimenta coniugi eius ac liberis praeberi resque, quas amiserat, redimi publice iussit. tanti aerario nostro uirtutis Atilianae exemplum, quo omnis aetas Romana gloriabitur, stetit.

7. Aeque magna latifundia L. Quinti Cincinnati fuerunt. septem enim iugera agri possedit, ex iisque tria, quae pro amico ad aerarium obsignauerat, multae nomine amisit. poenam quoque pro filio Caesone, quod ad causam dicendam non occurrisset, huius agelli reditu soluit. et tamen ei quattuor iugera aranti non solum dignitas patris familiae constitit, sed etiam dictatura delata est. anguste se habitare nunc putat cuius domus tantum patet quantum Cincinnati rura patuerunt.

8. Quid Aelia familia, quam locuples! sedecim

Par. cum prorogatum sibi ob bene gestas res cognouisset imperium, scripsit consulibus uilicum, quem in agello septem iugerum in Pupinia habebat, mortuum esse, ideoque petere ut sibi successor mitteretur, ne deserto agro non esset unde uxor ac liberi alerentur. quae ut cognouit senatus, publice agrum eius coli iussit. 7. Cincinnatus cum septem iugerum agrum araret, tria iugera ex his pro amico ad aerarium subsignata amisit. 8. Aelii sedecim eodem tempore fuerunt contenti una domun-

10 atilii *DΓ:* adili *B,* aedili *b* 12 resque *corr. ex* isque *B* 17 *fort.* subsignauerat, *u. P et Dirksen Man. Latin. p. 920* 23 patet *B in ras.*

28 papinia *V* 30 agrum eius coli *Mai:* rerum cum magis *V* 32 subsignata amisit *nos:* subsignanda misit *V*

eodem tempore Aeli fuerunt, quibus una domuncula erat eodem loci, quo nunc sunt Mariana monumenta, et unus in agro Veiente fundus, minus multos cultores desiderans quam dominos habebat, in circo maximo et Flaminio spectaculi locus. quae quidem loca ob uirtutem publice donata possidebant.

9. Eadem gens nullum ante scripulum argenti habuit quam Paulus Perse deuicto Q. Aelio Tuberoni genero suo quinque pondo argenti ex praeda donaret. taceo enim, quod princeps ciuitatis filiam ei nuptum dedit, cuius pecunia tam ieiunos penates uidebat. qui ipse quoque adeo inops decessit ut, nisi fundus, quem unum reliquerat, uenisset, unde uxor eius dotem reciperet non extitisset. animi uirorum et feminarum uigebant in ciuitate, eorumque bonis dignitatis aestimatio cunctis in rebus ponderabatur. haec imperia conciliabant, haec iungebant adfinitates, haec in foro, haec intra priuatos parietes plurimum poterant. patriae enim rem unus quisque, non suam augere properabat, pauperque in diuite quam diues in paupere imperio uersari malebat. atque huic tam praeclaro praeposito illa merces reddebatur, quod nihil eorum, quae uirtuti debentur, emere pecunia licebat, inopiaeque inlustrium uirorum publice succurrebatur.

10. Itaque cum secundo Punico bello Cn. Scipio ex Hispania senatui scripsisset, petens ut sibi successor mitteretur, quia filiam uirginem adultae iam

cula, exiguo fundo minus multos cultores desiderante quam dominos habebat. 9. Eadem gens nullum ante scripulum auri habuit, quam Paulus Perse uicto Q. Aelio Tuberoni quinque libras auri dono mitteret. 10. Cn. Scipio secundo Punico bello misit ex Hispania litteras, petens successorem, quod cum ha- *Par.*

2 maria *B* 3 fundus] fd. *B* || multo *b* 4 in circo *B mg.*: in* *B* (*fuitne* in c.?), inq. *b* 5 loca *B corr. ex* locus 6 uirtute *B* 7 *et* 9 argenti *dett.*: auri *P et B in ras.*, *cf. Plin. n. h. 33, 11, § 142* 10 ei nuptum *B corr. ex* enuptam 11 pecunia* *B* 13 ueniisset *b* 21 paupere* *B*

32 dono mitteret *nos:* dimitteret *V*

aetatis haberet neque ei sine se dos expediri posset, senatus, ne res publica bono duce careret, patris sibi partes desumpsit, consilioque uxoris ac propinquorum Scipionis constituta dote, summam eius ex aerario erogauit ac puellam nuptum dedit. dotis modus XL milia aeris fuit. quo non solum humanitas patrum conscriptorum sed etiam habitus ueterum patrimoniorum cognosci potest. namque adeo fuerunt arta, ut Tuccia Caesonis filia maximam dotem ad uirum $\overline{\text{x}}$ aeris attulisse uisa sit, et Megullia, quia cum quinquaginta milibus aeris mariti domum intrauit, Dotatae cognomen inuenerit. idem senatus Fabrici Luscini Scipionisque filias ab indotatis nuptiis liberalitate sua uindicauit, quoniam paternae hereditati praeter opimam gloriam nihil erat quod acceptum referrent.

11. M. autem Scaurus quantulam a patre hereditatem acceperit in primo libro eorum, quos de uita sua tres scripsit, refert. ait enim sibi sex sola mancipia totumque censum quinque atque triginta milium nummum relictum. in hac ille pecunia futurus senatus princeps nutritus est spiritus.

Haec igitur exempla respicere, his adquiescere solaciis debemus, qui paruulos census nostros numquam querellis uacuos esse sinimus. nullum aut admodum parui ponderis argentum, paucos seruos, septem iugera aridae terrae, indigentia domesticae

Par. beret iam filiam adultam, sine se ei expediri dos non posset: itaque senatus in utraque re statim egit patris partes, summa dotis ex aerario erogata. — Tuccia Caesonis filia maximam dotem credita est ad uirum $\overline{\text{x}}$ aeris tulisse, et Negullia quin-

2 res p.] r. p. *B in ras. maiore* 5 nuptam *B*, *sed corr. m. 1* 6 quo] quum *B* 7 patrimoniorum] p̃mnior *B* 9 Tuccia *Pb:* taccia *B* 10 negullia *Pb* 11 quinquaginta *P et B in ras.:* quingentis *dett.*, *quod idem in B quoque fuisse spatium rasurae probabile facit* 12 fabricii *B*, *sed* cii *in ras.* 18 librorum quos *Kellerbauer* 19 tres scripsit *nos:* transcripsit *B*, *cf. Cic. Brut.* § *112* || sex *b:* ex *B* 20 quinque atque *om. P*
28 expedire *V* || dos *V corr. e* domus 31 x *V* || *an* Negilia?

inpensae funera, inopes dotum filias, sed egregios consulatus, mirificas dictaturas, innumerabiles triumphos cernimus. quid ergo modicam fortunam quasi praecipuum generis humani malum diurnis conuiciis laceramus, quae ut non abundantibus, ita fidis uberibus Publicolas, Aemilios, Fabricios, Curios, Sciplones, Scauros iisque paria robora uirtutis aluit. exurgamus potius animis pecuniaeque aspectu debilitatos spiritus pristini temporis memoria recreemus. namque per Romuli casam perque ueteris Capitolii humilia tecta et aeternos Vestae focos, fictilibus etiam nunc uasis contentos, iuro nullas diuitias talium uirorum paupertati posse praeferri.

V. *DE VERECVNDIA.*

A qua tempestiuus ad uerecundiam transitus uidetur. haec enim iustissimis uiris praecepit ut priuatas facultates neglegerent, publicas quam amplissimas esse cuperent, digna cui perinde atque caelesti numini templa extruantur araeque consecrentur, quia parens est omnis honesti consilii, tutela sollemnium officiorum, magistra innocentiae, cara proximis, accepta alienis, omni loco omnique tempore fauorabilem prae se ferens uultum.

1. Sed ut a laudibus eius ad facta ueniamus, a condita urbe usque ad Africanum et Ti. Longum consules promiscuus senatui et populo spectandorum ludorum locus erat. numquam tamen quisquam ex plebe ante patres conscriptos in theatro spectare sus-

quaginta milia aeris. 11. M. Scauro a patre hereditas sex ser- *Par.*
uorum reuersa est et $\overline{\text{xxx}}$ nummorum.

1. *DE VERECVNDIA.* A condita urbe ad Ti. Longum cos. promiscuus senatui et populo spectandorum ludorum locus erat: numquam tamen quisquam ex plebe ante patres con-

3 modicam *cod. Schotti:* medicam *B,* mediam *b,* mendicam *dett.* 4 diuturnis *b* 7 hisque *B in ras.* 11 etiam num *b* 22 omniq. *B:* omni *b* 23 prae se referens *B*, praeferens *Torr.* 24 eius adfecta *B'*

tinuit: adeo circumspecta ciuitatis nostrae uerecundia fuit. quae quidem certissimum sui documentum etiam illo die exhibuit, quo L. Flamininus extrema in parte theatri constitit, quia a M. Catone et L. Flacco censoribus senatu motus fuerat, consulatus iam honore defunctus, frater etiam T. Flaminini, Macedoniae Philippique uictoris. omnes enim transire eum in locum dignitati suae debitum coegerunt.

2. Confregit rem publicam Terentius Cannensis pugnae temerario ingressu. idem delatam ab uniuerso senatu et populo dictaturam recipere non sustinendo pudore culpam maximae cladis redemit, effecitque ut acies deorum irae, modestia ipsius moribus imputaretur. itaque titulo imaginis eius speciosius non recepta dictatura quam aliorum gesta adscribi potest.

3. Nos autem ad praeclarum uerecundiae opus transgrediamur. Magna cum inuidia fortuna praetoriis comitiis Africani superioris filium Cn. Scipionem et scribam C. Cicereium in campum deduxerat, utque nimis inpotens sermone uulgi carpebatur, quod tanti uiri sanguinem clientelamque comitiali certamine confuderat. ceterum crimen eius in suam laudem Cicereius conuertit. nam ut uidit omnibus se centuriis Scipioni anteferri, templo descendit abiectaque candida toga conpetitoris sui suffragatorem agere

Par. scriptos in theatro spectare sustinuit. L. Flamininus motus a M. Catone et L. Flacco senatu in extrema parte theatri constitit, coactusque est a populo transire in locum dignitati suae debitum. 2. Terentius Varro post Cannensem fugam, deferente sibi censuram populo, ob uerecundiam male administratae rei publicae se excusauit. 3. C. Cicereius, ut uidit se comitiorum suffragio praeferri Scipioni, abiecta candida toga suffragato-

1 circuminspecta *B'* 4 qua *B* 5 motus *om. B,* motus senatu *b* 7 uictores *B'* 8 dignitatis *B* 9 Terentius Varro *P* 11 censuram *P* 14 impetraretur *B* 20 C. *add. ex P* 25 adiectaq. *B'* 26 se agere *b*
27 flaminius *V* 32 Cicereus *V*

coepit, ut scilicet praeturam melius Africani memoriae concederet quam sibi uindicaret. † nec maximum esse uerecundiae pretium. Scipio tunc honorem adeptus est, etsi Cicereio magis gratulati sunt.

4. Ac ne protinus comitiis abeamus, consulatum petens L. Crassus, cum omnium candidatorum more circum forum supplex populo ire cogeretur, numquam adduci potuit ut id praesente Q. Scaeuola, grauissimo et sapientissimo uiro, socero suo, faceret. itaque rogabat eum ut a se, dum ineptae rei inseruiret, discederet, maiorem uerecundiam dignitatis eius quam candidae togae suae respectum agens.

5. Pompeius autem Magnus Pharsalica acie uictus a Caesare, cum postero die Larissam intraret oppidique illius uniuersus populus obuiam ei processisset, 'ite' inquit 'et istud officium praestate uictori'. dicerem non dignus qui uinceretur, nisi a Caesare esset superatus, certe modestus in calamitate: nam quia dignitate sua uti iam non poterat, usus est uerecundia.

6. Quam praecipuam in Gaio quoque Caesare fuisse et saepe numero apparuit et ultimus eius dies significauit. conpluribus enim parricidarum uiolatus mucronibus inter ipsum illud tempus, quo diuinus spiritus mortali discernebatur a corpore, ne tribus

rem eius agere coepit. 4. L. Crassus consulatum petens orauit socerum suum Scaeuolam ut a se, dum consulatus petitioni *Par.* deseruiret, discederet: eo enim praesente more candidatorum circa forum supplicem non iturum. 5. Pompeius Magnus Palaepharsali uictus cum intraret Larissam, obuiam sibi populo exeunte, 'ite' inquit 'et hoc officium praestate uictori'. 6. C. Caesar cum tribus et uiginti plagis confoderetur, utraque manu togam demisit, ut inferior pars tecta collaberetur.

1 praetura *B* 2 nec maximũ ẽe *B*, nec minimũ ẽ *b*; *fort.* neges maximum—pretium? 4 etsi *Foertsch II, 28:* sed si *B* || magis gratulati *Aldus*: magis tratuslati *B* 7 neutiquam *Stanger* 10 deseruiret *P* 11 ei: (*i. e.* eius) *B in ras.* 12 respectu* *B* 13 parsalica *B'*, pale pharsali *P* 22 uolneratus *Kellerbauer* 27 deseruisset *V'* || eo] et *V* 28 pale pharsali *V* 32 remisit *V*

quidem et uiginti uulneribus quin uerecundiae obsequeretur absterreri potuit, si quidem utraque togam manu demisit, ut inferior pars corporis tecta conlaberetur. in hunc modum non homines expirant, sed di immortales sedes suas repetunt.

Ext. 1. Quod sequitur externis adnectam, quia ante gestum est quam Etruriae ciuitas daretur. Excellentis in ea regione pulchritudinis adulescens nomine Spurinna, cum mira specie conplurium feminarum inlustrium sollicitaret oculos ideoque uiris ac parentibus earum se suspectum esse sentiret, oris decorem uulneribus confudit deformitatemque sanctitatis suae fidem quam formam inritamentum alienae libidinis esse maluit.

2. Athenis quidam ultimae senectutis uir, cum spectatum ludos in theatrum uenisset eumque nemo e ciuibus sessum reciperet, ad Lacedaemoniorum legatos forte peruenit. qui hominis aetate moti canos eius et annos adsurgendi officio uenerati sunt sedemque ei inter ipsos honoratissimo loco dederunt. quod ubi fieri populus aspexit, maximo plausu alienae urbis uerecundiam conprobauit. ferunt tunc unum e Lacedaemoniis dixisse: 'ergo Athenienses quid sit rectum sciunt, sed id facere neglegunt'.

VI. *DE AMORE CONIVGALI.*

A placido et leni adfectu ad aeque honestum, ue-

Par. 1. Spurinna Etruscus, cum forma sua capi feminas uideret, oris decorem uulneribus confodit. 2. Athenis quidam ultimae senectutis uir, cum ludos spectatum uenisset, iam pleno theatro non receptus a suis ad Lacedaemoniorum legatos forte peruenit: a quibus receptus cum esset, populus rem plausu prosecutus est. ferunt tunc unum ex Lacedaemoniis dixisse: 'ergo Athenienses quid sit rectum sciunt, sed id facere neglegunt'.

3 dimisit *B'* 4 expierant *B'* 12 confodit *P* 15 uir *P: om. B* 17 ad *B corr. ex* a 18 moti *b:* modica *B* 25 DE AMORE CONIVGALI *B in ras.*
28 *immo* confudit

rum aliquanto ardentiorem et concitatiorem pergam, legitimique amoris quasi quasdam imagines non sine maxima ueneratione contemplandas lectoris oculis subiciam, ualenter inter coniuges stabilitae fidei opera percurrens, ardua imitatu, ceterum cognosci utilia, quia excellentissima animaduertenti ne mediocria quidem praestare rubori oportet esse.

1. Ti. Gracchus anguibus domi suae mare ac femina adprehensis, certior factus ab aruspice mare dimisso uxori eius, femina ipsi celerem obitum instare, salutarem coniugi potius quam sibi partem augurii secutus, marem necari, feminam dimitti iussit, sustinuitque in conspectu suo se ipsum interitu serpentis occidi. itaque Corneliam nescio utrum feliciorem dixerim, quod talem uirum habuerit, an miseriorem, quod amiserit. o te, Thessaliae rex Admete, crudelis et duri facti crimine sub magno iudice damnatum, qui coniugis tuae fata pro tuis permutari passus es, eaque, ne tu extinguerere, uoluntario obitu consumpta lucem intueri potuisti, et certe parentum prius indulgentiam temptaueras!

2. Vilior Graccho iniquae fortunae uictima, quamuis senatorii uir ordinis, C. Plautius Numida, sed in consimili amore par exemplum. morte enim uxoris audita, doloris inpotens pectus suum gladio percussit. interuentu deinde domesticorum inceptum exequi prohibitus colligatusque, ut primum occasio data est, scissis fasceis ac uulnere diuolso, constanti dex-

1. *DE AMORE CONIVGALI.* Ti. Gracchus domui suae *Par.*
anguibus mari ac femina deprensis, cum haruspex respondisset fore ut, si occidisset marem, ipse moreretur, si feminam, uxor eius, marem occidit. 2. C. Plautius Numida uxoris suae morte audita gladio se percussit. interuentu deinde seruorum

4 stabilitate *B* 5 imitatu∗ *B* || ceterum *B in ras.* 6 quia *b:* qui *B* 8 T. *B* || mari *P* || ac *P*: *om. B* 9 deprensis *P* || mare dimisso *B in ras.* 10 femina∗ *B* 17 duri *B:* diri *dett. et* ς || fati *b* 19 extinguere *B′* 23 plaucius *B* 28 diuolsa *B′*

tra spiritum luctus acerbitate permixtum ex ipsis praecordiis et uisceribus hausit, tam uiolenta morte testatus quantum maritalis flammae illo pectore clausum habuisset.

3. Eiusdem ut nominis, ita amoris quoque M. Plautius. nam cum imperio senatus classem sociorum sexaginta nauium in Asiam reduceret Tarentumque appulisset atque ibi uxor eius Orestilla, quae illuc eum prosecuta fuerat, morbo pressa decessisset, funerata ea et in rogum inposita inter officium unguendi et osculandi stricto ferro incubuit. quem amici, sicut erat, togatum et calceatum corpori coniugis iunxerunt, ac deinde subiectis facibus utrumque una cremauerunt. quorum ibi factum sepulcrum [est Tarenti] etiam nunc conspicitur, quod uocatur ΔΥΟ ΦΙΛΟΥΝΤΩΝ. nec dubito quin, si quis modo extinctis sensus inest, Plautius et Orestilla fati consortione gestientes uultus tenebris intulerint. saneque ubi idem et maximus et honestissimus amor est, aliquanto praestat morte iungi quam distrahi uita.

4. Consimilis adfectus Iuliae, C. Caesaris filiae, adnotatus est. quae cum aediliciis comitiis Pompei Magni, coniugis sui, uestem cruore respersam e campo domum relatam uidisset, territa metu ne qua ei uis esset adlata, exanimis concidit partumque, quem utero conceptum habebat, subita animi con-

Par. prohibitus curatusque a medicis rescidit uulnus. 3. M. Plautius imperio senatus cum classem in Asiam reduceret, Tarenti amissa uxore Orestilla inter officium ploratus se occidit. quem amici, sicut erat, togatum pariter cremauerunt: et locus modo Tarenti δύο φιλούντων dicitur. 4. Iulia, C. Caesaris filia, Pompei uxor, cum aediliciis comitiis coniugis sui uestem cruore aspersam accepisset, territa metu, alienata animo, par-

1 acerbitati *b* 9 oppressa *cod. Copes.* 10 ea* *B* 14 sepulchrum est *B*, sepulcrum *b; glossam agnouit Lipsius* 16 ΦΙΛΟΥΝΤΩΝ *B in ras. maiore* 18 saneq. *B:* sane *b* 23 aspersam *P* 25 adlatam *B*

28 Asiam] aciem *V*

sternatione et graui dolore corporis eicere coacta est, magno quidem cum totius terrarum orbis detrimento, cuius tranquillitas tot ciuilium bellorum truculentissimo furore perturbata non esset, si Caesaris et Pompei concordia communis sanguinis uinculo constricta mansisset.

5. Tuos quoque castissimos ignes, Porcia, M. Catonis filia, cuncta saecula debita admiratione prosequentur. quae cum apud Philippos uictum et interemptum uirum tuum Brutum cognosses, quia ferrum non dabatur, ardentes ore carbones haurire non dubitasti, muliebri spiritu uirilem patris exitum imitata. sed nescio an hoc fortius, quod ille usitato, tu nouo genere mortis absumpta es.

Ext. 1. Sunt et alienigeni amores iusti obscuritate ignorantiae non obruti, e quibus paucos attigisse satis erit. gentis Cariae regina Artemisia uirum suum Mausolum fato absumptum quantopere desiderauerit, leue est post conquisitorum omnis generis honorum monumentique usque ad septem miracula prouecti magnificentiam argumentari. quid enim aut eos colligas aut de illo inclito tumulo loquare, cum ipsa Mausoli uiuum ac spirans sepulcrum fieri concupierit eorum testimonio, qui illam extincti ossa potioni aspersa bibisse tradunt?

tum, quem utero conceptum habebat, eiecit atque ita exspirauit. 5. Porcia, Catonis filia, Bruti uxor, cum eum uictum cognouisset, quia ferrum non dabatur, ardentes ore carbones hausit. *Par.*

1. Artemisia, Cariae regina, amisso uiro Mausolo monimentum tam egregii fecit operis, ut inter septem mirabilia ponatur. ipsa uero se cum Mausolo uiua ac spirans conponi

1 eiecit atque ita expirauit *P* 7 portia *B* 13 tu *om.* *B′* 14 *et* 15 adsumptae sunt et alien. *B*, adsumpti sunt alien. *b* 15 amoris *B:* amoris cineres *b* || iusti *om.* *b* 17 ariae *B′* 18 adsumptum *B′* || quanto opere *Γ* || desiderauit *B* 19 leua *B′* 22 inclyto *b* 23 sepulchrum *B′* 24 ponione asperse *B′*
28 ardentes ore *sic* *V* *corr.* 32 ipsam *V*

2. Hypsicratea quoque regina Mitridatem coniugem suum effusis caritatis habenis amauit, propter quem praecipuum formae suae decorem in habitum uirilem conuertere uoluptatis loco habuit. tonsis enim capillis equo se et armis adsuefecit, quo facilius laboribus et periculis eius interesset. quin etiam uictum a Cn. Pompeio per efferatas gentes fugientem animo pariter et corpore infatigabili secuta est. cuius tanta fides asperarum atque difficilium rerum Mitridati maximum solacium et iucundissimum lenimentum fuit: cum domo enim et penatibus uagari se credidit, uxore simul exulante.

3. Verum quid Asiam, quid barbariae inmensas solitudines, quid latebras Pontici sinus scrutor? cum splendidissimum totius Graeciae decus, Lacedaemon, praecipuum uxoriae fidei specimen tantum non nostris ostentet oculis, plurimis et maximis patriae suae laudibus admiratione facti conparandum.

Minyae, quorum origo ex inclyto sociorum Iasonis numero Lemniorum in insula concepta per aliquot saeculorum uices stabili in sede manserat, a Pelasgis expulsi armis, alienae opis indigentes excelsa Taygetorum montium iuga supplices occupauerunt. quos Spartana ciuitas respectu Tyndaridarum — namque in illo nobilis famae nauigio destinatum

Par. iussit. 2. Hypsicratia in tantum coniugem Mithridatem amauit, ut tonsis capillis equo se et armis adsuefecerit nec in bello uirum reliquerit. itaque fugientem Pompei uires per omnia secuta est. 3. Minyae, quorum origo ex Argonautis uenit, Lemno inhabitata pulsi a Pelasgis confugerunt ad Lacedaemo-

1 Hypsicratia *Pb* 2 suam *B'* 8 infatigabilis *F haud scio an recte* 9 asperum *B'* 11 domo enim *B in ras.* 14 pontici *B, sed* ici *in ras.* 15 lacedemo* *B* 16 uxori *B,* uxoris *b* || tantum non *dett.: om. B tribus fere litteris erasis* 19 minyae *b*: m*niae *B* 21 stabili* *B,* stabilis *dett.* || a Pelasgis *PΓ*: a pelasgicis *B,* pelasgicis (*sine* a) *Torr.* 22 armis *B m. 3 in ras.*, ramis *dett.*, piratis *Foertsch, fort.* sedibus *uel* agris 24 ciuitas recepit *b* 25 destinatus *B*

28 relictum *V*

sideribus par fratrum fulserat — deductos inde legibus conmodisque suis inmiscuit. sed hoc tantum beneficium in iniuriam bene meritae urbis regnum adfectantes uerterunt. igitur publicae custodiae inclusi capitali adseruabantur supplicio. quod cum uetere instituto Lacedaemoniorum nocturno tempore passuri essent, coniuges eorum inlustris ibi sanguinis, uelut adlocuturae perituros uiros, inpetrato a custodibus aditu carcerem intrauerunt, commutataque ueste per simulationem doloris uelatis capitibus eos abire passae sunt. hoc loco quid aliud adiecerim quam dignas fuisse quibus Minyae nuberent?

VII. *DE AMICITIA.*

Contemplemur nunc amicitiae uinculum potens et praeualidum neque ulla ex parte sanguinis uiribus inferius, hoc etiam certius et exploratius, quod illud nascendi sors, fortuitum opus, hoc unius cuiusque solido iudicio inchoata uoluntas contrahit. itaque celerius sine reprehensione propinquum auersere quam amicum, quia altera diremptio neutiquam iniquitatis, altera utique leuitatis crimini subiecta est. cum enim deserta sit futura uita hominis, nullius amicitiae cincta praesidio, tam necessarium subsidium temere adsumi non debet, semel autem recte adprehensum sperni non conuenit. sincerae uero fidei amici praecipue in aduersis rebus cognoscuntur, in

nios: a quibus recepti cum regnum arte temptarent, consilio *Par.* patefacto in custodiam missi sunt: quorum coniuges introitu ad uiros petito, commutata ueste ipsae in custodia remanserunt.

1 par] per *B, sed punctis notatum* || deductor *B* 12 minyae *B corr. ex* moenia 13 DE AMICITIA *om. B* 19 auertere *B* 20 qui altera *B′* || directione utiq. *B*, dilectio neutiquã *b*, diremptio *Pighius*, diremptio non utique *Kempf; nos* neutiquam *scripsimus*, *nisi forma* neutique *(u. Handii Turs. 4, 183) restituenda est* 23 cuncta *B*, iuncta *b* 26 ami *B*, animi *B mg.*

quibus quidquid praestatur totum a constanti beniuolentia proficiscitur. felicitatis cultus maiore ex parte adulationi quam caritati erogatur, certe suspectus est perinde ac plus semper petat quam inpendat. accedit huc, quod infractae fortunae homines magis amicorum studia desiderant uel praesidii uel solacii gratia. nam laeta quidem et prospera negotia, utpote cum diuina suffragatione foueantur, humana minus indigent. tenacius igitur eorum nomina posteritatis memoria adprehendit, qui aduersos *casus* amicorum non deseruerunt quam qui prosperum uitae cursum comitati sunt. nemo de Sardanapalli familiaribus loquitur, Orestes Pylade paene amico quam Agamemnone notior est patre, si quidem illorum amicitia in consortione deliciarum et luxuriae contabuit, horum durae atque asperae condicionis sodalicium ipsarum miseriarum experimento enituit. sed quid externa attingo, cum domesticis prius liceat uti?

1. Inimicus patriae fuisse Ti. Gracchus existimatus est, nec inmerito, quia potentiam suam saluti eius praetulerat. quam constantis tamen fidei amicum etiam in hoc tam prauo proposito C. Blossium Cumanum habuerit operae pretium est cognoscere. hostis iudicatus, ultimo supplicio adfectus, sepulturae honore spoliatus beniuolentia tamen eius non caruit. nam cum senatus Rupilio et Laenati consulibus mandasset ut in eos, qui cum Graccho consenserant, more maiorum animaduerterent, et ad Laelium, cuius con-

Par. *DE AMICITIA.* 1. Blossius cum carus amicus esset Ti. Graccho, damnato eo, cum apud Rupilium et Laenatem coss. excusaret, ut innocentem amicumque se tantum Gracchi di-

1 quicquid *B* 7 solatii *B'* 10 potestatis *B*, *sed in mg.* posteritatis || aduersos casus *Kempf:* aduersus *B,* aduersum *b* (*prob. Foertschio II, 4 qui supplet:* uitae cursum), aduersus amicorum casus *dett.* 15 luxoriae *B* 16 durae *B corr. e* duae || soldadicium *B'* 17 expedimento *b* 19 fuisset gracchus *B*, fuisse gr. *b* 22 blosium *B*, *sed postea bis recte* blossius 26 rutilio et lenati *B* 27 more *om. B'* 28 animaduertent *B'* 30 rutilium *V*

silio praecipue consules utebantur, pro se Blossius deprecatum uenisset familiaritatisque excusatione uteretur, atque is dixisset, 'quid? si te Gracchus templo Iouis optimi maximi faces subdere iussisset, obsecuturusne illius uoluntati propter istam, quam iactas, familiaritatem fuisti?' 'numquam istud' inquit 'Gracchus imperasset'. satis, immo etiam nimium: totius namque senatus consensu damnatos eius mores defendere ausus est. uerum quod sequitur multo audacius multoque periculosius. conpressus enim perseueranti interrogatione Laeli in eodem constantiae gradu stetit, seque etiam hoc, si modo Gracchus annuisset, facturum respondit. quis illum sceleratum putasset fuisse, si tacuisset? quis non etiam sapientem, si pro necessitate temporis locutus esset? at Blossius nec silentio honesto nec prudenti sermone salutem suam, ne qua ex parte infelicis amicitiae memoriam desereret, tueri uoluit.

2. In eadem domo aeque robusta constantis amicitiae exempla oboriuntur. prostratis enim iam et perditis C. Gracchi consiliis rebusque, cum tota eius conspiratio late quaereretur, desertum omni auxilio duo tantum amici, Pomponius et Laetorius, ab infestis et undique ruentibus telis oppositu corporum suorum texerunt. quorum Pomponius, quo is facilius euaderet, concitatum sequentium agmen in porta trigemina aliquamdiu acerrima pugna inhibuit, nec uiuus pelli potuit, sed multis confectus uulneribus transitum super cadauer suum eis, credo etiam post

Par.

ceret fuisse, dicente consule 'ergo si te Gracchus iussisset faces Capitolio subdere, fecisses?' 'numquam hoc' inquit 'Gracchus imperasset'. deinde suae salutis oblitus coepit damnatos eius mores apud senatum defendere. 2. Eundem hunc Gracchum omnium auxilio priuatum duo tantum amici texerunt. Pomponius, donec euaderet Gracchus, in porta tri-

9 eius *addidi ex P* 11 constanti *B, em. Periz.* 13 innuisset *Periz.* 23 *Λικίννιος habet Plut. u. C. Gracch. 16* 27 aliquandiu *B*

fata inuitus, dedit. Laetorius autem in ponte sublicio constitit et eum, donec Gracchus transiret, ardore spiritus sui saepsit, ac ui iam multitudinis obrutus conuerso in se gladio celeri saltu profundum Tiberis petiit, quamque in eo ponte caritatem toti patriae Horatius Cocles exhibuerat, unius amicitiae adiecta uoluntaria morte praestitit. quam bonos Gracchi, si aut patris aut materni aui sectam uitae ingredi uoluissent, habere milites potuerant! quo enim impetu, qua perseuerantia animi Blossius et Pomponius et Laetorius tropaea ac triumphos eorum adiuuissent, furiosi conatus tam strenui comites, sinistris quidem auspiciis amicitiae condicionem secuti, sed quo miseriora, hoc certiora fideliter cultae nobilitatis exempla.

3. Lucius autem Reginus, si ad debitam publico ministerio sinceritatem exigatur, posteritatis conuicio lacerandus, si amicitiae fido pignore aestimetur, in optimo laudabilis conscientiae portu relinquendus est. tribunus enim plebis Caepionem in carcerem coniectum, quod illius culpa exercitus noster a Cimbris et Teutonis uidebatur deletus, ueteris artaeque amicitiae memor publica custodia liberauit, nec hactenus amicum egisse contentus, etiam fugae eius comes accessit. pro magnum et inexuperabile tuum numen, amicitia! cum ex altera parte res publica manum iniceret, ex altera tua illum dextera traheret, et illa ut sacrosanctus esse uellet exigeret, tu exilium indiceres — adeo blando uteris imperio — supplicium honori praetulit.

4. Admirabile hoc opus tuum, sed quod sequitur

Par. gemina usque ad mortem pugnauit, Laetorius in ponte sublicio et ipse pugnans occisus est. 3. L. Reginus tr. pl. Caepionem in carcerem coniectum, quod illius culpa Cimbri et Teutones uictores extiterant, amicitiae memor custodiae eripuit: deinde

3 ui* *B* 11 trophea *B* 12 strennui *B* 16 Rheginus *edd.* 17 conuitio *B'* 19 constantiae *Stanger* 20 plebis *h. l. B*, *alias semper* pl. *uel* plebei ‖ coepionem *B* 27 et *om. b*

aliquanto laudabilius. recognosce enim quo usque Volumni constantem erga amicum suum caritatem sine ulla rei publicae iniuria egeris. qui ortus equestri loco, cum M. Lucullum familiariter coluisset eumque M. Antonius, quia Bruti et Cassii partes secutus fuerat, interemisset, in magna fugiendi licentia exanimi amico adhaesit, hucusque in lacrimas et gemitus profusus, ut nimia pietate causam sibi mortis arcesseret. nam propter praecipuam et perseuerantem lamentationem ad Antonium pertractus est. cuius postquam in conspectu stetit, 'iube me', inquit 'imperator, protinus ad Luculli corpus ductum occidi: neque enim absumpto illo superesse debeo, cum ei infelicis militiae auctor extiterim'. quid hac fidelius beniuolentia? mortem amici hostis odio leuauit, uitam suam consilii crimine astrinxit, quoque illum miserabiliorem redderet, se fecit inuisiorem. nec difficiles Antoni aures habuit, ductusque quo uoluerat, dexteram Luculli auide osculatus, caput, quod abscisum iacebat, sublatum pectori suo adplicauit ac deinde demissam ceruicem uictori gladio praebuit. loquatur Graecia Thesea, nefandis Pirithoi amoribus suscribentem, Ditis se patris regnis commisisse: uani est istud narrare, stulti credere. mixtum cruorem amicorum et uulneribus innexa uulnera mortique inhaerentem mortem uidere, haec sunt uera Romanae amicitiae indicia, illa gentis ad fingendum paratae monstro similia mendacia.

comes fugae eius accessit. 4. Volumnius equestri loco natus, *Par.* cum M. Lucullum familiariter coluisset, occisum ab Antonio, quod partes Bruti et Cassii fuerat sequutus, flebiliter lugere coepit. et ob hoc perductus ad Antonium 'iube me' inquit 'ad Luculli corpus ductum occidi: neque enim debeo illo ab-

1 recognosces *b* 3 iniuria egeris *scripsi:* iniuriae ceris *B*, iniuria feceris *b*, iniuria euexeris *dett.* 8 pietate causas *(sic)* sibi mortis — — illum misera *(u. 17) haec omnia in B in litura scripta sunt* 11 in conspectū *B* 18 antonia (-ii *corr.*) aures *B′* 21 dimissam *B′* 22 piritoi *B*

5. Lucius quoque Petronius huiusce laudis consortionem merito uindicat: paria enim in cultu amicitiae auso par gloriae portio adserenda est. admodum humili loco natus ad equestrem ordinem et splendidae militiae stipendia P. Caeli beneficio peruenerat. cui gratum animum, quia laeta in materia exhibere non contigerat, in ea, quam unicam fortuna esse uoluit, cum multa fide praestitit. erat ab Octauio consule Placentiae praepositus Caelius. qua Cinnano exercitu capta et senior iam et graui ualitudine adfectus, ne in potestatem hostium ueniret, ad auxilium dexterae Petroni confugit. quem is ab incepto consilio frustra conatus abstrahere, in isdem perseuerantem precibus interemit, caedique eius suam iunxit, ne eo iacente, per quem omnia dignitatis incrementa adsecutus fuerat, superesset. ita alterius fato uerecundia, alterius pietas causam praebuit.

6. Iungendus Petronio Ser. Terentius est, quamquam ei, sicut cupierat, pro amico suo perire non contigit. incepto namque egregio, non inrito euentu aestimari debet, quia, quantum in illo fuit, et ipse extinctus est et D. Brutus periculum euasit mortis. qui fugiens a Mutina, ut ad se interficiendum ab Antonio missos equites aduenisse cognouit, quodam in loco iustae poenae debitum spiritum tenebris furari conabatur, eoque iam facta inruptione Terentius, fideli mendacio obscuritate ipsa suffragante, Brutum

Par. sumpto superesse. 5. Ti. Coelius ab Octauio cos. Placentiae praepositus, captus a Cassianis militibus petit a L. Petronio ut se occideret. qui frustra rogatum ut uiueret mox cum interemisset, suam ei mortem iunxit. 6. Seruius Terentius, Bruti

2 paria enim in cultu *Andr. Schottus:* paria enim inclitu *B*, pari etenim inclytae *b* 5 publicoleli *B*, publi coeli *b* 7 eã *B'* || unicam *B:* iniquam *b* || fortunam *B'* 8 erat boctauio *B'* 12 petronis *B*, petronii *b* 16 alt. fato uerec. *om. B', in mg. suppl.* alt. f. magnanimitas, *sed uoc.* magnan. *in litura* 18 seruius *B* 19 non *in B s. l.* 22 euasit mortis *B*, *signis transponendi additis* 25 penae *B'* || funerari *B'*, foenerari *coni. Lipsius* 29 a Cinnanis *coni. Mai* 30 quin frustra rogare *V*

se esse simulauit et corpus suum trucidandum equitibus obiecit. uerum cognitus a Furio, cui Brutianae ultionis officium mandatum fuerat, nece sua amici supplicium discutere non potuit. sic inuitus fortuna cogente uixit.

Ab hoc horrido et tristi pertinacis amicitiae ad laetum et serenum uultum transeamus, atque inde eam euocatam, ubi omnia lacrimis, gemitu, caedibus fuerant referta, in eo, quo dignior est, felicitatis domicilio conlocemus, gratia, honore abundantissimisque opibus fulgentem. orere igitur ab illa, quae sanctorum umbris dicata esse creditur, sede hinc Decime Laeli, illinc M. Agrippa, alter uirorum, deorum alter maximum amicum et certa mente et secundis ominibus sortiti, totumque beatae turbae gregem, qui uestro ductu ueneranda sincerae fidei stipendia laudibus et praemiis onustus peregit, in lucem uobiscum protrahite. uestros enim constantis animos, uestra strenua ministeria, uestram inexpugnabilem taciturnitatem proque dignitate et salute amicorum perpetuam excubationem, testationem beniuolentiae et rursus harum rerum uberrimos fructus posterior intuens aetas in excolendo iure amicitiae qua libentius qua etiam religiosius erit operata.

Ext. 1. Haeret animus in domesticis, sed aliena quoque benefacta referre Romanae urbis candor hortatur. Damon et Pinthias, Pythagoricae prudentiae

amicus, cum ad eum occidendum Furius ab Antonio missus esset, Brutum se esse simulauit et corpus suum trucidandum equitibus obiecit, cognitusque a Furio uixit inuitus. *Par.*

1. Damon et Pinthias Pythagorici tam fideles amici fue-

7 inde] in *B*, hinc *b* 9 quod dignior *B′* 12 esset *B′* || sed* (e *erasa*) hinc decimi* lelli *B* 13 agrippę *B* || alterum uirorum *b* 14 alterum maximum *B*, *em. Pighius* 15 omnibus *B* 18 ꝑtrahite *B*, *em. in edd. uett.* 21 testationem *B*, testatiorem *b*, *fort.* et test. || beniuolentiã *B* (˜ *add. uidetur 2 m.*), *em. Lipsius* 23 qua — qua *B′ ut uidetur:* quã — quã *b* 27 pinthias *BP (ut item optimi in Cic. de off. 3, § 45)*: Phintias *edd.*
29 simulatum *V*

sacris initiati, tam fidelem inter se amicitiam iunxerant, ut, cum alterum ex his Dionysius Syracusanus interficere uellet atque is tempus ab eo, quo priusquam periret domum profectus res suas ordinaret, impetrauisset, alter uadem se pro reditu eius tyranno dare non dubitauerit. solutus erat periculo mortis qui modo gladio ceruices subiectas habuerat: eidem caput suum subiecerat cui securo uiuere licebat. igitur omnes et in primis Dionysius nouae atque ancipitis rei exitum speculabantur. adpropinquante deinde definita die nec illo redeunte, unus quisque stultitiae tam temerarium sponsorem damnabat: at is nihil se de amici constantia metuere praedicabat. eodem autem momento et hora a Dionysio constituta ueniam qui acceperat superuenit. admiratus amborum animum tyrannus supplicium fidei remisit, insuperque eos rogauit ut se in societatem amicitiae tertium sodalicii gradum intima culturum beniuolentia reciperent. hascine uires amicitiae? mortis contemptum ingenerare, uitae dulcedinem extinguere, crudelitatem mansuefacere, odium in amorem conuertere, poenam beneficio pensare potuerunt. quibus paene tantum uenerationis quantum deorum inmortalium caerimoniis debetur: illis enim publica salus, his priuata continetur. atque ut illarum aedes sacra

Par. runt, ut, cum alterum ex his Dionysius tyrannus interficere uellet atque is tempus ab eo priusquam periret, ut domum profectus res suas ordinaret, impetrasset, alterum uadem pro se de reditu eius dare non dubitaret. appropinquante die, cum ille moraretur, Pinthias ad poenam duci iussus est, cum subito ille reuersus in admirationem conpulit Dionysium. supplicium

1 iunxerunt *B, em. Pighius* 3 atque his *B'* 4 ordinauit *B*, ordinarit *b* 6 dubitauerit *nos:* dubitauit *B*, dubitaret *P* 8 eidem — subiecerat *om. B* 11 deinde finita *B* 13 se de *B corr. e* sed 14 a *in B s. l.* 15 ueniam *Foertsch I, 16:* **eam *B* 18 sobadicii *B'* || intima *Pighius*: uτ/ /u/na *B* (*ex* intuma?), ultima *dett.* 19 haecine *b* 24 cerimoniis *B*

28 *fort.* alter uadem pro eo se

domicilia, harum fida hominum pectora quasi quaedam sancto spiritu referta templa sunt.

2. Quod ita esse rex Alexander sensit. Darei castris, in quibus omnes necessarii eius erant, potitus, Hephaestione gratissimo sibi latus suum tegente ad eos adloquendos uenit. cuius aduentu mater Darei recreata, humi prostratum caput erexit Hephaestionemque, quia eum statura et forma praestabat, more Persarum adulata tamquam Alexandrum salutauit. admonita deinde erroris per summam trepidationem excusationis uerba quaerebat. cui Alexander 'nihil est' inquit 'quod hoc nomine confundaris. nam et hic Alexander est.' utri prius gratulemur? qui hoc dicere uoluit an cui audire contigit? maximi enim animi rex, et iam totum terrarum orbem aut uictoriis aut spe conplexus, tam paucis uerbis se cum comite suo partitus est. o donum inclitae uocis, danti pariter atque accipienti speciosum! quod priuatim quoque merito ueneror, clarissimi ac disertissimi uiri promtissimam erga me beniuolentiam expertus. nec metuo ne parum conueniat mihi Pompeium meum instar esse Alexandri, cum illi Hephaestio suus alter fuerit Alexander. ego uero grauissimo crimini sim obnoxius, constantis et benignae amicitiae exempla sine ulla eius mentione transgressus, cuius in animo uelut in parentum amantissimorum pectore laetior uitae meae status uiguit, tristior adquieuit, a quo

itaque eis remisit. 2. Alexander uictor Darii, cum matrem *Par.* eius cepisset, ad uisendam eam cum Hephaestione uenit: quae ignorans, uter Alexander esset, Hephaestionis se pedibus subiecit: admonita deinde alium esse regem Alexandro se excusare coepit. tum ille 'et hic' inquit 'Alexander est'.

5 ephestione *B et sic infra* || latus *b:* datis *B* 8 eum *nos:* et in *B*, ei et *b; auctor noster semper dicit* praestare aliquem aliqua re, *ut est 3, 2, 6. 4, 1, Ext. 7. 7, 2, E. 17. 8, 15, E. 2.* 11 excussationis *B'* 14 uoluerit *B'*, ualuit *mal. Kempf* 15 rex etiam *B*, *em. Periz.* 22 cum et illi *Periz.* 26 pectorum *B'* 27 uitae męstatus *B'*

omnium commodorum incrementa ultro oblata cepi, per quem tutior aduersus casus steti, qui studia nostra ductu et auspiciis suis lucidiora et alacriora reddidit. itaque paui inuidiam quorundam optimi amici iactura, uidelicet quia fructum torseram, non quidem meo merito, gratiam meam, quantacumque fuit, cum iis qui ea uti uoluerunt partitus. uerum nulla tam modesta felicitas est, quae malignitatis dentes uitare possit. et quo secessu quosdam fugeris aut quibus infulis misericordiae permulseris, ne alienis malis perinde ac bonis suis laetentur et gestiant? diuites sunt aliorum iacturis, locupletes calamitatibus, immortales funeribus. sed illi quatenus alienis incommodis suorum adhuc expertes insultent, optima uindex insolentiae, uarietas humanae condicionis uiderit.

VIII. *DE LIBERALITATE.*

1. Nostrum opus pio egressu ad proprium dolorem prouectum in suum ordinem reuocetur, liberalitatisque conmemorationi uacemus. cuius duo sunt maxime probabiles fontes, uerum iudicium et honesta beniuolentia. nam cum ab his orietur, tunc demum ei ratio constat. dono autem ipsi gratiam et magnitudo quidem sua, sed efficaciorem aliquanto opportunitas conciliat. accedit enim pretio rei inaestimabile momentum occasionis, quae Fabio Maximo tot ante saecula paruam pecuniae summam erogatam ad hoc usque tempus laudabilem fecit. captiuos ab Hannibale interposita pactione nummorum receperat.

Par. *DE LIBERALITATE.* 1. Fabius Maximus captiuos ab Hannibale redempturus, cum senatum de mittenda pecunia dubitare uideret, fundum quem unicum habebat uendidit eiusque

1 ultra *B, sed corr. 1 m.* 5 quia fructum *B:* quia fructu ς, quos fructu *al.* 7 qui ea *b:* quietam *B* 9 secessus *B ante ras.* 17 dolorem *D:* ardorem *B, sed* ard *in ras.* (d *ex* l *correcta uidetur*) 18 libertatisque *B* 21 beniuolentia *B in ras. maiore m. 3* 22 dono *B:* domũ *b* || gratia *B* || et *del. Pighius* 23 aliquando *B′* 25 *immo* a Fabio 26 parua p. summa erogata *b*

qui cum a senatu non praestarentur, misso in urbem filio fundum, quem unicum possidebat, uendidit, eiusque pretium Hannibali protinus numerauit, si ad calculos reuocetur, paruum, utpote septem iugeribus et hoc in Pupinia addictis redactum, si animo erogantis, omni pecunia maius. se enim patrimonii quam patriam fidei inopem esse maluit, eo quidem maiore cum commendatione, quod proni studii certius indicium est supra uires niti quam uiribus ex facili uti: alter enim quod potest praestat, alter plus etiam quam potest. 2. Itaque eiusdem temporis femina, Busa nomine, regionis autem Apulae ditissima, merito quidem liberalitatis testimonium receperit, sed excellentes opes suas Fabianis rei familiaris angustiis non conparauerit. nam etsi circa $\overline{X}$ ciuium nostrorum, Cannensis proelii reliquias, benignissime intra Canusina moenia alimentis sustentauit, saluo tamen statu fortunarum suarum munificam se populo Romano praestitit: Fabius in honorem patriae paupertatem inopia mutauit.

3. In Quinto quoque Considio saluberrimi exempli nec sine paruo ipsius fructu liberalitas adnotata est. qui Catilinae furore ita consternata re publica, ut ne a locupletibus quidem debitae pecuniae, propter tumultum pretiis possessionum deminutis, solui creditoribus possent, cum centies atque quinquagies sestertii summam in faenore haberet, neque de sorte quemquam debitorum suorum neque de usura appellari a suis passus est, quantumque in ipso fuit, amaritudinem publicae confusionis priuata tranquillitate mitigauit, opportune mirificeque testatus se nummorum suorum, non ciuilis sanguinis esse faeneratorem.

pretium Hannibali numerauit. 3. Q. Considius post Catilinae furorem cum centies et quinquagies sestertium in faenore ha- *Par.*

5 puppiniam *B*, puppinia *b* || praerogantis *B*, populo R. erogantis *Rutgersius*, pio erog. *Torr.* 14 opus *B'* 15 $\overline{x}$] x *B* 16 benignissimi (-mis *corr.*) *B*, *em. in B mg.* 19 honore *B*

nam qui nunc praecipue negotiatione delectantur, cum pecuniam domum cruentam rettulerunt, quam inprobando gaudio exultent cognoscent, si diligenter senatus consultum, quo Considio gratiae actae sunt, legere non fastidierint.

4. Queri mecum iam dudum populus Romanus uidetur, quod, cum singulorum munificentiam consecter, de sua taceam. ad summam enim eius laudem pertinet quem animum regibus et urbibus et gentibus praestiterit recognosci, quod omne praeclari facti decus crebra memoria in se ipso reuirescit. Asiam bello captam Attalo regi muneris loco possidendam tradidit, eo excelsius et speciosius urbi nostrae futurum imperium credens, si ditissimam atque amoenissimam partem terrarum orbis in beneficio quam in fructu suo reponere maluisset. ipsa uictoria donum felicius, quia multum occupasse inuidiam habere potuit, tantum tribuisse gloria carere non potuit.

5. Illius uero Romanae liberalitatis caelestem spiritum nullae litterae satis dignis laudibus prosequentur. Philippo enim Macedoniae rege superato, cum ad Isthmicum spectaculum tota Graecia conuenisset, T. Quintius Flamininus tubae signo silentio facto per praeconem haec uerba recitari iussit: 'S. P. Q. R. et T. Quintius Flamininus imperator omnes Graeciae urbes, quae sub dicione Philippi regis fue-

Par. beret, exigi id a debitoribus uetuit. 4. Populus Romanus Asiam bello captam Attalo regi muneris loco possidendam dedit. 5. Philippo Macedonum rege superato, cum ad id tam mirum spectaculum tota Graecia conuenisset, Quintius Flamininus imperator per praeconem silentio facto, haec uerba recitari iussit: 'S. P. Q. R. et T. Quintius Flamininus imperator omnes Graeciae urbes, quae sub imperio Philippi erant, esse immunes

1 negotiationi *B* 3 gladio *B'* 10 praeclari* *B* 17 qnm (n *in ras.*) multum *B* 20 uerae *B*, uere *b*, *corr. in mg.* 23 isthmicum *cod. Atreb.*: id tã mirũ *B in ras. ex P* || gratia* *B* 24 quintus *B'*, *sed paulo post* quinctius

runt, liberas atque inmunes esse iubet.' quibus auditis maximo et inopinato gaudio homines perculsi, primo ueluti non audisse se quae audierant credentes opticuerunt: iterata deinde pronuntiatione praeconis tanta caelum clamoris alacritate conpleuerunt, ut certe constet aues, quae superuolabant, adtonitas pauentesque decidisse. magni animi fuisset a tot captiuorum capitibus seruitutem detraxisse, quot tunc nobilissimis et opulentissimis urbibus populus Romanus libertatem largitus est. ad cuius maiestatem pertinet non solum quae ipse benigne tribuit, sed etiam quae alio tribuente sensit commemorari: ut enim illic commemoratae, ita hic redditae laudis commendatio est.

Ext. 1. Hiero, Syracusarum rex, audita clade, qua Romani apud Thrasymennum lacum erant adflicti, CCC milia modium tritici et CC hordei aurique ducenta et XL pondo urbi nostrae muneri misit. neque ignarus uerecundiae maiorum nostrorum, ne nollent accipere, in habitum id Victoriae formauit, ut eos religione motos munificentia uti cogeret, uoluntate mittendi prius, iterum prouidentia cauendi ne remitteretur liberalis.

2. Subnectam huic Acragantinum Gillian, quem propemodum ipsius liberalitatis praecordia constat

iubet'. post haec tantus est clamor factus, ut aues, quae forte *Par.* superuolabant, pauentes decidisse dicantur.

1. Hiero Syracusanus audita clade, qua Romani apud Thrasymennum erant adflicti, $\overline{\text{CCC}}$ modium tritici misit et ducenta hordei et Victoriam auream ex pondo CCL factam. 2. Callias

3 audierunt *B* 6 quae forte superuolabant *P* 7 fuisse *B* 8 quot] quod *B*, quid quod *b* 13 commemoratae *B:* collatae *B mg.*, commemoratio partae *Foertsch II, 22; fort.* commeritae 14 commendationest *B′* 17 modium] m*** *(add.* o *s. l.) B* 18 XL] *L *B* || muner* *B*, munere *b* 19 ne] ne id *B in ras.* (id *punct.*) 21 munificentia sua *dett.* || uoluntatem *B′* 24 agrigentinum *Pb, item infra u. 20* agrig. || Gillian *B:* callian *Pb, item infra u. 18; apud Diod. 13, 83 et Athen. 1, 5 extr. uocatur* Γελλίας, *apud Suidam (u.* Ἀθηναῖος*)* Τελλίας
30 et *om. V*

habuisse. erat opibus excellens, sed multo etiam animo quam diuitiis locupletior semperque in eroganda potius quam in corripienda pecunia occupatus, adeo ut domus eius quasi quaedam munificentiae officina crederetur. illinc enim publicis usibus apta monumenta extruebantur, illinc grata populi oculis spectacula edebantur, illinc epularum magnifici apparatus labentique annonae subsidia oriebantur. et cum haec uniuersis, priuatim alimenta inopia laborantibus, dotes uirginibus paupertate pressis, subsidia detrimentorum incursu quassatis erogabantur. hospites quoque cum urbanis penatibus tum etiam rusticis tectis benignissime excepti, uariis muneribus ornati dimittebantur. quodam uero tempore D simul Gelensium equites ui tempestatis in possessiones suas conpulsos aluit ac uestiuit. quid multa? non mortalem aliquem, sed propitiae Fortunae benignum esse diceres sinum. ergo quod Gillias possidebat omnium quasi commune patrimonium erat, pro cuius salute et incrementis cum Acragantina ciuitas tum etiam uicinae regiones uotis excubabant. conloca e contraria parte arcas inexorabilibus claustris obseratas, nonne praestantiorem aliquanto existimes illam inpensam quam hanc custodiam?

Par. Agrigentinus tam liberalis fuit, ut populum domi suae frequenter pasceret, multa donaret, uolentes in regiam suam admitteret, ita ut quod Callias possideret omnium commune patrimonium esset.

6 populi] pupillis *B*, publicis *Γ* 9 atque priuatim *b* 20 cum *Kempf:* tum *B* 21 conloca** | e contraria *B* (e *add. m. 2*); *uidetur corrector* e *uel* ex *(nam spatium est duarum litterarum) ex uersu priore in sequentem transtulisse.*

LIBER QVINTVS.

I. *DE HVMANITATE ET CLEMENTIA.*

Liberalitati quas aptiores comites quam humanitatem et clementiam dederim, quoniam idem genus laudis expetunt? quarum prima inopia, proxima occupatione, tertia ancipiti fortuna praestatur, cumque nescias quam maxime probes, eius tamen commendatio praecurrere uidetur, cui nomen ex ipso numine quaesitum est.

1. Ante omnia autem humanissima et clementissima senatus acta referam. qui, cum Karthaginiensium legati ad captiuos redimendos in urbem uenissent, protinus eis nulla pecunia accepta reddidit iuuenes, numerum duum milium et septingentorum quadraginta trium explentis, si modo uerum tantum hostium exercitum dimissum, tantam pecuniam contemptam, tot Punicis iniuriis ueniam datam. ipsos legatos obstipuisse arbitror ac secum dixisse 'o munificentiam gentis Romanae deorum benignitati aequandam! o etiam nostram legationem supra uota felicem! nam quod beneficium numquam dedissemus, accepimus.'

Illud quoque non paruum humanitatis senatus indicium est. Syphacem enim, quondam opulentissimu Numidiae regem, captiuum in custodia Tiburi mortuum publico funere censuit efferendum, ut uitae

DE HVMANITATE ET CLEMENTIA. 1. Senatus, *Par.* cum Carthaginiensium legati ad redimendos captiuos in urbem uenissent, protinus eis nulla pecunia accepta reddidit numerum ∞∞ DCCXLII explentis. idem senatus Syphacem Numidiae regem captiuum, in custodia mortuum Tiburi, publico

2 AVT *B* 3 Liberalitatis *B'* 8 cui nomen (*sc.* humanitati) ex ipso homine *Colerus probabiliter* 13 his *B* 15 explentis, si modo uerum *Rumpf:* explentes uerum *B, sed* ntesuerum *in ras. m. 3*, expletissimus rerum *dett.* 24 sipacem *B*, syfacem *b*, *em. in B mg.*

dono honorem sepulturae adiceret. consimilique clementia in Persa usus est. nam cum Albae, in quam custodiae causa relegatus erat, decessisset, quaestorem misit, qui eum publico funere efferret, ne regias reliquias iacere inhonoratas pateretur.

Hostibus haec et miseris et fato functis officia [regibus] erogata, illa amicis et felicibus et uiuis tributa sunt. confecto Macedonico bello Musochanes Masinissae filius cum equitibus, quos in praesidium Romanorum adduxerat, ab imperatore Paulo ad patrem remissus, tempestate classe dispersa Brundisium aeger delatus est. quod ubi senatus cognouit, continuo illo quaestorem ire iussit, cuius cura et hospitium adulescenti expediretur et omnia, quae ad ualitudinem opus essent, praeberentur inpensaeque liberaliter cum ipsi tum toti comitatui praestarentur, naues etiam ut prospicerentur, quibus se bene ac tuto cum suis in Africam traiceret. equitibus singulas libras argenti et quingenos sestertios dari imperauit. quae tam prompta et tam exquisita patrum conscriptorum humanitas efficere potuit ut, etiamsi expirasset adulescens, aequiore animo desiderium eius pater toleraret.

Idem senatus, cum ad gratulandum sibi Prusian,

funere censuit ecferendum. idem, cum Perses rex captus Al-
Par. bae in custodia decessisset, praetorem misit, qui publicum ei funus pararet. — Confecto Macedonico bello Musophanes filius Masinissae cum equitibus, quos in praesidium duxerat Romanorum, reuertens a Paulo ad patrem Brundisium aeger delatus est: quod ut senatus cognouit, continuo quaestorem illo iussit ire, cuius cura et hospitium iuueni expediretur et medicorum copia adesset. praeterea equitibus singulas libras argenti et quingenos sestertios dedit. — Idem senatus cum ad gratu-

2 Perse *Torr.* 7 regibus *cum Perizonio incl.*, a patribus *Foertsch I, 18* 8 musophanes *BP*, *sed* ophanes *B in ras.*, musachanes *uel* musacanes *dett.*, Misagenes *cod. Liuii in l. 42 et 45* 17 ut *B (ut uidetur) et dett.:* ei *b* 20 tam** *B* 24 ad gratulandum *PD et B mg.: om. B*
27 pareret *V* 31 expedirent *V*

Bithyniae regem, Perse deuicto uenire audisset, obuiam illi P. Cornelium Scipionem quaestorem Capuam misit censuitque ut ei domus Romae quam optima conduceretur et copiae non solum ipsi sed etiam comitibus eius publice praeberentur, in eoque excipiendo tota urbs unius humani amici uultum habuit. itaque qui amantissimus nostri uenerat, duplicata erga nos beniuolentia in regnum suum reuersus est.

Ne Aegyptus quidem Romanae humanitatis expers fuit. Rex eius Ptolemaeus a minore fratre regno spoliatus petendi auxilii gratia cum paucis admodum seruis squalore oibstus Romam uenerat ac se in hospitium Alexandrini pictoris contulerat. id postquam senatui relatum est, accersito iuuene quam potuit accurata excusatione usus est, quod nec quaestorem illi more maiorum obuiam misisset nec publico eum hospitio excepisset, eaque non sua neglegentia, sed ipsius subito et clandestino aduentu facta dixit, et illum e curia protinus ad publicos penates deduxit hortatusque est ut depositis sordibus adeundi ipsius diem peteret: quin etiam curae habuit ut ei munera per quaestorem cotidie darentur. his gradibus officiorum iacentem ad regium fastigium erexit effecitque ut plus spei in auxilio populi Romani quam metus in sua fortuna reponeret.

2. Atque ut ab uniuersis patribus conscriptis ad

landum sibi Prusiam Bithyniae regem, Perse deuicto, uenire audisset, obuiam illi P. Cornelium Scipionem quaestorem ire iussit, censuitque ut ei domus Romae quam optima conduceretur. — Rex Aegypti Ptolemaeus a minore fratre regno pulsus cum paucis seruis Romam uenit ac se in hospitium cuiusdam Alexandrini pictoris contulit: quod ut senatui relatum est, accersito iuuene quam potuit accurata excusatione usus est, quod nec quaestor illi obuiam uenisset nec publico *Par.*

1 deuicto *om. B′* 2 P.] L. *Liuius 45, 44* 10 phtolomaeus *B* 13 cuiusdam alex. pict. *P* 21 ut ei munera *Kempf:* uti munere (munera ei *corr.*) *B*

singulos ueniam, L. Cornelius consul primo Punico bello, cum Olbiam oppidum cepisset, pro quo fortissime dimicans Hanno dux Karthaginiensium occiderat, corpus eius e tabernaculo suo amplo funere extulit nec dubitauit hostis exequias ipse celebrare, eam demum uictoriam et apud deos et apud homines minimum inuidiae habituram credens, quae plurimum humanitatis habuisset.

3. Quid de Quintio Crispino loquar, cuius mansuetudinem potentissimi adfectus, ira atque gloria, quatere non potuerunt? Badium Campanum et hospitio benignissime domi suae exceperat et aduersa ualitudine correptum adtentissima cura recreauerat. a quo post illam nefariam Campanorum defectionem in acie ad pugnam prouocatus, cum et uiribus corporis et animi uirtute aliquanto esset superior, monere ingratum quam uincere maluit. nam 'quid agis,' inquit 'demens, aut quo te praua cupiditas transuersum rapit? parum habes publica impietate furere, nisi etiam priuata lapsus fueris? unus uidelicet tibi Romanorum Quintius placet, in quo sceleste exerceas arma, cuius penatibus et honoris uicissitudinem et salutem tuam debes! at me foedus amicitiae diique hospitales, sancta nostro sanguini, uestris pectoribus uilia pignora, hostili certamine congredi tecum uetant. quin etiam si in concursu exercituum fortuito

Par. eum hospitio excepisset. 2. L. Cornelius cos. cum primo Punico bello Olbiam oppidum petisset, pro quo fortissime dimicans Hanno dux Carthaginiensium occiderat, corpus eius e tabernaculo suo amplo funere extulit. 3. Quintius Crispinus cum haberet Badium Campanum amicum, et domi suae eum recepit *et* ualetudine oppressum curauit. postea defectione a Campanis facta prouocatus ab eo monere ingratum magis quam

3 anno *B* 5 nec *B corr. e* ne 6 eam] tam *B*, tum *b* 7 quae *Perizonius:* quam *B*, cum *b*, quae quam *Torr.* 16 et *B s. l.* 19 habens *B'* 20 fuerit *B'* 23 tuam *B in ras.* 24 sanguine *B*, *sed corr. 1 m.*
32 et *addidi*

umbonis mei inpulsu prostratum agnouissem, adplicatum iam ceruicibus tuis mucronem reuocassem. tuum ergo crimen sit hospitem occidere uoluisse, meum non eris hospes occisus. proinde aliam qua occidas dexteram quaere, quoniam mea te seruare didicit'. dedit utrique caeleste numen debitum exitum, si quidem in eo proelio Badius obtruncatus est, Quintius insigni pugna clarus euasit.

4. Age, M. Marcelli clementia quam clarum quamque memorabile exemplum haberi debet! qui captis ab se Syracusis in arce earum constitit, ut urbis modo opulentissimae, tunc adflictae fortunam ex alto cerneret. ceterum casum eius lugubrem intuens fletum cohibere non potuit: quem si quis ignarus uiri aspexisset, alterius uictoriam esse credidisset. itaque, Syracusana ciuitas, maxima clade tua aliquid admixtum gratulationis habuisti, quia si tibi incolumem stare fas non erat, leniter sub tam mansueto uictore cecidisti.

5. Quintus uero Metellus Celtibericum in Hispania gerens bellum, cum urbem Centobrigam obsideret et iam admota machina partem muri, quae sola conuelli poterat, disiecturus uideretur, humanitatem propinquae uictoriae praetulit. nam cum Rhoetogenis filios, qui ad eum transierat, Centobrigenses machinae ictibus obiecissent, ne pueri in conspectu

uincere maluit. 4. M. Marcellus captis Syracusis, cum arcem *Par.* urbis intrauisset, casum eius lugubrem intuens fletum cohibere non potuit. 5. Q. Metellus Celtibericum in Hispania gerens bellum, cum urbem Centobrigam obsideret et muris admoueret machinas, uisis in aduersa parte filiis duobus Rhoetogenis, qui ad se transfugerat, ne forte in conspectu patris iuuenes perirent, ab obsidione discessit: qua clementia omne illi no-

4 erit *b* 6 celeste *B* 14 uiri *Lipsius:* uir *B*, ueri *Freinsheim*, *an* rei? 16 sua *B'* 17 incolumi *Periz.* 20 hispaniã *B* 21 centobricam *B'* 24 rhetogenis *B*, *item infra* 25 filius *B'*; *cf. P* || centobricenses *B*
28 intrauit *V'*, intrasset *V corr.*

patris crudeli genere mortis consumerentur, quamquam ipse Rhoetogenes negabat esse inpedimento quominus etiam per exitium sanguinis sui expugnationem perageret, ab obsidione discessit. quo quidem tam clementi facto etsi non unius ciuitatis moenia, omnium tamen Celtiberarum urbium animos cepit, effecitque ut ad redigendas eas in dicionem populi Romani non multis sibi obsidionibus opus esset.

6. Africani quoque posterioris humanitas speciose lateque patuit. expugnata enim Karthagine circa ciuitates Siciliae litteras misit, ut ornamenta templorum suorum a Poenis rapta per legatos reciperarent inque pristinis sedibus reponenda curarent. beneficium dis pariter atque hominibus acceptum!

7. Huic facto par eiusdem uiri humanitas. a quaestore suo hastae subiectos captiuos uendente puer eximiae formae et liberalis habitus missus est. de quo cum explorasset Numidam esse, orbum relictum a patre, educatum apud auunculum Masinissam, eo ignorante inmaturam aduersus Romanos ingressum militiam, et errori illius ueniam dandam et amicitiae regis fidissimi populo Romano debitam uenerationem tribuendam existimauit. itaque puerum anulo fibulaque aurea et tunica laticlauia Hispanoque sagulo et ornato equo donatum, datis qui eum prosequerentur equitibus, ad Masinissam misit, eos uictoriae maximos fructus ratus, diis ornamenta templorum, hominibus [regibus] sanguinem suum restituere.

men Celtiberum subiectum. 6. Scipio Africanus posterior ex-
Par. pugnata Carthagine circa ciuitates Siciliae litteras misit, ut ornamenta templorum suorum a Poenis rapta per legatos re-

1 quanquam *b*, quam *B* 3 exitium *dett. pauci:* exitum *B* 4 ab obs. *b:* ꝑ obsidionē *B* 10 speciosa *Periz.* 13 recuperarent *B* 16 uiri *B:* aui *Pighius e cod. Campensi* 21 ingressus *B* 26 donatum *B in ras.* 28 ratus — regibus *dett.:* ratos. ** (v) s(c)iorna**tvm ** om*nib; regi* sanguinē̃ *(litterae* atvm *in ras.) B;* regibus *incl. Kempf, defendit Foertsch I, 18*

8. L. etiam Pauli in tali genere laudis memoria adprehendenda est. qui cum Persen parui temporis momento captiuum ex rege ad se adduci audisset, occurrit ei Romani imperii decoratus ornamentis, conatumque ad genua procumbere dextera manu adleuauit et Graeco sermone ad spem exhortatus est. introductum etiam in tabernaculum lateri suo proximum in consilio sedere iussit, nec honore mensae indignum iudicauit. proponatur in conspicuo acies, qua prostratus est Perses, et harum rerum, quas rettuli, contextus, utro magis spectaculo delectentur homines dubitabunt. nam si egregium est hostem abicere, non minus tamen laudabile infelicis scire misereri.

9. Haec L. Pauli humanitas admonet me ne de Cn. Pompei clementia taceam. regem Armeniae Tigranem, qui et per se magna cum populo Romano bella gesserat et infestissimum urbi nostrae Mitridatem Ponto pulsum uiribus suis protexerat, in conspectu suo diutius iacere supplicem passus non est, sed benignis uerbis recreatum diadema, quod abiecerat, capiti reponere iussit, certisque rebus imperatis in pristinum fortunae habitum restituit, aeque pulchrum esse iudicans et uincere reges et facere.

10. Quam praeclarum tributae humanitatis specimen Cn. Pompeius, quam miserabile desideratae idem euasit exemplum! nam qui Tigranis tempora insigni regio texerat, eius caput, tribus coronis triumphalibus spoliatum, in suo modo terrarum orbe

ciperarent. 8. L. Paulus cum Persen parui temporis momento captum ad se adduci audisset, occurrit ei conatumque ad genua procumbere dextera manu adleuauit et honore mensae dignum putauit et lateri suo proximum in consilio sedere iussit. 9. Cn. Pompeius Tigranem regem in conspectu suo diutius iacere supplicem non est passus et diadema, quod abie- *Par.*

2 persem *B* 5 dexterã manũ *B'* 11 retulit *B* 13 abiecere *B, sed corr. m. 1* || infelicis cire *B'* 16 armoeniae *B* 18 urbis *B ante ras.*

nusquam sepulturae locum habuit, sed abscisum a corpore inops rogi nefarium Aegyptiae perfidiae munus portatum est, etiam ipsi uictori miserabile. ut enim id Caesar aspexit, oblitus hostis soceri uultum induit ac Pompeio cum proprias tum et filiae suae lacrimas reddidit, caput autem plurimis et pretiosissimis odoribus cremandum curauit. quod si non tam mansuetus animus diuini principis extitisset, paulo ante Romani imperii columen habitum — sic mortalium negotia fortuna uersat — inhumatum iacuisset. Catonis quoque morte Caesar audita et se illius gloriae inuidere et illum suae inuidisse dixit, patrimoniumque eius liberis ipsius incolume seruauit. et hercule diuinorum Caesaris operum non parua pars Catonis salus fuisset.

11. M. etiam Antoni animus talis humanitatis intellectu non caruit. M. enim Bruti corpus liberto suo sepeliendum tradidit, quoque honoratius crematur, inici ei suum paludamentum iussit, iacentem hostem deposito aestimans odio. cumque interceptum a liberto paludamentum conperisset, ira percitus protinus in eum animaduertit, hac ante praefatione usus: 'quid? tu ignorasti cuius tibi uiri sepulturam conmisissem'? fortem piamque eius uictoriam Philippii campi libenter uiderunt, sed ne ista quidem generosissimae indignationis uerba inuiti audierunt.

Par. cerat, capiti reposuit. 10. C. Caesar Catonis morte audita et se illius gloriae inuidere et illum suae inuidisse dixit. patrimonium eius liberis incolume seruauit. 11. M. Antonius M. Bruti corpus liberto suo sepeliendum dedit, quoque honoratius cremaretur, paludamentum suum inici rogo iussit: cumque interceptum paludamentum a liberto conperisset, animaduertit in eum.

1 numquam *B* 2 rogina farium *B'* 5 properas *B, sed* er *ex corr.* || et *om. B in ras.* 7 curat *B* 17 non *om. B in ras.* || claruit *b* 19 ei] rogo *P, fort.* igni 20 intercepto *B* 21 conperisse *B'* 22 protinus *B corr. e* pronus 24 philippi *B*, *em. Kempf, cf. I, 7, 1*

Ext. 1. Commemoratione Romani exempli in Macedoniam deductus morum Alexandri praeconium facere cogor, cuius ut infinitam gloriam bellica uirtus, ita praecipuum amorem clementia meruit. is dum omnes gentes infatigabili cursu lustrat, quodam loci niuali tempestate oppressus senio iam confectum Macedonem militem, nimio frigore obstupefactum, ipse sublimi et propinqua igni sede sedens animaduertit. factaque non fortunae, sed aetatis utriusque aestimatione descendit, et illis manibus, quibus opes Darii adflixerat, corpus frigore duplicatum in suam sedem inposuit: id ei salutare futurum, quod apud Persas capital extitisset, solium regium occupasse. quid ergo mirum est, si sub eo duce tot annis militare iucundum ducebant, cui gregarii militis incolumitas proprio fastigio carior erat? idem non hominum ulli, sed naturae fortunaeque cedens, quamquam uiolentia morbi dilabebatur, in cubitum tamen erectus dexteram omnibus qui eam contingere uellent porrexit. quis autem illam osculari non curreret, quae iam fato oppressa maximi exercitus conplexui humanitate quam spiritu uiuidiore suffecit?

2. Non tam robusti generis humanitas, sed et ipsa tamen memoria prosequenda Pisistrati Atheniensium tyranni narrabitur. qui, cum adulescens quidam amore filiae eius uirginis accensus in publico obuiam sibi factam osculatus esset, hortante uxore ut ab eo capitale supplicium sumeret, respondit: 'si

1. Alexander Macedo in Asia quodam loco niuali tempestate oppressus, senio iam grauem Macedonem militem, nimio frigore stupentem, in propinqua igni sede residens aspexit et protinus in suam sedem conlocauit. 2. Pisistratus Atheniensium tyrannus, cum filiam suam adulescens amore correptus in publico osculatus esset, hortante uxore ut in iuuenem animaduerteret, respondit: 'si eos qui nos amant interfece- *Par.*

5 lustrat *om. B* 6 loco *P* 8 sedem *B* || residens *P* 11 complicatum *D* 12 futurum dicens *b* 17 illi *B'* 20 curaret *edd. uett.*, cuperet *Periz.* 22 sufficit *B'* 24 ipsistrati *B'*

eos, qui nos amant interficiemus, quid eis faciemus, quibus odio sumus'? minime digna uox cui adiciatur eam ex tyranni ore [de humanitate] manasse. in hunc modum filiae iniuriam tulit, suam multo laudabilius. a Thrasippo amico inter cenam sine fine conuicio laceratus ita et animum et uocem ab ira cohibuit, ut putares satellitem a tyranno male audire. abeuntem quoque, ueritus ne propter metum maturius se conuiuio subtraheret, inuitatione familiari coepit retinere. Thrasippus concitatae temulentiae impetu euictus os eius sputo respersit, nec tamen in uindictam sui ualuit accendere. ille uero etiam filios suos uiolatae patris maiestati subvenire cupientis retraxit. posteroque die Thrasippo supplicium a se uoluntaria morte exigere uolente, uenit ad eum dataque fide in eodem gradu amicitiae mansurum, ab incepto reuocauit. si nihil aliud dignum honore memoriae gessisset, his tamen factis abunde se posteritati conmendasset.

3. Aeque mitis animus Pyrri regis. audierat quosdam in conuiuio Tarentinorum parum honoratum de se sermonem habuisse: accersitos qui ei interfuerant percontabatur an ea, quae ad aures ipsius peruenerant, dixissent. tum ex his unus 'nisi' inquit 'uinum nos defecisset, ista quae tibi relata sunt prae eis quae de te locuturi eramus lusus ac iocus fuissent'.

Par. rimus, quid eis faciemus, quibus odio sumus?' — Idem a Thrasippo amico inter cenam conuicio lacessitus tacuit: exeuntem conuiuio cum familiariter retineret, ille temulentiae impetu euictus os eius sputo respersit. postero die Thrasippum supplicium uoluntaria morte exigere uolentem ab incepto reuocauit. 3. Pyrrhus cum audisset in

1 his *B* 3 de humanitate *del. Pighius*, et immanitate *Lipsius* 5 cęnam *B* 7 a *in B s. l.* 10 trasippus *hic B* 11 euictus *P:* euectu *B*, eiecto *b*, euectus ς 13 maiestatis *B* 14 suplicium *B* 15 uolenti *B* 21 quosdam *B:* apud quosdam *b*, quodam *Freinsheim*, quondam *Lips.* 22 se *in B s. l.* || habuisse *Γ:* habitum *B* || interfuerunt *B*, *em.* e *P* 25 nos *BP:* nobis *dett.* 26 his *B* || fuissent *Pb:* fuisset *B*

tam urbana crapulae excusatio tamque simplex ueritatis confessio iram regis conuertit in risum. qua quidem clementia et moderatione adsecutus est ut et sobrii sibi Tarentini gratias agerent et ebrii bene precarentur.

Ab eadem altitudine humanitatis legatis Romanorum ad redimendos captiuos castra sua petentibus, quo tutius uenirent, Lyconem Molosson obuiam misit: quoque honoratius exciperentur, ipse cum ornatu regio salutatum extra portam occurrit, secundarum rerum prouentu non corruptus, ut officii prospectum in iis deponeret, qui tum maxime armis cum eo dissidebant.

4. Cuius tam mitis ingenii debitum fructum ultimo fati sui tempore cepit. nam cum diris auspiciis Argiuorum inuasisset urbem, abscisumque eius caput Alcyoneus, Antigoni regis filius, ad patrem — propugnatorum labor sane taeter fuerat — laetus uelut aliquod felicissimum uictoriae opus attulisset, Antigonus correpto iuuene, quod tanti uiri subitae ruinae inmemor humanorum casuum effuso gaudio insultaret, humo caput sublatum causea, qua uelatum caput

conuiuio a Tarentinis se laceratum, arcessitos eorum quosdam, qui interfuerant conuiuio, an ita se res haberet interrogauit. tum ex his unus 'nisi' inquit 'uinum nos defecisset, ista quae tibi relata sunt prae eis quae de te locuturi eramus, lusus fuissent', et ita iram regis conuertit in risum. Idem legatis Romanorum ad redimendos captiuos castra sua petentibus, quo tutius uenirent, Lyconem Molossum obuiam misit, *Par.*

4 sobri — ebri *B′* 9 quoque *Pighius:* quo *B erasa litt.* (q.?) *sup.* o || honoratius *dett. aliquot:* ortatius *B*, ornatius *b* || ornatu regio salutatum *Foertsch:* ornatu equitatum *B*, ornato equitatu *b, cf. P* 11 adeo non *b* || respectum *Kellerbauer* 12 in isdemponeret *B* || cum maxime *B′* 14 fructum *dett.:* strictum *B* 15 fati *om. B* || tempore recepit *B, em. Stanger* 16 abscisumque *B, sed duo syllabae priores partim in ras.* 18 propugnatorum labor sane taeter fuerat *Foertsch* (*sed ille* erat): propugnatorem laborans laeterat *B* || aliquot *B′* 21 casu *B′* 22 gausea *B* 23 arcessit *V*

suum more Macedonum habebat, texit corporique Pyrri redditum honoratissime cremandum curauit. quin etiam filium eius Helenum captiuum ad se pertractum et cultum et animum regium gerere iussit, ossaque ei Pyrri aurea inclusa urna Epirum in patriam ad Alexandrum fratrem portanda dedit.

5. Campani autem exercitum nostrum cum consulibus apud Caudinas furcas sub iugum a Samnitibus missum, nec inermem tantum sed etiam nudum urbem suam intrantem, perinde ac uictorem et spolia hostium prae se ferentem uenerabiliter exceperunt, protinusque consulibus insignia honoris, militibus uestem, arma, equos, commeatum benignissime praestando et inopiam et deformitatem Romanae cladis mutarunt. quo animo si pro imperio nostro aduersus Hannibalem quoque usi fuissent, truculentis securibus materiem saeuiendi non praebuissent.

6. Facta mentione acerrimi hostis mansuetudinis eius operibus, quam Romano nomini praestitit, locum qui inter manus est finiam. Hannibal enim Aemilii Pauli apud Cannas trucidati quaesitum corpus, quantum in ipso fuit, inhumatum iacere passus non est. Hannibal Ti. Gracchum Lucanorum circumuentum insidiis cum summo honore sepulturae mandauit et ossa eius in patriam portanda militibus nostris tradidit. Hannibal M. Marcellum in agro Bruttio, dum conatus Poenorum cupidius quam con-

Par. ipse cum ornatu regio extra portam occurrit. 5. Campani exercitum nostrum, cum consulibus apud Caudinas furcas sub iugum a Samnitibus missum, urbem suam intrantem uenerabiliter excepere, consulibus insignia honoris, militibus uestem arma equos praestiterunt. 6. Hannibal Aemilii Pauli apud Cannas quaesitum corpus inhumatum iacere passus non est. idem Ti. Gracchum insidiis Lucanorum circumuentum sepeliit et ossa eius militibus nostris Romam dedit portanda. idem

5 urnae pyrrum *B altera* r *deleta* 12 consu* *B*, consuli *b* || insigni honoris* milibus *B′* 16 truculenti *B′* 17 materiam *dett.* 23 Tib. *B* 27 bruttio] *sic B quoque*

sideratius speculatur, interemptum legitimo funere extulit punicoque sagulo et corona donatum aurea rogo imposuit. ergo humanitatis dulcedo etiam in efferata barbarorum ingenia penetrat toruosque et truces hostium mollit oculos ac uictoriae insolentissimos spiritus flectit. nec illi arduum ac difficile est inter arma contraria, inter destrictos conminus mucrones placidum iter reperire. uincit iram, prosternit odium hostilemque sanguinem hostilibus lacrimis miscet. quae etiam Hannibalis admirabilem uocem pro funeribus Romanorum ducum arbitria statuentis expressit. quin aliquanto ei plus gloriae Paulus et Gracchus et Marcellus sepulti quam oppressi attulerunt, si quidem illos Punico astu decepit, Romana mansuetudine honorauit. uos quoque, fortes ac piae umbrae, non paenitendas sortitae estis exequias. nam ut optabilius in patria, ita speciosius pro patria conlapsae supremi officii decus infelicitate amissum uirtute recuperastis.

II. *DE GRATIS.*

Gratas uero [animi] significationes et ingrata facta libuit oculis subicere, ut uitio ac uirtuti iusta merces aestimationis ipsa comparatione accederet. sed quoniam contrario proposito sese distinxerunt, nostro quoque stilo separentur, prioremque locum obtineant quae laudem quam quae reprehensionem merentur.

1. Atque ut a publicis actis ordiar, Marcium patriae * * conantem admotoque portis urbis ingenti

M. Marcellum in agro Bruttio occisum legitimo funere extulit, Punico sagulo et corona aurea donatum. *Par.*

1 funere *Pighius et P:* iure *B* 2 laurea *B*, *em. e P, cf. Plut. Marc. 30* 4 ferata *B′* || orbosque *B*, *em. Pighius e cod. Cauch.* 7 districtos *B* 8 aperire *Stanger* 10 q̄ (*i. e.* quae) *b:* atq. *B ut uidetur* 11 duci *B′* 12 quin *Kempf:* quia *B*, quare *Pigh.* 14 astu *B corr. e* statu 17 patriae ac conlapsae *B*, *sed litt.* e ac *1 m. del.* 19 recuperatis *B′* 21 animi *om. B* 22 subobicere *B′* 26 quã laudem quã quã *B′* 27 patriã oppugnare conantem *b*, *supplendum uidetur* arma inferre; *Foertsch coni. I.* *20:* patria carentem

Volscorum exercitu funus ac tenebras Romano imperio minantem Veturia mater et Volumnia uxor nefarium opus exequi precibus suis passae non sunt. in quarum honorem senatus matronarum ordinem benignissimis decretis adornauit. sanxit namque ut feminis semita uiri cederent, confessus plus salutis rei publicae in stola quam in armis fuisse, uetustisque aurium insignibus nouum uittae discrimen adiecit. permisit quoque eis purpurea ueste et aureis uti segmentis. super haec aedem et aram Fortunae muliebri eo loco, quo Coriolanus exoratus fuerat, faciendam curauit, memorem beneficii animum suum exquisito religionis cultu testando. quem secundi etiam Punici belli tempore exhibuit. cum enim a Fuluio Capua obsideretur ac duae Campanae mulieres beniuolentiam erga Romanos dimittere ex animis noluissent, Vestia Oppia mater familias et Cluuia Facula meretrix, quarum altera cotidie pro salute exercitus nostri sacrificauit, altera captis militibus Romanorum alimenta subministrare non destitit, urbe illa oppressa senatus eis et libertatem et bona resti-

Par. *DE GRATIS.* 1. Veturiae matri Coriolani et Volumniae uxori ob beneficium, quod ab oppugnatione patriae remouerant Coriolanum, senatus censuit ut semita uiri cederent, permisit quoque eis purpurea ueste et aureis uti segmentis: super haec aram Fortunae muliebri eo loco, quo Coriolanus *exoratus* fuerat, faciendam curauit. — Cum a Fuluio Capua obsideretur, ac duae Campanae mulieres in fide Romanorum mansissent, Vescia Oppia mater familias et Cluuia Facula meretrix, quarum altera pro salute Romani exercitus cotidie sacrificauit, altera captis militibus Romanorum alimenta subministrare non

4 honore *B* 8 aurum *add.* i *ead. m. B*, inaurium *Pigh.* || uitae *B* 9 his *B* 10 eadem *B* 11 muliebriae loco *B* 12 faciend̄ *(in fine uersus) B* 15 campanae *B in ras.* 17 uoluissent *B* || uescia oppia *P et B in ras. maiore*, uestigia oppida *dett.: cf. Liu. 26, 33, 7* || familias *P, item B corr. m. 1 ex* familiae 18 Faucula *Liuius l. c.*, Pacula *Th. Mommsen* 21 his *B*
26 exoratus *addidi* 28 fidem *V* 29 Facula *V mg:* oppia *V'*

tuit, et si quid amplius praemii petissent, libenter se daturum adseuerauit. uacasse tanto gaudio patribus conscriptis duabus humillimis feminis referre gratiam, nedum tam prompte rettulisse mirandum.

2. Quid illa quoque iuuentute Romana gratius, quae Nautio et Minucio consulibus ultro nomina sua militari sacramento obtulit, ut Tusculanis, quorum fines Aequi occupauerant, praesidium ferrent, quia paucis ante mensibus constantissime et fortissime imperium populi Romani defenderant? ergo quod auditu nouum est, ne patriae grata uoluntas cessasse uideretur, exercitus se ipse conscripsit.

3. Magnum grati populi specimen in Q. Fabio Maximo enituit. nam cum quinque consulatibus salutariter re publica administrata decessisset, certatim aes contulit, quo maior ac speciosior funeris eius pompa duceretur. eleuet aliquis praemia uirtutis, cum animaduertat fortes uiros felicius sepeliri quam uiuere ignauos.

4. Fabio autem etiam incolumi summa cum glorio gratia relata est. dictatori ei magister equitum Minucius scito plebis, quod numquam antea factum fuerat, aequatus partito exercitu separatim in Samnio cum Hannibale conflixerat. ubi temere inito certamine, pestiferum habiturus exitum subsidio Fabi conseruatus, et ipse eum patrem appellauit et ab le-

destitit, urbe illa oppressa senatus eis et libertatem et bona restituit. 2. Nautius et Minucius coss., cum paucos ante menses populum Romanum defendissent Tusculani, bello, quo hi ab Aequis oppugnabantur, ad sacramentum prouocantes omnem sibi iuuentutem facilem et uoluntariam experti sunt. 3. Cum Q. Fabius quinque consulatibus salutariter re p. administrata *Par.*

4 prompte retulisse *Torrenius:* propter se tu*lisse *B*, prae se tul. *b* 6 quȩ naucio *B in ras.* 10 defenderent *B′* || auditū *B′* 12 conscripsit *dett. pauci:* conduxit *B in ras. maiore*, com. sit (*sic*) *C*, conbussit *Γ* 15 r̃p administratis *B*ς, *em. e P* 22 minutius *B* 23 equatus *B*, *corr.* equitatus 25 exitium, *sed* i *punct. B*
27 defuit *V* 29 defendissent bello quo Tusculani *V*, *em. Mai*

gionibus suis patronum salutari uoluit, ac deposito aequalis imperii iugo magisterium equitum, sicut par erat, dictaturae subiecit, inprudentisque uulgi errorem gratae mentis significatione correxit: 5. tam hercule probabiliter quam Q. Terentius Culleo, praetoria familia natus et inter paucos senatorii ordinis splendidus, optimo exemplo Africani superioris currum triumphantis, quia captus a Karthaginiensibus ab eo fuerat recuperatus, pilleum capite gerens secutus est. auctori enim libertatis suae tamquam patrono accepti beneficii confessionem spectante populo Romano merito reddidit.

6. At Flaminini de Philippo rege triumphantis currum non unus, sed duo milia ciuium Romanorum pilleata comitata sunt, quae Punicis bellis intercepta et in Graecia seruientia cura sua collecta in pristinum gradum restituerat. geminatum ea decus imperatoris, a quo simul et deuicti hostes et conseruati ciues spectaculum patriae praebuerunt. illorum quoque salus dupliciter omnibus accepta fuit, et quia tam multi et quia tam grati exoptatum libertatis statum recuperauerunt.

7. Metellus uero Pius, pertinaci erga exulem patrem amore tam clarum lacrimis quam alii uictoriis cognomen adsecutus, non dubitauit consul pro Q. Calidio praeturae candidato supplicare populo, quod tribunus pl. legem, qua pater eius in ciuitatem resti-

Par. decessisset, p. R. certatim aes contulit. 5. Q. Terentius Culleo praetoria familia natus, captus a Poenis, a Scipione Africano superiore restitutus, currum eius pilleatus secutus est. 6. Flamininum de Philippo rege triumphantem duo milia ciuium Romanorum pilleata secuta sunt. 7. Metellus Pius cum

2 magisterio *B'* 9 recuperatis *B'* 10 tamq. *B'* 13 *post* At *in B parua ras.* 15 quae is *dett.* 17 geminũr. ea (*litt.* ũr. ea *in ras.*, *item u.* decus) *B*; *cum* ea *quoque in ras. scriptum sit, incertum uidetur sitne seruandum* (ea *sc.* cura), *an* ea re *ex aliis scribendum;* ita *Kempf*, ea die *al. codd.* 24 uictoris *B'* 26 praetore *B*, *em. Pighius* 27 qua* *B*
28 decessit *V'* || Q.] Quintius *V*

tueretur, tulerat. quin etiam patronum eum domus et familiae suae semper dictitauit. nec hac re de principatu, quem procul dubio obtinebat, quicquam decerpsit, quia non humili, sed grato animo longe inferioris hominis maximo merito eximiam summittebat dignitatem.

8. Nam Gai quidem Mari non solum praecipuus, sed etiam praepotens gratae mentis fuit impetus. duas enim Camertium cohortes, mira uirtute uim Cimbrorum sustinentis, in ipsa acie aduersus condicionem foederis ciuitate donauit. quod quidem factum et uere et egregie excusauit dicendo, inter armorum strepitum uerba se iuris ciuilis exaudire non potuisse. et sane id tempus tunc erat, quo magis defendere quam audire leges oportebat.

9. C. Mari uestigia ubique L. Sulla certamine laudis subsequitur. dictator enim priuato etiam Pompeio et caput adaperuit et sella adsurrexit et equo descendit, eaque se libenter facere in contione praedicauit, memor ab eo duodeuiginti annos nato partes suas exercitu paterno adiutas. multa insignia Pompeio, sed nescio an hoc quicquam admirabilius contigerit, quod magnitudine beneficii sui obliuisci Sullam coegit.

10. Sit aliquis in summo splendore etiam sordibus gratis locus. M. Cornuto praetore funus Hirtio

esset cos., a Q. Calidio praetore patre suo reuocato, qui fuerat *Par.* in exilio, non dubitauit quin ei supplicaret. 8. C. Marius duas Camertium cohortes, mira uirtute uim Cimbrorum sustinentes, in ipsa acie ciuitate donauit. 9. L. Sulla in censura uenienti Pompeio adsurrexit et equo descendit. 10. M. Cornuto prae-

4 decerpsit *B in ras.:* arcessit (accersiit) *dett.*, abscessit *Lips.*, decessit *Vorstius et E; an latet in* arcessit *uoc.* abstersit, *cum auctor noster rara et quaesita amet?* 7 Iam (*corr. e* Nam) .C. quidem marii *B* 17 enim in *B* || etiam *Pighius:* et *B* 19 con***tione (*ex* contentione?) *B* 20 annis *B*ς 26 gratus *b* || Hirti *B*, *em. e P*

30 *immo* in dictatura

et Pansae iussu senatus locante, qui tunc libitinam exercebant, cum rerum suarum usum tum ministerium suum gratuitum polliciti sunt, quia hi pro re publica dimicantes occiderant, perseuerantique postulatione extuderunt ut exequiarum apparatus sestertio nummo ipsis praebendus addiceretur. quorum laudem adiecta lege condicio auget magis quam extenuat, quoniam quidem quaestum contempserunt nulli alii rei quam quaestui uiuentes.

Pace cinerum suorum reges gentium exterarum secundum hunc tam contemptum gregem referri se patientur, qui aut non adtingendus aut [non] in ultima parte domesticorum exemplorum conlocandus fuit. sed dum honesti etiam ab infimis [estis] editi memoria non intercidat, licet separatum locum obtineant, ut nec his adiecti nec illis praelati uideantur.

Ext. 1. Darius priuatae adhuc fortunae, amiculo Sylosontis Sami delectatus, curiosiore contemplatione fecit ut ultro sibi et quidem a cupido daretur. cuius muneris quam grata aestimatio animo eius esset adlapsa regno potitus ostendit. totam namque urbem et insulam Samiorum Sylosonti fruendam tradidit. non enim pretium rei aestimatum, sed occasio liberalitatis honorata est, magisque a quo donum proficisceretur quam ad quem perueniret prouisum.

2. Mitridates quoque rex magnifice gratus apparuit, quoniam pro Leonico, acerrimo salutis suae de-

Par. tore funus Hirtio et Pansae locante, qui tunc libitinam praestabat, gratuitam operam promisit, quia consules pro r. p. dimicauerant. 2. Mithridates pro Leonico, acerrimo salutis

1 libitanam *B* 5 extulerent *B*, extulerunt *b* 6 praebentibus *B*, *em. Periz.* || adduceretur *B; de uu.* adiecta lege cond. *u. emend. meas Valer. p. 9* 7 auset *B'* 8 quidam *B'* 11 ferri *B'* 12 quia aut *b* || aut in *b*, aut non in *B*, aut nonnisi in *dett.; cf. Vahl. mus. rhen. XI, 592* 14 honesti etiam ab infimae sortis editi *Lips.*, honesti actus etiamsi ab inf. sint editi *Torrenius; nos* estis *inclusimus* 18 curiore *B'* 19 *fort.* effecit || a *om. B in ras.* 21 petitus *B'* 23 libertatis *B'*
29 r. p.] P. R. *V*

fensore, a Rhodiis nauali pugna excepto, omnes hostium captiuos permutauit, satius esse existimans ab inuisissimis circumiri quam bene merito gratiam non referre.

3. Liberalis populus Romanus magnitudine muneris, quod Attalo regi Asiam dono dedit: sed Attalus etiam testamenti aequitate gratus, qui eandem Asiam populo Romano legauit. itaque nec huius munificentia nec illius tam memor beneficii animus tot uerbis laudari potest, quot amplissimae ciuitates uel amice datae uel pie redditae sunt.

4. Ceterum nescio an praecipue Masinissae regis pectus grati animi pignoribus fuerit refertum. beneficio enim Scipionis et persuasu regni modo liberalius auctus memoriam incliti muneris ad ultimum uitae finem, longa etiam a dis inmortalibus senectute donatus, constantissima fide perduxit, adeo ut eum non solum Africa, sed etiam cunctae gentes scirent amiciorem Corneliae familiae atque urbi Romanae quam sibimet ipsi semper fuisse. ille cum graui Karthaginiensium bello premeretur ac uix tutelae imperii sui sufficeret, tamen Scipioni Aemiliano, quia nepos Africani erat, bonam magnamque partem Numidici exercitus, quam ad Lucullum consulem, a quo ad auxilia petenda missus fuerat, in Hispaniam duceret, promptissima mente tradidit, praesentique periculo respectum pristini beneficii anteposuit. ille, cum

suae defensore, a Rhodiis nauali pugna excepto, omnes hostium captiuos permutauit. 3. Attalus acceptam a populo R. Asiam, aequitate testamenti gratus, eamdem populo R. reliquit. 4. Masinissa memor Scipionis beneficiorum omni uita domum *Par.*

3 circumueniri *DE* 10 ciuitatisuae amice *B* 12 massinissae *B ante ras.* 13 grati* *B* 14 persua *B*, peruasi *b* (populi R. iussu *Periz.*) || liberalius *codd. nonnulli (u. Torr.)*: liberius *B* 15 actus memoria *B′* || uitae diem *Stanger* 18 amictiorem *B′* 20 ipsi semper fuisse *Pighius:* si superesse *B*, ipsi semper esse *b*, semper fuisse *edd. uett.* 22 de aemiliano *B*, *sed* de *punct.* || 23 africano *B* 24 qua lucullum coñs. *B*, quāē lucullo coñs. *b*, quem ad lucullum *B mg.*, quam Lucullo consuli ς

iam aetate deficiente magnas regni opes quattuor et quinquaginta filiorum numero relinquens in lectulo dilaberetur, M'. Manilium, qui pro consule Africam obtinebat, litteris obsecrauit ut ad se Scipionem Aemilianum sub eo tunc militantem mitteret, feliciorem mortem suam futuram ratus, si in conplexu dexterae eius supremum spiritum ac mandata posuisset. ille aduentum Scipionis fatis suis praecurrentibus haec uxori liberisque praeceperat, unum in terris populum Romanum et unam in populo Romano Scipionis domum nossent, integra omnia Aemiliano reseruarent, eum diuidendi regni arbitrum haberent: quod is statuisset perinde ac testamento cautum inmutabile ac sanctum optinerent. tot tamque uariis rebus se Masinissa infatigabili pietatis serie ad centesimum extendit annum. his et horum similibus exemplis benificentia generis humani nutritur atque augetur: hae sunt eius faces, hi stimuli, propter quos iuuandi et emerendi cupiditate flagrat. et sane amplissimae et speciosissimae diuitiae sunt, feliciter erogatis beneficiis late posse censeri. quorum quoniam religiosum cultum instituimus, nunc neglectum suggillandi gratia, quo sit gratior, referemus.

III. *DE INGRATIS.*

1. Vrbis nostrae parentem senatus, in amplissimo dignitatis gradu ab eo conlocatus, in curia lacerauit,

Corneliam coluit. itaque moriens haec uxori liberisque praecepit, unum in terris populum Romanum, unam Scipionis domum nossent.

DE INGRATIS. 1. Romulum senatus immemor bene-

1 *fort.* opes et quatt. et q. filios 3 dilaberetur *Periz.:* laberetur *B,* laboraret *Foertsch; cf. 5, 1, Ext. 1* || M'.] m̄. *B* || procon̄s. afric (*sic*) *B* 7 suppremum *B* 10 nossent — reseruarent *nos:* nosse — reseruare *B*, *quod tuetur Foertsch II, 23* 13 ac *E: om. B,* ut *b,* ac si *Γ* || 14 scanctum *B* || totamque *B′* 17 benificientia *b* 18 facies *B* 19 *fort.* et demerendi || fraglat *B′* 21 religioso *B′*

nec duxit nefas ei uitam adimere, qui aeternum Romano imperio spiritum ingenerauerat. rude nimirum illud et ferox saeculum, quod conditoris sui cruore foede maculatum ne summa quidem posteritatis dissimulare pietas potest.

2. Hunc ingrate lapsae mentis errorem consentanea ciuitatis nostrae paenitentia sequitur. uirium Romanarum et incrementum laetissimum et tutela certissima, Furius Camillus, in urbe incolumitatem suam tueri non ualuit, cuius ipse salutem stabilierat, felicitatem auxerat. a L. enim Apuleio tribuno pl. tamquam peculator Veientanae praedae reus factus duris atque, ut ita dicam, ferreis sententiis in exilium missus est, et quidem eo tempore, quo optimo iuuene filio spoliatus solaciis magis adleuandus quam cladibus onerandus erat. sed inmemor patria tanti uiri maximorum meritorum exequiis filii damnationem patris iunxit. at, inquit, aerario abesse tribunus pl. querebatur quindecim milia aeris: tanti namque poena finita est. indignam summam, propter quam populus Romanus tali principe careret!

Priore adhuc querella uibrante alia deinceps exurgit. Africanus superior non solum contusam et confractam belli Punici armis rem publicam, sed paene iam exsanguem atque morientem Karthaginis dominam reddidit. cuius clarissima opera iniuriis pensando ciues uici ignobilis eum ac desertae paludis accolam fecerunt. eiusque uoluntarii exilii acerbitatem non tacitus ad inferos tulit, sepulcro suo inscribi iubendo 'ingrata patria, ne ossa quidem mea

ficiorum in curia discerpsit. 2. Camillus a L. Apuleio tr. pl. *Par.* accusatus in ea urbe incolumitatem consequi non potuit, quam

4 fede *B* 6 ingrate *B, ut coni. Torrenius:* ingratũ *b* 8 et tulacetissima *B'* 14 et quidem *B corr. ex* equidem 15 magnis *B ante ras.* 18 aerario *B, sed* ae *in ras.; immo* ab aerario || tr. pl. querebantur *B* 23 superlor* *B* 25 carthaginis *(sic)* — cuius *B in ras.* 27 ciues uici *Pighius:* uici *B in ras.*, ciues *uel* ciuitatis *al.*

habes'. quid ista aut necessitate indignius aut querella iustius aut ultione moderatius? cineres ei suos negauit, quam in cinerem conlabi passus non fuerat. igitur hanc unam Scipionis uindictam ingrati animi urbs Romana sensit, maiorem me hercule Coriolani uiolentia: ille enim patriam metu pulsauit, hic uerecundia. de qua ne queri quidem — tanta uerae pietatis constantia — nisi post fata sustinuit.

Talia passo, credo, quae fratri eius accidere solacio esse potuerunt. cui rex Antiochus deuictus et Asia imperio populi Romani adiecta speciosissimusque triumphus ut peculatus reus fieret et in carcerem duci iuberetur causam praebuit.

Nihilo uirtute posterior Africanus auo minor, sed ne exitu quidem felicior. duabus enim urbibus, Numantia atque Karthagine, imperio Romano imminentibus ex rerum natura depulsis, raptorem spiritus domi inuenit, mortis punitorem in foro non repperit.

Quis ignorat tantum laudis Scipionem Nasicam toga quantum armis utrumque Africanum meruisse, qui pestifera Ti. Gracchi manu faucibus oppressam rem publicam strangulari passus non est? sed is quoque propter iniquissimam uirtutum suarum apud ciues aestimationem sub titulo legationis Pergamum secessit, et quod uitae superfuit ibi sine ullo ingratae patriae desiderio peregit.

In eodem nomine uersor necdum Corneliae gentis querellas exhausi. namque P. Lentulus, clarissimus et amantissimus rei publicae ciuis, cum in Auentino

auxerat. — Africano superiori post triumphos dies dicta est, *Par.* et a populo damnatus. — Africanus minor raptorem spiritus domi inuenit, mortis punitorem in urbe non repperit. — Scipio Nasica sub titulo legationis Pergamum relegatus est. — P. Lentulus amantissimus rei p. ciuis post Gracchanam seditio-

6 uiolentiã — uerecundiam *B'* 7 de qua (*sc.* patria) *Aldus:* de qua re *B* 8 facta *B ante ras.* 10 anthiocus *B* 14 auo *Kempf:* aut *B* 21 tiberii *B* || apprehensam *Pighius, fort.* apprensam 22 strangilari *B* 26 pergit *B'* 29 aduentino *B*

C. Gracchi nefarios conatus et aciem pia ac forti pugna magnis uulneribus exceptis fugasset, proelii illius, quo leges, pacem libertatemque in suo statu retinuerat, hanc mercedem tulit ne in urbe nostra moreretur: si quidem inuidia et obtrectatione conpulsus legatione a senatu libera impetrata habitaque contione, qua a dis inmortalibus petiit ne umquam ad ingratum populum reuerteretur, in Siciliam profectus est, ibique perseueranter morando compotem se uoti fecit. quinque igitur deinceps Cornelii totidem sunt notissima ingratae patriae exempla.

Atque horum quidem secessus uoluntari: Ahala uero, cum magister equitum Sp. Maelium regnum adfectantem occidisset, custoditae libertatis ciuium exilio suo poenas pependit.

3. Ceterum ut senatus populique mens in modum subitae tempestatis concitata leni querella prosequenda est, ita singulorum ingrata facta liberiore indignatione proscindenda sunt, quia potentes consilii, cum utrumque ratione perpendere liceret, scelus pietati praetulerunt. quo enim nimbo, qua procella uerborum impium Sextili caput obrui meretur, quod C. Caesarem, a quo cum studiose tum etiam feliciter grauissimi criminis reus defensus fuerat, Cinnanae proscriptionis tempore profugum, praesidium suum in fundo Tarquiniensi cladis condicione inplorare, beneficii iure repetere coactum, a sacris perfidae mensae et altaribus nefandorum penatium auulsum truculento uictori iugulandum tradere non exhorruit?

nem, quam ipse sepelierat, die dicta petit a dis, ne umquam ad ingratum p. R. reuerteretur, et Siciliam profectus conpos uoti fuit. — Ahala post Sp. Maelii mortem, quem ipse occiderat regnum adfectantem, custodita libertate ciuium, exilio *Par.*

2 fregisset *Stanger* 6 a senatu] sanae tum *B* 10 deinceps *nos:* deinde *B* 12 uoluntaria (uoluntarii *b*) hala *B* 13 magistrum *B* || spurium melium *B* 14 custodiae liberatisq. (q. *erasa*) *B′* 19 dignatione *B′* 27 iura *b* || perfidiae *B*

finge accusatorem eius fortuna publica in supplicis nomen conuersum tam luctuosam illam opem genibus adnixum orasse, crudeliter tamen repulsus uideretur, quia etiam quos iniuriae inuisos faciunt, gratiosos miseriae reddunt. uerum Sextilius non accusatorem, sed patronum saeuissimae inimici uiolentiae suis manibus obiecit, si metu mortis, uita indignus, si praemii spe, dignissimus morte.

4. Sed ut ad alium consentaneum huic ingrati animi actum transgrediar, M. Cicero C. Popilium Laenatem, Picenae regionis, rogatu M. Caeli non minore cura quam eloquentia defendit, eumque causa admodum dubia fluctuantem saluum ad penates suos remisit. hic Popilius postea, nec re nec uerbo a Cicerone laesus, ultro M. Antonium rogauit ut ad illum proscriptum persequendum et iugulandum mitteretur, inpetratisque detestabilis ministerii partibus gaudio exultans Caietam cucurrit et uirum, mitto quod amplissimae dignitatis, certe salubritatis studio praestantis officii priuatim sibi uenerandum, iugulum praebere iussit, ac protinus caput Romanae eloquentiae et pacis clarissimam dexteram per summum et securum otium amputauit, eaque sarcina tamquam opimis spoliis alacer in urbem reuersus est. neque enim scelestum portanti onus succurrit illud se caput ferre, quod pro capite eius quondam perorauerat. inualidae ad hoc monstrum suggillandum litterae, quo-

Par. suo poenas pependit. 4. Cicero C. Popilium Laenatem Picentis regionis in iudicio defendit. hic Popilius postea, nec re nec uerbo a Cicerone laesus, ultro M. Antonium rogauit, ut ad illum proscriptum persequendum mitteretur, impetratisque detestabilis ministerii partibus Caietam petit, et ibi iugulum sibi praebere iussum Ciceronem gestiente mucrone confodit.

1 suppliciis *B* 2 tam̃ *B* 4 quia etiam *B corr. e* quietam 7 praemiis *B ante ras.* 11 picentis *P* 14 pupilius *B* 19 salubritatis *b:* salubritati *B*, salubri *Fr. Fabricius, possis etiam* salubri salutis studio 27 suggillande *B'*

niam qui talem Ciceronis casum satis digne deplorare possit, alius Cicero non extat.

5. Quo te nunc modo, Magne Pompei, attingam nescio: nam et amplitudinem fortunae tuae, quae quondam omnes terras et omnia maria fulgore suo occupauerat, intueor et ruinam eius maiorem esse quam ut manu mea adtemptari debeat memini. sed tamen nobis quoque tacentibus Cn. Carbonis, a quo admodum adulescens de paternis bonis in foro dimicans protectus es, iussu tuo interempti mors animis hominum non sine aliqua reprehensione obuersabitur, quia tam ingrato facto plus L. Sullae uiribus quam propriae indulsisti uerecundiae.

Ext. 1. Ac ne nostra confessis alienigenae urbes insultent, Karthaginienses Hannibalem, qui pro illorum incolumitate et uictoria tot imperatores totque exercitus nostros trucidauerat, quot gregarios milites hostium si occidisset magnae gloriae foret, a conspectu suo summouere animum induxerunt.

2. Neminem Lycurgo aut maiorem aut utiliorem uirum Lacedaemon genuit, utpote cui Apollo Pythius oraculum petenti respondisse fertur, nescire se utrum illum hominum an deorum numero adgregaret. huic tamen neque uitae summa sinceritas neque constantissimus erga patriam amor neque leges salutariter excogitatae auxilio esse potuerunt quo minus infestos ciues experiretur. saepe enim lapidibus petitus, aliquando foro eiectus, oculo etiam pri-

Par. 5. Cn. Pompeius Carbonem, a quo de paternis bonis in foro dimicans protectus fuerat, iussu Sullae occidit.

1. Carthaginienses Hannibalem a conspectu suo submouere in animum induxerunt. 2. Lycurgus legumlator, lapidibus a ciuibus petitus, pulsus foro ita ut oculum amitteret, nouis-

11 obseruabitur *B'* 12 sillae *B h. l.* 18 a *P: om. B; cf. 2, 7, 2. 4, 3. 4, 2, 5. 6, 2, 11* 19 duxerunt *B'* 21 lacedemoni *B'*, lacedaemonia *DΓ* || pithius *B* 23 illud *B* 24 summae *B* 28 foro eiectus oculo *Kempf:* furore eiectus publico (*add. in mg.* oculo) *B*, foro eiectus furore publico, etiam oculo priuatus *Torr.* 30 iussu Sullae *nos:* iussus *V*

uatus, ad ultimum ipsa patria pulsus est. quid aliae faciant urbes, ubi etiam illa, quae constantiae et moderationis et grauitatis eximiam sibi laudem uindicat, tam ingrata aduersus tam bene meritum extitit?

3. Detrahe Atheniensibus Thesea, nullae aut non tam clarae Athenae erunt, si quidem ille uicatim dispersos ciues suos in unam urbem contraxit, separatimque et agresti more uiuenti populo amplissimae ciuitatis formam atque imaginem inposuit. idem saeua potentissimi regis Minois imperia uixdum aetate pubescente reppulit: idem effrenatam Thebarum insolentiam domuit: idem opem liberis Herculis tulit et quidquid ubique monstri aut sceleris fuit uirtute animi ac robore dexterae comminuit. huius tamen summoti ab Atheniensibus Scyros, exule minor insula, ossa mortui cepit.

Iam Solon, qui tam praeclaras tamque utiles Atheniensibus leges tulit, ut, si his perpetuo uti uoluissent, sempiternum habituri fuerint imperium, qui Salaminam uelut hostilem arcem ex propinquo saluti eorum inminentem recuperauit, qui Pisistrati tyrannidem primus uidit orientem, solus armis opprimi debere palam dictitare ausus est, senectutem Cypri profugus exegit, neque ei in patria, de qua optime meruerat, humari contigit.

Bene egissent Athenienses cum Miltiade, si eum post trecenta milia Persarum Marathone deuicta in

Par. sime exulauit. 3. Athenienses Thesea post tot beneficia patria expulerunt, cuius ossa Scyrus insula mortui texit. — Solon senectutem Cypri profugus exegit, neque ei in patria, de qua optime meruerat, contigit humari. — Miltiades post ccc milia

4 uindicatam ingrata *B′* 7 clarae *B in ras.* || **uicatim *B* 8 in unam *edd. uett.*: in suam unam *B* || separatimque *codd. plerique*: passimque *B, sed* passim *in ras. maiore m. 3* 14 quicquid *B (non b!)* 15 animi *B in ras.* 17 texit *P* 21 Salamina ς 24 dicitare *B′* || est *om. B, fort.* dictitare ē ausus 25 de *om. B* 31 ei de patria in qua *V*

exilium protinus misissent ac non in carcere et uinculis mori coegissent. at, puto, hactenus saeuire aduersus optime meritum abunde duxerunt. immo ne corpus quidem eius sic expirare coacti sepulturae prius mandari passi sunt quam Cimon filius eius eisdem se uinculis constringendum traderet. hanc hereditatem paternam maximi ducis filius et futurus ipse aetatis suae dux maximus solam se creuisse, catenas et carcerem, gloriari potuit.

Aristides etiam, quo totius Graeciae iustitia censetur, continentiae quoque eximium specimen, patria iussus excedere est. felices Athenas, quae post illius exilium inuenire aliquem aut uirum bonum aut amantem sui ciuem potuerunt, cum quo tunc ipsa sanctitas migrauit!

Themistocles eorum, qui ingratam patriam experti sunt, celeberrimum exemplum, cum illam incolumem, claram, opulentam, principem Graeciae reddidisset, eo usque sensit inimicam, ut ad Artaxerxis, quem paulo ante destruxerat, non debitam sibi misericordiam perfugere necesse haberet.

Phocion uero, his dotibus, quae ad pariendum hominum amorem potentissimae iudicantur, clementia et liberalitate instructissimus, tantum non in eculeum ab Atheniensibus inpositus est: certe post obi-

Persarum Marathone deuicta in carcere ac uinculis decessit. *Par*
corpus eius non prius sepeliri passi sunt, quam Cimo filius eius isdem se uinculis constringendum daret. Aristides, sub quo totius Graeciae iustitia censetur, patria iussus excedere est. Themistocles post magnos titulos patria pulsus confugere ad Xerxen coactus est. Phocion uero tantum non in eculeum

2 at *Perizonius:* ut *B* || actenus *B'* 5 cim̃ *B:* cimo *P* || eius** *B* 10 sub quo *P* || iustitia* *B* 17 ille columen *b* 19 ad Artaxerxis *nos:* arxerxis *B*, ad xerxis *b* 21 perfug. nec. haberet plocion *(sic)* uero *B in ras.* 23 hominum amorem *Torrenius:* hominem *B*, *quod tuetur Foertsch I, 20* 24 libertate *B*, *sed corr. in mg.* || non tantum *B*, *em. Colerus*, *cf. P* || eculeo *B*, *em. e P*, *cf. 4, 6, 3. 5, 1, Ext. 1*

29 sub *deleuit Mai* || totiens graecia *V*, *em. Mai*

tum nullam Atticae regionis, quae ossibus eius iniceretur, glebulam inuenit, iussus extra fines proici, intra quos optimus ciuis uixerat.

Quid abest igitur, quin publica dementia sit existimanda summo consensu maximas uirtutes quasi grauissima delicta punire beneficiaque iniuriis rependere? quod cum ubique tum praecipue Athenis intolerabile uideri debet, in qua urbe aduersus ingratos actio constituta est, et recte, quia dandi et accipiendi beneficii commercium, sine quo uix *uitalis* uita hominum esset, tollit quisquis bene merito parem referre gratiam neglegit. quantam ergo reprehensionem merentur qui, cum aequissima iura sed iniquissima ingenia haberent, moribus suis quam legibus uti maluerunt? quod si qua prouidentia deorum effici posset ut excellentissimi uiri, quorum modo casus rettuli, legem ingratorum uindicem retinentes patriam suam in ius ad aliam ciuitatem pertraherent, nonne ingeniosum et garrulum populum mutum atque elinguem hac postulatione reddidissent? 'Discordes foci tui pagisque diuidua tuguria Graeciae facta sunt columen. lucet Marathon Persicis tropaeis: Salamis et Artemisium Xerxis naufragia numerantur: praeualidis manibus exhausta moenia pulchrioribus operibus consurgunt. harum rerum auctores ubi uixerunt? ubi iacent? responde! nempe Thesea paruulo in scopulo sepeliri et Miltiadem in carcere mori et Cimona paternas induere catenas et Themistoclea uictorem uicti hostis genua conplecti Solonemque cum Aristide et Phocione penates suos ingrata fugere coegisti, cum interim cineribus nostris

Par. ab Atheniensibus impositus est: certe post obitum iussus est extra fines proici.

2 gebulam *B* 10 uitalis *addidit Kempf* 11 esset *scripsi:* ***et *B*, extaret *b* || quisq. *B* 20 metum *B′* 21 pacisque *B*, *em. Lipsius* 22 graecia* *B* 23 tropaeis] *sic h. l. B* || salamin *BC*, salamina *al.* 24 exhausta *B*, *litteris* ha *deletis fort. 1 m. ut iam sit* exusta 26 uixerint *B* 27 miliciadem *B* 28 cimonas *B′* 29 amplecti *Stanger*

foede ac miserabiliter dispersis Oedipodis ossa, caede patris, nuptiis matris contaminata, inter ipsum Arium pagum, diuini atque humani certaminis uenerabile domicilium, et excelsam praesidis Mineruae arcem honore arae decorata ut ossa sacrosancti herois colis: adeo tibi aliena mala tuis bonis gratiora sunt. lege itaque legem, quae te iure iurando obstrictam tenet, et quia bene meritis debita reddere praemia noluisti, laesis iusta piacula exsolue. tacent mutae illorum umbrae, fati necessitate constrictae: at, inmemores beneficiorum Athenae, reprehensionem lingua sermone licenti soluta non tacet.

IIII. Sed omittamus ingratos et potius de piis loquamur: aliquanto enim satius est fauorabili quam inuisae rei uacare. uenite igitur in manus nostras, prospera parentium uota, felicibus auspiciis propagatae suboles, quae efficitis ut et genuisse iuuet et generare libeat.

DE PIETATE ERGA PARENTES ET FRATRES ET PATRIAM.

1. Coriolanus, maximi uir animi et altissimi consilii optimeque de re publica meritus, iniquissimae damnationis ruina prostratus, ad Volscos infestos tunc Romanis confugit. magno ubique pretio uirtus aestimatur. itaque quo latebras quaesitum uenerat, ibi breui summum est adeptus imperium, euenitque ut quem pro se salutarem imperatorem ciues habere

DE PIETATE ERGA PARENTES FRATRES PATRIAM. 1. Coriolanus pulsus patria cum bellum aduersus *Par.*

4 et *om. b* || excelsis praesidiis *B, em. Mitallerius; cf. Liu. 45, 28, 1 et 31, 30, 9* || arce *b* 5 decorata ut ossa sacrosancti herois colis *Reifferscheid (mus. rhen. XV, 483):* decoratos sacrosanctiores colis (colles *pr. m.*) *B*, decorata sacris sancti herois colis *M. Seyffert in Zeitschr. f. d. Gymnasialwesen 1861, p. 300* 9 exsolue** *B* 11 reprehensionem *nos:* reprehensione *B; priorum conatus in loco emendando, qui pro conclamato habebatur, u. apud Kempfium et Foertschium 1, 22* 25 quo* *B* 26 breuissimum est *B'*

noluerant, paene pestiferum aduersus se ducem experirentur. frequenter enim fusis exercitibus nostris uictoriarum suarum gradibus aditum iuxta moenia urbis Volsco militi struxit. quapropter fastidiosus ille in aestimandis bonis suis populus, qui reo non pepercerat, exuli coactus est supplicare. missi ad eum deprecandum legati nihil profecerunt: missi deinde sacerdotes cum infulis aeque sine effectu redierunt. stupebat senatus, trepidabat populus, uiri pariter ac mulieres exitium imminens lamentabantur. tunc Veturia, Coriolani mater, Volumniam uxorem eius et liberos secum trahens, castra Volscorum petiit. quam ubi filius aspexit, 'expugnasti' inquit 'et uicisti iram meam, patria, precibus huius admotis, cuius utero quamuis merito mihi inuisam dono', continuoque agrum Romanum hostilibus armis liberauit. ergo pectus dolore acceptae iniuriae, spe potiendae uictoriae, uerecundia detrectandi ministerii, metu mortis refertum, totum sibi pietas uacuefecit, uniusque parentis aspectus bellum atrox salutari pace mutauit.

2. Eadem pietas uiribus suis inflammatum Africanum superiorem uixdum annos puerilitatis egressum ad opem patri in acie ferendam uirili robore armauit. consulem enim eum apud Ticinum flumen adversis auspiciis cum Hannibale pugnantem, grauiter saucium intercessu suo seruauit, neque illum aut aetatis infirmitas aut militiae tirocinium aut infelicis proelii etiam ueterano bellatori pertimescendus exitus interpellare ualuit, quo minus duplici gloria con-

Par. p. R. parasset, nullis precibus motus, matris et uxoris uictus est lacrimis. 2. Scipio Africanus cum adhuc praetextatus esset, patrem suum consulem apud Ticinum fluuium aduersis auspiciis cum Hannibale pugnantem grauiter saucium protexit.

11 mater *om. B prob. Foertschio I, 22* 15 utero *B: add. in mg.* te *manu admodum recenti* 18 uerecundiam *B'* 23 egressum *duo libri Pighii:* ingressum *B* (pubertatis ingressum *Aldus*) 25 fluñ *B:* fluuiũ *P*

spicuus coronam imperatore simul et patre ex ipsa morte rapto mereretur.

3. Auribus ista tam praeclara exempla Romana ciuitas accepit, illa uidit oculis. L. Manlio Torquato diem ad populum Pomponius tribunus pl. dixerat, quod occasione bene conficiendi belli inductus legitimum optinendi imperii tempus excessisset, quodque filium, optimae indolis iuuenem, rustico opere grauatum publicis usibus subtraheret. id postquam Manlius adulescens cognouit, protinus urbem petiit et se in Pomponii domum prima luce direxit. qui existimans in hoc eum uenisse, ut patris crimina, a quo plus iusto aspere tractabatur, deferret, excedere omnes iussit cubiculo, quo licentius remotis arbitris indicium perageret. nactus occasionem opportunam proposito suo iuuenis gladium, quem tectum adtulerat, destrinxit tribunumque minis ac terrore conpulsum iurare coegit a patris eius accusatione recessurum, eoque effectum est ne Torquatus causam diceret. commendabilis est pietas, quae mansuetis parentibus praestatur. sed Manlius quo horridiorem patrem habuit, hoc periculo eius laudabilius subuenit, quia ad eum diligendum praeter naturalem amorem nullo indulgentiae blandimento inuitatus fuerat.

4. Hanc pietatem aemulatus M. Cotta eo ipso die, quo togam uirilem sumpsit, protinus ut a Capi-

Par. 3. L. Manlio Torquato diem ad populum Pomponius trib. pleb. dixerat, quod filium militiae aptum rustico opere grauaret. id postquam Manlius adulescens cognouit, cum ferro ad Pomponium uenit et intromissus secretum petit, ac protinus destricto gladio tribunum minis terrere coepit et coegit iurare eum a patris accusatione decessurum, eoque effectum est ne Torquatus diceret causam. 4. M. Cotta eo ipso die, quo togam

4 Manlio *P:* manilio *B et sic infra* 6 c̄ficiendi *Pighius:* ficiendi *B*, faciendi *b*, finiendi *cod. Gemblac.* 10 petit *B* 16 tectus *B'* 17 distrinxit *B'* 18 decessurum *P* 23 quia ad *b:* qui ad *B*

28 grauaretur *V*

tolio descendit, Cn. Carbonem, a quo pater eius damnatus fuerat, postulauit, peractumque reum iudicio adflixit, et ingenium et adulescentiam praeclaro opere auspicatus.

5. Apud Gaium quoque Flaminium auctoritas patria aeque potens fuit. nam cum tribunus pl. legem de Gallico agro uiritim diuidendo inuito et repugnante senatu promulgasset, precibus minisque eius acerrime resistens ac ne exercitu quidem aduersum se conscripto, si in eadem sententia perseueraret, absterritus, postquam pro rostris ei legem iam referenti pater manum iniecit, priuato fractus imperio descendit e rostris, ne minimo quidem murmure destitutae contionis reprehensus.

6. Magna sunt haec uirilis pietatis opera, sed nescio an his omnibus ualentius et animosius Claudiae Vestalis uirginis factum. quae cum patrem suum triumphantem e curru uiolenta tribuni pl. manu detrahi animaduertisset, mira celeritate utrisque se interponendo amplissimam potestatem inimicitiis accensam depulit. igitur alterum triumphum pater in Capitolium, alterum filia in aedem Vestae duxit, nec discerni potuit utri plus laudis tribueretur, cui uictoria an cui pietas comes aderat.

7. Ignoscite, uetustissimi foci, ueniamque aeterni

Par. uirilem sumpsit, ut e Capitolio descendit, Cn. Carbonem, a quo pater eius damnatus fuerat, postulauit peractumque reum adflixit. 6. Claudia uirgo Vestalis cum patrem suum triumphantem e curru uiolenta tribuni pl. manu detrahi animaduertisset, se interposuit ac tribunum depulit.

2 peractumque *cod. Campensis et P:* pertractumque *B* 12 referenti *B: fort.* ferenti *uel, ut Torr. maluit,* perferenti || manum iniecit *dett.:* no num** eiecit *B,* nū num̃ obiecit *b* 16 an *B corr. ex* ad 18 tribuni pl. manu detrahi *Pb:* tribuni manu *B* 19 utriusque *B ante rasuram, sed uidetur potius* utrique *corrigendum esse; nam in duobus reliquis locis, in quibus Valerius plurali* utrique *de duobus hominibus dicto usus esse traditur (5, 4, 6 et 7, 3, E. 5), Paridis epitome singularem seruauit* 22 uestam *B'*
28 cum patrem suum *om. V pr. m.* 29 uiolentia *V'*

date ignes, si a uestro sacratissimo templo ad necessarium magis quam speciosum urbis locum contextus operis nostri progressus fuerit: nulla enim acerbitate fortunae, nullis sordibus pretium carae pietatis euilescit, quin etiam eo certius quo miserius experimentum habet. Sanguinis ingenui mulierem praetor apud tribunal suum capitali crimine damnatam triumuiro in carcere necandam tradidit. quo receptam is qui custodiae praeerat misericordia motus non protinus strangulauit: aditum quoque ad eam filiae, sed diligenter excussae, ne quid cibi inferret, dedit, existimans futurum ut inedia consumeretur. cum autem plures iam dies intercederent, secum ipse quaerens quidnam esset quo tam diu sustentaretur, curiosius obseruata filia animaduertit illam exerto ubere famem matris lactis sui subsidio lenientem. quae tam admirabilis spectaculi nouitas ab ipso ad triumuirum, a triumuiro ad praetorem, a praetore ad consilium iudicum perlata remissionem poenae mulieri impetrauit. quo non penetrat aut quid non excogitat pietas, quae in carcere seruandae genetricis nouam rationem inuenit? quid enim tam inusitatum, quid tam inauditum, quam matrem uberibus natae alitam? putarit aliquis hoc contra rerum naturam factum, nisi diligere parentis prima naturae lex esset.

Ext. 1. Idem praedicatum de pietate Perus existimetur, quae patrem suum Mycona consimili fortuna adfectum parique custodiae traditum iam ultimae senectutis uelut infantem pectori suo admotum

1. Pero † fratrem maiorem, in carcerem coniectum ulti- *Par.*

1 ignis *B'* 7 crimina dampnatam *B'* 8 carcere *EΓ:* carcerem *B* || recepta *b* 10 strangilauit *B* 11 inferre *B'* 14 quo tam *B:* quod tam *b* 21 genitricis ς 22 *malim* inuisitatum 24 putaret *b* 25 lexisset *B'* 27 Perus] rius *B*, pero *b s. l. ex P* 28 Mycona *Munckerus (ad Hygini fab. 254):* cimona *B* || consili *B*

31 Pero *B et corr. V:* Nero *V'* fratrem maiorem *V:* patrem Myconem *Kempf*

aluit. haerent ac stupent hominum oculi, cum huius facti pictam imaginem uident, casusque antiqui condicionem praesentis spectaculi admiratione renouant, in illis mutis membrorum liniamentis uiua ac spirantia corpora intueri credentes. quod necesse est animo quoque euenire, aliquanto efficaciore pictura litterarum uetera pro recentibus admonito recordari.

2. Ne te quidem, Cimo, silentio inuoluam, qui patri tuo sepulturam uoluntariis uinculis emere non dubitasti. nam etsi maximo tibi postea et ciui et duci euadere contigit, plus tamen aliquanto laudis in carcere quam in curia adsecutus es: ceterae enim uirtutes admirationis tantum modo multum, pietas uero etiam amoris plurimum meretur.

3. Vos quoque, fratres, memoria conplectar, quorum animus origine fuit nobilior, siquidem admodum humiles in Hispania nati pro parentium alimentis spiritum erogando specioso exitu uitae inclaruistis. duodecim enim milia nummum, quae post mortem uestram iis darentur, a Paciaecis pacti, ut eorum patris interfectorem Etpastum, gentis suae tyrannum, occideretis, nec ausi solum insigne facinus estis, sed etiam strenuo ac forti exitu clausistis. isdem enim manibus Paciaecis ultionem, Etpasto poenam, genitoribus nutrimenta, uobis gloriosa fata peperistis. itaque tumulis etiam nunc uiuitis, quia parentium senectutem tueri quam uestram exspectare satius esse duxistis.

4. Notiora sunt fratrum paria Cleobis et Biton, Amphinomus et Anapius, illi, quod ad sacra Iunonis

Par. mae senectutis, uelut infantem lacte suo aluit. 4. Amphino-

2 cognitionem *Periz.* 3 praesenti *B* || admiratione* *B* 6 efficaciora *B'* 7 procedentibus *B'* || admonitos *B*, *em. Lipsius* 8 te *B s. l.* 12 es *corr. ex* et *B* 17 parentum *h. l. B* 20 iis *E:* his *B* || a *B:* a filiis *b* || pactū *B'* 21 ecpastum (*et infra* ecpasto) *Γ*, epastum *al.* 22 insignem *B* 24 et pasti *B* 25 facta *B'* 26 etiam num *b* 27 spectare *B'* 29 patria cleobus et obiton *B'* 30 anaphas *B*, *em. ex P; u. Solin. 5, 15 p. 56 ed. Momms.* (*Ἀναπίας Strabo 6, 2, p. 269 et Conon narr. 43*)

peragenda matrem uexerint, hi, quod patrem et matrem umeris per medios ignes portarint, sed neutris pro spiritu parentium expirare propositum fuit.

5. Nec ego Argiuam detrecto laudem aut Aetnaei montis gloriam minuo, uerum obscuriori propter ignorantiam pietati notitiae lumen admoueo, sicut Scythis libenter pietatis testimonium reddo. Dareo enim totis regni sui uiribus in eorum regionibus subinde impetum facienti paulatim cedentes ad ultimum iam solitudinis peruenerant. interrogati deinde ab eo per legatos, quem finem fugiendi aut quod initium pugnandi facturi essent, responderunt se nec urbes ullas nec agros cultos, pro quibus dimicarent, habere: ceterum cum ad parentium suorum monumenta uenisset, sciturum quemadmodum Scythae proeliari solerent. quo quidem uno tam pio dicto inmanis et barbara gens ab omni se feritatis crimine redemit. prima igitur et optima rerum natura pietatis est magistra, quae nullo uocis ministerio, nullo usu litterarum indigens propriis ac tacitis uiribus caritatem parentium liberorum pectoribus infundit. quid ergo doctrina proficit? ut politiora scilicet, non ut meliora fiant ingenia, quoniam quidem solida uirtus nascitur magis quam fingitur. 6. quis enim plau-

mus et Anapius patrem et matrem umeris per medios ignes Aetnae portauerunt. — Cleobis et Bito ad sacra Iunonis peragenda matrem collo uexerunt. — 5. Darius rex Persarum cum Scythas oppugnaret, interrogauit eos quo usque fugerent. qui responderunt: se nec urbes ullas nec agros cultos pro quibus dimicarent habere: ceterum cum ad parentum suorum monimenta uenisset, sciturum quemadmodum Scythae proe- *Par*

1 matrem collo uex. *P* || uexerunt — portarunt *edd. priores* 2 humeris *B* || ignis Aetnae *P* 4 detracto *B'* || aetnei *B*, aethnei *b* 5 gloriam inuo *B corr. in* gloriã minuo 7 scytis *B* 8 totius *dett. pauci* || regiones *Pighius* 9 ultimum asiam solitudinis *B pr. m. ut uidetur,* ultimas iam solitudines *b*, ultimas asiae sol. *al.* 14 parentum *P* 15 uenisset *Periz. et P:* uenissent *B* 16 dictu *B'* 17 omni* se* feritatis *B* || discrimine *b* 24 magnis *B ante ras.* || palustris *B*

stris uagos et siluarum latebris corpora sua tegentes in modumque ferarum laniatu pecudum uiuentes sic Dario respondere docuit? illa nimirum, quae etiam Croesi filium loquendi usu defectum ad protegendam patris incolumitatem ministerio uocis instruxit. captis enim a Cyro Sardibus, cum unus e numero Persarum ignarus uiri in caedem eius concitato impetu ferretur, uelut oblitus quid sibi fortuna nascenti denegasset, ne Croesum regem occideret proclamando paene iam inpressum iugulo mucronem reuocauit. ita qui ad id tempus mutus sibi uixerat, saluti parentis uocalis factus est.

7. Eadem caritas Italico bello Pinnensem iuuenem, cui Pultoni erat cognomen, tanto animi corporisque robore armauit, ut cum obsessae urbis suae claustris praesideret et Romanus imperator patrem eius captiuum in conspectu ipsius constitutum destrictis militum gladiis circumdedisset, occisurum se minitans, nisi inruptioni suae iter praebuisset, solus e manibus senem rapuerit, duplici pietate memorandus, quod et patris seruator nec patriae fuit proditor.

V. Hanc caritatem proximus fraternae beniuolentiae gradus excipit. nam ut merito primum amoris uinculum ducitur plurima et maxima beneficia accepisse, ita proximum iudicari debet simul accepisse. quam copiose enim suauitatis illa recordatio est! in eodem domicilio antequam nascerer habitaui, in isdem incunabulis infantiae tempora peregi, eosdem appellaui parentes, eadem pro me uota excubuerunt,

Par. liari solerent. 6. Croesi filius cum esset mutus, bello quo Cyrus Croesum superauerat, capto eo, cum miles ignoraret hunc esse Croesum ac pro gregario milite occidere conaretur, proclamauit 'parce Croeso'.

6 unum *B'* 7 in *B s. l.* 8 natura *dett.* 15 ut *** cum *B* 16 et *b hic deleuit et ante* patrem *posuit* 19 inruptionis *B, sed* s *punct.* 29 iisdem *B ante ras.*

parem ex maiorum imaginibus gloriam traxi. cara est uxor, dulces liberi, iucundi amici, accepti adfines, sed postea cognitis nulla beniuolentia accedere debet, quae priorem exhauriat.

1. Atque haec teste Scipione Africano loquor, qui tametsi artissima familiaritate Laelio iunctus erat, tamen senatum supplex orauit ne prouinciae sors fratri suo erepta ad eum transferretur, legatumque se L. Scipioni in Asiam iturum promisit, et maior natu minori et fortissimus inbelli et gloria excellens laudis inopi et, quod super omnia est, nondum Asiatico iam Africanus. itaque clarissimorum cognominum alterum sumpsit, alterum dedit, triumphique praetextum huius cepit, illius tradidit, ministerio maior aliquanto quam frater imperio.

2. M. uero Fabius consul inclita pugna Etruscis et Veientibus superatis delatum sibi summo senatus populique studio triumphum ducere non sustinuit, quia eo proelio Q. Fabius frater eius consularis fortissime dimicans occiderat. quantam in eo pectore pietatem fraternae caritatis habitasse existimemus, propter quam tantus amplissimi honoris fulgor extingui potuit?

3. Hoc exemplo uetustas, illo saeculum nostrum ornatum est, cui contigit fraternum iugum Claudiae prius, nunc etiam Iuliae gentis intueri decus. tantum enim amorem princeps parensque noster insitum animo fratris Drusi habuit, ut cum Ticini, quo uictor

1. Scipio Africanus, tametsi rarissima familiaritate Laelio *Par.* iunctus erat, tamen senatum supplex orauit, ne prouinciae sors fratri suo eriperetur, legatumque se L. Scipioni in Asiam

3 accidere *Periz.* 5 adque *B′* 7 tamen *P:* attamen *B*, *sed* at *punct.* || suplex***rauit (orauit *b*) *B* 9 repromisit *P* 10 inbelli *codd. Pighii:* et belli *B* || et *om. B in ras.* 14 praetextam *B*, *em. Kempf. cf.* 7, 1, 1 || coepit *B* 16 inclyta *b* || Etruscis *E:* et amicis (amiclis *b*) *B*, Aequicolis, Auruncis, Hernicis *tentarunt uiri eruditi* 17 uenientibus *B′* 20 quantum *B′* 22 quem *B′* 24 uetustatis saeculum *b m. 3* 26 intuere *B*

hostium ad conplectendos parentes uenerat, graui illum et periculosa ualitudine in Germania fluctuare cognosset, protinus inde metu attonitus erumperet. iter quoque quam rapidum et praeceps uelut uno spiritu corripuerit eo patet, quod Alpes Rhenumque transgressus die ac nocte mutato subinde equo ducenta milia passuum per modo deuictam barbariam Antabagio duce solo comite contentus euasit: sed eum tum maximo labore et periculo implicatum mortaliumque frequentia defectum sanctissimum pietatis numen et di fautores eximiarum uirtutum et fidissimus Romani imperi custos Iuppiter comitatus est. Drusus quoque, quamquam fato iam suo quam illius officio propior erat, uigore spiritus et corporis uiribus conlapsus, eo ipso tamen quo uita ac mors distinguitur momento legiones cum insignibus suis fratri obuiam procedere iussit, ut imperator salutaretur. praecepit etiam dextera in parte praetorium ei statui, et consulare et imperatorium nomen optinere uoluit, eodemque tempore et fraternae maiestati cessit et uita excessit. his scio equidem nullum aliud quam Castoris et Pollucis specimen consanguineae caritatis conuenienter adici posse.

4. Sed omnis memoriae clarissimis imperatoribus profecto non erit ingratum, si militis summa erga fratrem suum pietas huic parti uoluminis adhaeserit. is namque in castris Cn. Pompei stipendia peragens, cum Sertorianum militem acrius sibi in acie instantem conminus interemisset iacentemque spoliaret, ut fratrem germanum esse cognouit, multum ac diu conuicio deos ob donum impiae uictoriae insecutus,

Par. iturum repromisit. 4. Miles Romanus bello Sertoriano cum in castris Cn. Pompei militaret, fratrem suum acrius pugnantem

3 inde] idem *B* 5 halpes *B′* || renumq. *B* 6 noctu *B* || equo *om.* *B′* 7 modum *B′* 8 nam antabagio *B*, *sed* nam *punct.* || contentus *B partim in ras.* 10 adfectum *B* 13 ullius *B* 14 proprior *B ante ras.* 18 dexteram *B′* 19 optineri uolens *b* 23 posset *B′* 26 pietatis *B′*

prope castra transtulit et pretiosa ueste opertum rogo inposuit. ac deinde subiecta face protinus eodem gladio, quo illum interemerat, pectus suum transuerberauit seque super corpus fratris prostratum communibus flammis cremandum tradidit. licebat ignorantiae beneficio innocenti uiuere, sed ut sua potius pietate quam aliena uenia uteretur, comes fraternae neci non defuit.

VI. Artissimis sanguinis uinculis pietas satis fecit: restat nunc ut patriae exhibeatur. cuius maiestati etiam illa, quae deorum numinibus aequatur, auctoritas parentium uires suas subicit, fraterna quoque caritas animo aequo ac libenter cedit, summa quidem cum ratione, quia euersa domo integer rei publicae status manere potest, urbis ruina penates omnium secum trahat necesse est. uerum quid adtinet uerbis ista conplecti, quorum tanta uis est, ut aliqui ea salutis suae impendio testati sint?

1. Brutus consul primus cum Arrunte, Tarquinii Superbi regno expulsi filio, in acie ita equo concurrit, ut pariter inlatis hastis uterque mortifico uulnere ictus exanimis prosterneretur. merito adiecerim populo Romano libertatem suam magno stetisse.

2. Cum autem in media parte fori uasto ac repentino hiatu terra subsideret responsumque esset ea re illum tantum modo conpleri posse, qua populus Romanus plurimum ualeret, Curtius, et animi et ge-

ex aduersa parte occidit. cognito scelere cadauer sublatum rogo superposuit et face subdita gladio se transfodit. *Par.*

2. Cum in media fori parte uasto hiatu terra subsedisset

2 subdita *P, ut est 4, 7, 1. 9, 2, Ext. 9* 10 exibeatur *B* 12 subiecit *B, em. Kempf* 13 libenti *cod. Cauchianus; at u. Cic p. Mil.* § 80 magno animo et libenter, *de Rep. 2, 2, 4* aequo animo libenterque 14 integer rei p. status *scripsi*: interstatus rēp status *B*, integer totius r. p. st. *malebat Foertsch II, 24* 18 aliqui ea *Pighii libri:* alia *B*, aliqui *b*, alii ea *Kempf* 19 arrunte* *B* 20 itaquo *B′* 21 mortifero *dett.* 22 abiecerim *B′* 25 ha*tu *B′* || ũq. esset ea re illum *B in ras.; ea om. dett.*

30 uasta uirtute terra *V*

neris nobilissimi adulescens, interpretatus urbem nostram uirtute armisque praecipue excellere, militaribus insignibus ornatus equum conscendit, eumque uehementer admotis calcaribus praecipitem in illud profundum egit, super quem uniuersi ciues honoris gratia certatim fruges iniecerunt, continuoque terra pristinum habitum recuperauit. magna postea decora in foro Romano fulserunt, nullum tamen hodieque pietate Curtii erga patriam clarius obuersatur exemplum. cui principatum gloriae obtinenti consimile factum subnectam.

3. Genucio Cipo praetori paludato portam egredienti noui atque inauditi generis prodigium incidit. namque in capite eius subito ueluti cornua erepserunt, responsumque est regem eum fore, si in urbem reuertisset. quod ne accideret, uoluntarium ac perpetuum sibimet indixit exilium. dignam pietatem, quae, quod ad solidam gloriam attinet, septem regibus praeferatur. cuius testandae gratia capitis effigies aerea portae, qua excesserat, inclusa est dictaque Rauduscularia: *nam* olim aera raudera dicebantur.

4. Genucius laudis huius, qua alia maior excogitari uix potest, successionem tradidit Aelio praetori. cui ius dicenti cum in capite picus consedisset, aruspicesque adfirmassent conseruato eo fore ipsius domui fatum felicissimum, rei publicae miserrimum,

Par. et responsum esset ea re illum tantum modo conpleri posse, qua p. R. plurimum ualeret, Curtius nobilis iuuenis interpretatus urbem nostram uirtute et armis excellere, tumque se in

1 nobilissimi *nos:* nobilissimus *B* 2 uirtute** *(latet* et *ut uidetur) B* 4 admo**tis *B* 12 portum *B* 14 erepserunt *cod. Atreb. et alii:* emerserunt *B, sed in ras.m. 3* 16 accederet *B* 20 aereae *B* 21 rauduscolana *B* || nam *om. B*, Rauduscula; nam *malebat Kempf; at u. Paul. Diac. p. 275 Muell.* || era *B corr. in* ea || dicebatur *B* 22 quam aliorum excogitari impotest *B, quae punctata sunt;* qua maior *etc. edd.,* qua alia maior *em. Vorstius* 23 tradit *B* 24 cui ius *B in ras.* || **arispicesq. adfirmasset *B* 25 dom' statũ felicissimũ reip. miserrimum *sic B in ras. sed litterae* rimum *a pr. m.*

27 illam *V*

occiso in contrarium utrumque cessurum, e uestigio picum morsu suo in conspectu senatus necauit. decem et VII Aelia tum familia eximiae fortitudinis uiros Cannensi proelio amisit: res publica procedente tempore ad summum imperii fastigium excessit. haec nimirum exempla Sulla et Marius et Cinna tamquam stulta riserunt.

5. P. Decius Mus, qui consulatum in familiam suam primus intulit, cum Latino bello Romanam aciem inclinatam et paene iam prostratam uideret, caput suum pro salute rei publicae deuouit ac protinus concitato equo in medium hostium agmen patriae salutem, sibi mortem petens inrupit, factaque ingenti strage plurimis telis obrutus super corruit. ex cuius uulneribus et sanguine insperata uictoria emersit.

6. Vnicum talis imperatoris specimen esset, nisi animo suo respondentem filium genuisset. is namque in quarto consulatu patris exemplum secutus deuotione simili, aeque strenua pugna, consentaneo exitu labantis perditasque uires urbis nostrae correxit. ita dinosci arduum est utrum Romana ciuitas Decios utilius habuerit duces an amiserit, quoniam uita eorum ne uinceretur obstitit, mors fecit ut uinceret.

7. Non est extinctus pro re publica superior Scipio Africanus, sed admirabili uirtute ne res publica extingueretur prouidit: siquidem cum adflicta Cannensi clade urbs nostra nihil aliud quam praeda uictoris esse Hannibalis uideretur, ideoque reliquiae

illud profundum egit. 5. P. Decius Mus Latino bello, cum *Par.* aciem suam inclinatam uideret, pro exercitu se deuouit. 7. Scipio Africanus post Cannensem cladem Metello consilium

2 morsu *B corr. ex* orsu, Marti suo *Torr. coll. Nonio p. 518 extr., idem etiam* manu sua *tentans* 3 mil. tum (cum *b*) familia *B,* milites tum familia Aelia *Torr., ex cuius coniect.* Aelia *recepimus* 6 syllae *B′* || cynna *B* 8 Mus *Pb*: *om. B* 9 inclinatam *BP (sed B in ras. maiore):* indisciplinatam *dett.* 10 et p. iam] pęne iam et *B* 15 inseparata *B ante ras.* 20 itaq. *b* 21 cios (*in* decios) *B in ras.*

prostrati exercitus deserendae Italiae auctore Q. Metello consilium agitarent, tribunus militum admodum iuuenis stricto gladio mortem unicuique minitando iurare omnes numquam se relicturos patriam coegit, pietatemque non solum ipse plenissimam exhibuit, sed etiam ex pectoribus aliorum abeuntem reuocauit.

8. Age, ut a singulis ad uniuersos transgrediar, quanto et quam aequali amore patriae tota ciuitas flagrauit! nam cum secundo Punico bello exhaustum aerarium ne deorum quidem cultui sufficeret, publicani ultro aditos censores hortati sunt ut omnia sic locarent, tamquam res publica pecunia abundaret, seque praestaturos cuncta nec ullum assem nisi bello confecto petituros polliciti sunt. domini quoque eorum seruorum, quos Sempronius Gracchus ob insignem pugnam Beneuenti manu miserat, pretia ab imperatore exigere supersederunt. in castris etiam non eques, non centurio stipendium dari sibi desiderauit. uiri ac feminae quidquid auri argentiue habuerunt, item pueri insignia ingenuitatis ad sustentandam temporis difficultatem contulerunt. ac ne beneficio senatus *quidem*, qui muneribus his functos tributi onere liberauerat, quisquam uti uoluit, sed insuper id omnes promptissimis animis praestiterunt. non ignorabant enim captis Veis, cum decimarum nomine, quas Camillus uouerat, aurum Apollini Delphico mitti oporteret neque emendi eius facultas esset, matronas ornamenta sua in aerarium rettulisse, similiterque audierant mille pondo auri, quod Gallis pro obsidione Capitolii omissa debebatur, earum cultu expletum.

Par. agitante de relinquenda Italia, ipse tribunus militum iuuenis admodum stricto gladio mortem unicuique minitando iurare omnes coegit numquam se patriam relicturos.

1 Q.] *immo* M. *cf. p. 103,* 9 3 mitando *B′* 6 ex] et *B corr. in* e 9 fraglauit *B′* 12 tanquam *B corr. e* taquam || *abundaret *B* 18 impendium *B* 19 quicquid *B* 22 quidem *add. Kempf* || functus *B* 25 ueiis *b* 26 delfico *B* 28 retullisse *B* 29 millo *B* 30 promissa debebantur *B, em. Torr.* || cultu* *B*

itaque et proprio ingenio et exemplo uetustatis admoniti nulla sibi in re cessandum existimauerunt.

Ext. 1. Sunt et externa eiusdem propositi exempla. Rex Atheniensium Codrus, cum ingenti hostium exercitu Attica regio debilitata ferro ignique uastaretur, diffidentia humani auxilii ad Apollinis Delphici oraculum confugit, perque legatos sciscitatus est quonam modo tam graue illud bellum discuti posset. respondit deus ita finem ei fore, si ipse hostili manu occidisset: quod quidem non solum totis Athenis, sed in castris etiam contrariis percrebruit, eoque factum est ut ediceretur, ne quis Codri corpus uulneraret. id postquam cognouit, depositis insignibus imperii famularem cultum induit ac pabulantium hostium globo se obiecit unumque ex iis falce percussum in caedem suam conpulit. cuius interitu ne Athenae occiderent effectum est.

2. Ab eodem fonte pietatis Thrasybuli quoque animus manauit. is cum Atheniensium urbem triginta tyrannorum taeterrima dominatione liberare cuperet paruaque manu maximae rei molem adgrederetur et quidam e consciis dixisset 'quantas tandem tibi Athenae per te libertatem consecutae gratias debebunt?' respondit 'di faciant ut quantas ipse illis debeo uidear rettulisse'. quo adfectu

Par. 1. Rex Atheniensium Codrus, obsessa patria a Lacedaemoniis, cum sua morte scisset posse fieri uictorem populum, famularem induit cultum, atque ita pabulantium hostium globo se obiecit et unum ex his falce percussum in caedem suam conpulit. 2. Thrasybulus cum de xxx tyrannorum morte consilium iniret, dicente sibi amico 'quantum tibi gratiae debebunt Athenienses?' respondit 'di faciant ut quantas ipse illis

1 et (*ante* ex.) *om.* *B′* 3 Sunt et *dett. pauci et m*: ** *B*, et *plerique* 5 Attica] matrica *B* || igni *B* 10 Athenis sed *Pighius*: athenienses *B* (atheniensium in castris sed *b*) 12 codri *corr. ex* cordi *B* 14 familiarem *B′* 15 obiec***numq. *B′* || his *B* 22 e *B s. l.* 23 per te *B corr. e* p̃ter 25 quo affectu *m*, quod adfectũ *B*, quem adfectum *dett. alii*

inclytum destructae tyrannidis opus laude cumulauit.

3. Themistocles autem, quem uirtus sua uictorem, iniuria patriae imperatorem Persarum fecerat, ut se ab ea obpugnanda abstineret, instituto sacrificio exceptum patera tauri sanguinem hausit, et ante ipsam aram quasi quaedam pietatis clara uictima concidit. quo quidem tam memorabili eius excessu ne Graeciae altero Themistocle opus esset effectum est.

4. Sequitur eiusdem generis exemplum. cum inter Karthaginem et Cyrenas de modo agri pertinacissima contentio esset, ad ultimum placuit utrimque eodem tempore iuuenes mitti et locum, in quem hi conuenissent, finem ambobus haberi populis. uerum hoc pactum Karthaginienses duo fratres nomine Philaeni perfidia praecucurrerunt, citra constitutam horam maturato gressu in longius promotis terminis. quod cum intellexissent Cyrenensium iuuenes, diu de fallacia eorum questi, postremo acerbitate condicionis iniuriam discutere conati sunt: dixerunt namque sic eum finem ratum fore, si Philaeni uiuos ibi se obrui passi essent. sed consilio euentus non respondit: illi enim nulla interposita mora corpora sua iis terra operienda tradiderunt. qui quoniam patriae quam uitae suae longiores terminos esse maluerunt, bene iacent, manibus et ossibus suis dilatato Punico im-

Par. debeo uidear rettulisse. 3. Themistocles patria pulsus, ne aduersus illam exercitum duceret, tauri sanguinem hausit. 4. Cum inter Carthaginem et Cyrenas de agri modo pertinacissima contentio esset, placuit utrimque eodem tempore iuuenes ad locum mitti. hoc pactum duo fratres Carthaginensium Philaeni perfidia praecucurrerunt: maturato enim aduentu ulterius adhuc terminos posuerunt. Cyrenenses diu de fallacia eorum questi dixerunt, sic eum finem ratum fore, si se Philaeni uiuos ob-

1 destrictae *B* 7 aram] arma *B* 11 modo *P:* magno *B* 13 eodem *P:* eodemq. *B* 15 phileni *BP et sic infra* 16 praecucurrere ς 23 his *B*

27 debeo ut idem retulisset *V pr. m.* 32 et 35 phileni *V*

perio. ubi sunt superbae Karthaginis alta moenia? ubi maritima gloria inclyti portus? ubi cunctis litoribus terribilis classis? ubi tot exercitus? ubi tantus equitatus? ubi inmenso Africae spatio non contenti spiritus? omnia ista duobus Scipionibus fortuna partita est: at Philaenorum egregii facti memoriam ne patriae quidem interitus extinxit. nihil est igitur excepta uirtute quod mortali animo ac manu inmortale quaeri possit.

5. Iuuenali ardore plena haec pietas. Aristoteles uero, supremae uitae reliquias senilibus ac rugosis membris in summo litterarum otio uix custodiens, adeo ualenter pro salute patriae incubuit, ut eam ab hostilibus armis solo aequatam in lectulo Atheniensi iacens, et quidem Macedonum manibus, quibus abiecta erat, erigeret. ita *tam* urbs strata atque euersa Alexandri quam restituta Aristotelis notum est opus. patet ergo quam benignae quamque profusae pietatis erga patriam omnium ordinum, omnis aetatis homines extiterint, sanctissimisque naturae legibus mirificorum etiam exemplorum clara mundo subscripsit ubertas.

VII. *DE PARENTVM AMORE ET INDVLGENTIA IN LIBEROS.*

Det nunc uela pii et placidi adfectus parentium erga liberos indulgentia salubrique aura prouecta gratam suauitatis dotem secum adferat.

1. Fabius Rullianus, quinque consulatibus summa

rui passi essent. non fugerunt condicionem iuuenes, atque ita *Par.*
patriae longiores terminos quam uitae suae esse maluerunt.

1. *DE PARENTVM AMORE IN LIBEROS.* Fabius

6 at *b:* a *B* 7 ne* *B* 8 quod *B corr. e* quam 9 posset *B'*
11 supremas *Periz.* 13 excubuit *Foertsch 2, 25* || ab *B: om.* ς
15 equidem *CF*, ***de* *B*, *corr. Aldus* 16 eriperet *B*, *em. Aldus* ||
ita tā *m:* ita *(in extremo uersu) B*, ita non tam *b* || urbs *B corr. ex* urbe 21 cara *al.* || subscripsit ubertas *dett. aliquot:* suscriptuumtas *B*, suscripta testantur *b* 28 rutilianus *B*

cum gloria peractis omnibusque et uirtutis et uitae emeritis stipendiis, legatus ire Fabio Gurgiti filio ad bellum difficile et periculosum conficiendum grauatus non est, paene ipso per se dumtaxat animo sine corpore militaturus, utpote propter ultimam senectutem lectuli otio quam labori proeliorum habilior. idem triumphantem equo insidens sequi, quem ipse paruulum triumphis suis gestauerat, in maxima uoluptate posuit, nec accessio gloriosae illius pompae, sed auctor spectatus est.

2. Non tam speciosa Caeseti equitis Romani sors patria, sed par indulgentia. qui ab Caesare, omnium iam et externorum et domesticorum hostium uictore, cum abdicare filium suum iuberetur, quod is tribunus pl. cum Marullo collega inuidiam ei tamquam regnum adfectanti fecerat, in hunc modum respondere sustinuit: 'celerius tu mihi, Caesar, omnes filios meos eripies quam ex his ego unum nota mea pellam'. habebat autem duos praeterea optimae indolis filios, quibus Caesar se incrementa dignitatis benigne daturum pollicebatur. hunc patrem tametsi summa diuini principis clementia tutum praestitit, quis tamen non humano ingenio maius ausum putet, quod cui totus terrarum orbis succubuerat non cessit?

3. Sed nescio an Octauius Balbus concitatioris et ardentioris erga filium beniuolentiae fuerit. proscrip-

Par. Rullianus quinque consulatibus peractis legatus ire Fabio filio ad bellum difficile et periculosum grauatus non est: idemque eum triumphantem equo insidens secutus est. 2. Caesetius eques Romanus cum cogeretur a Caesare filium abdicare, quod is tribunus pl. inuidiam ei tamquam adfectanti regnum fecisset, respondit: 'celerius tu mihi, Caesar, omnes filios *eripies quam ex his ego unum nota pellam mea*'. 3. Octauius Balbus a

1 uirtutibus *B*, *em. Vorstius* 2 meritis *B*, *em. Seb. Gryphius* || cum fabio gurgite *b* 7 triumphantẽ *P et B*, *ut uidetur:* triumphantis *b* 9 accessor *b* 11 tam** (tamen?) *B* 14 his *B'* 15 ei tanquam (ei tan *in ras.*) *B* 16 respondendo *B'*
32 eripies — mea *suppleuit Mai* 33 Octauius] Olius *V*

tus a triumuiris, cum domo postico clam esset egressus iamque fugae expeditum initium haberet, postquam filium intus trucidari falso clamore uiciniae accepit, ei se neci, quam euaserat, obtulit occidendumque militibus tradidit, pluris nimirum illud momentum, quo illi praeter spem incolumem uidere filium contigerat, quam salutem suam aestimans. miseros adulescentis oculos, quibus amantissimum sui patrem ipsius opera sic expirantem intueri necesse fuit!

Ext. 1. Ceterum ut ad iucundiora cognitu ueniamus, Seleuci regis filius Antiochus, nouercae Stratonices infinito amore correptus, memor quam inprobis facibus arderet, impium pectoris uulnus pia dissimulatione contegebat. itaque diuersi adfectus isdem uisceribus ac medullis inclusi, summa cupiditas et maxima uerecundia, ad ultimam tabem corpus eius redegerunt. iacebat ipse in lectulo moribundo similis, lamentabantur necessarii, pater maerore prostratus de obitu unici filii deque sua miserrima orbitate cogitabat, totius domus funebris magis quam regius erat uultus. sed hanc tristitiae nubem Leptinis mathematici uel, ut quidam tradunt, Erasistrati medici prouidentia discussit. iuxta enim Antiochum sedens, ut eum introitu Stratonices rubore perfundi et spiritu

triumuiris proscriptus, fugae expeditum initium habens, post- *Par.*
quam filium intus trucidari falso clamore uiciniae accepit, neci se, quam euaserat, optulit.

1. Seleuci regis filius Antiochus, nouercae Stratonices amore correptus, iacebat in lecto morienti similis. igitur Leptines mathematicus adsidens aegro cum sibi notasset introitu Stratonices iuuenem rubore offundi, ea egrediente pallescere,

3 falsus *B′ ut uidetur* 5 plures minimum *B′* 8 miserans *B′* 15 ***tegebat *B*, conteg. *B mg.* 22 matematici *B* 25 introitu *P:* introitu* *B*, ad introitum *dett. et edd.* || robore *B′* || offundi *P haud scio an recte, cf. Tac. Ann. 11, 31* pauore offusus, *Amm. Marc. 21, 13, 7* maerore offusus || spiritum *b*
26 inpeditum *V* 29 *et* 32 strationices *V*

increbrescere eaque egrediente pallescere et † exercitatiorem anhelitum subinde recuperare animaduertit, curiosiore obseruatione ad ipsam ueritatem penetrauit. intrante enim Stratonice et rursus abeunte, brachium adulescentis dissimulanter adprehendendo, modo uegetiore modo languidiore pulsu uenarum conperit cuius morbi aeger esset, protinusque id Seleuco exposuit. qui carissimam sibi coniugem filio cedere non dubitauit, quod in amorem incidisset, fortunae acceptum referens, quod dissimulare eum ad mortem usque paratus esset, ipsius pudori inputans. subiciatur animis senex, rex, amans: iam patebit quam multa quamque difficilia paterni adfectus indulgentia superauerit.

2. Ac Seleucus quidem uxore, Ariobarzanes autem filio suo Cappadociae regno cessit in conspectu Cn. Pompei. cuius cum tribunal conscendisset inuitatusque ab eo in curuli sella sedisset, postquam filium in cornu scribae humiliorem fortuna sua locum obtinentem conspexisset, non sustinuit infra se conlocatum intueri, sed protinus sella descendit et diadema in caput eius transtulit hortarique coepit ut eo transiret, unde ipse surrexerat. exciderunt lacrimae iuueni, cohorruit corpus, delapsum diadema est nec quo iussus erat progredi potuit, quodque paene ueritatis fidem excedit, laetus erat qui regnum deponebat, tristis cui dabatur. nec ullum finem tam egre-

Par. cuius morbi aeger esset intellexit atque id Seleuco indicauit, qui protinus filio coniuge sibi carissima cessit. 2. Ariobarzanes in conspectu Cn. Pompei filio suo regnum cessit, humiliorem illum se uidere non sustinens.

1 pallere *B*, *em. ex P* || exercitatiorem *B*, excitatiorem *edd. uett.; fort.* sedatiorem 2 hanelitum *B* 3 curiosiore∗ obseruatione∗ *B* 6 uegetiore∗ — languidiorē *B* 8 coniuge sibi carissima *P* 14 superauit *B*, *em. in ed. Bipont.*, superarit *Vorst. et Periz.* 15 ac∗ *B* || uxore *B:* uxore *b* 16 regno *B:* regnũ *Γ Pb* 18 curulli *B ante ras.* 20 conspexit *Γ* 24 dilapsum *B*, *em. Perizonius*

28 id] ita *V*

gium certamen habuisset, nisi patriae uoluntati auctoritas Pompei adfuisset. filium enim et regem appellauit et diadema sumere iussit et in curuli sella considere coegit.

VIII. Comicae lenitatis hi patres, tragicae asperitatis illi.

DE SEVERITATE PATRVM IN LIBEROS.

1. L. Brutus, gloria par Romulo, quia ille urbem, hic libertatem Romanam condidit, filios suos dominationem Tarquini a se expulsam reducentes summum imperium obtinens conprehensos proque tribunali uirgis caesos et ad palum religatos securi percuti iussit. exuit patrem, ut consulem ageret, orbusque uiuere quam publicae uindictae deesse maluit.

2. Huius aemulatus exemplum Cassius filium, qui tribunus pl. agrariam legem primus tulerat multisque aliis rebus populariter animos hominum amore sui deuinctos tenebat, postquam illam potestatem deposuit, adhibito propinquorum et amicorum consilio adfectati regni crimine domi damnauit uerberibusque adfectum necari iussit ac peculium eius Cereri consecrauit.

3. Titus autem Manlius Torquatus propter egregia multa rarae dignitatis, iuris quoque ciuilis et sacrorum pontificalium peritissimus, in consimili facto ne consilio quidem necessariorum indigere se credidit. nam cum ad senatum Macedonia de filio eius D. Silano, qui eam prouinciam optinuerat, que-

DE PARENTVM SEVERITATE. 1. Lucius Brutus *Par.* filios suos, quod de proditione cogitabant, securi percussit. 2. Cassius filium suum Sp. Cassium, quod is tribunus pl. agrariam legem tulerat et aliis multis beneficiis deuinctum populum tenuerat, postquam illam potestatem deposuit, adfectati regni crimine damnauit. 3. T. Manlius Torquatus Dec. Sila-

5 traicae *B* 12 deligatos *b* 23 manilius *B ante ras.* 28 decimo silano (sal. *B'*) *B*
31 Ensius *V*

rellas per legatos detulisset, a patribus conscriptis petiit ne quid ante de ea re statuerent quam ipse Macedonum filiique sui causam inspexisset. summo deinde cum amplissimi ordinis tum etiam eorum qui questum uenerant consensu cognitione suscepta, domi consedit solusque utrique parti per totum biduum uacauit, ac tertio plenissime die diligentissimeque auditis testibus ita pronuntiauit: 'cum Silanum filium meum pecunias a sociis accepisse probatum mihi sit, et re publica eum et domo mea indignum iudico protinusque e conspectu meo abire iubeo'. tam tristi patris sententia perculsus Silanus lucem ulterius intueri non sustinuit suspendioque se proxima nocte consumpsit. peregerat iam Torquatus seueri et religiosi iudicis partis, satis factum erat rei publicae, habebat ultionem Macedonia, potuit tam uerecundo fili obitu patris inflecti rigor: at ille neque exequiis adulescentis interfuit et, cum maxime funus eius duceretur, consulere se uolentibus uacuas aures accommodauit. uidebat enim se in eo atrio consedisse, in quo imperiosi illius Torquati seueritate conspicua imago posita erat, prudentissimoque uiro succurrebat effigies maiorum suorum cum titulis suis idcirco in prima parte aedium poni solere, ut eorum uirtutes posteri non solum legerent sed etiam imitarentur.

4. M. uero Scaurus, lumen ac decus patriae, cum apud Athesim flumen impetu Cimbrorum Romani equites pulsi deserto Catulo urbem pauidi repeterent, consternationis eorum participi filio suo misit qui diceret, libentius se in acie eius interfecti ossibus oc-

Par. num filium suum a Macedonibus accusatum, cum a senatu iudicem se petissent, damnauit. 4. M. Scaurus, cum apud Athesim flumen impetu Cimbrorum equites Romani pulsi deserto cos. Catulo fugerent, misit nuntium filio fugae eiusdem participi, libentius se in acie eius interfecti ossibus occursurum fuisse,

2 petit *B* 16 tamen *B* || uerecundi~ 17 filio *B*, filii *b* 27 athenensim flumen impetum *B'* 28 cons. catulo *Pb* 30 occursurum fuisse *P*

cursurum quam ipsum tam deformis fugae reum uisurum: itaque si quid modo reliquum in pectore uerecundiae superesset, conspectum degenerem irati patris uitaturum. recordatione enim iuuentae suae qualis M. Scauro aut habendus aut spernendus filius esset admonebatur. quo nuntio accepto iuuenis coactus est fortius aduersus semet ipsum gladio uti quam aduersus hostes usus fuerat.

5. Nec minus animose A. Fuluius uir senatorii ordinis euntem in aciem filium retraxit quam Scaurus ex proelio fugientem increpuit. namque iuuenem et ingenio et litteris et forma inter aequales nitentem, prauo consilio amicitiam Catilinae secutum inque castra eius temerario impetu ruentem, medio itinere abstractum supplicio mortis adfecit, praefatus non se Catilinae illum aduersus patriam, sed patriae aduersus Catilinam genuisse. licuit, donec belli ciuilis rabies praeteriret, inclusum arcere: uerum illud cauti patris narraretur opus, hoc seueri refertur. IX. sed ut hanc incitatam et asperam seueritatem mitiores relati patrum mores clementiae suae mixtura temperent, exactae poenae concessa uenia iungatur.

DE PARENTVM ADVERSVS SVSPECTOS LIBEROS MODERATIONE.

1. L. Gellius omnibus honoribus ad censuram defunctus, cum grauissima crimina de filio, in nouerca conmissum stuprum et parricidium cogitatum, propemodum explorata haberet, non tamen ad uindictam continuo procucurrit, sed paene uniuerso senatu ad-

Par.

quam modo uiuo tam infami. quo nuntio accepto iuuenis animaduertit in se.

1. L. Gellius omnibus honoribus ad censuram defunctus, cum grauissima crimina de filio, in nouerca commissum stu-

3 degenerem irati *nos:* degenerati *B* 9 nec *b:* ne *B* 11 ex] et *B*, e *b* 14 ruente *B* 19 narretur B′ || sed et ut *B* 20 mitioris *B′* 26 nouercam *B*, *em. e P*

hibito in consilium expositis suspicionibus defendendi se adulescenti potestatem fecit, spectataque diligentissime causa absoluit eum cum consilii tum etiam sua sententia. quod si impetu irae abstractus saeuire festinasset, admisisset magis scelus quam uindicasset.

2. Q. autem Hortensii, qui suis temporibus ornamentum Romanae eloquentiae fuit, admirabilis in filio patientia extitit. cum enim eo usque inpietatem eius suspectam et nequitiam inuisam haberet, ut Messallam, sororis suae filium, heredem habiturus, ambitus reum defendens iudicibus diceret, si illum damnassent, nihil sibi praeter osculum nepotum, in quibus adquiesceret, superfuturum, hac scilicet sententia, quam etiam editae orationi inseruit, filium potius in tormentis animi quam in uoluptatibus reponens, tamen, ne naturae ordinem confunderet, non nepotes, sed filium heredem reliquit, moderate usus adfectibus suis, quia et uiuus moribus eius uerum testimonium et mortuus sanguini honorem debitum reddidit.

3. Idem fecit clari generis magnaeque dignitatis uir Q. Fuluius, sed in filio aliquantum taetriore. nam cum auxilium senatus inplorasset, ut suspectus in parricidio et ob id latens per triumuirum conquireretur, ac iussu patrum conscriptorum conprehensus esset, non solum eum non notauit, sed etiam decedens dominum omnium esse uoluit, quem genuerat heredem instituens, non quem fuerat expertus.

Par. prum, parricidium cogitatum, cognouisset, senatu coacto exposita causa criminum defendere se iuuenem iussit, et ipse primus filium absoluit. 2. Q. Hortensius orator cum haberet filium malae famae, tamen decedens eum potissimum fecit heredem. 3. Q. Fuluius cum parricidium filii in se conpositum

1 suspitionibus *B* 2 spectataque *D pr. m:* spectaque *B*, inspectaque *b 3 m.* 4 impetum *B'* 9 ut *B corr. ex* et 13 superfutura *B'* 14 *editae *B* 15 in tormentis *b:* intermenti *B* 22 Q. *P: om. B* 23 auxilio *B* 27 dominum *om. B*
29 *fort.* et parricidium

4. Magnorum uirorum clementibus actis ignoti patris nouae atque inusitatae rationis consilium adiciam. qui cum a filio insidias necti sibi comperisset nec inducere in animum posset ut uerum sanguinem ad hoc sceleris progressum crederet, seductam uxorem suppliciter rogauit ne se ulterius celaret, siue illum adulescentem subiecisset siue ex alio concepisset. adseueratione deinde eius et iure iurando se nil tale suspicari *posse* persuasus, in locum desertum filio perducto gladium, quem occultum secum adtulerat, tradidit ac iugulum feriendum praebuit, nec ueneno nec latrone ei ad peragendum parricidium opus esse adfirmans. quo facto non paulatim, sed magno impetu recta cogitatio pectus iuuenis occupauit, continuoque abiecto gladio 'tu uero', inquit 'pater, uiue, et si tam obsequens *es*, ut hoc precari filio permittas, me quoque exupera. sed tantum quaeso, ne meus erga te amor eo sit tibi uilior, quod a paenitentia oritur'. solitudinem sanguine meliorem pacatioresque penatibus siluas et alimentis blandius ferrum ac mortis oblatae quam datae uitae felicius beneficium!

X. Commemoratis patribus, qui iniurias filiorum patienter exceperunt, referamus eos, qui mortes aequo animo tolerarunt.

deprehendisset, tamen eundem reliquit heredem. 4. Quidam *Par.* pater cum insidias sibi a filio necti comperisset, uxorem seductam iure iurando obstrinxit ut confiteretur, utrum illum iuuenem subiecisset an ex alio peperisset. deinde illa nihil tale factum iurante persuasus, in locum desertum filio perducto gladium, quem occultum secum adtulerat, tradidit ac iugulum feriendum praebuit. mouit haec res iuuenem et paenituit quod paene tam pium patrem occidisset.

3 necti *B corr. e* nec 5 hoc] hunc *B* 9 posse *suppleuimus* 13 quo* *B* 16 es ut hoc *dett. pauci:* et hoc *B* 17 sed] id *Periz.* 18 eo**** sit *B*, *fort.* eo nomine sit

DE PARENTIBVS, QVI OBITVM LIBERORVM FORTI ANIMO TVLERVNT.

1. Horatius Puluillus, cum in Capitolio Ioui optimo maximo aedem pontifex dedicaret interque nuncupationem sollemnium uerborum postem tenens mortuum esse filium suum audisset, neque manum a poste remouit, ne tanti templi dedicationem interrumperet, neque uultum a publica religione ad priuatum dolorem deflexit, ne patris magis quam pontificis partes egisse uideretur.

2. Clarum exemplum, nec minus tamen inlustre quod sequitur. Aemilius Paulus, nunc felicissimi, nunc miserrimi patris clarissima repraesentatio, ex quattuor filiis formae insignis, egregiae indolis duos iure adoptionis in Corneliam Fabiamque gentem translatos sibi ipse denegauit: duos ei fortuna abstulit. quorum alter triumphum patris funere suo quartum ante diem praecessit, alter in triumphali curru conspectus post diem tertium expirauit. ita qui ad donandos usque liberos abundauerat, in orbitate subito destitutus est. quem casum quo robore animi sustinuerit oratione, quam de rebus a se gestis apud populum habuit, hanc adiciendo clausulam nulli ambiguum reliquit: 'cum in maximo prouentu felicitatis nostrae, Quirites, timerem ne quid mali fortuna moliretur, Iouem optimum maximum Iunonemque reginam et Mineruam precatus sum ut, si quid aduersi populo Romano inmineret, totum in meam do-

Par. *QVI OBITVM FILIORVM FORTI ANIMO TVLERINT.* 1. Horatius Puluillus cum in Capitolio Ioui optimo maximo aedem pontifex dedicaret interque nuncupationem sollemnem uerborum mortuum filium suum audisset, 'tolle' inquit 'cadauer'. 2. Aemilius Paulus, cum duos filios in adoptionem dedisset, ipse duos haberet, unum ante diem quartum

3 cũ in *B corr. e* cum 4 interque *Pb:* inque *B* 12 nunc *B corr. e* nec 14 duo *B′*, *corr. 1 m. ut uidetur* 19 ita qui *nos:* itaq. qui *B* 20 ambulauerat *B*
31 *immo* sollemnium

mum conuerteretur. quapropter bene habet. annuendo enim uotis meis id egerunt ut uos potius meo casu doleatis quam ego uestro ingemescerem'.

3. Vno etiam nunc domestico exemplo adiecto in alienis luctibus orationi meae uagari permittam. Q. Marcius Rex, superioris Catonis in consulatu collega, filium summae pietatis et magnae spei et, quae non parua calamitatis accessio fuit, unicum amisit, cumque se obitu eius subrutum et euersum uideret, ita dolorem altitudine consilii coercuit, ut a rogo iuuenis protinus curiam peteret senatumque, quem eo die lege habere oportebat, conuocaret. quod nisi fortiter maerorem ferre scisset, unius diei lucem inter calamitosum patrem et strenuum consulem neutra in parte cessato officio partiri non potuisset.

Ext. 1. Princeps Atheniensium Pericles, intra quadriduum duobus mirificis adulescentibus filiis spoliatus, iis ipsis diebus et uultu pristinum habitum retinente et oratione nulla ex parte infractiore contionatus est. ille uero caput quoque solito more coronatum gerere sustinuit, ut nihil ex uetere ritu propter domesticum uulnus detraheret. non sine causa igitur tanti roboris animus ad Olympii Iouis cognomen ascendit.

2. Xenophon autem, quod ad Socraticam disci-

triumphi amisit, alterum ipso die triumphi: quam orbitatem apud *Par* populum consolatus est, ita ut quis crederet alium esse qui filium perdidisset, alium qui consolaretur. 3. Quintus Marcius Rex superioris Catonis in consulatu collega, cum filium perdidisset, protinus e rogo curiam petit, et senatum, qui eo die haberi debuerat, conuocauit.

1. Pericles Atheniensis intra quadriduum duobus filiis priuatus nihil ex uultu mutauit. 2. Xenophon Socraticus cum

1 bene se res habet *b* 2 meo (*corr. e* meu) casu *B:* meum casum *dett.* 3 ingemiscerem *b* 4 etiamnum *b*, nunc *del. Vorstius* 5 oratione̅ mea̅ *b* 12 euocaret *B*, *em. e P* 13 merorem *B corr. e* memorem 15 cessante *Pighius* 18 his *B* || uultu* *B* 20 Imo uero *Foertsch II, 26* 25 Xenopon *B*
28 Quintius *V*

plinam adtinet, proximus a Platone felicis ac beatae facundiae gradus, cum sollemne sacrificium perageret, ex duobus filiis maiorem natu nomine Gryllum apud Mantineam in proelio cecidisse cognouit. nec ideo institutum deorum cultum omittendum putauit, sed tantum modo coronam deponere contentus fuit. quam ipsam, percontatus quonam modo occidisset, ut audiuit fortissime pugnantem interisse, capiti reposuit, numina, quibus sacrificabat, testatus maiorem se ex uirtute filii uoluptatem quam ex morte amaritudinem sentire. alius remouisset hostiam, abiecisset altaria, lacrimis respersa tura disiecisset: Xenophontis corpus religioni inmobile stetit et animus in consilio prudentiae stabilis mansit ac dolori succumbere ipsa clade, quae nuntiata erat, tristius duxit.

3. Ne Anaxagoras quidem supprimendus est. audita namque morte filii 'nihil mihi' inquit 'inexspectatum aut nouum nuntias: ego enim illum ex me natum sciebam esse mortalem'. has uoces utilissimis praeceptis inbuta uirtus mittit. quas si quis efficaciter auribus receperit, non ignorabit ita liberos esse procreandos, ut meminerit his a rerum natura et accipiendi spiritus et reddendi eodem momento temporis legem dici, atque ut mori neminem solere, qui non uixerit, ita ne uiuere quidem aliquem posse, qui non sit moriturus.

Par. sollemne sacrificium perageret, e duobus filiis maiorem natu nomine Gryllum apud Mantineam in proelio cecidisse cognouit: nec ideo institutum cultum deorum mutauit, solum tamen coronam deposuit: quam et ipsam, cum audisset fortiter pugnantem cecidisse, statim resumpsit. 3. Anaxagoras cum filii mortem audisset, 'nihil mihi' inquit 'inexpectatum aut nouum nuntias: ego enim ex me natum sciebam esse mortalem'.

3 et *(del. m. 2)* duobus filiis maiore natu nomine grylum apud mantinean *B* 13 religioni *B* (*corr. 1 m. e* regioni): religione *dett.* 16 anaxagoris *B'* 20 quasi *B corr. in* quāsi 24 qui*non *B* 25 aliquem quidem *B, sed add. signis transpositionis; an* aliquem, *cuius loco* quemquam *exspectabatur, glossema est?*
27 e] cum *V* 28 grylum apud antineam *V*

LIBER SEXTVS.

I. *DE PVDICITIA.*

Vnde te uirorum pariter ac feminarum praecipuum firmamentum, Pudicitia, inuocem? tu enim prisca religione consecratos Vestae focos incolis, tu Capitolinae Iunonis puluinaribus incubas, tu Palatii columen augustos penates sanctissimumque Iuliae genialem torum adsidua statione celebras, tuo praesidio puerilis aetatis insignia munita sunt, tui numinis respectu sincerus iuuentae flos permanet, te custode matronalis stola censetur: ades igitur et cognosce quae fieri ipsa uoluisti.

1. Dux Romanae pudicitiae Lucretia, cuius uirilis animus maligno errore fortunae muliebre corpus sortitus est, a Sex. Tarquinio regis Superbi filio per uim stuprum pati coacta, cum grauissimis uerbis iniuriam suam in concilio necessariorum deplorasset, ferro se, quod ueste tectum adtulerat, interemit, causamque tam animoso interitu imperium consulare pro regio permutandi populo Romano praebuit.

2. Atque haec inlatam iniuriam non tulit: Verginius, plebei generis, sed patricii uir spiritus, ne probro contaminaretur domus sua, proprio sanguini non pepercit. nam cum App. Claudius decemuir filiae eius [Virgini] stuprum potestatis uiribus fretus pertinacius expeteret, deductam in forum puellam occi-

DE PVDICITIA. 1. Lucretia cum a Sex. Tarquinio regis filio per uim stuprum pati coacta grauissimis uerbis iniuriam suam in concilio docuisset necessariorum, ferro se, quod ueste tectum adtulerat, interemit. 2. Cum Appius Claudius decemuir filiae Virgini stuprum pertinacius expeteret, de- *Par.*

4 ornamentum, p., euocem *Lips.* || pudicitia* *B* 7 Iuliae gentis *codd. Pighii* 10 iuuentute (— ti *corr.*) *B*, *cf. uar. l. ad 6, 2, 8* 15 Sex. *Pb: om. B* 21 hanc *b* 22 ne *B*: qui ne *b* 23 propria *B'* 24 cladius *B'* 25 uirgini *B*, *quod nos inclusimus:* uirginis *bς*, Verginiae *Kellerbauer* 26 seductam in foro *Lips.*
31 uirginis *V*

dit, pudicaeque interemptor quam corruptae pater esse maluit.

3. Nec alio robore animi praeditus fuit Pontius Aufidianus eques Romanus, qui postquam conperit filiae suae uirginitatem a paedagogo proditam Fannio Saturnino, non contentus sceleratum seruum adfecisse supplicio, etiam ipsam puellam necauit. ita ne turpes eius nuptias celebraret, acerbas exequias duxit.

4. Quid P. Maenius, quam seuerum pudicitiae custodem egit! in libertum namque gratum admodum sibi animaduertit, quia eum nubilis iam aetatis filiae suae osculum dedisse cognouerat, cum praesertim non libidine, sed errore lapsus uideri posset. ceterum amaritudine poenae teneris adhuc puellae sensibus castitatis disciplinam ingenerari magni aestimauit, eique tam tristi exemplo praecepit ut non solum uirginitatem inlibatam, sed etiam oscula ad uirum sincera perferret.

5. Q. uero Fabius Maximus Seruilianus, honoribus, quos splendidissime gesserat, censurae grauitate consummatis, exegit poenas a filio dubiae castitatis et punito pependit, uoluntario secessu conspectum patriae uitando.

6. Dicerem censorium uirum nimis atrocem extitisse, nisi P. Atilium Philiscum in pueritia corpore quaestum a domino facere coactum tam seuerum postea patrem cernerem. filiam enim suam, quod

Par. ductam in forum pater puellam occidit. 3. Pontius Aufidianus eques Romanus, postquam conperit filiae suae uirginitatem a paedagogo proditam Fannio Saturnino, punito seruo puellam quoque necauit. 4. P. Maenius libertum suum, quod filiae suae iam nubili osculum dedisset, puniit. 5. Q. Fabius Maximus poenas a filio exegit dubiae castitatis, et ipse patria cessit. 6. P. Atilius Philiscus cum in pueritia corpore quae-

4 aeques *B* 7 itaq. ne *b* 12 nobilis *B'* 13 cum praes. *dett.:* praesertim cum *B in ras.* 22 a *B s. l. 1 m. ut uidetur* 29 in foro *V*, *nisi malis* seductam in foro

ipsa stupri se crimine coinquinauerat, interemit. quam sanctam igitur in ciuitate nostra pudicitiam fuisse existimare debemus, in qua etiam institores libidinis tam seueros eius uindices euasisse animaduertimus?

7. Sequitur excellentis nominis ac memorabilis facti exemplum. M. Claudius Marcellus aedilis curulis C. Scantinio Capitolino tribuno pl. diem ad populum dixit, quod filium suum de stupro appellasset, eoque asseuerante se cogi non posse ut adesset, quia sacrosanctam potestatem haberet, et ob id tribunicium auxilium inplorante, totum collegium tribunorum negauit se intercedere quo minus pudicitiae quaestio perageretur. citatus itaque Scantinius reus uno teste qui temptatus erat damnatus est. constat iuuenem productum in rostra defixo in terram uultu perseueranter tacuisse uerecundoque silentio plurimum in ultionem suam ualuisse.

8. Metellus quoque Celer stuprosae mentis acer poenitor extitit, Cn. Sergio Silo promissorum matri familiae nummorum gratia diem ad populum dicendo eumque hoc uno crimine damnando. non enim factum tunc, sed animus in quaestionem deductus est, plusque uoluisse peccare nocuit quam non peccasse profuit.

9. Contionis haec, illa curiae grauitas. T. Veturius, filius eius Veturii, qui in consulatu suo Samni-

stum a domino facere coactus esset, filiam suam, quod stupri se crimine coinquinauerat, interemit. 8. Metellus, stuprosae mentis acer poenitor, Cn. Sergio Silo promissorum matri familiae nummorum gratia diem ad populum dixit. 9. T. Veturius filius *eius*, qui in consulatu suo Samnitibus ob turpiter *Par.*

1 ipsa *scripsi:* ita *B*, ea *b* ‖ quoinquinauerat *B'* 3 institutores *B'* 9 appellasset — potestatem (*om. uerbis* ut adesset) *B in litura habet; in archetypo aliquot uerba uidentur intercidisse; nam supplementum spatium uacuum excedit* 12 inplorante* *B* 13 quod minus *B'* 15 tempestatus *B'* 16 defixit in terram uultum *B'* 20 silio *Pb*

28 conquinauerat *V* 29 silio *V* 31 eius *addidi*

tibus ob turpiter ictum foedus deditus fuerat, cum propter domesticam ruinam et graue aes alienum P. Plotio nexum se dare adulescentulus admodum coactus esset, seruilibus ab eo uerberibus, quia stuprum pati noluerat, adfectus querellam ad consules detulit. a quibus hac de re certior factus senatus Plotium in carcerem duci iussit. in qualicumque enim statu positam Romano sanguini pudicitiam tutam esse uoluit.

10. Et quid mirum, si hoc uniuersi patres conscripti censuerunt? C. Fescenninus III uir capitalis C. Cornelium fortissimae militiae stipendia emeritum uirtutisque nomine quater honore primi pili ab imperatoribus donatum, quod cum ingenuo adulescentulo stupri commercium habuisset, publicis uinculis onerauit. a quo appellati tribuni, cum de stupro nihil negaret, sed sponsionem se facere paratum diceret, quod adulescens ille palam atque aperte corpore quaestum factitasset, intercessionem suam interponere noluerunt. itaque Cornelius in carcere mori coactus est. non putarunt enim tribuni pl. rem publicam nostram cum fortibus uiris pacisci oportere, ut externis periculis domesticas delicias emerent.

11. Libidinosi centurionis supplicium M. Laetori Mergi tribuni militaris aeque [similis] foedus exitus

ictum foedus deditus fuerat, cum propter aes alienum P. Plotio
Par. nexum se dare adulescentulus admodum coactus esset, seruilibus ab eo uerberibus, quia stuprum pati noluerat, adfectus querellam ad consules detulit, a quibus Plotius in carcerem deduci iussus est. 10. C. Fescennius triumuir capitalis C. Cornelium fortissimae militiae stipendia emeritum, cum ingenuum adulescentulum stupri causa adpellasset, publicis uinculis onerauit. 11. M. Laetorius Mergus tribunus militum accusatus a

9 *fort.* Ecquid 10 fescennius *Pb*, Pescennius ς || triumuir capitalis C. *P:* III. uĩr. c. *B* 11 fortissime *dett. et* ς, *cf. Foertsch II, 26* 12 ab im̃pb; *B* 15 honorauit *B′* 17 quod *B corr. e* quo, *fort.* ni 24 similis *del. Lips. et Periz.*, Mergi, tribuni mil. aeque, similis *Foertsch II, 26*
26 nixum *V*

sequitur. cui Cominius tribunus pl. diem ad populum dixit, quod cornicularium suum stupri causa appellasset. nec sustinuit eius rei scientiam Laetorius, sed se ipse ante iudicii tempus fuga prius, deinde etiam morte puniuit. naturae modum expleuerat, fato tamen functus uniuersae plebis sententia crimine inpudicitiae damnatus est. signa illum militaria, sacratae aquilae et certissima Romani imperii custos, seuera castrorum disciplina ad inferos usque persecuta est, quoniam, cuius magister esse debuerat, sanctitatis corruptor temptabat existere.

12. Hoc mouit C. Marium imperatorem tum, cum C. Lusium, sororis suae filium, tribunum militum, a C. Plotio manipulario militiae iure caesum pronuntiauit, quia eum de stupro conpellare ausus fuerat.

13. Sed ut eos quoque, qui in uindicanda pudicitia dolore suo pro publica lege usi sunt, strictim percurram, Sempronius Musca C. Gellium deprehensum in adulterio flagellis cecidit, C. Memmius L. Octauium similiter deprehensum pernis contudit, Carbo

Par. Cominio tribuno plebis, quod cornicularium suum stupri causa adpellasset, primum fuga, deinde morte se puniuit. 12. C. Marius imperator cum C. Lusium sororis suae filium tribunum militum a C. Plotio manipulare caesum audisset, quia eum compellare fuerat ausus, iure caesum pronuntiauit. 13. Sempronius Musa C. Gellium deprehensum in adulterio flagellis

3 scientiam *B:* sententiam *dett.*, conscientiam *coni. Torr.* 5 morte — expleuerat *om. B in litura uersum fere explente; in ras. scriptum est ex P* morte se puniuit; *cod. archetypus lacunose uidetur habuisse:* fuga prius deinde etiam naturae modum expleuerat, *quae uu. spatio lacunae in B accurate conueniunt* 6 sententia* *B* 11 *fort.* temptauerat *uel* temptarat *(in B* t *extrema ex corr. ac deinde aliquid erasum est)* 12 monuit *B*, *em. Pighius* | cum *B in ras.* 13 clusium *B*, c. clusium *b* ‖ tribuno *B'* 14 plutio *B* ‖ manipulare *P* ‖ militiae iure *B:* milite iure *edd.* 15 conpellere *B'* 18 musea *P*, musa *b; cf. Liu. 45, 13, § 11* ‖ gellium *Pb:* gallium *B* 19 memnius *B* 20 pernis *BP:* pertix, protinus, pugnis *dett.; cf. Plin. N. H. 17, 10, 13 § 67*

24 audisset — iure (iure caesum?) *add. in V m. 2* 25 compellare] *aegre desideratur* de stupro, *quod neglegentia omisisse uidetur qui sententiam suppleuit* 26 musea *V*

Attienus a Vibieno, item Pontius a P. Cerennio deprehensi castrati sunt. Gnaeum etiam Furium Brocchum qui deprehenderat familiae stuprandum obiecit. quibus irae suae indulsisse fraudi non fuit.

Ext. 1. Atque ut domesticis externa subnectam, Graeca femina nomine Hippo, cum hostium classe esset excepta, in mare se, ut morte pudicitiam tueretur, abiecit. cuius corpus Erythraeo litori adpulsum proxima undis humus sepulturae mandatum ad hoc tempus tumulo contegit: sanctitatis uero gloriam, aeternae traditam memoriae, Graecia laudibus suis celebrando cotidie florentiorem efficit.

2. Vehementius hoc, illud consideratius exemplum pudicitiae. exercitu et copiis Gallograecorum a Cn. Manlio consule in Olympo monte ex parte deletis ex parte captis, Orgiacontis reguli uxor mirae pulchritudinis a centurione, cui custodienda tradita erat, stuprum pati coacta, postquam uentum est in eum locum, in quem centurio misso nuntio necessarios mulieris pretium, quo eam redimerent, adferre iusserat, aurum expendente centurione et in eius pondus animo oculisque intento, Gallograecis lingua

Par. cecidit. C. Memmius L. Octauium similiter deprehensum pernis contudit. Carbo Attienus a Vibieno, item Pontius a P. Cerennio deprensi castrati sunt. Cn. Furium Broccum qui deprehenderat familiae stuprandum dedit.

1. Graeca femina nomine Hippo, cum hostium classe esset excepta, in mare se, ut morte pudicitiam tueretur, abiecit. 2. Exercitu et copiis Gallograecorum a Cn. Manlio cos. in Olympo monte captis ex parte, Orgiacontis reguli uxor a centurione, cui custodienda tradita erat, stuprum pati coacta, postquam iussu consulis a centurione necessariis suis redimen-

1 bibieno *B*, uiuieno *Pb* || cernio *B*, cerenio *b* 5 subiectam *B'* 8 erytheo *B*, erytreo *b* 9 humo *b* 11 summis *Foertsch II, 27* 12 effecit *B'* ς 13 illud cons. exemplum *B in ras.* 15 manilio *B'* 16 orgiagontis *B'* 19 in quem] *add. in mg. B ex P:* iussu consulis 22 uni ex Gallograecis — ut eum occideret *P*, *recte ut uidetur, v. Polyb. 22, 21, 9*

24 uiuieno *V* 25 qui] quem *V*

gentis suae imperauit ut eum occiderent. interfecti deinde caput abscisum manibus retinens ad coniugem uenit abiectoque ante pedes eius iniuriae et ultionis suae ordinem exposuit. huius feminae quid aliud quisquam quam corpus in potestatem hostium uenisse dicat? nam neque animus uinci nec pudicitia capi potuit.

3. Teutonorum uero coniuges Marium uictorem orarunt ut ab eo uirginibus Vestalibus dono mitterentur, adfirmantes aeque se atque illas uirilis concubitus expertes futuras, eaque re non impetrata laqueis sibi nocte proxima spiritum eripuerunt. di melius, quod hunc animum uiris earum in acie non dederunt. nam si mulierum suarum uirtutem imitari uoluissent, incerta Teutonicae uictoriae tropaea reddidissent.

II. *LIBERE DICTA AVT FACTA.*

Libertatem autem uehementis spiritus dictis pariter et factis testatam ut non inuitauerim, ita ultro uenientem non excluserim. quae inter uirtutem uitiumque posita, si salubri modo se temperauit, laudem, si quo non debuit profudit, reprehensionem meretur. ac uulgi sic auribus gratior quam sapientissimi cuiusque animo probabilior est, utpote frequentius aliena uenia quam sua prouidentia tuta. sed quia

tibus reddebatur, uni ex Gallograecis lingua gentis suae imperauit, ut eum occideret: interfecti deinde caput abscisum manibus retinens coniugi suo ostendit. 3. Teutonum coniuges Marium uictorem orauerunt, ut ab eo uirginibus Vestalibus dono mitterentur: eaque re non impetrata nocte proxima spiritum sibi laqueis eripuerunt. *Par.*

3 adiectoque *B'* || ei *b* 6 nãnec *B corr. ex* namq. 8 teuthonorum *B'* (*item infra v. 15* teuth.), Teutonum *P* 12 dii *B corr. e* die 13 aciem *B* 15 incerte *B'* 21 temperauerit *dett. cf. Madu. Opuscc. II, 281 sqq. et ad Cic. de finn. V, 14, 41* 22 prorupit *u. l. in mg. B* 23 sic uulgi *b*

humanae uitae partes persequi propositum est, nostra fide propria aestimatione referatur.

1. Priuerno capto interfectisque qui id oppidum ad rebellandum incitauerant, senatus indignatione accensus consilium agitabat quidnam sibi de reliquis quoque Priuernatibus esset faciendum. ancipiti igitur casu salus eorum fluctuabatur, eodem tempore et uictoribus et iratis subiecta. Ceterum cum auxilium unicum in precibus restare animaduerterent, ingenui et Italici sanguinis obliuisci non potuerunt. princeps enim eorum in curia interrogatus quam poenam ciues eius pati mererentur, respondit: 'quam merentur qui se dignos libertate iudicant'. uerbis arma sumpserat exasperatosque patrum conscriptorum animos inflammauerat. sed Plautius consul, fauens Priuernatium causae, regressum animoso eius dicto obtulit quaesiuitque qualem cum eis Romani pacem habituri essent inpunitate donata. at is constantissimo uultu 'si bonam dederitis', inquit 'perpetuam, si malam, non diuturnam'. qua uoce perfectum est ut uictis non solum uenia, sed etiam ius et beneficium nostrae ciuitatis daretur.

2. Sic in senatu loqui Priuernas ausus est. L.

Par. 1. *LIBERE DICTA AVT FACTA.* Priuerno capto interfectisque qui id oppidum ad rebellandum concitauerant, senatus consilia agitabat quidnam de reliquis Priuernatibus faceret. principem legationis interrogauerant consules quam poenam ciues eius pati mererentur. tum ille 'quam merentur' inquit 'qui se dignos iudicant libertate. idem interrogatus a Plautio cos., impunitate data qualem pacem esset habiturus, respondit: 'si bonam dederitis, perpetuam, si malam, non diuturnam'. 2. L. Philippus cos. aduersus collegam usus nimia

4 concitauerant *P* 5 consilia *P* 7 casus *B'* 9 ingenii *B*, ingeniti *b* 11 eorum *dett.: om. B*, legationis *P haud scio an recte* || ciues eius pati *om. B, addidi ex P* 13 iudicant *P:* iudicarent *B*, iudicarint *b* || sumpserant — inflammauerant *B* 15 plau*tius *B*, plaustius *dett.*

32 *fort.* collegas

uero Philippus consul aduersus eundem ordinem libertatem exercere non dubitauit. nam segnitiam pro rostris exprobrans alio sibi senatu opus esse dixit, tantumque a paenitentia dicti afuit, ut etiam L. Crasso, summae dignitatis atque eloquentiae uiro, id in curia grauiter ferenti, manum inici iuberet. ille reiecto lictore 'non es' inquit 'mihi, Philippe, consul, quia ne ego quidem tibi senator sum'.

3. Quid? populum ab incursu suo libertas tutum reliquit? immo et similiter adgressa et aeque experta patientem est. Cn. Carbo tribunus pl., nuper sepultae Gracchanae seditionis turbulentissimus uindex idemque orientium ciuilium malorum fax ardentissima, P. Africanum a Numantiae ruinis summo cum gloriae fulgore uenientem, ab ipsa paene porta in rostra perductum quid de Ti. Gracchi morte, cuius sororem in matrimonio habebat, sentiret interrogauit, ut auctoritate clarissimi uiri inchoato iam incendio multum incrementi adiceret, quia non dubitabat quin propter tam artam adfinitatem aliquid pro memoria interfecti necessarii miserabiliter esset locuturus. at is iure eum caesum uideri respondit. cui dicto cum contio tribunicio furore instincta uiolenter succlamasset, 'taceant' inquit 'quibus Italia nouerca est'. orto deinde murmure 'non efficietis' ait 'ut solutos

libertate alio sibi senatu opus esse dixit. quod cum L. Crassus dictum grauiter ferret, manum ei inici consul iussit. ille reiecto lictore 'non es' inquit 'mihi, Philippe, consul, quia nec ego quidem tibi senator sum'. 3. Cn. Carbo trib. pl. Scipionem Numantinum, quid de Ti. Gracchi morte, cuius sororem in matrimonio habebat, sentiret interrogauit. is iure eum caesum respondit. cui dicto cum contio uiolenter subclamasset, 'taceant' inquit 'quibus Italia nouerca est'. orto deinde *Par.*

4 poenit. *h. l. B* 7 est inquit mi *B′* 8 tibi *Pb: om. B* 11 patientem *B:* patientiam *edd. recc. ex lectione* patientia 16 tib. *B* 21 at *in ras. B* 23 contio *corr. ex* continuo *B* || succlamassent *B′*

29 *immo* ne ego 30 qui de *V*

uerear quos adligatos adduxi'. uniuersus populus ab uno iterum contumeliose correptus erat — quantus est honos uirtutis! — et tacuit. recens ipsius uictoria Numantina et patris Macedonica deuictaeque Karthaginis auita spolia ac duorum regum, Syphacis et Persei, ante triumphales currus catenatae ceruices totius tunc fori *ora* clauserunt. nec timori datum est silentium, sed quia beneficio Aemiliae Corneliaeque gentis multi metus urbis atque Italiae finiti erant, plebs Romana libertati Scipionis libera non fuit.

4. Quapropter minus mirari debemus, quod amplissima Cn. Pompei auctoritas totiens cum libertate luctata est, nec sine magna laude, quoniam omnis generis hominum licentiae ludibrio esse quieta fronte tulit. Cn. Piso, cum Manilium Cripsum reum ageret eumque euidenter nocentem gratia Pompei eripi uideret, iuuenili impetu ac studio accusationis prouectus multa et grauia crimina praepotenti defensori obiecit. interrogatus deinde ab eo cur non *ipsum* quoque accusaret, 'da' inquit 'praedes rei publicae te, si postulatus fueris, ciuile bellum non excitaturum, et iam de tuo prius quam de Manilii capite in consilium iudices mittam'. ita eodem iudicio duos sustinuit reos, accusatione Manilium, libertate Pompeium, et eorum alterum lege peregit, alterum professione, qua solum poterat.

5. Quid ergo? libertas sine Catone? non magis quam Cato sine libertate. nam cum in senatorem

Par. murmure 'non efficietis' ait ut solutos uerear, quos adligatos adduxi'. 5. Cato cum in senatorem nocentem reum iudex sedisset tabellaeque Cn. Pompei laudationem senatoris conti-

3 honus *B'* 4 numantia *B'* 5 habita *B*, *em. Pighius e libris suis* 6 catenatae *Aldus:* catenae *B* 7 fori ora *Kempf:* fori *B*, fori prementes ora *B in marg. m. 2* 13 quoniam] qñ *B* 14 licentia* *B* || esset *b* 15 manlium *b, item infra bis* 16 cumque *B* 17 accusationis *dett.:* accusationem *B*, ad accus. *b* 19 non se quoque *ΓD, item B m. 3 in litura,* se non quoque *EF*, se quoque non *al.; apparet in archetypo pronomen intercidisse; nos* ipsum *suppleuimus* 26 *poterat *B*

nocentem et infamem reum iudex sedisset tabellaeque Cn. Pompei laudationem eius continentes prolatae essent, procul dubio efficaces futurae pro noxio, summouit eas e quaestione, legem recitando, qua cautum erat ne senatoribus tali auxilio uti liceret. huic facto persona admirationem ademit. nam quae in alio audacia uideretur, in Catone fiducia cognoscitur.

6. Cn. Lentulus Marcellinus consul, cum in contione de Magni Pompei nimia potentia quereretur adsensusque ei clara uoce uniuersus populus esset, 'adclamate' inquit, Quirites, 'adclamate, dum licet: iam enim uobis inpune facere non licebit'. pulsata tunc est eximii ciuis potentia hinc inuidiosa querella, hinc lamentatione miserabili.

7. Cui candida fascia crus adligatum habenti Fauonius 'non refert', inquit 'qua in parte sit corporis diadema', exigui panni cauillatione regias ei uires exprobrans. at is neutram in partem mutato uultu utrumque cauit, ne aut hilari fronte libenter adgnoscere potentiam *aut tristi* profiteri uideretur. eaque patientia inferioris etiam generis et fortunae hominibus aditum aduersus se dedit: e quorum turba duos rettulisse abunde erit.

nentes prolatae essent, 'illa' inquit 'lege iudex sum, qua cautum est ne senatoribus tali auxilio uti liceat'. *Par.* 6. Cn. Lentulus Marcellinus cos. cum in contione de Magni Pompei potentia quereretur, adsentante populo 'acclamate' inquit 'Quirites, acclamate dum licet'. 7. Fauonius Pompeio candida fascia crus adligatum habenti 'non refert' inquit 'qua in parte corporis diadema sit,' exigui panni cauillatione regias ei uires

3 pro noxio *B corr. e* proxia 6 *malim* adimit 7 cognoscitur *B in ras.* 12 adclamate Quir. *B, sed cum signis transpositionis* 13 non licet *B* 18 ei uires *Pb:* eius res *B ut uidetur* 19 neutra in parte *B, em. Periz.* 20 ilari *B, sed* i *prior in ras.* || adcognoscere *B* 21 aut tristi *om. B,* aut tristi iram *suppletum pr. m. in mg. B,* aut tristi iam *Kempf, qui recte de loci sententia iudicauit; possis etiam* aut tristi eam 24 retullisse *B*

8. Heluius Mancia Formianus, libertini filius ultimae senectutis, L. Libonem apud censores accusabat. in quo certamine cum Pompeius Magnus humilitatem ei aetatemque exprobrans, ab inferis illum ad accusandum remissum dixisset, 'non mentiris', inquit 'Pompei': uenio enim ab inferis, in L. Libonem accusator uenio. sed dum illic moror, uidi cruentum Cn. Domitium Ahenobarbum, deflentem quod summo genere natus, integerrimae uitae, amantissimus patriae, in ipso iuuentae flore tuo iussu esset occisus: uidi pari claritate conspicuum M. Brutum ferro laceratum, querentem id sibi prius perfidia, deinde etiam crudelitate tua accidisse: uidi Cn. Carbonem, acerrimum pueritiae tuae bonorumque patris tui defensorem, in tertio consulatu catenis, quas tu ei inici iusseras, uinctum, obtestantem se aduersus omne fas ac nefas, cum in summo esset imperio, a te equite Romano trucidatum: uidi eodem habitu et quiritatu praetorium uirum Perpennam saeuitiam tuam execrantem, omnesque eos una uoce indignantes, quod indemnati sub te adulescentulo carnifice occidissent'. obducta iam uetustis cicatricibus bellorum ciuilium uastissima uulnera municipali homini, seruitutem paternam redolenti, effrenatae temeritatis, intolerabilis spiritus, inpune reuocare licuit. itaque eo tempore et fortissimum erat Cn. Pompeio male dicere et tutis-

Par. exprobrans. 8. Heluius Mancia Formianus, libertini filius ultimae senectutis, Libonem apud censores accusabat. in quo certamine cum ei Cn. Pompeius humilitatem exprobrans ab inferis illum ad accusandum remissum dixisset, 'non mentiris', inquit, Pompei: uenio enim ab inferis accusator: sed dum illic moror uidi, Cn. Pompei, Domitium Ahenobarbum, M. Brutum, Cn. Carbonem, Perpernam praetorem, uiros clarissimos sceleris tui indicia circumferentis, quos admodum adulescentulus

9 **natus *B* 10 iuuentute *B*, *cf. ad* 6, 1 *in.* 11 M. *P: om. B* 16 uictum *B′* || se *Kempf:* te *B* 22 uetus *B′*, uietis *Γ* 24 effrenata *B* || temeritate *b* || intolerabiles *B′* 25 reuocari *B*, renouare *Lips. quod uerum uidetur* || eodem tempore *F*, *cf. Kempf* 26 pompei *B* 28 censorem *V* 34 iudicia *V*

simum. sed non patitur nos hoc longiore querella prosequi personae insequentis aliquanto sors humilior.

9. Diphilus tragoedus, cum Apollinaribus ludis inter actum ad eum uersum uenisset, quo haec sententia contineretur, 'miseria nostra magnus es', derectis in Pompeium Magnum manibus pronuntiauit, reuocatusque aliquotiens a populo sine ulla cunctatione nimiae illum et intolerabilis potentiae reum gestu perseueranter egit. eadem petulantia usus est in ea quoque parte: 'uirtutem istam ueniet tempus cum grauiter gemes'.

10. M. etiam Castricii libertate inflammatus animus. qui cum Placentiae magistratum gereret, Cn. Carbone consule iubente decretum fieri, quo sibi obsides a Placentinis darentur, nec summo eius imperio obtemperauit nec maximis uiribus cessit: atque etiam dicente multos se gladios habere respondit 'et ego annos'. obstipuerunt tot legiones, tam robustas senectutis reliquias intuentes. Carbonis quoque ira, quia materiam saeuiendi perquam exiguam habebat, paruulum uitae tempus ablatura, in se ipsa conlapsa est.

11. Iam Serui Galbae temeritatis plena postulatio, qui diuum Iulium consummatis uictoriis in foro ius

carnifex occidisti. 9. Diphilus tragoedus cum Apollinaribus *Par.* ludis inter actum ad eum uersum uenisset, quo haec sententia contineretur, 'miseria nostra magnus es', directis in Pompeium manibus pronuntiauit. in illa quoque parte eadem petulantia usus est: '† etiam ueniet tempus dum grauiter gemes'. 10. M. Castricius, cum Placentiae magistratum gereret, Cn. Carbone cos. obsides a Placentinis postulante, imperio non obtemperauit. itaque dicente Carbone multos se gladios habere, respondit et se annos. 11. Sergius Galba Caesarem in foro

1 **nos *B* 3 traguedus *B* 4 quo — contineretur *P:* in quo — continetur *B* 5 es *Cic. ad Att. II, 19, 1:* est *BP* ‖ derectus *B,* directis *Pb* 9 perseueranti *b* 11 gemes *Cic. l. c. et P:* gemas *B* 17 dicenti *edd. priores* 24 qui — consummatis *B in litura*

27 est *V* 30 carbonē cōs. obsidens placentinis *V*

dicentem in hunc modum interpellare sustinuit: 'C. Iuli Caesar, pro Cn. Pompeio Magno, quondam genero tuo, in tertio eius consulatu pecuniam spopondi, quo nomine nunc appellor. quid agam? dependam'? palam atque aperte ei bonorum Pompei uenditionem exprobrando ut a tribunali summoueretur meruerat. sed illud ipsa mansuetudine mitius pectus aes alienum Pompei ex suo fisco solui iussit.

12. Age, Cascellius, uir iuris ciuilis scientia clarus, quam periculose contumax! nullius enim aut gratia aut auctoritate conpelli potuit ut de aliqua earum rerum, quas triumuiri dederant, formulam conponeret, hoc animi iudicio uniuersa eorum beneficia extra omnem ordinem legum ponens. idem cum multa de temporibus liberius loqueretur amicique ne id faceret monerent, duas res, quae hominibus amarissimae uiderentur, magnam sibi licentiam praebere respondit, senectutem et orbitatem.

Ext. 1. Inserit se tantis uiris mulier alienigeni sanguinis, quae a Philippo rege temulento immerenter damnata, 'prouocarem ad Philippum', inquit 'sed sobrium'. excussit crapulam oscitanti ac praesentia

Par. sedentem ita interpellauit: 'C. Iuli Caesar, pro Cn. Pompeio, quondam tuo genero, in tertio eius consulatu pecuniam spopondi, quo nomine nunc appellor. quid agam? dependam?' quod ut audiuit Caesar, ex fisco suo aes alienum Pompei solui iussit. 12. Cascellius iuris studiosus, cum multa de temporibus Caesaris liberius loqueretur, amicis ne id faceret monentibus 'duae me res' inquit 'non timere iubent, orbitas et aetas'. idem nulla gratia conpelli potuit, ut de eis rebus, quas triumuiri dederant, conponeret formulam, omnia eorum beneficia extra legum ordinem ponens.

1. Mulier quaedam a Philippo rege temulento damnata

1 ntẽ in hunc modũ *B in ras. habet* 3 tuo in *B in ras.* 8 pompeii *h. l. B* 9 pascelius *B'*, castellius *P, cf. 8, 12, 1* 14 de temporibus] *add.* Caesaris *P et B mg.* 20 rege temul. immerens *(sic; non merens u. l. in mg.)* damnata pro *B in ras.* 22 crapulum excitanti *B'* || praesenti *B*, praesentis *b corr. in* praesentia 27 cascellius *V* 31 dederant] donauerant *l. u. in mg. V*

animi ebrium resipiscere causaque diligentius inspecta iustiorem sententiam ferre coegit. igitur aequitatem, quam impetrare non potuerat, extorsit, potius praesidium a libertate quam ab innocentia mutuata.

2. Iam illa non solum fortis, sed etiam urbana libertas. senectutis ultimae quaedam Syracusis, omnibus Dionysii tyranni exitium propter nimiam morum acerbitatem et intolerabilia onera uotis expetentibus, sola cotidie matutino tempore deos ut incolumis ac sibi superstes esset orabat. quod ubi is cognouit, non debitam sibi admiratus beniuolentiam, arcessiuit eam et quid ita hoc aut quo merito suo faceret interrogauit. tum illa 'certa est' inquit 'ratio propositi mei. puella enim, cum grauem tyrannum haberemus, carere eo cupiebam. quo interfecto aliquanto taetrior arcem occupauit. eius quoque finiri dominationem magni aestimabam. tertium te superioribus inportuniorem habere coepimus rectorem. itaque ne, si tu fueris absumptus, deterior in locum tuum succedat, caput meum pro tua salute deuoueo'. tam facetam audaciam Dionysius punire erubuit.

prouocare se iudicium uociferata est: eoque interrogante ad quem prouocaret, 'ad Philippum' inquit, sed sobrium'. excussit crapulam rex et inspecta causa mulierem absoluit. 2. Senectutis ultimae quaedam Syracusis sola cotidie mane deos orabat, ut sibi superstes esset Dionysius. ob quam rem in arcem perducta, causam tyranno interrogante, 'cum' inquit 'puella essem et tyrannum haberemus, carere eo cupiebam: quo interfecto alter aliquanto taetrior arcem occupauit. eius quoque finiri dominationem magni aestimabam: tertium te importuniorem superioribus habere coepimus. itaque ne quartus crudelior superueniat, caput meum pro te deuoueo'. *Par.*

2 aequalitatem *B, sed corr. 1 m.* 4 mutuatā iam illam *B'* 7 syricusis *B* 10 matutino — cum grauem ty *(u. 15) B in ras. habet* 12 arcessit *B corr. ead. m. ex* accersit 13 hoc *B, sed expunctum* 19 cupimus *B'*
29 cupiebamus *V* 31 aestimabamus *Mai*

3. Inter has et Theodorum Cyrenaeum quasi animosi spiritus coniugium esse potuit, uirtute par, felicitate dissimile. is enim Lysimacho regi mortem sibi minitanti 'enimuero' inquit 'magnifica res tibi contigit, quia cantharidis uim adsecutus es'. cumque hoc dicto accensus cruci eum suffigi iussisset, 'terribilis' ait 'haec sit purpuratis tuis, mea quidem nihil interest humine an sublime putescam'.

III. *DE SEVERITATE.*

Armet se duritia pectus necesse est, dum horridae ac tristis seueritatis acta narrantur, ut omni mitiore cogitatione seposita rebus auditu asperis uacet. ita enim destrictae et inexorabiles uindictae et uaria poenarum genera in medium procurrent, utilia quidem legum munimenta, sed minime in placido et quieto paginarum numero reponenda.

1. M. Manlius, unde Gallos depulerat, inde ipse praecipitatus est, quia fortiter defensam libertatem nefarie opprimere conatus fuerat. cuius iustae ultionis nimirum haec praefatio fuit: 'Manlius eras mihi, cum praecipites agebas Senonas: postquam imitari coepisti, unus factus es ex Senonibus'. huius supplicio aeternae memoriae nota inserta est. propter illum enim lege sanciri placuit ne quis patricius in arce aut Capitolio habitaret, quia domum eo loci habuerat, ubi nunc aedem Monetae uidemus.

Par. tam saeuam audaciam tyrannus punire erubuit. 3. Theodorum Cyrenaeum rex Lysimachus cum cruci figi iussisset, 'mea' inquit 'nihil interest humine an sublime putescam.

DE SEVERITATE. 1. M. Manlius unde Gallos depulerat, inde ipse praecipitatus est, regnum adfectans. C. Cas-

1 cyreneum *B* 8 humine *Pb:* humi *B*, *cf. Cic. Tusc. 1, § 102* || putescam *Pb:* putrescam *B* 11 omniore *B corr. in* mitiore, omni *om. etiam DΓ* 13 inexorabilis *B* || uarię *B' ut uidetur* 21 senones *B corr. m. 1* 22 es *B s. l. m. 1* || exenonibus *B'* 24 leges *B'*

27 *immo* tam facetam

Par indignatio ciuitatis aduersus Sp. Cassium erupit, cui plus suspicio concupitae dominationis nocuit quam tres magnifici consulatus ac duo speciosissimi triumphi profuerunt. senatus enim populusque Romanus, non contentus capitali eum supplicio adficere, interempto domum superiecit, ut penatium quoque strage puniretur: in solo autem aedem Telluris fecit. itaque quod prius domicilium inpotentis uiri fuerat, nunc religiosae seueritatis monumentum est. eadem ausum Sp. Maelium consimili exitu patria multauit. area uero domus eius, quo iustitia supplicii notior ad posteros perueniret, Aequimaeli appellationem traxit. quantum ergo odii aduersus hostes libertatis insitum animis antiqui haberent parietum ac tectorum, in quibus uersati fuerant, ruinis testabantur. ideoque et M. Flacci et L. Saturnini seditiosissimorum ciuium corporibus trucidatis penates ab imis fundamentis eruti sunt. ceterum Flacciana area, cum diu penatibus uacua mansisset, a Q. Catulo Cimbricis spoliis adornata est.

Viguit in nostra ciuitate Ti. et C. Gracchorum summa nobilitas ac spes amplissima. sed quia statum ciuitatis conati erant conuellere, insepulta cadauera iacuerunt supremusque humanae condicionis honos filiis Gracchi et nepotibus Africani defuit. quin etiam familiares eorum, ne quis rei publicae

sius tamquam regni adfectator supplicio capitali punitus est: *Par.* domus eius diruta Tellurisque ibi templum factum. Sp. Maelius et ipse tamquam regni adfectator occisus: area uero eius Maelii appellationem traxit. M. Flacco et L. Saturnino occisis domus super diruta. Flacciana area cum diis penatibus uacua remansisset, a Q. Catulo Cimbricis spoliis adornata est. Duorum Gracchorum insepulta cadauera iacuerunt: filiis eorum

1 spurium *B* 7 tolleris *B'* 11 iust*** supplicii notio* *B* 12 eq**meli *B*, ęq̃: melii *b* 19 diu penatib; *b:* diu pęn* (paene?) *B*, diis penatibus *P*, diu plane *Foertsch I, 2* 24 conditionis *h. l. B* 25 africanis *B'*
27 capitali] capitolii *V* 31 dis] *fort.* diu

inimicis amicus esse uellet, de robore praecipitati sunt.

2. Idem sibi licere etiam P. Mucius tribunus pl. quod senatui et populo Romano credidit, qui omnes collegas suos, qui duce Sp. Cassio id egerant ut magistratibus non subrogatis communis libertas in dubium uocaretur, uiuos cremauit. nihil profecto hac seueritate fidentius: unus enim tribunus eam poenam nouem collegis inferre ausus est, quam nouem tribuni ab uno collega exigere perhorruissent.

3. Libertatis adhuc custos et uindex seueritas, sed pro dignitate etiam ac pro disciplina aeque grauis. M. enim Claudium senatus Corsis, quia turpem cum his pacem fecerat, dedidit. quem ab hostibus non acceptum in publica custodia necari iussit, semel laesa maiestate imperii quot modis irae pertinax uindex! factum eius rescidit, libertatem ademit, spiritum extinxit, corpus contumelia carceris et detestanda Gemoniarum scalarum nota foedauit.

Atque hic quidem senatus animaduersionem meruerat: Cn. autem Cornelius Scipio Hispali filius prius quam mereri posset expertus est. nam cum ei Hispania prouincia sorte obuenisset, ne illuc iret decreuit, adiecta causa, quod recte facere nesciret. itaque Cornelius propter uitae inhonestum actum sine ullo prouinciali ministerio tantum non repetundarum lege damnatus est.

Ne in C. quidem Vettieno, qui sibi sinistrae manus digitos, ne bello Italico militaret, absciderat, se-

humationis ius ablatum est. Par. 2. P. Mucius trib. pl. collegas suos, qui cum Sp. Cassio ad opprimendam libertatem consenserant, uiuos cremauit. 3. C. Vettienum senatus, quod digi-

1 inimici *B'* || robore] rupe *Torr. et l.u. in mg. B, quae uera emendatio uidetur* 3 etiam *nos:* tam *B, quod delendum censet Kempf* || mutius *B* 4 quod *Kempf:* quam *B* || senatus *B, sed* s *e corr.* 5 qui *add. B mg.* || spurio *B* 11 seueritas *B:* senatus *b* 13 cladium *B*, clodium *b* || quia *B corr. e* qua 14 dedit *B* 16 quod *B'* 20 Aeq. *(sup.* e *est ras.) B*, Aeq̄ *b* 24 quo *B* || cornelio *B'* 28 uetieno *B* || sibi *ex P addidi*

ueritas senatus cessauit. publicatis enim bonis eius ipsum aeternis uinculis puniendum censuit, effecitque ut quem honeste spiritum profundere in acie noluerat, turpiter in catenis consumeret.

4. Id factum imitatus M'. Curius consul, cum dilectum subito edicere coactus esset et iuniorum nemo respondisset, coniectis in sortem omnibus tribubus, Polliae, quae prima exierat, primum nomen urna extractum citari iussit, neque eo respondente bona adulescentis hastae subiecit. quod ut illi nuntiatum est, ad consulis tribunal cucurrit collegiumque tribunorum appellauit. tunc Manius Curius praefatus, non opus esse eo ciue rei publicae, qui parere nesciret, et bona eius et ipsum uendidit.

5. Aeque tenax propositi L. Domitius. nam cum Siciliam praetor regeret et ad eum eximiae magnitudinis aper adlatus esset, adduci ad se pastorem, cuius manu occisus erat, iussit, interrogatumque qui eam bestiam confecisset, postquam conperit usum uenabulo, cruci fixit, quia ipse ad exturbanda latrocinia, quibus prouincia uastabatur, ne quis telum haberet edixerat. hoc aliquis in fine seueritatis et saeuitiae ponendum dixerit — disputatione enim utroque flecti

tos sibi sinistrae manus, ne bello Italico militaret, absciderat, *Par.* uinculis aeternis damnauit. 4. Curius cos. cum ad dilectum nemo nomina daret, coniectis in sortem nominibus tribus Polliae, quae prima exierat, uirum citari iussit. eo non respondente bona adulescentis hastae subiecit, deinde ipsum collegium tribunorum adpellantem cum bonis uendidit. 5. L. Domitius cum Siciliam praetor regeret, adlato sibi eximiae magnitudinis apro adduci ad se pastorem, cuius manu occisus erat, iussit, interrogatumque, qui eam bestiam occidisset, postquam conperit usum uenabulo, cruci fixit. nam propter

5 M'.] m̄. *B* || dilecto *B'* 6 et *in B s. l.* 8 prima *Lipsius et P:* proxima *B* || urna extractum *delendum censet Mommsen, Römische Tribus p. 133* 13 quia *B'* 16 et *b:* tũ *B* 20 **cruci *B* || extirpanda *dett. aliquot* 22 dixerat *B, sed corr. 1 m.* || finem *B'* 23 duxerit *mal. Periz.*

27 non *om. V'*

potest —: ceterum ratio publici imperii praetorem nimis asperum existimari non patitur.

6. Sic se in uiris puniendis seueritas exercuit, sed ne in feminis quidem supplicio adficiendis segniorem egit. Horatius [prius] proelio trium Curiatiorum, ceterum condicione pugnae omnium Albanorum uictor, cum ex illa clarissima acie domum repetens sororem suam uirginem Curiati sponsi mortem profusius quam illa aetas debebat flentem uidisset, gladio, quo patriae rem bene gesserat, interemit, parum pudicas ratus lacrimas, quae praepropero amori dabantur. quem hoc nomine reum apud populum actum pater defendit. ita paulo propensior animus puellae ad memoriam futuri uiri et fratrem ferocem uindicem et uindictae tam rigidum adsensorem patrem habuit.

7. Consimili seueritate senatus postea usus Sp. Postumio Albino Q. Marcio Philippo consulibus mandauit ut de iis, quae sacris Bacchanalium inceste usae fuerant, inquirerent. a quibus cum multae essent damnatae, in omnes cognati intra domus animaduerterunt, lateque patens opprobrii deformitas seueritate supplici emendata est, quia quantum ruboris ciuitati nostrae mulieres turpiter se gerendo incusserant, tantum laudis grauiter punitae adtulerunt.

8. Publicia autem, quae Postumium Albinum

Par. frequentiam latrocinii edixerat, ne quis telum haberet. 7. Senatus Sp. Postumio Albino Q. Marcio Philippo consulibus mandauit de his, qui sacris Bacchanalium inceste usi fuerant, inquirerent. magna pars p. R. punita est. 8. Publicia, quae Postumium Albinum consulem, item Licinia, quae Claudium

4 segniorem se *D corr.*, *at cogitatione repetendum superius* se, *cf.* *4, 1, 6. 8, 7, E. 8* 5 prius *Kempf inclusit* || trium curiatium *(sic)* ceterum condicione pug *sic B in ras.* || ceterum *om. al.* 7 aci** *B'* 8 curiatis sponsi mortem *B, sed* sponsimor *in ras.* 11 propero *B* 16 sp. postumio *B in ras.* 17 q. *(in ras.)* martio *B* 18 his *B* || incertę *B'* 20 cognati *b et Pighius:* cognitę *B ut uidetur* || domos *dett.* 22 supplicii dempta est *B*, *sed* cii dempta est *in ras.* 25 publica *B'*

29 Publia *V*

consulem, item Licinia, quae Claudium Asellum uiros suos ueneno necauerant, propinquorum decreto strangulatae sunt. non enim putauerunt seuerissimi uiri in tam euidenti scelere longum publicae quaestionis tempus expectandum. itaque quarum innocentium defensores fuissent, sontium mature uindices extiterunt.

9. Magno scelere horum seueritas ad exigendam uindictam concitata est, Egnati autem Meceni longe minore de causa, qui uxorem, quod uinum bibisset, fusti percussam interemit. idque factum non accusatore tantum, sed etiam reprehensore caruit, uno quoque existimante optimo illam exemplo uiolatae sobrietatis poenas pependisse. et sane quaecumque femina uini usum immoderate appetit, omnibus et uirtutibus ianuam claudit et delictis aperit.

10. Horridum Gai quoque Sulpicii Galli maritale supercilium: nam uxorem dimisit, quod eam capite aperto foris uersatam cognouerat, abscisa sententia, sed tamen aliqua ratione mota. 'lex enim' inquit 'tibi meos tantum praefinit oculos, quibus formam tuam adprobes. his decoris instrumenta conpara, his esto speciosa, horum te certiori crede notitiae. ulterior tui conspectus superuacua inritatione arcessitus in suspicione et crimine haereat necesse est'.

11. Nec aliter sensit Q. Antistius Vetus repudi-

Asellum uiros suos ueneno necauerant, propinquorum decreto strangulatae sunt. 9. Egnatius Metenius uxorem suam, quod uinum bibisset, fuste percussit. 10. C. Sulpitius uxorem dimisit, quod eam capite operto foris uersatam cognouerat. 11. Q. Antistius Vetus uxorem repudiauit, quod illam in pu- *Par*

1 **ellum *B*, nellum *Pb* [] *u*ros *B′* 3 strangilatae *B′* 4 quaesitionis *B′* 6 maturi *b* 8 exiendam *B′* 9 mecenii *B mg:* metelli *B*, *cf. Plin. N. H. 14, 13,* § *89* 10 maiore *B′* 11 fusti *N. Heinsius:* fustim *B*, fuste *P* 13 sobrietati *B* 15 et omnibus *b* 16 cladit *B′*, *an ex* cludit? 17 gelli *b* 19 operto *P* 20 mota *B:* munita *dett. et* ς 24 arcersitus in suspitione *B*
27 Asellum] nellum *V* 28 stranguilatae *V*

ando uxorem, quod illam in publico cum quadam libertina uulgari secreto loquentem uiderat. nam, ut ita dicam, incunabulis et nutrimentis culpae, non ipsa conmotus culpa, citeriorem delicto praebuit ultionem, ut potius caueret iniuriam quam uindicaret.

12. Iungendus est his P. Sempronius Sophus, qui coniugem repudii nota adfecit, nihil aliud quam se ignorante ludos ausam spectare. Ergo dum sic olim feminis occurritur, mens earum a delictis aberat.

Ext. 1. Ceterum etsi Romanae seueritatis exemplis totus terrarum orbis instrui potest, tamen externa summatim cognosse fastidio non sit. Lacedaemonii libros Archilochi e ciuitate sua exportari iusserunt, quod eorum parum uerecundam ac pudicam lectionem arbitrabantur. noluerunt enim ea liberorum suorum animos imbui, ne plus moribus noceret quam ingeniis prodesset. itaque maximum poetam aut certe summo proximum, quia domum sibi inuisam obscenis maledictis lacerauerat, carminum exilio multarunt.

2. Athenienses autem Timagoran inter officium salutationis Dareum regem more gentis illius adulatum capitali supplicio adfecerunt, unius ciuis humilibus blanditiis totius urbis suae decus Persicae dominationi summissum grauiter ferentes.

3. Iam Cambyses inusitatae seueritatis, qui mali cuiusdam iudicis e corpore pellem detractam sellae

Par. blico cum quadam libertina uulgari secreto loquentem uiderat. 12. P. Sempronius Sophus coniugem suam repudii nota adfecit, quod se ignorante ludos spectatum ierat.

1. Lacedaemonii libros Archilochi ciuitate sua exportari iusserunt, quod eorum parum pudicam cognouerant lectionem. 2. Athenienses Timagoram, inter officium salutationis Darium regem more gentis illius adulatum, capitali supplicio puniuerunt. 3. Cambyses mali cuiusdam iudicis e corpore pellem

1 quidam *B'* 6 P. *B in ras.* 7 notã *B* 9 occurrebatur *l. u. in mg. B* 13 libros *b: om. B* || e *om. P* 18 certe*** *B*

intendi in eaque filium eius iudicaturum considere iussit. ceterum et rex et barbarus atroci ac noua poena iudicis ne quis postea corrumpi iudex posset prouidit.

IIII. *GRAVITER DICTA AVT FACTA.*

Magnam et bonam laudis partem in claris uiris etiam illa uindicant, quae aut ab his dicta grauiter aut facta pertinax memoria uiribus aeternis conprehendit. quorum ex abundanti copia nec parca nimis nec rursus auida manu quod magis desiderio satisfaciat quam satietati abundet hauriamus.

1. Ciuitate nostra Cannensi clade perculsa, cum admodum tenui filo suspensa rei publicae salus ex sociorum fide penderet, ut eorum animi ad imperium Romanum tuendum constantiores essent, maiori parti senatus principes Latinorum in ordinem suum sublegi placebat, Annius autem Campanus etiam consulem alterum Capua creari debere adseuerabat: sic contusus et aeger Romani imperii spiritus erat. tunc Manlius Torquatus, filius eius qui Latinos apud Veserim inclita pugna fuderat, quam poterat clara uoce denuntiauit, si quis sociorum inter patres conscriptos sententiam dicere ausus esset, continuo eum interempturum. hae unius minae et Romanorum languentibus animis calorem pristinum reddiderunt et Ita-

detractam sellae intendit in eaque filium iudicaturum sedere iussit. *Par.*

GRAVITER DICTA AVT FACTA. 1. Post Cannensem cladem suspensa re p. senatus decreuit uti Latinorum principes in ordinem sublegerentur. sed cum Annius Campanus consulem quoque unum Capua creari debere diceret, Manlius Torquatus filius eius, qui Latinos apud Veserim inclyta

1 intitendi *B*, intendit *b* 3 iudicis *B corr. ex* iudicii 5 GRAVITER — FACTA *B in ras.* 11 satietate *CDEF* 13 filio *B ante ras.* 14 sotiorum *B′* 16 princeps *B′* 17 anius *B′* 18 Capua *P:* capuę *B* 20 uesserim *B* 23 se eum *Pb* 24 haec *B′* 30 subligerentur *V*

liam ad ius ciuitatis nobiscum exaequandum consurgere passae non sunt. namque ut patris armis, ita uerbis filii fracta cessit.

Par illius quoque Manli grauitas, cui cum consulatus omnium consensu deferretur eumque sub excusatione aduersae ualitudinis oculorum recusaret, instantibus cunctis 'alium', inquit 'Quirites, quaerite, ad quem hunc honorem transferatis: nam si me gerere eum coegeritis, nec ego mores uestros ferre nec uos meum imperium perpeti poteritis'. priuati tam ponderosa uox: quam graues fasces consulis extitissent!

2. Nihilo segnior Scipionis Aemiliani aut in curia aut in contione grauitas. qui cum haberet consortem censurae Mummium, ut nobilem ita eneruis uitae, pro rostris dixit se ex maiestate rei publicae omnia gesturum, si sibi ciues uel dedissent collegam uel non dedissent.

Idem, cum Ser. Sulpicius Galba et Aurelius consules in senatu contenderent uter aduersus Viriathum in Hispaniam mitteretur, ac magna inter patres conscriptos dissensio esset, omnibus quonam eius sen-

Par. fuderat pugna, quam potuit clara uoce denuntiauit, si quis sociorum inter patres conscriptos sententiam dicere ausus esset, continuo se eum interempturum. — Manlius Torquatus cum omnium consensu consulatum sibi deferri uideret, post excusationem instanti populo 'alium' inquit 'quaerite, Quirites, ad quem hunc honorem deferatis: nam si me gerere coegeritis, nec ego mores uestros ferre nec uos meum imperium tolerare poteritis. 2. Scipio Aemilianus cum haberet consortem censurae Mummium eneruis uirum uitae, pro rostris dixit se ex maiestate rei p. omnia gesturum, si sibi ciues uel non dedissent collegam uel dedissent. — Idem, cum Ser. Sulpicius Galba et Aurelius consules

4 quoque et *B'* || manlii torquati *b ex P* || cons.** *B'* 5 deferetur *B'* 9 cogeritis *B'* 10 si priuati *b* 11 faces *B* 15 *mummium *B; fort.* L. Mumm. 17 si *in B s. l. m. 1.* 19 sulpitius galba et aur. *(sic) B'* (Aurelius Cotta *Torr.*) 20 uiriatum *Pb* 33 consul *V*

tentia inclinaretur expectantibus, 'neutrum' inquit 'mihi mitti placet, quia alter nihil habet, alteri nihil est satis', aeque malam licentis imperii magistram iudicans inopiam atque auaritiam. quo dicto ut neuter in prouinciam mitteretur obtinuit.

3. C. uero Popilius a senatu legatus ad Antiochum missus, ut bello se, quo Ptolemaeum lacessebat, abstineret, cum ad eum uenisset atque is prompto animo et amicissimo uultu dexteram ei porrexisset, inuicem illi suam porrigere noluit, sed tabellas senatus consultum continentis tradidit: quas ut legit Antiochus, dixit se cum amicis conlocuturum. indignatus Popilius, quod aliquam moram interposuisset, uirga solum quo insistebat denotauit, et 'prius' inquit 'quam hoc circulo excedas da responsum, quod senatui referam'. non legatum locutum, sed ipsam curiam ante oculos positam crederes. continuo enim rex adfirmauit fore ne amplius de se Ptolemaeus quereretur, ac tum demum Popilius manum eius tamquam socii adprehendit. quam efficax est animi sermonisque abscisa grauitas! eodem momento Syriae regnum terruit, Aegypti texit.

in senatu contenderent, uter aduersus Viriatum in Hispaniam mitteretur, 'neutrum' inquit 'mihi placet mitti, quia alter nihil habet, alteri nihil satis est'. 3. C. Popilius a senatu legatus ad Antiochum missus, ut bello se, quo Ptolemaeum lacessebat, abstineret, cum ad eum uenisset atque is prompto animo dexteram ei porrexisset, inuicem illi suam dare noluit et tabellas senatus consultum continentes tradidit: quas ut legit Antiochus, dixit se cum amicis conlocuturum. indignatus Popilius uirga solum, quo instabat, denotauit et 'prius' inquit 'quam hoc circulo excedas da responsum, quod senatui referam'. continuo rex affirmauit, *fore* ne amplius de se Ptolemaeus *Par.*

2 quialter *B'* 6 C. *P:* C̄.N *B* 7 se quo *B in ras. maiore* || ptolemeum *B* 8 his *B* 12 conlocaturum *B'* 14 instabat *P* 18 quaeretur *B'* 19 popillius *B'*

25 satis] lates *V'* 28 ei porrexisset] et promississet *V'* 30 dixitq. *V ante rasuram, ut uidetur* 33 fore *add. Mai*

4. P. autem Rutilii uerba prius an facta aestimem nescio: nam utrisque aeque admirabile inest robur. Cum amici cuiusdam iniustae rogationi resisteret atque is per summam indignationem dixisset 'quid ergo mihi [inquit] opus est amicitia tua, si quod rogo non facis?' respondit 'immo quid mihi tua, si propter te aliquid inhoneste facturus sum?' huic uoci consentanea illa opera, quod magis ordinum dissensione quam ulla culpa sua reus factus nec obsoletam uestem induit nec insignia senatoris deposuit nec supplices ad genua iudicum manus tetendit nec dixit quicquam splendore praeteritorum annorum humilius, effecitque ut periculum non inpedimentum grauitatis eius esset, sed experimentum. atque etiam cum ei reditum in patriam Sullana uictoria praestaret, in exilio, ne quid aduersus leges faceret, remansit. quapropter felicitatis cognomen iustius quis moribus grauissimi uiri quam inpotentis armis adsignauerit: quod quidem Sulla rapuit, Rutilius meruit.

5. M. Brutus suarum prius uirtutum quam patriae parentis parricida — uno enim facto et illas in profundum praecipitauit et omnem nominis sui memoriam inexpiabili detestatione perfudit —, ultimum proelium initurus, negantibus quibusdam id committi oportere, 'fidenter' inquit 'in aciem descendo: hodie enim aut recte erit aut nihil curabo'. praesumserat uidelicet neque uiuere se sine uictoria neque mori sine securitate posse.

Par. quereretur. 4. P. Rutilius cum amici cuiusdam iniustae rogationi resisteret atque is dixisset 'quid ergo mihi opus est amicitia tua, si quod rogo non facis'? respondit 'immo quid mihi tua opus est, si propter te aliquid inhoneste facturus sum?' 5. M. Brutus ultimum proelium initurus, negantibus quibusdam id committi oportere, 'fidenter' inquit 'in aciem descendo: hodie enim aut recte ero aut nihil curabo'.

1 prius *B:* pluris *Periz.* 2 utriusque *B'* 5 mihi *P:* mihi inquit *B* 9 obsolitam *B'* 17 felicis *cod. Cauch.* 18 insignauerit *B*, insigniuerit *b* 26 recte ero *P*

Ext. 1. Cuius mentio mihi subicit quod aduersus D. Brutum in Hispania grauiter dictum est referre. nam cum ei se tota paene Lusitania dedidisset ac sola gentis eius urbs Cinginnia pertinaciter arma retineret, temptata redemptione propemodum uno ore legatis Bruti respondit ferrum sibi a maioribus, quo urbem tuerentur, non aurum, quo libertatem ab imperatore auaro emerent, relictum. melius sine dubio istud nostri sanguinis homines dixissent quam audissent.

2. Sed illos quidem natura in haec grauitatis uestigia deduxit, Socrates autem, Graecae doctrinae clarissimum columen, cum Athenis causam diceret defensionemque ei Lysias a se conpositam, qua in iudicio uteretur, recitasset, demissam et supplicem, inminenti procellae adcommodatam, 'aufer' inquit 'quaeso istam: nam ego si adduci possem ut eam in ultima Scythiae solitudine perorarem, tum me ipse morte multandum concederem'. spiritum contempsit, ne careret grauitate, maluitque Socrates extingui quam Lysias superesse.

3. Quantus hic in sapientia, tantus in armis Ale-

Par. 1. Brutus cum totam paene Lusitaniam uicisset *et* sola gentis eius urbs Cinginnia arma retineret, fertur legatis respondisse, sibi ferrum a maioribus, quo se tueretur datum, non aurum quo redimeretur. 2. Socrates cum apud Athenienses causam dicturus esset defensionemque ei Lysias a se conpositam recitasset, qua in iudicio uteretur, supplicem ac demissam, 'aufer' inquit 'quaeso istam: nam ego si adduci possem, ut ea in ultima Scythia perorarem, tum me ipse morte multandum concederem'. 3. Alexander bis fugato Dario, cum is ei filiam

1 subiacet *B* 3 dedisset *B* 4 cinginnia *B 1 m. corr. e* cinninia 7 tueretur, non aurum quo redimeretur *P* 9 istud *B corr. e* stut *(sic)* || hominis *B* 13 dicturus esset *cod. Cauch. et P* 15 dimissam et subplicem *B'* || inminentiq. *b* 17 eam *B:* ea *Pb* 18 scytiae *B* 21 Lysia *Dionysius de Burgo, fort.* Lysiae artibus; *lectionem* Lysias *interpretantur: ita uiuere ut Lysias in tali casu uixisset*
23 et *addidi* 24 *malim* legatis eius

xander illam uocem nobiliter edidit. Dareo enim uno iam et altero proelio uirtutem eius experto atque ideo et partem regni Tauro tenus monte et filiam in matrimonium cum decies centum milibus talentum pollicente, cum Parmenion dixisset se, si Alexander esset, usurum ea condicione, respondit 'et ego uterer, si Parmenion essem'. uocem duabus uictoriis respondentem dignamque cui tertia, sicut euenit, tribueretur.

4. Atque haec quidem et animi magnifici et prosperi status: illa uero, qua legati Lacedaemoniorum apud patrem eius miseram fortitudinis suae condicionem testati sunt, gloriosior quam optabilior. intolerabilibus enim oneribus ciuitatem eorum inplicanti, si quid morte grauius imperare perseueraret, mortem se praelaturos responderunt.

5. Nec parum graue Spartani cuiusdam dictum, siquidem nobilitate et sanctitate praestans, sed in petitione magistratus uictus, maximae sibi laetitiae esse praedicauit, quod aliquos patria sua se meliores uiros haberet. quo sermone repulsam honori adaequauit.

V. *DE IVSTITIA.*

Tempus est iustitiae quoque sancta penetralia adire, in quibus semper aequi ac probi facti respectus religiosa cum obseruatione uersatur et ubi studium uerecundiae, cupiditas rationi cedit nihilque utile, quod parum honestum uideri possit, ducitur. eius autem praecipuum et certissimum inter omnes gentes nostra ciuitas exemplum est.

Par. suam polliceretur uxorem et decies centum milia talentum, Parmenione dicente 'si Alexander essem, accepissem', respondit 'et ego, si Parmenion'.

1 nobilem edidit, *sed* lem edidit *in ras. m. 3 B* 2 ideo exparte *B* 4 pollicentem *B* 6 ea] se *B in ras., item litt.* condici 12 fortitudinis *codd. plerique:* fortunae *B m. 3 in ras. maiore* 13 obtabilior *B'* 18 sed *Kempf:* et *B*

1. Camillo consule Falerios circumsedente magister ludi plurimos et nobilissimos inde pueros uelut ambulandi gratia eductos in castra Romanorum perduxit. quibus interceptis non erat dubium quin Falisci deposita belli gerendi pertinacia tradituri se nostro imperatori essent. ea re senatus censuit ut pueri uinctum magistrum uirgis caedentes in patriam remitterentur. qua iustitia animi eorum sunt capti, quorum moenia expugnari non poterant: namque Falisci beneficio magis quam armis uicti portas Romanis aperuerunt.

Eadem ciuitas aliquotiens rebellando semperque aduersis contusa proeliis tandem se Q. Lutatio consuli dedere coacta est. aduersum quam saeuire cupiens populus Romanus, postquam a Papirio, cuius manu iubente consule uerba deditionis scripta erant, doctus est Faliscos non potestati, sed fidei se Romanorum conmisisse, omnem iram placida mente deposuit, pariterque et uiribus odii non sane facile uinci adsuetis et uictoriae obsequio, quae promptissime licentiam subministrat, ne iustitiae suae deesset obstitit.

Idem, cum P. Claudius Camerinos ductu atque auspiciis suis captos sub hasta uendidisset, etsi aerarium pecunia, fines agris auctos animaduertebat, tamen, quod parum liquida fide id gestum ab imperatore uidebatur, maxima cura conquisitos redemit iisque habitandi gratia locum in Auentino adsignauit et praedia restituit. pecuniam etiam †non ad curiam

DE IVSTITIA. 1. Camillus Falerios oppugnans, cum ludi magister plurimos et nobilissimos inde pueros ad se perduxisset, uinctum eum puerisque traditum in patriam iussit reduci. admirati iustitiam ducis Falisci uinci se a magno uiro gloriati sunt. — Senatus, cum P. Claudius Amerinos sub hasta uendidisset, suspectum eum habens maxima cura conquisitos *Par.*

1 circumsidente *b* 2 uelud *B′* 3 amandi *B* 5 pertinatia *B′* 7 uictum *B′* 18 iram *b*: rem *B* 23 *amerinos *Pb*, *recte ut uidetur; cf. Kempf* 27 isque *B′* 28 aduentino *B* 29 ad luxuriam *Foertsch*

sed sacraria aedificanda sacrificiaque facienda tribuit, iustitiaeque promptissimo tenore effecit ut exitio suo laetari possent, quia sic renati erant.

Moenibus nostris et finitimis regionibus quae adhuc rettuli, quod sequitur per totum terrarum orbem manauit. Timochares Ambraciensis Fabricio consuli pollicitus est se Pyrrum ueneno per filium suum, qui potionibus eius praeerat, necaturum. ea res cum ad senatum esset delata, missis legatis Pyrrum monuit ut aduersus huius generis insidias cautius se gereret, memor urbem a filio Martis conditam armis bella, non uenenis gerere debere. Timocharis autem nomen suppressit, utroque modo aequitatem amplexus, quia nec hostem malo exemplo tollere neque eum, qui bene mereri paratus fuerat, prodere uoluit.

2. Summa iustitia in quattuor quoque tribunis pl. eodem tempore conspecta est. nam cum L. Atratino, sub quo duce aciem nostram apud Verruginem a Volscis inclinatam cum ceteris equitibus correxerant, diem ad populum L. Hortensius collega eorum dixisset, pro rostris iurauerunt in squalore sese, quoad imperator ipsorum reus esset, futuros. non sustinuerunt enim egregii iuuenes, cuius armati periculum uulneribus et sanguine suo defenderant, eius togati ultimum discrimen potestatis insignia retinentes in-

Par. redemit eisque habitandi gratia locum in Auentino adsignauit. — Fabricius, cum Timocrates Ambraciensis medicus repromisisset Pyrrhum se ueneno necaturum, monuit regem ut sibi ab eius modi insidiis caueret: et quod iustitia locum tenuit, medici nomen non indicauit. 2. L. Atratinus dux eius pugnae, quae apud Ferruginem a Volscis cum euentu fuerat acta, paratis fugae nostris, deinde quattuor tribunorum uirtute restitutae, a L. Hortensio ob id accusatus: cuius collegae, quattuor

1 sed ad *b* 2 efficit *B′* 6 timoclares *B′*, timocrates *PF*, *at u. Gell. N. A. 3, 8, 1* 12 thimochares *B′* 17 L. *BP:* C. *Liuius 4, 42, cf. p. 117, 2* 18 Ferruginem *BP* 19 uolcis *B* 21 sese *nos:* se esse *B* 22 futuros *Periz. et PΓ:* futurus *B*
31 Ferruginem *V* || paratis *Kellerbauer:* partis *V*

tueri. qua iustitia mota contio actione Hortensium desistere coegit: nec * se eo facto, quod sequitur, exhibuit.

3. Cum Ti. Gracchus et C. Claudius ob nimis seuere gestam censuram maiorem partem ciuitatis exasperassent, diem iis P. Popilius tribunus pl. perduellionis ad populum dixit, praeter communem consternationem priuata etiam ira accensus, quia necessarium eius Rutilium ex publico loco parietem demoliri iusserant. quo in iudicio primae classis permultae centuriae Claudium aperte damnabant, de Gracchi absolutione uniuersae consentire uidebantur. qui clara uoce iurauit, si de collega suo grauius esset iudicatum, in factis se paribus eandem cum illo poenam exilii subiturum, eaque iustitia tota illa tempestas ab utriusque fortunis et capite depulsa est. Claudium enim populus absoluit, Graccho causae dictionem Popilius remisit.

4. Magnam laudem et illud collegium tribunorum tulit, quod, cum unus ex eo L. Cotta fiducia sacrosanctae potestatis creditoribus suis satis facere nollet, decreuit, si neque solueret pecuniam neque daret cum

iuuenes, pro rostris iurauerunt in squalore esse futuros, si imperator eorum reus esset futurus. 3. Cum Ti. Gracchus et L. Claudius ob nimis seuere gestam censuram die dicto a Popilio trib. pl. accusarentur, omnibus centuriis damnantibus Claudium, absoluentibus Gracchum, Gracchus clara uoce iurauit, si de collega suo grauius esset iudicatum, se paribus in factis eandem cum illo poenam exilii subiturum. 4. Cum L. Cotta trib. pl. fiducia sacrosanctae potestatis creditori suo sa- *Par.*

2 cogit *B, sed corr. 1 m.* || Nec secus se *suppl. Kempf,* nec se etiam aliter *edd. uett. ante* exh. *in B mg. m. 2 add.* dissimilem 4 Ti.] t. *B* 6 is *B′* || P.] *praenominis nota adhuc satis conspicua in B erasa et in mg.* m. *addita est; cf. praef. p. X* 10 demoli *B′* 14 eadem *B′*, *sed corr. 1 m.* 15 exilii *om. E* 18 dictionem m. *B* 21 nollent *B′*

23 esse] *fort.* sese 25 seuere gestam] se ut regis tam *V pr. m.* || *fort.* dicta, *ut est infra p. 302, 33* 26 dominantibus *V′* 28 essem *V*

quo sponsio fieret, se appellantibus eum creditoribus auxilio futurum, iniquum ratum maiestatem publicam priuatae perfidiae obtentui esse. itaque Cottam in tribunatu quasi in aliquo sacrario latentem tribunicia inde iustitia extraxit.

5. Cuius ut ad alium aeque inlustrem actum transgrediar, Cn. Domitius tribunus pl. M. Scaurum principem ciuitatis in iudicium populi deuocauit, ut, si fortuna aspirasset, ruina, sin minus, certe ipsa obtrectatione amplissimi uiri incrementum claritatis adprehenderet. cuius opprimendi cum summo studio flagraret, seruus Scauri noctu ad eum peruenit, instructurum se eius accusationem multis et grauibus domini criminibus promittens. erat in eodem pectore inimicus et Domitius [et dominus], diuersa aestimatione nefarium indicium perpendens. iustitia uicit odium: continuo enim et suis auribus obseratis et indicis ore clauso duci eum ad Scaurum iussit. accusatorem etiam reo suo, ne dicam diligendum, certe laudandum! quem populus cum propter alias uirtutes tum hoc nomine libentius et consulem et censorem et pontificem maximum fecit.

6. Nec aliter se L. Crassus in eodem iustitiae experimento gessit. Cn. Carbonis nomen infesto animo utpote inimicissimi sibi detulerat, sed tamen scrinium eius a seruo adlatum ad se, conplura continens quibus facile opprimi posset, ut erat signatum cum seruo

Par. tisfacere nollet, collegium tribunorum decreuit creditori aduersus collegam auxilium ferre. 5. Cn. Domitius trib. pl. cum diem Scauro dixisset, seruus Scauri noctu ad eum uenit, instructurum se eius accusationem multis domini criminibus promittens. motus his Domitius seruum Scauro remisit puniendum. 6. L. Crassus die dicta Cn. Carboni, cum seruus eius ad se scrinium domini adtulisset complura continens, quibus

2 iniquum *B in ras.; an ex* inicum? || ratus *B* 3 obtentui *b:* optentũ *B, ut uidetur* || ee̅ *B in ras.* 4 tribuniciam inde iusticiam *B′* 9 ruinã *b* 15 et dominus *del. Periz. et b* 17 obseruatis *B′* 23 se *in B s. l. m. 2*

catenato ad eum remisit. quo pacto igitur inter amicos uiguisse tunc iustitiam credimus, cum inter accusatores quoque et reos tantum uirium obtinuisse uideamus?

7. Nam L. Sulla non se tam incolumem quam Sulpicium Rufum perditum uoluit, tribunicio furore eius sine ullo fine uexatus. ceterum cum eum proscriptum et in uilla latentem a seruo proditum conperisset, manu missum parricidam, ut fides edicti sui exstaret, praecipitari protinus saxo Tarpeio cum illo scelere parto pilleo iussit, uictor alioquin insolens, hoc imperio iustissimus.

Ext. 1. Verum ne alienigenae iustitiae obliti uideamur, Pittacus Mytilenaeus, cuius aut meritis tantum ciues debuerunt aut moribus crediderunt, ut ei suffragiis tyrannidem deferrent, tam diu illud imperium sustinuit, quam diu bellum de Sigeo cum Atheniensibus gerendum fuit. postquam autem pax uictoria parta est, continuo reclamantibus Mytilenaeis deposuit, ne dominus ciuium ultra quam rei publicae necessitas exegerat permaneret. atque etiam cum recuperati agri dimidia pars consensu omnium offerretur, auertit animum ab eo munere, deforme iudicans uirtutis gloriam magnitudine praedae minuere.

2. Alterius nunc mihi prudentia referenda est, ut alterius repraesentari iustitia possit. cum saluberrimo consilio Themistocles migrare Athenienses in

Par. Carbo facile opprimi posset, ut erat signatum cum seruo catenato ad dominum remisit. 7. L. Sulla cum Sulpicium Rufum trib. pl. proscripsisset atque eum a seruo proditum conperisset, manu missum parricidam, ut fides edicti sui extaret, praecipitari protinus Tarpeio saxo pilleatum iussit.

1. Pittacus Mitylenaeus ipsis ciuibus tyrannidem deferentibus, ut aduersus Atheniensis dux esset, pace facta continuo

5 nam *C:* Iam *B, sed* I *ex corr.* 9 constaret *2 codd. Torr.* 13 ne *in B s. l.* 15 eis *B*, eius *b* 17 sigaeo *B* 19 mytylenaeis *B* 20 ciuium *B corr. e* cium

32 tarpeo *V* || pilleatum *B in mg:* pileatum *V* (?)

classem coegisset Xerxeque rege et copiis eius Graecia pulsis ruinas patriae in pristinum habitum reformaret et opes clandestinis molitionibus ad principatum Graeciae capessendum nutriret, in contione dixit habere se rem deliberatione sua prouisam, quam si fortuna ad effectum perduci passa esset, nihil maius aut potentius Atheniensi populo futurum, sed eam uulgari non oportere, postulauitque ut aliquis sibi, cui illam tacite exponeret, daretur. datus est Aristides. is postquam recognouit classem illum Lacedaemoniorum, quae tota apud Gytheum subducta erat, uelle incendere, ut ea consumpta dominatio maris ipsis cederet, processit ad ciues et rettulit Themistoclen ut utile consilium, ita minime iustum animo uoluere. e uestigio uniuersa contio quod aequum non uideretur ne expedire quidem proclamauit, ac protinus Themistoclen incepto iussit desistere.

3. Nihil illis etiam iustitiae exemplis fortius. Zaleucus urbe Locrensium a se saluberrimis atque utilissimis legibus munita, cum filius eius adulteri crimine damnatus secundum ius ab ipso constitutum utroque oculo carere deberet ac tota ciuitas in honorem patris necessitatem poenae adulescentulo remitteret, aliquamdiu repugnauit. ad ultimum populi precibus euictus suo prius, deinde filii oculo eruto usum uidendi utrique reliquit. ita debitum supplicii modum legi reddidit, aequitatis admirabili temperamento se inter misericordem patrem et iustum legislatorem partitus.

reclamantibus deposuit. 3. Zaleucus urbe Locrensium utilis- *Par.* simis legibus munita, cum filius eius adulterii crimine damnatus secundum ius ab ipso constitutum utroque oculo carere deberet, precante filio et populo ut parceret, medius inter patrem et legumlatorem fuit: suo enim prius, deinde fili oculo

6 fortuna adfectum (ad adf. *b*) *B* 13 retulit themitoclen *B'* 26 uidendi utrique *B in ras.* utrique uidendi *P*, uidendi utrisque *dett.*

4. Sed aliquanto Charondae Thurii praefractior et abscisior iustitia. ad uim et cruorem usque seditiosas contiones ciuium pacauerat lege cauendo ut, si quis eas cum ferro intrasset, continuo interficeretur. interiecto deinde tempore e longinquo rure gladio cinctus domum repetens, subito indicta contione sic ut erat in eam processit, ab eoque, qui proxime constiterat, solutae a se legis suae admonitus 'idem' inquit 'ego illam sanciam', ac protinus ferro, quod habebat, destricto incubuit, cumque liceret culpam uel dissimulare uel errore defendere, poenam tamen repraesentare maluit, ne qua fraus iustitiae fieret.

VI. *DE FIDE PVBLICA.*

Cuius imagine ante oculos posita uenerabile fidei numen dexteram suam, certissimum salutis humanae pignus, ostentat. quam semper in nostra ciuitate uiguisse et omnes gentes senserunt et nos paucis exemplis recognoscamus.

1. Cum Ptolemaeus rex tutorem populum Romanum filio reliquisset, senatus M. Aemilium Lepidum pontificem maximum, bis consulem, ad pueri tutelam gerendam Alexandriam misit, amplissimique et integerrimi uiri sanctitatem, rei publicae usibus et sacris

eruto usum utrique uidendi reliquit. Par. 4. Charondas Thuriorum legumlator cum tulisset leges, ne qui contiones cum ferro intraret, fore enim ut interficeretur, forte ex longinquo itinere ueniens, ut erat gladio cinctus, curiam intrauit. admonitus igitur solui a se leges, destricto ferro incubuit.

DE FIDE PVBLICA. 1. Cum Ptolemaeus rex tutorem populum Romanum filio suo reliquisset, senatus M. Aemilium

1 charondae syrii (tyrii *mg.*) *B in ras.* || praefra*tior et absci*sior *B* 3 contines *B'* || leges *B* || ne qui *P* 7 constiterat *B*, *sed* stite *in ras.* 9 sauciam *B*, sarciam *b* 11 errorẽ *B (incertum sitne* ~ *a pr. m.)* 14 imaginem a. o. positã *B'* 15 certissimã *B'* 16 ostendat *B (ultima* t *in ras.)* 22 alexandria *B'*
24 Thuriorum] yriorum *V* 25 *fort.* legem 26 inueniretur *V, em. Mai*

operatam, externae procurationi uacare uoluit, ne fides ciuitatis nostrae frustra petita existimaretur. cuius beneficio regia incunabula conseruata pariter ac decorata incertum Ptolemaeo reddiderunt patrisne fortuna magis an tutorum maiestate gloriari deberet.

2. Speciosa illa quoque Romana fides. ingenti Poenorum classe circa Siciliam deuicta, duces eius fractis animis consilia petendae pacis agitabant. quorum Hamilcar ire se ad consules negabat audere, ne eodem modo catenae sibi inicerentur, quo ab ipsis Cornelio Asinae consuli fuerant iniectae. Hanno autem, certior Romani animi aestimator, nihil tale timendum ratus, maxima cum fiducia ad conloquium eorum tetendit. apud quos cum de fine belli ageret et tribunus militum ei dixisset posse illi merito euenire quod Cornelio accidisset, uterque consul tribuno tacere iusso 'isto te' inquit 'metu, Hanno, fides ciuitatis nostrae liberat'. claros illos fecerat tantum hostium ducem uincire potuisse, sed multo clariores fecit noluisse.

3. Aduersus eosdem hostes parem fidem in iure legationis tuendo patres conscripti exhibuere. M.

Par. Lepidum pontificem maximum bis cos. ad pueri tutelam gerendam Alexandriam misit. 2. Ingenti circa Siciliam Poenorum classe deuicta, duces eius fractis animis de petenda pace consilia inibant: et cum Hamilcar iturum se negaret ad consules, quod timeret ne eodem more detineretur quo ipsi Cornelium Asinam cos. detinuerant, Hanno, certior Romanorum morum aestimator, uenit ad consules: apud quos cum de fine belli ageret et tribunus militum ei dixisset posse illi merito euenire quod Cornelio accidisset, uterque consul tribunum iussit tacere. 3. M. Aemilio Lepido L. Flaminio coss. senatus L. Minucium et L. Manlium Carthaginiensium legatis, quia ma-

5 tutorum *dett.:* tutoris *B (sed* is *in ras.)* 7 poenarum *B'* || deuicta *P:* deducta *B* 9 humilcar *B* 10 ab *B corr. ex* ad 12 romanorum morum *P* 19 uincere *B, em. Ianus Parrhasius* 22 exhibere *B'*

27 quo timeret *V* 32 flaminino *V*

enim Aemilio Lepido, L. Flaminio consulibus L. Minucium et L. Manlium Karthaginiensium legatis, quia manus his attulerant, per fetiales a M. Claudio praetore dedendos curauerunt. se tunc senatus, non eos quibus hoc praestabatur aspexit.

4. Cuius exemplum superior Africanus secutus, cum onustam multis et inlustribus Karthaginiensium uiris nauem in suam potestatem redegisset, inuiolatam dimisit, quia se legatos ad eum missos dicebant, tametsi manifestum erat illos uitandi praesentis periculi gratia falsum legationis nomen amplecti, ut Romani imperatoris potius decepta fides quam frustra implorata iudicaretur.

5. Repraesentemus etiam illud senatus nullo modo praetermittendum opus. legatos ab urbe Apollonia Romam missos Q. Fabius, Cn. Apronius aedilicii orta contentione pulsauerunt. quod ubi conperit, continuo eos per fetiales legatis dedidit, quaestoremque cum iis Brundisium ire iussit, ne quam in itinere a cognatis deditorum iniuriam acciperent. illam curiam mortalium quis concilium, ac non Fidei templum dixerit? quam ut ciuitas nostra semper benignam praestitit, ita in sociorum quoque animis constantem recognouit.

Ext. 1. Post duorum in Hispania Scipionum totidemque Romani sanguinis exercituum miserabilem

Par. nus intulerant, per fetiales a M. Claudio praetore dedendos curauit. 4. Scipio Africanus onustam nauem Poenorum captam, quod se dicebant legatos uenire, dimisit. 5. Legatos ab urbe Apollonia Romam missos Q. Fabius et Cn. Apronius aedilicii orta contentione pulsauerunt. quod ubi conperit senatus, continuo eos per fetiales legatis dedidit.

1. Saguntini, ne destituerent Romanam societatem, usque

1 L.] C. *Liuius 38, 42 et Fasti a. 567 u. c.* || flãmino coñs. l. minutium *B* 2 legatis *b:* legatio *B ut uidetur* 3 intulerant *P* || a M. *suppletum ex P* 6 secus *B′* 7 illustribus *b*, inlustrium *B* 8 inuolutam *B′* 16 et CN. *P* || aedili *B* 17 pulsauerant *Periz.* || conceperit *B′* 18 dedidit *Pb:* dedit *B* 19 his *B* 21 ac non *Pighius:* annon *B* 23 sotiorum *B′*

26 *fort.* manus iis || praetore dedendos *Mai:* praetores *P*

stragem Saguntini, uictricibus Hannibalis armis intra moenia urbis suae conpulsi, cum uim Punicam ulterius nequirent arcere, collatis in forum quae unicuique erant carissima atque undique circumdatis accensisque ignis nutrimentis, ne a societate nostra desciscerent, publico et communi rogo semet ipsi superiecerunt. crediderim tunc ipsam Fidem humana negotia speculantem maestum gessisse uultum, perseuerantissimum sui cultum iniquae fortunae iudicio tam acerbo exitu damnatum cernentem.

2. Idem praestando Petelini eundem laudis honorem meruerunt. ab Hannibale, quia deficere a nostra amicitia noluerant, obsessi legatos ad senatum auxilium inplorantes miserunt. quibus propter recentem Cannensem cladem succurri non potuit: ceterum permissum est uti facerent quod utilissimum incolumitati ipsorum uideretur. liberum ergo erat Karthaginiensium gratiam amplecti. illi tamen feminis omnique aetate inbelli urbe egesta, quo diutius armati famem traherent, pertinacissime in muris constiterunt, expirauitque prius eorum tota ciuitas quam ulla ex parte respectum Romanae societatis deposuit. itaque Hannibali non Peteliam, sed fidum Peteliae sepulchrum capere contigit.

VII. *DE FIDE VXORVM ERGA VIROS.*

1. Atque ut uxoriam quoque fidem attingamus, Tertia Aemilia, Africani prioris uxor, mater Corne-

Par. ad ruinas patriae fideles fuerunt. 2. Petelini ab Hannibale obsessi auxilium a Romanis orantes petierunt. quibus quia mitti non potuit subsidium propter Cannensem cladem, datum responsum uti facerent quod utile incolumitati eorum uideretur.

6 desisterent *B, em. Pighius e cod. Susiano* (deficerent *B mg.*) 8 aestum *B'* 11 petilini *B*, *item bis infra*, *em. e P* 12 a n. amicitia *b:* nostrã amicitiã *B; fort.* destituere (*uel* deserere) n. amicitiam 16 utei *B* 19 tutius *B*, *em. Pighius e suis libris* 23 fidei petilianae *cod. Atreb.* 24 sepulcrum *b* 25 DE — VIROS *B in litura, item duo seqq. uersus usque ad* tertia

liae Gracchorum, tantae fuit comitatis et patientiae, ut, cum sciret uiro suo ancillulam ex suis gratam esse, dissimulauerit, ne domitorem orbis Africanum femina magnum uirum inpatientiae reum ageret, tantumque a uindicta mens eius afuit, ut post mortem Africani manu missam ancillam in matrimonium liberto suo daret.

2. Q. Lucretium proscriptum a triumuiris uxor Turia inter cameram et tectum cubiculi abditum una conscia ancillula ab inminente exitio non sine magno periculo suo tutum praestitit, singularique fide id egit ut, cum ceteri proscripti in alienis et hostilibus regionibus per summos corporis et animi cruciatus uix euaderent, ille in cubiculo et in coniugis sinu salutem retineret.

3. Sulpicia autem, cum a matre Iulia diligentissime custodiretur, ne Lentulum Cruscellionem, uirum suum proscriptum a triumuiris in Siciliam prosequeretur, nihilo minus famulari ueste sumpta cum duabus ancillis totidemque seruis ad eum clandestina fuga peruenit, nec recusauit se ipsam proscribere, ut ei fides sua in coniuge proscripto constaret.

VIII. *DE FIDE SERVORVM.*

Restat ut seruorum etiam erga dominos quo minus expectatam hoc laudabiliorem fidem referamus.

DE FIDE VXORVM. 2. Q. Lucretium proscriptum a triumuiris uxor Tyria inter cameram et tectum cubiculi cum una conscia ancilla abscondit. 3. Sulpicia cum a matre Iulia custodiretur, ne Lentulum Cruscilionem proscriptum a triumuiris et in Siciliam transeuntem sequeretur, famulari ueste iniecta comes eius fugae facta est. *Par.*

4 inpotentiae *Lipsius probabiliter, u. Foertsch II, 28* 5 mens ei: (*i. e.* eius) afuit *B, sed* sei: afuit *in ras.* 9 tyria *Pb, fort.* Turcia 17 cruscilionem *Pb* 18 prosequeretur *DE:* sequeretur *B erasa ante* s *littera* p *uel* ꝑ, persequeretur *Kempf; cf. 7, 5, 4* 19 familiari *B′* 20 clandestina — dominos quo *(u. 24) B in litura habet*

1. M. Antonius, auorum nostrorum temporibus clarissimus orator, incesti reus agebatur. cuius in iudicio accusatores seruum in quaestionem perseuerantissime postulabant, quod ab eo, cum ad stuprum iret, lanternam praelatam contenderent. erat autem is etiam tum inberbis et stabat coram uidebatque rem ad suos cruciatus pertinere, nec tamen eos fugitauit. ille uero, ut domum quoque uentum est, Antonium hoc nomine uehementius confusum et sollicitum ultro est hortatus ut se iudicibus torquendum traderet, adfirmans nullum ore suo uerbum exiturum, quo causa eius laederetur, ac promissi fidem mira patientia praestitit. plurimis enim laceratus uerberibus eculeoque inpositus, candentibus etiam lamminis ustus, omnem uim accusationis custodita rei salute subuertit. argui fortuna merito potest, quod tam pium et tam fortem spiritum seruili nomine inclusit.

2. Consulem autem C. Marium, Praenestinae obsidionis miserabilem exitum sortitum, cuniculi latebris frustra euadere conatum leuique uulnere a Telesino, cum quo conmori destinauerat, perstrictum seruus suus, ut Sullanae crudelitatis expertem faceret, gladio traiectum interemit, cum magna praemia sibi proposita uideret, si eum uictoribus tradidisset. cuius dexterae tam opportunum ministerium nihil eorum pietati cedit, a quibus salus dominorum pro-

Par. 1. *DE FIDE SERVORVM.* M. Antonius cum reus incesti ageretur, accusatoribus eius seruum in quaestionem perseueranter postulantibus, quod ab eo cum ad stuprum iretur lanterna esset praelata, ipso fidem promittente seruo, tormentis et iudicio eum commisit nec deceptus est. 2. C. Marium Praenestinae obsidionis miserabilem exitum cuniculi latebris euadere conatum, leui uulnere a Telesino, cum quo mori de-

5 irent *B'*, iretur *P* || laternam *b* 6 stabant coronam uidebantq. *B'* 12 promissi fidem *ed. Ven. 1478:* proximidem *B*, proxime idem *b* 13 enim *dett. pauci:* etiam *B*, etenim *Lips.* 14 cadentibus *B'* 22 syllene (syllane *b*) *B* 25 oportunum *B* 30 lanternae *V corr. in* laterna

tecta est, quia eo tempore Mario non uita, sed mors in beneficio reposita erat.

3. Aeque inlustre quod sequitur. C. Gracchus, ne in potestatem inimicorum perueniret, Philocrati seruo suo ceruices incidendas praebuit. quas cum celeri ictu abscidisset, gladium cruore domini manantem per sua egit praecordia. Euporum alii hunc uocitatum existimant: ego de nomine nihil disputo, famularis tantum modo fidei robur admiror. cuius si praesentiam animi generosus iuuenis imitatus foret, suo, non serui beneficio inminentia supplicia uitasset: nunc conmisit ut Philocratis quam Gracchi cadauer speciosius iaceret.

4. Alia nobilitas, alius furor, sed fidei par exemplum. Pindarus C. Cassium Philippensi proelio uictum, nuper ab eo manu missus, iussu ipsius obtruncatum insultationi hostium subtraxit seque e conspectu hominum uoluntaria morte abstulit, ita ut ne corpus quidem eius absumpti inueniretur. quis deorum grauissimi sceleris ultor illam dexteram, quae in necem patriae parentis exarserat, tanto torpore inligauit, ut se tremibunda Pindari genibus summitteret, ne publici parricidii quas merebatur poenas arbitrio piae uictoriae exsolueret? tu profecto tunc, diue Iuli, caelestibus tuis uulneribus debitam exegisti uindictam, perfidum erga te caput sordidi auxilii supplex fieri

stinauerat, strictum, seruus occisum Sullanae crudelitatis fecit *Par.* expertem. 3. C. Gracchus ne in potestatem inimicorum ueniret Philocrati seruo, uel ut alii dicunt, Euparo ceruices incidendas praebuit: quas cum celeri ictu abscidisset, in se gladium conuertit. 4. Pindarus C. Cassium Philippensi proelio

1 non — mors *B in ras.* 4 potestate *B* 6 manantem *dett. pauci:* manentem *B*, madentem *b* 7 euporum *B, sed* porum *in ras.* || alii *B corr. ex* ali 12 et nunc *B′* || philocrates *B′* 15 C. *om. B′* 17 insultationi *B, sed ultima* i *in ras.* 18 nec corpus *B* 19 adsumpti *B′* 20 quae *add. in B m. 2* 21 orpore *B′* 23 pii uictoris *b* 24 tunc *B:* tu *dett.* || iulia *B* 26 sordidis *b* || auxiliis *B*

29 Euporo *Val. codd.*

cogendo, eo animi aestu conpulsum ut neque retinere uitam uellet neque finire sua manu auderet.

5. Adiunxit se his cladibus C. Plotius Plancus, Munatii Planci consularis et censorii frater. qui cum a triumuiris proscriptus in regione Salernitana lateret, delicatiore uitae genere et odore unguenti occultam salutis custodiam detexit. istis enim uestigiis eorum, qui miseros persequebantur, sagax inducta cura abditum fugae eius cubile odorata est. a quibus conprehensi serui latentis multumque ac diu torti negabant se scire ubi dominus esset. non sustinuit deinde Plancus tam fideles tamque boni exempli seruos ulterius cruciari, sed processit in medium iugulumque gladiis militum obiecit. quod certamen mutuae beniuolentiae arduum dinosci facit, utrum dignior dominus fuerit, qui tam constantem seruorum fidem experiretur, an serui, qui tam iusta domini misericordia quaestionis saeuitia liberarentur.

6. Quid, Vrbini Panapionis seruus quam admirabilis fidei! cum ad dominum proscriptum occidendum domesticorum indicio certiores factos milites in Reatinam uillam uenisse cognosset, conmutata cum eo ueste, permutato etiam anulo illum postico clam emisit, se autem in cubiculum ac lectulum recepit et ut Panapionem occidi passus est. breuis huius facti

Par. uictum, nuper ab eo manu missus, iussu ipsius obtruncatum insultationi hostium subtraxit, deinde se occidit. 5. Plancus Munatius, Planci Munatii frater, a triumuiris proscriptus cum in regione Salonitana lateret, persequentibus se militibus, cum serui eius negarent se scire ubi dominus esset, non sustinuit tam fideles seruos cruciari, sed se militibus obiecit. 6. Vrbini Panapionis seruus cum audisset dominum suum proscriptum a

3 se *om. B*, *fort.* his se cl. || C.] L. *Plin. n. h. 13, 3, § 25 et Solinus 46 p. 196 ed. Momms.* || plotinus *B* 4 Planci] plan *B* 5 salonitana *P* 10 latentes *B*, *em. Periz.* 19 urbini *DΓ:* uruon *Pb (pr. m. scriptura in B ignoratur)*, urbinii *uel* urbani *dett.* Vrbinus *est in Macr. Sat. I, 11, 16* || panopionis *B′* 21 certior rei factus *b* 23 anullo *B′*
31 Vruon *V*

narratio, sed non parua materia laudationis. nam si quis ante oculos ponere uelit subitum militum adcursum, conuulsa ianuae claustra, minacem uocem, truces uultus, fulgentia arma, rem uera aestimatione prosequetur, nec quam cito dicitur aliquem pro alio mori uoluisse, tam id ex facili etiam fieri potuisse arbitrabitur. Panapio autem quantum seruo deberet amplum ei faciendo monumentum ac testimonium pietatis grato titulo reddendo confessus est.

7. Contentus essem huius exemplis generis, nisi unum me adicere admiratio facti cogeret. Antius Restio, proscriptus a triumuiris, cum omnes domesticos circa rapinam et praedam occupatos uideret, quam maxime poterat dissimulata fuga se penatibus suis intempesta nocte subduxit. cuius furtiuum egressum seruos ab eo uinculorum poena coercitus inexpiabilique litterarum nota per summam oris contumeliam inustus curiosis speculatus oculis ac uestigia huc atque illuc errantia beniuolo studio subsecutus lateri uoluntarius comes adrepsit. quo quidem tam exquisito tamque ancipiti officio perfectissimum spectatae pietatis cumulum expleuerat. iis enim, quorum felicior in domo status fuerat, lucro intentis, ipse, nihil quam umbra et imago suppliciorum suorum, maximum esse emolumentum eius, a quo tam grauiter punitus erat, salutem iudicauit, cumque abunde foret

triumuiris, ueste cum eo permutata postico clam emisit et se *Par.* pro Panapione occidi passus est. 7. Antius Restio proscriptus a triumuiris comitem fugae suae unum seruum uinctum inexpiabilique litterarum nota inustum habuit. qui cum superuenientes milites cognouisset, amoto domino rogum extruxit eique ardenti conprensum et occisum senem superiecit. inter-

4 aestimationem prosequeretur *B*, *sed corr. 1 m. ut uidetur* 6 arbitrabitur *dett.*: mirabitur *B in ras.* 7 panopio *B′* 10 his huius *b* 11 me dicere *B*, *em. Periz.* 15 intempestate *B′* 16 seruos *B*: seruus *b* 21 ancipi *B′* || spectatae *F et aliquot alii*: expectatae *B*, inexpectatae *Periz.* 22 iis *E*: his *B* 23 nihil *B*: cum nihil aliud *b*, nihil aliud *dett.* 25 esse *Γ*: esset *B* 26 salutem suam *b*

iram remittere, adiecit etiam caritatem. nec hactenus beniuolentia processit, sed in eo conseruando mira quoque arte usus est. nam ut sensit cupidos sanguinis milites superuenire, amoto domino rogum extruxit eique egentem a se conprehensum et occisum senem superiecit. interrogantibus deinde militibus ubinam esset Antius, manum rogo intentans, ibi illum datis sibi crudelitatis piaculis uri respondit. quia ueri similia loquebatur, habita est uoci fides: quo euenit ut Antius statim quaerendae incolumitatis occasionem adsequeretur.

VIIII. *DE MVTATIONE MORVM AVT FORTVNAE.*

Multum animis hominum et fiduciae adicere et sollicitudinis detrahere potest morum ac fortunae in claris uiris recognita mutatio, siue nostros status siue proximorum ingenia contemplemur. nam cum aliorum fortunas spectando ex condicione abiecta atque contempta emersisse claritatem uideamus, quid aberit quin et ipsi meliora de nobis semper cogitemus, memores stultum esse perpetuae infelicitatis se praedamnare, spemque, quae etiam incerta recte fouetur, interdum certam in desperationem conuertere?

1. Manlius Torquatus adeo hebetis atque obtunsi cordis inter initia iuuentae existimatus, ut a patre L. Manlio amplissimo uiro, quia et domesticis et rei publicae usibus inutilis uidebatur, rus relegatus

Par. rogantibus deinde militibus ubi esset Antius, manum rogo intentans ibi illum datis sibi crudelitatis piaculis uri respondit. quia ueri similia loquebatur, habita est fides.

DE MVTATIONE MORVM. 1. Manlius Torquatus adeo hebetis atque obtunsi cordis existimatus est, ut a patre

1 actenus *B′* 3 cupido *B′* 10 statũ *B* || occisionem *B*, occasione *b* 12 DE MVTAT. — Multum *B in litura habet, item u.* 18 spectando ex *et u.* 22 que quae etiam 18 spectando et ex *dett.* 21 saepe (pe *in* prae *corr.*) dampnare *B* 24 habetis atque obtusi~*B′* 26 qui et *B′*

agresti opere fatigaretur, postmodum patrem reum iudiciali periculo liberauit, filium uictorem, quod aduersus imperium suum cum hoste manum conseruerat, securi percussit, patriam Latino tumultu fessam speciosissimo triumpho recreauit, in hoc, credo, ore fortunae nubilo adulescentiae contemptu perfusus, quo senectutis eius decus lucidius enitesceret.

2. Scipio autem Africanus superior, quem di immortales nasci uoluerunt, ut esset in quo uirtus se per omnes numeros hominibus efficaciter ostenderet, solutioris uitae primos adulescentiae annos egisse fertur, remotos quidem a luxuriae crimine, sed tamen Punicis tropaeis, deuictae Karthaginis ceruicibus inposito iugo teneriores.

Gaius quoque Valerius Flaccus secundi Punici belli temporibus luxu perditam adulescentiam inchoauit. ceterum a P. Licinio pontifice maximo flamen factus, quo facilius a uitiis recederet, ad curam sacrorum et caerimoniarum conuerso animo, usus duce frugalitatis religione, quantum prius luxuriae fuerat exemplum, tantum postea modestiae et sanctitatis specimen euasit.

4. Nihil Q. Fabio Maximo, qui Gallica uictoria cognomen Allobrogici sibimet ac posteris peperit, adulescente magis infame, nihil eodem sene ornatius aut speciosius illo saeculo nostra ciuitas habuit.

5. Quis ignorat Q. Catuli auctoritatem in maximo

L. Manlio rus relegatus agresti opere fatigaretur. postmodum reum iudiciali periculo liberauit. 2. Scipio Africanus superior solutioris uitae primos adulescentiae annos egisse fertur. 3. C. Valerius pontifex luxu perditam adulescentiam inchoauit, sed receptus a P. Licinio pontifice maximo flamen liberatus est. 4. Q. Fabius Maximus adulescentiam infamem habuit. 5. Q. Ca- *Par.*

2 iudicali *B′* 3 conseruerat *B, sed* erat *in ras.* 5 ore *Foertsch (II, 28):* ne *B, sed punctatum,* malignae *Γ* 6 perfusũ *b* 9 se per *B corr. e* super 12 *et* 20 luxoriae *B* 20 frugalitatis *B corr. e* fragil. || regione *B* 24 allobrogi *B* 27 auctoritatẽ** in *B*

clarissimorum uirorum prouentu excelsum gradum obtinuisse? cuius si superior aetas reuoluatur, multi lusus, multae deliciae reperiantur. quae quidem ei inpedimento non fuerunt quo minus patriae princeps existeret nomenque eius in Capitolino fastigio fulgeret ac uirtute ciuile bellum ingenti motu oriens sepeliret.

6. L. uero Sulla usque ad quaesturae suae comitia uitam libidine, uino, ludicrae artis amore inquinatam perduxit. quapropter C. Marium consulem moleste tulisse traditur quod sibi asperrimum in Africa bellum gerenti tam delicatus quaestor sorte obuenisset. eiusdem uirtus, quasi perruptis et disiectis nequitiae qua obsidebatur claustris, catenas Iugurthae manibus iniecit, Mitridatem conpescuit, socialis belli fluctus repressit, Cinnae dominationem fregit, eumque, qui se in Africa quaestorem fastidierat, ipsam illam prouinciam proscriptum et exulem petere coegit. quae tam diuersa tamque inter se contraria si quis apud animum suum attentiore conparatione expendere uelit, duos in uno homine Sullas fuisse crediderit, turpem adulescentulum et uirum, dicerem fortem, nisi ipse *se* felicem appellari maluisset.

7. Atque ut nobilitati, beneficio paenitentiae se ipsam admonitae respicere, altiora modo suo sperare ausos subtexamus, T. Aufidius, cum Asiatici publici exiguam admodum particulam habuisset, postea to-

Par. tulus, superiores eius anni si reuoluantur, delicatissimus atque effusissimus inuenietur. 6. *DE MVTATIONE FORTVNAE.* L. Sulla usque ad quaesturae suae comitia uitam libidine, uino, ludicrae rei amore inquinatam perduxit. 7. P. Aufidius cum Asiatici publici exiguam admodum particulam ha-

1 prouectu *B′* 3 lusus *B:* luxus ς; *cf. Foertsch II, 29* || delitiae *B* || repperiantur *B*, reperientur *b* 8 comiti auita *B′* 12 africã *B* 14 obsiderebatur *B′* 15 iugurthae *B in ras.* 16 fuctus *B′ ut uidetur*, luctus *dett.* 23 se *om. B* 25 nobilitati *J. Fr. Gronouius:* nobilitatis *B ut uidetur*, nobilitatẽ *b* 26 ipsum *B′* || admonit* *B*, admonui *b* 27 ausus *B′* || titus *B*, P. *P*, Ti. ς

tam Asiam proconsulari imperio obtinuit. nec indignati sunt socii eius parere fascibus, quem aliena tribunalia adulantem uiderant. gessit etiam se integerrime atque splendidissime. quo quidem modo demonstrauit, pristinum quaestum suum fortunae, praesens uero dignitatis incrementum moribus ipsius inputari debere.

8. At P. Rupilius non publicanum in Sicilia egit, sed operas publicanis dedit: idem ultimam inopiam suam auctorato sociis officio sustentauit. ab hoc postmodum consule leges uniuersi Siculi acceperunt acerbissimoque praedonum ac fugitiuorum bello liberati sunt. portus ipsos, si quis modo mutis rebus inest sensus, tantam in eodem homine uarietatem status admiratos arbitror. quem enim diurnas capturas exigentem animaduerterant, eundem iura dantem classesque et exercitus regentem uiderunt.

9. Huic tanto incremento maius adiciam. Asculo capto Cn. Pompeius, Magni pater, P. Ventidium aetate inpuberem in triumpho suo populi oculis subiecit. hic est Ventidius, qui postea Romae ex Parthis et per Parthos de Crassi manibus in hostili solo miserabiliter iacentibus triumphum duxit. ita qui captiuus carcerem exhorruerat, uictor Capitolium felicitate celebrauit. in eodem etiam illud eximium, quod eodem anno praetor *et consul* est factus.

10. Casuum nunc contemplemur uarietatem. L. Lentulus consularis lege Caecilia repetundarum crimine oppressus censor cum L. Censorino creatus est.

Par. buisset, postea totam Asiam proconsul obtinuit. 9. Ventidius, qui de Parthis triumphauit, aetatis admodum puberis Asculo capto a Cn. Pompeio patre captus in triumpho est ductus. 10. L. Lentulus consularis lege Caecilia repetundarum crimine

4 quo quidem *Kempf:* quoq. id *B* 8 rutilius *B* 9 idem *B:* id est *Lipsius, at u. Torr.* 10 ab *b:* ad *B* 19 pompei *B, em. Pighius* 20 puberem *B, em. idem;* aetatis admodum puberis *P* 21 qui* *B* 23 dixit *B'* 26 et consul *ed. Ven. 1478: om. B* 28 Caecilia] *immo* Calpurnia *(u. Momms. C. J. L. I, 55), sed uidetur error Valerii ipsius*

quem quidem fortuna inter ornamenta et dedecora alterna uice uersauit, consulatu illius damnationem, damnationi censuram subiciendo et neque bonis eum perpetuis frui neque malis aeternis ingemescere patiendo.

11. Isdem uiribus uti uoluit in Cn. Cornelio Scipione Asina. qui consul a Poenis apud Liparas captus, cum belli iure omnia perdidisset, laetiore subinde uultu eius adiutus cuncta recuperauit, consul etiam iterum creatus est. quis crederet illum a duodecim securibus ad Karthaginiensium peruenturum catenas? quis rursus existimaret a Punicis uinculis ad summi imperii peruenturum insignia? sed tamen ex consule captiuus et ex captiuo consul est factus.

12. Quid, Crasso nonne pecuniae magnitudo locupletis nomen dedit? sed eidem postea inopia turpem decoctoris appellationem inussit, siquidem bona eius a creditoribus, quia solidum praestare non poterat, uenierunt. † itaque [qui] amara suggillatione non caruit, cum egens ambularet, diues ab occurrentibus salutabatur.

13. Crassum casus acerbitate Q. Caepio praecucurrit. is namque praeturae splendore, triumphi claritate, consulatus decore, maximi pontificis sacerdotio ut senatus patronus diceretur adsecutus, in publi-

Par. oppressus, postea censor cum L. Censorino creatus est. 11. Cn. Cornelius Scipio Asina cos. a Poenis apud Liparas captus cum belli iure omnia perdidisset, cuncta recuperauit: consul etiam postea creatus est. 12. Crassus, qui locuples cognominatus est ob nimias diuitias, postea inops factus per risum diues ab

1 inter tormenta *B′* 2 consulatui *b* || dampnationem damnationi *B* 4 ingemiscere *b* 6 idem *B′* || noluit *B′ ut uidetur* 7 Asina *Glareanus et P:* nasica *B* 13 summũ *B′* 15 nonne *B corr. e* nonet 16 inopiã *B′* 17 appell. *Lipsius:* superlationem *B,* insuper appellationem *Periz.;* suggillationem *ed. Veneta teste Colero* 19 uenerunt *B′* || itaq. qui (quia *b*) *B,* ita (*uel* itaq.) quoque *dett.,* itaq. sui *Foertsch I, 21; ipse tentaui:* itaque amara s. non caruit; cum enim egens *etc.* 22 aceruitatem q*** *B′* 23 splendor et triumphi *B′*

30 per risum *Kellerbauer:* pro risu *V*

cis uinculis spiritum deposuit, corpusque eius funesti carnificis manibus laceratum in scalis Gemoniis iacens magno cum horrore totius fori Romani conspectum est.

14. Iam C. Marius maxima fortunae luctatio est: omnes enim eius impetus qua corporis qua animi robore fortissime sustinuit. Arpinatibus honoribus iudicatus inferior quaesturam Romae petere ausus est. patientia deinde repulsarum inrupit magis in curiam quam uenit. in tribunatus quoque et aedilitatis petitione consimilem campi notam expertus praeturae candidatus supremo in loco adhaesit, quem tamen non sine periculo obtinuit: ambitus enim accusatus uix atque aegre absolutionem ab iudicibus impetrauit. ex illo Mario tam humili Arpinate, tam ignobili Romae, tam fastidiendo candidato ille Marius euasit, qui Africam subegit, qui Iugurtham regem ante currum egit, qui Teutonorum Cimbrorumque exercitus deleuit, cuius bina tropaea in urbe spectantur, cuius septem in fastis consulatus leguntur, cui post exilium consulem creari proscriptoque facere proscriptionem contigit. quid huius condicione inconstantius aut mutabilius? quem si inter miseros posueris, miserrimus, inter felices felicissimus reperietur.

15. Gaius autem Caesar, cuius uirtutes aditum sibi in caelum struxerunt, inter primae iuuentae ini-

occurrentibus salutabatur. 14. C. Marius, Arpinatibus honoribus iudicatus inferior, Romae usque ad septem consulatus processit. 15. C. Caesar inter prima iuuentae initia priuatus Asiam petens et maritimis praedonibus circa insulam Pharma- *Par.*

5 maxime f. luctatione *B*, maxima f. luctatio (*sine* est) *b; emendatio loci admodum incerta uidetur* 6 quo — quo *b* 12 ita haesit *B*, inhaesit *b*, *em. J. F. Gronouius* || quam *b* 15 arpinate *b:* arpina *B*, arpini *Γ* 17 subegit qui subegit iug. *B*, *uu.* qui subegit *punctatis* 18 teuthonorum *B* 19 urbem *B* 20 cui *B corr. e* qui 21 coñs. *B* 23 miserrimus si inter *dett.* 24 inter felicissimos (*om.* felices) *B′* || repperiretur *B′* 26 instruxerunt *B, sed* in *punct. m. 1 ut uidetur*
30 parnacusam *V′*

tia priuatus Asiam petens, a maritimis praedonibus circa insulam Pharmacusam exceptus quinquaginta se talentis redemit. parua igitur summa clarissimum mundi sidus in piratico myoparone rependi fortuna uoluit. quid est ergo quod amplius de ea queramur, si ne consortibus quidem diuinitatis suae parcit? sed caeleste numen se ab iniuria uindicauit: continuo enim captos praedones crucibus adfixit.

Ext. 1. Adtento studio nostra commemorauimus: remissiore nunc animo aliena narrentur. perditae luxuriae Athenis adulescens Polemo, neque inlecebris eius tantum modo, sed etiam ipsa infamia gaudens, cum e conuiuio non post occasum solis, sed post ortum surrexisset domumque rediens Xenocratis philosophi patentem ianuam uidisset, uino grauis, unguentis delibutus, sertis capite redimito, perlucida ueste amictus refertam turba doctorum hominum scholam eius intrauit. nec contentus tam deformi introitu consedit etiam, ut clarissimum eloquium et prudentissima praecepta temulentiae lasciuiis eleuaret. orta deinde, ut par erat, omnium indignatione, Xenocrates uultum in eodem habitu continuit omissaque re, quam disserebat, de modestia ac temperantia loqui coepit. cuius grauitate sermonis resipiscere coactus Polemo primum coronam capite detractam proiecit, paulo post brachium intra pallium reduxit, procedente tempore oris conuiualis hilaritatem deposuit, ad ultimum totam luxuriam exuit, uniusque orationis saluberrima medicina sanatus ex infami ganeone

Par. cusam exceptus quinquaginta se talentis redemit: deinde postea captos praedones crucibus adfixit.

1. Perditae luxuriae Athenis adulescens Polemo cum Xenocratis philosophi temulentus scholam intrasset, motus sermonis eius grauitate paulatim resipiscens ex infami ganeone

2 pharnacusam *b* 3 carissimum *B′* 11 luxoriae *B* 13 cum *om.* *B′* ‖ post *(priore loco)* *B ex corr.* 16 remedito *B′* 17 turbam (turba *b*) doctorem *B* 20 lasciuis *B′* 28 orationi *B* 29 senatus *B′*

maximus philosophus euasit. peregrinatus est huius animus in nequitia, non habitauit.

2. Piget Themistoclis adulescentiam adtingere, siue patrem aspiciam, abdicationis iniungentem notam, siue matrem, suspendio finire uitam propter fili turpitudinem coactam, cum omnium postea Grai sanguinis uirorum clarissimus extiterit mediumque Europae et Asiae uel spei uel desperationis pignus fuerit. haec enim eum salutis suae patronum habuit, illa uadem uictoriae adsumpsit.

3. Cimonis uero incunabula opinione stultitiae fuerunt referta: eiusdem adulescentiae imperia salutaria Athenienses senserunt. itaque coegit eos stuporis semet ipsos damnare, qui eum stolidum crediderant.

4. Nam Alcibiaden quasi duae fortunae partitae sunt, altera quae ei nobilitatem eximiam, abundantes diuitias, formam praestantissimam, fauorem ciuium propensum, summa imperia, praecipuas potentiae uires, flagrantissimum ingenium adsignaret, altera quae damnationem, exilium, uenditionem bonorum, inopiam, odium patriae, uiolentam mortem infligeret: nec aut haec aut illa uniuersa, sed uaria perplexa, freto atque aestui similia.

5. Ad inuidiam usque Polycratis, Samiorum tyranni, abundantissimis bonis conspicuus uitae fulgor excessit, nec sine causa: omnes enim conatus eius placido excipiebantur itinere, spes certum cupitae rei

maximus philosophus euasit. 2. Themistocles tam infamis in pueritia uitae fuit, ut a patre abdicaretur, matrem ob turpitudinem suam suspendio uitam finire coegerit. 3. Cimonis incunabula opinionis stultae fuerunt. 5. Polycraten Samiorum tyrannum omnium hominum felicissimum Orontes Darii regis *Par.*

1 est *om.* *B′* 4 inurentem *u. l. in B mg, at cf. 6, 9, 12* 9 cum *om.* *B′* 11 opinione *B, sed* e *in ras.* 12 adulescentiae *nos:* stultitiae *B, del. Lipsius et seqq. cf. 3, 4, 1* 13 cogit *B* 16 Iam *b* 23 nec *B corr. e* ne || illa simul uniuersa *b* || uariae *B′ ut uidetur; exspectatur aut* uaria et *aut* uarie 24 aestuis *B′*
31 coegit *V*

fructum adprehendebant, uota nuncupabantur simul et soluebantur, uelle ac posse in aequo positum erat. semel dumtaxat uultum mutauit, perquam breui tristitiae salebra succussum, tunc cum admodum gratum sibi anulum de industria in profundum, ne omnis incommodi expers esset, abiecit. quem tamen continuo recuperauit capto pisce, qui eum deuorauerat. sed hunc, cuius felicitas semper plenis uelis prosperum cursum tenuit, Orontes, Dari regis praefectus, in excelsissimo Mycalensis montis uertice cruci adfixit, e qua putres eius artus et tabido cruore manantia membra atque illam laeuam, cui Neptunus anulum piscatoris manu restituerat, situ marcidam Samos, amara seruitute aliquamdiu pressa, liberis ac laetis oculis aspexit.

6. Dionysius autem, cum hereditatis nomine a patre Syracusanorum ac paene totius Siciliae tyrannidem accepisset, maximarum opum dominus, exercituum dux, rector classium, equitatuum potens, propter inopiam litteras puerulos Corinthi docuit, eodemque tempore tanta mutatione maiores natu, ne quis nimis fortunae crederet, magister ludi factus ex tyranno monuit.

7. Sequitur hunc Syphax rex, consimilem fortunae iniquitatem expertus, quem amicum hinc Roma per Scipionem, illinc Karthago per Hasdrubalem ultro petitum ad penates deos eius uenerat. ceterum eo claritatis euectus, ut ualidissimorum populorum tantum non arbiter uictoriae existeret, parui temporis interiecta mora catenatus a Laelio legato ad Sci-

Par. praefectus in excelsissimo Mycales montis uertice cruci adfixit. 6. Dionysius tyrannus post opes tantas, post dignitatem, deiectus a fastigio, magister ludi fuit. 7. Syphax, rex nobilis ti-

1 fractum *B*, factum *b* 3 perq. *B'* 4 selebrã *B'* 9 orantes *B'* || darii *b* 10 Mycales *P*, *ut est in Iust.* 2, 14, 7 11 manantia *B in ras.* 12 leuam *B* 21 tantam mutationem *B'* 22 factus *B* (fact *in ras.*) 24 sypax *B*, syfax *b* 27 penatos *B'* || deos *Perizonio suspectum* 29 non tantum arbiter sed et uictor *b* || *uictoriae *B*

pionem imperatorem pertractus est, cuiusque dexteram regio insidens solio adroganti manu attigerat, eius genibus supplex procubuit. caduca nimium et fragilia puerilibusque consentanea crepundiis sunt ista, quae uires atque opes humanae uocantur. adfluunt subito, repente dilabuntur, nullo in loco, nulla in persona stabilibus nixa radicibus consistunt, sed incertissimo flatu fortunae huc atque illuc acta quos sublime extulerunt inprouiso recussu destitutos profundo cladium miserabiliter inmergunt. itaque neque existimari neque dici debent bona, quae, ut inflictorum malorum amaritudine desiderium sui duplicent * * *.

LIBER SEPTIMVS.

I. *DE FELICITATE.*

Volubilis fortunae complura exempla rettulimus, constanter propitiae admodum pauca narrari possunt: quo patet eam aduersas res cupido animo infligere, secundas parco tribuere. eadem, ubi malignitatis obliuisci sibi imperauit, non solum plurima ac maxima, sed etiam perpetua bona congerit.

1. Videamus ergo quot gradibus beneficiorum Q.

mendusque a Romanis, a Laelio legato ad Scipionem uinctus perductus est. *Par.*

1. *DE FORTVNA CONSTANTER PROPITIA.* Q. Metellus a primo die originis ad ultimum usque fati tempus

2 attingerat *B* 3 suplex *B* 4 crep**dis *B′* 8 fortuna* *B* 9 recursu *b* 10 itaq. *B*, *add. m. 2* neque; *an* itaq. *ex* ita neq. *exortum est?* 11 quae ut — duplicent *B:* quae inflictorum malorum amaritudinē (∼ *est a m. 2*) desiderio sui duplicant *b; mutilam esse sententiam primus cognouit Pighius, quam sic suppleuit:* propensiore fauore primo delenitos, maiore postea malorum cumulo opprimere solent; *Kempfius breuius sic:* aliquamdiu blando fauore hominum animos permulcent 16 com *B in ras. item* ter propitiae 17 constantis *dett. et m* 22 quod *B′* || orum q. metellum *B in ras.*

Metellum a primo originis die ad ultimum usque fati tempus numquam cessante indulgentia ad summum beatae uitae cumulum perduxerit. nasci eum in urbe terrarum principe uoluit, parentes ei nobilissimos dedit, adiecit animi rarissimas dotes et corporis uires, ut sufficere laboribus posset, uxorem pudicitia et fecunditate conspicuam conciliauit, consulatus decus, imperatoriam potestatem, speciosissimi triumphi praetextum largita est, fecit ut eodem tempore tres filios consulares, unum etiam censorium et triumphalem, quartum praetorium uideret, utque tres filias nuptum daret earumque subolem sinu suo exciperet. tot partus, tot incunabula, tot uiriles togae, tam multae nuptiales faces, honorum, imperiorum, omnis denique gratulationis summa abundantia, cum interim nullum funus, nullus gemitus, nulla causa tristitiae. caelum contemplare, uix tamen ibi talem statum reperies, quoniam quidem luctus et dolores deorum quoque pectoribus a maximis uatibus adsignari uidemus. hunc uitae actum eius consentaneus finis excepit. namque Metellum ultimae senectutis spatio defunctum lenique genere mortis inter oscula conplexusque carissimorum pignorum extinctum filii et generi umeris suis per urbem latum rogo inposuerunt.

2. Clara haec felicitas: obscurior illa, sed diuino

Par. ad summum beatae uitae columen perductus, consularis et triumphalis, quattuor filiorum pater, trium consularium, uno etiam censorio et triumphali, quarto praetore: item trium filiarum pater, quibus nuptum datis prolem earum sinu suo exceperat: nullum funus, nullum gemitum passus, inter oscula iam senex amplexusque carissimorum pignorum extinctus, filiorum et generorum umeris per urbem latus rogo inpositus

2 cessantẽ indulgentiã *B′* 3 columen *P*, culmen *Pighius; cf. 3, 1 in. et 8, 7 in.* || orbe *B*, in urbe orbis terr. *Kellerbauer* 4 principem *B′* 6 possent *B*, *em. Periz.* || pudicitia* *B* 10 et tr.] triumphalem et *B*, ac tr. et *dett.* 17 repperies *B′* 19 uideamus *B′* 21 nam Q. *b* || Metellum *suspectum Lipsio* 24 humeris *B′* 25 diuino ore *scripsi:* diuino *B*, diuine (*uel* diuinitus) *Periz.*

31 clarissimorum *V*

ore splendori praeposita. cum enim Gyges regno Lydiae, armis et diuitiis abundantissimo, inflatus animo Apollinem Pythium sciscitatum uenisset an aliquis mortalium se esset felicior, deus ex abdito sacrarii specu uoce missa Aglaum Psophidium ei praetulit. is erat Arcadum pauperrimus, sed aetate iam senior terminos agelli sui numquam excesserat, paruuli ruris fructibus contentus. uerum profecto beatae uitae finem Apollo non adumbratum oraculi sagacitate conplexus est. quocirca insolenter fulgore fortunae suae glorianti respondit magis se probare securitate ridens tugurium quam tristem curis et sollicitudinibus aulam, paucasque glebas pauoris expertes quam pinguissima Lydiae arua metu referta, et unum aut alterum iugum boum facilis tutelae quam exercitus et arma et equitatum uoracibus inpensis onerosum, et usus necessarii horreolum nulli nimis adpetendum quam thesauros omnium insidiis et cupiditatibus expositos. ita Gyges, dum adstipulatorem uanae opinionis deum habere concupiscit, ubinam solida et sincera esset felicitas didicit.

II. *SAPIENTER DICTA AVT FACTA.*

Nunc id genus felicitatis explicabo, quod totum in habitu animi est nec uotis petitur, sed in pectori-

Par. est. 2. Cum Gyges regno Lydiae armis et diuitiis abundanti inflatus Apollinem Pythium sciscitatum uenisset, an aliquis mortalium se esset felicior, Aglaum Psophidium illi praetulit. is erat Arcadum pauperrimus: aetate iam senior terminos agelli sui numquam excesserat, parui ruris fructibus contentus, uerum bonae uitae finem non adumbratum conplexus.

3 animo *om. PΓ* || phitium *B* 5 sophidium *B* 8 ris fructibus con *B in ras. maiore;* fructibus ac (*uel* fructuum) uoluptatibus *dett.;* ac uolupt. *glossam esse iam Pighius uidit* 9 oraculis agitate *B'* 19 astipul. *b* 24 ẽ *B s. l. m. 1 ut uidetur:* consistit *m, om. dett.* (animi, nec uotis petitum, sed *coni: Kempf*)

27 agrauum pisophidium *V*, *at cf. Plin. N. H. 7, 46, § 151 et Paus. 8, 24, 13*

bus sapientia praeditis natum dictis factisque prudentibus enitescit.

1. App. Claudium crebro solitum dicere accepimus negotium populo Romano melius quam otium conmitti, non quod ignoraret quam iucundus tranquillitatis status esset, sed quod animaduerteret praepotentia imperia agitatione rerum ad uirtutem capessendam excitari, nimia quiete in desidiam resolui. et sane negotium, nomine horridum, ciuitatis nostrae mores in suo statu continuit, blandae appellationis quies plurimis uitiis respersit.

2. Scipio uero Africanus turpe esse aiebat in re militari dicere 'non putaram', uidelicet quia explorato et excusso consilio quae ferro aguntur administrari oportere arbitrabatur: summa ratione; inemendabilis est enim error, qui uiolentiae Martis committitur. idem negabat aliter cum hoste confligere decere, quam aut si occasio obuenisset aut necessitas incidisset. aeque prudenter: nam et prospere gerendae rei facultatem omittere maxima dementia est et in angustias utique pugnandi conpulsum abstinere se proelio pestiferae ignauiae adfert exitum, eorumque, qui ista conmittunt, alter beneficio fortunae uti, alter iniuriae nescit resistere.

1. *SAPIENTER DICTA AVT FACTA.* Appius Clau-
Par. dius crebro dicere solebat, negotium populo Romano melius quam otium dari: uidebat enim imperia agitatione rerum ad uirtutem capessendam excitari, nimia quiete in desidiam resolui. 2. Scipio Africanus turpe esse dicebat in re militari dicere 'non putaui', uidelicet quia explorato et excusso consilio quae ferro aguntur debeant administrari. idem negabat aliter cum hoste confligere decere, quam si aut occasio obue-

5 ignoret *B′* 10 memores *B ante ras.* 11 refersit *u. l. in mg B* 13 putaui *P et Seneca de ira II, 31* 17 confligi *Torr.* ‖ decere *Foertsch II, 30:* debere *BP* 18 quam si aut *P* 19 prospera egerendae *B′* 22 pestifere *B′*
26 crebro *om. V′* 32 debere *V*

3. Quinti quoque Metelli cum grauis tum etiam alta in senatu sententia, qui deuicta Karthagine nescire se illa uictoria bonine plus an mali rei publicae adtulisset adseuerauit, quoniam ut pacem restituendo profuisset, ita Hannibalem summouendo nonnihil nocuisset. eius enim transitu in Italiam dormientem iam populi Romani uirtutem excitatam, metuique debere ne acri aemulo liberata in eundem somnum reuolueretur. in aequo igitur malorum posuit uri tecta, uastari agros, exhauriri aerarium et prisci roboris neruos hebetari.

4. Quid, illud factum L. Fimbriae consularis quam sapiens! M. Lutatio Pinthiae, splendido equiti Romano, iudex addictus de sponsione, quam is cum aduersario ni uir bonus esset fecerat, numquam id iudicium pronuntiatione sua finire uoluit, ne aut probatum uirum, si contra eum iudicasset, fama spoliaret aut iuraret uirum bonum esse, cum ea res innumerabilibus laudibus contineretur.

5. Forensibus haec, illa militaribus stipendiis prudentia est exhibita. Papirius Cursor consul, cum Aquiloniam oppugnans proelium uellet conmittere

nisset aut necessitas incidisset. 3. Q. Metellus deuicta Carthagine nescire se ait, illa uictoria bonine plus an mali rei publicae adtulisset. 4. L. Fimbria consularis M. Lutatio Pinthiae splendido equiti Romano iudex addictus de sponsione, quam is cum aduersario, ni uir bonus esset, fecerat, numquam id iudicium pronuntiatione sua finire uoluit, ne aut probatum uirum, si contra eum iudicasset, fama spoliaret, aut iuraret uirum bonum esse, cum ea res innumerabilibus laudibus contineretur. 5. Papirius Cursor consul cum Aquiloniam oppu- *Par.*

2 scire *B'* 8 somniũ *B'* 11 habitari (heb. *b*) *B* 12 L. *P et in ras. mai. B:* licinii *dett.* 13 M. *P:* a m. *B* || Pinthiae s. equiti *nos:* pinthia s. equite *BP* 14 addictus *BP:* additus *al.*, aditus *Pighius* 15 ni *P et Cic. de off. 3, § 77:* quod *B* || nunquam — finire noluit *(sic, sed* n *ex corr.) B in ras. habet* 18 aut iudicaret *cod. Copes.*, *cf. Cic. l. c.* 19 contineretur *Cic. et P:* contineatur *B* 21 prudentia ē *nos:* prudentiae *B*, est *om.* ς
25 pinthia s. equite *V*

pullariusque non prosperantibus auibus optimum ei auspicium renuntiasset, de fallacia illius factus certior sibi quidem et exercitui bonum omen datum credidit ac pugnam iniit, ceterum mendacem ante ipsam aciem constituit, ut haberent di cuius capite, si quid irae conceperant, expiarent. directum est autem siue casu siue etiam caelestis numinis prouidentia quod primum e contraria parte missum erat telum in ipsum pullarii pectus eumque exanimem prostrauit. id ut cognouit consul, fidente animo et inuasit Aquiloniam et cepit: tam cito animaduertit quo pacto iniuria imperatoris uindicari deberet, quemadmodum uiolata religio expianda foret, qua ratione uictoria adprehendi posset. egit uirum seuerum, consulem religiosum, imperatorem strenuum, timoris modum, poenae genus, spei uiam uno mentis impetu rapiendo.

6. Nunc ad senatus acta transgrediar. cum aduersus Hannibalem Claudium Neronem et Liuium Salinatorem consules mitteret eosque ut uirtutibus pares, ita inimicitiis acerrime inter se dissidentes uideret, summo studio in gratiam reduxit, ne propter priuatas dissensiones rem publicam parum utiliter administrarent, quia consimili imperio nisi concordia inest, maior aliena opera interpellandi quam sua edendi cupiditas nascitur: ubi uero etiam pertinax

Par. gnans proelium uellet committere pullariusque non prosperantibus auibus ementitus esset auspicia, de fallacia factus illius certior sibi quidem et exercitui bonum omen datum credidit ac pugnam iniit, ceterum mendacem in prima acie constituit, ut haberent dii cuius capite, si quid conceperant irae, expiarent. itaque accidit ut quod primum ex aduersa parte missum erat telum, in pectus pullarii ueniret. 6. Cum aduersus Hannibalem Claudium Neronem et Liuium Salinatorem senatus consules mitteret, inimicitiis acerrime inter se dissi-

1 properantibus *B'* 13 uiolata regia *B* 19 mitterent *B'* 24 quam suadendi *B'*

29 ac p. iniit *codd. Val.:* ad pugnam iit *V* 33 Claudium] Cl. *V*

intercedit odium, alter alteri quam uterque contrariis castris certior hostis proficiscitur. eosdem senatus, cum ob nimis aspere actam censuram a Cn. Baebio tribuno pl. pro rostris agerentur rei, causae dictione decreto suo liberauit, uacuum omnis iudicii metu eum honorem reddendo, qui exigere debet rationem, non reddere.

Par illa sapientia senatus. Ti. Gracchum tribunum pl. agrariam legem promulgare ausum morte multauit: idem ut secundum legem eius per triumuiros ager populo uiritim diuideretur egregie censuit, si quidem grauissimae seditionis eodem tempore et auctorem et causam sustulit.

Quam deinde se prudenter in rege Masinissa gessit! nam cum promptissima et fidelissima eius opera aduersus Karthaginienses usus esset eumque in dilatando regno auidiorem cerneret, legem ferri iussit, qua Masinissae ab imperio populi Romani solutam libertatem tribueret. quo facto cum optime meriti beniuolentiam retinuit, tum Mauritaniae et Numidiae ceterarumque illius tractus gentium numquam fida pace quiescentem feritatem a ualuis suis reppulit.

Ext. 1. Tempus deficiet domestica narrantem, quoniam imperium nostrum non tam robore corporum quam animorum uigore incrementum ac tutelam sui conprehendit. maiore itaque ex parte Romana prudentia in admiratione tacita reponatur alienigenisque huius generis exemplis detur aditus.

dentes, summo studio in gratiam eos prius reduxit. eosdem *Par.* senatus cum ob nimis aspere actam censuram a Cn. Baebio trib. pl. reos peragi uideret, decreto suo liberauit. — Tiberium Gracchum trib. pl. senatus agrariam legem promulgare ausum morte multauit: idem ut secundum legem per triumuiros ager populo uiritim diuideretur censuit.

6 debent *B*, *fort.* debeat 8 Ti.] T̃. *B* 10 ut *B corr. ex* et 18 quae *Periz.* 20 tam *B'* 26 maior *B*, maiori *b*
33 *fort.* legem eius

Socrates, humanae sapientiae quasi quoddam terrestre oraculum, nihil ultra petendum a dis inmortalibus arbitrabatur quam ut bona tribuerent, quia ii demum scirent quid uni cuique esset utile, nos autem plerumque id uotis expeteremus, quod non inpetrasse melius foret. etenim densissimis tenebris inuoluta mortalium mens, in quam late patentem errorem caecas precationes tuas spargis! diuitias adpetis, quae multis exitio fuerunt: honores concupiscis, qui conplures pessum dederunt: regna tecum ipsa uoluis, quorum exitus saepe numero miserabiles cernuntur: splendidis coniugiis inicis manus: at haec ut aliquando inlustrant, ita nonnumquam funditus domos euertunt. desine igitur stulta futuris malorum tuorum causis quasi felicissimis rebus inhiare et te totam caelestium arbitrio permitte, quia qui tribuere bona ex facili solent, etiam eligere aptissime possunt.

Idem expedita et conpendiaria uia eos ad gloriam peruenire dicebat, qui id agerent ut quales uideri uellent tales etiam essent. qua quidem praedicatione aperte monebat ut homines ipsam potius uirtutem haurirent quam umbram eius consectarentur.

Idem ab adulescentulo quodam consultus utrum uxorem duceret an se omni matrimonio abstineret, respondit, utrum eorum fecisset, acturum paeniten-

Par. 1. Socrates philosophus nihil ultra petendum a diis immortalibus arbitrabatur quam ut bona tribuerent, quia idem scirent quid uni cuique esset utile. — Idem conpendiaria uia iuuenes ad gloriam peruenire dicebat, qui ita agerent, ut quales uideri uellent tales etiam essent. — Idem ab adulescentulo quodam consultus, utrum uxorem duceret an se omni matrimonio abstineret, respondit, utrum eorum fecerit, acturum

3 quia*idem* (ũ *eras.*) *B*   5 expeteremus *BΓ:* expetere *dett.* expetere scimus *m*   7 *litt.* m late pa *B in ras.*   9 qui] quae *B*   12 coniugis *B′*   14 furis *B′*   15 mis rebus inhiare teq. totũ *(sic)* caelestium *B in ras.* (et te totam *iam habet ed. Mog.*)   17 aptissime *(add.* a *super* e*) B*   19 id *B:* ita *P*   23 ab ulescentulo *B*   24 omni *P:* omniũ *B*

29 ita] *immo* id   32 eorum *om. V′*

tiam. ‘hinc te’ inquit ‘solitudo, hinc orbitas, hinc generis interitus, hinc heres alienus excipiet, illinc perpetua sollicitudo, contextus querellarum, dotis exprobratio, adfinium graue supercilium, garrula socrus lingua, subsessor alieni matrimonii, incertus liberorum euentus’. non passus est iuuenem in contextu rerum asperarum quasi laetae materiae facere dilectum.

Idem, cum Atheniensium scelerata dementia tristem de capite eius sententiam tulisset fortique animo et constanti uultu potionem ueneni e manu carnificis accepisset, admoto iam labris poculo, uxore Xanthippe inter fletum et lamentationem uociferante innocentem eum periturum, ‘quid ergo?’ inquit ‘nocenti mihi mori satius esse duxisti?’ inmensam illam sapientiam, quae ne in ipso quidem uitae excessu obliuisci sui potuit!

2. Age quam prudenter Solo neminem, dum adhuc uiueret, beatum dici debere arbitrabatur, quod ad ultimum usque fati diem ancipiti fortunae subiecti essemus. felicitatis igitur humanae appellationem rogus consummat, qui se incursui malorum obicit.

Idem, cum ex amicis quendam grauiter maerentem uideret, in arcem perduxit hortatusque est ut per omnes subiectorum aedificiorum partes oculos cir-

paenitentiam: ‘hinc te’ inquit solitudo, hinc orbitas, hinc generis interitus, hinc heres alienus excipiet’. — Idem cum damnatus a ciuibus potionem ueneni a carnifice accepisset, uxore Xanthippe inter fletum uociferante innocentem eum periturum, ‘quid ergo?’ inquit ‘nocenti mihi mori satius duxisti?’ 2. Solo legumlator neminem, dum adhuc uiueret, beatum dici debere arbitrabatur. — Idem cum ex amicis quendam grauiter maerentem uidisset, in arcem perductum hortatus est, ut per omnes subiectorum aedificiorum partes oculos circumferret: *Par.*

1 hinc *(quater) Pm:* hic *B* 2 illinc *m:* illic *B* 5 incertus *B, sed* certus *in ras.* 12 uxori *b* ‖ xanthippoe *B'* 13 uociferantẽ (— ti *b*) *B* 15 esse *om. P* 18 neminẽ *B corr. e* nẽ 22 consumat *B*

cumferret. quod ut factum animaduertit, 'cogita nunc tecum' inquit 'quam multi luctus sub his tectis et olim fuerint et hodie uersentur et insequentibus saeculis sint habitaturi, ac mitte mortalium incommoda tamquam propria deflere'. qua consolatione demonstrauit urbes esse humanarum cladium consaepta miseranda. idem aiebat, si in unum locum cuncti mala sua contulissent, futurum ut propria deportare domum quam ex communi miseriarum aceruo portionem suam ferre mallent. quo colligebat non oportere nos quae fortuito patiamur praecipuae et intolerabilis amaritudinis iudicare.

3. Bias autem, cum patriam eius Prienen hostes inuasissent, omnibus, quos modo saeuitia belli incolumes abire passa fuerat, pretiosarum rerum pondere onustis fugientibus, interrogatus quid ita nihil ex bonis suis secum ferret, 'ego uero' inquit 'bona mea mecum porto'. pectore enim illa gestabat, non umeris, nec oculis uisenda, sed aestimanda animo. quae domicilio mentis inclusa nec mortalium nec deorum manibus labefactari queunt, et ut manentibus praesto sunt, ita fugientes non deserunt.

4. Iam Platonis uerbis adstricta, sed sensu praeualens sententia, qui tum demum beatum terrarum orbem futurum praedicauit, cum aut sapientes regnare aut reges sapere coepissent.

Par. quod ut factum animaduertit, 'cogita nunc tecum' inquit 'quam multi luctus sub his et olim fuerint et hodie uersentur et insequentibus saeculis sint futuri. 3. Bias Priene capta, omnibus onustis fugientibus, interrogatus quid ita nihil ex bonis suis secum ferret, 'ego uero' inquit 'bona mecum omnia fero'. 4. Plato tum demum beatum orbem futurum praedicabat, cum aut sapientes regnare aut reges sapere coepissent.

3 et hodie *P m:* et hodieque *B* || et *P: om. B,* insequentibusq. *b* 4 habituri *B′* 5 consulatione *B* 6 consepta *B′* 8 propriā *B* 10 colligabat *B′* 11 sortito *coni. Lipsius* 23 astricta *b* 25 praedicabat *P*

28 uersentur] reuertantur *V*

5. Rex etiam ille subtilis iudicii, quem ferunt traditum sibi diadema prius quam capiti inponeret retentum diu considerasse ac dixisse 'o nobilem magis quam felicem pannum! quem si quis penitus cognoscat quam multis sollicitudinibus et periculis et miseriis sit refertus, ne humi quidem iacentem tollere uellet'.

6. Quid, Xenocratis responsum quam laudabile! cum maledico quorundam sermoni summo silentio interesset, uno ex his quaerente cur solus linguam suam cohiberet, 'quia dixisse me' inquit 'aliquando paenituit, tacuisse numquam'.

7. Aristophanis quoque altioris est prudentiae praeceptum, qui in comoedia introduxit remissum ab inferis Atheniensium *principem* Periclen uaticinantem, non oportere in urbe nutrire leonem: sin autem sit altus, obsequi ei conuenire. monet enim ut praecipuae nobilitatis et concitati ingenii iuuenes refrenentur, nimio uero fauore ac profusa indulgentia pasti quo minus potentiam optineant ne impediantur, quod stultum et inutile sit eas obtrectare uires, quas ipse foueris.

8. Mirifice etiam Thales. nam interrogatus an facta hominum deos fallerent, 'ne cogitata quidem' inquit, ut non solum manus, sed etiam mentes puras

5. Rex quidam fertur traditum sibi diadema, prius quam capiti inponeret, retentum diu considerasse ac dixisse 'o nobilem magis quam felicem pannum!' 6. Xenocrates cum maledicorum quorumdam sermonibus summo silentio interesset, uni ex his quaerenti, cur solus taceret, 'dixisse me' inquit 'aliquando paenituit, tacuisse numquam'. 8. Thales interrogatus an facta hominum deos fallerent, 'ne cogitata quidem' inquit. *Par.*

1 fecerunt *B′* 7 uelit *Γ*; *sic uel* uolet *scribendum est* 9 maledicorum q. sermonibus *P* 13 aristhopanes *B′* 15 atheniensem ς || principem *Kellerbauer:* ducem *Γ*, *om. B*, *cf. IV*. 1, *E.1; V, 10, E.1* 17 alitus *dett. aliquot* 20 nus potentiam — impediantur *B in litura maiore* 22 foueres *B′* 24 quidem *P: om. B*

habere uellemus, cum secretis cogitationibus nostris caeleste numen adesse credidissemus.

9. Ac ne quod sequitur quidem minus sapiens. unicae filiae pater Themistoclen consulebat utrum eam pauperi sed ornato, an locupleti parum probato conlocaret. cui is 'malo' inquit 'uirum pecunia quam pecuniam uiro indigentem'. quo dicto stultum monuit ut generum potius quam diuitias generi legeret.

10. Age, Philippi quam probabilis epistola, in qua Alexandrum quorumdam Macedonum beniuolentiam largitione ad se adtrahere conatum sic increpuit: 'quae te, fili, ratio in hanc tam uanam spem induxit, ut eos tibi fideles futuros existimares, quos pecunia ad amorem tui conpulisses?' a caritate istud pater † auus o Philippus maiore ex parte mercator Graeciae quam uictor.

11. Aristoteles autem Callisthenen auditorem suum ad Alexandrum dimittens monuit cum eo aut rarissime aut quam iucundissime loqueretur, quo scilicet apud regias aures uel silentio tutior uel sermone esset acceptior. at ille, dum Alexandrum Persica Macedonem salutatione gaudentem obiurgat et ad Macedonicos mores inuitum reuocare beniuole perseuerat, spiritu carere iussus seram neglecti salubris consilii paenitentiam egit.

Par. 9. Vnicae filiae pater Themistoclea consulebat, utrum eam pauperi sed ornato, an locupleti parum probato conlocaret. tum is 'malo' inquit 'uirum pecunia quam pecuniam uiro indigentem'. 11. Aristoteles Callisthenen auditorem suum ad Alexandrum dimittens monuit ut cum eo aut rarissime aut dulcissime loqueretur, cum utraque res accepta apud regem

4 themistoclea *P, ut est 5, 3, E. 3 et* (Sophoclea) *4, 3, E. 1* || consulebatur *B* 6 cui *B:* tum *P* || pecuniae *B′* 9 epistula *b* 15 auus o *B:* at uero *b*, *fort.* pater: at rex Phil. (conpulisses, non caritate? istud pater eius Phil. *Periz.* qua caritate istud pater nato suo Phil. *Foertsch*) 17 callistenen *B′* 18 dimittens *B, sed prior* i *ex corr.*, mittens *dett.* || monuit ut *P* || aut rarissime *Pb: om. B* 22 macedonum *b; uide ne uox sit glossa, cum sequatur* ad Macedonicos mores

Idem Aristoteles de semet ipso in neutram partem loqui decere praedicabat, quoniam laudare se uani, uituperare stulti esset. eiusdem est utilissimum praeceptum ut uoluptates abeuntes consideremus: quas quidem sic ostendendo minuit. fessas enim paenitentiaeque plenas animis nostris subicit, quo minus cupide repetantur.

12. Nec parum prudenter Anaxagoras interroganti cuidam quisnam esset beatus 'nemo' inquit 'ex iis quos tu felices existimas, sed eum in illo numero reperies, qui a te ex miseriis constare creditur. non erit ille diuitiis et honoribus abundans, sed aut exigui ruris aut non ambitiosae doctrinae fidelis ac pertinax cultor, in secessu quam in fronte beatior'.

13. Demadis quoque dictum sapiens. nolentibus enim Atheniensibus diuinos honores Alexandro decernere, 'uidete' inquit 'ne, dum caelum custoditis, terram amittatis'.

14. Quam porro subtiliter Anacharsis leges aranearum telis conparabat! nam ut illas infirmiora animalia retinere, ualentiora transmittere, ita his humiles et pauperes constringi, diuites et praepotentes non adligari.

sit. Idem de semet ipso in neutram partem loqui decere prae- *Par.* dicabat, quoniam laudare se uani, uituperare stulti sit. Idem praedicabat ut uoluptates abeuntes consideraremus. 12. Anaxagoras interrogatus a quodam quisnam esset beatus, 'nemo' inquit 'ex his quos tu felices putas'. 13. Demades nolentibus Atheniensibus diuinos honores Alexandro decernere 'uidete' inquit 'ne dum caelum custoditis, terram amittatis'. 14. Anacharsis leges aranearum telis conparabat: nam ut illae infirmiora animalia detinent, ualentiora transmittunt, ita legibus

1 Item *b:* dem *B* 2 debere *B, em. Foertsch II, 29* 10 iis *E:* his *B* 11 repperies *B'* 14 recessu *pauci dett., haud scio an recte, cf. Quintil. 1, 4, 2* 15 demalis *B'* 19 araneorum *BP'* 21 detinent *P* 23 alligari *B*

24 ipsos *V* || debere *V* 31 araneorum *V'*

15. Nihil etiam Agesilai facto sapientius, siquidem cum aduersus rem publicam Lacedaemoniorum conspirationem ortam noctu conperisset, leges Lycurgi continuo abrogauit, quae de indemnatis supplicium sumi uetabant: conprehensis autem et interfectis sontibus e uestigio restituit atque utrumque simul prouidit, ne salutaris animaduersio uel iniusta esset uel iure impediretur. itaque ut semper esse possent, aliquando non fuerunt.

16. Sed nescio an Hannonis excellentissimae prudentiae consilium. Magone enim Cannensis pugnae exitum senatui Poenorum nuntiante inque tanti successus fidem anulos aureos trium modiorum mensuram explentes fundente, qui interfectis nostris ciuibus detracti erant, quaesiuit an aliquis sociorum post tantam cladem a Romanis defecisset, atque ut audiuit neminem ad Hannibalem transisse, suasit protinus legati Romam, per quos de pace ageretur, mitterentur. cuius si sententia ualuisset, neque secundo Punico bello uicta Karthago neque tertio deleta foret.

17. Ne Samnites quidem paruas poenas consimilis erroris pependerunt, quod Herenni Ponti salutare consilium neglexerant. qui auctoritate et prudentia ceteros praestans ab exercitu et duce eius, filio suo,

pauperes constringi, diuites non adligari. 15. Agesilaus cum *Par.* aduersus rem Lacedaemoniorum conspirationem ortam noctu conperisset, leges Lycurgi continuo abrogauit, quae de indemnatis supplicium sumi uetabant. comprensis et interfectis sontibus easdem leges restituit. 16. Mago Cannensis pugnae exitum senatui Poenorum nuntians, interrogatus ab Hannone, an aliquis sociorum post tantam cladem a Romanis defecisset, negauit. tum ille protinus suasit ut legati Romam, per quos de pace ageretur, mitterentur. 17. Herennius Pontius ab exercitu Samnitium ac duce eius filio suo consultus, quidnam

3 conspiratione mortem *B′* || lycurgi continuo *B partim in ras.* 6 sontibus] *add.* easdem *B mg. ex P* 11 inagone *B′* 17 suasit ut *Pb* 20 delata *B′*
27 qui — uetabat *V*

consultus quidnam fieri de legionibus Romanis apud furculas Caudinas inclusis deberet, inuiolatas dimittendas respondit. postero die eadem de re interrogatus, deleri eas oportere dixit, ut aut maximo beneficio gratia hostium emereretur aut grauissima iactura uires confringerentur. sed inprouida temeritas uictorum, dum utramque partem spernit utilitatis, sub iugum missas in perniciem suam accendit.

18. Multis et magnis sapientiae exemplis paruulum adiciam. Cretes, cum acerbissima execratione aduersus eos quos uehementer oderunt uti uolunt, ut mala consuetudine delectentur optant modestoque uoti genere efficacissimum ultionis euentum reperiunt. inutiliter enim aliquid concupiscere et in eo perseueranter morari, exitio ea uicina dulcedo est.

III. *VAFRE DICTA AVT FACTA.*

Est aliud factorum dictorumque genus, a sapientia proximo deflexu ad uafritiae nomen progressum, quod, nisi *a* fallacia uires adsumpsit, finem propositi non inuenit laudemque occulto magis tramite quam aperta uia petit.

1. Seruio Tullio regnante cuidam patri familiae

Par. fieri de legionibus Romanis apud furculas Caudinas inclusis deberet, inuiolatas dimittendas respondit. et postera die eadem de re interrogatus deleri eas oportere dixit, ut aut maximo beneficio gratia hostium emereretur aut uires confringerentur 18. Cretes cum acerbissima execratione aduersus eos quos oderunt uti uolunt, ut mala consuetudine delectentur optant.

1. Seruio Tullio regnante cuidam patri familiae in agro

1 legionibus *B in ras.* 2 furculas *P:* furcas *B* 3 postera *P* 4 delere *B* 5 emereretur *nos:* emeretur *BP* 7 utilitates *B′* 8 perniciam *B* 12 optant modestoq. *B in ras.* 16 VAFRE — FACTA *B in ras.* 18 uafriae *B, em. Vorstius* 19 a *add. Torr.* (fallaciae uirus *Periz.*) || adsumpsit *BΓ:* adsumpserit *dett. cf. ad 6, 2* || fidem *B, em. Periz.* 22 patri *Colerus et P:* patriciae *B*

26 emeretur *V*

in agro Sabino praecipuae magnitudinis et eximiae formae uacca nata est. quam oraculorum certissimi auctores in hoc a dis inmortalibus editam responderunt, ut quisquis eam Auentinensi Dianae immolasset, eius patria totius terrarum orbis imperium obtineret. laetus eo dominus bouem summa cum festinatione Romam actam in Auentino ante aram Dianae constituit, sacrificio Sabinis regimen humani generis daturus. de qua re antistes templi certior factus religionem hospiti intulit, ne prius uictimam caederet quam proxima se aqua abluisset, eoque alueum Tiberis petente uaccam ipse immolauit et urbem nostram tot ciuitatium, tot gentium dominam pio sacrificii furto reddidit.

2. Quo in genere acuminis in primis Iunius Brutus referendus est. nam cum a rege Tarquinio, auunculo suo, omnem nobilitatis indolem excerpi interque ceteros etiam fratrem suum, quod uegetioris ingenii erat, interfectum animaduerteret, obtunsi se cordis esse simulauit eaque fallacia maximas uirtutes suas texit. profectus etiam Delphos cum Tarquinii filiis, quos is ad Apollinem Pythium muneribus et sacrificiis honorandum miserat, aurum deo nomine doni clam cauato baculo inclusum tulit, quia timebat ne sibi caeleste numen aperta liberalitate uenerari tu-

Par. Sabino praecipuae magnitudinis uacca nata est, quam oraculorum certissimi auctores in hoc editam responderunt, ut quisquis eam Auentinensi Dianae immolasset, eius patria orbis imperium obtineret. laetus bouem cum summa festinatione Romam actam in Auentino ante aram Dianae constituit. de qua re antistes certior factus religionem hospiti intulit, ne prius uictimam caederet quam se proximi amnis aqua abluisset: eo-

4 auentiniensi *B'* 7 *actam *B* 9 antistes *B*, *sed* es *in ras.* 10 caederet quam *B in ras.* 11 proxima se aqua *dett.:* se proximi amnis aqua *P et B in ras.; in B' plura scripta fuisse quam* prox. se aqua *spatium loci erasi docet* 12 petente* *B* 15 unius brutius *B'* 22 et *dett. et m: om. B*, sacrificiisq. *b* 24 clam *B in ras.*

tum non esset. peractis deinde mandatis patris Apollinem iuuenes consuluerunt quisnam ex ipsis Romae regnaturus uideretur. at is penes eum summam urbis nostrae potestatem futuram respondit, qui ante omnes matri osculum dedisset. tum Brutus perinde atque casu prolapsus de industria se abiecit terramque, communem omnium matrem existimans, osculatus est. quod tam uafre Telluri inpressum osculum urbi libertatem, Bruto primum in fastis locum tribuit.

3. Scipio quoque superior praesidium calliditatis amplexus est. ex Sicilia enim petens Africam, cum e fortissimis peditibus Romanis trecentorum equitum numerum conplere uellet neque tam subito eos posset instruere, quod temporis angustiae negabant sagacitate consilii adsecutus est. namque ex iis iuuenibus, quos secum tota ex Sicilia nobilissimos et ditissimos sed inermis habebat, trecentos speciosa arma et electos equos quam celerrime expedire iussit, uelut eos continuo secum ad oppugnandam Karthaginem auecturus. qui cum imperio ut celeriter, ita longinqui et periculosi belli respectu sollicitis animis paruissent, remittere se eis Scipio illam expeditionem, si arma et equos militibus suis tradere uoluissent, edixit. ra-

que alueum Tiberis petente uaccam ipse immolauit. 3. Scipio superior ex Sicilia petens Africam, cum e fortissimis peditibus Romanis trecentorum equitum numerum conplere uellet, ex iis iuuenibus, quos secum tota ex Sicilia nobilissimos et diuitissimos sed inermis habebat, trecentos speciosa arma et electos equos expedire iussit, uelut eos continuo secum ad oppugnandam Carthaginem auecturus. qui cum imperio paruissent, remittere se eis Scipio eam expeditionem dixit, si arma et equos militibus suis dare uoluissent. rapuit conditionem inbellis iu- *Par*

16 his *B* 17 ex *P*: *om. B* || et ditissimos *b m et dett.*: *om. B*, et diuitissimos *P* 18 inermes *B* || CCCtos *B in ras.*, catos *uel* creatos *dett. aliquot* 22 respectus *B'* 23 se eis *P*: *om. B*, se *b*

27 his *V* 30 expediri *V*

puit condicionem inbellis ac timida iuuentus instrumentaque sua cupide nostris cessit. ergo calliditas ducis prouidit ut quod, si protinus imperaretur, gra*ue fuisset, id inten*to prius, deinde remisso militiae metu maximum beneficium fieret.

4. Quod sequitur narrandum est. Q. Fabius Labeo, arbiter ab senatu finium constituendorum inter Nolanos ac Neapolitanos datus, cum in rem praesentem uenisset, utrosque separatim monuit ut omissa cupiditate regredi † modo controuersia quam progredi mallent. idque cum utraque pars auctoritate uiri mota fecisset, aliquantum in medio uacui agri relictum est. constitutis deinde finibus ut ipsi terminauerant, quidquid reliqui soli fuit populo Romano adiudicauit. ceterum etsi circumuenti Nolani ac Neapolitani queri nihil potuerunt, secundum ipsorum demonstrationem dicta sententia, improbo tamen praestigiarum genere nouum ciuitati nostrae uectigal accessit. eundem ferunt, cum a rege Antiocho, quem bello superauerat, ex foedere icto dimidiam partem nauium accipere deberet, medias omnes secuisse, ut eum tota classe priuaret.

5. Nam M. Antonio remittendum conuicium est, qui idcirco se aiebat nullam orationem scripsisse, ut,

Par. uentus instrumentoque suo nostris libens cessit. 4. Q. Fabius Labeo arbiter a senatu finium constituendorum inter Nolanos et Neapolitanos datus separatim *monuit* ut omissa cupiditate regredi magis quam progredi mallent. idque cum utraque pars fecisset, constitutis finibus, quod in medio reliqui soli fuerat, populo Romano adiudicauit. 5. M. Antonius idcirco

1 instrumentoque suo *Pb, haud scio an recte cf. p. 359, 15* 2 erga *B′* 3 ut si quod *B* || grato (grauato *b*) prius *B*, *quam lacunam ipsi expleuimus* 7 ab *nos:* ad *B*, a *Pb* 10 modo controuersia *B m* (controu. *in B punct.*), *om. P,* modo controuerso *Pighii codd.*, a modo controuersi agri *Torr.*, *fort.* de modo controuersiae (*uel* controuerso); *de uoc.* modus *u. ad Rhett. lat. p. 379, 13* 11 utroque *B′* 14 quicquid *B* 15 circumti *B′* 17 improba t. praestigiorum *B′* 23 Iam *b* || conuitium *B′*
27 monuit *om. V*

si quid superiore iudicio actum ei quem postea defensurus esset nociturum foret, non dictum a se adfirmare posset. qui facti uix pudendi causam tolerabilem habuit: pro periclitantium enim capite non solum eloquentia sua uti, sed etiam uerecundia abuti erat paratus.

6. Sertorius uero, corporis robore atque animi consilio parem naturae indulgentiam expertus, proscriptione Sullana dux Lusitanorum fieri coactus, cum eos oratione flectere non posset ne cum Romanis uniuersa acie confligere uellent, uafro consilio ad suam sententiam perduxit. duos enim in conspectu eorum constituit equos, ualidissimum alterum, alterum infirmissimum, ac deinde ualidi caudam ab inbecillo sene paulatim carpi, infirmi a iuuene eximiarum uirium uniuersam conuelli iussit. obtemperatum imperio est. sed dum adulescentis dextera inrito se labore fatigat, senio confecta manus ministerium exsecuta est. tunc barbarae contioni quorsum ea res tenderet cognoscere cupienti subicit equi caudae consimilem esse nostrum exercitum, cuius partes ali-

Pa aiebat nullam orationem se scripsisse, ut si quid superiore iudicio factum ei, quem postea defensurus esset, nociturum foret, non dictum a se adfirmare posset. 6. Sertorius cum Lusitanis persuadere uellet, ne cum Romanis uniuersa confligerent acie, duos equos in conspectu eorum constituit, ualidissimum alterum, alterum infirmissimum, ac deinde ualidi caudam ab inbecillo sene paulatim carpi, infirmi ab iuuene eximiarum uirium uniuersam conuelli iussit. obtemperatum imperio est. sed dum adulescentis dextera irrito se fatigat labore, senior ministerium exsecutus est. tum barbarae contioni quorsum ea res pertineret cognoscere cupienti subiecit

1 actum ei *b:* actũ** *B,* factum ei *P,* actum esset quod ei *D m* 3 qui *Db:* quia *B* || pudendi *nos:* pudenti *B,* pudentis *b* 10 nec cum *B ante ras.* 13 alterum *semel habet B′* 15 sene*— iuuene* *B′* || ab iuuene *P* 18 exesecuta *B* 20 subicit *B:* subiecit *Pb; retinuimus* subicit, *cum sequatur* possit *et* occupauerit 23 *immo* actum

quis adgrediens opprimere possit, uniuersum conatus prosternere celerius tradiderit uictoriam quam occupauerit. ita gens barbara, aspera et regi difficilis, in exitium suum ruens quam utilitatem auribus respuerat, oculis peruidit.

7. Fabius autem Maximus, cuius non dimicare uincere fuit, cum praecipuae fortitudinis Nolanum peditem dubia fide suspectum et strenuae operae Lucanum equitem amore scorti deperditum in castris haberet, ut utroque potius bono milite uteretur quam in utrumque animaduerteret, alteri suspicionem suam dissimulauit, in altero disciplinam paululum a recto tenore deflexit. namque illum plene pro tribunali laudando omnique genere honoris prosequendo animum suum a Poenis ad Romanos coegit reuocare, et hunc clam meretricem redimere passus paratissimum pro nobis excursorem reddidit.

8. Veniam nunc ad eos, quibus salus astutia quaesita est. M. Volusius aedilis pl. proscriptus adsumpto Isiaci habitu per itinera uiasque publicas stipem petens, quisnam re uera esset occurrentis dinoscere passus non est, eoque fallaciae genere tectus in M. Bruti castra peruenit. quid illa necessitate miserius, quae magistratum populi Romani abiecto

Par. equi caudae similem nostrum exercitum, cuius partes aliquis adgressus carpere posset, uniuersum opprimere non posset. 7. Fabius Maximus cum praecipuae fortitudinis Nolanum peditem dubia fide suspectum haberet, plene pro tribunali laudando omnisque generis honore prosequendo animum eius a Poenis ad Romanos reuocauit. idem strenuae operae Lucanum equitem, amore scorti depereuntem, clam meretricem redimere passus est. 8. *DE ASTVTIA.* M. Volusius aedilis pl. proscriptus adsumpto Isiaci habitu per uias publicas stipem pe-

1 posset *P* || conatum *B* 3 barbare *B'*, *sed corr. 1 m.* 5 perdidit *b* 9 amares corti *B'* || depereuntem *P* 13 namque *B*, *sed* e *ex corr.*, *fort.* namque et illum 14 omnisque generis honore *P* 17 excursorem *Aldus:* excussioremq. *B* 24 obiecto *B'* 26 non possit *V* 32 M. uolsius *V*

honoris praetexto alienigenae religionis obscuratum insignibus per urbem iussit incedere! o nimis aut hi suae uitae aut illi alienae mortis cupidi, qui talia uel ipsi sustinuerunt uel alios perpeti coegerunt!

9. Aliquanto speciosius Sentii Saturnini Vetulonis in eodem genere casus ultimae sortis auxilium. qui cum a triumuiris inter proscriptos nomen suum propositum audisset, continuo praeturae insignia inuasit praecedentibusque in modum lictorum et apparitorum et seruorum publicorum subornatis uehicula conprehendit, hospitia occupauit, obuios summouit ac tam audaci usurpatione imperii in maxima luce densissimas hostilibus oculis tenebras offudit. idem ut Puteolos uenit, perinde ac publicum ministerium agens summa cum licentia correptis nauibus in Siciliam, certissimum tunc proscriptorum perfugium, penetrauit.

10. His uno adiecto leuioris notae exemplo ad externa reuertar. amantissimus quidam filii, cum eum inconcessis ac periculosis facibus accensum ab insana cupiditate pater inhibere uellet, salubri consilio patriam indulgentiam temperauit. petiit enim

tens eo fallaciae genere in M. Bruti castra peruenit. 9. Sentius Saturninus Vetulo a triumuiris proscriptus praeturam *Par.* ementitus, praecedentibus seruis in modum lictorum adparitorumque, uehicula conprehendit, hospitia occupauit. idem ut Puteolos uenit, perinde ac publicum ministerium agens correptis nauigiis in Siciliam traiecit. 10. Amantissimus quidam fili cum eum ab amore uellet reuocare, petit ut prius quam ad eam quam diligebat iret, peruulgari et permissa uenere

1 regionis *b* 2 o nimis *Periz. e codice Schotti:* omnis *BC*, omnes *b* 5 sentii *B in ras. maiore:* sententiis *dett.* 6 fortis *B′* 8 positum *b* 9 appar. et s. p. subornatis *codd. plerique:* apparitorum publicorum seruis *B in ras mai. ex P; fort.* apparitorum publicorum seruis ornatis 13 effudit *B, em. in edd. uett.* 15 nauigiis *P* 19 reuertar *B:* deuertar *Torr. e cod. Leid. I,* conuertar *u. l. in mg. B* 21 pater *in B punctatum, at u. Foertsch II, 32* 22 petit *B′ P*

25 apparitorque *V corr.*

ut prius quam ad eam quam diligebat iret uulgari et permissa uenere uteretur. cuius precibus obsecutus adulescens infelicis animi impetum, satietate licentis concubitus resolutum, ad id quod non licebat tardiorem pigrioremque adferens paulatim amorem deposuit.

Ext. 1. Cum Alexander, Macedonum rex, sorte monitus ut eum, qui sibi porta egresso primus occurrisset, interfici iuberet, asinarium forte sibi obuium factum ad mortem abripi imperasset, eoque quaerente quidnam se inmerentem capitali supplicio innocentemque adficeret, cum ad excusandum factum suum oraculi praeceptum rettulisset, asinarius 'si ita est', inquit 'rex, alium sors huic morti destinauit: nam asellus, quem ego ante me agebam, prior tibi occurrit'. delectatus Alexander et illius tam callido dicto et quod ipse ab errore reuocatus erat, occasionem in aliquanto uiliore animali expiandae religionis rapuit. summa in hoc mansuetudo, *summa quoque* in alterius regis equisone calliditas.

2. Sordida magorum dominatione oppressa Darius sex adiutoribus eiusdem dignitatis adsumptis pactum cum praeclari operis consortibus fecit ut

Par. uteretur. obsecutus adulescens, animi impetum iam satietate tardiorem ad id quod non licebat adferens, paulatim amorem deposuit.

1. Cum Alexander Macedonum rex sorte monitus esset eum, qui sibi porta egresso primus occurrisset, interfici iuberet, asinarium sibi obuium ad mortem deduci iussit. cumque ille immerentem se supplicio adfici diceret, Alexander ad excusandum factum suum oraculi praeceptum rettulit. tunc asinarius 'si ita est', inquit 'rex, asellus prior tibi occurrit. de-

5 amorem *addidi e P* 8 asin. forte *B in ras.* || sibi *P et alii:* ante oms *B in ras.* || obuium *nos:* obuiam *B*, *cf. Praef. p. XI* 11 adficeret *nos*: addiceret *B* || excussandum *B* 12 retulisset *B'* 18 summa quoq. *B in ras., om. dett.; fort.* summa *uel* maxima (*sine* quoque); *aliquid in archetypo adiectum fuisse et sententia docet et loco uacuo in B declaratur; nam septem fere litterae erasae sunt* 21 sex *Geuartius (Elect. I, 1):* rex *B*

equis insidentes solis ortu cursum in quendam locum dirigerent isque regno potiretur, cuius equus in eo primus hinnisset. ceterum maximae mercedis conpetitoribus fortunae beneficium expectantibus, solus acumine equisonis sui Oebaris prosperum exoptatae rei effectum adsecutus est, qui in equae genitalem partem demissam manum, cum ad eum locum uentum est, naribus equi admouit. quo odore inritatus ante omnes hinnitum edidit auditoque eo sex reliqui summae potestatis candidati continuo equis delapsi, ut est mos Persarum, humi prostratis corporibus Darium regem salutauerunt. quantum imperium quam paruo interceptum est uaframento!

3. Bias autem, cuius sapientia diuturnior inter homines est quam patria Priene fuit, si quidem haec etiam nunc spirat, illius perinde atque extinctae uestigia tantummodo extant, ita aiebat oportere homines in usu amicitiae uersari, ut meminissent eam ad grauissimas inimicitias posse conuerti. quod quidem praeceptum prima specie nimis fortasse callidum uideatur inimicumque simplicitati, qua praecipue familiaritas gaudet, sed si altius animi cogitatio demissa fuerit, perquam utile reperietur.

4. Lampsacenae uero urbis salus unius uaframenti beneficio constitit. nam cum ad excidium eius summo studio Alexander ferretur, progressumque extra moenia Anaximenen, praeceptorem suum, uidisset, quia manifestum erat futurum ut preces suas irae eius opponeret, non facturum se quod petisset

Par. lectatus astutia asinum iussit occidi. 4. Cum ad excidium Lampsaci summo studio Alexander ferretur progressumque extra moenia Anaximenen praeceptorem suum uidisset, quia manifestum erat futurum ut preces suas irae eius opponeret,

5 o ē baris *(sic)* *B* || exobt. *B'* 6 qui in equae geni *B in ras.* 7 dimissam *B'* 9 eos sex reliquis *B ante ras.* 21 qua∗ *B* 22 altioriu∗ *B*, altiorib.; *b* || animis *b* 24 lamsacenae *B, item infra* lams. 25 excidium *P et B in ras.:* exitium *dett.* 27 anaximenē *B* 28 preceps *B ante ras.*

iurauit. tunc Anaximenes 'peto' inquit 'ut Lampsacum diruas'. haec uelocitas sagacitatis oppidum uetusta nobilitate inclytum exitio, cui destinatum erat, subtraxit.

5. Demosthenis quoque astutia mirifice cuidam aniculae succursum est, quae pecuniam depositi nomine a duobus hospitibus acceperat ea condicione ut illam simul utrique redderet. quorum alter interiecto tempore tamquam mortuo socio squalore obsitus deceptae omnis nummos abstulit. superuenit deinde alter et depositum petere coepit. haerebat misera et in maxima pariter et pecuniae et defensionis penuria iam de laqueo et suspendio cogitabat: sed opportune Demosthenes ei patronus adfulsit. qui ut in aduocationem uenit, 'mulier' inquit 'parata est depositi se fide soluere, sed nisi socium adduxeris, id facere non potest, quoniam, ut ipse uociferaris, haec dicta est lex, ne pecunia alteri sine altero numeraretur'.

6. Ac ne illud quidem parum prudenter. quidam Athenis uniuerso populo inuisus, causam apud eum capitali crimine dicturus, maximum honorem subito

Par. non facturum se quod petisset iurauit. tunc Anaximenes 'peto' inquit 'ut Lampsacum deleas diruasque'. 5. Anicula quaedam Athenis pecuniam depositi nomine a duobus hospitibus accepit, ea condicione ut simul utrique redderet. quorum alter interposito tempore, tamquam mortuo socio squalore obsitus omnes nummos accepit. superuenit deinde alter ac depositum expetere coepit. tum aniculae haerenti atque penuria defensionis territae opportune Demosthenes patronus adfuit, qui ut in aduocationem uenit, 'mulier' inquit 'parata est depositi fidem exhibere, sed nisi socium adduxeris, non potest'. 6. Quidam Athenis uniuerso populo inuisus, causam

5 Demostenes *B′* 6 ancillae *B, corr. Kempf e P* || pecunia deposita *B′* 7 hospitiis *B* 8 utrisque *B, em. e P* 11 expetere *P* || et *in B erasum*, ut *Foertsch II, 32 retenta lectione* iamque 13 iam *dett. et m:* iamq. *B* || oportune *B* 14 adfuit *P haud scio an recte, cf. tamen 7, 6, E. 1* || in *B s. l.* 18 numeretur *b* 19 quidã *B corr. e* qui 21 capitalis criminis *P*

petere coepit, non quod speraret se illum consequi posse, sed ut haberent homines ubi procursum irae, qui acerrimus esse solet, effunderent. neque eum haec tam callida consilii ratio fefellit. comitiis enim clamore infesto et crebris totius contionis sibilis uexatus, nota etiam denegati honoris perstrictus, eiusdem plebis paulo post in discrimine uitae clementissima suffragia expertus est. quod si adhuc ei ultionem sitienti capitis sui periculum obiecisset, nullam partem defensionis odio obseratae aures reciperent.

7. Huic uaframento consimilis illa calliditas. Superior Hannibal a Duilio consule nauali proelio uictus, timens ne classis amissae poenas daret, offensam astutia mire auertit. nam ex illa infelici pugna priusquam cladis nuntius domum perueniret quendam ex amicis conpositum et subornatum Karthaginem misit. qui postquam ciuitatis eius curiam intrauit, 'consulit uos' inquit 'Hannibal, cum dux Romanorum magnas secum maritimas trahens copias aduenerit,

Par.

apud eum capitalis criminis dicturus, honorem petere coepit, non quod sperabat consequi se illum posse, sed ut haberent homines ubi procursum irae effunderent. neque eum haec ratio fefellit: comitiis enim clamore infesto et crebris contionis sibilis actus eiusdem plebis paulo post in discrimine uitae clementissima suffragia expertus est. 7. Hannibal, a Duilio cos. nauali proelio uictus, timens ne classis amissae poenas daret, offensionem astutia mire uertit. itaque ex amicis quendam subornatum Carthaginem misit: qui cum uenisset in curiam, 'consulit' inquit 'uos Hannibal, an cum duce Romano

4 comitis *B'* 5 contentionis *B* 10 obseruatae *B ante ras.* 12 Hannibal — nauali (*om.* superior) *B in ras. litteris ad spatium explendum diductis; codd. rell.* superior *(sic m quoque) aut* superiori; *B ex Paridis epitome, qui* superior *omisit, correctus est* || a iulio *dett. et m* 13 timens ne — daret *P:* timensque — dare *B; causam interpolationis dedit antecedens participium* uictus 14 ast. mire *Pb:* astutiam *B* || illo infelici pugnae *B'* 16 subornatum *B in ras. ex P:* formatum *dett.* 18 inquit uos *Pb*
27 *an* auertit ?

an cum eo confligere debeat'. adclamauit uniuersus senatus non esse dubium quin oporteret. tum ille 'conflixit' inquit 'et superatus est'. ita liberum his non reliquit id factum damnare, quod ipsi fieri debuisse iudicauerant.

8. Item Hannibal Fabium Maximum inuictam armorum suorum uim saluberrimis cunctationibus pugnae ludificantem, ut aliqua suspicione trahendi belli respergeret, totius Italiae agros ferro atque igni uastando, unius eius fundum inmunem ab hoc iniuriae genere reliquit. profecisset aliquid tanti beneficii insidiosa adumbratio eius, nisi Romanae urbi et Fabii pietas et Hannibalis uafri mores fuissent notissimi.

9. Tusculanis etiam acumine consilii incolumitas parta est. cum enim crebris rebellationibus meruissent ut eorum urbem funditus Romani euertere uellent, atque ad id exequendum Furius Camillus, maximus dux, ualidissimo instructus exercitu uenisset, uniuersi ei togati obuiam processerunt commeatusque et cetera pacis munia benignissime praestiterunt: armatum etiam intrare moenia passi sunt, nec uultu nec habitu mutato. qua constantia tranquillitatis non solum ad amicitiae nostrae ius, sed etiam ad communionem ciuitatis usque penetrarunt, sagaci hercules

confligere debeat. et adclamante senatu non esse dubium
Par. quin oporteret, 'conflixit' inquit 'et superatus est'. 8. Hannibal Fabium Maximum cunctationibus pugnae se ludificantem, ut aliqua suspicione trahendi belli notaret, totius Italiae agros uastandos, unius Fabii fundum immunem ab hoc iniuriae genere praestitit. 9. Cum crebris Tusculani rebellationibus meruissent ut funditus euerterentur, adque ad id exsequendum Furius Camillus missus esset, uniuersi togati obuiam uenerunt commeatusque et cetera pacis munia praestiterunt: qua con-

1 adfligere *B'* 6 Idem *b,* Alter item *codd. Pighii* 8 suspitione *B* 17 camillus *B in ras.* 18 uallidissimo *B* 24 ***usque *B* || ercules *B*, hercule *b*

25 et adclamante *nos:* eadem clamante *V*, ibi autem clam. *Mai* 29 *an* uastando ? 31 adque *Mai:* idque *V*

usi simplicitate, quoniam aptius esse intellexerant metum officiis dissimulare quam armis protegere.

10. At Volscorum ducis Tulli execrabile consilium. qui ad bellum inferendum Romanis maxima cupiditate accensus, cum aliquot aduersis proeliis contusos animos suorum et ob id paci proniores animaduerteret, insidiosa ratione quo uolebat conpulit. nam cum spectandorum ludorum gratia magna Volscorum multitudo Romam conuenisset, consulibus dixit uehementer se timere ne quid hostile subito molirentur monuitque ut essent cautiores et protinus ipse urbe egressus est. quam rem consules ad senatum detulerunt. qui, tametsi nulla suspicio suberat, auctoritate tamen Tulli commotus ut ante noctem Volsci abirent decreuit: qua contumelia inritati facile inpelli potuerunt ad rebellandum. ita mendacium uersuti ducis simulatione beniuolentiae inuolutum duos simul populos fefellit, Romanum, ut insontes notaret, Volscum, ut deceptis irasceretur.

IIII. *STRATEGEMATA.*

Illa uero pars calliditatis egregia et ab omni reprehensione procul remota, cuius opera, quia appellatione *Latina* uix apte exprimi possunt, Graeca pronuntiatione strategemata dicantur.

stantia ad communionem ciuitatis usque penetrarunt. 10. Tullius dux Volscorum, cum aliquot aduersis proeliis contusos animos suorum animaduerteret, insidiosa ratione eos conpulit quo uolebat. nam cum spectandorum ludorum gratia magna Volscorum multitudo Romam uenisset, consules monuit ut essent cautiores. re cognita senatus edixit ut ante noctem Volsci abirent: qua contumelia inritati facile inpulsi sunt ad rebellandum. *Par.*

2 officii *B′*, officio *dett.* 3 Ad *B′* 5 aliquod aduersus *B′* 8 gratia — mult. *om. B*, *in mg. add. m.* 2 gratia 9 romã** uenisset *B*, romam uenisset *Pb* 23 Latina *suppl. in paucis dett.*, appell. nostra *b* || exprimi *B, sed* ex *in ras.* || graece *B′*

1. Omnibus militaribus copiis Tullus Hostilius Fidenas adgressus, quae surgentis imperii nostri incunabula crebris rebellationibus torpere passae non sunt finitimisque tropaeis ac triumphis alitam uirtutem eius spes suas ulterius promouere docuerunt, Mettius Fufetius, dux Albanorum, dubiam et suspectam semper societatis suae fidem repente in ipsa acie detexit. deserto enim Romani exercitus latere in proximo colle consedit, pro adiutore speculator pugnae futurus, ut aut uictis insultaret aut uictores fessos adgrederetur. non erat dubium quin ea res militum nostrorum animos debilitatura esset, cum eodem tempore et hostes confligere et auxilia deficere cernerent. itaque ne id fieret Tullus prouidit. concitato enim equo omnes pugnantium globos percucurrit, praedicans suo iussu secessisse Mettium eumque, cum ipse signum dedisset, inuasurum Fidenatium terga. quo imperatoriae artis consilio metum fiducia mutauit proque trepidatione alacritate suorum pectora repleuit.

2. Et ne continuo a nostris regibus recedam, Sextus Tarquinius, Tarquini filius, indigne ferens quod patris uiribus expugnari Gabii nequirent, ualentiorem armis excogitauit rationem, qua interceptum illud oppidum Romano imperio adiceret. subito nam-

Par. *STRATEGEMATA.* 1. Omnibus militaribus copiis Tullus Hostilius Fidenas adgressus, cum Mettum Fufetium ipsam aciem deserentem uideret, ueritus ne trepidatio militum nostrorum animos debilitaret, concitato equo omnes percucurrit, suo iussu dicens secessisse eum, ut, cum ipse signum dedisset, terga Fidenatium inuaderet. 2. Sex. Tarquinius, Tarquinii filius, cum se subito ad Gabinos contulisset, tamquam paren-

1 Cum omnibus — adgressus esset *Torr.*, Tullo Hostilio F. adgresso *edd. priores; dubium est num Valerius tantam neglegentiam admiserit* 6 mettus *b* 8 deserto *nos:* detecto *B* 10 insultare *B'* 13 cerneret *B* 14 tullius *B ante ras.*

27 mettum *B:* metum *V*, Metium *Mai* 29 omnes] *deesse uidetur* ordines *uel* globos, *ut habet Val.*

que se ad Gabinos contulit, tamquam parentis saeuitiam et uerbera, quae uoluntate sua perpessus erat, fugiens, ac paulatim unius cuiusque fictis et compositis blanditiis adliciendo beniuolentiam ut apud omnes plurimum posset consecutus, familiarem suum ad patrem misit, indicaturum quem ad modum cuncta in sua manu haberet et quaesiturum quidnam fieri uellet. iuuenili calliditati senilis astutia respondit, si quidem re eximie delectatus Tarquinius, fidei autem nuntii parum credens, nihil respondit, sed seducto eo in hortum maxima et altissima papauerum capita baculo decussit. cognito adulescens silentio simul ac patris facto, causam alterius, *alterius* argumentum peruidit, nec ignorauit praecipi sibi ut excellentissimum quemque Gabinorum aut exilio summoueret aut morte consumeret. ergo spoliatam bonis propugnatoribus ciuitatem tantum non uinctis manibus ei tradidit.

3. Illud quoque a maioribus et consilio prudenter et exitu feliciter prouisum. cum enim urbe capta Galli Capitolium obsiderent solamque potiendi eius spem in fame eorum repositam animaduerterent, perquam callido genere consilii unico perseuerantiae in-

tis saeuitiam fugeret, familiarem suum ad patrem misit dicturum, quem ad modum cuncta in sua manu haberet, et quaesiturum quidnam fieri uellet. iuuenili calliditati senilis astutia respondit: fidei enim nuntii parum credens nihil respondit, sed seducto eo in hortum altissima papauerum capita baculo decussit. cognito adulescens silentio patris non ignorauit praecipi sibi ut excellentissimum quemque Gabinorum aut exilio submoueret aut morte consumeret. 3. Cum urbe capta Galli Capitolium obsiderent solamque potiendi eius spem in *Par.*

1 *litt.* inos c̄ *B in ras.* 3 factis *B′* 9 eximie *Periz. et b:* eximia *B* 10 credens *Pb: om. B* 12 ac patris *B m, add. in B transpositionis signis;* patris simul ac f. *Torr.* 13 alterius *add. Kempf* || argumenti *b* 19 a *bm: om. B* || et *B 1 m. s. l.* 22 in fame nostrorum *Kellerbauer* 23 consilii romani usi *Pb*
28 seducto eo] ultro *V*

ritamento uictores spoliauerunt: panes enim iacere conpluribus e locis coeperunt. quo spectaculo obstupefactos infinitamque frumenti abundantiam nostris superesse credentes ad pactionem omittendae obsidionis conpulerunt. misertus est tunc profecto Iuppiter Romanae uirtutis, praesidium ab astutia mutuantis, cum summa alimentorum inopia proici praesidia inopiae cerneret. igitur ut uafro, ita periculoso consilio salutarem exitum dedit.

4. Idemque Iuppiter postea praestantissimorum ducum nostrorum sagacibus consiliis propitius aspirauit. nam cum alterum Italiae latus Hannibal laceraret, alterum inuasisset Hasdrubal, ne duorum fratrum iunctae copiae intolerabili onere fessas simul res nostras urguerent, hinc Claudii Neronis uegetum consilium, illinc Liui Salinatoris inclyta prouidentia effecit. Nero enim, conpresso a se in Lucanis Hannibale, praesentiam suam, quoniam ita ratio belli desiderabat, mentitus hosti, ad opem collegae ferendam per longum iter celeritate mira tetendit. Salinator in Vmbria apud Metaurum flumen proximo die dimicaturus summa cum dissimulatione Neronem castris noctu recepit. tribunos enim a tribunis, centuriones a centurionibus, equites ab equitibus, pedites a peditibus excipi iussit ac sine ulla tumultuatione solo uix unum exercitum capiente alterum inseruit. quo euenit ne Hasdrubal cum duobus se consulibus proelia-

Par. fame eorum repositam animaduerterent, perquam callido genere consilii Romani usi panes iacere conpluribus locis coeperunt. quo spectaculo obstupefacti ad pactionem se conuerterunt omissa obsidione. 4. Cum alterum latus Italiae Hannibal laceraret, alterum Hasdrubal, Nero conpresso a se in Lucanis Hannibale, praesentiam suam mentitus hosti, ad opem collegae ferendam tetendit: receptusque in Umbria a Salina-

2 ceperunt *B in ras.* || obstupefactus *B′* 6 mutuante* *B′* 7 summã a. inopiã *b*, *deleto* proci (*s.* proici) || proci *B* 14 honore fessa *B′* 15 cladii n. uetum *B′* 23 recepit *B in ras.* 26 sapiente *B*

turum prius sciret quam utriusque uirtute prosterneretur. ita illa toto terrarum orbe infamis Punica calliditas Romana elusa prudentia: Hannibalem Neroni, Hasdrubalem Salinatori decipiendum tradidit.

5. Memorabilis etiam consilii Q. Metellus. qui cum pro consule bellum in Hispania aduersus Celtiberos gereret urbemque Contrebiam caput eius gentis uiribus expugnare non posset, intra pectus suum multum ac diu consiliis agitatis uiam repperit, qua propositum ad exitum perduceret. itinera magno impetu ingrediebatur, deinde alias atque alias regiones petebat: hos obsidebat montes, paulo post ad illos transgrediebatur, cum interim tam suis omnibus quam ipsis hostibus ignota erat causa inopinatae eius ac subitae fluctuationis. interrogatus quoque a quodam amicissimo sibi quid ita sparsum et incertum militiae genus sequeretur, 'absiste' inquit 'istud quaerere: nam si huius consilii mei interiorem tunicam consciam esse sensero, continuo eam cremari iubebo'. quorsum igitur ista dissimulatio erupit aut quem finem habuit? postquam uero et exercitum suum ignorantia et totam Celtiberiam errore implicauit, cum alio cursum direxisset, subito ad Contrebiam reflexit eamque inopinatam et attonitam oppressit. ergo nisi mentem suam dolos scrutari coegisset, ad ultimam ei

tore collega iunctis exercitibus, ignorante Hasdrubale de aduentu suo, uictoriam reportauit. 5. M. Metellus cum pro cos. bellum in Hispania aduersus Celtiberos gereret urbemque Contrebiam uiribus expugnare non posset, itinera uaria ingrediebatur, alias atque alias regiones petebat. itaque cum alio cursum direxisset, subito Contrebiam inopinatam oppressit. *Par.*

1 utrisque *b* || uirtute *om. B* 3 calliditas, R. elusa prudentia, Hann. *uulgo distinguitur* || quae Hannibalem *Foertsch I, 24* 5 Q. *B:* M. *P* 7 trebiam *B, item bis infra* 11 deinde** *B* 12 modo hos *b* 14 hostibus *B, sed* tibus *in ras.* || inopinata *B'* 18 tunicam *B, sed* icam *in ras.* 20 quorum *B'* || ista] a *B corr. in* ea 21 uero *om. F* 24 opinatam *B'*

28 urbemque *V corr.* urbem ad *V'* 29 *et* 31 trebiam *V*

senectutem apud moenia Contrebiae armato sedendum foret.

Ext. 1. Agathocles autem, Syracusarum rex, audaciter callidus. cum enim urbem eius maiore ex parte Karthaginienses occupassent, exercitum suum in Africam traiecit, ut metum metu, uim ui discuteret, nec sine effectu. nam repentino eius aduentu perculsi Poeni libenter incolumitatem suam salute hostium redemerunt, pactique sunt ut eodem tempore et Africa Siculis et Sicilia Punicis armis liberaretur. age si Syracusarum moenia tueri perseuerasset? Sicilia belli malis urgueretur, bona pacis fruenda securae Karthagini reliquisset: nunc inferendo quae patiebatur, dum alienas potius lacessit opes quam suas tuetur, quo aequiore animo regnum deseruit eo tutius recepit.

2. Quid, Hannibal Cannensem populi Romani aciem nonne priusquam ad dimicandum descenderet conpluribus astutiae copulatam laqueis ad tam miserabilem perduxit exitum? ante omnia enim prouidit ut et solem et puluerem, qui ibi uento multus excitari solet, aduersum haberet: deinde partem copiarum suarum inter ipsum proelii tempus de industria fugere iussit, quam cum a reliquo exercitu abruptam legio Romana sequeretur, trucidandam eam ab iis, quos in insidiis collocauerat, curauit. postremo

Par. 1. Agathocles, Syracusarum rex, cum urbem eius ex parte Carthaginienses occupassent, exercitum suum in Africam traiecit, ut uim ui discuteret. 2. Hannibal Cannensem aciem speculatus, ante omnia prouidit ut Romani et solem et puluerem aduersum haberent: deinde partem copiarum suarum inter ipsum proelii tempus de industria fugere iussit, ut sequente legione terga eius ab iis, quos in insidiis collocauerat,

6 ut metum — sine *B in ras.* 11 age si] age *B*, at si *b* || Sicilia *scripsi:* illa *B* 12 urgerentur ς 18 aciem] speculatus *add. mg B e P* 19 cõplicatam *b*, implicatam *Pighius* 25 his *B* 26 in *om. B′*

33 his *V*

quadringentos equites subornauit, qui simulata transitione petierunt consulem, a quo iussi more transfugarum depositis armis in ultimam pugnae partem secedere, destrictis gladiis, quos inter tunicas et loricas abdiderant, poplites pugnantium Romanorum ceciderunt. haec fuit Punica fortitudo, dolis et insidiis et fallacia instructa: quae nunc certissima circumuentae uirtutis nostrae excusatio est, quoniam decepti magis quam uicti sumus.

V. *DE REPVLSIS.*

Campi quoque repraesentata condicio ambitiosam ingredientis uiam ad fortius sustinendos parum prosperos comitiorum euentus utiliter instruxerit, quia propositis ante oculos clarissimorum uirorum repulsis ut non minore cum spe honores, ita prudentiore cum animi iudicio petent, meminerintque nefas non esse aliquid ab omnibus uni negari, cum saepe numero singuli cunctorum uoluntatibus resistere fas esse duxerint, scientes etiam patientia quaeri debere quod gratia impetrari nequierit.

1. Q. Aelius Tubero, a Q. Fabio Maximo epulum populo nomine P. Africani patrui sui dante rogatus ut triclinium sterneret, lectulos Punicanos pellibus haedinis strauit et pro argenteis uasis Samia exposuit. cuius rei deformitas sic homines offendit, ut,

trucidarentur: postremo CCCC equites subornauit, qui cum ad consules uenissent inermes, pro transfugis in ultimam pugnae partem secesserunt, destrictisque gladiis, quos inter tunicas et loricas habebant, poplites pugnantium Romanorum ceciderunt. *Par.*

DE AMBITV. 1. Q. Aelius Tubero, a Q. Fabio Maximo epulum populo nomine P. Africani patrui sui dante rogatus ut triclinium sterneret, lectos Punicanos pellibus haedinis

4 distinctis *B'* 12 uitam *Periz.* 19 scient *Periz.* 20 gratiã *B'* 25 homines *B:* omnes *Pb*
32 patris *V* 33 *immo* lectulos, *cf. Isid. Origg. 20, 11, 3*

cum alioqui uir egregius haberetur comitiisque praetoriis candidatus in campum L. Paulo auo et P. Africano auunculo nixus descendisset, repulsa inde abiret notatus. nam ut priuatim semper continentiam probabant, ita publice maxima cura splendoris habita est. quocirca urbs non unius conuiuii numerum, sed totam se in illis pelliculis iacuisse credens ruborem epuli suffragiis suis uindicauit.

2. Publius autem Scipio Nasica, togatae potentiae clarissimum lumen, qui consul Iugurthae bellum indixit, qui matrem Idaeam e Phrygiis sedibus ad nostras aras focosque migrantem sanctissimis manibus excepit, qui multas et pestiferas seditiones auctoritatis suae robore oppressit, quo principe senatus per aliquot annos gloriatus est, cum aedilitatem curulem adulescens peteret manumque cuiusdam rustico opere duratam more candidatorum tenacius adprehendisset, ioci gratia interrogauit eum num manibus solitus esset ambulare. quod dictum a circumstantibus exceptum ad populum manauit causamque repulsae Scipioni attulit. omnes namque rusticae tribus paupertatem sibi ab eo exprobratam iudicantes iram suam aduersus contumeliosam eius urbanitatem destrinxerunt. igitur ciuitas nostra nobilium iuuenum ingenia ab insolentia reuocando magnos et utiles ciues fecit, honoribusque, non patiendo eos a securis peti, debitum auctoritatis pondus adiecit.

Par. strauit et pro argenteis uasis Samia exposuit. cuius rei deformitas sic omnes offendit, ut cum comitiis praetoriis candidatus in forum descendisset, repulsa notatus discederet. 2. P. Nasica, is qui consul Iugurthae bellum indixit, qui matrem Idaeam sanctissimis manibus excepit, cum aedilitatem curulem peteret manumque cuiusdam rustico opere duratam adprendisset, ioci gratia interrogauit eum an manibus solitus esset ambulare. quod dictum cum ad populum manasset, causa re-

1 babetur *B* 3 abierit *b* 8 epulis *B* 10 is qui *Pb* 11 ideam *B* || phrygicis *B′* 17 mere *B′* 18 num *B:* an *P* 19 circum instantibus *B*

3. Nullus error talis in L. Aemilio Paulo conspectus est, sed tamen aliquotiens frustra consulatum petiit. idemque, cum iam campum repulsis suis fatigasset, bis consul et censor factus amplissimum etiam dignitatis gradum obtinuit. cuius uirtutem iniuriae non fregerunt, sed acuerunt, quoniam quidem ipsa nota accensam cupiditatem summi honoris ardentiorem ad comitia detulit, ut populum, quia nobilitatis splendore et animi bonis mouere non potuerat, pertinacia uinceret.

4. Quintum autem Caecilium Metellum pauci et maesti amici consulatus repulsa adflictum, tristitia ac rubore plenum, domum reduxerunt: eundem de Pseudophilippo triumphantem uniuersus senatus laetum et alacrem in Capitolium prosecutus est. Achaici etiam belli, cui summam manum L. Mummius adiecit, maxima pars ab hoc uiro profligata est. eine ergo populus consulatum negare potuit, cui mox duas clarissimas prouincias aut daturus erat aut debiturus, Achaiam et Macedoniam? et quidem hoc facto meliore eo ciue usus est: intellexit enim quam industrie sibi gerendus esset consulatus, quem tanto labore impetrari senserat.

5. Quid tam excellens, quid tam opulentum quam L. Sulla? diuitias, imperia largitus est, leges uetustas abrogauit, nouas tulit. hic quoque in eo campo, cuius postea dominus extitit, repulsa praeturae suggillatus est, omnia loca petiti honoris, si quis modo deorum

pulsae Scipioni fuit. 3. L. Aemilius Paulus cum aliquotiens *Par.* frustra petisset consulatum, tandem bis consul censorque factus est. 4. Q. Metellum pauci et maesti amici consulatus repulsa adflictum, tristitia ac maerore plenum, domum reduxerunt. 5. L. Sulla repulsa praeturae suggillatus est. 6. M.

3 petit *B′* 4 et consors *B′* || factus ẽ *b* 9 animis boni *B*, animi sui bonis *b* 12 afflictum *B in ras.*, afflatum *cod. Atreb.* 13 robore plenam *B′* 14 pe*udo philippo *B* 20 et (*ante* Mac.) *m:* aut *B* 23 impetrati *B′*, impetratũ *u. l. in mg. B* || senserant *B* 27 suggilatus *B′*

formam et imaginem futurae eius potentiae populo Romano repraesentasset, impetraturus.

6. Sed ut comitiorum maximum crimen referam, M. Porcius Cato, plus moribus suis praeturae decoris adiecturus quam praetexto eius splendoris ipse laturus, consequi illam a populo aliquando non potuit. proxima dementiae suffragia, quae quidem satis graues poenas erroris sui pependerunt, quoniam quem honorem Catoni negauerant Vatinio dare coacti sunt. ergo si uere aestimare uolumus, non Catoni tunc praetura, sed praeturae Cato negatus est.

VI. *DE NECESSITATE.*

Abominandae quoque necessitatis amarissimae leges et truculentissima imperia cum urbem nostram tum etiam exteras gentes multa non intellectu tantum, sed etiam auditu grauia perpeti coegerunt.

1. Nam aliquot aduersis proeliis secundo Punico bello exhausta militari iuuentute Romana, senatus auctore Ti. Graccho consule censuit uti publice serui ad usum propulsandorum hostium emerentur, eaque de re per tribunos pl. apud populum lata rogatione tres creati sunt uiri, qui quattuor et uiginti milia seruorum conparauerunt, adactosque iure iurando strenuam se fortemque operam daturos, quoad Poeni es-

Par. Porcius Cato praeturam petens consequi illam a populo non potuit.

DE LEGIBVS ET IMPERIIS TRVCVLENTIS. 1. Aliquot aduersis proeliis secundo Punico bello exhausta iuuentute Romana, Tib. Gracchus cos. censuit uti publice serui ad usum propulsandorum hostium emerentur, eaque de re per tribunos pl. ad populum lata rogatione tres creati sunt

2 imperaturus *B′* 3 eferam *B corr. in* efferam 5 adictu-rus *B′* || laturus *B corr. e* laurus 14 cum *om. B′* 19 auctor *B′* || tito *B* 20 ad usum (adusum *B*) *BP:* adũsum (*i. e.* aduersum) *b et dett.* || hostium *P:* hostium impetum *B* 21 apud *B:* ad *DFP* 22 $\overline{\text{XX}}$ seruorum *B* (IIII milia *coni. Lipsius*)

sent in Italia, data armatura in castra miserunt. ex Apulia etiam et a Paediculis septuaginta atque ducenti ad supplementum equitatus sunt empti. quanta uiolentia est casus acerbi! quae ciuitas ad id tempus ingenuae quoque originis capite censos habere milites fastidierat, eadem cellis seruilibus extracta corpora et a pastoralibus casis collecta mancipia uelut praecipuum firmamentum exercitui suo adiecit. cedit ergo interdum generosus spiritus utilitati et fortunae uiribus succumbit, ubi, nisi tutiora consilia legeris, speciosa sequenti concidendum est.

Cannensis autem clades adeo urbem nostram uehementer confudit, ut M. Iunio Pera dictatore rem publicam administrante spolia hostium adfixa templis deorum numini consecrata instrumento militiae futura conuellerentur, ac praetextati pueri arma induerent, addictorum etiam et capitali crimine damnatorum sex milia conscriberentur. quae si per se aspiciantur, aliquid ruboris habeant, si autem admotis necessitatis uiribus ponderentur, saeuitiae temporis conuenientia praesidia uideantur.

Propter eandem cladem senatus Otacilio, qui Si-

uiri, qui XXIIII milia seruorum conparauerunt. ex Apulia etiam *Par.* *et* e Paediculis CCLXX ad supplementum equitatus sunt empti. — Cannensi clade territa urbe, Iuni opera dictatoris spolia hostilia templis adfixa instrumento militiae futura conuulsa sunt, praetextati pueri arma induerunt: item VI milia capitali crimine damnatorum conscripta sunt. — *DE NECESSITATE.*

1 data armatura *Vahlen ad Naeu. reliq. p. 6 et nos in em. Val. p. 14:* datura arma *B*, laturos arma *b* || ex polia *B'* 2 paediculis *Clauerius et P:* fidiculis *B* 4 ciuitatis *B'* 5 cesos *B'* 13 Iunio Pera *J. Fr. Gronouius:* iuni* opera *B* || dictatore *nos:* dictatura *B* 14 administrantes *B* (— tis *b*) 15 instrumento *BP:* instrumenta *dett.* 18 sex *B corr. e* sed 22 octacilio *B'*.

23 uiri qui *V mg:* utrique *V'* 24 et *om. V* 25 territã urbẽ *V* || Iuni opera dictatoris] *sic epitomator uitiose, deprauatam lectionem* iuni opera (*pro* Iunio Pera) *secutus* 27 VI] *in mg. V* XVI

ciliam, Cornelio Mammulae, qui Sardiniam pro praetoribus obtinebant, querentibus quod neque stipendium neque frumentum classibus eorum et exercitibus socii praeberent, adfirmantibus etiam ne habere quidem eos unde id praestare possent, rescripsit aerarium longinquis inpensis non sufficere: proinde quo pacto tantae inopiae succurrendum esset ipsi uiderent. his litteris quid aliud quam imperii sui gubernacula e manibus abiecit, Siciliamque et Sardiniam, benignissimas urbis nostrae nutrices, gradus *et* stabilimenta bellorum, tam multo sudore et sanguine in potestatem redactas, paucis uerbis, te scilicet Necessitate iubente, dimisit.

2. Eadem Casilinates obsidione Hannibalis clausos alimentorumque facultate defectos lora necessariis uinculorum usibus subducta eque scutis detractas pelles feruenti resolutas aqua mandere uoluisti. quid illis, si acerbitatem casus intueare, miserius, si constantiam respicias, fidelius? qui, ne a Romanis desciscerent, tali uti cibi genere sustinuerunt, cum pinguissima arua sua fertilissimosque campos moenibus suis subiectos intuerentur. itaque Campanae urbis, quae Punicam feritatem deliciis suis cupida fouit, in propinquo situm Casilinum, incolarum uirtute clarum, perseuerantis amicitiae pignore impios oculos uerberauit.

3. In illa obsidione et fide cum trecenti Praene-

Par. Otacilio, qui Siciliam, Cornelio Mammulae, qui Sardiniam pro praetoribus obtinebant, senatus scripsit aerarium longinquis sumptibus non sufficere: quo pacto tantae inopiae succurrendum esset, ipsi uiderent. 2. Eadem necessitas Casilinates ab Hannibale obsessos et alimentorum facultate defectos, lora coegit et pelles scutis detractas feruenti solutas aqua mandere. 3. In illa obsidione cum CCC Praenestini essent, euenit ut ex

10 urbes n. nutricis *B'* || et *om. B* 12 necessitas *b* 15 facultate* *B*, facilitate *P* 16 aeque *B* || detracta** *B'* 17 soluta *P* || mandare uoluistis *B'* 18 intuere *B'* 23 cupide *b* 24 incolarum *Foertsch (1, 25):* moderarum *B*, modo rara *b* 27 penestrini *B* 32 facilitate *V* 33 soluta *V*

stini permanerent, euenit ut ex eis quidam murem captum ducentis potius denariis uendere quam ipse leniendae famis gratia consumere mallet. sed, credo, deorum prouidentia [effectum] et uenditori et emptori quem uterque merebatur exitum adtribuit: auaro enim fame consumpto manubiis sordium suarum frui non licuit, aequi animi uir ad salutarem inpensam faciendam care quidem, uerum necessarie conparato cibo uixit.

4. C. autem Mario Cn. Carbone consulibus ciuili bello cum L. Sulla dissidentibus, quo tempore non rei publicae uictoria quaerebatur, sed praemium uictoriae res erat publica, senatus consulto aurea atque argentea templorum ornamenta, ne militibus stipendia deessent, conflata sunt. digna enim causa erat, hinc an illi crudelitatem suam proscriptione ciuium satiarent, ut di immortales spoliarentur! non ergo patrum conscriptorum uoluntas, sed taeterrimae necessitatis truculenta manus illi consulto stilum suum inpressit.

5. Diui Iuli exercitus, id est inuicti ducis inuicta dextera, cum armis Mundam clausisset aggerique extruendo materia deficeretur, congerie hostilium cadauerum quam desiderauerat altitudinem instruxit eamque tragulis et pilis, quia roboreae sudes deerant,

eis quidam murem captum CC denariis uenderet, cum et ipse eadem egestate premeretur. itaque hic quidem inopia decessit, qui emerat uixit. 4. C. Mario Cn. Carbone coss. cum Sulla dissidentibus senatus consulto aurea et argentea templorum ornamenta in stipendia militum conflata sunt. 5. Diui Iulii exercitus cum armis Mundam clusisset aggerique struendo *Par.*

1 eis *P:* his *B* 2 dariis *B′* || ipse *DΓ:* ipse potius *B* 4 effectum *iam in B punctatum glossam esse uidit Pighius* 6 enim *edd. uett.:* enim et *B*, enim ex *Torr.*, enim ut *Foertsch II, 33* 8 necessariae *B′* 12 proemium *B* 14 milibus *B′* 18 sedate teterrime necessitatis *B*, sed tua teterrima necessitas *b* 21 id est *edd. uett.:* idem *B* 22 clusisset a. struendo *P*
26 CC] XCC *V′*

magistra nouae molitionis necessitate usus, uallauit.

6. Atque ut diuinam filii mentionem caelesti patris recordationi subnectam, cum effusurus se in nostras prouincias Parthorum rex Phraates uideretur uicinaeque imperio eius regiones subito indicti tumultus denuntiatione quaterentur, tanta in Bosporano tractu commeatus penuria incessit, uti VI milibus denarium singula uasa olei frumentique modiis totidem mancipia permutarentur. sed amarissimam tempestatem Augusti cura tutelae tunc terrarum uacans dispulit.

Ext. 1. Cretensibus nihil tale praesidii adfulsit, qui obsidione Metelli ad ultimam penuriam conpulsi sua iumentorumque suorum urina sitim torserunt iustius dixerim quam sustentarunt, quia, dum uinci timent, id passi sunt, quod eos ne uictor quidem pati coegisset.

2. Numantini autem a Scipione uallo et aggere circumdati, cum omnia quae famem eorum trahere poterant consumpsissent, ad ultimum humanorum corporum dapibus usi sunt. quapropter capta iam urbe conplures inuenti sunt artus et membra trucidatorum corporum sinu suo gestantes. nulla est in his necessitatis excusatio: nam quibus mori licuit, sic uiuere necesse non fuit.

Par. materia defecisset, congerie hostilium cadauerum altitudinem expleuit.

1. Cretenses obsidione Metelli ad ultimam penuriam conpulsi sua iumentorumque urina sitim tolerauerunt. 2. Numantini a Scipione uallo et aggere circumdati ad ultimum humanorum corporum cibis usi sunt.

3 diui iam filii *Periz.* || caelestis *dett.* 4 recordatione *B* 5 partorum rex phrates *B'* 6 subita *b* 8 VI] uia militibus *B* 9 denariis *B*, *em. in ed. Ascens.* 11 uagans *B'* 13 Cretensibus *B in ras.* 14 ultimamq. *B*, ultimam usq. *b haud scio an recte* 16 sustentarent *B'*

27 defuisset *V'*

3. Horum trucem pertinaciam in consimili facinore Calagurritanorum execrabilis impietas supergressa est. qui quo perseuerantius interempti Sertorii cineribus, obsidionem Cn. Pompei frustrantes, fidem praestarent, quia nullum iam aliud in urbe eorum supererat animal, uxores suas natosque ad usum nefariae dapis uerterunt: quoque diutius armata iuuentus uiscera sua uisceribus suis aleret, infelices cadauerum reliquias sallire non dubitauit. en quam aliquis in acie hortaretur ut pro salute coniugum et liberorum fortiter dimicaret! ex hoc nimirum hoste tanto duci poena magis quam uictoria petenda fuit, quia plus uindicatus [libertatis] quam uictus gloriae adferre potuit, cum omne serpentum ac ferarum genus conparatione sui titulo feritatis superarit. nam quae illis dulcia uitae pignora proprio spiritu cariora sunt, ea Calagurritanis prandia atque cenae extiterunt.

VII. *DE TESTAMENTIS.*

Vacemus nunc negotio, quod actorum hominis et praecipuae curae et ultimi est temporis, consideremusque quae testamenta aut rescissa sunt, legitime facta, aut, cum merito rescindi possent, rata manserunt, quaeue ad alios quam qui expectabant honorem hereditatis transtulerunt: atque ita, ut eo ordine quo proposui exequar.

1. Militantis cuiusdam pater, cum de morte filii

DE TESTAMENTIS. 1. Militantis cuiusdam pater, cum falsam filii mortem audisset, aliis relictis heredibus decessit. *Par.*

2 callagurgitanorum *B*, *sed infra* calagurrit. || superegressa *B'* 9 en unquam *b* 11 dimicaret *B*, *sed* ret *in ras.* || hoste *B in ras.* 13 libertatis *del. Periz.*, dignitatis *Foertsch II, 33* 19 DE TEST. *P: add. B* QVAE SCISSA SVNT 21 ultime *B'* || consideremus quaeq. *B* 25 eo ordine quo *nos:* ea ordine qua *B; uulgo sic legitur:* transtulerunt. Atque ista ut ordine (*uel* Atque ut ea ordine), quo proposui, exequar, militantis *etc.* Atque ista ut eo ordine quo *coni. Torr.*

falsum e castris nuntium accepisset, aliis heredibus scriptis decessit. peractis deinde stipendiis adulescens domum petiit: errore patris, inpudentia amicorum domum sibi clausam repperit. quid enim illis inuerecundius? florem iuuentae pro re publica absumpserat, maximos labores ac plurima pericula tolerauerat, aduerso corpore exceptas ostendebat cicatrices, et postulabant ut auitos eius lares otiosa ipsi urbi onera possiderent. itaque depositis armis coactus est in foro togatam ingredi militiam, acerbe: cum inprobissimis enim heredibus de paternis bonis apud centumuiros contendit: omnibusque non solum consiliis sed etiam sententiis superior discessit.

2. Item M. Annei Carseolani splendidissimi equitis Romani filius, a Sufenate auunculo suo adoptatus, testamentum naturalis patris, quo praeteritus erat, apud centumuiros rescidit, cum in eo Tullianus, Pompei Magni familiaris, ipso quidem Pompeio signatore heres scriptus esset: itaque illi in iudicio plus cum excellentissimi uiri gratia quam cum parentis cineribus negotii fuit. ceterum quamuis utraque haec aduersus nitebantur, tamen paterna bona optinuit. nam Lucius quidem Sextilius et P. Popilius, quos M. Anneius sanguine sibi coniunctos eadem ex parte qua Tullianum heredes fecerat, sacramento cum adule-

Par. filius reuersus cognito patris errore de paternis bonis apud centumuiros contendit, omnibusque sententiis uictor recessit. 2. M. Anni Carseolani splendidi equitis Romani filius, a Sufenate auunculo suo adoptatus, testamentum ueri patris, quo praeteritus erat, apud centumuiros rescidit, quamuis in eo Tullianus, Pompei magni familiaris, ipso Pompeio signatore

1 accepisset] *add. C* qui erat falsus; *eorundem uerborum uestigia apparent in B in loco eraso et uacuo relicto* 3 petit *B* 4 domum *om. Kempf* 8 postulabant *scripsi:* postulabat *B et* ς, postulat ne (*uel* ut non) *dett.* || habitos *B*, ñ auitos *b* 14 mannei *B*, M. anni *Pb; incertum est fueritne nomen* Annaeus *an* Annius || splendidi *P* 15 sufenate *B, sed* enate *in ras.*

26 *et* 30 apud CV *V*

scentulo contendere ausi non sunt, tametsi praecipuis eo tempore Magni uiribus ad defendendas tabulas testamenti inuitari poterant, et aliquantum adiuuabat heredes quod M. Anneius in Sufenatis familiam ac sacra transierat. sed artissimum inter homines procreationis uinculum patris simul uoluntatem et principis auctoritatem superauit.

3. C. autem Tettium a patre infantem exheredatum, Petronia matre, quam Tettius quoad uixit in matrimonio habuerat, natam, diuus Augustus in bona paterna ire decreto suo iussit, patris patriae animo usus, quoniam Tettius in proprio iure procreato filio summa cum iniquitate paternum nomen abrogauerat.

4. Septicia quoque, mater Trachalorum Ariminensium, irata filiis in contumeliam eorum, cum iam parere non posset, Publicio seni admodum nupsit, testamento etiam utroque praeterito. a quibus aditus diuus Augustus et nuptias mulieris et suprema iudicia improbauit. nam hereditatem maternam filios habere iussit, dotem, quia non creandorum liberorum causa coniugium intercesserat, uirum retinere uetuit. si ipsa Aequitas hac de re cognosceret, potuitne iustius aut grauius pronuntiare? spernis, quos genuisti, nubis effeta, testamenti ordinem uiolento animo con-

heres scriptus esset. 3. C. Tettium infantem a patre exheredatum, Caetronia natum, diuus Augustus in bona paterna ire decreuit. 4. Septicia, mater Trachalorum Ariminensium, filiis irata in contumeliam eorum, cum iam parere non posset, Publicio admodum seni nupsit, testamento etiam utrumque praeteriit. quibus auditis diuus Augustus et nuptias mulieris et *Par.*

6 principis uiri *Pighius* 8 infantem a patre *Pb* 9 Caetronia *Pb* 10 matrimoniũ *B* || Augustus] a. *B, item u. 18* 13 abiurauerat *u. l. in mg B* 14 thracalorũ *B in ras. et P; cf. Paul. Diac. p. 367 M.* 15 filiis irata *Pb* 16 publicio *Γ:* publio *B*, publico *Pb* 17 utrũque *b* || quibus auditis *P* 18 supprema i. improba *B′* 22 hac *b:* ac *B* || cognoscere *B* || potuisset *b* 23 grauius *cod. Cauch.:* gratius *B* || pronuntiaret *b* 24 effecta *B′*

27 thracalorum *V* 28 publico *V* 30 *recte codd. Val.* a quibus aditus

fundis, neque erubescis ei totum patrimonium addicere, cuius pollincto iam corpori marcidam senectutem tuam substrauisti. ergo dum sic te geris, ad inferos usque caelesti fulmine adflata es.

5. Egregia Gai quoque Calpurni Pisonis praetoris urbis constitutio. cum enim ad eum Terentius ex octo filiis, quos in adulescentiam perduxerat, ab uno in adoptionem dato exheredatum se querellam detulisset, bonorum adulescentis possessionem ei dedit heredesque lege agere passus non est. mouit profecto Pisonem patria maiestas, donum uitae, beneficium educationis, sed aliquid etiam flexit circumstantium liberorum numerus, quos cum patre septem fratres impie exheredatos uidebat.

6. Quid Mamerci Aemili Lepidi consulis quam graue decretum! Genucius quidam, Matris magnae Gallus, a Cn. Oreste praetore urbano impetrauerat ut restitui se in bona Naeui Ani iuberet, quorum possessionem secundum tabulas testamenti ab ipso acceperat. appellatus Mamercus a Surdino, cuius libertus Genucium heredem fecerat, praetoriam iurisdictionem abrogauit, quod diceret Genucium amputatis

Par. suprema iudicia inprobauit. 5. Calpurnius Piso praefectus urbis, cum ad eum Terentius ex octo filiis, quos in adulescentiam perduxerat, ab uno in adoptionem dato exheredatum se querellam detulisset, bonorum adulescentis possessionem dedit. 6. Genucius quidam, Matris magnae Gallus, a Naeuio Anio in testamento nominatus, inpetrauit a Cn. Oreste praetore urbano ut in bona Naeuii ueniret. sed Aemilius Mamercus cos. interpellatus a Surdino patrono Naeuii de hereditate, praetoriam iuris dictionem abrogauit, quod diceret Genucium

3 te egeris *B*, *em. Pighius* 5 Gai *om. B in ras.* || praetoris *codd. plerique:* praefecti *P et in ras. B* 6 urb. *cod. Atreb. unde Pigh.* urbani *recte ut uidetur* 10 monuit *B*, *em. Pighius* 11 magestas *B'* 13 quos (*1 m. ut uidetur corr. e* qui) *B*, quia *D in ras.* 14 exeredatos *B'* 16 genicius *B' et sic infra* 17 urbis *B*, *em. e P* 18 naeuii anii *b*, Naeuiana *Periz.* 20 surdinio *b*
24 ad eundem *V*

sui ipsius sponte genitalibus corporis partibus neque uirorum neque mulierum numero haberi debere. conueniens Mamerco, conueniens principi senatus decretum, quo prouisum est ne obscena Genucii praesentia inquinataque uoce tribunalia magistratuum sub specie petiti iuris polluerentur.

7. Multo Q. Metellus praetorem urbanum seueriorem egit quam Orestes gesserat. qui Vecillo lenoni, bonorum Vibieni possessionem secundum tabulas testamenti petenti, non dedit, quia uir nobilissimus et grauissimus fori ac lupanaris separandam condicionem existimauit, nec aut factum illius conprobare uoluit, qui fortunas suas in stabulum contaminatum proiecerat, aut huic tamquam integro ciui iura reddere, qui se ab omni honesto uitae genere abruperat.

VIII. His rescissorum testamentorum exemplis contenti attingamus ea, quae rata manserunt, cum causas haberent, propter quas rescindi possent.

1. Quam certae, quam etiam notae insaniae Tuditanus, utpote qui populo nummos sparserit togamque uelut tragicam uestem in foro trahens maximo cum hominum risu conspectus fuerit ac multa his consentanea fecerit. testamento † filium instituit heredem, quod Ti. Longus, sanguine ei proximus, ha-

neque uirorum partibus interponi posse neque mulierum.

Par. 7. Q. Metellus praetor urbanus Vecillo lenoni bonorum Vibieni possessionem secundum tabulas testamenti petenti non dedit.

1. Menenius Agrippa insanus habitus, utpote qui populo nummos sparserat togamque uelut tragicam uestem in foro traxerat, testamento † filiam instituit heredem, quod T. Longus sanguine ei proximus rescindere conatus, non potuit.

4 quod *B* 7 pr. urbani *B'* 8 uetilio *dett.* 9 uiuieni *B'* 10 petenti *P: om. B* 11 conditionem *B'* 15 abruperat. *Sequitur in B et ς titulus:* QVAE RATA MANSERVNT CVM CAVSAS HABERENT CVR RESCINDI POSSENT 23 filium *B*, filiam *P*, Fuluium *Perizonius, recte ut uidetur* 24 Ti.] t. *BP* || proximũ *B'*

30 taxarat *V* || *immo* Ti.

stae iudicio subuertere frustra conatus est. magis enim centumuiri quid scriptum esset in tabulis quam quis eas scripsisset considerandum existimauerunt.

2. Vita Tuditani demens, Aebutiae autem, quae L. Meneni Agrippae uxor fuerat, tabulae testamenti plenae furoris. nam cum haberet duas simillimae probitatis filias Pletoniam et Afroniam, animi sui potius inclinatione prouecta quam ullis alterius iniuriis aut officiis conmota, Pletoniam tantummodo heredem instituit: filiis etiam Afroniae ex admodum amplo patrimonio $\overline{XX}$ nummum legauit. Afronia tamen cum sorore sacramento contendere noluit testamentumque matris patientia honorare quam iudicio conuellere satius esse duxit, eo se ipsa indigniorem iniuria ostendens quo eam aequiore animo sustinebat.

3. Minus mirandum errorem muliebrem Q. Metellus fecit. is namque plurimis et celeberrimis eiusdem nominis uiris in urbe nostra uigentibus, Claudiorum etiam familia, quam artissimo sanguinis uinculo contingebat, florente, Carrinatem solum heredem reliquit, nec hac re testamentum eius quisquam adtemptauit.

4. Item Pompeius Beginus, uir transalpinae regionis, cum testamento fratris praeteritus esset et ad coarguendam iniquitatem eius binas tabulas testamentorum suorum in comitio incisas habita utriusque ordinis maxima frequentia recitasset, in quibus ma-

Par. 3. Q. Metellus cum Claudiorum familiae iunctus esset, Carrinatem solum reliquit heredem. 4. Pompeius Beginus, uir transalpinae regionis, cum testamento fratris praeteritus esset, ad coarguendam iniquitatem eius testamentum suum rescidit,

2 quod *B* 3 scribisset *B'* 4 ebutiae *B*, Aebuciae *edd.* 7 Plaetoriam et Afraniam *Pighius* 8 inclinatione* prouecta* *B* 10 etiam *B:* autem *C* 13 honerare *B'* 14 ipso *B* 15 aequiorem *B'* 19 uiuentibus *b* || cladiorum e. familiã *B'* 21 currinatem *B* 22 hac re *B ut uidetur:* hocce *b* 24 beginus *Pb:* regnis *B (distincte)*, reginus *dett.* 26 quo arguendam *B'*

gna ex parte heres frater erat scriptus praelegabaturque ei centies et quinquagies sestertium, multum ac diu inter adsentientes indignationi suae amicos questus, quod ad hastae iudicium adtinuit, cineres fratris quietos esse passus est. et erant ab eo instituti heredes neque sanguine Begino pares neque proximi, sed alieni et humiles, ut non solum flagitiosum silentium, sed etiam praelatio contumeliosa uideri posset.

5. Aeque felicis inpunitatis, sed nescio an taetrioris haec delicti testamenta.

Q. Caecilius, L. Luculli promptissimo studio maximaque liberalitate et honestum dignitatis gradum et amplissimum patrimonium consecutus, cum prae se semper tulisset unum illum sibi esse heredem, moriens etiam anulos ei suos tradidisset, Pomponium Atticum testamento adoptauit omniumque bonorum heredem reliquit. sed fallacis et insidiosi cadauer populus Romanus ceruicibus reste circumdatum per uias traxit. itaque nefarius homo filium quidem et heredem habuit quem uoluit, funus autem et exequias quales meruit.

6. Neque aliis dignus fuit T. Marius Vruinas, qui ab infimo militiae loco beneficiis diui Augusti imperatoris ad summos castrensis honores perductus eo-

in quo fratrem suum ex maxima parte linquebat heredem. *Par.* 5. Q. Caecilius, L. Luculli amicus, cuius et beneficio ad maiorem gradum processerat, cum eum palam suum dictaret heredem, Pomponium Atticum in testamento adoptauit. itaque populus Romanus cadauer per uias resti circumdatum traxit. 6. C. Marius Vruinas, beneficio Augusti ad summos honores

1 praelegabaturque *B m* 2 sextertium *B'* 6 pagino *B*, pagano *uel* patrio *dett.*, Regino *edd. uett.* 10 felices *B'* 11 testamenta. QVAE ADVERSVS OPINIONES HOMINVM HEREDES HABVERVNT *B* 16 pompeium *B'* 17 in testamento *P* 18 heredem *om. B, add. m. 2 in extremo uersu post* reliquit 19 reste *b:* rectẽ *B*, reti *P, fort.* resti 20 uiam *B, em. ex P* || trahit *B'* 23 urinas *B*, uirinas *Pb*, Vrbinas *Pighius* 25 perductos *B'* 28 dictitaret *Mai* 30 reti *V* 31 uirinas *V*

rumque uberrimis quaestibus locuples factus, non solum ceteris uitae temporibus ei se fortunas suas relinquere, a quo acceperat, praedicauit, sed etiam pridie quam expiraret idem istud ipsi Augusto dixit, cum interim ne nomen quidem eius tabulis testamenti adiecit.

7. L. autem Valerius, cui cognomen Heptachordo fuit, togatum hostem Cornelium Balbum expertus, utpote opera eius et consilio conpluribus priuatis litibus uexatus ad ultimumque subiecto accusatore capitali crimine accusatus, praeteritis aduocatis et patronis suis solum heredem reliquit. nimirum consternatio, quae animum eius transuersum egit * *. amauit enim sordes suas et dilexit pericula et damnationem uotis expetiuit, auctorem harum rerum beniuolentia, propulsatorem odio insecutus.

8. T. Barrus Lentulo Spintheri, cuius amantissimum animum liberalissimamque amicitiam senserat, decedens anulos suos perinde atque unico heredi tradidit, quem nulla ex parte heredem relinquebat. quantum illo momento temporis conscientia, si modo uires quas habere creditur possidet, a taeterrimo homine supplicium exegit! inter ipsam enim fallacis et ingratae culpae cogitationem spiritum posuit, quasi tortore aliquo mentem eius intus cruciante, quod animaduertebat e uita ad mortem transitum suum et superis dis inuisum esse et inferis detestabilem futurum.

Par. castrenses perductus, ne nomen quidem eius tabulis testamenti inseruit. 7. L. Valerius Heptachordus Cornelium Balbum accusatorem et inimicum suum reliquit heredem. 8. T. Barrus Lentulo Spintheri decedens anulos suos perinde atque unico heredi tradidit, quem nulla ex parte relinquebat heredem.

1 quaestionibus *B'* 4 pr*diae *B'* 7 heptacordo *B* 8 balbum *Pb:* bellum *B* 9 opera *edd. uett.:* ope *B* 12 patroniis *B'* || consternatione *b* 13 consternatione, quae — egit, amauit etiam sordes suas *Foertsch II, 34* 16 propulsatorum *B'*, propulsatores *Pighius* 17 Barrus *Pb:* barrulus *B* || lentulus pintheri *B'* 26 suum — inferis de (*om.* dis) *B in ras. habet*

9. M. uero Popilius senatori ordinis Oppium Gallum, ab ineunte aetate familiarissimum sibi, moriens pro uetusto iure amicitiae et uultu benigno respexit et uerbis magnum prae se amorem ferentibus prosecutus est, unum etiam de multis qui adsidebant ultimo conplexu et osculo dignum iudicauit: insuperque anulos quoque suos ei tradidit, uidelicet ne quid ex ea hereditate, quam non erat aditurus, amitteret. quos ocius uir diligens, sed morientis amici plenum contumeliae ludibrium, in locellum repositos et a praesentibus adsignatos diligentissime heredibus illius exheres ipse reddidit. quid hoc ioco inhonestius aut quid intempestiuius? senator populi Romani curia egressus, homo uitae fructibus continuo cariturus sanctissima iura familiaritatis morte pressis oculis et spiritu supremos anhelitus reddente scurrili lusu suggillanda sibi desumpsit.

LIBER OCTAVVS.

I. *INFAMES REI QVIBVS DE CAVSIS ABSOLVTI AVT DAMNATI SINT.*

Nunc, quo aequiore animo ancipites iudiciorum motus tolerentur, recordemur inuidia laborantes quibus de causis aut absoluti sint aut damnati.

Absol. 1. M. Horatius, interfectae sororis crimine a Tullo rege damnatus, ad populum prouocato iudi-

9. M. Popilius senator Orium Gallum moriens pro uetusto *Par.* iure amicitiae uultu benigniore conspexit, unum etiam ex adsistentibus sibi osculatus anulos quoque suos ei tradidit, cum alium reliquisset heredem.

DE IVDICIIS PVBLICIS. 1. M. Horatius interfectae

1 pilius *B′* || oppium *B:* orium *P* 4 feruentibus *B′* 5 adsistebant *P* 6 insuperque *Aldus:* superq. *B* 9 ocius] *immo* Oppius *uel secundum P* Orius 12 ioco *Lipsius:* loco *B* 13 *uu.* curia *usque ad finem libri B in ras. habet* 16 anhelitos (— tus *corr.*) *B in ras.* 21 quo *Γ:* quoq. *B*, quoq. ut *b* 22 laborantes** *B* 25 tullio *B′*

cio absolutus est. quorum alterum atrocitas necis mouit, alterum causa flexit, quia inmaturum uirginis amorem seuere magis quam impie punitum existimabat. itaque forti punitione liberata fratris dextera tantum consanguineo quantum hostili cruore gloriae haurire potuit.

2. Acrem se tunc pudicitiae custodem populus Romanus, postea plus iusto placidum iudicem praestitit. cum a Libone tribuno pl. Ser. Galba pro rostris uehementer increparetur, quod Lusitanorum magnam manum interposita fide praetor in Hispania interemisset actionique tribuniciae M. Cato ultimae senectutis oratione sua, quam in Origines rettulit, subscriberet, reus pro se iam nihil recusans, paruulos liberos suos et Galli sanguine sibi coniunctum filium flens conmendare coepit, eoque facto mitigata contione, qui omnium consensu periturus erat, paene nullum triste suffragium habuit. misericordia ergo illam quaestionem, non aequitas rexit, quoniam quae innocentiae tribui nequierat absolutio, respectui puerorum data est.

3. Consentaneum quod sequitur. A. Gabinius in maximo infamiae suae ardore suffragiis populi C. Memmio accusatore subiectus abruptae esse spei uidebatur, quoniam et accusatio partes suas plene exhibebat et defensionis praesidia inualida fide nitebantur et qui iudicabant ira perciti poenam hominis

Par. sororis crimine a Tullo rege damnatus, ad populum prouocato iudicio absolutus est. 2. Cum a Libone tribuno pl. Sergius Galba pro rostris increparetur, quod Lusitanorum magnam manum interposita fide praetor in Hispania interemisset, actionique tribuniciae M. Cato ultimae senectutis subscriberet, reus nihil pro se recusans filios suos populo commendare coepit, eoque facto mitigata contione absolutus est. 3. A. Gabinius a C. Memmio accusatus, cum iam damnaretur, seruatus est.

9 seruius *B* 11 hispaniam *B'* 13 origine *B* 14 suscriberet *B* 15 *fort.* C. Galli 18 misericordia* *B* 23 C. *in B s. l.* 27 perciti *E et dett. alii:* percipiti *B*, praecipiti *b*

cupide expetebant. igitur uiator et carcer ante oculos obuersabantur, cum interim omnia ista propitiae fortunae interuentu dispulsa sunt. filius namque Gabinii Sisenna consternationis inpulsu ad pedes se Memmi supplex prostrauit, inde aliquod fomentum procellae petens, unde totus impetus tempestatis eruperat. quem truci uultu a se uictor insolens repulsum excusso e manu anulo humi iacere aliquamdiu passus est. quod spectaculum fecit ut Laelius tribunus pl. adprobantibus cunctis Gabinium dimitti iuberet ac documentum daretur neque secundarum rerum prouentu insolenter abuti neque aduersis praepropere debilitari oportere: idque proximo exemplo aeque patet.

4. Appius Claudius, nescio religionis maior an patriae iniuria, si quidem illius uetustissimum morem neglexit, huius pulcherrimam classem amisit, infesto populo obiectus, cum effugere debitam poenam nullo modo posse crederetur, subito coorti imbris beneficio tutus fuit a damnatione: discussa enim quaestione aliam uelut dis interpellantibus de integro instaurari non placuit. ita cui maritima tempestas causae dictionem contraxerat, caelestis salutem attulit.

5. Eodem auxilii genere Tucciae uirginis Vestalis, incesti criminis reae, castitas infamiae nube obscurata emersit. quae conscientia certa sinceritatis

Par. nam cum se filius eius Sisenna genibus accusatoris subiecisset petens ueniam, repulsus ab eo, excusso etiam anulo, spectantes mouit, et ita dimitti Gabinium placuit. 4. App. Claudius ob amissam classem infesto populo obiectus, cum effugere poenam nullo modo posset, beneficio subito coorti imbris dilato

1 cupid** *B′* 5 memmis *B*, memmii *b* || suplex *B* 7 truci** uultu *B* 8 aliquadiu *B* 12 praepropere *scripsi:* propere *B in ras.*, perpropere *D*, proprie *Γ; idem uitium est 6, 3, 6* 13 debilitari — patet *suppleta sunt in mg B* 15 an** patriae iniuria* *B* 20 quaestione *B, sed* stione *in ras.* 21 alias *b* 27 conscia *B in ras. maiore* || certe *B*, certȩ *b*, *em. Periz.*

suae spem salutis ancipiti argumento ausa petere est. arrepto enim cribro 'Vesta', inquit 'si sacris tuis castas semper admoui manus, effice ut hoc hauriam e Tiberi aquam et in aedem tuam perferam'. audaciter et temere iactis uotis sacerdotis rerum ipsa natura cessit.

6. Item L. Piso a L. Claudio Pulchro accusatus, quod graues et intolerabiles iniurias sociis intulisset, haud dubiae ruinae metum fortuito auxilio uitauit. namque per id ipsum tempus, quo tristes de eo sententiae ferebantur, repentina uis nimbi incidit, cumque prostratus humi pedes iudicum oscularetur, os suum caeno repleuit. quod conspectum totam quaestionem ab seueritate ad clementiam et mansuetudinem transtulit, quia satis iam graues eum poenas sociis dedisse arbitrati sunt, huc deductum necessitatis, ut abicere se tam suppliciter aut attollere tam deformiter cogeretur.

7. Subnectam duos accusatorum suorum culpa absolutos. Q. Flauius a C. Valerio aedile apud populum reus actus, cum quattuordecim tribuum suffragiis damnatus esset, proclamauit se innocentem opprimi. cui Valerius aeque clara uoce respondit nihil sua interesse nocensne an innoxius periret, dummodo periret: qua uiolentia dicti reliquas tribus aduersa-

Par. iudicio, postea non est accusatus. 6. L. Piso a Pulchro accusatus, effuso subito imbri cum humi prostratus pedes iudicum oscularetur, os suum caeno repleuit, quod conspectum totam quaestionem ad clementiam transtulit. 7. Q. Flauius a C. Valerio aedile reus actus, cum XIIII tribuum suffragiis damnatus esset, proclamauit se opprimi innocentem. cui cum Valerius respondisset, nihil sua interesse nocens an innocens periret, dummodo periret, ceterae tribus motae insolentia

1 accipiti *B'* 2 cibro *B'* 3 hoc *dett. aliquot:* hanc *B* ‖ e tiberi *B, sed* e ti *in ras. maiore* 10 de eo *b:* deos *B* 14 ad seueritatem *B*, a seueritate *b* 17 aut] et *Foertsch II, 19* 20 a .c. *B in ras.* ‖ aedile *BP:* aedili *dett.* 24 nocens an innocens *P* 26 pulscho *V*, claudio pulchro *V mg.*

rio donauit. abiecerat inimicum, eundem, dum pro certo pessum datum credidit, erexit uictoriamque in ipsa uictoria perdidit.

8. C. etiam Cosconium Seruilia lege reum, propter plurima et euidentissima facinora sine ulla dubitatione nocentem, Valeri Valentini accusatoris eius recitatum in iudicio carmen, in quo puerum praetextatum et ingenuam uirginem a se corruptam poetico ioco significauerat, erexit, si quidem iudices inicum rati sunt eum uictorem dimittere, qui palmam non ex alio ferre, sed de se dare merebatur. magis uero Valerius in Cosconii absolutione damnatus quam Cosconius in sua causa liberatus est.

9. Attingam eos quoque, quorum salus propriis obruta crimininibus proximorum claritati donata est. A. Atilium Calatinum, Soranorum oppidi proditione reum admodum infamem, imminentis damnationis periculo pauca uerba Q. Maximi soceri subtraxerunt, quibus adfirmauit, si in eo crimine sontem illum ipse conperisset, diremptarum se fuisse adfinitatem. continuo enim populus paene iam exploratam sententiam suam unius iudicio concessit, indignum ratus eius testimonio non credere, cui difficillimis rei publicae temporibus bene se exercitus credidisse meminerat.

Par. hominis Flauium absoluerunt. 8. C. Cosconium reum, Seruilia lege accusatum a Valerio Valente et iam damnationi propiorem, res una seruauit, quod poema accusatoris sui recitauit, in quo puerum ingenuum et uirginem ingenuam corruptos a se significabat: quae res ut innocenti Cosconio peperit excusationem. 9. M. Atilium Calatinum, Soranorum oppidi proditione infamem, seruauit Q. Maximus socer, qui se adseuerauit, si in eo crimine sontem illum deprendisset, diremturum

2 *an* credit ? 4 cocconium *B'* 5 facinora ac *b* 7 in *addidi ex P* 9 erexit *B in ras.*: correxit *dett.*, protexit *Torr.* || iniquum *b* 11 uero *B*: ergo *b* 15 claritate *B'* || domata *B* 16 A. *B*: M. *P* 18 q. *B in ras.* 20 conprendisset *Kellerbauer* || direpturum *B* 21 poene *B'*

25 hominum *V* 26 Valente] *at cf. Fest. p. 363 M.* 32 diremtuum *V'*, dirempturum *V corr.*

10. Marcus quoque Aemilius Scaurus repetundarum reus adeo perditam et conploratam defensionem in iudicium attulit, ut, cum accusator diceret lege sibi centum atque uiginti hominibus denuntiare testimonium licere seque non recusare quominus absolueretur, si totidem nominasset, quibus in prouincia nihil abstulisset, tam bona condicione uti non potuerit. tamen propter uetustissimam nobilitatem et recentem memoriam patris absolutus est.

11. Sed quem ad modum splendor amplissimorum uirorum in protegendis reis plurimum ualuit, ita in opprimendis non sane multum potuit: quin etiam euidenter noxiis, dum eos acrius inpugnat, profuit. P. Scipio Aemilianus Cottam apud populum accusauit. cuius causa, quamquam grauissimis criminibus erat confossa, septies ampliata et ad ultimum octauo iudicio absoluta est, quia homines uerebantur ne praecipuae accusatoris amplitudini damnatio eius donata existimaretur. quos haec secum locutos crediderim: 'nolumus caput alterius petentem in iudicium triumphos et tropaea spoliaque ac deuictarum nauium rostra deferre: terribilis sit is aduersus hostem, ciuis uero salutem tanto fragore gloriae subnixus ne insequatur'.

12. Tam uehementes iudices aduersus excellentissimum accusatorem quam mites in longe inferioris

Par. fuisse adfinitatem. 10. M. Aemilius Scaurus repetundarum reus propter uetustissimam nobilitatem et recentem memoriam patris absolutus est. 11. Cotta, a P. Scipione Aemiliano apud iudices ad populum accusatus, septies dilato iudicio octauo absolutus est, ne uideretur populus damnato Cotta non iudi-

5 liceret *B* (si lege — liceret se non *b*) 11 in (*post* ita) *B s. l.* 13 inpugna *B*, inpugnauit *b* 14 p. *et* cottam *B in ras.* || populum *BP:* praetorem *Pighius; at u. quae monuimus in censura ed. Kempf. (Münchner gel. Anz. 1854, I, n. 29) p. 238* 16 ampliata *codd. plerique:* dilata *P et in ras. B* 19 crediderit *B′* 21 tropeas spoliaq. aedeuictarum *B′* 25 uehementer *B′*
29 apud iudices *delendum uidetur*

fortunae reo. Calidius Bononiensis in cubiculo mariti noctu deprehensus, cum ob id causam adulterii diceret, inter maximos et grauissimos infamiae fluctus emersit, tamquam fragmentum naufragii leue admodum genus defensionis amplexus: adfirmauit enim se ob amorem pueri serui eo esse perductum. suspectus erat locus, suspectum tempus, suspecta matris familiae persona, suspecta etiam adulescentia ipsius, sed crimen libidinis confessio intemperantiae liberauit.

13. Remissioris hoc, illud aliquanto grauioris materiae exemplum. cum parricidii causam fratres Caelii dicerent, splendido Tarracinae loco nati, quorum pater T. Caelius in cubiculo quiescens, filiis in altero cubantibus lecto, erat interemptus, neque aut seruus quisquam aut liber inueniretur, ad quem suspicio caedis pertineret, hoc uno nomine absoluti sunt, quia iudicibus planum factum est illos aperto ostio inuentos esse dormientes. somnus innoxiae securitatis certissimus index miseris opem tulit: iudicatum est enim rerum naturam non recipere ut occiso patre supra uulnera et cruorem eius quietem capere potuerint.

Damn. 1. Percurremus nunc eos, quibus in causae dictione magis quae extra quaestionem erant no-

cium secutus, sed accusantis auctoritatem. 12. Calidius Bononiensis in cubiculo mariti noctu deprensus, cum ob id adulterii diceret causam, adfirmauit se ob amorem pueri eius eo esse perductum. confessio quamuis falsa profuit iuueni: nam absolutus est. 13. Cum parricidii causam duo Caelii dicerent, splendido Tarracinae loco nati, quod pater eorum Caelius in cubiculo quiescens, filiis in altero cubantibus lecto, erat occisus, postquam cognitum est illos aperto ostio inuentos esse dormientes, absoluti sunt. *Par.*

1 callidius *B* 12 fratres *in B punct. et add. in mg. ex P* duo 14 titus coelius *B* || in altero *P:* altero *B* 19 hostio *B*

cuerunt quam sua innocentia opem tulit. L. Scipio post speciosissimum triumphum de rege Antiocho ductum, perinde ac pecuniam ab eo accepisset, damnatus est, non, puto, quod pretio corruptus fuerat, ut illum totius Asiae dominum et iam Europae uictrices manus inicientem ultra Taurum montem summoueret, sed alioqui uir sincerissimae uitae et ab hac suspicione procul remotus, inuidiae, quae tunc in duorum fratrum inclytis cognominibus habitabat, resistere non potuit.

2. Ac Scipioni quidem maximus fortunae fulgor, Gaio autem Deciano, spectatae integritatis uiro, uox sua exitium attulit. nam cum P. Furium inquinatissimae uitae pro rostris accusaret, quia quadam in parte actionis de morte L. Saturnini queri ausus fuerat, nec reum damnauit et insuper ei poenas addictas pependit.

3. Sextum quoque Titium similis casus prostrauit. erat innocens, erat agraria lege lata gratiosus apud populum: tamen, quod Saturnini imaginem domi habuerat, suffragiis eum tota contio oppressit.

4. Adiciatur his Claudia, quam insontem crimine, quo accusabatur, uotum impium subuertit, quia, cum a ludis domum rediens turba elideretur, optauerat ut frater suus, maritimarum uirium nostrarum praecipua iactura, reuiuesceret saepiusque consul factus

Par. 1. L. Scipio post speciosissimum triumphum de rege Antiocho ductum, perinde ac pecuniam ab eo accepisset, damnatus est. 2. C. Decianus cum P. Furium pro rostris accusaret, ausus de morte Saturnini queri punitus est. 3. Sex. Titius uir populo gratus, quod Saturnini imaginem domi suae habuerat, oppressus est. 4. Claudia Appii soror a ludis reuertens domum optauit ut frater suus reuiuesceret saepiusque

1 suā innocentiā *B′* 7 aliqui *B′* 11 maxim' *b:* maximae *B ut uidetur, sed* ae *erasa, haud scio an recte* 15 actiones *B′* 17 ppendit *B*, rependit *b* 21 eum tota contio (cognitio *dett.*) *et π.* 24 a ludis *B in ras.* 26 iactatura *B* || reuiuisceret *b* 33 reuiuisceret *V corr.*

infelici ductu nimis magnam urbis frequentiam minueret.

5. Possumus et ad illos breui deuerticulo transgredi, quos leues ob causas damnationis incursus abripuit. M. Muluius, Cn. Lollius, L. Sextilius triumuiri, quod ad incendium in sacra uia ortum extinguendum tardius uenerant, a tribunis pl. die dicta apud populum damnati sunt.

6. Item P. Villius triumuir nocturnus a P. Aquilio tribuno pl. accusatus populi iudicio concidit, quia uigilias neglegentius circumierat.

7. Admodum seuerae notae et illud populi iudicium, cum M. Aemilium Porcinam, a L. Cassio accusatum crimine nimis sublime extructae uillae in Alsiensi agro, graui multa adfecit.

8. Non subprimenda illius quoque damnatio, qui pueruli sui nimio amore correptus, rogatus ab eo ruri ut omasum in cenam fieri iuberet, cum bubulae carnis in propinquo emendae nulla facultas esset, domito boue occiso desiderium eius expleuit eoque no-

consul factus magnam urbis frequentiam minueret. ob id accusata damnataque est. 5. M. Mundius, Cn. Lollius, L. Sextius triumuiri, quod ad incendium in sacra uia ortum extinguendum tardius uenerant, a tribunis pl. damnati sunt. 6. P. Auilius triumuir a P. Acilio tribuno pl. damnatus est, quod uigilias tardius circumierat. 7. M. Aemilius Porcina a L. Cassio multa adfectus, quod nimis sublimem uillam suam extruxerat. 8. Quidam pueri sui nimio amore correptus, rogatus ab eo rure ut omasum in cenam fieri iuberet, bubula uenali non reperta, domito boue occiso desiderium eius explicauit et ob id publica quaestione adflictus est. *Par.*

1 minuere *B'* 4 ob** causas *B* 5 mundius *Pb* || Sextilius *B*: sextius *Pb* 9 billius *B*, auilius *P* || nocturnus *om. B in ras.* || acilio *Pb* 10 condidit *B'* 12 notae *B corr. e* nocte 16 supprimenda *b* 17 correptus *P:* corruptus *B* || rure *P* 18 omansum *B* || cenam *B*, caena *P*

21 minuerat *V* 22 *an* Mundicius ? || sextilius *V in mg.* 26 circumierant *V* 29 caena *V* 30 *immo* expleuit

mine publica quaestione adflictus est, innocens, nisi tam prisco saeculo natus esset.

Ambustae. 1. Atque ut eos quoque referamus, qui in discrimen capitis adducti neque damnati neque absoluti sunt, apud M. Popilium Laenatem praetorem quaedam, quod matrem fuste percussam interemerat, causam dixit. de qua neutram in partem latae sententiae sunt, quia abunde constabat eandem ueneno necatorum liberorum dolore commotam, quos auia filiae infensa sustulerat, parricidium ultam esse parricidio. quorum alterum ultione, alterum absolutione [non] dignum iudicatum est.

2. Eadem haesitatione Publi quoque Dolabellae, proconsulari imperio Asiam obtinentis, animus fluctuatus est. mater familiae Zmyrnaea uirum et filium interemit, cum ab his optimae indolis iuuenem, quem ex priore uiro enixa fuerat, occisum conperisset. quam rem Dollabella ad se delatam Athenas ad Arei pagi cognitionem relegauit, quia ipse neque liberare duabus caedibus contaminatam neque punire eam iusto dolore inpulsam sustinebat. consideranter et mansuete populi Romani magistratus, sed areopagitae quoque non minus sapienter, qui inspecta causa et accusatorem et ream post centum annos ad se reuerti iusserunt, eodem affectu moti quo Dolabella.

Par. 1. Apud M. Popilium Laenatem praetorem quaedam, quod matrem interemerat, dicta causa absoluta est, quia constabat eam ueneno necatorum liberorum dolore commotam, quos auia filiae infensa sustulerat. 2. Mater familiae Zmyrnaea uirum et filium interemit, cum ab his iuuenem, quem ex priore uiro enixa fuerat, occisum conperisset. quam rem Dolabella imperio Asiam obtinens ad areopagitarum cognitionem remi-

1 publico *B′* 6 festē *B′* 8 eandem *B in ras., fort.* eam 12 non *inclusimus:* alterum ultione dignum, alterum absol. non dignum *2 codd. interpolati Pighii et ς* 15 zmyrnea *B* 17 enixa *Pb:* enisa *B* 18 areipagi *B:* areopagi *b* 19 laberare — inpulsum *B′* 22 magistratus *om. B in ras.*
29 smyrnaea *V corr.*

sed ille transferendo quaestionem, hi differendo damnandi atque absoluendi inexplicabilem cunctationem notabant.

II. *DE PRIVATIS IVDICIIS INSIGNIBVS.*

Publicis iudiciis adiciam priuata, quorum magis aequitas quaestionum delectare quam immoderatae turba offendere lectorem poterit.

1. Claudius Centumalus ab auguribus iussus altitudinem domus suae, quam in Caelio monte habebat, summittere, quia eis ex arce augurium capientibus officiebat, uendidit eam Calpurnio Lanario, nec indicauit quod imperatum a collegio augurum erat. a quibus Calpurnius demoliri domum coactus M. Porcium Catonem, inclyti Catonis patrem, arbitrum cum Claudio adduxit *in* formulam, quidquid sibi dare facere oporteret ex fide bona. Cato ut est edoctus de industria Claudium praedictum sacerdotum suppressisse, continuo illum Calpurnio damnauit, summa quidem cum aequitate, quia bonae fidei uenditorem nec conmodorum spem augere nec incommodorum cognitionem obscurare oportet.

2. Notum suis temporibus iudicium commemo-

sit, qui inspecta causa et accusatorem et ream post centum annos ad se reuerti iusserunt. *Par.*

DE PRIVATIS IVDICIIS. 1. Claudius Centumalus ab auguribus iussus altitudinem domus suae, quam in Caelio monte habebat, summittere, quia eis ex arce augurium facientibus officiebat, uendidit eam Calpurnio non indicata re. sed iussus Calpurnius domum demoliri M. Catonem, patrem inclyti Catonis, arbitrum cum Claudio sumpsit et eum damnauit.

3 notabant *Kellerbauer:* mutabant *B*, nutabant *b*, uitabant *Guyetus* 9 caelo *B′* 10 eis *P:* his *B* 12 imperatũa *B corr. ex* imperato 13 porcium *Pb: om. BΓ* 14 arbitrium cum cladio *B′* (arbitrum Claudio addixit *Cuiacius*) 15 in formulam *scripsi:* formulam *B*, et formulam *alii,* ut formulam daret *b et dett.* ‖ dare *om. b* 17 edictum *dett.* 17 suppressitse *B′* 20 augure* *B*

raui, sed ne quod relaturus quidem sum obliteratum silentio. C. Visellius Varro, graui morbo correptus, trecenta milia nummum ab Otacilia Laterensis, cum qua commercium libidinis habuerat, expensa ferri sibi passus est eo consilio ut, si decessisset, ab heredibus eam summam peteret, quam legati genus esse uoluit, libidinosam liberalitatem debiti nomine colorando. euasit deinde ex illa tempestate aduersus uota Otaciliae. quae offensa quod spem praedae suae morte non maturasset, ex amica obsequenti subito destrictam feneratricem agere coepit, nummos petendo, quos ut fronte inuerecunda, ita inani stipulatione captauerat. de qua re C. Aquilius, uir magnae auctoritatis et scientia iuris ciuilis excellens, iudex adductus, adhibitis in consilium principibus ciuitatis prudentia et religione sua mulierem reppulit. quod si eadem formula Varro et damnari et [aduersaria] absolui potuisset, eius quoque non dubito quin turpem et inconcessum errorem libenter castigaturus fuerit: nunc priuatae actionis calumniam ipse conpescuit, adulterii crimen publicae quaestioni uindicandum reliquit.

3. Multo animosius et ut militari spiritu dignum erat se in consimili genere iudicii C. Marius gessit. nam cum C. Titinius Minturnensis Fanniam uxorem,

Par. 2. C. Viscellius Varro graui morbo correptus CCC milia nummorum ab Otacilia Laterensis expensa sibi ferri passus est, eo consilio, ut si decessisset, ab heredibus eam summam peteret, quam legati genus esse uoluit. liberatus deinde ex illa ualetudine petenti noluit reddere: cuius rei iudex sumptus C. Aquilius secundum Visellium iudicauit. 3. C. Titinius Minturnen-

1 relatur' *B, sed* r' *in ras.* || sũ *b:* su* *B* || obliterandum *unus Leidensis* 3 Laterensis (sc. uxore) *Periz. et P:* laterensi *B* 7 colorandã *B'* 8 deinde *B* (de *in ras.*) || illa ualitudine *P et mg. B* 9 uota *om. B'* 11 districtam *b* 15 addictus *Vorstius; at cf. 8, 2, 1* 17 quo si *B'* || et uarro dam. *b* || aduersaria *glossam esse uidit Torr.* 19 errorem] *an* amorem? *cf. 2, 1, 5* inconcessa Venus, *7, 3, 10* inconcessis facibus accensus
27 laterensi *V corr.*

quam inpudicam de industria duxerat, eo crimine repudiatam dote spoliare conaretur, sumptus inter eos iudex in conspectu habita quaestione seductum Titinium monuit ut incepto desisteret ac mulieri dotem redderet. quod cum saepius frustra fecisset, coactus ab eo sententiam pronuntiare mulierem inpudicitiae sestertio nummo, Titinium summa totius dotis damnauit, praefatus idcirco se hunc iudicandi modum secutum, quod liqueret sibi Titinium patrimonio Fanniae insidias struentem inpudicae coniugium expetisse. Fannia autem haec est, quae postea Marium hostem a senatu iudicatum caenoque paludis, qua extractus erat, oblitum etiam in domum suam custodiendum Minturnis deductum ope quantacumque potuit adiuuit, memor, quod inpudica iudicata esset, suis moribus, quod dotem seruasset, illius religioni acceptum ferri debere.

4. Multus sermo eo etiam iudicio manauit, in quo quidam furti damnatus est, qui equo, cuius usus illi Ariciam conmodatus fuerat, ulteriore eius municipii cliuo uectus esset. quid aliud hoc loci quam uerecundiam illius saeculi laudemus, in quo tam minuti a pudore excessus puniebantur?

sis Fannia uxore repudiata, quod eam diceret inpudicam, a C. Mario coactus est ei dotem reddere. mulierem autem idem et crimine impudicitiae sestertio nummo damnauit. haec est Fannia, quae Marium Minturnensi palude mersum deductum domum suam adiuuit. 4. Quidam furti damnatus est, qui equo, cuius usus illi usque Ariciam commodatus fuerat, ulteriore eius municipii cliuo uectus esset.

1 dixerat *B'* || ut eo *b* 3 subductum *B*, *em. Aldus* 5 quo cum *B'* 9 quod *B in ras.*: cum *dett.* 15 adiuuauit *B'* 18 *fort.* de (*uel* ex) eo 20 usque Ariciam *Pb* 21 uectus esset *B in ras.* 22 muniti *B* 23 excessu *B'*
26 crimen *V* 27 emersum *Kellerbauer*

III. *QVAE MVLIERES APVD MAGISTRATVS PRO SE AVT PRO ALIIS CAVSAS EGERVNT.*

Ne de iis quidem feminis tacendum est, quas condicio naturae et uerecundia stolae ut in foro et iudiciis tacerent cohibere non ualuit.

1. Maesia Sentinas rea causam suam L. Titio praetore iudicium cogente maximo populi concursu egit † motusque omnes ac numeros defensionis non solum diligenter sed etiam fortiter exsecuta, et prima actione et paene cunctis sententiis liberata est. quam, quia sub specie feminae uirilem animum gerebat, Androgynem appellabant.

2. C. Afrania uero, Licinii Bucconis senatoris uxor, prompta ad lites contrahendas pro se semper apud praetorem uerba fecit, non quod aduocatis deficiebatur, sed quod inpudentia abundabat. itaque inusitatis foro latratibus adsidue tribunalia exercendo muliebris calumniae notissimum exemplum euasit, adeo ut pro crimine inprobis feminarum moribus C. Afraniae nomen obiciatur. prorogauit autem spiritum suum ad C. Caesarem iterum *P.* Seruilium consules. tale enim monstrum magis quo tem-

Par. *QVAE FEMINAE PER SE CAVSAS DIXERINT.*

1. Maesia Sentinas rea causam suam, T. Titio praetore iudicium cogente, maximo populi concursu egit: et quia sub specie feminae uirilem animum gerebat, Androgyne adpellata est. 2. C. Afrania, Licini Bucconis senatoris uxor, prompta ad lites contrahendas pro se semper egit: et ob id inprobae feminae

1 QVAE — EGERVNT *B m. 2 in litura* 3 his *B*, *sed* h *e corr.* 4 uerecundiae stola *B*, *em. Periz.* || ut *B corr. ex* aut 6 Maesia *nos:* Amesia *B*, Maesta *P* || sentinas *P:* sententia *B*, sententias *b* || rea causam suam *B in ras.* || L. *B:* Tito *P* 8 motusque *dett.:* partesque *B in ras. (ex 8, 7, 6 ?)*, *fort.* modosque 9 executa *b* 12 Androgynen *Kempf* 13 buccionis *B ante rasuram* 15 praetorũ *B'*, praetores *Γ et B mg.* 16 inpu *B in fine uersus, add.* dentia *m. 2* 17 latrantibus *B'* 21 caesarem *B in extremo uersu, add. m. 2* III. *extra uersum* || P. *Pighius: om. B* 24 Maesta *V* 27 afrinia *V'*

pore exinctum quam quo sit ortum memoriae tradendum est.

3. Hortensia uero, Q. Hortensi filia, cum ordo matronarum graui tributo a triumuiris esset oneratus nec quisquam uirorum patrocinium eis accommodare auderet, causam feminarum apud triumuiros et constanter et feliciter egit: repraesentata enim patris facundia impetrauit ut maior pars imperatae pecuniae iis remitteretur. reuixit tum muliebri stirpe Q. Hortensius uerbisque filiae aspirauit, cuius si uirilis sexus posteri uim sequi uoluissent, Hortensianae eloquentiae tanta hereditas una feminae actione abscissa non esset.

IIII. *DE QVAESTIONIBVS.*

Atque ut omnes iudiciorum numeros exequamur, quaestiones, quibus aut creditum non est aut temere habita fides est, referamus.

1. M. Agrii argentarii seruus Alexander A. Fanni seruum occidisse insimulatus est, eoque nomine tortus a domino admisisse id facinus constantissime adseuerauit. itaque Fannio deditus supplicio adfectus est. paruulo deinde tempore interiecto ille, cuius de nece creditum erat, domum rediit.

uulgo C. Afraniae dicuntur. 3. Hortensia, Q. Hortensi filia, *Par.* cum ordo matronarum graui tributo a triumuiris esset oneratus, causam feminarum apud triumuiros et constanter et feliciter egit.

DE QVAESTIONIBVS SERVILIBVS. 1. M. Agrii argentarii seruus Alexander A. Fannii seruum insimulatus occidisse eoque nomine tortus, occidisse se confessus punitus est. breui deinde post tempore interiecto is qui creditus

5 nec *in B s. l.* 5 or pars imperat *B in ras.* 9 his *B* ς 10 ortensius *B* 12 acciane *B'* || abscisa *ΓDE* 14 DE QVAESTIONIBVS *B in ras.* 16 quibus ut *B'* 18 alexander *B*, *sed* er *in ras.* || afanni *B corr. e* rafani 20 admisisse se *al.*

25 graui tributo] *sic V in mg.* 28 QVAESTIONIBVS *om. V* (DE IVDICIIS S. *Mai*)

2. Contra P. Atinii seruus Alexander, cum in suspicionem C. Flauii equitis Romani occisi uenisset, sexies tortus pernegauit ei se culpae adfinem fuisse. sed perinde atque confessus et a iudicibus damnatus et a L. Calpurnio triumuiro in crucem actus est.

3. Item Fuluio Flacco causam dicente, Philippus seruus eius, in quo tota quaestio nitebatur, octies tortus nullum omnino uerbum, quo dominus perstringeretur, emisit, et tamen reus damnatus est, cum certius argumentum innocentiae unus octies tortus exhiberet quam octo semel torti praebuissent.

V. *DE TESTIBVS.*

1. Sequitur ut ad testis pertinentia exempla conmemorem. Cn. et Q. Seruiliis Caepionibus, isdem parentibus natis et per omnes honorum gradus ad summam amplitudinem prouectis, item fratribus Metellis, Quinto et Lucio, consularibus et censoriis, altero etiam triumphali, in Q. Pompeium A. f. repetundarum reum acerrime dicentibus testimonium non abrogata fides absoluto Pompeio, sed ne potentia inimicum oppressisse uiderentur occursum est.

2. M. etiam Aemilius Scaurus, princeps senatus,

Par. fuerat occisus domum rediit. 2. P. Atinii seruus Alexander, cum in suspicionem C. Flauii equitis Romani occisi uenisset, sexies est tortus. 3. Fuluio Flacco causam dicente Philippus seruus eius, in quo tota quaestio nitebatur, octies tortus, nullum omnino uerbum, quo dominus perstringeretur, emisit.

QVIBVS TESTIBVS CREDITVM NON SIT. 1. In Q. Pompeium filium repetundarum reum Cn. et Q. Seruiliis Caepionibus, item Q. et L. Metellis testimonium dicentibus non obsecundatum. 2. M. Aemilius Scaurus in C. Memmium,

1 P. atinii s. *P*: putinii seruus *B in ras.* || in *P:* in hanc *B* | suspitionem *B'* 2 Flauii *P:* fl. *B* 3 *malim* adf. esse 5 actus *B in ras.* 13 testes *b* 14 seruilis *B* || cęptonibus *B*, scęptionibus *b* 15 nati *B* 16 prouentis *B*, prouecti *b* || idem *B* 18 iñ q̃. *B* || ã. f̃. *B*: ã *om. b*

C. Memmium repetundarum reum destricto testimonio insecutus est, item C. Flauium eadem lege accusatum testis proscidit: iam C. Norbanum maiestatis crimine publicae quaestioni subiectum ex professo opprimere conatus est. nec tamen aut auctoritate, qua plurimum pollebat, aut religione, de qua nemo dubitabat, quemquam eorum adfligere potuit.

3. Lucius quoque Crassus, tantus apud iudices quantus apud patres conscriptos Aemilius Scaurus — namque eorum suffragia robustissimis et felicissimis eloquentiae stipendiis regebat, eratque sic fori ut ille curiae princeps —, cum uehementissimum testimonii fulmen in M. Marcellum reum iniecisset, impetu grauis, exitu uanus apparuit.

4. Age, Q. Metellus Pius, L. Lucullus, Q. Hortensius, M'. Lepidus C. Cornelii maiestatis rei quam non onerarunt tantum modo testes salutem, sed etiam negantes illo incolumi stare rem publicam posse, depoposcerunt! quae decora ciuitatis, pudet referre, umbone iudiciali repulsa sunt.

5. Quid M. Cicero, forensi militia summos honores amplissimumque dignitatis locum adeptus, nonne in ipsis eloquentiae suae castris testis abiectus est, dum P. Claudium Romae apud se fuisse iurauit, illo sacrilegum flagitium uno argumento absentiae tuente?

in C. Flauium, in C. Norbanum testimoniis dictis, neminem *Par.* eorum potuit adfligere. 3. L. Crassus cum testimonium in M. Marcellum dixisset, impetu grauis, exitu uanus apparuit. 4. Q. Metellus Pius, L. * * et M'. Lepidus in C. Cornelium maiestatis reum testes ciuitatis fidem non habuerunt. 5. M. Ciceroni, cum iuraret P. Clodium Romae apud se fuisse, cum ille flagitium incesti, quod Bonae deae templum esset ingres-

3 noruanum *B'* 4 quaestionis *B'* 6 qua *B corr. e* qui 13 marcellĩ *B partim in ras.* 15 L. Lucullus *scripsi:* l. marcus luculli *B, cf. Ascon. in Cornel. p. 60* 16 M'.] m. *B* || corneliũ m. reũ *b* 17 tantum] cuius ñ *B in ras. m. 3* || salutem *om. b* 19 dedecora *b* 24 iurat *Kellerbauer* 25 meflagitium (*corr.* et flag.) *B*
29 *signum lacunae addidi* || M. *V* 30 ciuitati *V* 32 templum et ingressus uastet stupro populus tueretur *V*, *em. Mai*

si quidem iudices Claudium incesti crimine quam Ciceronem infamia periurii liberare maluerunt.

6. Tot eleuatis testibus, unum, cuius noua ratione iudicium ingressa auctoritas confirmata est, referam. P. Seruilius, consularis, censorius, triumphalis, qui maiorum suorum titulis Isaurici cognomen adiecit, cum forum praeteriens testes in reum dari uidisset, loco testis constitit ac summam inter patronorum pariter et accusatorum admirationem sic orsus est: 'hunc ego, iudices, qui causam dicit, cuias sit aut quam uitam egerit quamque merito uel iniuria accusetur ignoro: illud tantum scio, cum occurrisset mihi Laurentina uia iter facienti admodum angusto loco, equo descendere noluisse. quod an aliquid ad religionem uestram pertineat ipsi aestimabitis: ego id supprimendum non putaui'. iudices reum uix auditis ceteris testibus damnarunt. ualuit enim apud eos cum amplitudo uiri, tum grauis neglectae dignitatis eius indignatio, eumque, qui uenerari principes nesciret, in quodlibet facinus procursurum crediderunt.

VI. *QVI QVAE IN ALIIS VINDICARANT IPSI COMMISERVNT.*

Ne illos quidem latere patiamur, qui quae in aliis uindicarant ipsi commiserunt.

sus ut stupro pollueret, absentia tueretur, ab senatu non est
Par. creditum. 6. P. Seruilius Isauricus forum praeteriens, cum testes in reum dari uidisset, constitit, deinde sic orsus est: 'ego hunc, iudices, qui causam dicit, cuias sit aut quam uitam egerit quamque merito accusetur ignoro, illud scio: cum occurrisset mihi Laurentina uia admodum angusto loco, equo descendere noluit'. iudices reum uix auditis ceteris testibus damnauerunt.

8 summam inter *B:* per summam inter *dett.* 10 cuius sit *B* 11 uitam *Pb:* uiam *B* 13 augusto *B′* 16 suppremendum *B′* || additis *B*

28 cui adsit *V*

1. C. Licinius, cognomine Hoplomachus, a praetore postulauit ut patri suo bonis tamquam ea dissipanti interdiceretur. et quidem quod petierat impetrauit, sed ipse paruo post tempore mortuo sene amplam ab eo relictam pecuniam festinanter consumpsit. a uicissitudine poenae afuit, quoniam hereditatem absumere quam heredem maluit tollere.

2. C. autem Marius, cum magnum et salutarem rei publicae ciuem in L. Saturnino opprimendo egisset, a quo in modum uexilli pilleum seruituti ad arma capienda ostentatum erat, L. Sulla cum exercitu in urbem inrumpente ad auxilium seruorum pilleo sublato confugit. itaque dum facinus quod punierat imitatur, alterum Marium a quo adfligeretur inuenit.

3. C. uero Licinius Stolo, cuius beneficio plebi petendi consulatus potestas facta est, cum lege sanxisset ne quis amplius quingenta agri iugera possi-

Par. *QVI QVAE IN ALIIS VINDICABANT IPSI COMMISERINT.* 1. C. Licinius, cognomine Hoplomachus, a praetore † suo postulauit uti patri suo bonis tamquam ea dissipanti interdiceretur. et quidem quod petierat inpetrauit, ipse paruo post tempore mortuo sene amplam ab eo pecuniam relictam consumpsit. 2. C. Marius cum L. Saturninum oppressisset, quod seruitia ad pileum uocauerat, ipse postea L. Sulla urbem irrumpente ad auxilium seruorum pileo sublato confugit. 3. C. Licinius Stolo, cum lege sanxisset ne quis amplius D agri iugera possideret, ipse mille parauit dissimulandique

1 hoplomacus *B* 2 ea *B corr. ex* ẹ 3 et qu.] equidem *PB* 5 pecuniam *P et B in ras. et partim extra uersum; quid in archetypo fuerit ignoratur; nam rell. habent* latifundia, fundia, latifundium, facultatem, praedia, pecuniam latifundiaque *etc.* 6 a u. p. afuit *nos:* a uicissitudine (dignus hac *b in mg.*) poenae fuit *B; quid sententia flagitaret acute perspexit Foertschius proponens:* at uicissitudinem p. effugit 7 alere *Periz.*, tolerare *Colerus* 10 pileum ς, *item u. 12* 11 in *om. P, ut est 8, 7, Ext. 7* 13 confuit *B'* 15 plebis *B*, plebei *b* 16 consulatus *nos:* coñs. *B*, consulatum ς

20 suo *om. Mai, an latet nomen aliquod?* 21 et q.] equidem *V* || inp.] quae inpetrauit *V*

deret, ipse mille conparauit dissimulandique criminis gratia dimidiam partem filio emancipauit. quam ob causam a M. Popilio Laenate accusatus, primus sua lege cecidit ac docuit nihil aliud praecipi debere, nisi quod prius quisque sibi imperauerit.

4. Q. autem Varius, propter obscurum ius ciuitatis Hybrida cognominatus, tribunus pl. legem aduersus intercessionem collegarum perrogauit, quae iubebat quaeri quorum dolo malo socii ad arma ire coacti essent, magna cum clade rei publicae: sociale enim prius, deinde ciuile bellum excitauit. sed dum ante pestiferum tribunum pl. quam certum ciuem agit, sua lex eum domesticis laqueis constrictum absumpsit.

VII. *DE STVDIO ET INDVSTRIA.*

Quid cesso uires industriae commemorare, cuius alacri spiritu militiae stipendia roborantur, forensis gloria accenditur, fido sinu cuncta studia recepta nutriuntur, quidquid animo, quidquid manu, quidquid lingua admirabile est, ad cumulum laudis perducitur? quae cum sit perfectissima uirtus, duramento sui confirmatur.

1. Cato sextum et octogesimum annum agens, dum in re publica tuenda iuuenili animo perstat, ab inimicis capitali crimine accusatus causam suam egit,

Par. gratia dimidiam partem filio mancipauit: et ob id a M. Popilio Laenate accusatus damnatusque est.

DE STVDIO ET INDVSTRIA. 1. Cato sextum et octogesimum agens annum accusatus causam dixit, neque me-

1 ipse mille *B in ras. et extra uersum* || simulandique *B* 2 mancipauit *P* 4 praecipi *B* (i *altera in ras.*) 5 imperauit *B* 8 prorogauit *b* 10 sociale enim prius de *B in ras.* 19 quicquid *(ter) B* 20 *an* ad culmen? *cf. ad 7, 1, 1* 21 uirtus] *add. in mg. B* eã tamen || confirmat *B*, *add. sup.* at *uirgula diuersa ab illa, qua alias syll.* ur *exprimitur;* consummatur *coni. Kempf*, quae fit perf. uirtus, cum d. sui confirmatur *Foertsch II, 36*

neque aut memoriam eius quisquam tardiorem aut firmitatem lateris ulla ex parte quassatam aut os haesitatione impeditum animaduertit, quia omnia ista in suo statu aequali ac perpetua industria continebat. quin etiam in ipso diutissime actae uitae fine disertissimi oratoris Galbae accusationi defensionem suam pro Hispania opposuit. idem Graecis litteris erudiri concupiuit, quam sero, inde aestimemus, quod etiam Latinas paene iam senex didicit. cumque eloquentia magnam gloriam partam haberet, id egit ut iuris ciuilis quoque esset peritissimus.

2. Cuius mirifica proles, propior aetati nostrae Cato, ita doctrinae cupiditate flagrauit, ut ne in curia quidem, dum senatus cogitur, temperaret sibi quo minus Graecos libros lectitaret. qua quidem industria ostendit aliis tempora deesse, alios superesse temporibus.

3. Terentius autem Varro, humanae uitae exemplo et spatio *nominandus*, non annis, quibus saeculi tempus aequauit, quam stilo uiuacior fuit. in eodem enim lectulo et spiritus eius et egregiorum operum cursus extinctus est.

4. Consimilis perseuerantiae Liuius Drusus, qui et aetatis uiribus et acie oculorum defectus ius ciuile populo benignissime interpretatus est utilissimaque discere id cupientibus monumenta conposuit. nam ut senem illum natura, caecum fortuna facere potuit,

moria tardatus neque lateris quassatus aegritudine neque oris haesitatione. idem iam senex et Graecas litteras didicit et iuris studio adtendit. 2. Porcius Cato ita doctrinae cupiditate flagrauit, ut ne in curia quidem, dum senatus cogitur, temperaret sibi quo minus Graecos libros lectitaret. 4. Liuius Drusus et aetatis uiribus et acie oculorum defectus ius ciuile *Par.*

5 finẽ dissertissimi *B′* 10 partem *B′* 12 proprior *B′* 13 fraglauit *B′* || curiã *B′* 14 cogitur *B* (itur *in ras.*) 19 ospitio *B′* || nominandus *m. 2 in mg. B suppl.* 24 et aetatis *P et in ras. B:* et *om. alii*

ita neutra interpellare ualuit ne non animo et uideret et uigeret.

5. Publilius uero senator et Lupus Pontius eques Romanus, suis temporibus celebres causarum actores, luminibus capti eadem industria forensia stipendia executi sunt. itaque frequentius etiam audiebantur, concurrentibus aliis, quia ingenio eorum delectabantur, aliis, quia constantiam admirabantur. namque alii, *qui tali in*conmodo perculsi secessum petunt, duplicant tenebras, fortuitis uoluntarias adicientes.

6. Iam P. Crassus, cum in Asiam ad Aristonicum regem debellandum consul uenisset, tanta cura Graecae linguae notitiam animo conprehendit, ut eam in quinque diuisam genera per omnes partes ac numeros penitus cognosceret. quae res maximum ei sociorum amorem conciliauit, qua quis eorum lingua apud tribunal illius postulauerat, eadem decreta reddenti.

7. Ne Roscius quidem subtrahatur, scaenicae industriae notissimum exemplum, qui nullum umquam spectante populo gestum, nisi quem domi meditatus fuerat, ponere ausus est. quapropter non ludicra ars Roscium, sed Roscius ludicram artem commendauit, nec uulgi tantum fauorem, uerum etiam principum familiaritates amplexus est. haec sunt attenti

Par. populo benignissime interpretatus est. 5. Publilius senator et Lupus Pontius eques R., celebres causarum actores, luminibus capti eadem industria forensia stipendia exsecuti sunt. 6. C. Crassus cum in Asiam ad Aristonicum regem debellandum cos. uenisset, tanta cura notitiam Graecae linguae conprendit, ut eam in quinque genera diuisam per omnes partes ac numeros penitus cognosceret: quaque lingua fuerat appellatus apud tribunal, eadem decreta reddebat. 7. Roscius nullum unquam populo spectante gestum, nisi quem domi meditatus fuerat, ponere ausus est.

3 Publilius *P et Periz.:* p. *B* 4 auctores *B' ut uidetur* 8 namq. alii conmodo *B mance; recepimus Kempfii supplementum* 10 uoluntaria *B* 11 P. *B:* C. *P* 17 reddendi *B'*

26 pontus *V*

et anxii et numquam cessantis studii praemia, propter quae tantorum uirorum laudibus non inpudenter se persona histrionis inseruit.

Ext. 1. Graeca quoque industria, quoniam nostrae multum profuit, quem meretur fructum, Latina lingua recipiat. Demosthenes, cuius commemorato nomine maximae eloquentiae consummatio audientis animo oboritur, cum inter initia iuuentae artis, quam adfectabat, primam litteram dicere non posset, oris sui uitium tanto studio expugnauit, ut ea a nullo expressius referretur. deinde propter nimiam exilitatem acerbam auditu uocem suam exercitatione continua ad maturum et gratum auribus sonum perduxit. lateris etiam firmitate defectus quas corporis habitus uires negauerat a labore mutuatus est. multos enim uersus uno impetu spiritus conplectebatur eosque aduersa loca celeri gradu scandens pronuntiabat. ac uadosis litoribus insistens declamationes fluctuum fragoribus obluctantibus edebat, ut ad fremitus concitatarum contionum patientia duratis auribus uteretur. fertur quoque ori insertis calculis multum ac diu loqui solitus, quo uacuum promptius esset et solutius. proeliatus est cum rerum natura et

1. Demosthenes cum inter initia iuuentae artis suae primam litteram dicere non posset, oris sui uitium tanto studio expugnauit, ut ea a nullo expressius referretur: deinde propter nimiam † exercitationem continuandi ad maturum et gratum sonum auribus perduxit. lateris etiam firmitate defectus uires a labore mutuatus est. multos enim uersus uno spiritu conplectebatur eosque aduersa loca celeri gradu scandens pronuntiabat, ac uadosis locis insistens declamationes fluctuum fragoribus obluctantibus edebat. fertur quoque ori insertis Par

11 efferretur *Γ*, *quod uerum uidetur* 12 aceruam aditu *B′* || exercitationem continua amaturum *B′* 15 mutatus *B′* 16 uno — conplectebatur *B in ras.* (complebat *dett.*) 19 sedebat *B′* 20 auribus *B in ras.:* actionibus *dett.*, auribus in actionibus *al.* 21 ore *BP*, *em. Periz. coll. 9, 1 in. 9. 7, 2* || cauculis *B′* 23 naturae quidem *B*

32 obluctantis *V′* || ore *V*

quidem uictor abiit, malignitatem eius pertinacissimo animi robore superando. itaque alterum Demosthenen mater, alterum industria enixa est.

2. Atque ut ad uetustiorem industriae actum transgrediar, Pythagoras, perfectissimum opus sapientiae, a iuuenta pariter et omnis honestatis percipiendae cupiditate incensus — nihil enim, quod ad ultimum sui peruenturum est finem, non et mature et celeriter incipit — Aegyptum petiit, ubi litteris gentis eius adsuefactus, praeteriti aeui sacerdotum commentarios scrutatus, innumerabilium saeculorum obseruationes cognouit. inde ad Persas profectus magorum exactissimae prudentiae se formandum tradidit, a quibus siderum motus cursusque stellarum et unius cuiusque uim, proprietatem, effectum benignissime demonstratum docili animo sorpsit. Cretam deinde et Lacedaemona nauigauit, quarum legibus ac moribus inspectis ad Olympicum certamen descendit. cumque multiplicis scientiae maximam inter omnis Graeciae admirationem specimen exhibuisset, quo cognomine censeretur interrogatus, non se sapientem — iam enim illud septem excellentes uiri occupauerant —, sed amatorem sapientiae, id est Graece *φιλόσοφον* edidit. in Italiae etiam partem, quae tunc

calculis multum ac diu loqui solitus. 2. Pythagoras petita *Par.* Aegypto litteris gentis eius adsuefactus, inde ad Persas profectus magorum prudentia formatus, Cretam et Lacedaemoniam nauigauit, quarum moribus et legibus inspectis ad Olympicum certamen descendit. cumque multiplicis scientiae specimen exhibuisset, philosophus uocatus primus, quia iam septem sapientes dicebantur, Italiam petit: cuius ardentem

2 robores *B′* 3 enixa — industriae *suppl. in marg. m. 2 in B* 7 c. incensus *nos:* cupiditate ingressus *B*, cupiditatem ingressus *dett. et ς* 16 sorsit *B*, *add.* p. *(1 m. ?) s. l.* 19 multiplici *B′* || maxima — admiratione *b* || inter omnis *nos:* inter omnes totius *B in ras. m. 3 (non sunt erasae nisi duae uoces) et dett. multi; uidetur scriptura* inter om̃s *male intellecta* totius *ex interpolatione adiectum esse* 23 philosophone didicit *B*, philosophon edixit *b* (edidit *em. Pighius*)

maior Graecia appellabatur, perrexit, in qua plurimis et opulentissimis urbibus effectus studiorum suorum adprobauit. cuius ardentem rogum plenis uenerationis oculis Metapontus aspexit oppidum, Pythagorae quam suorum cinerum nobilius clariusque monumentum.

3. Platon autem patriam Athenas, praeceptorem Socratem sortitus, et locum et hominem doctrinae fertilissimum, ingenii quoque diuina instructus abundantia, cum omnium iam mortalium sapientissimus haberetur, eo quidem usque, ut si ipse Iuppiter caelo descendisset, nec elegantiore nec beatiore facundia usurus uideretur, Aegyptum peragrauit, ubi a sacerdotibus eius gentis geometriae multiplices numeros et caelestium obseruationum rationem percepit. quoque tempore a studiosis iuuenibus certatim Athenae Platonem doctorem quaerentibus petebantur, ipse Nili fluminis inexplicabiles ripas uastissimosque campos, effusam barbariem et flexuosos fossarum ambitus Aegyptiorum senum discipulus lustrabat. quo minus miror in Italiam transgressum, ut ab Archyta Tarenti, a Timaeo et Arione et Echecrate Locris Pythagorae praecepta et instituta acciperet. tanta enim uis, tanta copia litterarum undique colligenda erat, ut inuicem per totum terrarum orbem dispergi et dilatari posset. altero etiam et octogesimo anno dece-

rogum plenis ueneratione oculis Metapontus aspexit. 3. Plato *Par.* patriam Athenas, praeceptorem Socraten sortitus Aegyptum peragrauit. a sacerdotibus eius gentis geometriae multiplices numeros et caelestium obseruationum rationem percepit: deinde in Italiam transgressus, ut ab Archyta Tarentino, a Timaeo et Arione et Echecrate Locris Pythagorae praecepta acciperet. altero etiam et octogensimo anno decedens sub ca-

3 plenis *P et Pighius:* plenum *B* || ueneratione *P* 5 monumento *Pigh.* 13 ubi *D:* dũ *B in ras. trium litterarum* 15 obseruationũ rationẽ *B, sed* ũ *et* ẽ *in ras.* || percepit *P et B′ ut uidetur:* percipit *b* 20 q* *B′* 21 archita — timeo *B* 22 tarentino *P* || et echecrate locris *B in ras. (ex P)*

dens sub capite Sophronis mimos habuisse fertur. sic ne extrema quidem eius hora agitatione studii uacua fuit.

4. At Democritus, cum diuitiis censeri posset, quae tantae fuerunt, ut pater eius Xerxis exercitui epulum dare ex facili potuerit, quo magis uacuo animo studiis litterarum esset operatus, parua admodum summa retenta patrimonium suum patriae donauit. Athenis autem compluribus annis moratus, omnia temporum momenta ad percipiendam et exercendam doctrinam conferens, ignotus illi urbi uixit, quod ipse quodam uolumine testatur. stupet mens admiratione tantae industriae et iam transit alio.

5. Carneades, laboriosus et diuturnus sapientiae miles, si quidem nonaginta expletis annis idem illi uiuendi ac philosophandi finis fuit, ita se mirifice doctrinae operibus addixerat, ut, cum cibi capiendi causa recubuisset, cogitationibus inhaerens manum ad mensam porrigere obliuisceretur. sed ei Melissa, quam uxoris loco habebat, temperato inter studia non interpellandi et inediae succurrendi officio, dexteram suam necessariis usibus aptabat. ergo animo tantum modo uita fruebatur, corpore uero quasi alieno et superuacuo circumdatus erat. idem cum Chrysippo

pite Sophronis mimos habuisse fertur. 4. Democritus cum *Par.* diuitiis censeri posset, quae tantae fuerunt, ut pater eius Xerxi et exercitui epulum daret, quo magis uacuo animo studeret, parua summa retenta patrimonium suum patriae donauit et ipse Athenas secessit. 5. Carneades, qui LXXXX annis philosophatus est, cum cibi capiendi causa recubuisset, cogitationibus inhaerens manum ad mensam porrigere oblitus est, donec eum Melissa, quam uxoris loco habebat, admoneret. idem cum Chrysippo disputaturus helleboro se ante purgabat

5 Xerxi et exercitui eius *mg B ex P* 9 cũpluribus *B′* 10 et *om. B′* 12 admirationem *B′* 16 mirificũ *B corr. m. 1 ut uidetur in* mirifice 17 adduxerat *B′* 19 eũ *B*, *em. Periz.* 21 et *BCΓ:* sed *dett. et edd. inepte*
27 et exercitui eius *B*

disputaturus helleboro se ante purgabat ad expromendum ingenium suum adtentius et illius refellendum acrius. quas potiones industria solidae laudis cupidis adpetendas effecit!

6. Quali porro studio Anaxagoran flagrasse credimus? qui cum e diutina peregrinatione patriam repetisset possessionesque desertas uidisset, 'non essem' inquit 'ego saluus, nisi istae perissent'. uocem petitae sapientiae compotem! nam si praediorum potius quam ingenii culturae uacasset, dominus rei familiaris intra penates mansisset, non tantus Anaxagoras ad eos redisset.

7. Archimedis quoque fructuosam industriam fuisse dicerem, nisi eadem illi et dedisset uitam et abstulisset. captis enim Syracusis Marcellus machinationibus eius multum ac diu uictoriam suam inhibitam senserat. eximia tamen hominis prudentia delectatus, ut capiti illius parceretur edixit, paene tantum gloriae in Archimede seruato quantum in oppressis Syracusis reponens. at is dum animo et oculis in terra defixis formas describit, militi, qui praedandi gratia domum inruperat strictoque super caput gladio quisnam esset interrogabat, propter nimiam cupiditatem inuestigandi quod requirebat nomen suum indicare non potuit, sed protecto manibus puluere 'noli' inquit 'obsecro istum disturbare', ac

ad expromendum ingenium suum. 6. Anaxagoras studiorum *Par.* causa peregrinatus, tandem patria repetita possessiones suas desertas uidit et 'non essem ego' inquit 'saluus, si hae non perissent. 7. Marcellus captis Syracusis cum uitam Archimedi concessisset, ille inter tumultum formas quasdam describens, cum esset adtentior inuestigandi cupiditate quod requirebat, domum eius intrantibus ut bona diriperent, interrogatus ab uno quis-

1 elleboro — exprimendum *B*, *em. e P* 5 fraglasse *B′* 6 e *Γ*: *om. B*, post diutinã peregrinationẽ *b* || diu|na *B′* 9 potitae *b* 12 ad deos *b* 20 syracusis his *B′* *ut uidetur* 25 protecto *Vahlen*: proiecto *P*, protracto *B*
31 cessisset *V*

perinde quasi neglegens imperii uictoris obtruncatus sanguine suo artis suae liniamenta confudit. quo accidit ut propter idem studium modo donaretur uita, modo spoliaretur.

8. Socraten etiam constat aetate prouectum fidibus tractandis operam dare coepisse, satius iudicantem eius artis usum sero quam numquam percipere. et quantula Socrati accessio illa futura scientia erat? sed peruicax hominis industria tantis doctrinae suae diuitiis etiam musicae rationis utilissimum elemenmentum accedere uoluit. ergo dum ad discendum semper se pauperem credidit, ad docendum fecit locupletissimum.

9. Atque ut longae et felicis industriae quasi in unum aceruum exempla redigamus, Isocrates nobilissimum librum, qui *Παναθηναϊκός* inscribitur, quartum et nonagesimum annum agens. ita ut ipse significat, conposuit, opus ardentis spiritus plenum. ex quo apparet senescentibus membris eruditorum intus animos industriae beneficio florem iuuentae retinere. neque hoc stilo terminos uitae suae clausit: namque admirationis eius fructum quinquennio percepit.

10. Citerioris aetatis metas, sed non parui tamen

Par. nam esset, protecto manibus puluere 'noli' inquit 'hoc disturbare': ac perinde quasi neglegens imperium uictoris interrogantis obtruncatus est. 8. Socraten constat aetate prouectum fidibus tractandis operam dedisse, satius esse dicentem eius artis usum uel sero quam numquam percipere. 9. Isocrates nobilissimum librum, qui *Παναθήναϊκός* inscribitur, quartum et nonagensimum agens annum, ita ut ipse significat, scripsit. 10. Chrysippus octogensimo anno inceptum opus reliquit un-

1 imperium uictoris interrogantis *P* 2 artus *B′* 7 nuncquam *B′* 8 socratis *B′* || scientia *BΓ m:* scientiae *b et edd.* 10 utilissimum *edd. uett.:* uilissimum *B* 11 accede *B′* 12 fecit se *al.*, *an* se fecit? 15 hisocrates *B* 17 *ΠΑΝΕΓΓΥΡΙΚΟΠΗΝΑΚΟΣ B in ras. et partim extra uersum* 17 XC. *B*, nonagensimum *P* 20 iuuent*** (iuuentute?) *B′* 21 hoc *dett.:* a *B in ras.*

24 proiecto *V* 29 panathenaikos *V* 31 relinquit *V′*

spatii Chrysippi uiuacitas flexit: nam octogesimo anno coeptum undequadragesimum *Λογικῶν* exactissimae subtilitatis uolumen reliquit. cuius studium in tradendis ingenii sui monumentis tantum operae laborisque sustinuit, ut ad ea quae scripsit penitus cognoscenda longa uita sit opus.

11. Te quoque, Cleanthe, tam laboriose haurientem et tam pertinaciter tradentem sapientiam numen ipsius industriae suspexit, cum adulescentem quaestu extrahendae aquae nocturno tempore inopiam tuam sustentantem, diurno Chrysippi praeceptis percipiendis uacantem, eundemque ad undecentesimum annum adtenta cura erudientem auditores tuos uideret. duplici enim labore unius saeculi spatium occupasti, incertum reddendo discipulusne an praeceptor esses laudabilior.

12. Sophocles quoque gloriosum cum rerum natura certamen habuit, tam benigne mirifica illa opera sua exhibendo quam illa operibus eius tempora liberaliter subministrando. prope enim centesimum annum attigit, sub ipsum transitum ad mortem Oedipode *ἐπὶ Κολωνῷ* scripto, qua sola fabula omnium eiusdem studi poetarum praeripere gloriam potuit. idque ignotum esse posteris filius Sophoclis Iophon noluit, sepulcro patris quae rettuli insculpendo.

13. Simonides uero poeta octogesimo anno et docuisse se carmina et in eorum certamen descendisse ipse gloriatur. nec fuit inicum illum uoluptatem ex

dequadragensimum logicon. 12. Sophocles centesimum agens annum Oedipoda fabulam scripsit admirabilem. 13. Simonides poeta octogensimo se anno et docuisse carmina et in eorum *Par.*

1 *et* 11 crysippi *B* 2 inceptum *P* || *ΛΟΓΙΚΟΝ B* 5 adaequae *B′* 9 quaestũ *B* 10 extrahenda ea quae *B*, extrahentem eaque *b* 13 tuos *dett. et m:* suos *BCEF*, *haud scio an recte, si u. 10* suam *scribas* 18 illi opera *Vorstius*, ille o. *Aldus* 20 sumministrando *B* 22 *ΚΟΛΟΝΟΝ B* 23 proripere *B′* 24 Iophon *Pighius:* sophom *B corr. e* sophum 25 sepulchro *B′* || retuli *B* 28 inicum *B in ras. maiore* (*ex* inimicum?)

ingenio suo diu percipere, cum eam omni aeuo fruendam traditurus esset.

14. Nam Solon quanta industria flagrauerit et uersibus conplexus est, quibus significat se cotidie aliquid addiscentem senescere, et supremo uitae die confirmauit, quod adsidentibus amicis et quadam de re sermonem inter se conferentibus fatis iam pressum caput erexit interrogatusque quapropter id fecisset respondit: 'ut cum istud, quidquid est, de quo disputatis, percepero, moriar'. migrasset profecto ex hominibus inertia, si eo animo uitam ingrederentur, quo eam Solon egressus est.

15. Quam porro industrius Themistocles, qui maximarum rerum cura districtus, omnium tamen ciuium suorum nomina memoria conprehendit per summamque iniquitatem patria pulsus et ad Xerxem, quem paulo ante deuicerat, confugere coactus, prius quam in conspectum eius ueniret, Persico sermone se adsuefecit, ut labore parta commendatione regiis auribus familiarem et adsuetum sonum uocis adhiberet.

16. Cuius utriusque industriae laudem duo reges partiti sunt, Cyrus, omnium militum suorum nomina, Mitridates, duarum et uiginti gentium, quae sub regno eius erant, linguas ediscendo, ille, ut sine moni-

Par. certamen descendisse gloriatur. 14. Solo cotidie se aliquid discentem senescere dicebat. itaque cum iam supremo die premeretur, adsidentibus amicis et quadam de re sermonem habentibus, caput erexit interrogatusque quapropter id fecisset, respondit, ut cum istud, quidquid disputatis, percepero, moriar. 15. Themistocles maximarum rerum cura districtus omnium tamen ciuium suorum nomina memoria comprehendit. 16. Cyrus omnium militum nomina tenebat. Mithridates uiginti duarum linguarum notitiam habuit.

1 fruenda *B'* 3 Iam *b* 15 memoriã *B'* 18 conspectum *Γ*: conspectu *B* 25 linguę sediscendo *B'*

27 *immo* addiscentem ‖ iam] in *V* 31 destrictus *V* 32 nomina m. comprehendit *Mai suppleuit* 33 Mithridatis *V'*

tore exercitum salutaret, hic, ut eos quibus imperabat sine interprete alloqui posset.

VIII. *DE OTIO.*

Otium, quod industriae et studio maxime contrarium uidetur, praecipue subnecti debet, non quo euanescit uirtus, sed quo recreatur. alterum enim etiam inertibus uitandum, alterum strenuis quoque interdum adpetendum est, illis, ne pro patria uitam inermem exigant, his, ut tempestiua laboris intermissione ad laborandum fiant uegetiores.

1. Par uerae amicitiae clarissimum, Scipio et Laelius, cum amoris uinculo tum etiam omnium uirtutum inter se iunctum societate, ut actuosae uitae iter aequali gradu exequebantur, ita animi quoque remissionibus communiter adquiescebant. constat namque eos Caietae et Laurenti uagos litoribus conchulas et umbilicos lectitasse, idque se P. Crassus ex socero suo Scaeuola, qui gener Laelii fuit, audisse saepe numero praedicauit.

2. Scaeuola autem, qui erat remissionis eorum certissimus testis, optime pila lusisse traditur, quia uidelicet ad hoc deuerticulum animum suum forensibus ministeriis fatigatum transferre solebat. alueo quo-

DE OTIO. 1. Scipio et Laelius animi remissionibus cum communiter adquiescerent, constat eos Caietae litoribus conchylia et umbilicos lectitasse. 2. Scaeuola optime pila lusisse traditur, alueo quoque et calculis uacasse dicitur. *Par.*

4 quod] quod praecipue *B*, *sed* praec. *punctatum* || studio] qđ studio *B in ras. m. 3* 7 uitandus *B′* 8 pro patria *scripsi:* propriãe (*pro:* propr̃iae) *B* 9 inermem *B:* eneruem *b*, inertem ς || intermissione* *B* 10 uegetiores *B corr. e* ueteriores 15 remissionibus *nos:* remissionis *B*, remissioni *b*ς; *cf. P* 16 ca*iete *B* || uagas *b* || conculas *B′* 17 obulicos *B*, obbilicos *b*, *em. Pighius; cf. Cic. de Orat. II*, § 22 || P.] L. *Cic. de orat. I*, § 24 20 qui erat *scripsi:* *om. B in ras.*, quietae *dett.*, *quam lectionem prauam esse iam Periz. uidit* 22 diuerticulum *B*

24 animis remissioribus *V*

que et calculis interdum uacasse dicitur, cum bene ac diu iura ciuium *et* caerimonias deorum ordinasset. ut enim in rebus seriis Scaeuolam, ita in lusibus hominem agebat, quem rerum natura continui laboris patientem esse non sinit.

Ext. 1. Idque uidit, cui nulla pars sapientiae obscura fuit, Socrates, ideoque non erubuit tunc, cum interposita harundine cruribus suis cum paruulis filiolis ludens ab Alcibiade uisus est.

2. Homerus quoque, ingenii caelestis uates, non aliud sensit, uehementissimis Achillis manibus canoras fides aptando, ut earum militare robur leni pacis studio relaxaret.

VIIII. *QVANTA VIS SIT ELOQVENTIAE.*

Potentiam uero eloquentiae etsi plurimum ualere animaduertimus, tamen sub propriis exemplis, quo scilicet uires eius testatiores fiant, recognosci conuenit.

1. Regibus exactis plebs dissidens a patribus iuxta ripam fluminis Anienis in colle, qui sacer appellatur, armata consedit, eratque non solum deformis, sed etiam miserrimus rei publicae status, a capite eius cetera parte corporis pestifera seditione diuisa. ac ni Valeri subuenisset eloquentia, spes tanti imperii in ipso paene ortu suo corruisset. is namque populum noua et insolita libertate temere gaudentem,

Par. 1. Socrates interposita harundine cruribus suis cum paruolis filiis ludens ab Alcibiade uisus est.

QVANTA VIS IN ELOQVENTIA ET PRONVNTIATIONE. 1. Regibus exactis plebs dissidens a patribus cum secessisset, a Menenio Agrippa ad meliora consilia reuocata

1 et** calculis *B* 2 ciuium cerimonias *B* 3 in lusibus *Vahlen (mus. rhen. XI, 592):* in scęlus (scęuis *b*) lusibus *B* 8 harundine *PbΓ:* ar. *B* 9 A. uisus *Pb et Perizonius:* alcibia derisus *B* 11 aliut *B′* 14 QVINTA *B* 20 collo *B* 24 ualeri *B: fort.* Meneni *cf. P*
29 VIS ELOQVENTIAE *V*

oratione ad meliora et saniora consilia reuocatum senatui subiecit, id est urbem urbi iunxit. uerbis ergo facundis ira, consternatio, arma cesserunt.

2. Quae etiam Marianos Cinnanosque mucrones ciuilis profundendi sanguinis cupiditate furentes inhibuerunt. missi enim a saeuissimis ducibus milites ad M. Antonium obtruncandum sermone eius obstupefacti destrictos iam et uibrantes gladios cruore uacuos uaginis reddiderunt. quibus digressis P. Annius — is enim solus in ambitu expers Antonianae eloquentiae steterat — crudele imperium truculento ministerio peregit. quam disertum igitur eum fuisse putemus, quem ne hostium quidem quisquam occidere sustinuit, qui modo uocem eius ad aures suas uoluit admittere?

3. Diuus quoque Iulius, quam caelestis numinis tam etiam humani ingenii perfectissimum columen, uim facundiae proprie expressit, dicendo in accusatione Cn. Dolabellae, quem reum egit, extorqueri sibi causam optimam L. Cottae patrocinio, si quidem maxima tunc *eloquentia de ui* eloquentiae questa est. cuius facta mentione, quoniam domesticum nullum maius adiecerim exemplum, peregrinandum est.

Ext. 1. Pisistratus dicendo tantum ualuisse traditus est, ut ei Athenienses regium imperium oratione capti permitterent, cum praesertim e contraria parte amantissimus patriae Solon niteretur. sed alterius

est. 2. Missi a Cinna et Mario milites ad M. Antonium occidendum, sermone eius obstupefacti destrictos iam gladios continuerunt: quibus digressis P. Annius expers Antonianae eloquentiae ministerium peregit. *Par*

1. Pisistratus tantum in eloquentia praestitit, ut ei Solone contra dicente Athenienses regium imperium oratione

1 orationẽ *B'* 9 digressis *Pb:* degressis *B* || annius *Pb:* a***ius *B* 10 eloquentiae *P: om. B,* uocis *b (s. l.),* orationis *B mg,* linguae *Kempf* 17 columẽ *B'* 20 obtimã *B'* 21 eloquentia de ui *suppleuit Kempf* || eloquentia *b* 26 eum praesenti *B'* 27 solo *B*

salubriores erant contiones, alterius disertiores: quo euenit ut alioqui prudentissima ciuitas libertati seruitutem praeferret.

2. Pericles autem, felicissimis usus naturae incrementis, sub Anaxagora praeceptore summo studio perpolitus et instructus, liberis Athenarum ceruicibus iugum seruitutis inposuit. egit enim illam urbem et uersauit arbitrio suo, cumque aduersus uoluntatem populi loqueretur, iucunda nihilo minus et popularis eius uox erat. itaque ueteris comoediae maledica lingua, quamuis potentiam uiri perstringere cupiebat, tamen in labris hominis melle dulciorem leporem fatebatur habitare inque animis eorum, qui illum audierant, quasi aculeos quosdam relinqui praedicabat. fertur quidam, cum admodum senex primae contioni Periclis adulescentuli interesset idemque iuuenis Pisistratum decrepitum iam contionantem audisset, non temperasse sibi quo minus exclamaret caueri illum ciuem oportere, quod Pisistrati orationi simillima eius esset oratio. nec hominem aut aestimatio eloqui aut morum augurium fefellit. quid enim inter Pisistratum et Periclen interfuit, nisi quod ille armatus, hic sine armis tyrannidem gessit?

3. Quantum eloquentia ualuisse Hegesian Cyrenaicum philosophum arbitramur? qui sic mala uitae repraesentabat, ut eorum miseranda imagine audientium pectoribus inserta multis uoluntariae mortis op-

Par. capti permitterent. 2. Pericles, Anaxagorae auditor, in tantum enituit eloquentia, ut cum adhuc iuuenis a quodam sene in contione auditus esset, 'non dissimilis hic', diceret 'Athenienses, Pisistrati. et cauere ergo hunc uos ciuem oportet'. 3. Hegesias Cyrenaicus philosophus tam manifeste mala uitae

1 contiones *B corr.* (*e* contentiones?), *item u. 16* || quo *B corr. e* quod 2 aliqua *B*, alias *B mg* 4 fel. usus *scripsi:* felicissimus *B* (— mis *b*) 6 perpolitis *B* || et *om. B* 7 illam *ΓE:* illa *B*, ille *b* 10 ueteres c. maledic*a *B′* 12 lab*ris *B* 16 pericles *B′* 19 caueri *b:* ***uer *B′* 22 inter *B*, interest *b* 27 uoluntariā *b* 30 contionem *V*

petendae cupiditatem ingeneraret: ideoque a rege Ptolemaeo ulterius hac de re disserere prohibitus est.

X. *QVANTVM MOMENTVM SIT IN PRONVNTIATIONE ET APTO MOTV CORPORIS.*

Eloquentiae autem ornamenta in pronuntiatione apta et conueniente motu corporis consistunt: quibus cum se instruxit, tribus modis homines adgreditur, animos eorum ipsa inuadendo, horum alteri aures, alteri oculos permulcendos tradendo.

1. Sed ut propositi fides in persónis inlustribus exhibeatur, C. Gracchus, eloquentiae quam propositi felicioris adulescens, quoniam flagrantissimo ingenio, cum optime rem publicam tueri posset, perturbare impie maluit, quotiens apud populum contionatus est, seruum post se musicae artis peritum habuit, qui occulte eburnea fistula pronuntiationis eius modos formabat, aut nimis remissos excitando aut plus iusto concitatos reuocando, quia ipsum calor atque impetus actionis attentum huiusce temperamenti aestimatorem esse non patiebatur.

2. Q. autem Hortensius, plurimum in corporis decoro motu repositum credens, paene plus studii in eo elaborando quam in ipsa eloquentia adfectanda inpendit. itaque nescires utrum cupidius ad audien-

repraesentabat, ut multos cupidos mortis faceret. itaque a *Par.* Ptolemaeo rege ulterius haec disserere prohibitus est.

1. C. Gracchus adulescens flagrantis ingenii, quotiens contionaretur, seruum prope se musicae artis peritum statuebat, qui occulte eborea fistula pronuntiationis eius modos formabat. 2. Q. Hortensius plurimum in corporis decoro motu repositum credens paene plus studii in eo elaborando

5 APTV *B* 7 conuenienti *b* 9 inuidendo *B'* 16 posse *B'* 17 eborea *P* 19 color *B*, *sed corr. 1 m.* 23 motu *B in ras.* || in eo *P:* in eodem *B* 24 laborando *BP*, *em. Pighius* 25 inpedit *B'* 32 laborando *V*

dum eum an ad spectandum concurreretur: sic uerbis oratoriis aspectus et rursus aspectui uerba seruiebant. constat Aesopum Rosciumque, ludicrae artis peritissimos, illo causas agente in corona frequenter adstitisse, ut foro petitos gestus in scaenam referrent.

3. Nam M. Cicero quantum in utraque re, de qua loquimur, momenti sit, oratione, quam pro Gallio habuit, significauit, M. Calidio accusatori exprobrando, quod praeparatum sibi a reo uenenum testibus, chirographis, quaestionibus probaturum adfirmans remisso uultu et languida uoce et soluto genere orationis usus esset, pariterque et oratoris uitium detexit et causae periclitantis argumentis adiecit, totum hunc locum ita claudendo, 'tu istud, M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres?'

Ext. 1. Consentaneum huic Demosthenis iudicium. qui cum interrogaretur quidnam esset in dicendo efficacissimum, respondit 'ἡ ὑπόκρισις'. iterum deinde et tertio interpellatus idem dixit, paene totum se illi debere confitendo. recte itaque Aeschines, cum propter iudicialem ignominiam relictis Athenis Rhodum

Par. quam in ipsa eloquentia inpendit. itaque constat Aesopum et Roscium, ludicrae artis peritissimos, illo causam agente frequenter adstitisse. 3. M. Cicero utriusque rei curam egit: ideoque obicit in ea oratione, quam pro Gallio habuit, M. Calidio accusatori, quod praeparatum sibi a reo uenenum adfirmans rem ipsam remisso uultu egerit. itaque sic ait: 'tu istud, M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres?'

1. Demosthenes pronuntiationis curam maximam egit: ideoque interrogatus quidnam esset in dicendo efficacissimum, hypocrisim respondit. itaque Aeschines cum propter iudici-

2 oratoris *B* 3 itaq. constat *B mg.* 5 astitisse *b* || petitos — quantum *in B uet. m. ad marg. suppletum est* 7 iam *B corr. e* nam 8 oratione *B in ras.* || gallio *Pb:* gallo *B* 14 argumentis *B:* argumenta *b*, argumentum *Γ* 15 tune *b* || fingere sic agere *B'* 18 qui *dett.:* quidam *B*, qui quidem *Foertsch II, 37 haud scio an recte* 19 *ΗΥΟΚΡΙΣ B'*
29 nisi *V corr. e* si

petisset atque ibi rogatu ciuitatis suam prius in Ctesiphontem, deinde Demosthenis pro eodem orationem clarissima et suauissima uoce recitasset, admirantibus cunctis utriusque uoluminis eloquentiam, sed aliquanto magis Demosthenis, ‘quid, si’ inquit ‘ipsum audissetis?’ tantus orator et modo tam infestus aduersarius sic inimici uim ardoremque dicendi suspexit, ut se scriptorum eius parum idoneum lectorem esse praedicaret, expertus acerrimum uigorem oculorum, terribile uultus pondus, adconmodatum singulis uerbis sonum uocis, efficacissimos corporis motus. ergo etsi operi illius adici nihil potest, tamen in Demosthene magna pars Demosthenis abest, quod legitur potius quam auditur.

XI. *QVAM MAGNI EFFECTVS ARTIVM SINT.*

Effectus etiam artium recognoscendi possunt aliquid adferre uoluptatis, protinusque et quam utiliter excogitatae sint patebit et memoratu dignae res lucido in loco reponentur et labor in iis edendis suo fructu non carebit.

1. Sulpicii Galli maximum in omni genere litterarum recipiendo studium plurimum rei publicae profuit. nam cum L. Pauli bellum aduersum regem Persen gerentis legatus esset ac serena nocte subito

alem ignominiam relictis Athenis Rhodum petisset atque ibi rogatu ciuitatis suam prius in Ctesiphontem, deinde Demosthenis pro eodem orationem recitasset, admirantibus cunctis ‘quid, si’ inquit ‘ipsum audissetis?’ *Par.*

DE EFFECTV ARTIVM. 1. Sulpicius Gallus, homo eruditus cum L. Pauli bellum aduersus Persen regem gerentis

1 tesi*p(ph *b*)ontem *B* 2 demosthenes *B′* 4 soluminis *B′* 9 praediceret *B* 10 terribilẽ uultũ *b* 12 in demosthene* *B* 16 recognoscendi possunt *nos:* recognosci posse *B*, recogniti possunt *b*, recognosci potest *Periz.* recognoscenti possunt *Kellerbauer* 18 excogitata *B*, excogitati *b* || patebit *m:* patebunt *B* 22 recipiendi *b* 23 luci pauli *B* || aduersus *P*
26 suae prius in thesiphontem *V*

luna defecisset eoque uelut diro quodam monstro perterritus exercitus noster manus cum hoste conserendi fiduciam amisisset, de caeli ratione et siderum natura peritissime disputando alacrem eum in aciem misit. itaque inclytae illi Paulianae uictoriae liberales artes Galli aditum dederunt, quia, nisi ille metum nostrorum militum uicisset, imperator uincere hostes non potuisset.

2. Spurinnae quoque in consectandis deorum monitis efficacior scientia apparuit quam urbs Romana uoluit. praedixerat C. Caesari ut proximos xxx dies quasi fatales caueret, quorum ultimus erat idus Martiae. eo cum forte mane uterque in domum Caluini Domiti ad officium conuenisset, Caesar Spurinnae 'ecquid scis', inquit, 'idus iam Martias uenisse?' et is 'ecquid scis illas nondum praeterisse?' abiecerat alter timorem tamquam exacto tempore suspecto, alter ne extremam quidem eius partem periculo uacuam esse arbitratus est. utinam haruspicem potius augurium quam patriae parentem securitas fefellisset.

Ext. 1. Sed ut alienigena scrutemur, cum obscurato repente sole inusitatis perfusae tenebris Athenae sollicitudine angerentur, interitum sibi caelesti

Par. legatus esset ac serena nocte subito luna defecisset, territus uelut monstro cum stuperet exercitus, de caeli ratione et siderum natura disputando, alacrem in aciem dimisit. 2. Spurinna haruspex praedixerat C. Caesari ut proximos xxx dies fatales caueret, quorum ultimus erat idus Martiae. eo die cum forte uterque mane in domum Domitii Caluini ad officium conuenisset, Caesar Spurinnae 'ecquid scis' inquit 'iam idus Martias uenisse?' at is 'ecquid scis illas nondum praeterisse?'

1. Cum obscurato repente sole Athenienses angerentur,

2 pterritus *B corr. e* perritus 3 fiduciā misisset *B′* 5 dimisit *P* || inclyta *B′* 6 aditum *B in ras.* 9 consectantis *B*, *fort.* coniectandis 10 urb** *B′* 13 eo die cum *P* || mane** *B* 14 domiti caluini *Pb* || conuenissent *B*, *em. e P* 15 etquid *B* (*sed deinde recte* ecquid) 16 at is *P* 18 ne *B in ras.* 21 alienigenas *B* 23 solitudine *B′* || angerentur *Lipsius et P:* agerentur *B*

denuntiatione portendi credentes, Pericles processit in medium et quae a praeceptore suo Anaxagora pertinentia ad solis et lunae cursum acceperat disseruit nec ulterius trepidare ciues suos uano metu passus est.

2. Quantum porro dignitatis a rege Alexandro tributum arti existimamus, qui se et pingi ab uno Apelle et fingi a Lysippo tantummodo uoluit?

3. Tenet uisentis Athenis Volcanus Alcamenis manibus fabricatus. praeter cetera enim perfectissimae artis in eo praecurrentia indicia etiam illud mirantur, quod stat dissimulatae claudicationis sub ueste leuiter uestigium repraesentans, ut non exprobrans tamquam uitium, ita tamen certam propriamque dei notam decore significans.

4. Cuius coniugem Praxiteles in marmore quasi spirantem in templo Cnidiorum collocauit, propter pulchritudinem operis a libidinoso cuiusdam conplexu parum tutam. quo excusabilior est error equi, qui uisa pictura equae hinnitum edere coactus est, et canum latratus aspectu picti canis incitatus taurusque ad amorem et concubitum aeneae uaccae Syracusis

Par. Pericles processit in medium et quae ab Anaxagora praeceptore acceperat, id eis disseruit nec ulterius trepidare ciues suos passus est. 2. Alexander pingi se ab uno Apelle et fingi a Lysippo tantummodo uoluit. 4. Gratiam, Praxiteles quam fecit ac posuit in templo Cnidiorum, quidam iuuenis adamauit. equus pictura equae pictae motus adhinniit. canis pictum

7 pingui ab uno appelle et fingi a lyppo *B'* 9 athenas *DE* || alchimenis *B* 11 miratur *B* 12 stat — repraesentans *B:* stans — repraesentat *b*, *quod immerito praefert R. Klotz in Jahrb. f. Philol. 1861 uol. 83, p. 713* || dissimulatae *B'* 13 exprobrans tanquam *B in ras. Quae addita sunt signa transpositionis, ea ex atramento plane diuerso apparet ad scripturam erasam pertinere, ut uerisimile sit posteriorem scribam ut significatum erat uerba transposuisse, signis ipsis non deletis.* 14 ita tamen *cod. Atreb.:* ita tamquam *B corr. e* tam̄quam 16 praxitelis *B'* 19 est *CF:* esset *B m. 2, om. alii; in B* esset error — picti canis *in ras. scripta sunt* || *fort.* feruor 21 pictae *Torr. e cod. Leid.*

nimiae similitudinis inritamento conpulsus. quid enim uacua rationis animalia arte decepta miremur, cum hominis sacrilegam cupiditatem muti lapidis liniamentis excitatam uideamus?

QVAEDAM NVLLA ARTE EFFICI POSSE.

5. Ceterum natura, quem ad modum saepe numero aemulam uirium suarum artem esse patitur, ita aliquando inritam fesso labore dimittit, quod summi artificis Euphranoris manus senserunt. nam cum Athenis XII deos pingeret, Neptuni imaginem quam poterat excellentissimis maiestatis coloribus conplexus est, perinde ac Iouis aliquanto augustiorem repraesentaturus. sed omni impetu cogitationis in superiore opere absumpto, posteriores eius conatus adsurgere quo tendebant nequiuerunt.

6. Quid ille alter aeque nobilis pictor, luctuosum immolatae Iphigeniae sacrificium referens, cum Calchanta tristem, maestum Vlixen, [clamantem Aiacem] lamentantem Menelaum circa aram statuisset, caput Agamemnonis inuoluendo nonne summi maeroris acerbitatem arte non posse exprimi confessus est? itaque pictura eius haruspicis et amici et fratris lacrimis madet, patris fletum spectantis adfectu aestumandum reliquit.

canem adlatrauit. taurus ad amorem aeneae uaccae Syracusis
Par. conpulsus est. 5. *QVAE NVLLA ARTE FIERI POSSVNT.* Euphranor cum Athenis duodecim deos pingeret, Neptuni iam imagine quam poterat excellenter facta Iouem aliquanto augustiorem repraesentare non potuit. 6. Quidam pictor immolatae Iphigeniae tabulam pingens, cum Vlixem, Menelaum, ceteros circa tristes fecisset, in Agamemnone uultum patris exprimere non potuit: itaque caput eius ueste

2 animalia *B corr. ex* ania 3 muti *rasura ex* multis *B* 4 uideas *B′* 11 coloris *B′* 14 opere *B in ras.* 17 immolatũ *B′* || calchantam *B* 18 clamantem Aiacem *inclusit Kempf, cf. Cic. Orat.* § *74 et Quintil. 2, 13, 13* 23 affectui *DE* || aestimandum *b* 29 praesentare *V, em. Kellerbauer*

7. Atque ut eiusdem studii adiciam exemplum, praecipuae artis pictor equum ab exercitatione uenientem modo non uiuum labore industriae suae conprehenderat. cuius naribus spumas adicere cupiens, tantus artifex in tam paruula materia multum ac diu frustra terebatur. indignatione deinde accensus spongeam omnibus inbutam coloribus forte iuxta se positam adprehendit et ueluti corrupturus opus suum tabulae inlisit: quam fortuna ad ipsas equi nares directam desiderium pictoris coegit explere. itaque quod ars adumbrare non ualuit, casus imitatus est.

XII. *SVAE QVEMQVE ARTIS OPTIMVM ET AVCTOREM ESSE ET DISPVTATOREM.*

Suae autem artis unum quemque et auctorem et disputatorem optimum esse ne dubitemus, paucis exemplis admoneamur.

1. Q. Scaeuola, legum clarissimus et certissimus uates, quotienscumque de iure praediatorio consulebatur, ad Furium et Cascellium, quia huic scientiae dediti erant, consultores reiciebat. quo quidem facto moderationem magis suam commendabat quam auctoritatem minuebat, ab iis id negotium aptius expli-

texit. 7. Praecipuae artis pictor cum equum ab exercitatione *Par.* uenientem uidisset, pingere adgressus naribus spumas adicere cupiens, cum frustra moraretur ira accensus spongeam omnibus inbutam coloribus forte iuxta se positam adprendit et ueluti corrupturus opus suum tabulae inmisit. fortuna ad ipsas equi nares directam desiderium pictoris coegit explere.

1. Q. Scaeuola, legum certissimus lator, quotienscumque de iure praediatorio consulebatur, ad Furium et ad Cascellium,

2 pictorẽ qum ad *B'* 3 laborẽ *B'* 6 sphongeam *Pb, cf.* 2, 4, 5 8 et *b:* e *B* 9 inmisit *P* 10 explere *P et in ras. maiore B:* exemplare *dett. aliquot* 13 *et* 14 actorem *B, sed* a *in ras. duarum litterarum* 16 admoneamur *B (sed* r *ex corr.) et Periz.:* admoneamus *dett.* 18 predicatorio *B'* 19 quia *B, sed* a *ex corr.,* qui *Periz.* 22 muniebat *B* || eis *P*, his *B*
25 sphongeam *V* 30 praetorio *V'*

cari posse confitendo, qui cotidiano usu eius callebant. sapientissimi igitur artis suae professores sunt a quibus et propria studia uerecunde et aliena callide aestimantur.

Ext. 1. Platonis quoque eruditissimum pectus haec cogitatio attigit, qui conductores sacrae arae de modo et forma eius secum sermonem conferre conatos ad Eucliden geometren ire iussit, scientiae eius cedens, immo professioni.

2. Gloriantur Athenae armamentario suo, nec sine causa: est enim illud opus et inpensa et elegantia uisendum. cuius architectum Philonem ita facunde rationem institutionis suae in theatro reddidisse constat, ut disertissimus populus non minorem laudem eloquentiae eius quam arti tribueret.

3. Mirifice et ille artifex, qui in opere suo moneri se a sutore de crepida et ansulis passus, de crure etiam disputare incipientem supra plantam ascendere uetuit.

quia huic scientiae dediti erant, consultores reiciebat, ab eis *Par.* id negotium aptius explicari posse confitendo.

1. Plato conductores uiae sacrae de modo et forma eius secum sermonem conferre conatos ad Euclidem geometram ire iussit, scientiae eius cedens. 2. Philo architectus cum Athenis armamentarium fecisset, ita facunde rationem reddidit, ut disertissimus populus non minorem laudem eloquentiae eius quam arti tribueret. 3. Quidam sutorem de sura disputare incipientem supra plantas ascendere uetuit.

5 Platonisq. erud. *B* 6 sacrae arae *codd. plerique:* uiae sacrae *P et in ras. B; add. in mg. B:* 'sic u. (= uetus *i. e. Paris*) nouus autem sacrae arae'; *cf. Plut. de genio Socr. c. 7 p. 579* 7 conatus ad eu*cliden *B′* 8 geometram *P* 13 ratione *B′* 16 muneris eas|ut ore suo de *B* (suo *om. dett.*) 17 de cruce *B*

27 sutorẽ *B:* sutore *V* (sutore — incipiente *Mai*)

XIII. *DE SENECTVTE.*

Senectus quoque ad ultimum sui finem prouecta in hoc eodem opere inter exempla industriae in aliquot claris uiris conspecta est. separatum tamen et proprium titulum habeat, ne cui deorum inmortalium praecipua indulgentia adfuit, nostra ornata mentio defuisse existimetur, et simul spei diuturnioris uitae quasi adminicula quaedam dentur, quibus insistens alacriorem se respectu uetustae felicitatis facere possit, tranquillitatemque saeculi nostri, qua nulla umquam beatior fuit, subinde fiducia confirmet, salutaris principis incolumitatem ad longissimos humanae condicionis terminos prorogando.

1. M. Valerius Coruinus centesimum annum conpleuit. cuius inter primum et sextum consulatum XL et VI anni intercesserunt, suffecitque integris uiribus corporis non solum speciosissimis publicis ministeriis, sed etiam exactissimae agrorum suorum culturae, et ciuis et patris familiae optabile exemplum.

2. Cuius uitae spatium aequauit Metellus, quartoque anno post consularia imperia senex admodum pontifex maximus creatus, tutelam caerimoniarum per duo et XX annos neque ore in uotis nuncupandis haesitante neque in sacrificiis faciendis tremula manu gessit.

DE SENECTVTE. 1. M. Valerius Coruinus centesimum *Par.* annum compleuit, cuius inter primum et sextum consulatum XLVI anni intercesserunt, cum tamen ille uiribus sufficeret. 2. Metellus et ipse C. annos expleuit, et iam senex pontifex creatus numquam in sacrificio tremulam manum gessit. 3. Q.

2 prouectũ *B'* 3 aliquod *B'* 6 onata *B'*, oratione *cod. Sambucae* (*sed* orat. nostra); *fort.* honorata, *cf. 3, 8, 6* honorata memoria 7 spe *B, em. Lipsius* 10 quo *B'* 11 fiduciã *B* 14 coruinius *B* 16 XL et VII *D* 17 publicis *Γ*: rei publicae *B in ras.* 21 quarto qui anno *Periz.* 23 cerim. *B* 25 manu se *b*

3. Q. autem Fabius Maximus duobus et LX annis auguratus sacerdotium sustinuit, robusta iam aetate id adeptus. quae utraque tempora si in unum conferantur, facile saeculi modum expleuerint.

4. Iam de M. Perpenna quid loquar, qui omnibus, quos in senatum consul uocauerat, superstes fuit septemque tantummodo, quos censor, collega L. Philippi, legerat, e patribus conscriptis reliquos uidit, toto ordine amplissimo diuturnior.

5. Appi uero aeuum clade metirer, quia infinitum numerum annorum orbatus luminibus exegit, nisi quattuor filios, quinque filias, plurimas clientelas, rem denique publicam hoc casu grauatus fortissime rexisset. quin etiam fessus iam uiuendo lectica se in curiam deferri iussit, ut cum Pyrro deformem pacem fieri prohiberet. hunc caecum aliquis nominet, a quo patria quod honestum erat per se parum cernens coacta est peruidere?

6. Muliebris etiam uitae spatium non minus longum in conpluribus apparuit, quarum aliquas strictim rettulisse me satis erit. nam et Liuia Rutili septimum et nonagesimum et Terentia Ciceronis tertium et centesimum et Clodia Aufili quindecim filiis ante amissis quintum decimum et centesimum expleuit annum.

Par. Fabius Maximus duo et sexaginta annos auguratus sacerdotium sustinuit. 4. M. Perperna ex omnibus, quos in senatum consul uocauerat, septem tantummodo, quos censor legerat, relictis defunctus est. 6. Siluia Rutili septimum et XC annum habuit, Terentia Ciceronis tertium et centesimum, Clodia Aufili quindecim filiis amissis quintum decimum centesimum annum expleuit.

1 duo et LX *B* (*ex scriptura* II et LX) 5 perperna *P* 6 consul uocauerat *J. Fr. Gronouius et Pb:* conuocauerat *B* 10 appio *B*, appii *b* 12 V filios *B'* 21 et Siluia *P* 22 terentia *B, sed* entia *in ras.* 23 aulifi *B*, auli filia *Pb; fort.* Ofili, *ut est in Plin. N. H. 7, 48, § 158*
30 Clodia auli filia *V*

Ext. 1. Iungam his duos reges, quorum diuturnitas populo Romano fuit utilissima. Siciliae rector Hiero ad nonagesimum annum peruenit. Masinissa, Numidiae rex, hunc modum excessit, regni spatium sexaginta annis emensus, uel ante omnes homines robore senectae admirabilis. constat eum, quem ad modum Cicero refert libro, quem de senectute scripsit, nullo umquam imbri, nullo frigore ut caput suum ueste tegeret adduci potuisse. eundem ferunt aliquot horis in eodem uestigio perstare solitum, non ante moto pede quam consimili labore iuuenes fatigasset, ac si quid agi ab sedente oporteret, toto die saepe numero nullam in partem conuerso corpore in solio durasse. ille uero etiam exercitus equo insidens noctem diei plerumque iungendo duxit nihilque omnino ex iis operibus, quae adulescens sustinere adsueuerat, quo minus senectute ageret omisit. ueneris etiam usu ita semper uiguit, ut post sextum et octogesimum annum filium generaret, cui Methymno nomen fuit. terram quoque, quam uastam et desertam acceperat, perpetuo culturae studio frugiferam reliquit.

2. Gorgias etiam Leontinus, Isocratis et conplurium magni ingenii uirorum praeceptor, sua sententia felicissimus. nam cum centesimum et septimum ageret annum, interrogatus quapropter tam diu uellet in uita remanere, 'quia nihil' inquit 'habeo, quod senectutem meam accusem'. quid isto tractu aetatis aut longius aut beatius? iam alterum saeculum in-

1. Hiero ad nonagensimum annum peruenit. Masinissa *Par.* LX annis imperauit. qui, ut ait Cicero, iam senex numquam aut frigore aut imbre caput operuit. idem post sextum et XC annum filium generauit. 2. Gorgias Leontinus cum esset centum et septem annorum, interrogatus quapropter tam diu uiuere uellet, 'quia nihil' inquit 'habeo quod querar de senectute'.

1 duob; *B'* 12 ac] at *B mg.* || adsedentẽ *B'*, assidentẽ *b*, a sedente ς 16 his *B* 17 quo millius *B*, cũ illius *b* || senectutẽ *B* 18 et .XC. annum *P* 19 generarit *b* 22 hisocratis *B*

gressus neque in hoc querellam ullam inuenit neque in illo reliquit.

3. Biennio minor Xenophilus Chalcidensis Pythagoricus, sed felicitate non inferior, si quidem, ut ait Aristoxenus musicus, omnis humani incommodi expers in summo perfectissimae doctrinae splendore extinctus est.

4. Arganthonius autem Gaditanus tam diu regnauit, quam diu etiam ad satietatem uixisse abunde foret. LXXX enim annis patriam suam rexit, cum ad imperium quadraginta annos natus accessisset. cuius rei certi sunt auctores. Asinius etiam Pollio, non minima pars Romani stili, in tertio historiarum suarum libro centum illum et triginta annos explesse commemorat, et ipse neruosae uiuacitatis haud paruum exemplum.

5. Huius regis consummationem annorum minus admirabilem faciunt Aethiopes, quos Herodotus scribit centesimum et uicesimum annum transgredi, et Indi, de quibus Ctesias idem tradit, et Epimenides Cnosius, quem Theopompus dicit septem et quinquaginta et centum annos uixisse.

6. Hellanicus uero ait quosdam ex gente Epiorum, quae pars Aetoliae est, ducenos explere annos,

Par. 3. Xenophilus Chalcidiensis Pythagoricus centum quinque annos habuit. 4. Arganthonius Gaditanus XC regnauit, uixit annis, ut ait Pollio, CXXX. 5. Aethiopas tradit Herodotus CXXX annos transgredi. Epimenides Cnosius, ut ait Theopompus, uixit annis CLVII. 6. Hellanicus ait quosdam ex

3 xenophilus *B:* xeno philosophus *Pb, at u. Plin. N. H. 7, 50, § 168* || chalchidensis *B*, chalchidiensis *b* 8 arganthonicus *B′* 10 XC *P, cf. Plin. l. c. § 156* 15 uiuacitas haud parum *B′* 19 et XXX mũ *b*, CXXX annos *P; at u. Herod. 3, 23* 20 hindi *B′* || eteseias *B* || idem *ed. Veneta:* quidem *B* || epimenidis *B* 21 gnosius *b* 23 thellanicus *B* || Epiorum *Aldus:* epiporum *B*, heliorum *P; firmat* Epiorum *Plin. N. H. 7, 48, 154* 24 aetoliæ ē *B corr. ex* aetoliae || ducenos *B m:* ducentos *dett.*

25 Xeno philosophus *V*

eique suscribit Damastes, hoc amplius adfirmans, Litorium quendam ex iis maximarum uirium staturaeque praecipuae trecentesimum annum cumulasse.

7. Alexander uero in eo uolumine, quod de Illyrico tractu conposuit, adfirmat Dandonem quendam ad quingentesimum usque annum nulla ex parte senescentem processisse. sed multo liberalius Xenophon, cuius περίπλους legitur: insulae enim Latmiorum regem octingentis uitae annis donauit. ac ne pater eius parum benigne acceptus uideretur, ei quoque sescentos adsignauit annos.

XIIII. *DE CVPIDITATE GLORIAE.*

Gloria uero aut unde oriatur aut cuius sit habitus aut qua ratione debeat conparari et an melius a uirtute uelut non necessaria neglegatur, uiderint ii, quorum in contemplandis eius modi rebus cura teritur quibusque quae prudenter animaduerterunt facunde contigit eloqui. ego in hoc opere factis auctores et auctoribus facta sua reddere contentus, quanta cupiditas eius esse soleat propriis exemplis demonstrare conabor.

1. Superior Africanus Enni poetae effigiem in monumentis Corneliae gentis conlocari uoluit, quod ingenio eius opera sua inlustrata iudicaret, non qui-

gente Heliorum CCC annis uixisse. 7. Alexander in uolumine, *Par.* quod de Illyrico tractu conposuit, adfirmat Dandonem quendam annis D uixisse. Xenophon, cuius periplus legitur, insulae Lamiorum regem DCCC annis uixisse dicit, patrem eius DC.

DE GLORIAE CVPIDITATE. 1. Superior Africanus Ennii poetae effigiem in monumentis Corneliae gentis conlo-

1 damasthes *B* 2 iis *E:* his *B* 5 dandonem *Pb (item Plin. l. c. § 155):* dant donã *B* 7 liberarius *B* 8 *ΠΕΡΙΠΛΟΣ B*, periplus *P et B mg* || latmiorum *B:* lamiorum *P; aeque incerta est lectio in libris Plinii l. c. § 155* 15 ii *E:* hi *B* 16 eius *B:* huius *dett.* 17 animaduerterentur *B'* 18 auctores *B, sed* es *in ras.*

28 DC] ac *V'*

dem ignarus, quam diu Romanum imperium floreret et Africa Italiae pedibus esset subiecta totiusque terrarum orbis summum columen arx Capitolina possideret, eorum extingui memoriam non posse, si tamen litterarum quoque illis lumen accessisset, magni aestimans, uir Homerico quam rudi atque inpolito praeconio dignior.

2. Similiter honoratus animus erga poetam Accium D. Bruti, suis temporibus clari ducis, extitit. cuius familiari cultu et prompta laudatione delectatus uersibus eius templorum aditus, quae ex manubiis consecrauerat, adornauit.

3. Ne Pompeius quidem Magnus ab hoc adfectu gloriae auersus, qui Theophanen Mitylenaeum, scriptorem rerum suarum, in contione militum ciuitate donauit, beneficium per se amplum accurata etiam et testata oratione prosecutus. quo effectum est ut ne quis dubitaret quin referret potius gratiam quam inchoaret.

4. L. autem Sulla, etsi ad neminem scriptorem animum direxit, tamen Iugurthae a Boccho rege ad Marium perducti totam sibi laudem tam cupide adseruit, ut anulo, quo signatorio utebatur, insculptam illam traditionem haberet. et quantus postea, ne minimum quidem gloriae uestigium contempsit.

5. Atque ut imperatoribus militis gloriosum spiritum subnectam, Scipionem dona militaria iis qui strenuam operam ediderant diuidentem T. Labienus ut forti equiti aureas armillas tribueret admonuit,

Par. cauit, quod ingenio eius opera sua inlustrata erant. 2. D. Brutus a poeta Accio laudatus uersus eius in foribus templorum posuit. 3. Pompeius Theophanem Mitylenaeum rerum suarum scriptorem laudatum pro contione ciuitate donauit. 5. Cum Scipio dona militaria equitibus daret, admonitus a

3 arax *B′* 4 sed tamen — accessisse *b* 11 eius *om. B*, eius uersibus *b; cf. P* || manibus *B′* 13 pompeium *B′* || affectu *h. l. B* 14 theopanen *B′* || mytileneum *b* 16 etiam recitata or. *Periz.* 21 a *om. b* 22 perducto *B* || tam *in B s. l.* 24 et] *fort.* en

eoque se negante id facturum, ne castrensis honos in eo qui paulo ante seruisset uiolaretur, ipse ex praeda Gallica aurum equiti largitus est. nec tacite id Scipio tulit. namque equiti 'habebis' inquit 'donum uiri diuitis'. quod ubi ille accepit, proiecto ante pedes Labieni auro uultum demisit. idem ut audiit Scipionem dicentem 'imperator te argenteis armillis donat', alacer gaudio abiit. nulla est ergo tanta humilitas, quae dulcedine gloriae non tangatur.

6. Illa uero etiam a claris uiris interdum ex humillimis rebus petita est. nam quid sibi uoluit C. Fabius, nobilissimus ciuis, qui cum in aede Salutis, quam C. Iunius Bubulcus dedicauerat, parietes pinxisset, nomen iis suum inscripsit? id enim demum ornamenti familiae consulatibus et sacerdotiis et triumphis celeberrimae deerat. ceterum sordido studio deditum ingenium qualemcumque illum laborem suum silentio obliterari noluit, uidelicet Phidiae secutus exemplum, qui clipeo Mineruae effigiem suam inclusit, qua conuulsa tota operis conligatio solueretur.

Ext. 1. Sed melius aliquanto, si aliena imitatione capiebatur, Themistoclis ardorem esset aemulatus, quem ferunt stimulis uirtutum agitatum et ob id noc-

Labieno ut forti equiti aureas armillas daret, non dedit. et *Par.* cum Labienus ei dedisset, Scipio ad equitem 'habebis' inquit 'donum uiri diuitis'. quod ubi ille accepit, proiecto ante pedes auro uultum demisit. tunc Scipio: 'imperator te argenteis armillis donat': alacer miles gaudio excepit. 6. C. Fabius nobilissimus ciuis cum aedem Salutis pinxisset, nomen suum inscripsit, unde Fabii pictores nominati.

1. Themistocles stimulis uirtutis agitatus et ob id noctes inquietas agens quaerentibus quid ita eo tempore in publico

1 factũ *B' ut uidetur* 6 labieno *B* ‖ aurũ uultũ dimisit *B'* 10 etiam alacris *B'* 14 iis *E:* his *B* ‖ inscripsit, *sed* psit *B in ras.* 15 consularibus et sacerdotib; et triumphis celeberrimũ (— mae *corr.*) dederat *B, em. in edd. uett.* 18 oblitterari *b* 19 clypeo *B* 22 capiebamur *b* 23 uirtutis *P*
27 dimisit *V* 28 gaudium *V* 30 scripsit *V*

tes inquietas exigentem quaerentibus quid ita eo tempore in publico uersaretur respondisse: ‘quia me tropaea Miltiadis de somno excitant’. Marathon nimirum animum eius ad Artemisium et Salamina, naualis gloriae fertilia nomina, inlustranda tacitis facibus incitabat. idem theatrum petens cum interrogaretur cuius uox auditu illi futura esset gratissima, dixit ‘eius a quo artes meae optime canentur’. dulcedinem gloriae, paene adieci gloriosam!

2. Nam Alexandri pectus insatiabile laudis, qui Anaxarcho comiti suo, ex auctoritate Democriti praeceptoris innumerabiles mundos esse referenti, ‘heu me’ inquit ‘miserum, quod ne uno quidem adhuc sum potitus!’ angusta homini possessio [gloriae] fuit, quae deorum omnium domicilio sufficit.

3. Regis et iuuenis flagrantissimae cupiditati similem Aristotelis in capessenda laude sitim subnectam. is namque Theodecti discipulo oratoriae artis libros quos pro suis ederet donauerat, molesteque postea ferens titulum eorum sic alii cessisse, proprio

Par. uersaretur respondit: ‘quia me tropaea Miltiadis exagitant’. idem theatrum petens cum interrogaretur, cuius uox auditu illi futura esset gratissima, dixit eius, a quo uirtutes suae optime referrentur. 2. Alexander cum audisset Anaxarchum comitem suum dicentem innumerabiles mundos esse, ‘heu me’ inquit ‘miserum, quod ne uno quidem adhuc potitus sum’. Aristoteles cum Theodectae discipulo oratoriae libros quos pro suis ederet donasset, moleste postea ferens titulum eorum alii cessisse, proprio uolumine quibusdam rebus insistens, planius sibi de his in Theodectae libris dictum esse adiecit.

3 tropea miliciadis *B* || marthon *B'* 4 eius et artimisium — incitabant *B*, *em. Periz.* 5 inlustrando *b* || faucibus *B'* 8 artes *B:* uirtutes *P*, *quod uerum uidetur*, *cf. Cic. p. Arch.* § *20* 9 adiecit *B (sed* t *extra uersum)*, *em. Lipsius* || gloriam *b* 10 Nam *om. B in ras.* 11 anaxachro *B'* 13 nec uno *B* 14 potius *B'* || hominis *Foertsch I, 26* || gloriae *del. Periz.* 17 aristoteles *B* 18 his *B ante ras.* || theodenti *B'*, *fort.* Theodectae, *item infra* 19 pro suis *P: om. B*

22 audita *V* 27 theodecti V^2 || *immo* oratoriae artis 28 titulo *V'* 30 theodecti *V*

uolumine quibusdam rebus insistens, planius sibi de his in Theodectis libris dictum esse adiecit. nisi me tantae et tam late patentis scientiae uerecundia teneret, dicerem dignum philosophum, cuius stabiliendi mores altioris animi philosopho traderentur.

Ceterum gloria ne ab iis quidem, qui contemptum eius introducere conantur, neglegitur, quoniam quidem ipsis uoluminibus nomina sua diligenter adiciunt, ut quod professione eleuant usurpatione memoriae adsequantur. sed qualiscumque horum dissimulatio proposito illorum longe tolerabilior, qui, dum aeternam memoriam adsequerentur, etiam sceleribus innotescere non dubitarunt.

4. Quorum e numero nescio an in primis Pausanias debeat referri. nam cum Hermoclen percontatus esset quonam modo subito clarus posset euadere atque is respondisset, si aliquem inlustrem uirum occidisset, futurum ut gloria eius ad ipsum redundaret, continuo Philippum interemit, et quidem quod petierat adsecutus est: tam enim se parricidio quam Philippus uirtute notum posteris reddidit.

5. Illa uero gloriae cupiditas sacrilega. inuentus est enim qui Dianae Ephesiae templum incendere uellet, ut opere pulcherrimo consumpto nomen eius per totum terrarum orbem dissiceretur: quem quidem mentis furorem eculeo inpositus detexit. ac bene consuluerant Ephesii decreto memoriam taeterrimi hominis abolendo, nisi Theopompi magnae facundiae ingenium historiis eum suis conprehendisset.

XV. *QVAE CVIQVE MAGNIFICA CONTIGERINT.*

Candidis autem animis uoluptatem praebuerint in conspicuo posita quae cuique magnifica merito conti-

5 altiores a. p. traderetur *B′* 6 iis *E:* his *B* 9 leuant *b* 20 tam enim *b:* tam̃ (tamen) *B*, tam *alii* 21 uirtute fuerat *b* 23 quid *B′* 25 diffunderetur *dett.* 27 teterrimi hominis inabolendo *B* 30 CONTIGERVNT *B*, *em. e P* 32 contigerunt *b* *haud scio an recte*

gerint, quia † aeque praemiorum uirtutes atque honorum contemplatio iudicanda est, ipsa natura nobis alacritatem sumministrante, cum honorem industrie appeti et exsolui grate uidemus. uerum etsi mens hoc loco protinus ad Augustam domum, benificentissimum et honoratissimum templum, omni impetu fertur, melius cohibebitur, quoniam cui ascensus in caelum patet, quamuis maxima, debito tamen minora sunt quae in terris tribuuntur.

1. Superiori Africano consulatus citerior legitimo tempore datus est: quod fieri oportere exercitus senatum litteris admonuit. ita nescias utrum illi plus decoris patrum conscriptorum auctoritas an militum consilium adiecerit: toga enim Scipionem ducem aduersus Poenos creauit, arma poposcerunt. cui quae in uita praecipua adsignata sint et longum est referre, quia multa, et non necessarium, quia maiore ex parte iam relata sunt. itaque quod hodieque eximium capit adiciam. imaginem in cella Iouis optimi maximi positam habet, quae, quotienscumque funus aliquod Corneliae gentis celebrandum est, inde petitur, unique illi instar atrii Capitolium est: 2. tam hercule quam curia superioris Catonis effigies illius

Par. *QVAE CVI MAGNIFICA CONTIGERINT.* 1. Superiori Africano consulatus citerior legitimo tempore datus est, quod fieri oportere exercitus senatum litteris monuit. 3. Sci-

1 uirtus *b*, uirtutis *al.* || honerum *B′;* quia aeque uirtutis atque praemiorum honorumque cont. iucunda est *Foertsch II, 37; ipse tentaui:* quia aeque praemiorum uirtutis atque honeste factorum contemplatio iucunda est, *nisi quaedam interciderunt, uelut:* quia aeque praemiorum uirtutis atque honorum ac uirtutis ipsius c. iucunda est 2 nobi** *B′* 3 industria***peti *B (litt.* a *non satis certa est), rell. libri* industriae, industria, industrie 4 gratiae *B*, gratia, gratie, grate *alii* 7 cuius ascensu *B′* 10 superior africanus *B′* 15 poenas *B′* 19 adicam *B′* 20 munus *B*, *em. Pighius* 21 genti *b* 23 quam curia superiori Catoni, unde effigies illius ad eiusdem [*immo* huius] generis off. expromitur *Pighius, similiter Vorstius, sed:* 24 *immo* CVIQVE 26 exercitum senatus V_1

ad cuius generis officia expromitur. gratum ordinem, qui utilissimum rei publicae senatorem tantum non semper secum habitare uoluit, omnibus numeris uirtutis diuitem magisque suo merito quam fortunae beneficio magnum, cuius prius consilio quam Scipionis imperio deleta Karthago est.

3. Rarum specimen honoris *in* Scipione quoque Nasica oboritur. eius namque manibus et penatibus nondum quaestori senatus Pythii Apollinis monitu Pessinunte accersitam deam excipi uoluit, quia eodem oraculo praeceptum erat ut haec ministeria matri deúm a sanctissimo uiro praestarentur. explica totos fastos, constitue omnes currus triumphales, nihil tamen morum principatu speciosius reperies.

4. Tradunt subinde nobis ornamenta sua Scipiones conmemoranda. Aemilianum enim populus ex candidato aedilitatis consulem fecit. eundem, cum quaestoriis comitiis suffragator Q. Fabi Maximi, fratris filii, in campum descendisset, consulem iterum reduxit. eidem senatus bis sine sorte prouinciam, prius Africam, deinde Hispaniam dedit, atque haec neque ciui ambitioso *neque gratioso* senatori, quemadmodum non solum uitae eius seuerissimus cursus, sed etiam mors clandestinis inlata insidiis declarauit.

5. Marcum quoque Valerium duabus rebus insignibus di pariter atque ciues speciosum reddide-

pio Nasica Matris magnae simulacrum manibus suis excepit, *Par.* cum Apollo monuisset ut hoc ministerium ab optimo uiro praestaretur. 4. Scipionem Aemilianum populus ex candidato aedilicio consulem fecit. eidem senatus bis sine sorte prouinciam, prius Africam, deinde Hispaniam dedit. 5. M. Valerius

superioris Catonis effigiei, unde ad eius g. *etc.; ipse tentaui:* superiori Catoni, cuius effigies illinc ad huius g. o. exp. 3 muneris *B′* 7 Rarum *Pigh. libri:* Rerum *B*, Verum *b* || in *b in mg: om. B*, a ς 9 quaestori *B* (*i. e.* quaestorii): quaestoris *b* 10 pessinunti *B* || accers. matrem Idaeam *Kellerbauer coll. Liu. 34, 3, 8* 11 hae *B′* 17 aedilicio *P* 20 bissene *B′* 22 neque ciui neque ambitioso *b* || neque gratioso *suppleuit Kempf*

runt, illi cum quodam Gallo conminus pugnanti coruum propugnatorem subicientes, hi tertium et uicesimum annum ingresso consulatum largiti. quorum alterum decus uetustae originis, optimi nominis gens, Coruini amplexa cognomen, usurpat, alterum summo subiungit ornamento, tam celeritate quam principio consulatus gloriando.

6. Ac ne Quinti quidem Scaeuolae, quem L. Crassus in consulatu collegam habuit, gloria parum inlustris, qui Asiam tam sancte et tam fortiter obtinuit, ut senatus deinceps in eam prouinciam ituris magistratibus exemplum atque formam officii Scaeuolam decreto suo proponeret.

7. Inhaerent illi uoci posterioris Africani septem C. Marii consulatus ac duo amplissimi triumphi. ad rogum enim usque gaudio exultauit, quod, cum apud Numantiam sub eo duce equestria stipendia mereret et forte inter cenam quidam Scipionem interrogasset, si quid ipsi accidisset, quemnam res publica aeque magnum habitura esset imperatorem, respiciens se supra ipsum cubantem 'uel hunc' dixerit. quo augurio perfectissima uirtus maximam orientem uirtutem uideritne certius an efficacius accenderit perpendi uix potest: illa nimirum cena militaris speciosissimas tota in urbe Mario futuras cenas ominata est. postquam enim Cimbros ab eo deletos initio noctis nuntius peruenit, nemo fuit qui non illi tamquam dis immortalibus apud sacra mensae suae libauerit.

Par. Coruinus cum esset XXIIII annorum, consul creatus est. 6. L. Crassus Q. Scaeuolam in consulatu collegam habuit, quod Asiam sancte obtinuerat. 7. Cum inter cenam quidam Scipionem Numantinum interrogasset, quem res publica aeque

2 .XXIIII. *P* 4 hominis *B*, *em. Periz.* 5 coruinia *B*, *em. Pighius* || cognomine *b* 6 subiungitur *B*, *em. Periz.* || ornamenta *B'* 8 crassius *B* 9 consula *B in fine paginae*, consulatū *corr.* 18 cęnam *B*, *item u.* 24 cęna || quidem *B'* 19 si qui *B'* || ipsi *nos:* illi *B* || quennam *B* 21 dixit ς 23 accenderit *Γ:* acciderit *B*, acuerit *coni. Torr.* 25 tanta *B*, *em. Pighius* 27 illis *B'* 28 liberauerit *B*

8. Iam quae in Cn. Pompeium et ampla et noua congesta sunt, hinc adsensione fauoris, illinc fremitu inuidiae, litterarum monumentis obstrepuntur. eques Romanus pro consule in Hispaniam aduersus Sertorium pari imperio cum Pio Metello principe ciuitatis missus est. nondum ullum honorem curulem auspicatus bis triumphauit. initia magistratuum a summo imperio cepit. tertium consulatum decreto senatus solus gessit. de Mitridate et Tigrane, de multis praeterea regibus plurimisque ciuitatibus et gentibus et praedonibus unum duxit triumphum.

9. Q. etiam Catulum populus Romanus uoce sua tantum non ad sidera usque euexit. nam cum ab eo pro rostris interrogaretur, si in uno Pompeio Magno omnia reponere perseuerasset, absumpto illo subiti casus incursu in quo spem esset habiturus, summo consensu adclamauit 'in te'. uim honorati iudicii admirabilem! si quidem magnum Pompeium cum omnibus ornamentis, quae rettuli, duarum syllabarum spatio inclusum Catulo aequauit.

10. Potest et M. Catonis ex Cypro cum regia pecunia reuertentis adpulsus ad ripam urbis memorabilis uideri, cui naue egredienti consules et ceteri magistratus et uniuersus senatus populusque Romanus officii gratia praesto fuit, non quod magnum pondus auri et argenti, sed quod M. Catonem classis illa incolumem aduexerat laetatus.

magnum habitura esset, Marium ostendit. 8. Cn. Pompeius *Par.* nondum ullum honorem curulem auspicatus bis triumphauit: idem tertium consulatum solus decreto senatus gessit. 9. Q. Catulus cum pro rostris populum interrogaret, si uni Pompeio omnia committeret, absumpto illo in quo spem esset habiturus, adclamauit 'in te'. 10. M. Catoni ex Cypro cum regia

3 inuidiã *B'* 4 procoñs. in hispania *B* 6 illum *B* || curulem *P: om. B* 10 *regibus *B* 14 in *om. B'* 15 adsumpto *B'* 17 horati *B'* 22 urbis *B:* Tiberius *al.* 24 S. P. Q. R. *Kempf, quasi sic in B legatur* 27 incolum̃ *B'*
28 Marium] manum *V*

11. Sed nescio an praecipuum L. Marci inusitati decoris exemplum, quem equitem Romanum duo exercitus, P. et Cn. Scipionum interitu uictoriaque Hannibalis lacerati, ducem legerunt, quo tempore salus eorum in ultimas angustias deducta nullum ambitioni locum relinquebat.

12. Merito uirorum commemorationi Sulpicia, Serui Paterculi filia, Q. Fului Flacci uxor, adicitur. quae, cum senatus libris Sibyllinis per decemuiros inspectis censuisset ut Veneris Verticordiae simulacrum consecraretur, quo facilius uirginum mulierumque mens a libidine ad pudicitiam conuerteretur, et ex omnibus matronis centum, ex centum autem decem sorte ductae de sanctissima femina iudicium facerent, cunctis castitate praelata est.

Ext. 1. Ceterum quia sine ulla deminutione Romanae maiestatis extera quoque insignia respici possunt, ad ea transgrediemur. Pythagorae tanta ueneratio ab auditoribus tributa est, ut quae ab eo acceperant in disputationem deducere nefas existimarent: quin etiam interpellati ad reddendam causam hoc solum respondebant, ipsum dixisse. magnus honos, sed schola tenus: illa urbium suffragiis tributa. enixo Crotoniatae studio ab eo petierunt ut senatum ipsorum, qui mille hominum numero constabat, consiliis suis uti pateretur, opulentissimaque ciuitas tam fre-

Par. pecunia reuertenti senatus et populus praesto fuit. 12. Sulpicia, Ser. Paterculi filia, Q. Fului uxor, ex omnibus matronis — centum autem et decem in sortem uenerant — castitate praelata est, ut Veneris Verticordae simulacrum consecraret.

1. Pythagorae tanta ueneratio ab auditoribus tributa est, ut quae ab eo acceperant, in disputationem non adducerent: quin etiam interpellati ad reddendas causas, hoc solum re-

1 praecipuum sit *b* 8 addicitur *B*, adducitur *b* 9 sybillinis *B* 10 uerticordae *Pb* 13 autem *B corr. ex* aut 16 diminutione *B'* 17 exterra *B'* 18 transgrediamur *dett.* 20 deducerent fas *B'* 26 frequentẽ *B*
28 Q.] quae *V*

quenter uenerati post mortem domum Cereris sacrarium fecerunt, quaque illa urbs uiguit, et dea in hominis memoria et homo in deae religione cultus est.

2. Gorgiae uero Leontino studiis litterarum aetatis suae cunctos praestanti, adeo ut primus in conuentu poscere qua de re quisque audire uellet ausus sit, uniuersa Graecia in templo Delphici Apollinis statuam solido ex auro posuit, cum ceterorum ad id tempus auratas collocasset.

3. Eadem gens summo consensu ad Amphiaraum decorandum incubuit, locum, quo humatus est, in formam condicionemque templi redigendo atque inde oracula capi instituendo. cuius cineres idem honoris possident, quod Pythicae cortinae, quod aheno Dodonae, quod Hammonis fonti datur.

4. Berenices quoque non uulgaris honos, cui soli omnium feminarum gymnico spectaculo interesse permissum est, cum ad Olympia filium Euclea certamen ingressurum adduxisset, olympionice patre genita, fratribus eandem palmam adsecutis latera eius cingentibus.

Par. spondebant, ipsum dixisse. 2. Gorgiae Leontino ob studium litterarum in templo Delphici Apollinis statuam solido ex auro Graecia posuit, cum ceterorum ad id tempus auratas constituisset. 3. Eadem gens summo consensu ad Amphiaraum decorandum incubuit, locum, quo humatus est, in religionem templi redigendo. 4. Berenices quoque non uulgaris honor fuit, cui soli omnium feminarum gymnico spectaculo interesse permissum est, cum Olympiae filium Euclea certamen ingressurum adduxisset.

2 quoadque *Kempf*, quamdiuque *Vorstius*, quantumque *Pighius* 4 leontini *B* 5 praestantis *b* 7 graecia** in *B* 11 quo *B corr. e* qđ 12 rediendo *B'* 13 capiti *B' ut uidetur* || onoris *B* 14 pyticae *B* || aheno *Pighius:* athenae *B* 15 fronti *B, em. idem* 16 Berenices *P:* benetrices *B* 19 ingressu *B'*
24 Graecia *add. Mai* 29 *immo* Olympiam *uel* ad Olympia

LIBER NONVS.

I. *DE LVXVRIA ET LIBIDINE.*

Blandum etiam malum, luxuria, quam accusare aliquanto facilius est quam uitare, operi nostro inseratur, non quidem ut ullum honorem recipiat, sed ut se ipsam recognoscens ad paenitentiam inpelli possit. iungatur illi libido, quoniam ex isdem uitiorum principiis oritur, neque aut a reprehensione aut ab emendatione separentur, gemino mentis errore conexae.

1. C. Sergius Orata pensilia balinea primus facere instituit. quae inpensa leuibus initiis coepta ad suspensae calidae aquae tantum non aequora penetrauit. idem, uidelicet ne gulam Neptuni arbitrio subiectam haberet, peculiaria sibi maria excogitauit, aestuariis intercipiendo fluctus pisciumque diuersos greges separatis molibus includendo, ut nulla tam saeua tempestas inciderit, qua non Oratae mensae uarietate ferculorum abundarent. aedificiis etiam spatiosis et excelsis deserta ad id tempus ora Lucrini lacus pressit, quo recentiore usu conchyliorum frueretur: ubi *dum* se publicae aquae cupidius inmergit, cum Considio publicano iudicium nanctus est. in quo L. Crassus, aduersus illum causam agens, errare amicum

Par. *DE LVXVRIA ET LIBIDINE.* 1. C. Sergius Orata pensilia balinea primus facere instituit, deinde calidas aquas pensiles fecit. idem aestuariis intercipiendo fluctus piscium greges separatim molibus inclusit: aedificiis etiam spatiosis deserta ad id tempus ora Lucrini lacus pressit, ut recentiore

2 LVXORIA *B′ et sic per totum caput* 7 iisdem *B′* 9 genuino *b* ‖ coxae *B* 10 ballenea *B corr. in* ballinea 12 caldae *B′* 15 *litt.* stuariis interci *B in ras.* 16 separatim *P* 17 inciderit *B:* incideret *dett. et edd.* 18 ferculorum *codd. Pighii:* periculorum *B*, pisciculorum *b; an* fericulorum ? *u. simile uitium in cod. Bamb. Flori p. 102, 4 ed. Jahn.* 20 concyl. *B′* 21 dum *om. B* ‖ inmersit *b* 22 na**|tus *B*, na|ctus *b*

suum Considium dixit, quod putaret Oratam remotum a lacu cariturum ostreis: namque ea, si inde petere non licuisset, in tegulis reperturum.

2. Huic nimirum magis Aesopus tragoedus in adoptionem dare filium suum quam bonorum suorum heredem relinquere debuit, non solum perditae, sed etiam furiosae luxuriae iuuenem. quem constat cantu conmendabiles auiculas inmanibus emptas pretiis pro ficedulis ponere acetoque liquatos magnae summae uniones potionibus aspergere solitum, amplissimum patrimonium tamquam amaram aliquam sarcinam quam celerrime abicere cupientem. quorum alterius senis, alterius adulescentis sectam secuti longius manus porrexerunt: neque enim ullum uitium finitur ibi, ubi oritur. inde ab oceani litoribus adtracti pisces, inde infusae culinis arcae censibusque edendi ac bibendi uoluptas reperta.

3. Vrbi autem nostrae secundi Punici belli finis et Philippus Macedoniae rex deuictus licentioris uitae fiduciam dedit. quo tempore matronae Brutorum domum ausae sunt obsidere, qui abrogationi legis Oppiae intercedere parati erant, quam feminae tolli cupiebant, quia iis nec ueste uarii coloris uti nec auri plus semunciam habere nec iuncto uehiculo propius urbem mille passus nisi sacrificii gratia uehi permittebat. et quidem optinuerunt ut ius per continuos uiginti annos seruatum aboleretur. non enim prouiderunt saeculi illius uiri ad quem cultum tenderet insoliti coetus pertinax studium aut quo se usque effusura esset legum uictrix audacia. quod si animi muliebris apparatus intueri potuissent, quibus cotidie aliquid nouitatis sumptuosius adiectum est, in

usu conchyliorum frueretur. 2. Aesopi tragoedi filius cantu *Par.*
commendabiles auiculas ingentibus emptas pretiis pro ficedulis

4 tragedus *B in ras.*, tragicus *cod. Atreb.* 8 auculas *B′* || ingentibus *P* 10 unionis *B′* 18 fines *B′* 21 abrogatione *B* 23 his *b*, hi *B* 24 proprius *B′* 26 equidem *B* 28 tenderent *B* 29 *fort.* comptus; *mire uulgatam defendit Foertsch I, 27*

ipso introitu ruenti luxuriae obstitissent. sed quid ego de feminis ulterius loquor? quas et inbecillitas mentis et grauiorum operum negata adfectatio omne studium ad curiosiorem sui cultum hortatur conferre, cum temporum superiorum et nominis et animi excellentis uiros in hoc priscae continentiae ignotum deuerticulum prolapsos uideam: idque iurgio ipsorum pateat.

4. Cn. Domitius L. Crasso collegae suo altercatione orta obiecit, quod columnas Hymettas in porticu domus haberet. quem continuo Crassus quanti ipse domum suam aestimaret interrogauit, atque ut respondit 'sexagies sestertio', 'quanto ergo eam' inquit, 'minoris fore existimas, si decem arbusculas inde succidero?' 'ipso tricies sestertio' Domitius. tunc Crassus: 'uter igitur luxuriosior est, egone, qui decem columnas centum milibus nummum emi, an tu, qui decem arbuscularum umbram tricies sestertium summa conpensas?' sermonem oblitum Pyrri, inmemorem Hannibalis iamque transmarinorum stipendiorum abundantia oscitantem! et quanto tamen insequentium saeculorum aedificiis et nemoribus an-

Par. ponebat, acetoque liquatos magnae summae uniones exsorbebat. 4. Cn. Domitius L. Crasso altercatione orta obiecit, quod columnas Hymettas in porticu domus haberet. quem continuo Crassus quanti ipse domum suam aestimaret interrogauit, atque ut respondit 'HS. LX', 'quanto ergo' inquit 'eam minoris fore existimas, si decem arbusculas inde succidero?' 'ipso, inquit Domitius 'HS. XXX'. tunc Crassus: 'uter igitur luxuriosior est, egone, qui decem columnas centum milibus nummorum

3 opera *B'* 4 curiosiorem *B*, *sed* siorem *in ras.* 5 excellentis *nos:* excellentes *B* 10 hymetias in *B in ras.*, *item* icu (*in* porticu) 11 quẽ** *B* 12 interrogauit *B in ras.* (quem cum — interrogaret *dett.*) 13 sextertio *B'*, *item infra saepius* || quanto *Pighius e cod. Cauchiano:* quo *BP* 14 minore *B'* 18 umbram tricies *B*, *sed* m tri *in ras.* || sextertium summa *B*, sestertium summã *b*, sestertii summa *Kempf*

25 hymetias *V* 27 quanto] quo *V*

gustiorem † quam introduxerunt atque inchoatam a se lautitiam posteris relinquere quam a maioribus acceptam continentiam retinere maluerunt.

5. Quid enim sibi uoluit princeps suorum temporum Metellus Pius tunc, cum in Hispania aduentus suos ab hospitibus aris et ture excipi patiebatur? cum Attalicis aulaeis contectos parietes laeto animo intuebatur? cum inmanibus epulis apparatissimos interponi ludos sinebat? cum palmata ueste conuiuia celebrabat demissasque lacunaribus aureas coronas uelut caelesti capite recipiebat? et ubi ista? non in Graecia neque in Asia, quarum luxuria seueritas ipsa corrumpi poterat, sed in horrida et bellicosa prouincia, cum praesertim acerrimus hostis, Sertorius, Romanorum exercituum oculos Lusitanis telis praestringeret: adeo illi patris sui Numidica castra exciderant. patet igitur quam celeri transitu luxuria affluxerit: nam cuius adulescentia priscos mores uidit, senectus nouos orsa est.

6. Consimilis mutatio in domo Curionum extitit, si quidem forum nostrum et patris grauissimum supercilium et filii sescenties sestertium aeris alieni

emi, an tu, qui decem arbuscularum umbram HS. XXX aestimas?' *Par.* 5. Metellus Pius cum in Hispaniam uenisset, ab hospitibus ture se et aris excipi patiebatur, aulaeis contectos parietes laeto animo intuebatur, ingentibus epulis ludos inponebat, cum palmata ueste conuiuia celebrabat, demissas lacunaribus aureas coronas uelut caelesti capite recipiebat. 6. Domus Curionum ita degenerauit, ut HS. DC aeris alieni haberet, con-

1 quam *libri;* uitam *Foertsch I, 27,* rem quam introduxerunt. Atqui *idem II, 38;* ang. ritum (*uel* habitum) introduxerunt qui inchoatam *etc. Periz., fort.* ang. normam introduxerant! atqui *etc.* 7 attalicis et auleis *B;* et *abest a Vat.; per nonum enim librum in Vaticano Paridis manus posterior quosdam locos ex ipso Valerio suppleuit aut dilatauit, libro illa bonae notae usa; has lectiones Du Rieu accurate indicauit* 10 dimissasque *B* 11 caelestis *Foertsch II, 39* 15 pręstringeret *B*: perstringeret *dett. et* ς
26 *immo* interponebat 27 dimissas *V*

aspexit, contractum famosa iniuria nobilium iuuenum. itaque eodem tempore et in isdem penatibus diuersa saecula habitarunt, frugalissimum alterum, alterum nequissimum.

7. P. autem Clodi iudicium quanta luxuria et libidine abundauit! in quo, ut euidenter incesti crimine nocens reus absolueretur, noctes matronarum et adulescentium nobilium magna summa emptae mercedis loco iudicibus erogatae sunt. quo in flagitio tam taetro tamque multiplici nescias primum quem detestere, qui istud corruptelae genus excogitauit, an qui pudicitiam suam sequestrem periurii fieri passi sunt, an qui religionem stupro permutarunt.

8. Aeque flagitiosum illud conuiuium, quod Gemellus tribunicius uiator, ingenui sanguinis, sed officii intra seruilem habitum deformis, Metello et Scipioni cons. ac tribunis pl. magno cum rubore ciuitatis conparauit. lupanari enim domi suae instituto Muniam et Flauiam, cum a patre tum a uiro utramque inclitam, et nobilem puerum Saturninum in eo prostituit. probrosae patientiae corpora, ludibrio temulentae libidini futura! epulas consulibus et tribunis non celebrandas, sed uindicandas!

9. Verum praecipue Catilinae libido scelesta.

Par. tractum famosa iniuria. 7. P. Clodii iudicium quanta luxuria et libidine abundauit! in quo, ut nocens reus absolueretur, noctes matronarum magna summa emptae iudicibus erogatae sunt. 8. Gemellus tribunicius uiator flagitiosum conuiuium Metello et Scipioni consulibus ac tribunis pl. conparauit. lupanari enim domi suae instituto Muniam et Flauiam matronas et nobilem puerum Saturninum prostituit. 9. Catilina amore

2 iisdem *B'* 10 primum quem *B, sed additis 1 m. ut uidetur signis transpositionis* 16 scipione *B*, Metello et Scipioni consuli *Pighius; sed uidetur error Valerii ipsius* 17 ac *b:* ad *B* || magna *B'* 19 fluuiam *B'*, Muciam et Fulüiam *edd. uett. et* ς 20 inclitam *om. B in ras.* 21 probrosa *b* || sapientiae *B, em. Pighius* 22 a epulas *B in ras.* 24 uero praecipue *B, sed add. signis transponendi,* uerum pr. *dett.*

nam uaesano amore Aureliae Orestillae correptus, cum unum impedimentum uideret quo minus nuptiis inter se iungerentur, filium suum, quem et solum et aetate iam puberem habebat, ueneno sustulit protinusque ex rogo eius maritalem facem accendit ac nouae maritae orbitatem suam loco muneris erogauit. eodem deinde animo ciuem gerens quo patrem egerat, filii pariter manibus et nefarie adtemptatae patriae poenas dedit.

Ext. 1. At Campana luxuria perquam utilis nostrae ciuitati fuit: inuictum enim armis Hannibalem inlecebris suis conplexa uincendum Romano militi tradidit. illa uigilantissimum ducem, illa exercitum acerrimum dapibus largis, abundanti uino, unguentorum fragrantia, ueneris usu lasciuiore ad somnum et delicias euocauit. ac tum demum fracta et contusa Punica feritas est, cum Seplasia et Albana castra esse coeperunt. quid iis ergo uitiis foedius, quid etiam damnosius, quibus uirtus atteritur, uictoriae relanguescunt, sopita gloria in infamiam conuertitur animique pariter et corporis uires expugnantur? adeo ut nescias ab hostibusne an ab illis capi perniciosius habendum sit.

2. Quae etiam Volsiniensium urbem grauibus et erubescendis cladibus inplicauerunt. erat opulenta, erat moribus et legibus ordinata, Etruriae caput habebatur: sed postquam luxuria prolapsa est, in pro-

Aureliae Orestillae correptus, cum unum inpedimentum quo minus nuptiis iungeretur uideret filium suum, ueneno sustulit protinusque eam duxit uxorem. *Par.*

1. Campana luxuria tanta fuit, ut inuictum armis Hannibalem ad somnum deliciarum resolueret. 2. Volsiniensium

1 uesana *B'* 9 ponas *B* 11 ciuitatis fuit inuictã *B'* 14 dapidus *B* 15 fraglantia *B'* 17 et *B corr.* ei *B'*, ei et ς; *cf. Cic. de l. agr.* 2, § 94 18 qui diis ergo *B* 22 ne* ab illis *B'* (ab hostibusne an illis *Foertsch*) 24 uoluniensium *B' ut uidetur* 26 ornata *b*

32 deliciasque euocaret *V corr.*

fundum iniuriarum et turpitudinis decidit, ut seruorum se insolentissimae dominationi subiceret. qui primum admodum pauci senatorium ordinem intrare ausi, mox uniuersam rem publicam occupauerunt, testamenta ad arbitrium suum scribi iubebant, conuiuia coetusque ingenuorum fieri uetabant, filias dominorum in matrimonium ducebant. postremo lege sanxerunt ut stupra sua in uiduis pariter atque in nuptis inpunita essent ac ne qua uirgo ingenuo nuberet, cuius castitatem non ante ex numero ipsorum aliquis delibasset.

3. Age, Xerxes opum regiarum ostentatione eximia eo usque luxuria gaudens, ut edicto praemium ei proponeret, qui nouum uoluptatis genus repperisset, quanta, dum deliciis nimiis capitur, amplissimi imperii ruina euasit!

4. Antiochus quoque, Syriae rex, nihilo continentioris exempli. cuius caecam et amentem luxuriam exercitus imitatus, magna ex parte aureos clauos crepidis subiectos habuit argenteaque uasa ad usum culinae conparauit et tabernacula textilibus sigillis adornata statuit. auaro potius hosti praeda optabilis quam ulla ad uincendum strenuo mora.

5. Nam Ptolemaeus rex accessio uitiorum suorum uixit ideoque Physcon appellatus est. cuius nequitia quid nequius? sororem natu maiorem, communi fratri nuptam, sibi nubere coegit. postea de-

Par. urbs, caput Etruriae, in tantum luxuria deperiit, ut seruorum se inpotentissimae dominationi subiecerit. 4. Antiochum, Syriae regem, imitatus in luxuria exercitus magna ex parte aureos clauos crepidis subiecit et argentea uasa ad usum culinae comparauit et tabernacula textilibus sigillis adornauit. 5. Ptolemaeus Physcon sororem natu maiorem communi fra-

2 inpotentissimae *P* 3 primi *B* 4 ausi *B*, *sed* si *in ras.* 8 atque in nuptis *F:* et innuptis *B in ras.*, atque nuptis *al.* 15 minis *B'* 17 contentioris *B'* 21 cōparauit *B*, *sed* cō *in ras.* 24 Iam *b* 25 Physcon *mg. B ex P:* phiton *B*
33 physcon *B:* phynycon *V*

inde filia eius per uim stuprata, ipsam dimisit, ut uacuum locum nuptiis puellae faceret.

6. Consentaneus igitur regibus suis gentis Aegyptiae populus, qui ductu Archelai aduersus Aulum Gabinium moenibus urbis egressus, cum castra uallo atque fossa cingere iuberetur, uniuersus succlamauit ut id opus publica pecunia faciendum locaretur. quapropter deliciis tam eneru es animi spiritum exercitus nostri sustinere non potuerunt.

7. Sed tamen effeminatior multitudo Cypriorum, qui reginas suas mulierum corporibus uelut gradibus constructis, quo mollius uestigia pedum ponerent, currus conscendere aequo animo sustinebant. uiris enim, si modo uiri erant, uita carere quam tam delicato imperio optemperare satius fuit.

II. *DE CRVDELITATE.*

Haec societas uitiorum lasciui uultus et nouae cupiditati inhaerentium oculorum ac delicato cultu affluentis perque uarios inlecebrarum motus uolitantis animi: crudelitatis uero horridus habitus, truculenta species, uiolenti spiritus, uox terribilis, omnia minis et cruentis imperiis referta. cui silentium donare crementum est adicere. etenim quem modum sibi ipsa statuet, si ne suggillationis quidem frenis

tri nuptam sibi nubere coegit: postea deinde filia stuprata ipsam dimisit ac puellam duxit. *Par.* 6. Aegyptii ductu Archelai aduersus A. Gabinium moenibus urbis egressi, cum castra uallo atque fossa cingere iuberentur, subclamauerunt ut id opus publica pecunia faciendum locaretur. 7. Cyprii reginas suas mulierum corporibus uelut gradibus instructis, quo mol-

1 filiã eius stupratã *B′* 8 tam eneruis (— ues *corr.*) *B in ras.* || spiritum** *B* 12 instructis *P* 14 quem *B′* 16 *titulum habent libri ante* crudelitatis *(u. 20)* 19 affluens *B′* || uolitantes *B′* 21 omnianimis (— miis *corr.*) *B* (ora minis *Pigh.*) 23 incrementum *dett.* || etenim quem *dett. aliquot:* enim quem *B add. signis transpositionis* 24 frenis *B corr. e* fremit

fuerit reuocata? ad summam, cum penes illam sit timeri, penes nos sit odisse.

1. L. Sulla, quem neque laudare neque uituperare quisquam satis digne potest, quia dum quaerit uictorias, Scipionem se populo Romano, dum exercet, Hannibalem repraesentauit — egregie namque auctoritate nobilitatis defensa crudeliter totam urbem atque omnes Italiae partes ciuilis sanguinis fluminibus inundauit —, quattuor legiones contrariae partis, fidem suam secutas, in publica uilla, quae in Martio campo erat, nequiquam fallacis dexterae misericordiam inplorantes, obtruncari iussit. quarum lamentabiles quiritatus trepidae ciuitatis aures receperunt, lacerata ferro corpora Tiberis inpatiens tanti oneris cruentatis aquis uehere est coactus. quinque milia Praenestinorum spe salutis per P. Cethegum data extra moenia municipii euocata, cum abiectis armis humi corpora prostrauissent, interficienda protinusque per agros dispergenda curauit. quattuor milia et septingentos dirae proscriptionis edicto iugulatos in tabulas publicas rettulit, uidelicet ne memoria tam praeclarae rei dilueretur. nec contentus in eos saeuire, qui armis a se dissenserant, etiam quieti animi ciues propter pecuniae magnitudinem per nomenclatorem conquisitos proscriptorum numero adiecit. aduersus mulieres quoque gladios de-

Par. lius uestigia pedum ponerent, currus conscendere patiebantur.

DE CRVDELITATE. 1. L. Sulla quattuor legiones contrariae partis in publica uilla, quae iuncta campo Martio erat, iussit occidi. item $\overline{\text{V}}$ Praenestinorum euocata per P. Cethegum obtruncauit, $\overline{\text{IIII}}$ DCC proscripsit. idem M. Marium

1 sitimeripanes *B′* 5 exercet saeuitiam *l. u. in B mg.* 10 quae in *B:* quae iuncta *P recte, ut uidetur* 13 recipere *coni. Periz.* 16 spem *B′* 17 euocatos *B′* 20 milia et DCC* (DCCC *pr. m.* ?) *B* 22 dilaberetur *Periz.* 25 nomenculatorem conqu. *B sed* culatorem con *in ras.*

31 $\overline{\text{V}}$ *nos:* quinque *V* 32 $\overline{\text{IIII}}$ *nos:* IIII *V* ‖ DCC *V ex corr.*

strinxit, quasi parum caedibus uirorum satiatus. id quoque inexplebilis feritatis indicium est. abscisa miserorum capita, modo non uultum ac spiritum retinentia, in conspectum suum afferri uoluit, ut oculis illa, quia ore nefas erat, manderet. quam porro crudeliter se in M. Mario praetore gessit! quem per ora uulgi ad sepulcrum Lutatiae gentis pertractum non prius uita priuauit, quam oculos infelices erueret et singulas corporis partes confringeret. uix mihi ueri similia narrare uideor: at ille etiam M. Plaetorium, quod ad eius supplicium exanimis ceciderat, continuo ibi mactauit, nouus punitor misericordiae, apud quem iniquo animo scelus intueri scelus admittere fuit. sed mortuorum umbris saltem pepercit? minime: nam C. Marii, cuius, etsi postea hostis, quaestor tamen aliquando fuerat, erutos cineres in Anienis alueum sparsit. en quibus actis felicitatis nomen adsequendum putauit!

2. Cuius tamen crudelitatis C. Marius inuidiam leuat. nam et ille nimia cupiditate persequendi inimicos iram suam nefarie destrinxit, C. Caesaris consularis et censorii nobilissimum corpus ignobili saeuitia trucidando, et quidem apud seditiosissimi et abiectissimi hominis bustum. id enim malorum miserrimae tunc rei publicae deerat ut Vario Caesar piaculo caderet. paene tanti uictoriae eius non fue-

praetorem per ora uulgi ad sepulchrum Lutatiae gentis tractum per singulos artus puniens mori coegit. idem M. Praetorium, quod ad Marii supplicium exanimis ceciderat, continuo ibi mactauit. 2. Idem caput M. Antonii abscisum inter epulas laetus tenuit, atque etiam P. Annium, qui id adtulerat, in *Par.*

5 mandaret *B′* 8 uita** *B* || infelicis *b* 10 pletorium *B*, praetorium *P* 14 sal*tem (salutem ?) *B′* 16 cineris *B′* || Anienis *ed. Ven. 1478:* amnis *B* 17 nomen *BEF:* cognomen *dett. et edd.* (Felicis cogn. *Lipsius*) 21 L. Caes. *Pighius* 23 equidem *B* 24 bustrum *B′* || id enim *B partim in ras.* 25 uarii *b* 26 piaculum *dett. pauci* || cederet *B′*

30 *exemplumne post* mactauit *intercidit?*

runt, quarum oblitus plus criminis domi quam laudis in militia meruit. idem caput M. Antoni abscisum laetis manibus inter epulas per summam animi ac uerborum insolentiam aliquamdiu tenuit clarissimique et ciuis et oratoris sanguine contaminari mensae sacra passus *est*. atque etiam P. Annium, qui id attulerat, in sinum suum recentis caedis uestigiis aspersum recepit.

3. Damasippus nihil laudis habuit, quod corrumperet, itaque memoria eius licentiore accusatione perstringitur. cuius iussu principum ciuitatis capita hostiarum capitibus permixta sunt Carbonisque Aruinae truncum corpus patibulo adfixum gestatum est. adeo aut flagitiosissimi hominis praetura multum aut rei publicae maiestas nihil potuit.

4. Munatius etiam Flaccus, Pompeiani nominis acrior quam probabilior defensor, cum ab imperatore Caesare in Hispania inclusus moenibus Ateguensium obsideretur, efferatam crudelitatem suam truculentissimo genere uaesaniae exercuit. omnes enim eius oppidi ciues, quos studiosiores Caesaris senserat, iugulatos e muris praecipitauit. feminas quoque citatis nominibus uirorum, qui in contrariis castris erant, ut caedes coniugum suarum cernerent, maternisque gremiis superpositos liberos trucidauit. infantes alios in conspectu parentum humo infligi, alios superiacta-

Par. sinum suum recepit. idem C. Caesarem consularem apud seditiosissimi hominis Varii bustum occidit. 3. Damasippi iussu praetoris principum ciuitatis capita hostiarum capitibus permixta sunt. eiusdem imperio Carbonis Aruinae truncum corpus patibulo gestatum est. 4. Munatius Flaccus, nominis Pompeiani defensor, cum a Caesare in Hispania inclusus moe-

4 aliqua (*uel* aliquā) diu *B*, aliquandiu *b* 6 est *add. Periz.* 9 damasiphus *B'* 12 arbinae *Pb* 14 aut — aut *B:* et — et *Periz.* 15 reip.] .r̄p. li. (*i. e.* r. populi) *B* 18 abteguensium *B'* 20 exercuit om̄s enī *B in ras.* 21 caesari senserat iugulatus *B'* 22 e *P: om. B*

30 arbonae *V'*, arbinae *BV²*

tos pilis excipi iussit. quae auditu etiam intolerabilia Romano iussu Lusitanis manibus administrata sunt, cuius gentis praesidio Flaccus uallatus diuinis opibus uaecordi pertinacia resistebat.

Ext. 1. Transgrediemur nunc ad illa, quibus ut par dolor, ita nullus nostrae ciuitatis rubor inest. Karthaginienses Atilium Regulum palpebris resectis machinae, in qua undique praeacuti stimuli eminebant, inclusum uigilantia pariter et continuo tractu doloris necauerunt. tormenti genus haud dignum passo auctoribus dignissimum. eadem usi crudelitate milites nostros maritimo certamine in suam potestatem redactos nauibus substrauerunt, ut earum carinis ac pondere elisi inusitata ratione mortis barbaram feritatem satiarent, taetro facinore pollutis classibus ipsum mare uiolaturi.

2. Eorum dux Hannibal, cuius maiore ex parte uirtus saeuitia constabat, in flumine Vergello corporibus Romanis ponte facto exercitum transduxit, ut aeque terrestrium scelestum Karthaginiensium copiarum egressum terra quam maritimarum Neptunus experiretur. idem captiuos nostros, oneribus et itinere fessos iam, prima pedum parte succisa relinquebat. quos uero in castra perduxerat, paria fere

nibus Ateguensibus obsideretur, omnes eius oppidi ciues, quos studiosiores Caesaris senserat, iugulatos e muris praecipitauit. *Par.*

1. Carthaginienses Atilium Regulum palpebris resectis machina inclusum, in qua undique praeacuti stimuli eminebant, necauerunt. eadem usi crudelitate milites nostros captos nauibus substrauerunt obterendos. 2. Hannibal in flumine Vergello corporibus Romanis ponte facto exercitum traduxit. idem captiuos nostros, oneribus et itinere fessos iam, pedum

2 lusitani**s *B′* (lusitanicis?) 4 opibus *BCD:* operibus *dett.* 5 nun *B′* 7 italium *B′* 8 praecuti *B′* 10 haud dignum *B mg:* addignum *B*, indignum *b* 12 maritimo *B mg:* quos marti *B* 18 Vergello *Florus I, 22 (II, 6) § 18:* gallo *B*, igillo *P*, gello *cod. Atreb.* 19 traduxit *P* 20 aquae *B* ‖ terr. scel. *B add. (m. 1 ?) signis transpositionis* ‖ scelestium *B′* 24 quosdã *B ante ras.* ‖ castra *B, sed* ca *in ras.*, nostra *CF*

fratrum et propinquorum iungens, ferro decernere cogebat neque ante sanguine explebatur quam ad unum uictorem omnes redegisset. iusto ergo illum odio, uerum tamen tardo supplicio senatus Prusiae regis factum supplicem ad uoluntariam mortem conpulit.

3. Tam hercule quam Mitridatem regem, qui una epistola $\overline{\text{LXXX}}$ ciuium Romanorum in Asia per urbes negotiandi gratia dispersa interemit tantaeque prouinciae hospitalis deos iniusto, sed non inulto cruore respersit, quoniam cum maximo cruciatu ueneno repugnantem spiritum suum tandem succumbere coegit simulque piacula crucibus illis dedit, quibus illos amico suo auctore, Gauro spadone, libidinosus obsequio, scelestus imperio adfecerat.

4. Zisemis, Diogyridis filii, Thraciae regis, etsi minus admirabilem crudelitatem gentis ipsius feritas, narrandam tamen rabies saeuitiae facit, cui neque uiuos homines medios secare neque parentes liberorum uesci corporibus nefas fuit.

5. Iterum Ptolemaeus Physcon emergit, paulo ante libidinosae amentiae taeterrimum exemplum, idem inter praecipua crudelitatis indicia referendus. quid enim hoc facto truculentius? filium suum no-

parte succisa relinquebat. quos uero in castra perduxerat, *Par.* paria fere fratrum et propinquorum iungens ferro dimicare cogebat. 3. Mithridates una epistola LXXX milia ciuium Romanorum in Asia per urbes dispersa iussit occidi. 4. Zisemis, Diogyridis Thraciae regis filius, uiuos homines medios secare consuerat et parentes liberorum uesci corporibus cogebat. 5. Ptolemaeus Physcon filium suum nomine Memphilitem, quem ex Cleopatra eadem sorore et uxore sustulerat, in

3 uictorũ o. redigisset *B′* 10 hospitales *b* 14 amico suo *B:* amicos suos *b* 16 Zisemis *P et B in ras.*, *ὁ τοῦ Διηγύλιος υἱὸς Ζιβέλμιος Diod. Exc. 33, p. 602 (II, 2, 144 Dind.)* || filia traciae *B′* 18 narrandum *B* 19 secare *B in ras.* 21 phiscon *b*, phicon *B* 23 india *B′*

32 et uxore *add. Mai*

mine Memphitem, quem ex Cleopatra, eadem sorore et uxore, sustulerat, liberalis formae, optimae spei puerum, in conspectu suo occidi iussit protinusque caput eius et pedes praecisos et manus in cista chlamyde opertos pro munere natalicio matri misit, perinde quasi ipse cladis, quam illi inferebat, expers, ac non infelicior, quod in communi orbitate Cleopatram miserabilem cunctis, se inuisum reddiderat. adeo caeco furore summa quaeque efferuescit crudelitas, cum munimentum ex se ipsa repperit. nam cum animaduerteret quanto sui odio patria teneretur, timori remedium scelere petiuit, quoque tutius plebe trucidata regnaret, frequens iuuentute gymnasium armis et igni circumdedit omnesque, qui in eo erant, partim ferro, partim flamma necauit.

6. Ochus autem, qui postea Darius appellatus est, sanctissimo Persis iure iurando obstrictus ne quem ex coniuratione, quae septem magos cum eo oppresserat, aut ueneno aut ferro aut ulla ui aut inopia alimentorum necaret, crudeliorem mortis rationem excogitauit, qua † honustos sibi non perrupto uinculo religionis tolleret. saeptum enim altis parie-

Par. conspectu suo occidi iussit, et protinus caput eius ac pedes praecisos in cista chlamyde opertos pro munere natalicio matri misit. idem cum uideret quanto sui odio patria teneretur, timori remedium scelere quaesiuit: frequens enim iuuentute gymnasium incendit. 6. Ochus, qui postea Darius appellatus est, obstrictus iure iurando ne quem ex coniuratione ea, quae septem magos cum eo oppresserat, aut ueneno aut inopia necaret, crudeliorem mortis rationem excogitauit. saeptum enim altis parietibus locum cinere conpleuit superpositoque tigno

1 memphilitem *P et in ras. B* 2 et uxore — puerum *B in marg. manu antiqua suppletum habet* 4 preciosos *B'* || cistã clamyde *B* 5 *fort.* operta *uel* opertas 9 furore — ipsa repperit. nam (reppererit iam *corr.*) cum *B in ras.* 18 coniur. ea quae *P* 19 ui* *B* 21 quae ho*ustos (o *post* h *uidetur ex corr.*) *B*, qua onustos *b;* qua onerosos, odiosos, infestos, inuisos, suspectos, molestos *(Foertsch) tentauerunt critici* 22 uinculo*** *B*

tibus locum cinere conpleuit superpositoque tigno prominente benigne cibo et potione exceptos in eo conlocabat, e quo somno sopiti in illam insidiosam congeriem decidebant.

7. Apertior et taetrior alterius Ochi cognomine Artaxerxis crudelitas, qui Atossam sororem atque eandem socrum uiuam capite defodit et patruum cum centum amplius filiis ac nepotibus uacua area destitutum iaculis confixit, nulla iniuria lacessitus, sed quod in his maximam apud Persas probitatis et fortitudinis laudem consistere uidebat.

8. Consimili genere aemulationis instincta ciuitas Atheniensium indigno gloriae suae decreto Aeginensium iuuentuti pollices abscidit, ut classe potens populus in certamen maritimarum uirium secum descendere nequiret. non agnosco Athenas timori remedium a crudelitate mutuantis.

9. Saeuus etiam ille aenei tauri inuentor, quo inclusi subditis ignibus longo et abdito cruciatu mugitus resonantem spiritum edere cogebantur, ne eiulatus eorum humano sono uocis expressi Phalaridis tyranni misericordiam implorare possent. quam quia calamitosis deesse uoluit, taeterrimum artis suae opus primus inclusus merito auspicatus est.

Par. prominente benigne cibo et potione exceptos in eo conlocauit, e quo somno sopiti decidebant in illam congeriem. 7. Ochus Artaxerxes sororem atque eandem socrum suam uiuam capite defodit, patruum cum centum filiis ac nepotibus iaculis confixit. 2. Athenienses Aeginensium iuuentutis pollices absciderunt, ne secum classe contenderent. 9. Saeuus et ille aenei tauri inuentor, quo inclusi subditis ignibus longo cruciatu mugitus edere cogebantur: quod opus primus artifex inclusus

5 cognomine *b* 6 artaxersis *B*, *sed* sis *extra uersum m.* 2 || Atossam *Rumpf:* otiosam *B*, otiam *b* 8 uacua rea *B'* 13 gloria sua *b* 17 mutu|annis *B'* 20 resonante spiritu *b* || ne eiulatus *B in ras.*, ne ululatus *EF* 21 phaleridis *B* 24 primus] *add.* artifex *B mg. e P*

27 artarxerxes *V*

10. Ac ne Etrusci quidem parum feroces in poena excogitanda, qui uiuorum corpora cadaueribus aduersa aduersis alligata atque constricta, ita ut singulae membrorum partes singulis essent adcommodatae, tabescere simul patiebantur, amari uitae pariter ac mortis tortores.

11. Sicut illi barbari, quos ferunt mactatarum pecudum intestinis et uisceribus egestis homines inserere, ita ut capitibus tantummodo emineant, eosque, ut diutius poenae sufficiant, cibo et potione infelicem spiritum prorogare, donec intus putrefacti laniatui sint animalibus, quae tabidis in corporibus nasci solent. queramur nunc cum rerum natura, quod nos multis et asperis aduersae ualetudinis incommodis obnoxios esse uoluerit, habitumque caelestis roboris humanae condicioni denegatum moleste feramus, cum tot cruciatus sibimet ipsa mortalitas inpulsu crudelitatis excogitauerit.

III. *DE IRA AVT ODIO.*

Ira quoque aut odium in pectoribus humanis magnos fluctus excitant, procursu celerior illa, nocendi cupidine hoc pertinacius, uterque consternationis plenus affectus ac numquam sine tormento sui uiolentus, quia dolorem, cum inferre uult, patitur, amara sollicitudine ne non contingat ultio anxius. sed proprietatis eorum certissimae sunt imagines, quas di ipsi in claris personis aut dicto aliquo aut facto uehementiore conspici uoluerunt.

merito dedicauit. 11. Quosdam barbaros ferunt mactatarum *Par.* pecudum intestinis et uisceribus egestis homines inserere ita, ut capitibus tantummodo emineant.

2 uirorum *B*, *em. Pighius e codd. suis* 9 eosque ut *Vat.* (*cf. ad p. 431, 7*): quoque ut *B*, quoque (*om.* ut) *Periz.* 10 paenae sufficiat *B'*, pene sufficiant *Vat.* || potu *Vat.* 12 in tabidis *Vat.* 13 quaeramus *B'* 20 et odium *Pigh.* 26 dii *b*, *om. B* 27 dictu *B*

1. Cum aduersus Hasdrubalem Liuius Salinator bellum gesturus urbe egrederetur, monente Fabio Maximo ne ante descenderet in aciem quam hostium uires animumque cognosset, primam occasionem pugnandi non omissurum se respondit, interrogatusque ab eodem quid ita tam festinanter manum conserere uellet, 'ut quam celerrime' inquit 'aut gloriam ex hostibus aut ex ciuibus prostratis gaudium capiam'. ira tunc et uirtus sermonem eius inter se diuiserunt, illa iniustae damnationis memor, haec triumphi gloriae intenta. sed nescio an eiusdem fuerit hoc dicere et sic uincere.

2. Ardentis spiritus uirum et bellicis operibus adsuetum huc iracundiae stimuli egerunt: Gaium autem Figulum mansuetissimum, pacato iuris ciuilis iudicio celeberrimum, prudentiae moderationisque inmemorem reddiderunt. consulatus enim repulsae dolore accensus, eo quidem magis, quod illum bis patri suo datum meminerat, cum ad eum postero comitiorum die multi consulendi causa uenissent, omnes dimisit, praefatus 'an uos consulere scitis, consulem facere nescitis?' dictum grauiter et merito, sed

Par. *DE IRA AVT ODIO.* 1. Cum aduersus Hasdrubalem Liuius Salinator missus esset, Fabio monente ne temere committeret aciem, respondit primam se occasionem pugnae non omissurum, interrogatusque, quid ita tam festinanter manum conserere uellet, 'ut quam celerrime' inquit 'aut gloriam ex hostibus uictis aut ex ciuibus prostratis gaudium capiam'. miscuit tunc ira uirtutem, repetentis et iniustam damnationem et triumphi gloriam quaerentis. 2. C. Figulus consulatum non adeptus, cum ad eum postero die consulendi causa multi uenissent, dimisit sic praefatus: 'an uos consulere scitis, con-

1 libius *B* 4 ocasionem — omisurum *B* 9 et *Vat.:* aut *B*, atq. *b* || diuisere *Vat.* 11 an *B:* utrum *Vat.* 14 hunc *B* 17 coñs. *B* 19 comiciorum die* *B* 21 an uos *P et in ras. B:* omnes *dett.*

29 repentis *V*, *em. Mai* 32 dimisit *om. V*

tamen aliquanto melius non dictum: nam quis populo Romano irasci sapienter potest?

3. Itaque ne illi quidem probandi, quamuis factum eorum nobilitatis splendore protectum sit, qui, quod Cn. Flauius, humillimae quondam sortis, praeturam adeptus erat, offensi anulos aureos sibimet ipsis et phaleras equis suis detractas abiecerunt, doloris inpotentiam tantum non luctu professo testati.

4. Talis irae motus aut singulorum aut paucorum aduersus populum uniuersum: multitudinis erga principes ac duces eius modi. Manlio Torquato amplissimam et gloriosissimam ex Latinis et Campanis uictoriam in urbem referenti, cum seniores omnes laetitia ouantes occurrerent, iuniorum nemo obuiam processit, quod filium adulescentem, fortissime aduersus imperium suum proeliatum, securi percusserat: miserti sunt aequalis nimis aspere puniti. nec factum eorum defendo, sed irae uim indico, quae unius ciuitatis et aetates et adfectus diuidere ualuit.

5. Eademque tantum potuit, ut uniuersum populi Romani equitatum, a Fabio consule ad hostium copias persequendas missum, cum et tuto et facile eas liceret delere, legis agrariae ab eo impeditae memorem, inmobilem retineret. illa uero etiam Appio

sulem facere nescitis?' 3. Cum quidam Cn. Flauius humillimae sortis praetor factus esset, plurimi e nobilibus anulos proiecerunt, phaleras equis detraxerunt, tamquam indignis darentur magistratus. 4. Manlio Torquato ex Latinis et Campanis referenti uictoriam nemo iuuenum occurrit, quod is filium suum securi percusserat. 5. Equitatus Romanus Fabi cos. ad hostium copias persequendas missus memor agrariae legis ab eo inpeditae non ei obsecutus est. Appii exercitus uoluntaria

Par.

6 simet *B* 8 inpotentia *B′ ut uidetur* || luctũ profecto *B*, *em. J. Fr. Gronouius* 10 erga — latinis *B in mg. habet m. antiqua suppletum* 11 manilio *B ante ras.* 16 sserat miserti sunt *B in ras.* 17 aequales *b* 19 aetas *B′* || uoluit *B′* 23 leges *B′* | memores *B*, memoria *Γ* 24 appio *om. B′*
31 missus *addidi*

duci, cuius pater, dum pro senatus amplitudine nititur, commoda plebis acerrime inpugnauerat, infensum exercitum faciendo uoluntaria fuga terga hosti, ne triumphum imperatori quaereret, dare coegit. quotiens uictoriae uictrix! congratulationem eius in Torquato spernendam, in Fabio pulcherrimam partem omittendam, in Appio totam fugae postponendam reddidit.

6. Age, quam uiolenter se in pectore uniuersi populi Romani gessit eo tempore, quo suffragiis eius dedicatio aedis Mercurii M. Plaetorio primi pili centurioni data est praeteritis consulibus, Appio, quod obstitisset quo minus aeri alieno suo succurreretur, Seruilio, quod susceptam causam suam languido patrocinio protexisset. negas efficacem iram, cuius hortatu miles summo imperio praelatus est?

7. Quae quidem non proculcauit tantum imperia, sed etiam gessit inpotenter. nam Q. Metellus cum utramque Hispaniam consul prius, deinde pro consule paene totam subegisset, postquam cognouit Q. Pompeium consulem, inimicum suum, successorem sibi mitti, omnes, qui modo militiam suam uoluerunt finiri, dimisit, commeatus petentibus neque causis excussis neque constituto tempore dedit, horrea custodibus remotis opportuna rapinae praebuit, arcus sagittasque Cretensium frangi atque in amnem abici

Par. fuga terga hosti dedit, ne triumphum quaereret imperatori, memor patrem eius infensum populo fuisse. 7. Metellus tota paene Hispania subacta Q. Pompeium consulem inimicum suum successorem sibi mitti cum audisset, omnes qui militia uacare uolebant dimisit, horrea custodibus remotis rapinae praebuit,

1 dici *B′* 4 ne triumphum *B in ras.* 5 uictrix *corr. e* uictor *B* || cũ gratulationem *B* 6 spernendum *B* || pulcherrime partam *Lipsius, at u. Periz.* 10 eo tempore *Kempf:* eodem tempore *B* 11 plētorio *B*, M. Laetorio *Periz. ex Liu.* 2, 27 13 aere *B* 14 succeptam *B′* 15 negat — ortatu *B′* 20 totam *codd. Pighii:* tam *B*, iam *b*, *cf. P* 25 oportuna *b*
29 subacta *om. V′*

iussit, elephantis cibaria dari uetuit. quibus factis ut cupiditati suae indulsit, ita magnifice gestarum rerum gloriam corrupit meritumque honorem triumphi hostium quam irae fortior uictor amisit.

8. Quid Sulla, dum huic uitio obtemperat, nonne multo alieno sanguine profuso ad ultimum et suum erogauit? Puteolis enim ardens indignatione, quod Granius, princeps eius coloniae, pecuniam a decurionibus ad refectionem Capitolii promissam cunctantius daret, animi concitatione nimia atque immoderato uocis impetu conuulso pectore, spiritum cruore ac minis mixtum euomuit, nec senio iam prolapsus, utpote sexagesimum ingrediens annum, sed alita miseriis rei publicae inpotentia furens. igitur in dubio est Sullane prior an iracundia Sullae sit extincta.

Ext. Neque ab ignotis exempla petere iuuat et maximis uiris exprobrare uitia sua uerecundiae est. ceterum cum propositi fides excellentissima quaeque conplecti moneat, uoluntas operi cedat, dum praeclara libenter probando necessaria narrandi conscientia non desit.

1. Alexandrum iracundia sua propemodum caelo deripuit. nam quid obstitit quo minus illuc adsurgeret nisi Lysimachus leoni obiectus et Clitus hasta traiectus et Callisthenes mori iussus? quia tres maximas uictorias totidem amicorum iniustis caedibus uicto reddidit.

2. Quam uehemens deinde aduersus populum Ro-

Par. arcus et sagittas Cretensium frangi iussit, elephantis cibaria dari uetuit.

1. Alexander iratus Lysimacho leoni eum obiecit, idem Clitum hasta traiecit: et Callisthenes ab eodem mori iussus est. 2. Hamilcar quattuor filios inpubes catulos leoninos se

6 profusū *B'*, fuso *Vat.* 11 cruori *b* 13 alitã *B'* 15 syllanae *B'* 17 exprobare *B* 20 probando *mg B:* probanda *B*, probandi *b* || necessaria *B*, *sed* a *extrema in ras.* 23 diripuit *B* 24 lysymacus *B* || leoni *corr. e* lenis (?) *B* || ditus *B* 25 chalistenes *B*, calisthenes *b* 27 uictor edidit *B*, *em. Periz.*
32 critum *V corr. e* critem

manum Hamilcaris odium! quattuor enim puerilis aetatis filios intuens, eiusdem numeri catulos leoninos in perniciem imperii nostri alere se praedicabat. digna nutrimenta, quae in exitium patriae suae, ut euenit, conuerterentur.

3. E quibus Hannibal mature adeo patria uestigia subsecutus est, ut eo exercitum in Hispaniam traiecturo et ob id sacrificante nouem annorum natu altaria tenens iuraret se, cum primum per aetatem potuisset, acerrimum hostem populi Romani futurum, et pertinacissimis precibus instantis belli commilitium exprimeret. idem significare cupiens quanto inter se odio Karthago et Roma dissiderent, inflicto in terram pede suscitatoque puluere, tum inter eas finem fore belli dixit, cum alterutra urbs in habitum pulueris esset redacta.

4. In puerili pectore tantum uis odii potuit, sed in mulieribus quoque aeque multum ualuit. namque Samiramis, Assyriorum regina, cum ei circa cultum capitis sui occupatae nuntiatum esset Babylona defecisse, altera parte crinium adhuc soluta protinus ad eam expugnandam cucurrit nec prius decorem capillorum in ordinem quam totam urbem in potestatem suam redegit. quocirca statua eius Babylone posita est illo habitu, quo ad ultionem exigendam celeritate praecipiti tetendit.

Par. in perniciem populi Romani alere dicebat. 3. Hannibal significare cupiens, quantum inter se Carthago et Roma dissiderent, inflicto in terram pede suscitatoque puluere tum finem belli inter eas fore dixit, cum alterutra urbs in puluerem esset redacta.

1 amilcharis *B* 2 eiusdemq. *B'* 5 conuerterunt *B*, conuerterent *B mg* 6 patriae *B* 11 et *nos: om. B,* ut *b* 14 tum *P:* tunc *B* 15 urbs *P et in ras. B:* pars *dett. aliquot, om. Kempf; at uocem aliquam in B' fuisse, ex loco uacuo, in quo* urbs *scriptum est, apparet* 19 samiramis *B corr. e* samarramis: Semiramis *Vat. et* ς 20 babilona *Vat.*, babylonã *b* 23 quam totam *Kellerbauer:* quantam *B*, quam tantam *Vat. et b* 26 praecipi *B'*

IIII. *DE AVARITIA.*

Protrahatur etiam auaritia, latentium indagatrix lucrorum, manifestae praedae auidissima uorago, neque habendi fructu felix et cupiditate quaerendi miserrima.

1. Cum admodum locupleti L. Minucio Basilo falsum testamentum quidam in Graecia subiecisset eiusdemque confirmandi gratia potentissimos ciuitatis nostrae uiros, M. Crassum et Q. Hortensium, quibus Minucius ignotus fuerat, tabulis heredes inseruisset, quamquam euidens fraus erat, tamen uterque pecuniae cupidus facinoris alieni munus non repudiauit. quantam culpam quam leuiter rettuli! lumina curiae, ornamenta fori quod scelus uindicare debebant, inhonesti lucri captura inuitati auctoritatibus suis texerunt.

2. Verum aliquanto maiores uires in Q. Cassio exhibuit, qui in Hispania Silium et Calpurnium, occidendi sui gratia cum pugionibus deprehensos, quinquagies sestertium ab illo, ab hoc sexagies pactus dimisit. atqui dubites, si alterum tantum daretur, iugulum quoque suum aequo animo illis fuisse praebiturum?

DE AVARITIA. 1. Cum admodum locupleti L. Minucio Basilo falsum testamentum quidam subiecisset eiusque confirmandi gratia Crassum et Q. Hortensium, quibus Minucius ignotus erat, heredes inseruisset, quamquam euidens fraus erat, tamen uterque pecuniae cupidus facinoris alieni munus non repudiauit. 2. Quintus Cassius in Hispania Silium et Calpurnium, occidendi sui gratia cum pugionibus deprehensos, quinquagies ab hoc sestertium, sexagies ab illo pactus dimisit. *Par.*

6 minucio *P:* municio *B* || basilio *BP*, basillo *b; cf. Cic. off. 3, § 73* 10 municius *B* || inseruisset** *B* 13 leniter *D* 15 debeant *B'* 18 hispania* syllium (sylium *b*) *B* 21 **qu** *B* *(litterae expunctae prorsus euanuerunt)*, atquin *b*, an *Vat.*, *fort.* ecquid dubites || *litt.* retur iugulum *B in ras. (habet Vat.)*
25 basilio *V ex corr.* 29 Quintius *V*

3. Ceterum auaritia ante omnes L. Septimulei praecordia possedit. qui cum C. Gracchi familiaris fuisset, caput eius abscidere et per urbem pilo fixum ferre sustinuit, quia Opimius consul auro id se repensurum edixerat. sunt qui tradant liquato plumbo eum cauatam partem capitis, quo ponderosius esset, explesse. fuerit ille seditiosus, bono perierit exemplo, clientis tamen scelesta fames in has usque iacentis iniurias esurire non debuit.

Ext. 1. Odium merita Septimulei auaritia, Ptolemaei autem, regis Cypriorum, risu prosequenda. nam cum anxiis sordibus magnas opes corripuisset propterque eas periturum se uideret et ideo omni pecunia inposita nauibus in altum processisset, ut classe perforata suo arbitrio periret et hostes praeda carerent, non sustinuit mergere aurum et argentum, sed futurum necis suae praemium domum reuexit. procul dubio hic non possedit diuitias, sed a diuitiis possessus est, titulo rex insulae, animo pecuniae miserabile mancipium.

V. *DE SVPERBIA ET INPOTENTIA.*

1. Atque ut superbia quoque et inpotentia in conspicuo ponatur, M. Fuluius Flaccus consul, M. Plau-

Par. 3. Septimuleius C. Gracchi familiaris caput pilo fixum tulit, quia Opimius consul auro id se repensurum edixerat.

1. Ptolemaeus rex Cypriorum, cum se periturum ob nimias diuitias uideret, quod eas anxiis sordibus conquisierat, inposita omni pecunia nauibus in altum processit, ut in mare abiceret: deinde detractus auaritia insita non sustinuit proposítum exsequi.

DE SVPERBIA ET IMPOTENTIA. 1. M. Fuluius

1 ei *in* Septimulei *B ex corr., item u. 10* 2 praecordiā *B* 3 pilo *B corr. e* poli 4 id se *P et in ras. B* 6 cauatũ *B′* 8 famis *B′* 14 classe* *B* 15 perirent *B* || hostis *B′ ut uidetur* || cęcarent *B* 23 fuluius** *B*
29 substinuit *V*

tii Hypsaei collega, cum perniciosissimas rei publicae leges introduceret de ciuitate danda et de prouocatione ad populum eorum, qui ciuitatem mutare noluissent, aegre conpulsus est ut in curiam ueniret: deinde partim monenti, partim oranti senatui ut incepto desisteret, responsum non dedit. tyrannici spiritus consul haberetur, si aduersus unum senatorem hoc modo se gessisset, quo Flaccus in totius amplissimi ordinis contemnenda maiestate uersatus est.

2. Quae a Marco quoque Druso tribuno pl. per summam contumeliam uexata est. parum enim habuit L. Philippum consulem, quia interfari se contionantem ausus fuerat, obtorta gula, et quidem non per uiatorem, sed per clientem suum, adeo uiolenter in carcerem praecipitem egisse, ut multus e naribus eius cruor profunderetur, uerum etiam, cum senatus ad eum misisset, ut in curiam ueniret, 'quare non potius' inquit 'ipse in Hostiliam curiam propinquam rostris, id est ad me, uenit?' piget adicere quod sequitur. tribunus senatus imperium despexit, senatus tribuni uerbis paruit.

3. Cn. autem Pompeius quam insolenter! qui ba-

Par. Flaccus cos. M. Plautii Hypsaei collega cum perniciosissimas reip. leges introduceret, senatu monente ut incepto desisteret responsum non dedit. 2. M. Brutus trib. pl. cum a Lucio Philippo cos. interpellatus, cum contionaretur, fuisset, obtorta ceruice eum, et quidem per clientem suum in carcerem praecipitem egit. idem, cum senatus ad eum misisset ut in curiam ueniret, 'quare non potius' inquit 'in Hostiliam curiam propinquam rostris, id est ad me, uenit?' 3. Cn. Pompeius ba-

4 noluissent *B:* uoluissent *dett. et* ς, *at u. Momms. in C. J. L. I, p. 71 col. 2* 9 est (c̃) *B in ras.* 10 Quae — uexata est *dett. plerique:* q̃. (= quae) amentia quoque m. brutũ tr. pl. — uexauit *B in ras. m. 3* 11 parum *E:* paruit *B*, parui *b* 12 interfari se *C:* interpellare *B m. 3 in ras.* (interfari *firmat Vat.*) 13 gyla *B′* ‖ per *B corr. e* par 16 utrum etiam *B′* 20 dispexit *B*
24 resisteret *V* 26 contionatur (— tus *corr.*) *V* 27 ceruice cum equidem *V*

lineo egressus ante pedes suos prostratum Hypsaeum ambitus reum, et nobilem uirum et sibi amicum, iacentem reliquit, contumeliosa uoce proculcatum. nihil enim eum aliud agere quam ut conuiuium suum moraretur respondit, et huius dicti conscius securo animo cenare potuit. ille uero etiam in foro non erubuit P. Scipionem, socerum suum, legibus obnoxium, quas ipse tulerat, in maxima quidem reorum et inlustrium ruina muneris loco a iudicibus deposcere, maritalis lecti blanditiis statum rei publicae temerando.

4. Taetrum facto pariter ac dicto M. Antonii conuiuium. nam cum ad eum triumuirum Caesetii Rufi senatoris caput allatum esset, auersantibus id ceteris, propius admoueri iussit ac diu diligenterque considerauit. cunctis deinde expectantibus quidnam esset dicturus, 'hunc ego' inquit 'notum non habui'. superba de senatore, inpotens de occiso confessio.

Ext. 1. Satis multa de nostris: aliena nunc adiciantur. Alexandri regis uirtus ac felicitas tribus insolentiae euidentissimis gradibus exultauit. fastidio enim Philippi Iouem Hammonem patrem asciuit, taedio morum et cultus Macedonici uestem et insti-

Par. lineo egressus, cum ante pedes suos prostratum Hypsaeum ambitus reum uidisset, iacentem reliquit, nihil aliud illum agere dicens quam ut conuiuium suum moraretur. idem P. Scipionem socerum suum legibus obnoxium, quas ipse tulerat, muneris loco ab iudicibus depoposcit. 4. Cum ad M. Antonium triumuirum cenantem Caesetii Rufi senatoris caput esset adlatum, diu diligenterque considerato 'ego hunc' inquit 'notum non habui'.

1. Alexander Macedo fastidio Philippi Iouem sibi Hammonem patrem adsciuit. idem instituta Persarum adsumpsit:

1 egressus — hypseum ambitus *B in marg. habet* 5 securus cenare *Vat.* 7 obnoxium *P:* noxium *B* 8 quasi ipse *B'* 11 temperando *B et Vat., em. Periz.* 13 casetii *B'* 14 aduersantibus *B* 15 proprius *B'* 21 exulauit *b* 22 Iouem sibi H. *P* || ammonem *B'* 23 morem excultus *B'*

tuta Persica adsumpsit, spreto mortali habitu diuinum imitatus est, nec fuit ei pudori filium, ciuem, hominem dissimulare.

2. Iam Xerxes, cuius in nomine superbia et inpotentia habitat, suo iure tam insolenter. qui Graeciae indicturus bellum adhibitis Asiae principibus 'ne uiderer' inquit 'meo tantum modo usus consilio, uos contraxi: ceterum mementote parendum magis uobis esse quam suadendum'. adroganter, etiam si uictori repetere ei regiam contigisset: tam deformiter uicti nescias utrum insolentius dictum an inprudentius.

3. Hannibal autem, Cannensis pugnae successu elatus, nec admisit quemquam ciuium suorum in castris nec responsum ulli nisi per interpretem dedit. Maharbalem etiam, ante tabernaculum suum clara uoce adfirmantem prospexisse quonam modo paucis diebus Romae in Capitolio cenaret, aspernatus est. adeo felicitatis et moderationis diuiduum contubernium est.

4. Insolentiae uero inter Karthaginiensem et Campanum senatum quasi aemulatio fuit: ille enim separato a plebe balineo lauabatur, hic diuerso foro utebatur. quem morem Capuae aliquamdiu retentum Gai quoque Gracchi oratione in Plautium scripta patet.

spreto enim mortali habitu diuinum imitatus est. 2. Xerxes *Par.* Graeciae bellum indicturus adhibitis Asiae principibus, 'ne uiderer' inquit 'tantum meo usus consilio, uos contraxi: ceterum mementote parendum magis uobis esse quam suadendum'.

2 imitatus *P:* aemulatus *B*, *sed* aem (*non* aemu) *in ras.* || pudoris *B ante ras.* 5 tamen *Periz.* || insolenter usus est *dett.* || qui *Foertsch II, 39:* qđ *B* 11 an *B corr. ex* in 12 inpudentius *B*, *em. Guyetus et Periz.* 15 nisi *om. B'* 25 Gai] .C. *B*
27 Xerses *V*

VI. *DE PERFIDIA.*

Occultum iam et insidiosum malum, perfidia, latebris suis extrahatur. cuius efficacissimae uires sunt mentiri ac fallere, fructus in aliquo admisso scelere consistit, tum certus, cum credulitatem nefariis uinculis circumdedit, tantum inconmodi humano generi adferens, quantum salutis bona fides praestat. habeat igitur non minus reprehensionis quam illa laudis consequitur.

1. Romulo regnante Spurius Tarpeius arci praeerat. cuius filiam uirginem, aquam sacris petitum extra moenia egressam, Tatius ut armatos Sabinos in arcem secum reciperet corrupit, mercedis nomine pactam quae in sinistris manibus gerebant: erant autem iis armillae et anuli magno ex pondere auri. loco potitum agmen Sabinorum puellam praemium flagitantem armis obrutam necauit, perinde quasi promissum, quod ea quoque laeuis gestauerant, soluisset. absit reprehensio, quia inpia proditio celeri poena uindicata est.

2. Seruius quoque Galba summae perfidiae. trium enim Lusitaniae ciuitatium conuocato populo, tamquam de conmodis eius acturus, $\overline{\text{VIII}}$, in quibus flos iuuentutis consistebat, electa et armis exuta partim trucidauit, partim uendidit. quo facinore maximam cladem barbarorum magnitudine criminis antecessit.

3. Cn. autem Domitium, summi generis et magni animi uirum, nimia gloriae cupiditas perfidum exi-

Par. *DE PERFIDIA.* 2. Ser. Galba Lusitaniae conuocato populo, tamquam de commodis eius acturus, CVIII milia iuuentutis exuta armis partim occidit, partim uendidit. 3. Cn. Do-

4 fluctus in aliquo admissos *B′* 5 crudelitatem *B′* 6 genere *B′* 14 pactaq. in *B′* 18 leuis *B* || soluit *B*, *em. Kempf*, soluerit *Periz.* 21 galba (ba *in ras.*) *B* || triũ *B*: tribuũ *b* 24 $\overline{\text{VIII}}$ *B*: $\overline{\text{CVIII}}$ *Pb* 26 cladem *B*: partem *D* 28 nimiae *B*, *em. Kempf*

stere coegit. iratus namque Bituito, regi Aruernorum, quod [tum] suam et Allobrogum gentem se etiam tum in prouincia morante ad Q. Fabii successoris sui dexteram confugere hortatus esset, per conloquii simulationem arcessitum hospitioque exceptum uinxit ac Romam naue deportandum curauit. cuius factum senatus neque probare potuit neque rescindere uoluit, ne remissus in patriam Bituitus bellum renouaret. igitur eum Albam custodiae causa relegauit.

4. Viriathi etiam caedes duplicem perfidiae accusationem recepit, in amicis, quod eorum manibus interemptus est, in Q. Seruilio Caepione consule, quia is sceleris huius auctor inpunitate promissa fuit uictoriamque non meruit, sed emit.

Ext. 1. Verum ut ipsum fontem perfidiae contemplemur, Karthaginienses Xanthippum Lacedaemonium, cuius optima opera primo Punico bello usi fuerant et quo iuuante Atilium Regulum ceperant, simulantes domum se reuehere, in alto merserunt, quid tanto facinore petentes? an ne uictoriae eorum socius superesset? extat nihilo minus, et quidem cum opprobrio, quem sine ulla gloriae iactura inuiolatum reliquissent.

2. Hannibal porro Nucerinos, hortatu suo cum binis uestimentis urbem inexpugnabilibus muris cinc-

mitius iratus Bituito, regi Aruernorum, per conloquii simulationem arcessitum hospitioque exceptum uinxit ac Romam deportandum curauit. *Par.*

1. Karthaginienses Xanthippum Lacedaemoniorum ducem, domum se reuehere simulantes in alto merserunt. 2. Hannibal Nucerinos, hortatu suo cum binis uestimentis urbem

1 uituito regi arbennorum *B'* 2 tum *incl. Kempf,* quod tam suam quam et all. *b* 3 ad q. *b:* atq. *B* 4 ortatus *B'* 5 arcersitum *B* 10 religauit *B'* 14 his *B'* 17 xantippum (x *in ras.*) *B* 19 quo *b:* q* *B* 20 serereuehere *B,* sese reueh. *b* ‖ in alto merserunt *B in ras.* 22 extant *B'* ‖ equidem *B* 23 opprobria *B'*

30 xantippum *V*

tam egressos, uapore et fumo balnearum strangulando, et Acerranorum senatum, eadem ratione extra moenia euocatum, in profundum puteorum abiciendo nonne, bellum aduersus populum Romanum et Italiam professus, aduersus ipsam fidem acrius gessit, mendaciis et fallacia quasi praeclaris artibus gaudens? quo euenit ut alioqui insignem nominis sui memoriam relicturus, in dubio maiorne an peior uir haberi deberet poneret.

VII. *DE VI ET SEDITIONE.*

1. Sed ut uiolentiae *et* seditionis tam togatae quam etiam armatae facta referantur, L. Equitium, qui se Ti. Gracchi filium simulabat tribunatumque aduersus leges cum L. Saturnino petebat, a C. Mario quintum consulatum gerente in publicam custodiam ductum, populus claustris carceris conuulsis raptum humeris suis per summam animorum alacritatem portauit. 2. idemque Q. Metellum censorem, quod ab eo tamquam Gracchi filio censum recipere nolebat, lapidibus prosternere conatus est, adfirmantem tres tantum modo filios Ti. Graccho fuisse, e quibus unum in Sardinia stipendia merentem, alterum in-

Par. egressos, uapore et fumo balineorum strangulauit. idem senatum Acerranorum extra moenia euocatum in profundum puteum abiecit.

DE VI ET SEDITIONE. 1. L. Equitium, qui se Ti. Gracchi filium simulabat tribunatumque cum L. Saturnino petebat, a C. Mario in custodiam coniectum populus eripuit: 2. et Q. Metellum censorem lapidibus prosternere conatus est, quod is ab eo censum, tamquam a Tib. Gracchi filio, nolebat accipere, adfirmans Gracchum tres filios habuisse, e quibus

1 balineorum *P* 3 profundum *P:* profundo *B* || puteum *P* 11 uolentiae *B'* [] et *om. B* || tam *b:* **am *B* (*an fuerat* seditionisq. tam ?) 12 aequitium qui se titi *B* 14 cum *Pb: om. B* (leges *habet B*) || quintum] sextum *Pigh.* 15 gerentē *B'* 17 amorum *B corr. in* armorum 18 idem Q. *coni. Periz.* 19 tamquam a tib. gracchi *P* 21 Ti.] .t. *B*

fantem Praeneste, tertium post patris mortem natum Romae decessisse, neque oportere clarissimae familiae ignotas sordes inseri: cum interim inprouida concitatae multitudinis temeritas — pro inpudentia et audacia! — aduersus consulatum et censuram tetendit principesque suos omni petulantiae genere uexauit.

3. Vaesana haec tantum modo, illa etiam cruenta seditio. populus enim Nunnium, conpetitorem Saturnini, nouem iam creatis tribunis unoque loco duobus candidatis restante, ui prius in aedes priuatas conpulit, extractum deinde interemit, ut caede integerrimi ciuis facultas apiscendae potestatis taeterrimo ciui daretur.

4. Creditorum quoque consternatio aduersus Semproni Asellionis praetoris urbani caput intolerabili modo exarsit. quem, quia causam debitorum susceperat, concitati a L. Cassio tribuno pl. pro aede Concordiae sacrificium facientem ab ipsis altaribus fugere extra forum coactum inque tabernula latitantem praetextatum discerpserunt.

unum in Sardinia stipendia merentem, alterum infantem Praeneste, tertium post patris mortem natum Romae decessisse. *Par.* 3. Populus Romanus conpetitorem Saturnini Nunnium ciuem integrum occidit, ut adipiscendae potestatis facultas taetro homini daretur. 4. Sempronium Asellionem praetorem urbanum a L. Cassio concitati creditores, quod is causam debitorum susceperat, pro aede Concordiae sacrificantem, ab ipsis aris fugere coactum, in tabernula, quam petierat, discerpserunt.

4 inprudentia *B et Vat., em. Pighius* 5 aduersus *Vat.:* et aduersus *B* 9 Nunnium *BP (item Liu. perioch. 68):* minium, nimium *etc. codd. dett.;* Ninnius *scribitur in cod. Bamb. Flori II, 4 (3, 16).* 13 adipiscendae *P* 15 semproniũ (— nii *corr.*) *B* 20 tabernula *B, sed* ula *in ras.*, tabernacula *CE* [] latitantem p̃timore petita *(sic)* discerpserunt det *B in litura*

24 Nunnium *V corr. e* nuntiatum 28 ab ipsis — coactum *V corr. ex Val.:* fuga *V pr. m., fort.* fugatum 29 tabernulã *V′*

Mil. Rom. 1. Detestanda fori condicio, sed si castra respicias, aeque magna orietur indignatio. cum C. Mario lege Sulpicia prouincia Asia, ut aduersus Mitridatem bellum gereret, priuato decreta esset, missum ab eo Gratidium legatum ad L. Sullam consulem accipiendarum legionum causa milites trucidarunt, procul dubio indignati, quod ab summo imperio ad eum, qui nullo in honore uersaretur, transire cogerentur. sed quis ferat militem scita plebis exitio legati corrigentem?

2. Pro consule istud tam uiolenter exercitus, illud aduersus consulem. Q. enim Pompeium, Sullae collegam, senatus iussu ad exercitum Cn. Pompei, quem aliquamdiu inuita ciuitate obtinebat, contendere ausum ambitiosi ducis inlecebris corrupti milites sacrificare incipientem adorti, in modum hostiae mactarunt tantumque scelus, curia castris cedere se confessa, inultum abiit.

3. Ille quoque exercitus nefarie uiolentus, qui C. Carbonem, fratrem Carbonis ter consulis, propter bella ciuilia dissolutam disciplinam militarem praefractius et rigidius astringere conatum, priuauit uita satiusque duxit maximo scelere coinquinari quam prauos ac taetros mores mutare.

Par. 1. Cum C. Mario lege Sulpicia ut aduersus Mithridatem bellum gereret decretum esset, Gratidius ad Sullam missus accipiendarum legionum causa a militibus occisus est. 2. Q. Pompeium cos. Sullae collegam, iussu senatus ad exercitum Cn. Pompei missum, quem ille inuita ciuitate obtinebat, contendere ausum ambitiosi ducis illecebris corrupti milites sacrificare incipientem mactauerunt. 3. C. Carbo, frater Carbonis ter consulis, dissolutam disciplinam militarem rigidius adstringere conatus ab exercitu occisus est.

3 Sulpic[ia — aduersus] *B; ab hac parte codex B male habitus est foliis a muribus ambesis* 7 ab *b:* ad *B*, a ς 9 quifecerat *B*, qui ferat *dett. plerique* 11 proconsul *B* 17 se cedere *Vat.* 18 abiit *B:* habuit *Vat. (?) et b* 21 praefactius *B′* 22 [priuauit ui] *et* [coinquinari — ac tae] *B*
30 ambitiosis ducis precibus *V′* 31 mactauerant *V′*

VIII. *DE TEMERITATE.*

Temeritatis etiam et subiti *et* uehementes sunt impulsus, quorum ictibus hominum mentes concussae nec sua pericula dispicere nec aliena facta iusta aestimatione prosequi ualent.

1. Quam enim temere se Africanus superior ex Hispania duabus quinqueremibus ad Syphacem traiecit, in unius Numidae infidis praecordiis suam pariter et patriae salutem depositurus. itaque exiguo momento maximae rei casus fluctuatus est, utrum interfector an captiuus Scipionis Syphax fieret.

2. Nam C. Caesaris anceps conatus, etsi caelestium cura protectus est, tamen uix sine horrore animi referri potest: si quidem inpatiens legionum tardioris a Brundisio Apolloniam traiectus, per simulationem aduersae ualetudinis conuiuio egressus maiestate sua seruili ueste occultata nauiculam conscendit et e flumine maris Hadriatici saeua tempestate fauces petiit protinusque in altum dirigi iusso nauigio multum ac diu contrariis iactatus fluctibus tandem necessitati cessit.

3. Age, illa quam execrabilis militum temeritas! fecit enim ut A. Albinus, nobilitate, moribus, honorum omnium consummatione ciuis eximius, propter falsas et inanes suspiciones in castris ab exercitu la-

DE TEMERITATE. 1. Africanus superior ex Hispania duabus quinqueremibus ad Syphacem traiecit. 2. C. Caesar, inpatiens legionis tardioris a Brundisio Apolloniam traiectus, seruili ueste se occultato nauiculam conscendit, et tempestate uexatus tandem necessitati cessit. 3. A. Albinum ciuem exi- *Par.*

2 temeritas *B′* || et subiti *B:* ut s. *b* || et *B mg.: om. B′* 7 sypacem *B* 11 scipio syphacis *B, em. J. Fr. Gronouius* 13 uix tamen *B in ras. et m,* non tamen uix *dett. plerique* 17 maiestatem suã *B* || conscendit eflumine. ac maris *B, em. Pighius* 19 petit *B′* 20 multo *B′*

28 *immo* legionum

pidibus obrueretur, quodque accessionem indignationis non recipit, oranti atque obsecranti duci a militibus causae dicendae potestas negata est.

Ext. 1. Itaque minus miror apud trucem et saeuum animum Hannibalis defensionis locum innoxio gubernatori non fuisse, quem a Petilia classe Africam repetens freto adpulsus, dum tam paruo spatio Italiam Siciliamque inter se diuisas non credit, uelut insidiosum cursus rectorem interemit, posteaque diligentius inspecta ueritate tunc absoluit, cum eius innocentiae nihil ultra sepulcri honorem dari potuit. igitur angusti atque aestuosi maris alto e tumulo speculatrix statua quam memoriae Pelori tam Punicae temeritatis ultra citraque nauigantium oculis conlocatum indicium est.

2. Iam Atheniensium ciuitas ad uaesaniam usque temeraria, quae X uniuersos imperatores suos, et quidem a pulcherrima uictoria uenientis, capitali iudicio exceptos necauit, quod militum corpora, saeuitia maris interpellante, sepulturae mandare non potuissent, necessitatem puniens, cum honorare uirtutem deberet.

VIIII. *DE ERRORE.*

Temeritati proximus est error, quem ad modum ad laedendum par, ita cui facilius quis ignouerit,

Par. mium miles temere propter falsas et inanes suspiciones lapidibus obruit.

1. Hannibal Africam petens freto adpulsus, dum tam paruo spatio Italiam Siciliamque inter se diuisam non credit, uelut insidiosum cursus rectorem interemit: postea cognita ueritate innocentiam gubernatoris absoluit. 2. Athenienses decem imperatores, et quidem uictores, quod militum corpora sepulturae non dedissent, necauerunt.

1 quoque *B'* 8 credidit *b* 9 inseditiosum *B* 10 adsoluit *B'* 13 memoriã *B* 14 ultro citroque *Periz.* 16 aduersariam *B'* 17 uniuersos *om. P et in ras. B* || equidem *B* 20 interpellante* *B*

quia non sua sponte, sed uanis concitatus imaginibus culpae se inplicat. qui quam late in pectoribus hominum uagetur si complecti coner, uitio de quo loquor sim obnoxius: paucos igitur eius lapsus referemus.

1. C. Heluius Cinna tribunus pl. ex funere C. Caesaris domum suam petens populi manibus discerptus est pro Cornelio Cinna, in quem saeuire se existimabat, iratus ei, quod, cum adfinis esset Caesaris, aduersus eum nefarie raptum impiam pro rostris orationem habuisset, eoque errore propulsus est, ut caput Helui perinde atque Corneli circa rogum Caesaris fixum iaculo ferret. officii sui, alieni erroris piaculum miserabile!

2. Nam C. Cassium error a semet ipso poenas exigere coegit. inter illum enim pugnae quattuor exercituum apud Philippos uarium ipsisque ducibus ignotum euentum missus ab eo Titinius centurio nocturno tempore, ut specularetur quonam in statu res M. Bruti essent, dum crebros excessus uiae petit, quia tenebrarum obscuritas hostesne an conmilitones occurrerent dinoscere non sinebat, tardius ad Cassium rediit. quem is exceptum ab hostibus omniaque in eorum potestatem recidisse existimans, finire uitam properauit, cum et castra hostium inuicem capta et Bruti copiae magna ex parte incolumes essent. Titini uero non obliteranda silentio uirtus, qui oculis paulisper haesit, inopinato iacentis ducis

DE ERRORE. 1. Heluius Cinna trib. pleb. ex funere *Par.* C. Caesaris domum petens a populo discerptus est pro Cornelio Cinna, cui erat infestus, quod, cum adfinis Caesaris esset, inpiam de eo pro rostris orationem habuisset. 2. C. Cassius Titinio centurione misso, ut specularetur qui status M. Bruti esset, tardiusque eo redeunte, interceptum credens et omnia

3 uagatur *B* 5 C. *in B erasum* 10 [que — rogum] *et* [xum — alieni] *B* 14 nam *B:* iam *b* 17 agnotum *B'* || tin**us *B*, tineius *P* 18 in statu res *b:* instaurū *B ut uidetur* 22 redit *B* 24 et castra hostium *B in ras.* 26 tinei *B* || oblitteranda *b* 32 tineio *V corr. ex* Tineo || quis V^2

spectaculo attonitus, deinde profusus in lacrimas 'etsi inprudens', inquit 'imperator, causa tibi mortis fui, tamen ne id ipsum inpunitum sit, accipe me fati tui comitem', superque exanime corpus eius iugulo suo gladium capulo tenus demisit ac permixto utriusque sanguine duplex uictima iacuit, pietatis haec, erroris illa.

3. Ceterum falsa opinatio nescio an praecipuam iniuriam Lartis Tolumni, Veientium regis, penatibus intulerit. nam cum in tesserarum prospero iactu per iocum conlusori dixisset 'occide', et forte Romanorum legati interuenissent, satellites eius errore uocis inpulsi, interficiendo legatos lusum ad inperium transtulerunt.

X. *DE VLTIONE.*

Vltionis autem quem ad modum acres, ita iusti aculei sunt, qui lacessiti concitantur, acceptum dolorem pensare cupientes: quos latius conplecti non adtinet.

1. Tribunus pl. M. Flauius ad populum de Tusculanis rettulit, quod eorum consilio Veliternos Priuernatesque rebellatos diceret. qui cum coniugibus ac liberis squalore obsiti *cum* supplices Romam uenissent, accidit ut reliquis tribubus salutarem sen-

plena uictorum se occidit. 3. Tolumnius, rex Veientium, cum Par. tesserarum prospero iactu per iocum collusori dixisset 'occide', et forte Romanorum legati interuenissent, satellites errore uocis inpulsi legatos occiderunt.

DE VLTIONE. 1. M. Flauius trib. pleb. ad populum de Tusculanis rettulit, quod eorum consilio Veliterni et Priuerna-

4 [pus — suo] *et* [demisit — utriusq.] *B* 8 falsã opinationem scio *B'* 9 lartis *del. b* || tolumnii ueientium *B in ras.* 16 iniusti *b* 20 M. Flauius tr. pl. *b* || Flauius (fla *in ras.*) *B* 21 retulit *B*, tulit *Periz.* 22 rebellaturos *B*, *em. Manutius ad Cic. ep. ad fam. 8, 9; cf. Kempf.* 23 cum *add. b* (qui quom cum *Kempf*); *ipse malim* Romam cum uenissent 24 reliqui* *B'* 26 occidi *V'*

tentiam secutis sola Pollia iudicaret oportere publice eos uerberatos securi percuti, inbellem multitudinem sub corona uenire. quam ob causam Papiria tribus, in qua plurimum postea Tusculani in ciuitatem recepti potuerunt, neminem umquam candidatum Polliae tribus fecit magistratum, ne ad eam ullus honor suffragiis suis perueniret, quae illis uitam ac libertatem, quantum in ipsa fuit, ademerat.

2. Illam uero ultionem et senatus et consensus omnium adprobauit. cum enim Adrianus ciuis Romanos, qui Vticae consistebant, sordido imperio uexasset idcircoque ab eis uiuus esset exustus, nec quaestio ulla in urbe hac de re habita nec querella uersata est.

Ext. 1. Clarae ultionis utraque regina, et Tomyris, quae caput Cyri abscisum in utrem humano sanguine repletum demitti iussit, exprobrans illi insatiabilem cruoris sitim simulque poenas occisi ab eo filii sui exigens, et Berenice, quae Laodices insidiis interceptum sibi filium grauiter ferens, armata currum conscendit persecutaque satellitem regium, crudelis operis ministrum, nomine Caeneum, quem hasta nequiquam petierat, saxo ictum prostrauit ac super eius corpus actis equis inter infesta contrariae partis ag-

Par. tes rebellassent. deprecantibus Tusculanis accidit ut ceterae tribus salutarem sententiam ferrent, *Pollia tribus* * * * Polliae tribus fecerunt magistratum. 2. Cum Hadrianus ciues Romanos Uticae morantes sordido uexaret imperio et ob id uiuus ab eis esset exustus, nulla quaestio de ea re habita est.

1. Tomyris caput Cyri abscisum in utrem humano san-

3 popiria *B*, popilia *Vat., at u. Liu. 8, 37, 12* 6 ad illam *Vat.* 7 suffr. suis *E:* suis *om. B Vat.*, suffr. eorum *CD*, suis suffr. *alii* 8 quantum *Vat. et b: om. B* || adimeret *B′* 10 hadrianus *(at u. Cic. Verr. V, § 94)* ciues *Pb* || romanus *B′* 12 his *B* 15 ultraque *B′* || thamyris *B* 16 utre *B′* 19 berenice *B* 21 satellitem — nomine *om. B* 22 quem] qm̄ *B*

25 adtigit ut *V* 26 Pollia tribus *om. V reliqua sententia manca, cum librarius a priore* Pollia tribus *ad posterius* Polliae tribus *aberrauerit* 30 Thomeris *V′*, Thamyris *V*²

mina ad domum, in qua interfecti pueri corpus occultari arbitrabatur, perrexit.

2. Iasonem Thessalum, Persarum regi bellum inferre parantem, an satis iusta ultio absumpserit ambiguae aestimationis est. Taxippo enim gymnasiarcho, a quibusdam iuuenibus pulsatum se questo, permisit ut aut tricenas ab iis drachmas exigeret aut denas plagas singulis inponeret. quo posteriore uindicta uso, qui uapulauerant Iasonem interfecerunt, animi, non corporis dolore poenae modum aestimantes. ceterum paruo inritamento ingenui pudoris maximae rei expectatio subruta est, quoniam opinione Graeciae tantum in spe Iasonis quantum in effectu Alexandri reponitur.

XI. *DICTA INPROBA AVT FACTA SCELERATA.*

Nunc, quatenus uitae humanae cum bona tum etiam mala substitutis exemplorum imaginibus persequimur, dicta inproba et facta scelerata referantur.

1. Vnde autem potius quam a Tullia ordiar? quia tempore uetustissimum, conscientia nefarium, uoce monstri simile exemplum est. cum carpento ueheretur et is, qui iumenta agebat, succussis frenis consti-

Par. guine repletum demitti iussit. 2. Iaso Thessalus Taxippo gymnasiarcho, a quibusdam iuuenibus pulsatum se questo, permisit ut aut tricenas drachmas exigeret aut denas plagas singulis daret. quo posteriore uindicta uso, qui uapulauerant dolore commoti Iasonem occiderunt.

DICTA IMPROBA AVT FACTA SCELERATA.

1. Tullia cum carpento ueheretur et is, qui iumenta agebat,

4 adsumpserit *B′* 5 taxippo *P:* taxillo *B* 6 pulsato *b* 7 dragmes *B*, dragmas *b* 8 in quo *B* || uindictae *b* 9 usu qui* *B* 10 poena *B′* 13 effectu* *B*, effectu *Vat.* 15 DICTA — AVT *B in ras. m. 3* 20 conscientia nefarium *B in ras.*, conscientia *codd. omnes ut uidetur, cuius loco exspectares* inpietate 22 [et is — agebat] succussis [frenis — comperit] *B* || subcussis *Vat.*

23 dimitti *V* 25 dragmas *V* 26 posteriores *V*

tisset, repentinae morae causam requisiuit, et ut comperit corpus patris Serui Tulli occisi ibi iacere, supra id duci uehiculum iussit, quo celerius in conplexum interfectoris eius, Tarquinii, ueniret. qua tam impia tamque probrosa festinatione non solum se aeterna infamia, sed etiam ipsum uicum cognomine sceleris conmaculauit.

2. Non tam atrox C. Fimbriae est factum et dictum, sed si per se aestimetur, utrumque audacissimum. id egerat ut Scaeuola in funere C. Marii iugularetur. quem postquam ex uulnere recreatum conperit, accusare apud populum instituit. interrogatus deinde quid de eo secus dicturus esset, cui pro sanctitate morum satis digna laudatio reddi non posset, respondit obiecturum se illi quod parcius corpore telum recepisset. licentiam furoris aegre rei publicae gemitu prosequendam!

3. L. uero Catilina in senatu M. Cicerone incendium ab ipso excitatum dicente 'sentio', inquit 'et quidem illud, si aqua non potuero, ruina extinguam'. quem quid aliud existimemus quam conscientiae stimulis actum reum se inchoati parricidii peregisse?

4. Consternatum etiam Magi Chilonis amentia

restitisset, ne super Ser. Tullii corpus induceret, ipsa supra *Par.* id duci uehiculum iussit. 2. C. Fimbria cum id egisset ut Scaeuola in funere C. Mari iugularetur, postquam eum ex uulnere recreatum conperit, accusare apud populum instituit: interrogatusque, quod illi crimen obiecturus esset innocenti, 'hoc ipsum', inquit 'quod parcius corpore telum recepit'. 3. L. Catilina M. Cicerone incendium ab ipso excitatum dicente, 'sentio' inquit 'et, si illud aqua non potuero, ruina restinguam'. 4. Magius Chilo M. Marcello amico suo a C. Caesare

3 conplexu *B et Vat.* 4 qua* *B* 7 maculauit *Vat.* 10 seuola (sceu. *corr.*) *B* 11 uulnere creatum *B′* 14 laudati *B′* 16 aegre *B:* aegrae *edd.* 18 catillina in senatum .m. ciceronẽ *B′* 20 restinguam *P, ut est in Sall. Cat. 31, Cic. p. Mur.* § *51, Flori epit. 2, 12 (4, 1)* § 7 [exstinguam quem qui] *et* [quam — actum] *B* 22 reum se *Perizonius:* a se *B* || [ati — conster] *B*

pectus, qui M. Marcello datum a Caesare spiritum sua manu eripuit, uetus amicus et Pompeianae militiae comes, indignatus aliquos sibi amicorum ab eo praeferri. urbem enim a Mytilenis, quo se contulerat, repetentem in Atheniensium portu pugione confodit protinusque ad inritamenta uaesaniae suae trucidanda tetendit, amicitiae hostis, diuini beneficii interceptor, publicae religionis, quod ad salutem clarissimi ciuis recuperandam attinuit, acerba labes.

5. Hanc crudelitatem, cui nihil adici posse uidetur, C. Toranius atrocitate parricidi superauit. namque triumuirorum partes secutus proscripti patris sui, praetorii et ornati uiri, latebras, aetatem notasque corporis, quibus agnosci posset, centurionibus edidit, qui eum persecuti sunt. senex de filii magis uita et incrementis quam de reliquo spiritu suo sollicitus, an incolumis esset et an imperatoribus satis faceret interrogare eos coepit. e quibus unus 'ab illo', inquit 'quem tantopere diligis, demonstratus nostro ministerio, filii indicio occideris, protinusque pectus eius gladio traiecit. conlapsus itaque est infelix, auctore caedis quam ipsa caede miserior.

6. Cuius fati acerbitatem L. Villius Annalis sortitus, cum in campum ad quaestoria comitia filii descendens proscriptum se cognosset, ad clientem suum confugit. sed ne fide eius tutus esse posset, scelere nefari iuuenis effectum est, si quidem per ipsa uestigia patris militibus ductis occidendum eum in con-

Par. datum spiritum sua manu eripuit, indignatus sibi ab eo quemquam amicorum praeferri. 5. C. Toranius triumuirorum partes secutus proscripti patris sui, praetorii uiri, latebras centurionibus edidit. 6. L. Iulius Annalis cum in campum ad quaestoria comitia filii descendens proscriptum se cognouisset,

2 amicus *om.* *B′* 3 aliquem *b* 5 repetente *B* 6 sua *B′* 10 uideretur *B′* 11 toranius (o *in ras.*) *B* 17 et *in B erasum* 19 dilig**is *B* 22 ipse *B′* 23 iulius *Pb*
32 *scr.* Villius

spectu suo obiecit, bis parricida, consilio prius, iterum spectaculo.

7. Ne Vettius quidem Salassus proscriptus parum amari exitus. quem latentem uxor interficiendum, quid dicam, tradidit an ipsa iugulauit? quanto enim leuius est scelus, cui tantum modo manus abest?

Ext. 1. Illud autem facinus, quia externum est, tranquilliore adfectu narrabitur. Scipione Africano patris et patrui memoriam gladiatorio munere Karthagine Noua celebrante duo regis filii nuper patre mortuo in harenam processerunt polliciti que sunt ibi se de regno proeliaturos, quo spectaculum illud inlustrius pugna sua facerent. eos cum Scipio monuisset ut uerbis quam ferro diiudicare mallent uter regnare deberet, ac iam maior natu consilio eius obtemperaret, minor corporis uiribus fretus in amentia perstitit initoque certamine pertinacior impietas fortunae iudicio morte multata est.

2. Mitridates autem multo sceleratius, qui non cum fratre de paterno regno, sed cum ipso patre bellum de dominatione gessit. in quo qui aut homines ullos adiutores inuenerit aut deos inuocare ausus sit, parem admirationem habet.

Par.

scelere nefarii iuuenis effectum est ut occideretur. 7. Vettium Salassum proscriptum et latentem uxor interficiendum tradidit.

1. Scipione Africano patris et patrui memoriam gladiatorio munere Carthagine noua celebrante, duo regis filii, nuper patre mortuo, in harenam processerunt de regno pugnaturi, nec eos Scipio a proposito mouere potuit. 2. Mithridates cum ipso patre bellum de dominatione gessit.

6 manus *B corr. e* minus 14 diiudicari *b*, dimicare *Γ*, (quam ferro uter regnare deberet decertarent *Vat.*) || uter *b:* **ut *B* 16 amentiã *B* 21 qui] quis *B* 23 parem admirationem *scripsi:* prae admiratione *B*, pro adm. habetur *b* (praecipuam admirationem *Periz.*)
25 Salassum] saisum *V'*

3. Quamquam quid hoc quasi inusitatum illis gentibus miremur, cum Sariaster aduersus patrem suum Tigranen, Armeniae regem, ita cum amicis consenserit, ut omnes e dexteris manibus sanguinem mitterent atque eum inuicem sorberent? vix ferrem pro salute parentis tam cruenta conspiratione foedus facientem.

4. Sed quid ego ista consector aut quid his immoror, cum unius parricidii cogitatione cuncta scelera superata cernam? omni igitur impetu mentis, omnibus indignationis uiribus ad id lacerandum pio magis quam ualido adfectu rapior. quis enim amicitiae fide extincta genus humanum cruentis in tenebris sepelire conatum profundo debitae execrationis satis efficacibus uerbis adegerit? tu uidelicet efferatae barbariae immanitate truculentior habenas Romani imperii, quas princeps parensque noster salutari dextera continet, capere potuisti? aut te conpote furoris mundus in suo statu mansisset? urbem a Gallis captam et trecentorum inclytae gentis uirorum strage foedatum Alliensem diem et oppressos in Hispania Scipiones et Trasymennum lacum et Cannas bellorumque ciuilium domestico sanguine manantes furores amentibus propositis furoris tui repraesentare et uincere uoluisti. sed uigilarunt oculi deorum, sidera suum uigorem obtinuerunt, arae, puluinaria, templa praesenti numine uallata sunt nihilque, quod pro capite augusto ac patria excubare debuit, torporem sibi permisit, et in primis auctor ac tutela nostrae incolumitatis ne excellentissima merita sua totius orbis ruina conlaberentur diuino consilio pro-

1 ullis *B* 3 tigrannen arminiae *B'* 4 e dexteris *nos:* exteris *B*, dexteris *m et B mg* 5 soluerent *B*, *em. in mg.* || ferrent *B*, *em. J. Fr. Gron.* 9 con[sector] aut quid his [immoror — parri]cidii [cogitat. — superata] cernam *B* 18 conpote* *B* 20 gellis *B'* 22 thrasymennum *b* 23 manantes furoris *B*, madentem hemathiam *b* (aut hemum *mg.*) 25 noluisti *B'* 26 obti[nuerunt a]rae p. t. praesenti [numine — ni]hilq. quod pro [capite — exc]ubare *B* 28 augusto *Perizonius:* augusti *B*ς || torpore *B*, torpere *b* 29 tutelẹ *B'*

uidit. itaque stat pax, ualent leges, sincerus priuati ac publici officii tenor seruatur. qui autem haec uiolatis amicitiae foederibus temptauit subuertere, omni cum stirpe sua populi Romani uiribus obtritus, etiam apud inferos, si tamen illuc receptus est, quae meretur supplicia pendit.

XII. *DE MORTIBVS NON VVLGARIBVS.*

Humanae autem uitae condicionem praecipue primus et ultimus dies continet, quia plurimum interest quibus auspiciis inchoetur et quo fine claudatur, ideoque eum demum felicem fuisse iudicamus, cui et accipere lucem prospere et reddere placide contingit. medii temporis cursus, prout fortuna gubernaculum rexit, modo aspero, modo tranquillo motu peragitur, spe semper minor, dum et cupide uotis extenditur et fere sine ratione consumitur. nam et si eo bene uti uelis, etiam paruum amplissimum efficies, numerum annorum multitudine operum superando: alioquin quid attinet inerti mora gaudere, si magis exigis uitam quam adprobas? sed ne longius euager, eorum mentionem faciam, qui non uulgari genere mortis absumpti sunt.

1. Tullus Hostilius fulmine ictus cum tota domo conflagrauit. singularem fati sortem, qua accidit ut columen urbis in ipsa urbe raptum ne supremo quidem funeris honore a ciuibus decorari posset, caelesti flamma in eam condicionem redactum, ut eosdem penates et regiam et rogum et sepulcrum haberet.

2. Vix uerisimile est in eripiendo spiritu idem

DE MORTIBVS NON VVLGARIBVS. 1. Tullus Hostilius fulmine ictus cum domo conflagrauit. 2. Nuntiata *Par.*

1 legent *B'* 10 inchoetur (et *in ras.*) *B* 13 contingit *B*: contigit *dett. et edd.* 16 nam si *Periz.*, tamen si *Foertsch II, 39, fort.* Tametsi, si 19 inermora *B'* 21 euagare (— ri *corr.*) *B* 22 adsumpti *B'* 24 conflaglauit *B'* 27 in eadem condicione *B*, *em. Pighius*

gaudium potuisse quod fulmen, et tamen idem ualuit. nuntiata enim clade, quae ad lacum Trasymennum inciderat, altera mater, sospiti filio ad ipsam portam facta obuia, in conplexu eius expirauit, altera, cum falso mortis filii nuntio maesta domi sederet, ad primum conspectum redeuntis exanimata est. genus casus inusitatum! quas dolor non extinxerat, laetitia consumpsit: sed minus miror, quod mulieres.

3. M'. Iuuentius Thalna consul, collega Ti. Gracchi consulis iterum, cum in Corsica, quam nuper subegerat, sacrificaret, receptis litteris decretas ei a senatu supplicationes nuntiantibus, intento illas animo legens, caligine oborta ante foculum conlapsus mortuus humi iacuit. quem quid aliud quam nimio gaudio enectum putemus? en cui Numantia aut Karthago excindenda traderetur!

4. Maioris aliquanto spiritus dux Q. Catulus, Cimbrici triumphi C. Mario particeps a senatu datus, sed exitus uiolentioris. namque ab hoc eodem Mario postea propter ciuiles dissensiones mori iussus, recenti calce inlito multoque igni percalefacto cubiculo

Par. clade, quae apud lacum Thrasimenum acciderat, mater sospiti filio facta obuia in conplexu eius expirauit. Altera mater, cum falso mortis filii nuntio maesta domi sederet, ad primum conspectum redeuntis exanimata est. 3. M'. Iuuentius cos., Tib. Gracchi collega, cum in Corsica, quam nuper subegerat, sacrificaret, decretas a senatu nuntiantis supplicationes ob res ab eo bene gestas epistulas intento animo legens, caligine oborta conlapsus ante focum mortuus iacuit. 4. Catulus a Mario mori iussus recenti calce inlito cubiculo multoque igne percalefacto

2 apud *P, ut est 4, 8, E. 1* || thrasymennum *B* 3 acciderat *P* || alterā *B'* || mater *B in ras.* 4 obuia *BP:* obuiam *dett.* 7 non *om. B'* 9 M'. *Kempf:* m̄. *B* || Thalna *om. P et B in ras.*, talna *libri; at cf. C. J. R. I, 530* 11 decretaei a (i *expuncta*) *B* 12 supplicationis *B* 13 oborta *P:* orta *B; cf. em. Val. p. 18* 16 excindenda *nos:* excidenda *B* 19 uiolentiores *B'* 21 illito *B in ras.* || igne *P*

24 mortis *om. V* 25 M. *V* 27 nuntiantibus *V*

se inclusum peremit. cuius tam dira necessitas maximus Marianae gloriae rubor extitit.

5. Qua tempestate rei publicae L. quoque Cornelius Merula, consularis et flamen Dialis, ne ludibrio insolentissimis uictoribus esset, in Iouis sacrario uenis incisis contumeliosae mortis denuntiationem effugit, sacerdotisque sui sanguine uetustissimi foci maduerunt.

6. Acer etiam et animosus uitae exitus Herenni Siculi, quo C. Gracchus et aruspice et amico usus fuerat. nam cum eo nomine in carcerem duceretur, in postem eius inliso capite in ipso ignominiae aditu concidit ac spiritum posuit, uno gradu a publico supplicio manuque carnificis citerior.

7. Consimili impetu mortis C. Licinius Macer, uir praetorius, Calui pater, repetundarum reus, dum sententiae diriberentur, [in] maenianum conscendit. si quidem cum M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, praetextam ponentem uidisset, misit ad eum qui diceret se non damnatum, sed reum perisse, nec sua bona hastae posse subici, ac protinus sudario, quod forte in manu habebat, ore et faucibus suis coartatis incluso spiritu poenam morte praecucurrit. qua cognita re Cicero de eo nihil pronuntiauit. igitur inlustris ingenii orator et ab inopia rei familiaris et a

se inclusum peremit. 6. Herennius Siculus haruspex, Gracchi *Par.* amicus, cum eo nomine in carcerem duceretur, posti eius inflicto capite concidit. 7. C. Licinius Macer, Calui pater, repetundarum reus, dum sententiae diriberentur, maenianum conscendit et misit ad Ciceronem, qui id iudicium cogebat, ut diceret sua bona non posse hastae subici: se enim reum perisse, non damnatum. et ita sudario ore et faucibus coartatis,

2 robur *B′* 4 nec *B′* 7 s[ui — uetus]tissimi f[oci — animo]sus [uitae — quo c.] gracchus *B* 13 supplicio *om. B* 17 diriuerentur *B*, *em. Pighius* || in *om. P* || moenianum conscendit (con *in ras.*) *B* 23 pone* *B′*
26 *fort.* G. Gracchi 29 diriuerentur *V′*, dicerentur *V corr.*

crimine domesticae damnationis inusitato paterni fati genere uindicatus est.

8. Fortis huius mors, illorum perridicula. Cornelius enim Gallus praetorius et T. Etereius, eques Romanus, inter usum puerilis ueneris absumpti sunt. quamquam quorsum attinet eorum cauillari fata, quos non libido sua, sed fragilitatis humanae ratio abstulit? fine namque uitae nostrae uariis et occultis causis exposito interdum, quae inmerentia *sunt*, supremi fati titulum occupant, cum magis in tempus mortis incidant quam ipsa mortem arcessant.

Ext. 1. Sunt et externae mortes dignae adnotatu. qualis in primis Comae, quem ferunt maximi latronum ducis Cleonis fratrem fuisse. is enim ad P. Rupilium consulem Hennam, quam praedones tenuerant, in potestatem nostram redactam perductus, cum de uiribus et conatibus fugitiuorum interrogaretur, sumpto tempore ad se colligendum caput operuit innixusque genibus conpresso spiritu inter ipsas custodum manus inque conspectu summi imperii exoptata securitate adquieuit. torqueant se miseri, quibus extingui quam superesse utilius est, in trepido et anxio consilio quanam ratione uita exeant quaerentes: ferrum acuant, uenena temperent, laqueos adprehendant, uastas altitudines circumspiciant, tamquam magno apparatu aut exquisita molitione opus

Par. incluso spiritu, morte poenam praecessit. 8. Cornelius Gallus praetorius et T. Etherius eques R. inter usum ueneris absumpti sunt.

1. Coma, Cleonis frater, dux latronum, perductus ad P. Rupilium cos., cum de uiribus et conatibus fugitiuorum inter-

3 illorũ [perridicula. corne]lius enim gallus praetorius [et — int]er usum pue[rilis — quamquam] quorsum *B* 4 etereius *CΓ:* etherius *P*, *fort.* Hetereius 5 puerilis *om. P*, *incl. Kempf Pighium secutus* 9 inmerentia suppremi *B* 11 quam in ipsa morte accersant *B* (quam ipsam mortem *edd. ante Kempf.*) 14 Cleonis *P:* deogenis *B*, *litt.* ge *expunctis* ‖ P. *P: om. B* ‖ Rutilium *BP* 15 henna — redacta *b* 21 torquanse *B′* 26 exquisito *B′*

sit, ut corporis atque animi infirmo uinculo cohaerens societas dirimatur. nihil horum Coma, sed intra pectus inclusa anima finem sui repperit. enimuero non nimio studio retinendum bonum, cuius caduca possessio tam leui adflatu uiolentiae concussa dilabi potuit.

2. Aeschyli uero poetae excessus quem ad modum non uoluntarius, sic propter nouitatem casus referendus. in Sicilia moenibus urbis, in qua morabatur, egressus aprico in loco resedit. super quem aquila testudinem ferens, elusa splendore capitis — erat enim capillis uacuum — perinde atque lapidi eam inlisit, ut fractae carne uesceretur, eoque ictu origo et principium fortioris tragoediae extinctum est.

3. Non uulgaris etiam Homeri mortis causa fertur, qui in insula, quia quaestionem a piscatoribus positam soluere non potuisset, dolore absumptus creditur.

4. Sed atrocius aliquanto Euripides finitus est. ab Archelai enim regis cena in Macedonia domum hospitalem repetens, canum morsibus laniatus obiit. crudelitas fati tanto ingenio non debita.

5. Sicut illi excessus inlustrium poetarum et moribus et operibus indignissimi. Sophocles ultimae iam senectutis, cum in certamen tragoediam demisis-

rogaretur, sumpto tempore ad se colligendum caput operuit innixusque conpresso spiritu interiit. *Par.* 2. Aeschylus poeta in Sicilia moenibus urbis, in qua morabatur, egressus aprico in loco resedit. super quem aquila testudinem ferens, delusa splendore capitis — erat enim caluus — perinde atque lapidi testudinem illisit: quo ictu Aeschylus peremptus est. 4. Euripides ab Archelai regis cena repetens domum a canibus discerptus est. 5. Sophocles cum in certamen tragoediam demisisset, ancipiti sententiarum euentu sollicitatus, tandem

3 inclausa *B* 4 non nimio *Vorstius:* **nimio *B*, in nimio *C*, minimo ς 10 aquila* *B* 11 delusa *P* 12 lapide *B'* 13 carne (e *corr.*) *B* 19 macedonia* *B* 21 dubita *B'* 22 excussus *B'* 24 certamen *P:* certamine *B* || dimisisset *P*, dixisset *B* *in ras. maiore m. 3, em. Kempf*
32 dimisisset *V*

set, ancipiti sententiarum euentu diu sollicitus, aliquando tamen una sententia uictor, causam mortis gaudium habuit.

6. Philemonem autem uis risus inmoderati abstulit. paratas ei ficus atque in conspectu positas asello consumente puerum ut illum abigeret inclamauit. qui cum iam comestis omnibus superuenisset, ‘quoniam’ inquit ‘tam tardus fuisti, da nunc merum asello’. ac protinus urbanitatem dicti crebro anhelitu cachinnorum prosecutus, senile guttur salebris spiritus grauauit.

7. At Pindarus, cum in gymnasio super gremium pueri, quo unice delectabatur, capite posito quieti se dedisset, non prius decessisse cognitus est quam gymnasiarcho claudere iam eum locum uolente nequiquam excitaretur. cui quidem crediderim eadem benignitate deorum et tantum poeticae facundiae et tam placidum uitae finem attributum.

8. Sicut Anacreonti quoque, quem usitatum humanae uitae modum supergressum, dum passae uuae succo tenues et exiles uirium reliquias fouet, unius grani pertinacior in aridis faucibus umor absumpsit.

9. Iungam illos, quos et propositum et exitus pares fecit. Milo Crotoniates, cum iter faciens quercum in agro cuneis adactis fissam uidisset, fretus uiribus accessit ad eam insertisque manibus diuellere conatus est. quas arbor excussis cuneis in suam naturam reuocata conpressit eumque cum tot gymnicis palmis lacerandum feris praebuit.

Par. uictor causam mortis gaudium habuit. 7. Pindarus, cum in gymnasio super gremium pueri, quo unice delectabatur, capite posito quieti se dedisset, obiit. 9. Milo Crotoniates, cum iter faciens quercum in agro cuneis adactam uidisset, diuellere

9 hanelitu *B* 10 chacinnorum *B'* || senilegitur *B'* 15 locum [uol. neq.] excitaretur. cui qui[dem — eadem] benignita[te — poeticae] fa[cundiae — attributum] sicut *B* 19 usitatum *Γ:* usitantum *B*, bis tantum *b* 20 dum *om. B in ras.* 21 fouet *Γ:* fouente *B* 22 adsumpsit *B'* 23 illo quos et p̃positum *B'* 26 eum *B*

10. Item Polydamas athleta tempestate speluncam subire coactus, nimio et subito incursu aquae labefactata ea ac ruente, ceteris comitibus fuga periculum egressis solus restitit, tamquam umeris suis totius ruinae molem sustentaturus, sed pondere omni corpore humano potentiore pressus imbris petitam latebram dementis fati sepulcrum habuit. possunt hi praebere documentum nimio robore membrorum uigorem mentis hebescere, quasi abnuente natura utriusque boni largitionem, ne supra mortalem sit felicitatem eundem et ualentissimum esse et sapientissimum.

XIII. *DE CVPIDITATE VITAE.*

Verum quia excessus e uita et fortuitos et uiriles, quosdam etiam temerarios oratione attigimus, subiciamus nunc aestimationi enerues et effeminatos, ut ipsa conparatione pateat quanto non solum fortior, sed etiam sapientior mortis interdum quam uitae sit cupiditas.

1. M'. Aquilius, cum sibi gloriose extingui posset, Mithridati maluit turpiter seruire. quem aliquis merito dixerit Pontico supplicio quam Romano imperio digniorem, quoniam conmisit ut priuatum obprobium publicus rubor existeret.

Par. conatus: excussit cuneos. manibus compressis a feris laceratus est.

DE VITAE CVPIDITATE. 1. M'. Aquilius, cum gloriose extingui posset, Mithridati turpiter seruire maluit. 2. C.

1 polidam' *B* 2 coactus *ed. Ven. 1478:* coactus est *B* 4 egressis *B:* uitantibus *u. l. in mg. B* 6 imbris causa *edd. uett.*, imbribus *Aldus* || petitam [lat. dementi]s fati *B* 7 facti *Kellerbauer* || [possunt — do]cumentum nimio [robore — me]ntis haebes[cere — utriusque] boni *B* 10 ne* *B* 14 fortuito sed uiriles *B'* 20 M'.] .ñ. *B* || gloriosae posse *B'*, extingui *add. in mg. ex P* 21 mithridati] *sic h. l. B* || quem *Γ et Paris. unus:* quem non *B*, quem nonne *Periz.* 24 robur *B'*
25 manibus. Oppressus *V* 27 Marcus *V*

2. Gnaeus quoque Carbo magnae uerecundiae est Latinis annalibus. tertio in consulatu suo iussu Pompei in Sicilia ad supplicium ductus petiit a militibus demisse et flebiliter ut sibi aluum leuare prius quam expiraret liceret, quo miserrimae lucis usu diutius frueretur, eo usque moram trahens, donec caput eius sordido in loco sedentis abscideretur. ipsa uerba tale flagitium narrantis secum luctantur, nec silentio amica, quia occultari non meretur, neque relationi familiaria, quia dictu fastidienda sunt.

3. Quid, D. Brutus exiguom et infelix momentum uitae quanto dedecore emit! qui a Furio, quem ad eum occidendum Antonius miserat, conprehensus, non solum ceruicem gladio subtraxit, sed etiam constantius eam praebere admonitus ipsis his uerbis iurauit: 'ita uiuam, dabo'. *o* cunctationem fati aerumnosam! o iurandi stolidam fidem! sed hos tu furores inmoderata retinendi spiritus dulcedo subicis, sanae rationis modum expugnando, quae uitam diligere, mortem non timere praecepit.

Ext. 1. Eadem Xerxen regem pro totius Asiae armata iuuentute, quod intra centum annos esset obitura, profundere lacrimas coegisti. qui mihi specie alienam, re uera suam condicionem deplorasse uidetur, opum magnitudine quam altiore animi sensu felicior. quis enim mediocriter prudens mortalem se natum fleuerit?

Par. Carbo cos., iussu Pompei ad supplicium ductus, quo diutius lucis usu frueretur, petit flebiliter ut sibi aluum releuare priusquam expiraret liceret. 3. D. Brutus a Furio, quem ad eum occidendum Antonius miserat, conprensus gladio eius se

3 siciliã *B* || petit *B*, petens *Torr.* 4 album *B'* || releuare *P* 6 eo usque *Aldus*: eoque *B* || traxit *B mg* 7 tale* *B'* 9 merentur *B, em. Torr.* 11 D. *P: om. B* || exiguum *b* 16 ita uiam *B* || o *om. B* 20 praecipit *alii, haud scio an recte, ut sententia sit generalis* 22 annos *om. B'* 23 lacrimis *B* || speciẽ *B'* 31 conpressus *V*

QVAM EXQVISITA CVSTODIA VSI SINT QVIBVS SVSPECTI DOMESTICI FVERVNT.

2. Referam nunc eos, quibus alios suspectos habentibus exquisitior sui quaesita custodia est: nec a miserrimo, sed ab eo, qui inter paucos felicissimus fuisse creditur, incipiam.

Masinissa rex, parum fidei in pectoribus hominum reponens, salutem suam custodia canum uallauit. quo tam late patens imperium? quo tantum liberorum numerum? quo denique tam arta beniuolentia constrictam Romanam amicitiam, si ad haec tuenda nihil canino latratu ac morsu ualentius duxit?

3. Hoc rege infelicior Alexander, cuius praecordia hinc amor, hinc metus torserunt. nam cum infinito ardore coniugis Thebes teneretur, ad eandem ex epulis in cubiculum ueniens, barbarum conpunctum notis Thraciis stricto gladio iubebat anteire, nec prius se ibidem lecto committebat quam a stipatoribus diligenter esset scrutatus. supplicium irato deorum numine compositum, neque libidini neque timori posse imperare. cuius timoris eadem et causa et finis fuit: Alexandrum enim Thebe paelicatus ira mota interemit.

4. Age, Dionysius, Syracusanorum tyrannus, huiusce tormenti quam longa fabula! qui duodequadraginta annorum dominationem in hunc modum peregit. summotis amicis in eorum locum ferocissima-

subtraxit. 2. *QVAM EXQVISITA QVIDAM CVSTODIA VSI SINT.* Masinissa rex, parum fidei in pectoribus hominum reponens, custodia se canum uallauit. 4. Dionysius tyrannus metu tonsorum filias suas detondere docuit. quas *Par.*

3 alios suspectos *et* quaesita *nunc deest in B* || alios *Periz.:* aliquos *libri* 8 custodia* *B* 9 tantus — numerus *D* 10 arta *B, sed* ta *in ras. maiore* 11 constricta romana amicitia *B* 15 thebis *b* 16 coniunctum nothis *B'* 17 thracis *B*, thraicis *b* || ante[ire — ibi]dem lecto committebat [quam a stip] diligenter esset scru[tatus — ira]to deo[rum — — duodequadraginta] annorum *B* 18 idem *libri, em. Pighius* 22 pelicatus *libri*
29 Masinnissa r. p. fide *V*

rum gentium homines et a familiis locupletium electos praeualidos seruos, quibus latera sua conmitteret, substituit. tonsorum quoque metu tondere filias suas docuit. quarum ipsarum, postquam adultae aetati adpropinquabant, manibus ferrum non ausus conmittere, instituit ut candentium iuglandium nucum putaminibus barbam sibi et capillum adurerent. nec securiorem maritum egit quam patrem. duarum enim eodem tempore, Aristomaches Syracusanae et Locrensis Doridis, matrimoniis inligatus, neutrius umquam nisi excussae conplexum petiit, atque etiam cubicularem lectum perinde quasi castra lata fossa cinxit, in quem se ligneo ponte recipiebat, cum forem cubiculi extrinsecus a custodibus opertam, interiorem claustro ipse diligenter obserasset.

XIIII. *DE SIMILITVDINE FORMAE.*

De similitudine autem oris et totius corporis altiore doctrina praediti subtilius disputant, eorumque alii in ea sunt opinione ut existiment illam origini et contextui sanguinis respondere, nec paruum argumentum ex ceteris animalibus trahunt, quae fere gignentibus similia nascuntur. alii negant hanc esse certam naturae legem, sed species mortalium, prout fortuita sors conceptionis obtulit, attribui, atque ideo plerumque ex speciosis deformis et ex robustis inualidos partus edi. igitur, quoniam ista quaestio in

Par. ipsas, postquam adultae aetati adpropinquabant, instituit ut iuglandium nucum putaminibus barbam sibi et capillos adurerent: atque etiam cubicularem lectum lata fossa cinxit, in quem se ligneo ponte recipiebat: satellites barbaros et seruos habebat.

1 a *B:* ex *Cic. Tusc. V,* § *58* 6 candentibus *Cic.* || iugladium *B′* || nuncupata manibus *B′* 9 aristhomacles (— lis *b*) *B* 10 locrenses *B′* || necutrius *B′* 11 petit *B′* || atque [etiam cub.] lectum perinde quasi c[astra — se li]gneo pont[e — in ea sunt] opinione *B* 25 deformes *b* || inualidus *B′* 26 edi. igitur *Kempf:* editur *B*, edi uerum *b*

ambiguo uersatur, pauca inter alienos conspectae similitudinis exempla referemus.

1. Magno Pompeio Vibius ingenuae stirpis et Publicius libertinus ita similes fuerunt, ut permutato statu et Pompeius in illis et illi in Pompeio salutari possent. certe quocumque aut Vibius aut Publicius accesserant, ora hominum in se obuertebant, uno quoque speciem amplissimi ciuis in personis mediocribus adnotante.

2. Quod quidem fortuitum ludibrium quasi hereditarium ad eum penetrauit. nam pater quoque eius eo usque Menogenis, coci sui, similis esse uisus est, ut uir et armis praepotens et ferox animo sordidum eius nomen repellere a se non ualuerit.

3. Eximiae uero nobilitatis adulescens, Cornelius Scipio, cum plurimis et clarissimis familiae suae cognominibus abundaret, in seruilem Serapionis appellationem uulgi sermone inpactus est, quod huiusce nominis uictimari quam similis erat. neque illi aut morum probitas aut respectus tot imaginum quo minus hac contumelia aspergeretur opitulata sunt.

4. Generosissimus consulatus collegium Lentuli et Metelli fuit. qui ambo in scaena propter similitudinem histrionum propemodum spectati sunt. sed alter ex quodam secundarum cognomen Spintheris

DE SIMILITVDINE FORMAE. 1. Pompeio Magno *Par.* Vibius ingenuae stirpis et Publicius libertinus similes fuerunt. 2. Pater Cn. Pompei Menogenis coqui sui persimilis fuit. 3. Cornelius Scipio uictimario cuidam persimilis erat. 4. Lentulus histrioni Spintheri similis fuit, Metellus Nepos Pamphilo tertiarum actori.

3 pompei uiuius *B'* 10 [Quod q. fort.] ludibrium quasi heredi[tarium — penet]rauit. nam pater [quoque — men]ogenis coci sui similis [esse — ´uir] et armis praepotens et ferox [animo s. eius] nomen repellere a se non [ualuerit] *B* 18 sermone* *B* 19 perquam *Kellerbauer, ut est p. 480, 13* 21 hanc contumeliam *B'* 22 generosissimum *D* 23 scaena* *B*
28 menogeni *V'* 30 panphili *V*

traxit, alter, nisi Nepotis a moribus accepisset, Pamphili tertiarum, cui simillimus esse ferebatur, habuisset.

5. At M. Messalla consularis et censorius Menogenis Curioque omnibus honoribus abundans Burbulei, ille propter oris aspectum, hic propter parem corporis motum, uterque scaenici nomen coactus est recipere.

Abunde sint haec de domesticis, quoniam et personis sunt excellentia et non obscura notitia celebrantur.

Ext. 1. Regi Antiocho unus ex aequalibus et ipse regiae stirpis nomine Artemo perquam similis fuisse traditur. quem Laodice, uxor Antiochi, interfecto uiro dissimulandi sceleris gratia in lectulo perinde quasi ipsum regem aegrum conlocauit admissumque uniuersum populum et sermone eius et uultu consimili fefellit, credideruntque homines ab Antiocho moriente Laodicen et natos eius sibi conmendari.

2. Hybrean autem Mylasenum, copiosae atque concitatae facundiae oratorem, Cymaeorum seruo strigmenta gymnasii colligenti tantum non germanum fratrem totius Asiae oculi adsignarunt: ita liniamentis oris et omnium membrorum conpares erant.

3. Ille uero, quem in Sicilia praetoris admodum similem fuisse constat, petulantis animi. pro consule enim dicente mirari se quapropter sui tam similis es-

Par. 1. Regi Antiocho unus ex aequalibus nomine Artemo persimilis fuit. quem Laodice, uxor Antiochi, interfecto uiro, dissimulandi sceleris gratia in lectulo perinde ac si ipsum regem conlocauit.

1 alternis *B'* 2 tertiarúm *B in extremo uersu, add. m. 2* actori 4 at *b:* ad *B* 6 propter [oris — hic] propter *B* 7 coac[tus est] recipere. [abun]de sint *B* 9 de *B s. l.* 10 [sunt] excellentia et non [obscura] notitia [celebrantur] *B* 12 [et ipse] regiae stirpis no[mine — perquam] similis fuisse tra[ditur. q. L.] uxor anthioci *B* 21 cymeorum *B* 24 *oris *B* 25 praetor*is *B:* Surae proconsulis *Kellerbauer* 26 [proc. enim] dicente mirari se [q. sui] tam similis

set, cum pater suus in eam prouinciam numquam accessisset, 'at meus' inquit 'Romam accessit'. ioco namque lacessitam matris suae pudicitiam, inuicem suspicione in matrem eius reiecta, audacius quam uirgis et securibus subiecto conueniebat ultus est.

XV. *DE HIS QVI INFIMO LOCO NATI MENDACIO SE CLARISSIMIS FAMILIIS INSERERE CONATI SVNT.*

Sed tolerabilis haec et uni tantum modo anceps temeritas. quod sequitur inpudentiae genus nec ferendum ullo modo periculique cum priuatim tum etiam publice late patentis.

1. Nam ut Equitium Firmo Piceno monstrum ueniens, relatum iam in huiusce libri superiore parte, praeteream, cuius in amplectendo Ti. Graccho patre euidens mendacium turbulento uulgi errore, amplissima tribunatus potestate uallatum est, Herophilus, ocularius medicus, C. Marium VII consulem auum sibi uindicando ita se extulit, ut et coloniae [se] ueteranorum complures et municipia splendida collegiaque fere omnia patronum adoptarent. quin etiam cum C. Caesar, Cn. Pompeio adulescente in Hispania oppresso, populum in hortis suis admisisset, proximo intercolumnio paene pari studio frequentiae salutatus est. quod nisi diuinae Caesaris uires huic erubescendae procellae obstitissent, simile uulnus res publica excepisset atque in Equitio acceperat. ceterum decreto eius extra Italiam relegatus, postquam ille caelo receptus est, in urbem rediit et consilium interficiendi

1. Herophilus ocularius medicus tam similis Mario fuit, ut *Par.*

esset cum pater [suus — prou]inciam nũquã accessisset [at — acce]ssit. ioco namqae [lacessitam — NATI] MENDACIO *B* 4 regesta *Cauch. et Gembl. Pighii* 13 aequitium *B, item u.* 27 aeq. 14 huius celèbri s. parte* *B'* 18 ocularius *P:* aequarius (equ. *b*) *B* 19 [ita — coloniae] se ueteranorum [compl. et mun.] splendida collegiaq. [fere — patro]num adoptarent [quin — C.] caesar c̃. ñ. [pompeio — obstitissent] simile *B* 19 se *del. Glareanus* 28 religatus *B'*

senatus capere sustinuit. quo nomine iussu patrum necatus in carcere, seras prompti animi ad omne moliendum scelus poenas pependit.

2. Ne diui quidem Augusti etiam nunc terras regentis excellentissimum numen intemptatum ab hoc iniuriae genere. extitit qui clarissimae ac sanctissimae sororis eius Octauiae utero se genitum fingere auderet, propter summam autem inbecillitatem corporis ab eo, cui datus erat, perinde atque ipsius filium retentum, subiecto in locum suum proprio filio, diceret, uidelicet ut eodem tempore sanctissimi penates et ueri sanguinis memoria spoliarentur et falsi sordida contagione inquinarentur. sed dum plenis impudentiae uelis ad summum audaciae gradum fertur, imperio Augusti remo publicae triremis adfixus est.

3. Repertus est etiam qui se diceret esse Q. Sertorii filium, quem ut agnosceret uxor eius nulla ui conpelli potuit.

4. Quid Trebellius Calca, quam adseueranter se Clodium tulit! et quidem dum de bonis eius contendit, in centumuirale iudicium adeo fauorabilis descendit, ut uix iustis et aequis sententiis consternatio populi ullum relinqueret locum. in illa tamen quaestione neque calumniae petitoris neque uiolentiae plebis iudicantium religio cessit.

5. Multo fortius ille, qui Cornelio Sulla rerum

Par. sibi eum auum uindicaret. 3. Repertus est qui se diceret Sertorii filium. 2. Extitit qui se Octauiae sororis Augusti diceret filium. 5. Quidam, Cornelio Sulla rerum potiente, domum

2 carceres *B'* 3 ponas *B'* 4 etiam num *B mg.* 6 extitit] *add. in mg. B* enim 9 [filium reten]tum subiecto in locum suum [proprio — diceret] uidelicet ut eodem tem[pore — penates] et ueri sanguinis [memoria — et] falsi sordida [cont. inquinarent]ur. sed cũ* ple[nis — ad] summũ audaciae [gradum — au]gusti remo [publicis — adfixu]s est. repertus est [etiam — q.] sertorii filium [quem — eius] nulla ui [con]pelli *B* 13 dum *edd. uett.*: cum *libri* 19 chalcha *B* 20 et quidem *euanuit in B* || de *B s. l.* 24 calum[niae pe]titoris *B* 25 plebis [iudicantium] *B* 26 multo [fortius — co]rnelia sylla r̃r. poti- 27 uindicare *V* || reppertus *V'*

potiente in domum Cn. Asinii Dionis inrupit filiumque eius patriis penatibus expulit, uociferando non illum, sed se Dione esse procreatum. uerum postquam a Sullana uiolentia Caesariana aequitas *rem* reduxit, gubernacula Romani imperii iustiore principe obtinente in publica custodia spiritum posuit.

Ext. 1. Eodem praeside rei publicae in consimili mendacio muliebris temeritas Mediolani repressa est. si quidem cum se pro Rubria quaedam, perinde ac falso credita esset incendio perisse, nihil ad se pertinentibus bonis insereret neque ei aut tractus eius splendidi testes aut cohortis Augustae fauor deesset, propter inexpugnabilem Caesaris constantiam inrita nefarii propositi abiit.

2. Idem barbarum quendam ob eximiam similitudinem Cappadociae regnum adfectantem, tamquam Ariarathes esset, quem a M. Antonio interemptum luce clarius erat, quamquam paene totius orientis ciuitatium et gentium credula suffragatione fultum caput imperio dementer inminens iusto inpendere supplicio coegit.

Cn. Asiani Bionis inrupit filiumque eius expulit, uociferando *Par.* se filium illius esse.

2. Caesar Augustus barbarum quendam, ob eximiam similitudinem Cappadociae regnum adfectantem, tamquam Ariarathes esset, puniuit, cum ille Ariarathes a M. Antonio esset occisus.

ente in domum [Cn. —]onis inrupit filiumq. eius patri[is penatibus] expulit uociferando non illum se[d se —] ni (ne *b*) ẽe procreatũ *B* 1 asinii dionis *cod. Atreb.:* asiani bionis *P,* assidionis *dett.* 3 se dione *Pigh. e suis:* se Assidione *al.; spatium in B docet solum cognomen scriptum fuisse* 4 rem reduxit *Foertsch (I, 28):* reduxit *B*, rem p. reduxit *Kempf* 6 obtinente remp. *b* 9 quaedam per[inde — cre]dita esset [incendio — ad se] pertine[ntibus — inex]pugnabilem *B* 12 augustae *Periz. e codice suo:* augusti ς 17 quem *b:* q̃m *B* 20 inpendẽ *B*, inpendi *b* 21 VALERI MAXIMI FACTORVM ET DICTORVM [ME]MORABILIVM [LIBE]R NONVS EXPLC. *B*
25 *et* 26 ariathes *V*

INCERTI AVCTORIS LIBER
DE PRAENOMINIBVS DE NOMINIBVS DE COGNOMINIBVS DE AGNOMINIBVS DE APPELLATIONIBVS DE VERBIS
IN EPITOMEN REDACTVS A IVLIO PARIDE.

DE PRAENOMINIBVS.

1. Varro simplicia in Italia fuisse nomina ait existimationisque suae argumentum refert, quod Romulus et Remus et Faustulus neque praenomen ullum neque cognomen habuerint. qui ab eo dissentiunt aiunt matrem eorum Ream Siluiam uocatam, auum Siluium Numitorem, fratrem eius Amulium Siluium, ac superiores Albanorum reges Capetum Siluium, Agrippam Siluium, posterioresque duces Mettum Fufetium et Tutorem Cloelium uocatos. nec contenti his ad Sabinos transgrediuntur: Titum Tatium, Numam Pompilium et patrem eius Pompium Pompilium, eiusdemque regionis principes enumerant Pustulanum Lauranum, Volesum Valensium, Mettum Curtium, Alium Fumusilleaticum. e Tuscis recitant Lartem Porsennam, ab Aequiculis Septimum Modium,

1 Lib. X de praenomine *B* 6 ream *B*: rheam *V* 7 nomitorem *B'* 9 mettum (*uel* metium) *B;* metum *V*, Mettium ς 12 pomp[ium] *B*, Pompum *Pighius* 13 [pustulanum — primum] regem eorum et f[ertorem — qui] ius *B* 15 etuscis *V:* ex Tuscis *codd. Pighii*, ab Etruscis *Mai* 16 porsinnam *V*

primum regem eorum, et Fertorem Resium, qui ius fetiale constituit. in hunc modum Varronis sententia subruitur.

2. Romanos autem arbitrandum est maxime ab Albanis et Sabinis multiplicandorum nominum consuetudinem traxisse, quoniam ab illis orti sunt. omnia autem quae ad unum quemque nostrum definiendum excogitata sunt, eandem uim significandi hominis optinent. quod per proprietatem dicitur, hoc distat, quia eo gens cognoscitur, ideoque dicitur gentilicium: cetera ordine uariantur. nam quod praeponitur praenomen, quod post fertur cognomen, quod ad ultimum dicitur agnomen. quorum series non ita ut exposui semper seruata est. animaduerto enim in consulum fastis perplexum usum praenominum et cognominum fuisse. dictum Postumum Cominium Auruncum et Postumum Aebutium Heluam et Vopiscum Iulium et Opitrem Verginium Tricostum et Paulum Fabium Maximum. quin etiam quaedam cognomina in nomen uersa sunt, ut Caepio: namque hoc in Bruto nominis locum obtinuit.

3. Gentilicia nomina Varro putat fuisse numero ∞, praenomina circa XXX. pueris non prius quam togam uirilem sumerent, puellis non ante quam nuberent praenomina imponi moris fuisse Q. Scaeuola auctor est. quae olim praenomina fuerunt, nunc cognomina sunt, ut Postumus, Agrippa, Proculus, Caesar.

4. Opiter, qui patre mortuo, auo uiuo gignebatur. Vopiscus, qui in utero matris geminus conceptus, al-

1 fertorem *V, item B ut uidetur, in quo prima saltem littera* f *satis distincte etiamnunc apparet:* Sertorem ς; *cf. inscriptionem nuper repertam in C. J. L. I, p. 564* 4 maxime *om. B ut uidetur* 9 optinent *B:* obt. *V* || per proprietatem *V corr.:* proprietatem *V'*, ***prietate *B (extremae litterae clarae sunt nec obscurae nisi tres primae)* 13 agnomen *BV:* agn. est *edd.* 14 consulum] *quae sequuntur usque ad* celebrata est *p. 487, 19 desunt in B, folio mutilo et sequente schedula plane amissa* 17 ebutium *V* 20 caepionemque hoc *V* 27 postumius *V, em. Pighius* 28 Caeso *coni. Kempf, at u. Mommsen, roem. Forschungen I, 21*

tero abortu eiecto incolumis editus erat. Hostus praenomen fuit in eo, qui peregre apud hospitem natus erat, idque habuit Lucretius Tricipitinus, collega L. Sergii. Volero in praenomen abiit, quod uolentibus nasci liberi parentibus uidebantur: quo usus est Publilius Philo. Lartis praenomen sumptum est a Laribus, Tuscum autem esse creditum, fuitque consul Lar Herminius cum T. Verginio Tricosto. Statius a stabilitate, Faustus a fauore praenomina ceperunt. Tullus praenominatus est ominis gratia, quasi tollendus, o littera in u conuersa. Sertor qui per sationem natus erat adpellatus est. Ancum praenomen Varro e Sabinis translatum putat: Valerius Antias scribit, quod cubitum uitiosum habuerit, qui Graece uocatur *ἀγκών*. Lucii coeperunt adpellari qui ipso initio lucis orti erant, aut, ut quidam arbitrantur, a Lucumonibus Etruscis. Manii, qui mane editi erant, uel ominis causa quasi boni: manum enim antiqui bonum dicebant. Cnaeus ob insigne naeui adpellatus est. quod unum praenomen uaria scriptura notatur: alii enim Naeum, alii Gnaeum, alii Cnaeum scribunt. qui G littera in hoc praenomine utuntur, antiquitatem sequi uidentur, quae multum ea usa littera est. olim enim dicebatur frugmentum, nunc frumentum ecfertur, et forgtis, non fortis, et gnatura, non natura: ergo etiam qui in corporibus gigni solet gnaeuus appellabatur. qui CN ponunt corruptione syllabae delectari uidentur, qui Naeus, leuitate. Gai iudicantur dicti a gaudio parentum, Auli, quod dis alentibus nascuntur, Marci Martio mense geniti,

1 Hostus *Pighius:* Hospes *V* 4 quod uolentibus nasci liberis a parentibus indebatur *G. F. Grotefend in Zeitschr. f. d. Alterthumswiss. 1843 p. 179* 6 Publius *V, em. Pighius* || laertis *V* || pronomen *ed. Mai contra codicem* 7 consularis herminius *V* 8 costo *V* 13 Antias *Pighius:* antea *V* 14 quo *V* 15 *ANKΩN V* 21 Naeum] naeuum *V* 22 G *edd. priores:* C *V* 25 etfertur *V* || foretis *V'*, forctis *V corr., em. Periz. in adnot.* 27 .CN. *V:* .GN. *ed. Mai* || correptione *V, em. Pighius* 28 Gai] C̃N. *V* 29 quod is auentibus *V pr. m.* 30 Marci] M̃. *V*

Publi qui prius pupilli facti erant quam praenomina haberent, alii ominis causa e pube. 6. Tiberii uocitari coeperunt qui ad Tiberim nascebantur. Titus e Sabino nomine † Tito fluxit, Appius ab Atto, eiusdem regionis praenomine. Caesones adpellati sunt qui e mortuis matribus exsecti erant, Seruius, quod mortua matre in utero seruatus est, Spurii patre incerto geniti quasi *σποράδιοι*. Numeriis sola tantum modo patricia familia usa est Fabia, idcirco quod trecentis sex apud Cremeram flumen caesis qui unus ex ea stirpe extiterat, ducta in matrimonium uxore filia Numerii Otacilii Maleuentani sub eo pacto, ut quem primum filium sustulisset, ei materni aui praenomen inponeret, obtemperauit.

7. Antiquarum mulierum frequenti in usu praenomina fuerunt, Rutila, Caesellia, Rodacilla, Murrula, Burra a colore ducta. illa praenomina a uiris tracta sunt, Gaia, Lucia, Publia, Numeria: ceterum Gaia usu super omnes celebrata est. ferunt enim Gaiam Caeciliam, Tarquinii Prisci regis uxorem, optimam lanificam fuisse et ideo institutum, ut nouae nuptae ante ianuam mariti interrogatae quaenam uocarentur Gaias esse se dicerent.

1 Publi *V:* Publii *ed. Mai* 2 e *V:* ex ς 4 homine *Periz., idem pro* tito *coniciens* titulo, *coll. Paulo Festi p. 366 M.* 8 *ΣΠΟΡΑΔΙΙ V, Pighii emendationem confirmans* || Numerii *V, em. Periz.* 12 numeri iotacilii *V* 13 aui *V corr. ex* aut 16 Rutilia *V; cf. Muell. ad Festum p. 263* || Caesulla *coni. Kempf coll. Festo p. 274 M.* || Murtulla *G. F. Grotefend l. cit. p. 178* 19 ferunt] *hic redit B* 23 dicerent] *in V sequitur subscriptio:* C. TITI PROBI | FINIT EPITOMA HISTORIARVM | DIVERSARVM EXEMPLORVMQVE ROMANORVM | Feliciter emendaui | descriptum Rabennae | Rusticus Helpidius Domnulus .$\overline{\text{VC}}$.; *similiter B, sed hoc ordine:* feliciter em. descr. rauennae (rab. *corr.*) rust. help. domnulus .uc. (*interiectum manu admodum recenti* duo homines); *tum sequitur:* TITVLVS ADBREVIATORIS. C. titi finit epitoma historiarum diuersarum exemplorum romanorum.

IANVARII NEPOTIANI

EPITOMA LIBRORVM VALERII MAXIMI.

Ianuarius Nepotianus Victori suo salutem. Impensius quam ceteri adolescentes litteris studes, quo tantum proficis, ut exigas scripta ueterum coerceri, mi Victor: quod iudicium etiam in senibus rarum est, quia recte dicendi scientia in paucis. igitur de Valerio Maximo mecum sentis opera eius utilia esse, si sint breuia: digna enim cognitione componit, sed colligenda producit, dum se ostentat sententiis, locis iactat, fundit excessibus, et eo fortasse sit paucioribus notus, quod legentium auiditati mora ipsa fastidio est. recidam itaque, ut uis, eius redundantia et pleraque transgrediar, nonnulla praetermissa conectam. sed hoc meum *nec* neruum antiquorum habebit nec fucum nouorum. et cum integra fere in occulto sint, praeter nos duo profecto nemo epitomata cognoscat. hoc tutius abutor otio tibique pareo. heu, censor, † piueteres caue hic aliud quam breuitatem requiras, quam solam poposcisti. cura, mi Victor, ut ualeas.

Val. M. I. ### I. De religione.

1, 1 1. Romani aeque armis ac sacris studentes ex senatus consulto decem optimatum liberos ad noscendas aruspicum disciplinas in Etruriam miserunt: qui ut ceteras quoque caerimonias Graecorum Callifanas petierunt.

1, 2 2. Metellus pontifex max. Postumium cons. in Africam

4 tantus *C* 5 uictori *C* 8 componat — producat *C* 9 fundat *C* 11 recidas *C* 13 nec neruum *nos:* neruũ *C*, nec uim *Mai* || habebat *C* 16 orio tibiq. parco *C* 16 piueteres *C*, de cetero *Mai, fort.* pie, ceterum 17 quas solas *C* 22 in *om.* *C* 23 callifanas *C*, *qui epitomatoris ipsius error uidetur*

profecturum sub denuntiatione multae continuit, eo quod esset consul idem flamen Martialis: ut uidelicet priore loco haberet sacerdos sacra quam consul uictoriam. Val. M.

3. Gaius Flaminius aduerso omine magister equitum esse noluit. 1, 5

4. Syracusis cum Clastidio captis M. Marcellus quinquies consul, cum ex uoto aedem Honori et Virtuti construeret, a collegio pontificum prohibitus est duobus numinibus unum delubrum dicare, ne cum contumelia praetermissi alteri sacrificaretur, aut si quod accidisset prodigium, de placando *deo* esset incertum. Marcellus duplo sumptu duo templa constituit. 1, 8

5. L. Furius Bibaculus praetor a patre magistro Saliorum iussus ancilia tulit, cum id praetori necesse non esset. sed tamen Bibaculus patri et sacris paruit. 1, 9

6. M. Atilius duumuir iussu Tarquinii regis culleo insutus est, quod librum occultioris sacri describendum, subtractum e regiis secretis, prodidisset. 1, 13

7. Gracchis rem p. uexantibus repertum in sibyllinis libris antiquissimam Cererem placandam. tunc quindecim uiri Hennam profecti sunt — is enim locus a uirgine cultus putatur —, ut deae satisfacerent. propitiata Gracchorum exitu putatur. 1, 1

8. Tiberius Gracchus ad augurum collegium e prouincia scripsit comperisse se consules non auspicato creatos. recitata in senatu epistola reuocati sunt consules, Figulus ex Gallia, Scipio Nasica ex Corsica et magistratu se abdicauerunt. tanta uis religionis inerat, ut de ea crederetur absenti. 1, 3

9. Cum Sulpicio sacrificanti apex cecidit, significatum est instare iacturam sacerdoti. 1, 5

1 profecturus *C* || multase continuat *C* || esse *C* 2 flamenque *Mai* || haberet sacerdos sacro quos čonsul *C, em. Du Rieu* 4 flaminius eodem omne magis eque esse uoluit *C, em. Mai* 9 necnō contumelia pretermissi *C*, ne, uno contumelia praetermisso *Mai* 10 de placando esset incertus *C et Mai* 11 constituat *C* 12 Lirgulus inuaculus *C* 13 pretor *C* 14 miuaculus *C* 15 Matilius *B* 16 oculnoris *C* 19 enna *C* 21 ut des satis receret *C, em. Du Rieu, idem* satis fieret *coniciens* 25 seruatu *C* || ficulus et gallia *C* 26 ex] et *B* 27 crederett͠ absenti *C*, crederetur etiam absenti *Mai* 28 Cum] Vm *C, fort.* Vt || est insacre iathyrā sacerdoti *C*

Val. M. I.

1, 5 10. Fabius Maximus cum crearetur dictator, sorex sonuit. ille ob omen dictaturam deposuit.

1, 6 11. P. Licinius pont. max. uirginem Vestae, quod quadam nocte ignem perpetuum indiligenter seruasset, flagris coercuit. uerum seueritas ad pellendam neglegentiam adeo parum profecit, ut postea ignis extinctus sit. sacerdos uero [uel pontifex] pro peccato amplius poenae metuens ornamentum ex suis pretiosissimum cineri superposuit moxque flamma surrexit.

1, 10 12. Albanus insignis uir religione. qui cum capta urbe a Gallis fugeret plaustroque eueheret familiam suam, uirginesque Vestales cum sacris pone uidisset, deiecit uxorem ac filios, et sacerdotes cum piis oneribus suscepit iussusque iter mutare Caere peruexit: ex cuius oppidi obsequio in publicas religiones caerimonias appellauerunt.

1, 11 13. C. Fabius Dorsuo flamen Quirinalis, cum idem Galli obsiderent Capitolium, sollemni die gabinatus sacra praeferens per hostium tentoria sacrificio *peracto* rediit.

1, 12 14. Sub Ianiculo arca inuenta est P. Cornelio et M. Baebio Tamphilo conss., plena libris nostra lingua atque Attica, qua in arca Latini pontificum disciplinas, at Graeci philosophorum habebant. seruatis igitur nostris Graecos igni dedere, quia non probauerint contra religiones sapientiam. quos libros iussu senatus P. Petilius praetor urbanus exussit.

1, 14 15. M. Atilius Regulus missus a Carthaginensibus Romam inter legatos Punicos sub sacramento, ut si captiuorum commutatio facta non fuisset, ad supplicium rediret, de captiuis permutandis populo Romano ipse dissuasit et ad Poenos rediit, ne peieraret.

1, 15 16. Post Cannensem cladem cum satis iuste tota ciuitas in maerore esset, senatus censuit ut dies XXX tantum luctibus darentur: instabant enim sacra Cereris, quae oportebant a laetis celebrari.

1, 16 17. Varronem Cannis male aduersus Poenos rem gessisse

1 maximi *C* 3 Prelicinius *C* 4 cercuit *C* 5 seueritas appellendā *C* 6 uel pontifex *glossam esse uidit Christ* 8 cineris *C* 11 deiedit *C* 12 honeribus *C*, honoribus *Mai* 13 cere perueīat *C* 15 Ti. Fabius doñsuo *C* 17 peracto *add. Mai* 19 pamphilio *C* 20 pontificū cū *C* 24 Matilius *C* 31 oportebat *Mai* 33 Varro in cannis *C* || cessisse *C*

fuere qui crederent, eo quod puerum speciosissimum Iouis Val. M. I,
tensae imposuisset: ob id laesam saeuisse Iunonem. uix denique post aliquot annos sacrificiis culpa expiata est.

18. Hercules Italiae hospes sacra fertur Potitiis tradidisse, 1, 17
quae per familias seruata sunt. sed postea Appius censor seruis publicis ea tradidit, ob quod piaculum Potitii omnes puberes fere XXX eodem occubuere anno. dehinc Appius, eiusdem uir generis, excaecatus est.

19. Carthagine a Romanis capta spoliatus Apollo ueste 1, 18
aurea. inuentae sunt cum frustis tunicae manus eorum qui abstulerant.

20. Lucum Aesculapii Turulus Antoni praefectus in usum 1, 19
nauium succidit: postea uictus a Caesare in eodem luco Turulus interemptus est.

21. Fuluius Flaccus censor creatus, cum aedem Fortunae 1, 20
equestris Romae faceret, tegulas ex marmore de templo *Iunonis* Laciniae transtulit, moxque mente caruit filiumque militantem in Illyrico amisit. tum referri senatus usurpata iussit.

22. Pleminius, Scipionis legatus, Proserpinae thesaurum 1, 21
uacuauit: quem senatus catenatum Romam direxit, ubi in carcere taetro languore periit. senatus uero duplam pecuniam reddendam censuit.

23. Eiusdem deae opes rex Pyrrhus Locris populatus est: 1, E. 1
cumque nauigaret, subitis tempestatibus cum classe illisus est, rapta autem in litore inuenta ac reddita sunt.

24. Ad Masinissam regem inmensae magnitudinis elefanti 1, E. 2
dentes praefectus classis detulit: quos cum cognouisset e templo Iunonis Melitensis ablatos remisit inscripsitque gentilibus litteris: accepisse regem ignorantem, supplicem remisisse.

1 crederet *C* 2 id *add. Mai* || Iunonem] in nonem *C* 4 hospitẽ *C, em. Mai* || Potitiis] pontis *C, item postea* ponti 5 per familiam *Christ, cf. tamen Liu. 9, 29, 10* 11 abstulerint *C; sequitur exemplum de Brenno, quod inseruimus p. 14* 12 anatoni *C* 15 creatus *nos:* senatus *C, om. Mai* 16 ex *nos*: et *C* 17 Iunonis *add. Mai* 20 Plenrarus *C* 24 Eius dee opes *C* 27 rege *C* 29 militensis oblatos *C*

Val. M. I. II. Qui religionem dissimulauerint uel de contemptu obseruantiae.

1, E. 3 1. Dionysius, Syracusanorum tyrannus, Locris fanum Proserpinae spoliauit et nauigans suis flatibus dixit: sic sacrilegi nauigant. idem Dionysius Iouem Olympium pallio aureo nudauit, quod Gelo de spoliis Carthaginis dederat, et apposuit laneum dicens, hoc potius conuenire, quod hieme apricaret, neque grauaret aestate. Aesculapio quoque Dionysius barbam auream dempsit et ait, patre leui filium incongrue esse barbatum. hic quidem impunitus fuit, sed eius filius, heres dominationis, poenas dare delectus exilio soluit.

(Hic sequuntur exempla quae desunt in Valerii Maximi codicibus: u. supra pag. 13 sqq.)

4, E. 2 Deiotaro regi tetrarchae in iter necessarium intento saeuum augurium aquila cecinit: rex territus rediit. ea nocte hospitium corruit, quod regi fuerat praeparatum.

VI. De ominibus.

5, 1 1. Postquam ceperant Galli de urbe uictoriam, patres conscripti deliberabant migrare Veios, cum centurio cohortibus signa referentibus exclamat: ‘signifer, hic fige signa: optime manebimus’. paritum omini est.

5, 2 2. Camillus precatus deos est populi R. florente fortuna, ut si quis deorum felicitati rei p. inuideret, per Camillum sibi satisfaceret, et sub uerbo decidit. probauit omen exilium quod insecutum est.

5, 3 3. L. Paulo consuli sorte euenit prouincia Macedonia aduersus Persem regem. reuersus domum inuenit paruam filiam flentem. quaerenti causas illa respondit: ‘mi pater, † Macedonis est mortuus’: hoc nomine catellus fuerat. ille in triumphi spem omen accepit.

3 fanum] planum *C* 4 secundis flatibus *Kellerbauer* 8 neque *Christ:* non quod *C* 11 dominationes penas aree delectus *C* 14 in iter *Mai:* inter *C* 15 cecinxit *C* 19 Veios] helos *C* 20 signisti hic *C* 27 Persem] sẽ *C* || inueniat *C* 28 macedonis *C; fort.* Persa; *nam uidetur* Macedonis *foedum glossema; cf. Cic. de diuin. 1, § 103* 29 hoc omne *C*

Val. M. I

4. G. Marius, a senatu iudicatus hostis, Minturnis custodiebatur in domo Fanniae. in conspectu eius asello pabulum forte oblatum est: contempto animal adaquatum contendit. obtinuit Marius a multitudine auxiliatrice ut ad litus deduceretur. tum parua naui Africam euectus euasit arma Sullana. 5, 5

5. Pompeius uictus a Caesare Cyprum tendens Paphum uenit, ammiratusque aedificium in litore interrogauit quod esset. gubernator ait Κατωβασίλεια dici. saeuum omen statim tristi uultu prodidit et effugit locum. 5, 6

6. L. Cassium Rhodum spoliantem incolae rogabant ut deorum simulacris abstineret. ille ait Solem se relinquere. nec mora: in Macedonia uictus periit. 5, 8

7. A Petilio consule obpugnabatur in Liguria ciuitas Letum nomine. adhortans militem ait consul ‘Letum hodie capiam’, moxque occisus est. 5, 9

VII. De prodigiis.

1. Seruio Tullio in Tarquinii Prisci regia dormienti caput ardere uisum est: quod prodigium cum Tanaquil uxor regis audisset, puerum inter liberos educauit. denique idem Romae rex fuit gradu sexto. 6, 1

2. L. Marcius post interitum Pub. et Gnaei Scipionum perturbatum exercitum ducis alloquebatur officio, et capite apex flammae summus emicuit. postea cecidit hostium milia XXXVII plurimosque cepit: dehinc Punicis castris potitus est. 6, 2

3. Scipio ut in Africanam terram descendit, cecidit. hoc factum pauente exercitu exclamauit ‘teneo te, terra Africa’ et uicit. om. Val.

4. Sulla contra Samnites gerens bellum inter sacrificandum ad sinistram serpentem uidit. mox adhortante Postumio aruspice produxit exercitum et uicit. 6, 4

5. Bos locuta Romae est L. Volumnio et Seruio Sulpicio 6, 5

3 quo contempto *Mai*, *an* eo contempto ? || adaquatum *nos:* adaquatur *C*, ad aquam *Mai* 5 tum] tus *C* || sillana *C* 7 quid *Mai* 8 cauba silea *C* || seuum *C*, scaeuum *Mai*, *at u. p. 492, 15* 11 solum *C* 12 mora macedonie *C* 13 pecilio *C* 14 lerum *C* 22 et *nos* (*nisi malis* et e): ait *C*, cuius *Mai* 23 milia] .N̄. *C* 24 pontus est *C* 28 conaria samtus *C* 29 mox] m̃ *C* || posthomo aruspici *C*

Val. M. I. conss. carnes etiam caelo lapsae sunt, quarum pars ab auibus intercepta est, pars incorrupta diu iacuit. quo anno grauia fuere bella.

6, 5 6. Item sequenti tumultu infans sex mensium in boario foro triumphum clamauit quieuitque. tum infans alter natus est capite elephantino. imbre saxatili Picena regio uerberata. in Gallia eisdem temporibus lupus e uagina gladium sustulit uigili. tunc et sanguinem duo scuta in Sardinia sudarunt. apud Antium quoque messores sanguinulentis spicis impleuere corbes et pluuiae deciderunt cruentae. Cn. Domitii bos bello Punico secundo sonuit: 'caue tibi, Roma'.

6, 6 7. G. Flaminius consul sine auspiciis creatus conflicturusque cum Annibale ad lacum Trasimenum cum equo suo cecidit. et cum post hoc omen rapi signa iussisset, conuelli nequaquam potuerunt. denique effodere ea imperauit. eo proelio caesa sunt Romanorum m. XV, capta sex, reliqui fugerunt, m. X, ipse consul occisus est: quem cum Annibal humari iussisset, non repererunt.

6, 7 8. Mancinus consul ad Hispaniam directus est, bellum contra Numantinos acturus. cum Lauinii sacrificaturus esset, emisit cauea pullarius pullos, qui in siluam euolauerunt nec reperti sunt diu multumque quaesiti. nauigaturus idem e portu Herculis sine auctore uocis audiuit 'Mancine, mane'. cumque scapham conscendisset, immensum anguem illic exhorruit. tribus prodigiis nuntiata sunt infelicia tria: pugna, foedus, deditio.

6, 8 9. Ti. Gracchus, ciuis optimus, cum consul rem diuinam in Lucanis faceret bello Punico, gemini serpentes allapsi sunt caesaeque hostiae iecur comederunt: refugit turba territa sacrificium. quod cum rursus repetitum esset, idem accidit. tertio quoque cum diligentissime hostia seruaretur et serpentum prohiberetur incursus, arceri non potuerunt quin idem facerent. postea consul quamuis uir cautissimus a Flauio hospite inductus in insidias est atque ita praeuentus dolo, ut

5 clamamauit *C* 8 sardina *C* 10 coruies *C* || Claei domni *C* 11 punicio *C* || romo *C* 16 caesa *Mai:* fusa *C* || .ñ. XV *C* || fugierunt .N̄. X *C* 27 Titus *C* 29 seseque *C* || refugiat *C* 30 repertitum est *C* 33 cautissim: et flauo *C*

inermis ad eum locum ueniret, in quo latebat Poenus Mago, Val. M. I.
et ab eo occisus est.

10. Marcellus, Syracusarum uictor et fugator Hannibalis, 6, 9
cum sollemne sacrum faceret, primae hostiae iecur sine capite habuit, secundae duplici capite. aruspici displicuit post prima tristia sequentia nimis laeta esse. itaque Marcellus cum exploratum noctu processisset, in Bruttiis a Poenis interemptus est.

11. Octauius collega Cinnae uidit Apollinis caput e statua 6, 10
cecidisse, quod caput euelli terra omnino non potuit. nec longum cum [Cinna] dissidens a collega periit. caput statuae post Octaui poenam leuatum est.

12. Crassus triumuir dimicaturus Charris cum gente Per- 6, 11
sarum pullum accepit paludamentum, cum moris fuerit candidum offerri siue purpureum: una etiam aquilarum uix potuit euelli. in proelium prodeuntibus altera aquila cum ferretur, retrorsum uersa est. mox innumerae Romanorum cecidere legiones, in conspectu patris filius periit: Crassus ipse iacuit inhumatus et ludibriis patuit.

13. Cn. Pompeio mouenti signa Dyrrhachio fulmina ad- 6, 12
uersa occurrerunt, apes quoque obsidere uexilla. quo uiso subitus maeror confudit exercitum: fugerunt hostiae, in templis simulacra conuersa sunt, alia fleuerunt, alia sudauerunt. tantus uero in aëre armorum strepitus fuit, ut Antiochiae quasi ad aduentum hostium in muros concurreretur. sub statua Caesaris eisdem temporibus Trallibus in aede Victoriae procera palma enata est, ac mox Farsalica est nuntiata uictoria.

14. Antequam Caesar occideretur in curia, ante dies pau- 6, 13
cos boue ex more mactata cor in extis non est repertum. quod cum Spurinna pronuntiasset ad uitae periculum pertinere, ait Caesar constantiae memor: 'miraris, si cor bos non habet?' sed mox ei uitae finis fuit.

15. Xerxi regi Persarum equa leporem peperit in castris: 6, E. 1
quo prodigio pronuntiatum est milites eius pauore fugituros. omen *euentum* secutum est: nam diu uictor miser recessit.

4 sacrum] sac eo lemenibus *C* 6 sequente aninus *B* 10 Cinna *glossa uidetur* || a *del. Mai* 12 cum gente sarum *C* 15 prodeuntibus est altera *C* 20 obsedere *Mai* 25 arallibus *C* 26 nata *C* 28 *an* mactato? || in estis *C* 33 praenunciatum *Mai* 34 euentum *add. Christ*

Val. M. I. 6, E. 1 16. Idem Xerxes cum Lacedaemonem uellet inuadere, inter conuiuandum accipiens uinum patera excepit sanguinem: hoc iterum ac tertio. tunc magi monuerunt ut ab incepta intentione desisteret.

6, E. 2 17. Midae regi futuro, cum paruus esset, formicae grana frumenti in os ingesserunt. ditissimus omnium fuit.

VIII. De somniis.

7, 1 1. Octauianus Augustus aeger in castris farsalicis erat. cumque apud Philippos luce uentura certaturae ciuile inter bellum romanae manus essent, Minerua in somnis uisa medico eius Artorio iussit in eo bello Augusto opus esse. ad quod proelium cum lectica latus est: sed intento eo in aduentum uictoriae Brutus castra eius cepit.

7, 2 2. Calpurnia, uxor Iulii Caesaris, uidit in somnis maritum suum confossum uulneribus in sinu suo iacere: orauit Caesarem ne eo mane abiret in senatum. sed ille auspiciorum saepe neglegens contempsit somnium, sed exitu probauit.

7, 3 3. P. Decius Mus et Manlius Torquatus consules bello latino somniarunt diis Manibus Terraeque matri alterius partis ducem, alterius exercitum deberi. cum consulum somnia conuenirent, consulti dii sunt: idem ex auspicio responsum est. *conuenit* inter eosdem duces, ut is se morti offerret, cuius cornu et acies prius cedere coepisset in proelio. Decium gloriosa fata rapuerunt, quamuis et Torquatus mori pro patria praeoptasset.

7, 5 4. Ciceroni exuli, cum quiesceret in uilla campi atinatis, in somnis occurrit imago G. Marii cum insignibus consulatus, uisusque eum lictori tradere qui in monumentum marianum deduceret, praemissa uoce illic spem ei meliorem fore. deinceps in templo Iouis a Mario exstructo de reditu Ciceronis senatus decreuit.

7, 7 5. Cassius Parmensis percusso Antonio uidit in somnio hominem praegrandem, concretum coma et barba. rogauit

9 *fort.* inter se 11 in eo — opus esse *Christ:* ne eo — opus esset *C* 12 intencio *C* 14 Calphurina *C* 18 mallius *C* 19 alterius partis ducem *om. Mai* 22 conuenit *addidi* || ut ipse *C* 24 facta *Mai* || more *C* 26 altinatis *C* 32 somno *Mai* 33 p̄grandem *C:* pergrandem *Du Rieu sine causa,* peraegrandem *Mai operarum errore*

quis esset: respondit se esse Orcum. inclamauit pueros quaesiuitque ecquem talem uidissent: negantibus indormiuit. occurrit iterum species: accenso dehinc lumine uigilatum est. paucis post diebus iussu Caesaris punitus est. Val. M. I.

6. Hannibal somniauit iuuenem humana forma augustiorem, qui se hortaretur in excidium Italiae, auctore Ioue secuturum. deinde post tergum respiciens intueri sibi uisus est serpentem uastum cuncta populantem, audire etiam caeli fragorem, nec non et nimbos cum maligna luce uisere. interrogauit iuuenem praeeuntem, quis subsequatur. ille ad haec ‘uides’ inquit, ‘uides excidium Italiae: tace et cetera permitte fatis’. 7, E. 1

7. Alexander Magni quiescentem se interfici Cassandri dextera uidit. eodem ipso postea insidias ordinante bibit uenenum. 7, E. 2

8. Simonides poeta graecus ad litus appulit et naufragum illic cadauer repertum sepeliuit. dehinc quiescens ammonitus est ab umbra sepulti, ne die postero nauigaret. quicumque soluerunt, in conspectu eius summersi sunt. Simonides somnium uersibus cum laude celebrauit. 7, E. 3

9. Cum Persarum regi uisum esset per quietem quod Atys filius suus pulcherrimus fortissimusque ferro interficeretur, iuuenem bellis abstinuit, armamentarium adire non siuit, remouit armigeros. sed circa Olympum aper nimius coepit cuncta uastare et rusticos sternere. orauit filius ut ad interficiendam beluam mitteretur: optinuit. sed lancea, qua petitus aper fuerat ab eo, adolescens cui commissus fuerat, occisus est. 7, E. 4

10. Hamilcar dux Carthaginensium audisse sibi in somnio uisus est quod Syracusis, quas obsidebat, alio die cenaturus esset. pugnauit spe uictoriae et in urbem harpagonibus raptus est. 7, E. 8

11. Alcibiades somniauit pallio se opertum: et amicae suae lecto interea opertus est. 7, E. 9

2 hecquem talem uidisset *C* 8 serpentũ *C* 10 qui subsequatur *C*, quid s. *Mai* 13 magni *C*, *fort.* Magni f. 20 Cum persarum regi *C:* Croeso regi *Mai* || esset *nos:* est *C* || atis filius suus pulcherrimi fortissimique *C* 22 siuit] sunt *C* 25 lancea equa *C* 27 sibi somio *C* 29 arpaconibus *C* 32 tecto *C*, *em. Christ;* ueste *Kellerbauer*

Val. M. I. VIIII. De miraculis.

8, 1 1. Aulus Postumius dictator contra Mamilium ducem Tusculanorum cum diu pugnaret ad lacum Regillum, Castor et Pollux inter Romanos uisi sunt pugnantes.

8, 1 2. P. Vatienus ad urbem Romam nocte uadens uidit iuuenes albis equis sedentes, qui iusserunt ut die sequenti senatui nuntiaret Persen regem Macedonum a Paulo esse captum. Vatienus quidem libens laeta executus est, sed iussu senatus missus in carcerem est tamquam incertorum locutor. mox litteris Pauli de die uictoriaque certa res patuit. Vatienus solutus custodia agrum dono accepit. et Vatieno idem gemini uisi ad lacum Iuturnae sudorem suum equorumque abluentes.

8, 2 3. Roma laborans pestilentia per triennium libros consuluit sibyllinos, quibus iubebatur ut ab Epidauro Aesculapius exhiberetur. missi legati sunt ad graecam urbem, quos libenter Epidaurii atque humaniter susceperunt. ibidem se legatis serpens ostendit raro ab incolis nisi feliciter uisus. cumque per triduum familiariter apparuisset, cunctis inspectantibus subiit in triremem romanam et in tabernaculo legati Quinti Ogulni collectus quieuit. urbe profecti Romam sunt: anguis in naui semper apparuit. Antium uentum est: descendit serpens ad limen templi Aesculapii et triduo inter myrtos latuit nec ad solitos cibos processit. dehinc rediit ad nauem: cumque uentum esset ad Tiberim, enatauit in insulam, in qua illi templum est constitutum. et mox sanitas Romanis data.

8, 3 4. Furius Camillus Veios cepit iussitque statuam Iunonis Monetae transferri. unus e militibus per iocum interrogauit simulacrum, num uellet ire Romam: respondit 'uolo'.

8, 4 5. Tum cum Coriolanum mater ab urbis Romae reuocauit excidio, ad quartum lapidem uia latina Fortunae effigies bis locuta est his uerbis: 'rite me, matronae, dedistis, rite me dicauistis'.

2 posthumus *C* 5 uacienus *C et sic deinceps; cf. ad p. 45, 3* 8 quidam *C* 20 Ogulni] burgoni *C* || collecto *C* || urbe *C:* inde *Christ* || romani *C* 22 tripio *C* 23 nec—processit *om. Mai tacente Du Rieu* 24 in *om. C* 26 caraillus uelos *C* 27 per locum *C* 28 num] cum *C* 29 cornuolanum *C* 31 rite me] ritẽ *C* 32 dicarunt *C*

Val. M. I.
6. Valerius Publicola consul primus cum expulso urbe 8, 5
Tarquinio contra Etruscos Veientesque pugnaret, e proximo luco audita uox est; 'uno plus Etrusci cadent, Romanus uictor abibit'. utrumque uerum fuit.

7. Gaius Fabricius Luscinus consul et imperator praeci- 8, 6
puus Thurinis auxilio erat contra Bruttios Lucanosque. id cum militibus romanis arduum uideretur, ut contra duas gentes ualidas congrederentur, apparuit subito iuuenis ignotus, ad uirtutem romanos exercitus acuens et, cum tardiores forte sentiret, scalas gerens per aduersas acies hostium, accenditque Romanos pulchrae uirtutis hortatu. denique eo proelio a Romanis caesa sunt m. XX, capta m. V cum signis tribus et duce Statio Statilio. mane alio consul Fabius pronuntiauit ei se uallarem coronam daturum, qui in castrum primus irruperat. cum petere praemium nullus auderet, honos et manubiae Marti a cunctis militibus deuota supplicatione delatae.

8. Deos penates Aeneae Ascanius Lauinio Albam transtu- 8, 7
lerat: simulacra Lauinium sponte rediere. rursus traducta Albam repetiuere antiquiora delubra.

9. L. Cassium, percussorem auunculi sui G. Iulii Caesaris, 8, 8
Octauianus Augustus bello est persecutus. itaque cum ad Philippos pugnaretur, Cassio uisum est quod purpuratum Iulium Caesarem equo incitato in se irruentem uideret, et gemens exclamauit: 'cedamus, quando nec occidisse prodest'.

10. L. Lentulus in Aegyptio litore forte conspexit fra- 8, 9
gmentis scaphae humanum corpus exuri et militibus ait: 'qui scimus an Pompei rogus sit?' ignorans rem locutus est.

11. Cum sacrarium Saliorum crematum esset, solus Ro- 8, 11
muli lituus integer repertus est. exusta similiter aede Fortunae Serui Tulli statua illaesa inuenta est, aliis concrematis.

12. Statua Quintae Claudiae uirginis Vestae in area deum 8, 11
Matris geminum euasit incendium, eius uidelicet, quae inhaerentem in uado Tiberis nauem uitta dumtaxat *extraxit*. nam

2 terquinio *C* 3 *fort.* e Tuscis || caderent *C* 5 luscinius *C* || et *om. Mai* 6 thuruus *C* || bricios *C* 10 in hostium *C* 12 m.] N̄ *(bis) C* 13 tato tellio *C* || *fort.* mane altero 14 *an* in castra? || primus] priua *C* 15 audiret *C* 17 lauio *C* || Albam *om. Mai* 18 lauium *C* 23 et tremens *Kellerbauer* 30 alis *C* 33 in *om. Mai* || uita *C* || extraxit *suppleui* (mouit *Mai*); *cf. Suet. Tib.* 2

Val. M. I. cum rea haberetur incesti, ligauit proram zonula et ait 'si uirgo sum, sequere': moxque nauis mota ingressaque Romam est cum simulacro Matris deum, quod a Pessinunte motum naui aduehebatur.

8, 12 13. L. Lamia uir praetorius mortuus rogoque impositus exclamauit, sed accensa extingui flamma non potuit.

8, E. 1 14. Pheretem Pamphylum uirum Plato scribit in acie cecidisse et post decem dies collectum biduo iacuisse. dehinc in rogo recepisse uitam plurimaque locutum quae uidisset in morte.

8, E. 2 15. Athenis quidam, uir longe doctissimus, ictus lapide omnes sensus retinuit, oblitus est litterarum, durum homini praesertim atheniensi damnum.

8, E. 3 16. Nausimenis atheniensis uxor in incestu deprehendit filiam filiumque permixtos. muta exin perpetuo fuit.

8, E. 4 17. E contrario Echecles samius athleta, cum uicisset nec praemium ei daretur, antea mutus indignatione locutus est.

8, E. 5 18. Gorgias, apud Epirotas longe primus, in feretro matris natus est: nam dum mulieris cadauer effertur, subito uagitus auditus est.

8, E. 6 19. Pheraeo Iasoni uomica uitae periculum saepe faciebat. hunc quidam gladio ex insidiis percussit et uulnere rupit uomicam sanauitque occisuri uoluntate.

8, E. 7 20. Simonides cenabat apud Scopam in Thessaliae oppido Cranone. duo iuuenes ingressi specie decora exegere Simonidem ut prodiret: egresso eo triclinium concidit conuiuasque obruit. cumque discerni ad sepulturam corpora confusa non possent, Simonides ordinem quo quis accubuerat dixit laudesque Pollucis et Castoris salutis suae gratia carminibus celebrauit.

8, E. 9 21. Consulenti Philippo Apollo respondit ut a quadriga caueret: rex iussit equos numquam iugari. uitauit etiam locum in Boeotia, cui Harma nomen est. sed princeps uel rex Bithyniae Pausanias, qui eum uicit, in uagina gladii, cum quo Philippus occisus est, caelatam quadrigam habuit.

8, E. 10 22. Calanus Indus uictus ab Alexandro Macedone cum rogo

5 lammia *C* 7 pamphili *C* 9 plurimãque *C* 19 elatus est *Christ* 25 exigere *C* 26 concidit *nos:* cecidit *C* 28 *fort.* quisque || duxit *C* 30 quadrigua *C* 32 boecia cui arma *C* || uel rex *glossa uidetur* 33 pausianas qui eum uiciat uagina *C*

se imposuisset, irridenter ab hoste uictore interrogatus est, ecquid uellet aut mandaret. respondit ei Indus 'cito te uidebo'. nec diu Alexander superstes fuit. Val. M. I.

23. Pausanias, filius Prusiae Bithyni regis, pro superioribus dentibus unum os continuum pertinens habuit: nec loquenti obstitit nouitas. 8, E. 12

24. Pyrrhi regis Epirotarum pollex e dextro pede remedio erat, si cuius renes tumentes eo tetigisset. idem Pyrrhus cum ab Antigono uictore iussus esset exuri, sic arsit, ut idem pollex igni inueniretur intactus. qui digitus aureo loculo inclusus est et in antiquissimo templo dodonaei Iouis conditus. praedictus Pyrrhus et Pausanias unum os pro dentibus habuerunt, sed distinctum ad dentium similitudinem. om. Val.

25. Mitridatis et Laodicae filia Tricipitina geminatis dentium ordinibus turpis fuit: quae patrem a Pompeio uictum secuta est. 8, E. 13

26. A Lilybaeo egredientes naues Clipea Africae ciuitate Strabo quidam speculans enumerabat. 8, E. 14

27. Aristomenes Messenius callidissimus aduersus Athenienses fuit: quem tandem captum aperuerunt corque pilosum repererunt. 8, E. 15

28. Polystratus et Hippoclides et uno die nati sunt et ambo Epicurei fuerunt, communibus usi discipulis sunt et patrimoniis eodemque momento sunt mortui. 8, E. 17

29. Cretenses caprae cum confixae sunt, herbam dictamnum comedunt et tela uisceribus eiectant. 8, E. 18

30. Caprae in Cephalenia non semper aquas potant, sed per maiorem anni partem aperto ore sunt cadentesque aquas excipiunt. 8, E. 18

31. In templo Iunonis Laciniae numquam ex ara cinis uento depellitur. 8, E. 19

32. In Assyria et apud Medos ea uis interdum uento est, ut correpti equites peditesque in ducenta stadia per aerem leuentur. om. Val.

2 mandasset *C* 4 Pausianus *C*, Prusias *Mai* 8 si cui *ed. Mai.* 10 aureoculo *C; cf. Plin. N. H. 7, 2, § 20* 12 pausianas *C*, Prusias *Mai* 14 laudicie *C* 17 ciuitas ferabo *C*, *em. Mai* 18 speculantẽ numerabat *C* 25 diptamũ *C* 26 electant *C* 27 cephalia *C* 31 ex ara *Kellerbauer:* extra *C* 32 ea ui *C*

Val. M. I. 8, E. 19 33. Non est incognitum tantae magnitudinis serpentem exercitui Atilii Reguli iuxta Bagradam Africae amnem infestum fuisse, ut pugna contra eum esset in unda: cumque configi iaculis pro corii uastitate non posset, ballistis et saxis esse interemptum, eiusque tergum centum et uiginti pedibus extentum in ostentationem miraculi Romam missum.

om. Val. 34. Bura et Helice urbes in achaico litore fluctibus obrutae sunt terraeque motu esse destiterunt, item et Smyrna, Asiae ciuitas potens.

Val. M. II. X. De institutis antiquis.

1, 1 1. Inituri matrimonium ueteres, sicut in rebus cunctis, auspicia colligebant: qua consuetudine taedae auspices dicuntur, quae nuptiis adhibentur.

1, 2 2. Olim accumbentes uiri cibum capiebant, uxoribus ad mensam sedentibus. hinc illa pictura, discumbens Iupiter, sedentes Iuno et Minerua.

1, 3. 4 3. Pudicitiae in tantum fautum Romae est, ut mulier post primum maritum uidua permanens publice coronaretur. sed bello ciuili Caesaris atque Pompei in tantum est populus rom. attritus, ut poena orbis et caelibibus dictaretur. tam sancta fides matrimoniorum fuit, ut per annos † MCL ab urbe condita nulli Romae diuorterint. primus igitur Spurius Caruilius sterilem repudiauit notatusque est.

1, 5 4. Matrona si in ius uocata est, pro pudicitiae reuerentia ab apparitore publico tacta non est.

1, 5 5. Matronis Romae aliquandiu uino uti non licuit in custodiam pudoris.

1, 5 6. Securi pudicitiae Romani auro et gemmis et purpura uti matronas siuerunt: neque culta enim concupiscenda sedebat aut quisquam alienum matrimonium impudice uidebat.

1, 6 7. Nulla uel certe rara iurgia inter coniuges erant, uerum si quid, ibatur in templum Viriplacae ad Palatinum montem. illic dictis quae inter ipsos erant concordes reuertebantur.

1, 7 8. Apud priscos nec gener cum socero nec puber cum

7 in] ut *C* 8 item — potens *om. Mai* || myrna *C* 20 dicaretur *C*, diceretur *Mai* 21 annos N̄. cl ab *C* 22 caruillus *C* 34 puberes *C*

patre filius lauit, nec in conspectu simulacrorum turpia cor- Val. M. II.
poris nudabantur.

9. Sollemni conuiuio tantum cognati conueniebant, quod 1, 8
charistia uocabatur. tum diis arbitris et consanguineis mediis
si qua erant iurgia proferebantur, et dicta atque aestimata deponebantur.

10. Senes olim etiam alienos iuuenes pro suis habebant: 1, 9
inuicem adolescentes grandioribus quasi patribus deferebant:
obuios prosequebantur ad curiam manebantque in obseruatione, donec reducerent.

11. Adolescentes ad conuiuium rogati quaerebant de con- 1, 9
uiuis, ne forte ob reuerentiam senum habituri locos non essent. admissi ad mensam parcissime loquebantur primique surgebant.

12. Senes in conuiuiis maiorum laudes carminibus cele- 1, 10
bratas tibiis canebant ad incendendam exemplis iuuentutem.

13. Multis saeculis durauit ut dicta in curia in uulgus non 2, 1
exirent. senatus autem secreto decreuerat bellum punicum tertium. hoc Q. Fabius Maximus P. Crasso quaestorio uiro narrauit, ob quod factum Maximus a consulibus tanquam proditor secreti obiurgatus est.

14. Eumenes rex Asiae senatui prodidit Persen bellum 2, 1
parare. quid tum rex locutus sit, quid senatus decreuerit, ante Persen captum sciuit nemo.

15. Inter consulem proximumque nullus admittebatur. 2, 4
denique Q. Fabius Maximus uir ultimae senectutis post quintum consulatum suum rogatus a filio, an nixus iret ad colloquium Samnitum, noluit memor moris.

16. Idem Fabius ad consulem legatus Suessam missus cum 2, 4
in conspectu consulis nec equo desiluerit nec caput deoperuerit, rectius per lictorem mandante filio utrumque fecit. quod probauit pater, scilicet reputans consuli publice obsequendum fuisse, priuatim patri: Fabius ad explorandam filii constantiam non obsequebatur.

4 tum] cum *C* 8 *exspectares* honores deferebant 9 oluuos *C* 12 ob reuerentiam senum, ne forte *Christ* 13 ammissi *C* 15 celebrantes *Mai* 20 proditorum *C* 23 locutus est *C* 25 ammittebatur *C* 28 sannitum *C* 29 ad filium consulem *Val.* 30 in *om.* *C* || dissiluerit *C* 33 exemplorandum *C*

Val. M. II.

2, 6 17. Ne qua mora consiliis publicis esset, certo loco extra curiam senatus sedebat, qui locus hodie senaculum dicitur: inde citabatur in curiam, non ut nunc cogebatur edictis.

2, 9 18. Remus et Romulus sub monte Palatino permissu Numitoris aui Romae fundamenta iecerunt eoque loco sacris operati sunt. tum largiore uino usi indutique caprarum pellibus, quas immolauerant, iocantes cum pastoribus in obuios irruerunt. sacrorum morem diu equites Rom. exercuere.

2, 9 19. Q. Fabius instituit ut equites idibus Iuliis trabeati incederent.

2, 9 20. Cum P. Decius comitia in uulgi potestate posuisset, censor Fabius forensem turbam in quatuor ordines descripsit urbanasque tribus appellauit. hoc Maximi cognomentum meruit, quamuis bello clarus esset.

3, 1 21. Sponte se iuuentus olim militiae offerebat, ne censi capite militarent ac periculose iis committerentur arma qui tributa *non* penderent. primus G. Marius capite censos in sacramentum rogauit.

3, 2 22. Fisi uirtute Romani sine artificio dimicabant. itaque P. Rutilio et Gn. Mallio conss. e ludo gladiatorio doctores accersiti sunt, ut inferre ictus ac declinare monstrarent, adiutaque est artificio fortitudo.

XI. De spectaculis.

4, 2 1. Messala censor primus theatrum Romae fecit. senatus decreuit ne sedentes ludos spectarent, siue urbani siue qui a foris mille passibus abessent, ne fortitudo mollesceret.

4, 3 2. Indiscretus a senatu populus per annos DLVIII in spectaculis fuit. Atilius itaque Serranus et L. Scribonius aediles cum Megalensia ederent, senatui locum dederunt: quod prius facere conatus Scipio est, sed populum laesit nouitate praecepti.

4, 4 3. Praeter circenses spectacula Romae aliquandiu nulla erant, sed populo pestilentia laborante in laudes deorum car-

3 inde] indie *C* 12 forensem turbam *Mai:* fore sequentes *C, an* forensem faecem ? 15 ne ensi *C* 16 iis *om. C* 17 non (*uel.* nulla) *add. Christ* 20 p. rollo et gu mallio *C* 26 foris *C:* portis *Kellerbauer* 27 populi qui per *C* 28 aedilis *C* 30 nouitate praecepti *nos:* nouitatem praecepit *C*

nmina incompta conscripta sunt: adiectae etruscae saltationes Val. M. II
eque Etruria accersitus ludius, id est princeps scenicorum, qui Histrio uocabatur, isque et motu corporis et sono uocis rudi populum delectauit. in cuius honorem istius modi artifices histriones dicti sunt. a ludio tracta editio ludorum.

4. Atellana scena uel comica fabula ab Oscis accita est, 4, 4
ceteris seuerior et digna grauitate romana. et cum alii scenici infames sint, hi nec tribu arcebantur nec a stipendiis militaribus repellebantur.

5. Catulus primus exemplo campanae luxuriae uelis in 4, 6
theatro spectantes ab aestu defendit.

6. Gn. Pompeius aquas induxit per quasdam semitas fistu- 4, 6
larum, ut uaporem leniret aestatis.

7. Saeculares ludi, qui post annum centesimum ueniunt, 4, 5
a Valerio Publicola imperatore primum instituti et in honorem Ditis patris Proserpinaeque celebrati sunt apud eam aram, quam ipsorum numinum titulo inscriptam Valesius locuples rusticanus pro trium filiorum sibi reddita sospitate inuenerat: ad quam et nigris hostiis immolabatur et lectisternia excitabantur et nocturnis ludis festa agebantur, uotis publice nuncupatis pro salute romana.

8. Q. Claudius primus scenam pictis tabulis adornauit, G. 4, 6
Antonius auro, Petreius ebore: P. Lentulus Spinther exquisitum cultum uestis induxit. piget longius prosequi et tibicinum cultus ac multitudinem loqui aut canentium eneruatos modos, ut etiam mimorum turpitudines; quae omnia prius in dissimulationem laboris parabantur, nunc dantur in incendium libidinis.

9. Munus gladiatorium datum Romae est primum in hono- 4, 7
rem defunctorum, scilicet a filiis Bruti Marco et Decimo Brutis consulatu Appii Claudii et Quinti Fuluii. athletas Marcus Scaurus aedilis primus induxit.

1 incomposita *Kellerbauer* 3 historio uocabant hisque *C* || sona uocis rudem *C* 5 historiones *C* 6 stabula *C* 8 hi et tribu *C* 11 expectantes *C* 13 uoporem *C*, feruorem *Mai* 16 dictis *C* || eũ ara *C* 18 sospitate celebrabatur inuenerat *C* 24 et *nos:* ex *C, om. Mai* 25 cultum *Mai* || ac] a *C* 26 modus *C* || turpitudinis *C* 30 a filiis — consulatu *nos:* filii bruti marco et decio brutis conss. tum *C* 31 athletos marcus staturus *C*

Val. M. II.

XII. De statua aurata.

5, 1 M'. Acilius Glabrio ex uoto aedem dedicauerat, ob id quod regem Antiochum apud Thermopylas felici uicisset euentu. in aede statuam auratam patri posuit. nec in Italia nec Romae cuiquam prius inaurata statua fuit.

XIII. De iure religionis publicato.

5, 2 Solis pontificibus ius sacrorum et ciuile notum ante fuit: uerum Cn. Flauius scriba, natus a patre libertino, formulas sacras uerbis apertioribus expediuit et in notitiam populi publicauit. ob hoc a populo creatus est aedilis curulis. idem cum uenisset ad collegam aegrum, refertum nobilibus cubiculum forte deprehendit: cui cum locus non daretur, sellam curulem exhiberi sibi iussit atque in ea quae erat potestatis sella consedit.

XIIII. De ritu personarum capiti inducendarum.

5, 4 Tibicines in templo Iouis quaedam ex ritu antiquitatis ludicra et liberiora faciebant: quae exercere prohibiti per senatus consultum, irati deinde se Tibur tum sponte propria transtulerunt. cumque sacris usuique deessent, repetiti sunt per legatos: noluerunt reuerti. quodam tempore Tiburtini ferias simulauerunt ebriosque eos plaustris Romam reuexerunt. tum secutum est ut personas sumerent uelarentque uultus, pudore quod temulenti fuerant. exinde usus personarum est consuetudo seruata.

XV. De ritu diuersarum gentium.

om Val. 1. Nobili cuidam quaestum facere turpe erat Romae: apud Poenos uero turpiter lucrum facere honestum putabatur.

2 M'.] Marcus *C* 9 aptioribus *Mai* 10 a *om. C* 12 curule exiberi *C* 19 tiburtum *C*, Tibur (*sine* tum) *Mai* 24 quo temulãti *C* || usu *C* 26 *titulum C post exemplum primum huius capitis habet* 28 apud penas *C*

2. Veteres Romani ad frugalitatem probandam pro foribus Val. M. II. 5, 5
uescebantur, et crebrius pulte quam pane.

3. Spartana ciuitas aliquamdiu ciues suos adire Asiam 6, 1
uetuit, ex metu ne luxuriam imitatione consuescerent. acceperant enim destrictissimorum hominum disciplinam, supra satietatem illic epulas in usu esse, uestem delicatam, unguenti odorem, quae etiam seueros emolliunt mores.

4. Iones primi in conuiuiis unguenta coronasque sumpse- 6, 1
runt et induxerunt secundae mensae delicatiora conuiuia et uini haustum uetustioris.

5. Pausanias rex Lacedaemoniorum, ut primum in Asiam 6, 1
uenit, in eius luxuriam ac lasciuiam solutus est exercitumque praedurum indulgentius habendo corrupit.

6. Spartani dimicaturi tibiae modulo impellebantur in bel- 6, 2
lum anapaestico metro. idem rursus et coccinis tunicis utebantur in proelio, ne sanguinem eorum hostis uideret alacriorque fieret, cum se uulnus intulisse cognosceret.

7. Apud eosdem Spartanos pueri uestiti cocco flagris om. Val.
tenuissimis caedebantur, hortantibus ad patientiam uerberum parentibus: quorum puerorum si quis uel corpus subtraxisset uel gestu aliquo doloris sensum significasset, remouebatur ut uictus. plerumque autem usque in periculum uitae et largam sanguinis effusionem plagas perferentes quales futuri essent a prima aetate pollicebantur.

8. Ut Lacedaemonii militaribus disciplinis, ita Athenienses 6, 3
ciuicis officiis impense studebant. illic erat pulcrum adolescentem fortiter facere, hic bene in foro dicere siue ingenio suo eminere.

9. Principes Atheniensium uitas omnium requirebant et 6, 4. 5
eas n conciliis publicabant, ut laus uel poena meritis apteque decerneretur. bonos ciues ramis duobus oliuae innexis publice coronabant, qui honos primum Pericli delatus est. apud

1 fragilitatem *C* 4 ex] et *C* || *immo* luxuria || cognoscerent *Mai* 5 districtissimorum *C* || *fort.* disciplina 6 unguenta, odores *Kellerbauer* 8 Paiones *C* 9 secundae mensae] sede mesie *C* 11 Pausianas *C* || primus in asiam uidit *C* 15 coccineis *Mai* 17 fierent *C* 18 uestiti *nos:* etmitti *C*, confectis *Mai* 26 ciuicis *C distincte:* cunctis *Mai* 27 ingenio suo *nos:* ingũnosus *C*, ingeniosius *Mai* 30 in consiliis publicant *C* 32 bonos primum periculi *C*

Val. M. II. eosdem ciues atticos ingratus libertus in seruitutem reuocabatur.

6, 7 10. Massilienses tres pariter manu mitti uetabant. ingratis libertis tres culpas remittebant, post quartam in seruitutis iura reuocabant.

6, 7 11. Idem Massilienses scenicis ludis abstinebant, ne assiduitas spectaculi ueniret in morum corruptelam.

6, 7 12. Idem mendicis cibum non dabant quasi † petris.

6, 7 13. Apud eosdem gladius publice erat, quo noxii iugulabantur.

6, 7 14. Funera idem sine lacrimis prosequebantur, et sacro die suos quisque efferebat epulis celebratis: mortem quippe in bonis aestimabant.

6, 7 15. Venenum apud eosdem Massilienses confectum ex cicuta seruatum publice habebatur, ac licito reddenti in senatu causas mortis uoluntariae haurire permittebatur. quae consuetudo de Graecia in Galliam cum gente translata est. nam illic dolore aut aliquo genere acerbitatis accepto ad mortem confugiebatur. multi etiam senes et anus uitae ultimum non expectauerunt auidi melioris per mortem condicionis.

6, 9 16. Cum telo portas hospes non ingrediebatur, ne esset formidini.

om. Val. 17. Capillum rutilum sibi cocta faciebant Spartani, docebant etiam filios furari.

om. Val. 18. Elei Thebanique permisere passim ut ingenui pueri amarentur, nec inhonestum putauere eosdem corrumpi.

om. Val. 19. Lacedaemonii osculorum licentiam dedere et concubitus, uerum palliis interiectis.

om. Val. 20. Apud Romanos triennio puberes inducebantur in castra ante militiam.

6, 11 21. Cimbri et Celtiberi laeti in bello peribant, in morbo cum lamentis.

6, 11 22. Amisso duce uiuere Celtiberis illicitum uidebatur.

6, 12 23. Thraces natales hominum deflent, at funera canticis

1 seruitute reuocabant *C* 8 petris *C*, periuris *Christ* 9 gladius] clauus *C* 14 ex] et *C* 21 hostis *C* 23 cotta *C*, ceromate *Mai* 25 Elei *Mai (coll. Cic. de rep. 4, 4):* Eraclei *C* 29 puberes] pubes pubes *(sic) C*

celebrant. si quis uero contra morem gentis luget, feminea Val. M. II.
ueste utitur, quoniam in sexu uidetur esse mollitus.

24. Apud Indos plurimae singulis uxores sunt. defuncto 6, 14
uiro in iudicium uenitur a feminis, ut clareat quam impensissime amauerit. uictrix rogum laeta conscendit, ceteris inuidentibus.

25. Apud Cirtenses corporis quaestu dotem parabant iun- 6, 15
ctumque turpiter matrimonium pecuniae foeditate faciebant.

26. Persae ante septennium liberos non uident, orbitatem 6, 16
de immaturis timentes.

27. Numidarum reges humile putauerunt cuiquam priuato 6, 17
osculum dare: et in castris mos idem.

XVI. De disciplina militari.

1. Scipio Africanus Numantiam missus omnia quae uo- 7, 1
luptatis causa haberentur in castris seuero mox summoueri iussit edicto, denique scortorum duo milia cum lixis e procinctu loci eius eiecta sunt: tantumque subito sub destricto duce profecit exercitus, ut Numantiam diu perniciosissimam nobis breui solo exaequaret.

2. P. Rupilius consul in Sicilia dimicans contra fugitiuos 7, 3
Q. Fabium generum conuiciis publice lacessitum prouincia expulit, quia Tauromenitanam arcem in cursu belli fugitiuorum prodidisset.

3. Censor Fuluius Flaccus fratrem Fuluium, quod quos- 7, 5
dam iniussu consulis sub commeatu dimisisset, senatu depulit.

4. Postumius dictator Aulum Postumium filium, quod in- 7, 6
iussu suo in hostem processerat, quamuis uictorem iussit securi percuti.

5. Torquatus quoque consul bello gallico ad comitia ro- 7, 6
mana descendens filio castra commisit sub praecepto tali, ne eo absente pugnaret. adolescens tamen prouocatus erupit et uicit. regressus Manlius pro uictoria filium in contione lau-

1 lugent *C* 7 quaestū *C* || iunctumque *nos:* auctumque *C* 8 seditate *C* 11 hinnile *C* 13 militare *C* 14 numatiam *C* 16 lixis e *Mai:* lixisse *C* 20 siliciā *C* 22 tauro mitanā *C* || fugitiuarum *C* 27 suo *add. Kellerbauer* 28 percliti *C* 30 discedens *Mai, an* decedens ? 32 mallius *C*

Val. M. II. dauit, sed morte eius militarem tenuit disciplinam: securi enim est percussus adolescens.

7, 7 6. L. Minucius consul missus est contra Aequos et Faliscos: cumque eius castra coepissent ab hostibus obsideri, L. Quintius Cincinnatus in auxilium missus hostes subiugauit et consulem magistratu depulit, quod castris se, non armis defendisset.

7, 12 7. Africanus Scipio deuicta Carthagine Romanos transfugas crucibus adfixit, Latinos securi percussit.

7, 13 8. Posterior Africanus desertores de auxiliis sociorum in spectaculo bestiis obiecit.

7, 14 9. L. Paulus eos, qui pugnante se contra Persen deseruerant, subdidit elephantis, ut eorum pedibus tererentur.

7, 15 10. Rex Pyrrhus cum plurimos ex Romanis sub Tarento cepisset, ultro remisit. senatus decreuit, ut qui equites fuerant pedites militarent, qui pedites funditores fierent. insuper adiectum ne intra castra essent neue uallo uterentur, ne pellibus tentoria haberent: isque miles ad tentoria rediret, qui ex hoste duo spolia retulisset. haec eos poena fortissimos fecit.

7, 15 11. Eos qui cannensi clade deseruerant socios omni ignominia senatus adfici iussit.

7, 15 12. Q. Petilius cons. aduersus Ligures pugnans cessante exercitu interemptus est. decreuit senatus ut legio, quae se pro imperatore morti non obiecisset, annonae stipendio careret, aes solitum non acciperet, ut ignominia adfectos seruatae inhoneste uitae pigeret.

7, E. 1 13. Apud Carthaginenses imperator, si malo usus consilio fuisset in bello, quamuis uictor cruci figebatur.

7, E. 2 14. Clearchus dux Lacedaemoniorum dicebat a milite plus imperatorem timeri quam hostem debere.

7, E. 2 15. Lacedaemoniorum matres procedentibus in bellum filiis dicebant, ut aut uictores redirent aut occisi *in* scutis referrentur.

3 L. mininius *C* 5 quintus cincinatus *C* 9 afrixit *C* 12 pugnantem *Mai* 14 purrus *C* 17 neue uel uallo *C* || *fort.* neue e pellibus 18 redirent qui in hoste *C* 21 affixi *C* 27 male *C*, *em. Kellerbauer* 28 quam uictor *C*, *em. Mai*, *nisi malis* quamquam u. 32 in *addidi*

XVII. De iure triumphandi. Val. M. II.

1. Lege cautum fuit ne quis triumpharet, nisi hostium 8, 1
milia V una acie strauisset.

2. G. Fuluius Flaccus, cum rem bene gessisset, delatum a 8, 3
senatu triumphum spreuit.

3. Q. Fuluius et L. Opimius, unus Capua recepta, alter 8, 4
uictis Fregellanis, contra petitum triumphum triumphandi ius non tenuerunt, non quod strenui non fuerint, sed pronuntiatum est his triumphum deberi, qui imperium p. R. auxissent, non qui recuperassent quae fuissent rei publicae.

4. Belli ciuilis uictor neque imperatoris nomen meruit 8, 7
neque triumphauit neque diis gratias egit: quamuis enim imperatoribus, ciuium tamen uictoribus inuiti fauerunt.

XVIII. De censoria nota.

Post cannensem cladem M. Marcellus quaestor multique 9, 8
equites romani dignitate deiecti et in aerarios relati sunt a M. Atilio Regulo et L. Furio Philo censoribus, ob id quod iurauerant se Italia abituros.

XVIIII. De ueneratione.

1. Superioris Africani filium captum rex Antiochus et li- 10, 2
beraliter habuit et maturissime ad patrem remisit, a quo finibus pellebatur.

2. Idem Africanus priuatus in liternino rure degebat. 10, 2
subito aduertit ad uillam uenientium multitudinem piratarum: tecta per domesticos iussit armari. quod cum duces piratarum aduertissent, remotis sociis abiectisque armis orare coeperunt ne quid in eos aspere facerent aut ne ab his timerent: uenisse, ut liceret his frui conspectu tanti uiri. quod cum Scipio audisset, patefieri ianuam introuocarique eos iubet. tum piratae, tamquam templi postibus adoratis, ingressi sunt et

3 milia] .N. *C* 6 unus] fuluius unus *C* || alter idē opimius uictis *C* 8 non quod — fuerint *om. Mai nec Du Rieu ex codice attulit* 13 inuiti *C:* minus *Mai* 16 delecti *C*, *em. Du Rieu* 17 pilo *C* | iurauerã *C* 23 litĩno *C* || egebat *C*, agebat *Mai* 25 quod cũq; duces *C* 26 ceperunt ne quod *C*

amplexi dexteram Scipionis osculis coluerunt, ac reliquere dona tamquam deo dicata et laeti hac beatitudine suam classem conscenderunt.

XX. De indole puerili.

Val.M.III. 1, 2 1. Idem Cato cum proscriptorum ciuium capita in atrio Sullae uideret, interrogauit Sarpedonem suum paedagogum, cur tam cruentum tyrannum nullus occideret. respondit deesse uolentibus facultatem. dari sibi Cato ferrum a proprio pedissequo poposcit, eo quod timeri ad haec audenda non posset. postea paedagogus numquam intromisit Catonem, quin prius sinum eius perscrutaretur.

1, 3 2. Faustus filius Sullae in schola degens patrem proscribentem aperta saepe uoce laudabat, dicens idem se facturum, cum potitus rerum fuisset. audit G. Cassius condiscipulum et colapho ferit. o manum iam tyrannicidam!

1, 1 3. Aemilius Lepidus uix pubes in acie hostem strauit, tum cum res militaris sola laudi erat, et ciuem protexit. ob quae merita ex senatus consulto statua eius posita est in Capitolio cum bulla atque praetexta.

XXI. De fortitudine.

2, 1 1. Horatius Cocles, cum Etrusci in urbem Romam insistenter irruerent per pontem sublicium Tiberis, in pontis fronte hosti obstitit solus, donec quod pone se erat dirueretur. denique soluta compage per ciues, ubi accepit fragorem, cum armis se in Tiberim dedit, ac pariter et hostium uictor et fluminis superiecta Etruscorum tela uitauit.

2, 2 2. Cloelia uirgo haud dissimilis facti et uirtutis. haec post exiguum temporis interuallum per eundem alueum ruptis uinculis innatauit. obses quippe Porsennae data uigiles

2 hac *Du Rieu:* ac *C* 5 Idem] *intercidit exemplum quod apud Valerium praecedit* 11 qui prius *C* 14 cum pontus *C* 19 praetexta] pretexit *C* 21 codes *C* || romani *C* 22 subsilicium tiberus *C* 23 pone se (*an* eum ?) *Christ:* leonē *C,* post tergum *Mai* 27 haec] huice *C* 28 raptis uinculis innotauit. obses quid persenne *C*

fefellit et conscenso equo per Tiberim Romam rediit. statua Val. M. III. ei equestris ex senatus consulto data.

3. Sertorius loricatus hastam nixam collo gerens Rhodanum transnatauit. om. Val.

4. Gallis uictoribus duce Brenno cum sola arx et Capitolium ad tuitionem p. R. esse coepisset neque his collibus omnis recipi turba uel nobilium ciuium posset, ex consilio senes planis recepti sunt, et electi missi iuuenes ad tutiora ut ualerent tuenda. tum senatores cum insignibus honorum, quos gesserant, et sacerdotiorum apertis ubi * * 2, 7

2 ei] ei' *C* 3 rixam *C* || collo *Christ:* oculo *C* 5 cum solatrix ex capitolium *C* 6 his collibus *Mai:* hispanis *C* 7 concilio *C* 8 tuiciora *C* 10 apertis ubique ianuis *Mai.*

INDEX SCRIPTORVM.

INDEX NOMINVM ET RERVM.*)

*) Ex epitoma Nepotiani non indicata sunt nisi ea quae propria habet.

ERRATUM.

P. 21, 6 *corr.* subito lapsu

Praeterea monendum est me in schedis corrigendis ab Alberto Kellerbauero, sodali quondam seminarii philologici Monacensis, adiutum esse, cui aliquot egregiae sermonis emendationes debentur.